T. C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

AZİZ NESİN ÖYKÜLERİNDE SOSYAL ELEŞTİRİ (1946-1960)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SEVAL ŞAHİN

ANABİLİM DALI: TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI
PROGRAMI : YÜKSEK LİSANS

KOCAELİ - 2012

T. C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

AZİZ NESİN ÖYKÜLERİNDE SOSYAL ELEŞTİRİ (1946-1960)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SEVAL ŞAHİN

ANABİLİM DALI: TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI
PROGRAMI : YÜKSEK LİSANS

DANIŞMAN : DOÇ. DR. HAKAN SAZYEK

KOCAELİ - 2012

SEVAL ŞAHİN tarafından hazırlanan AZİZ NESİN ÖYKÜLERİNDE SOSYAL ELEŞTİRİ (1946-1960) adlı bu çalışma jürimizce Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyelerinin Ünvanı, Adı-Soyadı ve Kurumu	İmzası
Jüri Üyesi : PROF. DR. MÜNEVVER TEKCAN	.....
Jüri Üyesi : DOÇ. DR. ESMA TORUN ÇELİK	.....
Jüri Üyesi : DOÇ. DR. HAKAN SAZYEK	.....

Sınav Tarihi: 28. 06. 2012

Enstitü Yönetim Kurulunun Onay Tarihi ve Karar No: 04. 07. 2012/13

SUNUŞ

Türk Edebiyatının en üretken yazarlarından olan Aziz Nesin (1915-1995), öykülerinde halkın yerel diline ve yaşamın tüm gerçekliğine yer verirken kullandığı mizahi üslubuyla edebiyat tarihindeki yerini farklılaştırmış bir yazardır. Kitapları Türkçeden yabancı dillere en çok çevrilen yazarlar arasında yer alan Nesin'in, eserlerinde kullandığı dili ve üslubu evrensel boyuttadır. Eserlerin evrenselliğini sağlayan başlıca unsur, gerçek yaşam içinde ortaya çıkan sorunları ve bu sorunları tetikleyen mekanizmaları açıkça dile getirmiş olmasıdır.

Bu tezde, Aziz Nesin'in anlatılarında öne çıkan sosyal eleştiri unsurları, on dört yıllık bir dönem içinde yayınlanmış öykü kitapları kapsamında ele alınmaktadır. Öykülerin yazılış tarihlerine göre geçmişten başlayan bir inceleme şekli gözetilmişse de işlenen konu itibariyle benzerlik gösteren öyküler art arda gelecek biçimde ele alınmıştır. Çalışmada, Nesin'in öykülerinde yer verdiği sosyal olayları ve toplum sorununu daha anlamlı bir temele dayandırabilmek adına sosyal psikoloji ve sosyoloji kaynakçasından yararlanılmıştır.

Tezin "Giriş" bölümü, "*Aziz Nesin -Hayatı ve Yazarlığı-*" ve "*Türk Edebiyatında Sosyal Eleştiri*" olmak üzere ikiye ayrılır. İlk bölümde Nesin'in anı kitaplarından ve hakkında yazılanlardan yola çıkılarak hayatıyla ve sanatçı kişiliğiyle; ikinci bölümde ise genel bir bakış açısıyla Türk Edebiyatında sosyal eleştiri tarihiyle ilgili bilgiler verilir. Bu şekilde Nesin'in sosyal eleştiri içerikli öykülerinin edebiyat tarihindeki yeri netleştirilmeye çalışılır.

Öykülerin ayrıntılı olarak incelenmesine dair ise altı bölüm bulunmaktadır. Bu bölümler, öykülerde ele alınan konulara göre genel olarak sınıflandırılmış ve her bir bölüm kendi içinde çeşitli alt başlıklara ayrılmıştır. İlk bölüm olan "Sosyal Yapı", on iki genel alt başlık halinde ele alınmakla birlikte bazı başlıklar kendi alt başlıklarını da içerir. Bu bölümde bireylerin sosyal çevresini oluşturan, yaşamına etki eden ve var oluşunu yönlendiren unsurlar ele alınır. Bu unsurlar öncelikle kişiler etrafında incelenir. Bireyler çevresindeki yaşantıların sosyal yapı üzerindeki oluşum etkisiyle toplumsal bir boyuta evrilmesi sayesinde, toplum yapısı hakkında eleştiriler ve düşünceler dile getirilir.

Tüm yaşamı İstanbul'da geçen yazar, büyük şehrin sorunlarını öykülerinde sıkça işler. Bu sorunlar, özellikle öykülerin yazıldığı dönemde şehrin yönetimini sağlayan mekanizmalara yönelik eleştirilerle dile getirilir. Toplumcu bir sanat anlayışını benimseyen yazar, toplumun yanlış algı ve değerlerine yönelik de eleştiriler getir. Bunlar, toplumun geneline hâkim olan ataerkil düşünceler, yanlış medeniyet algısı, birtakım gelenekler ve insan ilişkilerinde ortaya çıkan sorunlar noktasında oluşur. Doğu ve Batı, eskiyle yeni arasında kalan Türkiye toplumunun çoğunluğu, Nesin'e göre hayatın zorluklarıyla uğraşan kişilerdir. Dolayısıyla toplumsal algı ve değerlere yönelik getirilen eleştirilerde Nesin, toplumu anlama yolunda bir çaba da gösterir. Halkın yaşamdan, çalışma koşullarından ve ekonomik sıkıntılardan yakındığı birçok öyküsünde yazar, üst yapılara yönelik bir üst eleştiriyi hedefler.

"Halk" başlığını taşıyan ve on bir alt başlıktan oluşan ikinci bölümde ise topluma yönelik asıl eleştiriler dile getirilir. Halktan insanların veya bazı yöneticilerin doğrudan dile getirdikleri düşüncelerden yola çıkılarak Türk halkının özelliklerine yönelik tespitler ele alınır. Bu bölümde Cumhuriyet öncesi Türk Edebiyatında da sıkça işlenen Batı özentiliği konusu en sık eleştirilenlerdendir. Bu konuda Türkiye'de yaşayan insanların tamamına yönelik getirilen eleştirilerde, toplumda bu özentiliği ve hayranlığı yaratan durumlar ve koşullar da irdelenir. Halkın sosyal olaylar karşısındaki tavrı da sıkça eleştirilen bir başka konu olur. Bu noktada getirilen eleştiriler, gerçek yaşamda ortaya çıkması muhtemel olaylar çevresinde işlenir. Halkın sosyal olaylar karşısındaki tutumu, yönetime ve politikaya bakışını da yönlendirir. Bu öykülerde Nesin, tutumları tarihsel bir bütünlük içinde değerlendirir. Toplum yapısını oluşturan mekanizmalar, halkın siyaset alanındaki düşüncelerini belirlemede de etkili olur. Halka yönelik eleştirilerin getirildiği bu bölümde toplumsal sorunlar, kitlesel bir unsur olarak değerlendirilir.

Tezin üçüncü bölümü "Sınıfsal Oluşumlar" başlığını taşır ve sekiz alt başlıktan meydana gelir. Aziz Nesin'in hayata bakış açısını belirleyen ve tezde ele alınan konuların dayandığı temel unsur, bu bölümde sıkça işlenen alt ve üst yapı arasındaki sınıf sorunudur. Öykülerde çeşitli zıtlıklar yoluyla ele alınan sınıf sorunu, Nesin'in toplumsal alanda ortaya çıkan haksızlıkların temeli olarak gördüğü bir durumdur.

Dolayısıyla bu bölümde dile getirilen eleştiriler, diğer bölümlerde ele alınan sorunlara çözüm noktasında kaynaklık eder.

"Devlet Mekanizması" başlığını taşıyan dördüncü bölümde ise devleti temsil eden her bir unsur, altı alt başlık halinde ele alınır. Aziz Nesin'in toplumsal hayatta yaşanan sorunların yaratıcısı olarak gördüğü yöneticiler/politikacılar, bu bölümün en hacimli kısmıdır. Bu hacim Nesin'in devlet yöneticileri noktasındaki hassasiyetini gösterir. Kurumlar, siyasi olaylar ve halk-devlet arasındaki ilişki aracılığıyla devletin toplumsal alana etkisi, gerçek yaşamın kurgusal bir düzende ele alınması yoluyla işlenir.

Tezin "Sosyal Kurumlar" başlığını taşıyan beşinci bölümü ise Nesin'in toplum içinde öne çıktığını gördüğü birtakım yaptırımsal olguları içerir. Bu olgular din, aile, futbol ve eğlence anlayışı olmak üzere dört başlık halinde incelenir. Başlıklarda ele alınan sosyal kurumlar, toplum içinde görülen olumsuz olaylar aracılığıyla eleştirilir. Kişi ve toplulukların yobazlığa ve bağnazlığa varan davranışları, maddi imkânsızlıklarla şekillenen tutarsız aile ilişkileri, fanatiklik boyutunda ortaya çıkan futbol bağımlılıkları ve yozlaşmış eğlence anlayışları toplumsal bir eksende ele alınarak eleştirilir.

Son bölümde ise toplumun namus, demokrasi, ahlak ve hürriyet gibi birtakım kavramlarla ilgili düşünceleri "Kavramlar" bölüm başlığı altında incelenir. Öykülerde toplumun bu kavramları değerlendirmelerini ve algılamalarını yönlendiren başlıca etken geleneksel yaşantılardır. Bu noktada Nesin, toplumun geleneksellik çizgisinde ortaya çıkan algılarını, değişmesi ve yenilenmesi zorunlu yapılar olarak değerlendirir.

Teze hazırlık aşamasında karşılaşılan zorluklardan biri, Aziz Nesin öyküleri üzerine yapılan akademik çalışma sayısının azlığından kaynaklanmıştır. Yazarın öykücülüğü üzerine pek çok yazı bulunduğu halde bunların birçoğu Nesin'in arkadaş çevresindeki edebiyatçılar tarafından kaleme alındığından akademik çalışma sayısı oldukça kısıtlıdır. Ancak elde edilen makale, yazı ve çalışmaların tamamı tezin doğru bir kapsamda ele alınması konusunda yeterlilik sağlamıştır.

Uzun bir sürecin sonunda elde edilen böyle keyifli bir çalışmayı bana öneren ve çalışmam boyunca desteğini benden esirgemeyen sayın tez danışman hocam Doç. Dr. Hakan Sazyek'e; Aziz Nesin'in öykü dünyası dışındaki yaşamına yaklaşmamı sağlayan ve onunla ilgili yapılmış çalışmaları bulma noktasında içten ve sıcak davranışlarıyla bana yardımcı olan Nesin Vakfı çalışanlarına ve Aziz Nesin arşivi sorumlusu Salih Bora'ya; çalışma boyunca geçirdiğim stresli ve sancılı dönemlerde benden manevi desteğini esirgemeyen Tuğba Güllü'ye, Ayhan Erbaş'a ve Gökhan Atbaş'a ve bana karşı duydukları güven ve sevgiyle her zaman yanımda olan sevgili annem, babam, ablam ve kardeşime sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Seval Şahin

İstanbul, Mayıs '12

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ.....I

İÇİNDEKİLER V

ÖZET..... VIII

ABSTRACT..... IX

KISALTMALAR X

GİRİŞ……...1

1. AZİZ NESİN-HAYATI VE YAZARLIĞI-……...2

2. TÜRK EDEBİYATINDA SOSYAL ELEŞTİRİ…….……..9

BİRİNCİ BÖLÜM - SOSYAL YAPI……..20

1.KARAKTER BOZUKLUKLARI…….……...21

1. 1. Çıkarcı Kişiler…..……...…….……21

1. 2. Dalkavukluk Yapan Kişiler…….……...…..29

1. 3. Yolsuzluk Yapan Kişiler…..…….37

1. 4. İkiyüzlü Kişiler……...…42

1. 5. Dolandırıcı Kişiler……..45

1. 6. Görünüşe Göre Değerlendiler Kişier…..……..49

1. 7. Yalancı Kişiler…….……....53

1. 8. Diğerleri…….……..56

2. YAZARLIK HAKKINDA…….……..65

3. İSTANBUL'DA YAŞAM…….……..75

4. ATAERKİL DÜŞÜNCELER…….……88

5. KAYIRMA…….……96

6. YAŞAMDAN YAKINMA…..……...101

7. MEDENİYET ALGISI…….……108

8. İSTANBUL'A GÖÇ EDEN İNSANLAR…….……114

9. İNSAN İLİŞKİLERİ…….……118

10. GELENEKLER…….……...121

11. ÇALIŞMA HAYATI…….……..125

12. DİĞERLERİ…….…….....127

İKİNCİ BÖLÜM - HALK.....136
1. HALKIN ÖZELLİKLERİNE DAİR GÖRÜŞLER……...…….....137
2. BATI ÖZENTİLİĞİ VE HAYRANLIĞI…….…….157
3. HALKIN SOSYAL OLAYLAR KARŞISINDAKİ ALDIRIŞSIZLIĞI...169
4. KADINA BAKIŞ……...183
5. HALKIN POLİTİKAYA BAKIŞI…….…192
6. DÜRÜST/BİLİNÇLİ İNSANLARIN DIŞLANMASI……..199
7. HALKIN YÖNETİM ANLAYIŞI…….…204
8. DELİLİK VE DELİLER……....207
9. HALKIN SANAT ANLAYIŞI……..211
10. IRKÇI BİR SÖYLEM…….…….215
11. BAŞKA ÜLKELER-TOPLULUKLAR…….…….216
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM – SINIFSAL OLUŞUMLAR……218
1. YOKSULLUK SORUNLARI……...219
2. ZENGİN İNSANLAR……...243
3. ZENGİN - FAKİR AYRIMI……..271
4. SOSYAL ADALETSİZLİK……..285
5. ŞEHİRLİ – KÖYLÜ AYRIMI……...294
6. GEÇİM SIKINTISI……....304
7. HALKIN SÖMÜRÜLMESİ……..312
8. İŞSİZLİK SORUNU…….…317
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM – DEVLET MEKANİZMASI……322
1. YÖNETİCİLER/POLİTİKACILAR……..323
2. DEVLET KURUMLARI…….…..375
2. 1. Polis Teşkilatı…….……376
2. 2. Sağlık Kurumları……386
2. 3. Belediye Kurumu……...396
2. 4. Posta Teşkilatı ve Telefon İdaresi……..402
2. 5. Diğerleri…….405
3. DÖNEMİN SİYASİ OLAYLARI…….……411
4. BÜROKRASİ…….……...427
5. EĞİTİM SİSTEMİ…….……437
6. DEVLETİN HALK ÜZERİNDEKİ ETKİSİ…..……441

BEŞİNCİ BÖLÜM – SOSYAL KURUMLAR……447
1. DİNÎ İNANÇLAR……448
2. AİLE……467
3. FUTBOL……474
4. EĞLENCE ANLAYIŞI……478
ALTINCI BÖLÜM – KAVRAMLAR……481
1. NAMUS……482
2. DEMOKRASİ……495
3. AHLAK……498
4. DİĞERLERİ……501
SONUÇ……507
KAYNAKÇA……518
1. ÇALIŞMAYA ESAS OLAN ESERLER……518
2. YARARLANILAN KAYNAKLAR……519
ÖZGEÇMİŞ……522

ÖZET

Benimsediği dünya görüşü doğrultusunda öykü, roman ve oyunlar yazan Aziz Nesin, öykülerinde toplumsallığı ön planda tutar. "Halk" kavramını anlamaya ve onu içselleştirmeye önem veren yazarın öykülerinde halka dair getirilen eleştirilerin tümü, halk yanlısı bir bakış açısının ürünüdür. Nesin için halk, üst sınıf olmayan kitleleri ifade eder. Bu nedenle öykülerde zengin olanlar ve yöneticiliği temsil eden kişiler üst yapı, geri kalan kişiler ise halk olarak adlandırılır. Kişilere yönelik eleştirilerini sosyal yapı ve halk ekseninde dile getiren yazar genel eleştirilerini devlet mekanizmalarına yönlendirir.

Bu tezde, Aziz Nesin'in 1946-1960 yılları arasında yazılmış, biri broşür olmak üzere yirmi dört öyküsünde yer alan sosyal eleştiri unsurları incelenmektedir. Öykülerde dile getiriler eleştiriler, genel bir kapsamda ele alındığından toplumu anlamak adına sosyal psikoloji ve sosyoloji kaynakçalarından yararlanılmıştır.

Aziz Nesin öykülerinde eleştiriler, sınıf ilişkileri üzerine inşa edilir. Sosyal eleştirilerinin tümünde alt ve üst yapı unsurlarına rastlamak mümkündür. Bu nedenle öyküler, ezen-ezilen, zengin-fakir, şehirli-köylü gibi zıtlıklar aracılığıyla çatışmanın yaratıldığı olaylardan meydana gelir. Kişiler ve yapılar arasındaki bu çatışmalar sömürü ilişkisini ortaya koyar. Nesin yarattığı tüm çatışmalar aracılığıyla halkın emeğinin ve haklarının sömürülmesine karşı çıkar. Nesin'in yaşam öyküsü doğrultusunda oluşan toplumcu edebiyat anlayışı, öykülerinin hemen her noktasında kendini gösteren bir sosyal eleştiriye dönüşür.

Anahtar Sözcükler: sosyal, eleştiri, toplum, halk, sosyal yapı, sömürü.

SOCİAL CRİTİCİSM İN AZİZ NESİN'S STORİES (1946-1960)

ABSTRACT

Because of his world view, Aziz Nesin gave priority to sociality in his novels, short stories and plays. Understanding and internalizing the concept of the public' is very important for the writer. The criticism in his stories about the public is a result of his sociality perspective. In his opinion the concept of the public means the masses but not the upper class. Therefore, in his stories rich people and managers are called the upper class and the rest is called the public. The writer expresses his critics towards the people on his concept of sociality, however he directs his general critics to the state mechanisms.

In this thesis I examined the elements of social cirticism in twenty -four stories, which were written by Aziz Nesin between 1949-1960 including a brochure. In this work I used sociology and social psychology sources to understand the social critics in the stories, because these are considered a general context.

In his stories Aziz Nesin builds his critics from class relations. The reader can find the upper and lower structure elements in all his social criticisms. Because of that the stories come on the scene from the conflicts such as the oppressor-oppressed, urban-rural, rich and poor. These conflicts between the people and structures reveals the exploitation correlation. Nesin opposes the exploitation of labor and rights of the people by all the conflicts his created in his stories. Nesin's concept of socialist literature, which is formed by his life story, turns itself into almost every point of his stories as social criticism.

Key words: social, criticism, public, society, state mechanism, exploitation of labor and the right of the people.

KISALTMALAR

a. g. e.: Adı geçen eser

a. g. m.: Adı geçen makale

b.: Baskı

C: Cilt

çev.: Çeviren

haz.: Hazırlayan

s.: Sayfa

S: sayı

GİRİŞ

1. AZİZ NESİN -HAYATI VE YAZARLIĞI-

Gerçek adı Mehmet Nusret olan Aziz Nesin, 20 Aralık 1915 yılında İstanbul, Heybeliada'da doğar. Babası, Heybeliada Bahriye Mektebi'nin önce bahçıvanbaşısı ve sonra da iaşe memuru olan Abdülaziz Efendi, annesi ise Bahriye Mektebi müdürünün evlatlığı olan Hanife Hanım (evlatlık alındıktan sonra adı değiştirilerek İkbal yapılmıştır.)'dır. İlk çocukları ölen ailenin en büyük çocuğu olan Aziz Nesin'in bir kız kardeşi küçük yaşta hastalıktan ölür. Ardından Nesin'in Saadet adında bir kız kardeşi daha olur.

Aziz Nesin öğrenim hayatına ilk olarak bir camide Kuran okuyan Ali Galip Hocayla başlar. Nesin'in oldukça dindar olan babası Ali Galip'in Kuran okuyuşunu çok beğenerek onu evlerine davet eder ve böylece bu kişi, Nesin'in kişilik oluşumunda etkili bir yere sahip olan Galip Amcası olur. Nesin'e okuma yazma, matematik, fizik, edebiyat, "hüsn-ü hat", Arapça ve Fransızca dersleri veren ve onun hafız olmasını sağlayan Ali Galip, dönemine göre ilerici biri olduğu için şeyhler ve hocalarla anlaşamayan biridir. Ali Galip'in bu bilgisi, dünyaya bakışı ve onu algılayış şekli, Nesin'in hayat görüşünü etkiler. Bir süre sonra Nesin'in devlet okulunda okumasını isteyen annesinin de ısrarıyla yazar, 1925 yılında İstanbul Kanuni Sultan Süleyman İptidai Mektebinin üçüncü sınıfına gitmeye başlar. Dördüncü sınıfa geçeceği 1926 yılında Nesin'in define bulma meraklısı olan babası birkaç ay boyunca eve dönmediğinden maddi zorluklar içinde olan annesi Nesin'i, babası olmayanların yazıldığı Darüşşafaka'ya gönderir. Bir süre sonra babası eve dönen Nesin, Darüşşafaka'daki öğrenimi boyunca babası yokmuş gibi davranmak zorunluluğunun vicdan azabını çeker. Bu azap gerçekten babası olmayanların hakkını yediğini düşünmesinden ve aslında yaşayan babasını ölmüş gibi göstermek zorunda kalmasından kaynaklanır. Bu nedenle derslerinde oldukça başarılı olan Nesin, yalanlar söyleyerek okuldan kaçmaya başlar. Bu sırada Nesin'in annesi veremdir ve hastalık zamanla onu öldürmeye başlamıştır.

Nesin'in okumaya olan düşkünlüğü annesi sayesinde gelişir. Annesinin ölmeden önce, oğlu Darüşşafaka yatılı okulunda okuduğu için gözleri açık gitmediğini söylemesi üzerine Nesin, o sırada sürekli okuldan kaçtığı için utanç duyar. Kendisini

annesine karşı suçlu hisseden yazar bu duyguyla okuyup büyük adam olmaya karar verir. Ancak Nesin bu sırada sürekli okuldan kaçtığı için istese de artık okula kabul edilmeyecek durumdadır.

Kendi başının çaresine bakma düşüncesiyle başka bir şehre gidip çalışmayı düşünen Nesin, on iki yaşında trenle gittiği İzmit'te tesadüfen Galip Amcası'nın Akçakoca İlkokulu'nda eğitim verdiğini öğrenir. Ona durumunu anlatan Nesin, öğretmenlerin önünde girdiği özel bir sınavda tüm alanlarda başarılı bulunarak ilkokul diplomasını buradan almaya hak kazanır. Nesin bundan sonra çok çalışıp başarılı olmaya karar vererek Vefa Ortaokulu'nun birinci sınıfına yazılır. Ancak her gün Heybeliada'dan okula gidip gelmek onun ders çalışmasını zorlaştırır ve bu nedenle Nesin, burada da devamsızlık yaparak sınıfta kalır. Yazın taşındıkları Çapa'daki evlerine yakın bir okula gitmeye karar veren Nesin, 1929 yılında Davutpaşa Ortaokulu'nun altıncı sınıfına yazılır. Burada yakın olduğu arkadaşlarının ısrarıyla yatılı askerî ortaokula gitmeye karar veren Nesin, 1930 yılında Çengelköy Askerî Okulu'na yazılır. Buradaki günler Nesin için unutulmaz acılı hikâyelerle doludur. İnsanlara yapılan haksızlıklara, istismarlara ve hırsızlık gibi çeşitli olaylara tanık olan Nesin'in kişiliğinin oluşumunda bu okul oldukça etkilidir.

Nesin, 1932 yılında burada tamamlanan eğitiminden sonra Kuleli Askeri Lisesi'ne geçer. Parasız yatılı olarak okuduğu okulunda halkın parasıyla burada okuduğunun bilincindedir. Bunun için yaşamı boyunca hissedeceği halkına karşı borcunu ödeme duygusu burada gelişir. Onun derslerinde başarılı bir öğrenci olmasında bu duygusunun büyük etkisi vardır.

1935 yılında Kuleli Askeri Lisesi'ndeki eğitimini tamamlayan Nesin, Ankara Harp Okulu'na gider. Bu öğrenimini ikincilikle tamamladıktan sonra 1937 yılında asteğmen olduktan sonra 1938 yılında Vedia Hanım'la nişanlanır. Aynı yıl Beyoğlu Maçka Askerî Fen Tatbikat Okulu'nda okurken, Vefa ortaokulundaki günlerinden bu yana ressam olmak isteyen Nesin, İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi Doğu Süsleme bölümünde girdiği sınavı birincilikle kazanır. Akademide minyatür, tezhip, hat, çinicilik, ciltçilik dersleri alan Nesin, burada da başarılı bir öğrenci olur. 28 Şubat 1938'de Teğmen rütbesiyle Fen Tatbikat Okulu'nu bitiren Nesin, aynı yıl 3. Kolordu

İstihkâm Taburu 2. Bölük'te Takım Subayı olarak Tekirdağ Muratlı'ya gider. Burada 1939 yılında nişanlısı Vedia Hanım'la evlenir. Bu sırada Nesin, şiir ve öyküler yazar. İlk şiir ve öyküleri *Millet* ve *Yedigün* dergilerinde yayımlanır. Erzurum'a tayini çıkan Nesin'in burada 16 Aralık 1940 yılında ilk çocuğu Oya doğar. İkinci Dünya Savaşı'nın çıktığı yıllarda iki yıl süreyle Trakya'da çadırlı ordugâhta görev alır. 1942 yılında Kars Müstahkem Mevkii İstihkâm Taburu'na atanan Nesin'in burada ikinci çocuğu Ateş dünyaya gelir. Kars'ta Aziz Nesin takma adıyla, İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun *Yeni Adam*, Sedat Simavi'nin *Yedi Gün* ve Remzi Oğuz Arık'ın Ankara'da yayımlanan *Millet* dergilerine öyküler gönderir. 1943 yılında *Millet* dergisinde Ömer Bedrettin Uşaklı'nın Nesin'in şiirleri üzerine yazdığı olumlu bir eleştirisi yayımlanır. Bu, Nesin'in yazıları üzerine yapılan ilk eleştiridir.

1944 yılında Safranbolu 23. Tümen Bağımsız İstihkâm Bölük Komutanlığı'na atanan Nesin aynı yıl askerlikten atılır. Yeni evlendiği eşini ve kızını görmek istediğini söyleyen bir ere acıdığı için iki hafta izin veren Nesin hakkında, bu erin iki hafta sonra tabura geri dönmemesi ve köyünde cinayet işlemesi sebebiyle dava açılır. Duruşmada kendisini savunmayan Nesin böylece askerlikten atılmış olur. Oğlu Ali Nesin, yazarın duruşmada kendini savunmamasını, uzun süredir askerliğin kendisine göre olmadığını düşünmesine ve bu davanın onun için kurtuluş olmasına bağlar.

Nesin, askerliğin kendisine iç disiplin, "fikri takip" ve sürekli çalışma alışkanlığı getirdiğini belirtir. Asker olduğu on altı yıl boyunca Türkiye'nin değişik yörelerinden gelen insanları tanıdığını söyleyen Nesin'in sanatını ve yaşamını etkileyen önemli unsurlardan biri de bu tanıma süreci olur.[1]

Ordudan çıkarıldıktan sonra Nuruosmaniye'de bir süre bakkallık yapan Nesin, aynı yıl Sedat Simavi'nin *Yedigün* dergisinde ve *Karagöz* gazetesinde redaktörlük ve yazarlık yapar. 1945 yılında *Tan* gazetesinde köşe yazarlığına başlayan yazar aynı yıl *Cumartesi* adında haftalık magazin dergisi çıkarır ancak dergi sekiz sayı sürer. 1946 yılında bağımsız olarak yayımlanan ilk eseri, *Parti Kurmak Parti Vurmak* adlı on altı sayfalık öyküsünü broşür biçiminde çıkarır. Aynı yıl, arkadaşı Esat Adil Müstecaplı'nın kurduğu Türkiye Sosyalist Partisi'ne üye olur ancak iki ay sonra

[1] Zeynep Oral, "Aziz Nesin: Ben Mizahı Değil, Mizah Beni Seçti", *Milliyet Sanat*, Nisan 1982, s. 21.

üyelikten istifa eder. Bu olay Nesin'in ilk ve son kez bir partiye üye olmasıdır. Nesin, 1946 yılında Truman Doktirini'ne karşı yayımladığı bir broşürden ötürü Sıkıyönetim tarafından tutuklanır ve on ay hapse mahkûm edilir. Bu yıl, Nesin'in Sabahattin Ali'yle beraber *Markopaşa* adlı mizah dergisini de çıkarmaya başladığı yıldır. Zamanla derginin satışı hiçbir gazetenin ulaşamadığı baskı sayısıyla yetmiş bine ulaşır. Aziz Nesin'in milletvekillerine yönelik yazdığı *Topunuzun Köküne Kibrit Suyu* adlı yazıdan dolayı Nesin ve Sabahattin Ali tutuklanır. Bir süre sonra da dergi kapatılır ancak *Malum Paşa*, *Merhum Paşa*, *Bizim Paşa*, *Hür Markopaşa*, *Bizim Markopaşa*, *Ali Paşa*, *Ali Baba* gibi değişik isimlerle yayınlanmaya devam eder.

Aziz Nesin 1948 yılında ilk iki sayısında sahibi ve yazı işleri sorumlusu olduğu *Baştan* dergisini çıkarmaya başlar. İki sayı sonra kapatılan dergi Orhan Müstecaplı'nın isteğiyle ve onun sorumluluğunda yeniden çıkarılmaya başlar.

1948 yılında birinci eşi Vedia Hanım'dan ayrılan Aziz Nesin, *Aziziname* adlı ikinci kitabını yayımlar. Nesin'e bu kitaptan dolayı İstanbul 2. Ağır Ceza Mahkemesi'nde dava açılır. Bu davada aklanan Nesin'e 1949 yılında İngiltere Prensesi Elizabeth, İran Şahı Pehlevi ve Mısır Kralı Faruk tarafından elçilikler aracılığıyla yazdığı birkaç öyküde kendilerini aşağıladığı gerekçesiyle dava açılır. Bu dava sonucunda Nesin, altı ay hapse mahkûm edilir. Nesin'in mahkûmiyeti bu olayla sınırlı kalmaz. Yirmi yedi sayı süren *Baştan* dergisinde G. Politzer'in *Marksist Felsefe* adlı kitabının önsözünün Fransızca'dan çevrilerek yayımlanması sebebiyle komünizm propagandası yapıldığı iddiasıyla Fransızca bilmeyen Nesin'e 1950 yılında dava açılır. Davanın sonucunda Nesin on altı ay hapse ve on altı ay da güvenlik gözetiminde tutulmaya mahkûm edilir.

Hapishaneden çıktıktan sonra 1952 yılında Levent'te bir dükkân kiralayan Nesin, "Oluş Kitabevi"ni açar. Ancak bu şekilde geçinmesi zor olduğu için 1953 yılında Beyoğlu'nda "Parodi Fotoğraf Stüdyosu"nu kurar. 1954 yılında Yusuf Ziya Ortaç'ın önerisiyle *Akbaba* dergisinde yazmaya başlayan Nesin, dergi sahipleri tarafından dergilerinde yazmasından korkulan bir yazar olduğundan bu yıllarda pek çok takma isim kullanarak çeşitli dergilere yazılar gönderir. 1955 yılında İlhan Selçuk'un sahibi olduğu basımevinde ilk şiir kitabı *On Dakika*'yı üç bin tane bastıran

Nesin, Yahya Kemal, Faruk Nafiz ve Nâzım Hikmet'in etkisinde kaldığını düşünerek bu kitapları dağıtıma vermeden Kemal Tahir'le birlikte kurduğu Düşün Yayınevi'nin bahçesinde yakar.

İstanbul'daki azınlıkları evlerinin ve dükkânlarının yakılıp yıkıldığı 6/7 Eylül olaylarına aranan sorumlular içinde Aziz Nesin de suçlanır ve sıkıyönetim mahkemeleri tarafından tutuklanır. Harbiye Askeri Cezaevi'ndeyken Meral Çelen'le nişanlanan Nesin, altı ay tutuklu kaldıktan sonra aynı yıl onunla evlenir. Halil Lütfi Dördüncü'nün *Yeni Gazete*'sinde köşe yazarlığına başlayan Nesin 1956 yılında İtalya'da yapılan uluslararası gülmece yarışmasında *Kazan Töreni* adlı öyküsüyle Altın Palmiye ödülünü kazanır. Aynı ödülü Nesin, 1957 yılında *Fil Hamdi* adlı öyküsüyle ikinci kez kazanır.

1956 yılında Nesin'in üçüncü çocuğu Ali ve '57'de dördüncü çocuğu Ahmet dünyaya gelir. Nesin'e 1958 yılında çeşitli dergi ve gazetelerde yayımlanan yazılarından ve öykülerinden dolayı yeniden dava açılır. 1960 yılında *Tanin* gazetesinde köşe yazarlığına başlayan Nesin, aynı yıl Gazeteciler Cemiyeti Fıkra Birincilik Ödülü'nü alır. 1965 yılında ilk kez pasaport alabilen Nesin, altı ay süren bir yurt dışı gezisine çıkar. 1966 yılında Bulgaristan'da yapılan uluslararası gülmece yarışmasında *Vatani Vazife* adlı öyküsüyle Altın Kirpi ödülünü kazanır.

Nesin'in Meral Çelen'le on iki yıl süren evliliği 1967 yılında sona erer. Ancak Bu ayrılık 1970 yılına kadar sürer. Bu yıl Meral Çelen'le tekrar evlenen Nesin, 9 Mayıs 1980 tarihinde yeniden ayrılır.

Nesin 1968 yılında, *Milliyet* gazetesinin açtığı Karagöz Oyunu yarışmasında *Üç Karagöz* adlı oyunuyla birincilik ödülü, 1969 yılında Moskova'da yapılan uluslararası gülmece yarışmasında *İnsanlar Uyanıyor* adlı öyküsüyle Krokodil Birincilik Ödülü'nü, 1970 yılında *Çiçu* adlı oyunuyla Türk Dil Kurumu Oyun Ödülü'nü ve 1974 yılında Asya-Afrika Yazarlar Birliği'nin Lotus Ödülü'nü kazanır. Aynı yıl Türkiye Yazarlar Sendikası kurulur ve genel başkanlığa Aziz Nesin seçilir. Nesin buradaki görevini 1989 yılına kadar sürdürür. 1976 yılında Bulgaristan'da düzenlenen gülmece kitabı uluslararası yarışmasında Hitar Petar Birincilik Ödülü'nü

kazanan Nesin, 78'de *Yaşar Ne Yaşar Ne Yaşamaz* adlı romanıyla Madaralı Roman Ödülü'nü alır.

1982 yılında Vietnam'da düzenlenen Asya-Avrupa Yazarlar Birliği toplantısı dönüşünde Moskova'da kalp rahatsızlığı geçirerek burada bir hastanede bir ay tedavi görür. Yurtdışına çıkmadan önce TYS nedeniyle sorgulanan Nesin, dönüşünde Barış Derneği girişiminden dolayı sorguya alınır. 1983 yılında sağ tarafı felç geçiren Nesin, bir ay Çapa Hastanesi Nöroloji kliniğinde tedavi görür. Nesin burada kaldığı süre boyunca şiirler yazmaya devam eder. 5 Mart 1984 yılında, '80 darbesinin getirdiği baskıcı ve antidemokratik işleyişe yönelik Aydınlar Dilekçesi başlığı altında Türkiye'de demokratik düzene ilişkin gözlem ve istemlere yer verilen ve bin üç yüz aydın ve sanatçının imzası bulunan bir dilekçe yayımlama girişiminde bulunur. Bu dilekçeden ötürü birçok sanatçıyla birlikte Nesin'e de dava açılır bu dava uzun süre devam eder.

1985 yılında İngiltere PEN Kulübü Onur Üyeliği'ne ve Federal Almanya PEN Kulübü üyeliğine seçilen Nesin, iki yıl üst üste TÜYAP'ın düzenlediği ankette halkın oylarıyla yılın yazarı seçilir. 1989 yılında Sovyet Çocuk Fonu tarafından ilk kez verilen Tolstoy Altın Madalyasına değer görülür. 1991 yılında Fransa devleti Şövalyelik Nişanı'nı alan Nesin 92 yılında Edebiyatçılar Derneği Onur Ödülü'nü ve Altın Madalyası'nı alır. Aynı yıl içinde by-pass ameliyatı olan Nesin'e bir yıl sonra köktendinci çevreler tarafından suikast düzenleneceği haberi alınır. Bu haber Mit Müsteşarı tarafından Erdal İnönü'ye verilir. Köktendinciler Nesin'in *Aydınlık* gazetesinde *Şeytan Ayetleri*'ni yayımlaması gerekçesiyle ona kızgındır.[2] Bu haberden bir ay sonra Sivas'taki Pir Sultan Abdal Şenlikleri'ne birçok yazar ve aydınla birlikte davetli olan Nesin'in bulunduğu Madımak Oteli, 2 Temmuz 1993 yılında Sivas'tan ve başka şehirlerden gelen köktendinci gruplar tarafından yakılır. Tarihe Sivas Katliamı olarak geçen bu olayda iki otel çalışanıyla birlikte otuz beş kişi hayatını kaybederken Nesin, bir polisin ve arkadaşının yardımıyla oradan kurtulur. 2012 yılına kadar devam eden Sivas Katliamı davası, 13 Mart tarihinde zamanaşımına uğrayarak düşer.

[2] Öner Yağcı, *Aziz Nesin Aydınlığı,* İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1999, s. 208.

1994 yılında çeşitli toplantılarla 80. Yaşı kutlanan yazar, aynı yıl İnsan Hakları Ödülü'nü alır. Aziz Nesin, 6 Temmuz 1995 günü Çeşme'deki bir imza gününün ardından vefat eder.

1973 yılında kimsesiz çocukları yetiştirmek için Nesin Vakfı'nı kuran Nesin bu tarihten sonraki yaşamını yazarlığın yanında bu Vakfı güzelleştirmeye ve çocuklara faydalı olabilmeye adamıştır. 1982 yılında ilk çocuklarını alan Vakıf günümüzde kırk öğrenci kapasitesiyle çalışmalarına devam etmektedir.

Askerlikten sonra bir süre çeşitli işlerde çalışan Nesin 1954 yılından sonra geçimini sadece yazarak sağlar. Nesin'in öykü, roman, oyun, şiir, anı, mektup, fıkra, gezi yazısı türünde pek çok kitabı vardır. Yaşamı boyunca başından geçenlerin kendisini toplumcu bir yazar olmaya yönelttiğini söyleyen Nesin, maddi ve manevi varlığının bütün hücreleriyle toplumuna borçlu olduğunu düşünür. Bu nedenle Nesin, kendi tabiriyle "sınıfının yazarı"dır. Yaşam zorluklarıyla mücadele eden başkalarının varlığı, Nesin'in vicdanen hiçbir zaman rahat yaşamamasına neden olur. Bu durum, yazarın tüm anlatılarında ortaya çıkan başkaldırıyı açıklığa kavuşturur.

Nesin'in bir üst yapı kurumu olarak gördüğü edebiyat ona göre, etki ve tepki yoluyla insanların bilinçlenmesini, kendilerini ve toplumu değiştirme özlemi kazanmalarını sağlar.[3] Bu nedenle Nesin, toplumu değiştirme çabası içinde eserler yazan bir sanatçıdır. Konur Ertop Nesin'e göre sanatın yaşanmakta olan gerçekliği yaşanması istenen gerçekliğe dönüştürme çabası ve savaşımı olduğunu söyler.[4] Nesin bu savaşımı, mizah aracılığıyla gerçekleştirir. Çocukluğunda olmayacak şeyler hayal ederek kendisiyle dalga geçtiğini söyleyen Nesin, kişinin özleminin dışavurumu olan sanatın bir bakıma dalga geçmek olduğunu belirtir.

Aziz Nesin mizahi bir üslup kullanarak yazdığı öykülerinde halkın kullandığı yerel dille toplumsal sorunları dile getirir. Yazarın yerel dil kullanımı, toplumculuğunun ve halka ait olan her şeyi benimsemiş olmasının sonucudur. Bu

[3] Olcay Önertoy, *Cumhuriyet Dönemi Türk Roman ve Öyküsü,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1984, s. 151.
[4] Konur Ertop, "Ölümsüzleşen Gülmece Ustası İçin AZİZ NESİN'LİK…", *Varlık*, Ağustos, 1995, S: 1055, s. 35.

doğrultuda Nesin mizahının, toplumsal olan halk mizahı olduğu ve düşündürerek güldürmeyi amaçladığı söylenebilir.

Cevdet Kudret, Nesin öykülerini üç grupta inceler: Türkiye'nin dönemi içindeki toplumsal topografyasını yansıtan; siyasal yergilerin ağırlıklı olduğu büyükler için masallar ve *Yetmiş Yaşım Merhaba, Maçinli Kız İçin Ev* gibi insanın iç dünyasını yansıtan öyküler.[5] Kudret'in bu sınıflandırması, Nesin'in toplumculuğunu genel bir bakışla ortaya koyar.

Nesin, Türkiye'de süregelen bozuk düzenin kökten değişmesi gerektiğine inanır. Bu düzen Nesin'e göre üst sınıfların çıkarlarına hizmet eder. Toplumun yüzde doksanını kendi sınıfından insanların oluşturduğunu düşünen yazar, eserlerinde üst sınıfların karşısında bir duruş sergileyerek toplumsal yapı içinde ortaya çıkan her sorunun üstüne gider. Nesin'in sanat görüşünü ortaya koyan bu tavır, hayatı boyunca içine girdiği her eylemde kendini gösterir.

2. Türk Edebiyatında Sosyal Eleştiri

Edebiyatta sosyal eleştiri tarihi, toplumsal, siyasal olaylar ve değişimler çerçevesinde gelişir. Türk Edebiyatının içinde doğduğu coğrafya, pek çok siyasal ve sosyal değişime tanıklık etmesi sebebiyle yazar ve şairlerin eserlerinin bu doğrultuda ortaya çıkmasına zemin hazırlar. Bu bölümde, Türk Edebiyatında Cumhuriyet dönemine kadar olan yıllar içindeki sosyal eleştiri tarihi, Divan edebiyatından başlamak üzere bilinen tasnif yöntemiyle ele alınarak incelenmiştir. Cumhuriyet sonrası dönem ise İnci Enginün'ün *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı* kitabındaki sınıflandırma yönteminden yararlanılarak, 1923-1945 ve 1946-1980 yılları arasında doğmuş ve bu dönemde ilk eserlerini vermiş yazarlardan yola çıkılarak incelenmiştir. Bu dönemler içindeki yazarların sosyal eleştiri tarihi içindeki yerleri, bazı yazarların günümüz edebiyat ortamını halen temsil ettikleri göz önünde bulundurularak ele alınmıştır.

[5] Cevdet Kudret, *Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman III,* İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1990, s. 316-317.

Türk edebiyatında sosyal eleştiri ilk olarak hiciv örnekleriyle ortaya çıkar. İğneleyici sözler ve alaylı ifadelerle sosyal bir durumu eleştiren manzum hicivler, Divân Edebiyatında daha çok kişilere yönelik eleştiri içeren bir türdür. Türk edebiyatında ilk önemli hiciv örneği 15. yüzyılda yaşayan Şeyhî'nin, *Harnâme* adlı eseri olarak kabul edilir. Mesnevi nazım şekliyle yazılan *Harnâme*, bir eşeğin konuşturulması yoluyla, Şeyhî'nin uğradığı bir saldırı olayına karşı eleştiri içerir. Türk edebiyatında bir diğer önemli hiciv şairi ise Nef'î'dir. 17. yüzyılda yaşayan şairin hiciv konulu şiirleri dönemin padişahı tarafından da oldukça takdir toplamakla birlikte onun padişah IV. Murad'ın veziri Bayram Paşa için yazdığı hicvi, kendi ölümüne yol açar. Ancak Nef'î'yle ilgili belirtilmesi gereken bir nokta Zülküf Kılıç'ın yayınlanmamış doktora tezinde ele alınmıştır: "*Hiciv ile özdeşleşen Nef'î'de sosyal eleştiri, yok denecek kadar azdır. Nef'î toplumun aksak yönlerinden ziyade kişilerle uğraşmış ve onları hicvetmiştir.*" Nef'î'nin *Sihâm-ı Kazâ* adlı eseri, onun hicivlerinden oluşur. Yüzyılın sonlarına doğru ise Nâbî şiirlerinde sosyal konulara yer veren şairlerden olur.[6]

Türk edebiyatında sosyal eleştirinin Batılı anlamdaki örnekleri ise Tanzimat Edebiyatıyla birlikte verilmeye başlar. Bu dönemdeki eleştiri örnekleri mizahi yazılar ve unsurlarla iç içedir. Tanzimat Dönemi'nde batılı anlamda ilk mizah örneğini Edhem Pertev Paşa, *Av'ava-nâme* adlı eseriyle verir. Şinâsi'nin İstanbul sokaklarındaki köpeklerin toplatılıp öldürülmesi gerektiği üzerine yazılan ve Tasvîr-i Efkâr'da çıkmış olan yazısını eleştirmek ve köpekleri korumak amacıyla yazılan eser, bir köpekle bir filozofun mizahi bir dille konuşturulduğu diyaloglardan oluşur.[7] Mizah aracılığıyla yergi tarzının batılı ilk örneğini veren ise Ziya Paşa'dır. Girid adasındaki isyanı bastırmada güçsüz davranan Sadrâzam Ali Paşa'yı yermek için yazılan *Zafer-nâme ve Şerhi,* devlet adamlarına yönelik eleştiri içermekle birlikte Ziya Paşa'nın birçok şiirinde ve makalesinde görülen mizah ve hiciv unsurunu bir bütün halinde ele alır.[8] Kasîde, tahmîs ve şerh olmak üzere üç bölümden oluşan eserde Ziya Paşa, her bir bölümü Ali Paşa'nın yakınlarının ağzından yazılmış gibi göstererek "*batılı anlayışta, zekâ inceliğinde ve zarâfete dayanan hiciv ve mizah*

[6] Zülküf Kılıç, *Türk Dîvân Şiirinde Sosyal Eleştiri, Yayımlanmamış Doktora Tezi,* Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı A.B.D., Elazığ, 2008, s. 11.
[7] Kenan Akyüz, *Modern Türk Edebiyatı'nın Ana Çizgileri,* İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1995, s. 82.
[8] Kenan Akyüz, *Batı Tesirinde Türk Şiiri Antolojisi,* İnkılâp Kitabevi, 9. b., İstanbul, 1985, s. 30.

nevinin ilk ve başarılı örneğini vermiş"[9] olur. Ziya Paşa, bu eserinin dışında dönemin sosyal olaylarını doğrudan eleştirdiği Terkîb-i Bendiyle de Tanzimat döneminin önemli sosyal eleştiri yazarlarından biri olur.

Tanzimat dönemi edebiyatında sosyal eleştirinin bir diğer temsilcisi Namık Kemal'dir. Osmanlı Devleti'nin geleceğiyle ilgili kaygıları doğrultusunda siyasi çalışmalara katılan Kemal, bu kaygısını edebî alanda da dile getirir. Yazarın hürriyete övgü olarak yazılmış *Hürriyet Kasîdesi,* istibdat yönetimine karşı yergi içerir. Namık Kemal'in kişilere özgü yazılmış eleştirel şiirleri de vardır. Bunlardan biri, bazı yolsuzluklara adı karışan Sadrazam Mahmud Nedim Paşa'yı hicvetmek için yazılan *Hirre-nâme*'dir. Namık Kemal, sosyal konulardaki düşüncelerini sadece şiirlerle değil, piyeslerde ve romanlarda da dile getirir. Türk edebiyatında ilk edebî roman kabul edilen *İntibâh yâhut Sergüzeşt-i Ali Bey*'de (1874) yazar, kişilerin ahlakî yönden zayıflığını ele alarak toplumsal eleştiride bulunur.

Tanzimat döneminde doğrudan hicivle uğraşan şair ise Mehmed Eşref'tir. Dönemin sosyal ve siyasal olaylarını, II. Abdülhamid'i ve hükümet adamlarını eleştiren hicivler yazan Eşref, genellikle objektif bir anlatıma yer verir. 1908 yılından sonra siyasî konulardaki şiirlerinde İttihâd ve Terakki hükümetinin tutumunu eleştiren şair, sosyal konularda ise riyakârlık, yolsuzluk ve casusluk gibi ahlakî zaafları eleştirir.[10] Mehmed Eşref'in bu konulardaki eserlerinden bazıları, *İstimdâd* (1904), *Deccâl* (1904), *Hasb-ı Hâl yahut Eşref-Kemal* (1905), *Şah ve Padişah* (1908) ve *İran'da Yangın Var*'dır (1908).

Bu dönemde yazılan eleştirel içerikli romanlar, genellikle yanlış batılılaşmayı konu alırlar. Bunlardan biri, Ahmet Mithat Efendi'nin *Felâtun Bey'le Râkım Efendi* (1875) adlı kitabıdır. Batı özentiliğiyle yaşayan Felâtun Bey'in yerildiği; kendi geleneksel değerlerine sahip çıkan Râkım Efendi'nin ise övüldüğü romanda yazar, karşılaştırmalar yoluyla kişilere yönelik eleştiri getirir. "*Sosyal fayda peşinde koşan bir yazar olarak Ahmed Midhat'ın hikâye ve romanda ulaşmağa çalıştığı hedef, Türk*

[9] A. g. e., s. 31.
[10] A. g. e., s. 84.

halkında '*çağdaş medeniyete uymayan düşünüş ve yaşayış tarzı*'*nı değiştirmektir.*"[11] Bu nedenle yazar, eserlerinde batılı düşünüş tarzı hakkında bilgiler verirken yanlış algıları da değiştirmeye çalışır.

Yanlış batılılaşma konusunun ele alındığı bir diğer roman da Recaizâde Ekrem'in *Araba Sevdası*'dır (1896). Realizm akımının etkisiyle yazılmış bu romanda yer verilen kahramanların içine düştüğü durumlar aracılığıyla yanlış sosyal davranışlara yönelik eleştiri getirilir. İstanbul'un yanlış batılılaşmış çevrelerinin hayatını anlatan Mehmet Münci'nin *Diyana* (1890) ve *Merâret-i Hayât* (1890) adlı kısa romanları da sosyal tespit ve eleştiriler taşıyan romanlardandır.

Tanzimat dönemi edebiyatında siyasi mizaha yer verildiği için kapatılan birtakım gazete ve dergiler de vardır. Bunlardan ilki Teodor Kasap'ın çıkardığı *Diyojen* (1870)*,* diğer ikisi, yine aynı yazarın çıkardığı *Hayâl* (1872) ve *Çıngıraklı Tatar*'dır (1872). Mehmed Tevfik'in çıkardığı *Çaylak* (1876) isimli mizah gazetesi de devrin tanınmış yazarlarının imzasız birçok yazısını taşıyan mizahi gazetelerden biridir.[12]

Servet-i Fünûn döneminde ise II. Abdülhamid istibdâdının etkileri daha yoğun görülür. Baskıcı bir sosyal ve siyasal ortam içinde doğan şairlerin ve yazarların edebi tutumları ve eserleri de bu doğrultuda oluşur. Bu nedenle Servet-i Fünûn edebiyatı, sosyal eleştiri bakımından yoğunluk içermez. İstibdât dönemi II. Meşrutiyet'in ilanıyla 1908 yılında son bulur. Bu nedenle Servet-i Fünûn şairleri ve yazarları ancak 1908 yılından sonra sosyal konulara yönelirler. II. Abdülhamit baskısını eleştiren şiirler ise Tevfik Fikret ve Süleyman Nazif tarafından yazılmıştır.

1901 yılında Servet-i Fünûn dergisinden ayrılana kadar içe dönük ve salt sanatsal bir amaçla şiirler yazan Tevfik Fikret, bu tarihten sonra iktidar ve yönetime yönelik eleştiri içeren şiirler yazmaya başlar. "Sis" (1902), "Sabah Olursa" (1905), "Mâzî… Âtî" (1906) ve "Bir Lâhza-yı Taahhur" (1906) adında istibdât aleyhine şiirler yazan Fikret, bu şiirler aracılığıyla kişiliğinde meydana gelen önemli

[11] K. Akyüz, *Modern Türk Edebiyatı'nın Ana Çizgileri,* s. 72.
[12] A. g. e., s. 84.

değişimleri de ortaya koyar. II. Meşrutiyet'in ilanıyla sosyal ve siyasal alanda rahatlığa ulaşılacağını düşünen Tevfik Fikret, bir süre sonra "*II. Meşrutiyet idârecilerinin kötü politika yaptıklarına, milleti kendi ihtirâsları uğrunda harcadıklarına, memleketin siyasî ve medenî hayâta erişemediğine inan*"maya[13] başlar. Bu konudaki düşüncelerini ve eleştirilerini "Doksan Beş'e Doğru" (1912) şiirinde dile getirir. Siyasal ve sosyal alandaki aksaklıkların sürmesi üzerine şair, "Hân-ı Yağma" (1912) şiirinde "*keskin ve zehirli alaycılığı ile*"[14] dönemin yöneticilerine karşı eleştirisini dile getirir.

1908'den sonraki şiirlerinde milli duyguları güçlenen Süleyman Nazif ise Servet-i Fünûn üslûbuyla Namık Kemal'den gelen vatanperverliği birleştiren[15] şiirler yazar. Süleyman Nazif'in siyasî ve sosyal konulu asıl hicivleri, 1908 yılından sonra yazdığı nesirlerinde görülür. "Tarihin Yılan Hikâyesi" (1922), "Hazret-i İsa'ya Açık Mektub" (1924), "Çalınmış Ülke" (1922), "Yıkılan Müessese" (1927) isimleriyle yayınlanan bu yazılar, yazarın hiciv konulu eserleridir. Ali Ekrem'in "Kırmızı Fesler" (1908) şiiri de II. Abdülhamit'in casuslarına karşı doğrudan eleştiri içeren bir şiir olması bakımından dönemin siyasi ve sosyal konulu şiirlerine dâhil edilebilir.

Cumhuriyet öncesi Türk Edebiyatında sosyal konuların en sık işlendiği dönem ise Millî Edebiyat'tır. Dünyadaki sosyal değişimlerle birlikte kendi tarihinin çöküş devrine giren Osmanlı Devleti'nde, II. Abdülhamit'in II. Meşrutiyetle birlikte hâkimiyetinin kalkmasıyla aydınlar arasında siyasî yönetim arayışları ortaya çıkar. Dönemin milliyetçilik hareketleri Türk edebiyatında da etkisini göstererek Millî Edebiyat dönemini oluşturur. Mehmet Akif ve Mehmet Emin, bu dönemde şiirlerinde millî konuları işleyerek yeni bir toplumsal akıma yönelik şiirler yazan şairlerdendir.

Bu dönem hikâye ve romancıları ise eserlerinde sosyal olaylara sıkça yer veren ve doğrudan olmasa da dönemin sosyal ortamına yönelik eleştiriler getiren yazarlardır. Halide Edip Adıvar, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Reşat Nuri Güntekin,

[13] K. Akyüz, *Batı Tesirinde Türk Şiiri Antolojisi,* s. 225.
[14] A. g. e., s. 226.
[15] İnci Enginün, *Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat'tan Cumhuriyet'e,* Dergâh Yayınları, 4. b., İstanbul, 2009, s. 563.

Refik Halit Karay, Ömer Seyfettin gibi yazarlar ise öykü ve romanlarında sosyal olaylara yer vererek birtakım aksaklıkları bazen mizahi bir dile de yer vererek eleştirmişlerdir. Halide Edip Adıvar, *Ateşten Gömlek* (1923) ve *Vurun Kahpeye* (1926) romanlarında çevre tasvirleri yoluyla sosyal ortama yönelik tespitleri ortaya koyar. Yakup Kadri Karaosmanoğlu *Nur Baba* (1922) ve Reşat Nuri Güntekin *Yeşil Gece* (1928) kitaplarında kişilerin yanlış din algısına yönelik eleştiriler getirir. Refik Halid Karay ise karakter bozukluklarına yönelik tespitlerde başarılı ve meraklı olması[16] sebebiyle eleştiriye yönelen yazarlardandır. Öykülerinde daha çok gerçek hayattan aldığı konularla sosyal eleştiriye yer veren bir diğer yazar ise Ömer Seyfettin'dir.

Millî Edebiyat döneminde sadece mizah ve hicivle uğraşan şairler, modern anlamda mizahi eleştiriye en çok yaklaşanlardır. Bu şairlerden Neyzen Tevfik Kolaylı, *Hiç* (1919) ve *Azâb-ı Mukaddes* (1924) adıyla basılan kitaplarındaki şiirlerinde siyasî olayları ve kişileri hicveder. Halil Nihad Boztepe, İhsan Hamamî, Hüseyin Rıfat Işıl ve Abdülbâki Fevzi Uluboy da Milli Edebiyat döneminin sadece mizah ve hiciv içerikli şiirler yazan şairlerindendir.

Milli Edebiyat dönemi şair ve yazarlarının birçoğu, Cumhuriyet'in ilk yıllarında da eserler vermeye devam etmişlerdir. Bu bakımdan Cumhuriyet dönemi edebiyatının ilk yıllarında Milli Edebiyatın ve milli mücadelenin etkileri görülür. Milli Mücadele'ye destek veren aydın ve yazarlar Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte siyasi yaşama atılırlar. Bu bakımdan yeni dönem edebiyatının öncüleri, devlete ve rejime bağlı bir ideolojinin savunucusu olmuşlardır.

Cumhuriyet dönemi edebiyatı, Türk edebiyatının yazar ve şairleri açısından bir kırılma noktasıdır. Şairler, Tanzimat'a kadar devletin ve üst yapının desteğiyle edebiyatla ilgilenir; Tanzimat döneminde ise bürokrasinin içindeki ailelerden yetişirler. Milli Edebiyat dönemine kadar genel olarak devletle iç içe bulunan şairler ve yazarlar, bu dönemde savundukları görüşün milli mücadeleyle ve ardından kurulan yeni devletin ideolojisiyle aynı doğrultuda olmasıyla devletin desteğini kazanırlar. Ancak İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra edebiyatçılar ve devlet arasındaki

[16] Kenan Akyüz, *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri,* s. 185.

bu durum değişime uğrar. Edebiyatçılar bu savaşın ardından devletten destek görmemeye başlarlar. Bu durum şairleri ve yazarları özgürleştirir. Milli Edebiyat döneminde üst yapının desteğiyle topluma yönelik eserler veren edebiyatçılar yeni dönemde bireysel olarak ve devletten bağımsız bir şekilde topluma yönelirler. Tahir Alangu'ya göre, "*Onların* '*toplumcu*' *olmaktan önce* '*toplum*'*a yönelişlerinin nedeni, sanatlarının temeline devletle aynı değerde bir dayanak koyabilme çabası*"dır.[17] Bu bakımdan Cumhuriyet dönemi edebiyatında sosyal eleştiri, toplumun içinden gelen yazarların ve şairlerin eserlerinde yer verdikleri toplum ve toplum sorunları etrafında şekillenerek ortaya çıkar.

1923-1945 yılları arasındaki dönemde, 1938 yılında yazdığı *Üç İstanbul* romanıyla Mithat Cemal Kuntay, istibdattan Cumhuriyete kadar olan dönem içinde İstanbul'daki sosyal yozlaşmayı eleştirerek geçmişe yönelik eleştirel bir tutum sergiler. 1864 yılında doğan Hüseyin Rahmi Gürpınar da Cumhuriyet dönemi edebiyatının öncülerinden kabul edilen ve yazılarında sosyal alanı işleyen yazarlardandır. Hüseyin Rahmi'nin "*avam için edebiyat*"ı[18] savunarak yazdığı eserlerindeki kişiler ve durumlar, sert bir sosyal eleştirinin kurgularıdır. Hüseyin Rahmi'nin izinden giderek mizahi bir anlatımı benimseyen Ercüment Ekrem Talu da "*savaş günlerinin cephe gerisini, fakir semtleri, karaborsacıları ve kişileri doğruluktan sapmaya sevk eden çevre şartlarını*"[19] eleştirel bir tavırla işleyen yazarlardandır. Ercüment Ekrem'in *Sabir Efendi*'*nin Gelini* (1922), *Kopuk* (1922), *Asrîler* (1922) ve *Kodaman* (1934) gibi eserleri, yanlış Batılılaşmanın eleştirildiği kitaplardandır. Ercüment Ekrem gibi mizahi bir çizgide yazdığı eserlerinde Sermet Muhtar Alus da Osmanlı tiplerini, adetlerini ve batılılaşma çabalarını anlatırken dönemi eleştirir.[20] Osman Cemal Kaygılı ve Selâhattin Enis de Hüseyin Rahmi'nin etkilerini sürdüren ve eserlerinde sosyal eleştiriye yer veren yazarlardandır.

Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatının 1923-1945 yıllarını kapsayan döneminde köy sorununu işleyen öykü ve romanlarda da sosyal eleştirinin etkileri görülür. Bu yazarlar arasında öncelikle, alt ve üst yapı ilişkilerini derinlemesine işleyen

[17] Tahir Alangu, *Cumhuriyetten Sonra Hikâye ve Roman, Cilt 2*, İstanbul Matbaası, 1965, s. VIII.
[18] İnci Enginün, *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı,* Dergâh Yayınları, 9.b, İstanbul, 2008, s. 292.
[19] A. g. e., s. 295.
[20] A. g. e., s. 296.

Sabahattin Ali gelir. Toplumsal gerçekçi yazar, *Kuyucaklı Yusuf* (1937) romanında ve *Değirmen* (1935)*, Kağnı* (1936)*, Ses* (1943)*, Yeni Dünya* (1943) *ve Sırça Köşk* (1947) kitaplarındaki öykülerinde "*çevreyi, toplumu, bireyle açıklamak yerine, bireyi toplumla açıklamaya çalışır.*"[21] Onun bu yönü anlatılarında sosyal olaylara yönelik eleştirisini de ortaya koyar. Sadri Ertem, Reşat Enis Aygen, Bekir Sıtkı Kunt ve Faik Baysal da köy ve köylü sorunlarını işleyen öykü ve romanlarıyla dönemin çarpık ve aksak yönlerine eleştiri getiren yazarlardan olurlar.

1946-1980 yılları arasında Türkiye'de çok partili rejime geçişle birlikte toplumsal ve siyasal yapı da değişime uğrar. İkinci Dünya Savaşı'nın bitimine rastlayan bu dönem içinde eserler veren yazarlar, halkın içinden gelen kişiler olurlar. Bu dönemde doğrudan yapılan eleştirilerin yanı sıra öykü ve romanlarda ele alınan toplumsal sorunlar aracılığıyla dolaylı olarak da sosyal eleştiriler yapılır. 1914 yılında Adana'da doğan Orhan Kemal, bu dönemde toplumsal sorunları işleyen yazarlardan biridir. Yazarın, *Murtaza* (1952), *Bereketli Topraklar Üzerinde* (1954) gibi öykü ve romanlarının dışında kişilerini halktan insanların oluşturduğu pek çok öykü ve romanı vardır. Yoksul köylülerin sorunlarını işleyen yazar, sınıf çatışması ekseninde bir eleştirel tutum benimser. Tarık Buğra da "*romanlarının arka planında daima Türkiye'nin siyasî hareketleri*"ne[22] yer veren bir yazardır. *Dönemeçte* (1978), *Gençliğim Eyvah* (1979) ve *Dünyanın En Pis Sokağı* (1989) kitapları yazarın alt yapısında dönemin siyasal olaylarına yer verdiği eserlerindendir. Orhan Kemal ve Tarık Buğra gibi Samim Kocagöz de eserlerinde köy ve köylü sorunlarına yer verir. Toplumun sıkıntılı dönemlerini işlemeye dikkat eden yazarın *İkinci Dünya* (1938), *Bir Şehrin İki Kapısı* (1948), *Yılan Hikâyesi* (1954), *Bir Karış Toprak* (1964), *Bir Çift Öküz* (1970) ve *Eski Toprak* (1988) adlı romanları köylü sorunlarına yer verilen eserlerdir. Yaşar Kemal de öykü ve romanlarında köy hayatını konu eden yazarlardandır. Köy insanları arasında var olan hiyerarşiyi ve ezen ezilen çatışmasını konu alan eserler yazan Yaşar Kemal, *İnce Memed* (1955) romanıyla sosyal ve siyasal düzen değişiminin gerekliliğine yönelik düşüncelerini açıkça ortaya koyar. Köy sorunlarını sıkça işleyen Fakir Baykurt ve Talip Apaydın da ele alınan olaylar çevresinde sosyal eleştirilerini dile getiren yazarlardandır.

[21] Zübeyde Şenderin, "Sabahattin Ali'nin Hikâyelerinde Toplumsal Eleştiri", *Hece,* Türk Öykücülüğü Özel Sayısı, S: 46-47, Yıl: 4, Ekim-Kasım 2000, s. 198.
[22] İ. Enginün, *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı,* s. 343.

Adalet Ağaoğlu ise sosyal ve siyasal eleştirisini aydınlar çevresinde ele alan bir yazardır. *Dar Zamanlar Üçlemesi* adlı nehir romanlarında aydınlar çevresinde dönemin siyasi olaylarını ele alan yazar, *Üç Beş Kişi* (1980) romanında bilim adamları ve akademisyenlerden oluşan aydınlara yönelik eleştirilerini dile getirir. Eserlerinde siyasal ve toplumsal olayları konu alan bir başka yazar da Leyla Erbil'dir. Kitaplarında kadına ve kadın sorununa ağırlıklı olarak yer veren yazar, toplumsal yapıya yönelik eleştirilerini dile getirir. Tahsin Yücel de eserlerinde, ironi aracılığıyla sosyal eleştirilere yer verir. *Aykırı Öyküler* (1989), *Peygamberin Son Beş Günü* (1992), *Kumru ile Kumru* (2005) gibi öykü ve romanlarında toplumsal ve siyasal eleştirilere yer verilir. Öykülerinin ve romanlarının alt yapısında dönemin siyasi ortamını işleyen ve sosyal alana yönelik eleştirisini siyasal bir noktadan dile getiren Erdal Öz de birçok öyküsünde sosyal eleştiriye yer veren yazarlardandır. *Yaralısın* (1974) romanında 12 Mart dönemini işleyen yazarın, *Gülünün Solduğu Akşam* (1986) romanı, *Sular Ne Güzelse* (1997) öykü kitabı gibi siyasal ve sosyal sorunlara yer verdiği pek çok kitabı vardır.

Eserlerinde Adalet Ağaoğlu gibi içinde bulunduğu aydın çevreye yönelik eleştiri getiren bir diğer yazar Oğuz Atay'dır. Türk edebiyatına yeni bir roman tekniği kazandıran *Tutunamayanlar* (1972) romanıyla aydınların yalnızlığını işleyen yazar, bu çevreye yönelik getirdiği eleştirilerini açıkça ve eleştirel bir amaçla değil, roman kişilerinin karakteristik yapılarıyla dile getirir. Kitaplarında aydın sorununa yönelen ve bu doğrultuda dönemin siyasal olaylarına yönelik eleştirilerini dile getiren bir başka yazar da Vedat Türkali'dir. Yazarın özellikle DP iktidarı dönemini işlediği *Bir Gün Tek Başına* (1974) ve 1980 askerî darbesi döneminde geçen *Mavi Karanlık* (1983) gibi romanları siyasal bir alt yapı ekseninde dönemin sosyal olaylarına, aydınlarına ve topluma yönelik eleştirilerin yapıldığı eserlerdendir. 1972 yılında yazdığı *Büyük Gözaltı* (1972) romanında 12 Mart dönemini anlatan Çetin Altan da dönemin siyasi ortamına yer vererek eleştirilerini dile getiren yazarlardandır. Füruzan ve Sevgi Soysal da eserlerinde toplumsal sorunlara yer vererek siyasal yapıya yönelik eleştirilerini dile getirirler.

Siyasal bir düzlem içinde sosyal sorunları ele alan bir başka yazar İnci Aral'dır. Maraş katliamını anlatan *Kıran Resimleri* (1984) öykü kitabı ve *Ölü Erkek Kuşlar*

(1992), *Safran Sarı* (2007) gibi romanları sosyal olaylara ve kişilerin karakteristik bozukluklarına yönelik eleştiri getirilen kitaplarındandır. Günümüzde daha çok anı ve deneme türünde eserler veren ve İstanbul'la ilgili pek çok kitabı bulunan Selim İleri'i de İnci Enginün tarafından eserlerinde sosyal eleştiriye sıkça yer veren yazarlar arasında görülür. Film olarak da çekilen *Uçurtmayı Vurmasınlar* (1986) kitabının yazarı Feride Çiçekoğlu da anlatılarında dönemin siyasi ortamına yer vererek sosyal eleştiriler getiren yazarlardandır. 1983 yılında yayınlanan ilk romanı *Sevgili Arsız Ölüm*'le ve ardından gelen kitaplarıyla de Latife Tekin, kitaplarında sosyal sorunlarla dolu yaşantılara yer vererek eleştiriler yapar.

Türk Edebiyatında ilk olarak kişilere yönelik olarak "hiciv" kavramıyla ortaya çıkan eleştiriler, zaman zaman toplumsal özellikler de içermiştir. 19. Yüzyıla gelindiğindeyse Osmanlı Devleti'nin siyasal ve ekonomik alanda içinde bulunduğu zor koşullar sosyal alana da yansımış ve siyasetle iç içe olan edebiyatçıların sosyal alandaki sorunları edebiyata taşımalarına zemin hazırlamıştır. Devletin aydınlar üzerine uyguladığı baskı dönemlerinde eserlerde yer verilen sosyal alana yönelik unsurlar da en aza inmiştir. Milli Edebiyat dönemine gelindiğindeyse dönemin siyasal ortamının sağladığı koşullar altında ivme kazanan siyasal hareketlilik edebî eserlere de yansımış ve yeni cumhuriyetin ilkelerinin ve inkılâplarının hazırlayıcısı olmuştur. Cumhuriyet dönemi edebiyatına kadar şiir, öykü ve romanlarda "sloganvari" bir anlayışla dile getirilen sosyal eleştiriler, yeni dönem yazarları tarafından göze batan didaktik bir üslupla değil, konular ve işlenen olaylar doğrultusunda ele alınmıştır. Yeni dönem öykü ve romanlarında etkili olan sosyal eleştiri konuları öncelikle tek parti rejimi iktidarında ve yeni rejimin yarattığı sosyal sorunlar doğrultusunda ortaya çıkar. Ardından gelen çok parti rejimi ve yeni iktidarın baskılarının sebep olduğu darbeler, edebiyatta da varlığını gösterir. "*1970'ten sonra (ise) hikâye ve romanlarda siyasîleşmenin arttığı görülür. Özellikle 1970 sonrasında siyasî konulu eserlerin sayısı artmıştır.*"[23]

Cumhuriyet dönemi edebiyatında ele alınan sosyal konular ve getirilen eleştiriler, iki alanda yoğunlaşır: halkın içinde bulunduğu sosyal gerçeklik ve siyasi darbelerin yarattığı toplumsal travmalar. Özellikle 12 Eylül 1980 siyasî darbesiyle

[23] A. g. e., s. 417.

ortaya çıkan sosyal sorunlar üzerine yazılmış pek çok öykü ve roman vardır. Günümüze doğru gelindiğindeyse edebiyatta sosyal eleştiri biçim değiştirerek bazı yazarlar tarafından postmodern bir kurguyla ele alınmaya başlanmıştır. Türk edebiyatı tarihi boyunca çeşitli biçim değişikliklerine uğramış olsa da sosyal eleştiri, günümüze kadar varlığını sürdürür.

BİRİNCİ BÖLÜM

SOSYAL YAPI

1. KARAKTER BOZUKLUKLARI

Aziz Nesin öykülerinde, toplum yapısında meydana gelen tüm çarpık oluşumları ele alır. Kişinin ve kişiden yola çıkarak toplumun olumlu bir kanalda değişiminden yana olan yazar, öykülerinin tamamında bu değişimi olumsuz yönde tetikleyici konuları eleştirel bir yöntemle işler. Toplumu oluşturan bireyler, dönemin ekonomik, siyasi, dini ve ahlak sistemlerine uyum sağlama amacıyla bu sistemlere paralel olarak dönüşürler. Dönemin üst yapı sistemlerinde oluşan aksaklıklar öncelikle bireylerin geçimlerini sağlama mücadeleleriyle iş yaşamına, daha sonra günlük yaşantılarına etki ederek toplumun yapısını belirler. Kişilerin hayatta kalma çabalarının sonunda doğan bu mücadeleler bazen toplumun değer sistemlerinin de önüne geçerek bireylerde karakter bozukluklarına yol açar. Bireye ait davranışların toplumdaki sosyal değer sistemine ve ahlak kurallarına uyması ve bunların benimsenmesi[24] anlamına gelen karakterde oluşacak bozukluklar, bireyin toplum tarafından dışlanmasına yol açar.

Aziz Nesin'e göre Atatürk'ün ölümünden sonraki dönemde ve İkinci Dünya Savaşı yıllarında savaşa girilmediği halde ülkede oluşan ekonomik sıkıntılar sebebiyle, Türkiye'nin kuruluşundaki ülkücülük ve o ülkücülüğün coşkusu, yerini kurnazlığa, kolay kazanca, kapkaççılığa ve çıkarcılığa bırakmıştır.[25] Karakter bozukluğu yaşayan bu kişiler, yazar tarafından eleştirilirken, toplum içinde bazen dışlansalar da genellikle gösterdikleri karakter bozuklukları, hayatta kalma mücadelesi içinde haklılaştırılarak desteklenir.

1. 1. Çıkarcı Kişiler

Para, ün, güç ya da kurtuluş olarak ortaya çıkan çıkar, kişisel avantaj arayışıdır.[26] Nesin'in öykülerinde kişisel çıkarları tüm değerleri hiçe sayan insanlara yapılan eleştiri, birçok konu başlığı altında değerlendirilebilir. Bu başlık altındaysa, spesifik olarak "çıkarcılık" davranışının eleştirildiği öyküler incelenecektir.

[24] Mehmet E. Sardoğan-Tevfik Fikret Karahan, "Kişilik Gelişimi", *Eğitim Psikolojisi,* Editör: Alim Kaya, Pegem Yayınları, 4. b., Ankara, 2010, s. 114.
[25] Aziz Nesin, *Cumhuriyet Döneminde Türk Mizahı,* Akbaba Yayınları, İstanbul, 1973, s. 44.
[26] Jon Elster, *Sosyal Davranışı Açıklamak,* Çev. Olcay Sevimli-Macide Ö. Karaduman, Phoenix Yay. Ankara, s. 100.

Aziz Nesin'in en sık eleştirdiği karakter bozukluklarından biri olan çıkarcılığı eleştirdiği ilk öyküsü "Tıraşa Vaktim Yok"tur (1953). Gazetecilik yapan öykü anlatıcısı, bu özelliği ve devamında anlatılanlar açısından Nesin olarak da değerlendirilebileceğinden öykü okuyucuya yazarın anılarını okuyor hissi verir. Gazetecilikte gazetelerin ne kadar sattıklarının söylenmeyeceğini belirten anlatıcı bu fikre karşı çıkar. Anlatıcı, kendi çıkardığı gazetenin ne kadar sattığını bilmese de o gün ziyaretine gelen kişi sayısından anladığını söyler; gazetenin satışı on binse bir kişi geldiğini, iki kişi geldiği zaman gazetenin o gün yirmi bin adet satıldığını anladığını belirtir. Anlatıcı gazete satışlarıyla ilgili düşüncelerini anlatırken kendi dostlarını eleştirir. "*Hiç gazete çıkaramadığ(ı) zamanlar, yanı(na) kimseler gelme*"yen anlatıcı, gazete çıkarmaya başladığı zamansa "*hatırlayanlar(ının) çok ol*"duğunu[27] söyler. Anlatıcının dostlarının gazete çıkaramadığı dönemlerde ziyaretine gelmemeleri iki nedene bağlanabilir: Birincisi, anlatıcının bu dönemlerde maddi yönden sıkıntı içinde olması; ikincisi, gazete çıkardığı dönemlerde onun artan popülaritesi. Her iki nedenle de arkadaşlarının dönemsel olarak anlatıcıyı hatırlamaları ya da unutmaları çıkar ilişkileriyle orantılı olarak açıklanabilir. Anlatıcının maddi kazancının yerinde olması ve popülaritesi, çevresindeki kişilere de kazanç sağlayacak bir durumdur. Bu nedenle, onun yazar kimliğinden de yola çıkarak Aziz Nesin, kendi arkadaşlarının çıkarcı tutumlarına yönelik açık sözlü bir eleştiri getirir.

"Merhumun Vasiyeti" (1958) de devlet kurumlarında çalışanların çıkarcılığına yönelik eleştiri getirilen bir öyküdür. Hayvanları çok seven, evinde birçok hayvan besleyen başkişi Kasım Efendi'nin en çok sevdiği köpeği Karabaş, geçirdiği bir hastalıktan sonra ölür. Onun ölümüne çok üzülen Kasım Efendi, Karabaş'ı bir insan gibi defnetmek istediğinden kimseyi tanımadığı bir mahalleye yerleşir; çocuğunun öldüğünü söyleyerek cenaze namazı kıldırır. Ancak köpek tam gömüleceği sırada tabuttan sarkan kuyruğu görenler, Kasım Efendi'nin çocuğunun kuyruklu olduğunu söylemesine inanmayarak onu Kadı'nın karşısına çıkarırlar. Kendi yaptığı iyilikleri köpeği yapmış gibi anlatan Kasım Efendi, Kadı'yı bir türlü inandıramaz. Kasım Efendi'nin deli olduğunu düşünen Kadı onu cezalandırmaya kararlıdır. Kasım Efendi son çare olarak köpeğinin bir vasiyeti olduğunu söyler. Karabaş'ın, tüm malının

[27] Nesin, *Geriye Kalan,* Nesin Yayınevi, 15. b., İstanbul,2011, s. 32.

mülkünün fakire fukaraya ve bir kese altının da "*Kadı Efendi Hazretlerine*"[28] verilmesini vasiyet ettiğini duyan Kadı'nın gözleri yaşarır ve Kasım Efendi'ye vasiyeti yerine getirmenin büyük sevap olduğunu, merhumla ilgili daha ne hayırları varsa hepsini anlatmasını söyler.

Osmanlı Dönemi'nde geçen bu öykü, kurgulanan zaman, kişiler ve yönetim sistemi açısından değerlendirildiğinde masalsı öğelerin öne çıktığı görülür. Öykünün yer aldığı Memleketin Birinde kitabı, Nesin'in yeni bir tür deneyerek masal unsurlarını kullandığı öykülerine yer verdiği ilk kitabıdır. Aziz Nesin, kitabındaki öykülerle ilgili olarak Tahir Alangu'yla yaptığı söyleşide halkın masallarında, hikâyelerinde ve fıkralarında, "baskıya karşı direnme" eğilimi gördüğünü söyleyerek halkın bu masal alışkanlığından, kanunlu ya da kanunsuz baskıya karşı, "bilinçli" olarak yararlandığını dile getirir.[29] 1958-1960 yıllarının en zorlu günlerinde yazılan bu öykülerde yazar, hükümetin uyguladığı baskıcı rejimden dolaylı yollarla sıyrılarak eleştirilerini yöneltir. Nesin, hükümetin aydınlar üstündeki baskısı sebebiyle pek çok kez hapse girmiş ve yargılanmış bir yazardır. Bu yargılamalardan kurtulmanın yolu yazarın söylediği gibi "yazı yazmada cambazlık" yapmaktır.[30] Yazarın masalsı öyküleri, bu "cambaz"lığın sonucunda ortaya çıkan dolaylı eleştiriler içerir.

Tahir Alangu Nesin'in bu kitabında başlıca iki anlatım tekniği kullandığını belirtir. İlk teknik olan "meddah anlatımı" yazarın, bizdeki eski meddahların, dinleyicilerine göre zaman zaman kullandıkları gibi kesin, hızlı ve sert anlatımla vurucu etkiye ulaşma isteğiyle ortaya çıkar. İkinci teknik ise öykülerin, eski hayvan hikâyelerindeki "saldırı ve satir" gücünün farkına varılarak yazılmasıdır.[31] İncelediğimiz öyküde ise halk hikâyeleri anımsatılsa da masal türünün öğeleri daha sık kullanılmıştır.

Öyküde eleştirilen kişi Kadı Efendi'dir. Dinsel ve hukuksal bir kimliği olmasıyla Kadı Efendi nezdinde tüm üst yapı sistemlerini oluşturan kişiler eleştirilir. Köpeğini İslami yollarla defnetmek isteyen Kasım Efendi'nin bu isteğini kendi içinde haklı

[28] Nesin, *Memleketin Birinde,* Nesin Yayınevi, 19. b., İstanbul, 2010, s. 104.
[29] Tahir Alangu, *Aziz Nesin ve Halk Masalları, Yeni Dergi,* "Masal Özel Sayısı", Ağustos, 1966, sayı: 23.
[30] Memet Fuat, *Aziz Nesin'i Düşünürken, Adam Sanat,* Ağustos 1995, sayı: 117, s. 7.
[31] Tahir Alangu, *Cumhuriyetten Sonra Hikâye ve Roman,* C. 3, İstanbul Matbaası, 1965, s. 656-657.

gerekçelerle reddeden Kadı Efendi'nin tutum değişikliği, maddi çıkarların varlığıyla değişir. Kadı Efendi'nin köpeğin yoksullara, halka, eşe dosta yardım ediyor oluşuna inanmayıp kendi çıkarı söz konusu olduğunda inanması karakter eleştirisi bakımından önemlidir. Kadı Efendi kişiliğinde çıkarcı insanların sadece kendi faydalarını düşünüyor oluşu eleştirilir. Dini ve siyasi kimliğiyle ön plana çıkan Kadı Efendi'nin, yoksullara veya medreselere yapılan yardımların hiçbirini önemsememesi onun din ve hukuk algısına yapılan eleştiriyi de içerir. Nesin'e göre bir takım misyonları olan önemli devlet görevlileri, kendi faydaları söz konusu olduğu zaman gösterdikleri tavır değişikliğiyle eleştirinin hedefindedir.

"Zübür Amca Kaç Kez Gömüldü?" (1958) de çıkarlarını düşünen insanların yaşadıklarının anlatıldığı bir öyküdür. Anlatıcı, yaz tatilini geçirmek için yanına gittiği Zübür Amca'sının demiryolu atölyesinde çalışırken kalp krizi geçirerek öldüğünü onun evine yaklaşırken duyduğu feryatlarla öğrenir. Zübür Amca'nın birbiriyle hiç anlaşamayan beş mirasçısı vardır: İlk karısından çocukları Birsen'le Oğuz, ikinci karısı Cemile Hanım ve onun başka bir adamdan olan çocukları Aynur ve Metin. Zübür Amca'dan geriye sadece bir ev ve birkaç parça eşya kaldığı halde, bu mirası almak için her biri Zübür Amca'yı en çok sevenin kendisi olduğunu kanıtlamaya çalışır. Bu yüzden acılarını göstermek için dahi birbirleriyle yarışırlar. Zübür Amca defnedilmeden önce Cemile Hanım onun, bir gece olsun evde, yatağında yatmasını ister. Birsen ve Oğuz ise bu duruma karşı çıkarak bir gecenin az olduğunu, babalarının birkaç gece yatmasının daha iyi olacağını söylerler. Zübür Amca'nın defnedilmesinde, ardından mevlüt okutulmasında, hafız tutulmasında da benzer tartışmaları sürdürürler. Ancak gömüldükten sonra Belediye, Zübür Amca'nın ölüm raporunun olmadığını ve onu bir doktorun görmesi gerektiğini söylediği için cenaze tekrar çıkarılır. Otopsi yapıldıktan sonra daha büyük bir törenle gömülen Zübür Amca'nın ölümünden önce çalıştığı yerde bir patlama çıktığını duyan Cemile Hanım, Zübür Amca'nın patlama sebebiyle ölmüş olabileceğini düşünerek yeni bir otopsi yapılması için başvurur. Cemile Hanım'ın amacı Zübür Amca'nın patlama sonucunda öldüğü kanıtlanırsa belediyeden tazminat alabilmektir. Ancak otopsi sonucunda Zübür Amca'nın ölümünün patlamadan kaynaklanmadığı öğrenilir. Bunun üzerine daha da büyük bir törenle gömülen Zübür Amca'nın Cemile Hanım tarafından mirası için zehirlenerek öldürüldüğünü iddia eden Birsen'in isteği üzerine

mezar tekrar açılır ve otopsi yapılır. Anlatıcının, izni bittiği için dönmek zorunda kaldığından sonrasında Zübür Amca'nın kaç kez daha mezarından çıkarılıp gömüldüğünü bilmediğini söylemesiyle öykü sonlandırılır.

Öyküde birbiriyle kavgalı olan beş kişinin Zübür Amca'ya olan sevgilerinin boyutlarını kanıtlamaya çalışmaları, bu kişilerin samimiyetlerinden önce çıkarcı yönlerini gösterir. Beş kişinin birbirleriyle olan çatışmasının nedeni, ortak çıkarlar paylaşımında anlaşamamalarındandır. Zübür Amca'ya olan sevgilerini göstermek için aşırılıktan kaçmayan aile bireyleri, Zübür Amca'nın birkaç kez mezardan çıkarılıp gömülmesi noktasında ise itirazda bulunmazlar. Bu durum, ona olan bağlılıklarının ve saygılarının önüne geçen çıkarların ona karşı hissettikleri sevgiden daha üstün olduğunu gösterir.

Bu insanların samimiyetsizliklerini ortaya koyan başka bir durum da hiçbirinin mezardan çıkarıldıktan sonra eve getirilen Zübür Amca'nın yanına girmek istememeleridir. Anlatıcı bu olayı, ironi yaratarak hicveder: "*Herkes ağlamaktan öyle perişan olmuştu ki, kimse içeri girip Zübür Amca'yı bikez daha göremiyordu.*"[32] Nesin, ölen bir kişinin ardından insanların çıkarları uğruna neler yapabileceklerini öykü boyunca trajikomik anlatımlar yoluyla eleştirir.

Çıkarı yüzünden yazar tarafından eleştirilen bir başka kişi de "Aferiiin" (1959) öyküsündeki iskele başmemurudur. Birinci kişi anlatıcının basılan kitaplarını yayıncıdan alabilmek için arkadaşlarından borç aldığı üç bin liranın bulunduğu çantasını vapur iskelesinde unutmasıyla yaşananlar, kişilerin davranışlarına yönelik eleştiri taşır. Vapura bindikten sonra çantasını unuttuğunu fark eden anlatıcı yeni hareket eden vapurdan iskeleye atlayıp çantasını almaya gidene kadar iskele başmemuru çantayı alıp karakola götürmüştür. Karakolda çantanın kendisinin olduğunu kanıtladıktan sonra zabıt tutulması için polis memurunun odasına giden anlatıcı, iskele başmemurunun başında beklediğini fark eder. Başmemurun, içinde üç bin lira bulunan çantayı alıp karakola teslim ettiği için bu iyiliğine bir karşılık beklediğini düşünen anlatıcı, ona bir miktar para verdikten sonra bir de gazetede başmemur için bir teşekkür yazısı yazmayı ve memurun amirlerini arayıp onlara da

[32] Nesin, *Gıdıgıdı,* Nesin Yayınevi, 16. b., İstanbul, 2011, s.65.

yapılan iyiliği anlatmayı düşünür. Ancak zabıt tutma işlemi bittikten sonra anlatıcının çantayı almasına izin vermeyen başmemur, işletme müdürünü arayarak durumu haber vermesi gerektiğini söyler. Bunun üzerine anlatıcı memurun asıl amacının, amirlerine "*ne kadar namuslu olduğunu*" göstererek bunun siciline "*aferiin*"[33] olarak geçmesini sağlamak olduğunu anlar. Başmemurun bu tavrına kızarak ona teşekkür etmek için dahi para vermeyen başkişi, ne zaman vapura binmek için iskeleye gitse, başmemurun yanındakilere fısıldayarak kendisini kötülediğini görür.

Öyküde başmemurun çıkarcı davranışına verilen ilk tepki polis memurunun yanında zabıt tutulurken anlatıcının başında beklemesiyle ortaya çıkar. Anlatıcı, onun iyi niyetini karşılıksız bırakmamayı düşünse de başmemurun kıpırdamdan başında beklemesi "*sinirine dokun(ur)*"[34]. Anlatıcının ikinci tepkisi ise başmemurun amirlerine haber vermek için onun çantayı almasına izin vermemesiyle ortaya çıkar. Başmemurun bu davranışı, bürokrasi içindeki hiyerarşik ilişkilerle de açıklanabilir. Sosyal yapı içindeki sınıfsal ilişkilerde memurların aldıkları maaş, geçimlerini karşılamaya zorlukla yetmektedir. Onların maaşlarını arttırabilmelerinin yolu devletten alacakları ikramiyelerle sağlanabilir. Bunun için memurun amirlerine "ne kadar namuslu" olduğunu göstermesi gereklidir. İnsanların bazı değerleri kendi çıkarları için kullanmaları, devletin ve toplumun çarpık "düzeninde" meşrulaştırılmış olur. Anlatıcı aracılığıyla yazarın asıl eleştirisi, değerleri ve "iyiliği" yozlaştıran sisteme yöneliktir.

"Kuyruk Altı Öncüleri" (1960) öyküsü ise semboller aracılığıyla çıkarcı insanların eleştirildiği alegorik bir öyküdür. Denizlerin dibinde sürüler halinde yaşayan balıkların anlatıldığı öyküde "*yerinde durama(yan), kanı kayna(yan)*", "*yiğit*" bir balık vardır. Sürekli yeni yerler görmek isteyen, durduğu yerde sıkılan, merak eden balığın kuyruğunun altında onun dışkısıyla beslenen, "*uyuntu, aylak, uyuşuk*"[35] bir balık yaşamaktadır. Bu yiğit balık bir gün yeni yerler görmek istediğini söyleyerek sürüden ayrılmaya karar verir ve kuyruğunun altında yaşayan balıkla beraber uzaklaşır. Yolculukları boyunca tehlikelerle savaşan, aç kalan, yeni yerler keşfeden hep öndeki balık olurken kuyruk altındaki balık sadece yiyerek

[33] Nesin, *Aferin,* Nesin Yayınevi, 17. b., İstanbul, 2010, s. 29.
[34] A. g. e., s. 27.
[35] Nesin, *Hoptirinam,* Nesin Yayınevi, 19. b., İstanbul, 2010, s. 95.

şişmanlamaktadır. Sürüye döndüklerinde öndeki balık diğerlerine bulduğu yerlerden bahsederken kuyruk altındaki balık bu yerleri, zorluklarla "beraber" mücadele ederek bulmuşlar gibi anlatır. Sürüdeki balıklar öndeki balığa cesaretinden dolayı "*Öncü*" adını verirler. Başka yerler keşfetmek için her gidip döndüklerinde kuyruk altındaki balığın kullandığı dil de değişmektedir. Her defasında aslında kendisinin yeni yerler bulduğunu anlatmaya, kendisini mücadeleci göstermeye çalışan kuyruk altı balığı bir gün Öncü balıkla gittikleri yeni bir keşifte onu yemeye karar verir. Sürekli yediği için Öncü balıktan daha da şişman olan kuyruk altı balığı Öncü balığı tek hamlede yutar. Fakat kuyruk altı balığının kararı, yalnız kaldığı ve artık önünde dışkısını yiyeceği bir balık olmadığı için kendisinin ölümüyle sonuçlanır. Bu yüzden tarih boyunca önce Öncü balığın, daha sonra "*...kuyruk altı öncüsü vardı.*" denilerek kuyruk altı balığının adı anılır.

Aziz Nesin'in masalsı öğeler kullanarak yazdığı ikinci kitap olan *Hoptirinam*'da bulunan bu öyküde balıklar arasındaki ilişkiyle alegori yaratılarak insanlara yönelik soyut durumlar somutlaştırılmıştır. Tahir Alangu Aziz Nesin'in bu kitabındaki öykülerinde masal anlatımı ile iyice alışkanlık kurduğunu ve böylece bu anlatımı daha yetkin kullandığını söyler.[36]

Başkalarının başarılarından yararlanmaya çalışan kuyruk altı balığının kuyruğunda yaşadığı balıkla arasındaki karakter farklılığı önemlidir. Cesur bir karakter yapısıyla kurgulanan Öncü balığa karşın kuyruk altı balığı tembel ve korkak bir balık olarak tarif edilir. Bu tarifle kuyruk altı balığının çıkarcı yönü desteklenmiş olur. Öykünün sonunda ölen kuyruk altı balığı, Öncü balığın başarılarını kendine mal etmeye çalışırken hırsının ve çıkarcılığının kurbanı olur. Nesin'in öykünün sonunda yaptığı eleştirisi balık sembolünde ima ettiği tüm insanlara yöneliktir:

"*Bilimde, sanatta, politikada, nerde olurlarsa olsun, dümen suyunda giden kuyruk altı yaratıklarının varlığı, ancak öncülerin varlığına bağlıdır.*"[37]

[36] Tahir Alangu, a. g. e., s. 657.
[37] A. g. e., s. 100.

Aziz Nesin, öykünün sonunda yaptığı didaktik çıkarımla masal unsurlarının bütünlüğünü korurken öykü türü içinde yazar kimliğini göstermiş olur. İnsanları değiştirmek ve bilinçlendirmek amacıyla öyküler yazan yazarın amacı bu öyküde açıkça ortaya çıkarak son paragrafta, herkes tarafından anlaşılmak için yazılmış bir paragrafa dönüşür.

Köylü insanların çıkarlarının eleştirildiği bir öykü de "Casus"tur (1960). Müslüman bir ülkenin padişahının gelmesi üzerine onu karşılamak için trenlerle şehre gönderilen köylüler, padişahın etrafındaki kalabalık içinde ona yaklaşmaya çalışan birini fark ederler. Bu kişinin elinde dürbün ve fotoğraf makinesi olduğunu gören köylüler, onun casus olduğunu düşünerek onu ihbar etmeye karar verirler. Ancak içlerinden biri, kalabalık içinde ihbar ederlerse başkalarının "biz yakaladık" diyip onu ellerinden alacağını ve mükâfattan yararlanamayacaklarını söyler. Bunun üzerine köylüler, adamı gizlice yakalayıp köylerindeki karakola teslim ederler. Bir casusu yakaladıkları için çok sevinen köylüler, komiserden mükâfat beklerken birkaç gün sonra adamın, padişahın koruması olduğunu ve araya giren kalabalık yüzünden ondan ayrıldığı için padişaha yaklaşmaya çalıştığını öğrenirler.

Dış görünüşüne göre yargılayarak casus olduğunu düşündükleri bir kişi üzerinden mükâfatlandırılmayı düşünen kişiler, öyküde bundan sağlamaya çalıştıkları çıkar sebebiyle eleştirilirler. Bu kişinin "kim" olduğu hakkında karar verdikten sonra başkalarının bu durumdan faydalanmaması için casusu kaçırmaları onların çıkarcı yönlerini gösteren bir diğer durumdur. Bu kişilerin birilerini ihbar ederek kâr sağlamayı amaçlamaları, dönemin toplumsal ve siyasal ortamına yapılan eleştiriyi de içinde barındırır. Halk, casusluk yapan kişileri ihbar ederek kazanç sağlayacaklarını bilir; "*Casus yakalamanın büyük mükâfatı vardır.*"[38] Halkın bu bilinçte olması, toplum içinde sıkça görülen bir durumun kabullenilmesinin sonucudur. Dönemin siyasal ortamında, birbirini ihbar ederek kazanç sağladığını gören insanlar için bu durum zamanla meşru bir hale gelerek toplum yapısına yansımıştır.

[38] Nesin, *Gözüne Gözlük,* Nesin Yayınevi, 17. b., İstanbul, 2009, s. 29.

Aziz Nesin'in toplumsal kurum ve yapılar içinde süregelen çarpık düzeni eleştirdiği birçok öyküsü çıkarcılık kavramı etrafında bir eleştiri içerir. Tüm öykülerde ele alınan karakter bozukluklarının kaynağını çıkarcılık oluşturur. Bencil bir istekle kendi faydasını düşünen kişiler, bu çıkarlar için hemen her davranışı gösterebilirler. Aynı görüşe ters bir bakışla, karakter bozukluğuna sahip kişiler, gösterdikleri her davranışın temelinde çıkarlarını taşırlar.

Nesin öykülerinde her birey, karakteristik özelliklerden çok genel özelliklerle çizilerek, onların toplumsallığı vurgulanır. Dolayısıyla bireylerin faydacı bir anlayışla sadece kendileri adına elde etmeye çalıştıkları çıkarlardan yola çıkarak topluma yönelik eleştiriler dile getirilir.

1. 2. Dalkavukluk Yapan Kişiler

Aziz Nesin'in öykülerinde kendinden üst konumda kişilerden yarar sağlayabilmek için onlara aşırı saygı ve hayranlık gösteren kişiler sıkça eleştirilir. "Dalkavuk" olarak nitelenen bu kişiler öncelikle çıkarı için tavır ve tutum değiştirmeleri bakımından eleştirilirler. Bu eleştiriyi kuvvetlendiren nokta ise üst konumdaki insanlara duyulan aşırı saygıdır. Kişilerin samimi olmamaları sonucunda doğan bu davranışlar Nesin'e göre en önemli karakter bozukluklarından biridir.

"Dalkavukluk İstememem" (1956), dalkavukluğun çeşitleri üzerine toplumsal bir duruşu ifade eden öykülerdendir. Öykü anlatıcısı, bir iş yerinin yayın servisinde çalışmaya yeni başlamış biridir. İş yerinin patronu Cazim Bey'i gören herkes ayağa kalkıp ona saygı gösterdiği halde Cazim Bey her defasında dalkavukluğu hiç sevmediğini ve ona da böyle davranılmasını istemediğini dile getirir. Ancak servisin şefi Şevki, onun bu sözlerine aldırmaz ve ona aşırı saygı gösterir. Anlatıcı, Şevki'nin dalkavukluğundan dolayı Cazim Bey tarafından sürekli azarlanmasıyla ilgili olarak iş yerindeki arkadaşı Kerim'le konuşur. Kerim, Şevki'nin "*şark dalkavuğu*"[39] olduğunu ve bunun modasının da artık geçtiğini, yeni modanın Garp dalkavukluğu olduğunu düşünür. Şark ve Garp dalkavukluğunun ne olduğunu soran anlatıcıya birkaç ay sonra bunu öğreneceğini söyleyen Kerim'in bir süre sonra maaşı artar ve Kerim,

[39] Nesin, *Fil Hamdi,* Nesin Yayınevi, 20. b., İstanbul, 2011, s. 103.

patronun şefliğine kadar yükselir. Çalıştıkları yerin yirminci yılı dolayısıyla düzenlenen kutlamada Kerim'in nasıl bu kadar yükseldiği anlaşılır. Kerim, Patron'un yemek, içmek ve yapmak istediği her şeye müdahale eder, bazılarına izin vermez ya da aşırı düşünceli davranarak onun sağlığını korumaya çalışır. Bunu gören anlatıcı, onun terfisinin sebebini anlar ve kutlamadan ayrılmak üzereyken son kez içkisini içen Kerim'e çok içtiğini, hiç sağlığını düşünmediğini söyleyerek onu azarlar. Bunun üzerine Kerim anlatıcıyı, Şark dalkavukluğu ile Garp dalkavukluğunu anladığı için takdir ederek ona terfi verir.

Kerim'in dalkavukluğu Doğulu ve Batılı olmak üzere iki çeşide ayırması ve Doğulu dalkavukluğun modasının geçtiğini söylemesi, bu davranış durumunun dünyanın her yerinde var olduğunu, sadece şekil değiştirdiğini gösterir. Kerim dalkavukluğu modernize ederek benimser. İki farklı dalkavukluk arasındaki ayrılık, Doğulu dalkavuklukta üst konumdaki kişiyi "yücelterek", Batılı şeklinde ise bu kişiyi "çocuklaştırarak" davranılmasından kaynaklanır. Her iki durum da birbirinin tersi seviyeleri işaret etmesi bakımından "normal" davranışın ötesindedir.

Öyküde, Cazim Bey'in davranışı ve sözleri de eleştirilir. Şevki'nin aşırı saygı göstermesi üzerine onu sürekli azarlayarak "*dalkavukluğu sevme*"diğini[40] söyleyen Cazim Bey, Kerim'in davranışları karşısında ise çocuklaşarak onun her dediğini yerine getirmektedir. Kerim, henüz Cazim Bey'in yardımcısı olmadan önce onun bu durumuyla ilgili gözlemlerini dile getirdiği sözleri, Cazim Bey'in asıl isteklerini ortaya koyar: "*İkidebir* '*ben dalkavukluk istemem*' *demesi,* '*istediğim gibi bir dalkavuk bulamıyorum*' *demektir.*"[41]

Cazim Bey'in, dalkavukluk gösterilen kişi olması bakımından eleştirilmesi, bu davranış tutumunun her yönden eleştiriye açık olduğunu gösterir. Zengin kişilerin, yanlarında kendilerini övecek, yönlendirecek ve yüceltecek kişilerin varlığına ihtiyaç duymaları Nesin'e göre onların aciz yönlerinden biridir. Bu durum, etrafında sürekli kendisinden alt seviyede birini görerek onun üzerinde hâkimiyet kurma, etkili olma ve kendisinin muhtaç olunan kişi olduğunu hissetme arzularının yarattığı bir

[40] A. g. e., s. 101.
[41] A. g. e., s. 104.

ihtiyaçtır. Bu ihtiyaç Cazim Bey'de Batılı dalkavukluğun etkisiyle ters yönde bir etkiyle ortaya çıkar. Doğulu dalkavuklukta kişiler üstündeki hâkimiyetini görme arzusu Batılı dalkavuklukta yerini, alt seviyeden insanların kendisini yönlendirmesi, onun yapacağı işleri yapması ve onun yerine düşünmesi arzusuna bırakır. Her iki durum da kişiler arasında samimiyetten yoksun ilişkiler yaratması sebebiyle Nesin tarafından eleştirilir.

Dalkavukluğun bir insanın üstündeki etkilerini anlatan bir diğer öykü de "Adamı Zorla Deli Ederler"dir (1957). İlçelerinin o zamana kadarki belediye başkanlarının hepsinin sonunda delirmesinden dolayı hiçbirinden memnun olmayan birkaç kişi, yeni seçecekleri başkanın aklı başında olmasını isterler. Daha önceki başkanların neden delirdiklerini anlamasalar da sorumlunun belediye başkanlığı "makamı" değil kişilerin kendi karakterleri olduğuna karar veren bu kişiler, yeni belediye başkanlığı seçimi için "*namuslu*", "*terbiyeli*", "*alçakgönüllü*", "*iyiliksever*", "*bilgili*", "*tokgözlü*", "*toksözlü*", "*çalışkan*" *ve* "*tecrübeli*"[42] Rasim Bey'i aday göstermeyi düşünürler ancak onu ikna etmekte zorlanacaklarını bilirler. Uzun süre ısrar etmelerinin sonunda başkanlığı bir tek şartla kabul edeceğini söyleyen Rasim Bey'in şartı dalkavukluğa karşı çıkan birinin söylemleri olması açısından önemlidir:

"*Şartım şu, dedi. Bakın açık söylüyorum. Sonradan söylemedi demeyin. Dalkavukluk istemem!.. Ziyafet miyafet istemem, kimse beni şişirmeyecek... Beni öve öve göklere çıkarmayacaksınız. Benim için nutuklar vermeyeceksiniz. Nasıl? Yapabilir misiniz? Ben de insanım. Beni baştan çıkarmak yok, kabul mü?*" [43]

Bir insanın neden dalkavukluğa karşı çıktığını anlatan bu sözlerin son satırları, herhangi bir insanın kendisini sürekli yücelten kişilerin varlığıyla değişebileceğinin ipuçlarını verir. Belediye başkanlığı için aday göstermek istedikleri Rasim Bey, öykünün başında sayılan özellikleriyle erdemli bir kişiliğe sahip olduğu halde, onun adaylık için koyduğu şarta uymayan halk, onu sürekli över, yüceltir ve sonunda doğduğu evi müze yaptıran, meydana kendi heykelini diktirmek isteyen bir kişiye dönüştürür. Öykünün sonunda Rasim Bey'in halkın övgülerinin sonucunda

[42] Nesin, *Koltuk,* Nesin Yayınevi, 22. b., İstanbul, 2011, s. 23.
[43] A. g. e., 25.

kendisinin gerçekten yüce olduğuna inanmasıyla gösterdiği davranışlar halk tarafından "delilik" olarak değerlendirir.

Aziz Nesin'in öykülerinde kendilerini üstün sayan insanlar (yöneticiler ve zengin kişiler) bu tutumlarından ötürü sıkça eleştirilirler. Ancak bu öyküde yazar, bu insanların davranışlarını yaratan sebebin kökenine inerek sorumluların halk olduğunu dikkat çeker ve eleştirisini üst sınıfların temsilcisi olan Rasim Bey'e değil, halka yöneltir. Halkın, Rasim Bey'i adaylık için düşündükleri ilk andan itibaren onun için sıraladıkları övgülerin çokluğu, onların dalkavukluğa eğilimini gösterir. Halk, yöneticilere kendilerine davranıldığı gibi eşit davranılabileceğinin farkında değildir. Bu yüzden sürekli yücelttikleri belediye başkanlarının, sağlam karakterlerine güvendikleri halde sonunda hepsinin deliriyor oluşuna anlam veremezler. Onların "*makama gelenler(in) değil, bu makama getirdikleri(nin)*"[44] karakter bozukluğu olduğunu düşünmeleri, yaptıkları dalkavukluğun zararının farkında olmadıklarını gösterir. Halkın dalkavukluğun zarar verici bir davranış olduğunu fark etmemeleri, onların bu durumu benimsediklerini ve bu davranışın normal olduğunu düşündüklerini gösterir.

"Deliler Boşandı" (1957), pek çok bölümünde dalkavukluk yapan insanların eleştirildiği bir öyküdür. *Arisontopolis* kentinin en büyük akıl hastanesinden kaçan deliler, polislerle ve yöneticilerle yaptıkları mücadelenin sonunda kentin her yanına dağılıp ellerine geçirdikleri yöneticileri ve akıllıları kaçtıkları akıl hastanesine kapatarak yönetimi ele geçirmişlerdir. Gazete ve radyolar, deliler kente ilk yayılmaya başladıklarında bunun tehlikelerinden bahsederken, yönetim onlar tarafından ele geçirilince taraf değiştirmeye başlarlar. Gazetelerde "*deliliği öven, akıllılığı yeren başyazılar, inceleme ve yorumlar*"[45] yayımlanır. Bir radyo programı sunucusunun radyo binasını işgal etmeye başlayan delilerin haberini korku içinde an be an verirken, deliler odasına girdiği anda değiştirdiği sözleri dalkavukluğun örneklerindendir: "*Elveda sayın akıllı dinleyiciler! Yaşasın deliler! Yaşasın delilik!*"[46]

[44] A. g. e., s. 23.
[45] Nesin, *Deliler Boşandı,* Nesin Yayınevi, 26. b., İstanbul, 2011, s. 11.
[46] A. g. e., s. 10.

Hastaneye kapatılan akıllılardan biri delilerin başkanını yücelten bir kitap yazarak buradan kurtulmaya çalışır. "*Dünyanın Gelmiş, Geçmiş, Gelecek En Akıllı İnsanı*"[47] isimli bu kitabı duyan delilerin başkanı, akıl hastanesindeyken akıllıların yaptıkları her şeyi yanlış buldukları için onların yaptıklarının tam tersini yapma politikası uygulamaya karar vermiştir. Bu yüzden ona övgü dolu bir kitap yazan bu kişiye teşekkür etmek için önceki yönetimlerin ne yaptığını araştırır. Eski yönetimlerin kendilerini övenlere armağanlar verdiklerini, onların işini ve gelirini yükselttiklerini öğrenince kitabın yazarı akıllıya halkın önünde teşekkür etmek üzere ona "*eşek sudan gelene kadar sopa çektir(meye)*"[48] karar verir.

Başkanı övmenin işe yaramadığını anlayan bir üniversite öğretim üyesi ise eski yönetimi yeren bir yazı yazmaya karar verir. Akıllıların anayasasına göre ödüllendirilmesi gereken bu kişinin "*yüzüne tükürülmesine*" karar veren delilere itiraz eden öğretim üyesi üst makama başvurmak ister. Üst makam yöneticisinin sorularına cevap veren öğretim üyesinin, aslında önceki yönetim zamanında onları övdüğü, karşı çıktığı şeyleri o zaman dile getirmeye korktuğu ortaya çıkar. Bunun üzerine "*her yönetimin günün birinde eski yönetim olmak zorunda kalacağı(nı)*"[49] söyleyen üst makam, öğretim üyesinin yergisinin şimdiki yönetimi de içine aldığına karar verir. Delilerin, öğretim üyesini cezalandırmak için verdikleri karar, Nesin'in sert eleştirisini taşır: "*Suçlu, yüzüne tükürülmeye bile değmez!*"[50]

Dalkavukluğun eleştirildiği son örnek, ileri gelen bir delinin gittiği toplantıda onu "'*hararetle*'" alkışlayan kişilere karşı gösterilen davranışta ortaya çıkar. Onu neden bu kadar alkışladıklarını soran deli, "geldiği için" alkışlandığı cevabını alınca sinirlenerek söyledikleri, Nesin'in mizahi dilini taşır:

"- *Geldimse ben geldim, size ne oluyor? Yani beni, yürüdüm diye mi alkışlıyorsunuz. Kötürüm olmayan elbet yürür. Uçsam, eh anlarım.*"[51]

[47] A. g. e., s. 17.
[48] A. g. e., s. 17.
[49] A. g. e., s. 18.
[50] A. g. e., s. 19.
[51] A. g. e., s. 20.

Öyküde dalkavukluğa yönelik eleştiri akıllı ve deli karşıtlığı üzerine kuruludur. Bu iki karşıt tarafın uyguladıkları yönetim politikalarından ve yazarın desteklediği taraftan yola çıkarak öykünün paradoksal bir kurguyla işlendiğini söylemek doğru olacaktır. Kelimelerin sözlük anlamları itibariyle akıllı ve delilerin taşımaları gereken misyon, öyküde verildiğinin aksi yönünde olmalıdır. Öyküde "akıllıca" politikalar uygulayanlar deliler oldukları halde, "delice" davrananlar akıllılardır. Bu bakımdan öykünün başında delilerin akıl hastanesinden kaçarak özgür kalmaları ve akıllıların hastanelere kapatılmaları, sonucu öykünün sonunda, delilerin yönetimi akıllılara devretmeleri üzerine halkın ağlamasıyla ortaya çıkacak bir arınmanın, öykünün başında sağlanmasıdır. Bu yüzden Aristoteles'in sanat anlayışına göre "acıma ve korku duygularıyla ruhu tutkulardan temizleme"[52] anlamındaki katarsisin değil, gerilimi sona erdirerek rahatlama sağlayan bir "arınmanın" gerçekleştiğini söylemek daha doğrudur.

Öykü, dört ana örnek etrafında oluşturulur. İlk eleştiri medya kuruluşlarına yöneliktir. Öyküde delilerin yönetiminden yana olduklarını gösteren gazete ve dergilerden yola çıkarak her değişen yönetimle birlikte vizyon yenileyen gazete ve radyoların bu davranışları dalkavukluk olarak nitelenerek eleştirilir. Yazarın medyaya yönelik eleştirilerini, yayın dünyasının içindeki çalışmalarına ve gözlemlerine dayandığı düşünülecek olursa bu eleştiriler, öykünün kurgusallığından çıkarak gerçek bir boyut kazanır.

İkinci eleştiri, yine yazarlara ve akademisyenlere yöneliktir. Yazarın gözlemleri, her değişen yönetimle birlikte kendi düşünce sistemlerini de değiştiren, karşı olduğu politikalarla ilgili fikirlerini açık yüreklilikle söyleyemeyerek bu fikirleri bir sonraki yönetimde dile getirip onlara yaranmaya çalışan kişilerin varlığını ortaya koyar. Aziz Nesin Türk aydınının, "*ödlek, sinmiş ve pısmış*" olduğunu düşünür. Bu konudaki düşüncelerini şu sözlerle dile getirir: "*Bu ödlekliğinin aşağılık duygusunu, sonradan, bir zamanlar korktuğu o zorba insanlar, o yüce makamlardan düşünce onları ağır eleştirerek, yererek, onlara saldırarak gidermeye çalışırlar; yiğitlik gösterisine kalkarlar.*"[53] Yazarın anılarında ve röportajlarında da kendini gösteren tavrı, bu tarz

[52] Aristoteles, *Poetika,* Çev. İsmail Tunalı, Remzi Kitabevi, 13. b., İstanbul, 2006. s. 22.
[53] Nesin, *Soruşturmada,* Adam Yayınları, 5. b., İstanbul, 1998, s. 17.

dalkavuk kişilerle ilgili görüşlerini onların yüzüne karşı da dile getirdiği yönündedir. Dolayısıyla Nesin, yazar ve akademisyen gibi aydınların dalkavukça davranışlarını, kendisi de bu kişilere dâhil olduğundan, daha sert bir dille eleştirir.

Son eleştirisi de yöneticiyi alkışlayan kişilere yöneliktir. Yazara göre kişi ancak başarısının ardından alkışlanmalıdır. Bir kişinin sadece varlığının alkışlanması o kişiyi diğerlerinden üstün yapan bir durumu doğurur. Yazarın hayal ettiği bir yönetimi uygulayan delilerin, bu tarz bir davranışa sinirlenmeleri dalkavukluğu değiştirmeye yönelik bir tutumdur. Birkaç yönden kişilerin karakterlerine yönelik dile getirilen eleştiride kişiler arasındaki ortaklık hepsinin dalkavukluklarıyla eleştirilmesidir. Tüm karakterlerin toplum içinde duyulan ve görülen kişilerden oluşmaları okuyucuyu öyküdeki olayların gerçekliğine yaklaştırır. Yazar, okuyucuyla öykü arasında kurduğu gerçeğe dayanan bağlantı yoluyla tüm mekanizmalara yönelik eleştirisindeki asıl hedefini, okuru da kazanarak tamamlamış olur.

"Taşra Muhabirinin Fotoğrafı" (1957) da anlatıcı tarafından dalkavuk insanların eleştirildiği bir öyküdür. Muhabirlik kimliği için vesikalık fotoğrafı istenen anlatıcı vilayetlerinde bulunan iki fotoğrafçıdan bahseder. Bunlardan birini arkadaşı olduğu için sever ancak diğerini "*siyasetçi mi, yoksa resimci mi*"[54] olduğu anlaşılmadığı için sevmez. Bu fotoğrafçı dönemin başbakanı kimse onun büyük bir resmini çerçeveletip dükkânın camekânına asar. Buradaki fotoğraf ne zaman inse ya da değişse orada yaşayan halk başbakanın istifa ettiğini ya da değiştiğini öğrenir.

Fotoğrafçının, dönemin yöneticilerine göre dükkânındaki fotoğrafları değiştirmesi ve bu kişilerin büyük boy resimlerini asması anlatıcı tarafından takdir edilmeyen bir davranıştır. Anlatıcı kendi sözleriyle fotoğrafçıyı sevmediğini söyleyerek Nesin'in eleştirel tavrını dile getirmiş olur.

Bir başka eleştiri de yine masal unsurları kullanılarak dalkavukluğun anlatıldığı "Sadrazam Eşek" (1958) öyküsünde dile getirilir. Ava çıkmadan önce müneccimbaşıya, sadrazama öbür vezirlerine teker teker havanın nasıl olacağını soran Padişah her defasında hepsinden, "*sayenizde memleketin havası herzaman*

[54] Nesin, *Mahallenin Kısmeti,* Nesin Yayınevi, 22. b., İstanbul, 2010, s. 120.

günlük güneşliktir."[55] benzeri cevaplar alır. Bir gün ava çıktığında bir köylüye rastlayan Padişah kim olduğunu sorduğu köylüden "*senin gibi beniâdemim*" cevabını alınca sinirlenerek köylünün kellesinin vurulmasını ister. Ancak Padişah, tam kellesi kesileceği sırada köylüye bir soru soracağını, eğer bilirse canını bağışlayacağını söyler. Padişah'ın havanın nasıl olacağını sorduğu köylü, fırtına kopacağını ve az sonra yağmur başlayacağını söyleyince köylüyü eşeğinin kuyruğuna bağlayıp saraya kadar süründürmeye karar verir. Saraya dönüş yolunda az bir süre sonra yağmur yağmaya başlayınca Padişah, tüm vezirlerini öldürtüp köylüyü sadrazam yapar. Aradan bir süre geçtikten sonra Padişah köylüye, o gün yağmur yağacağını nerden bildiğini sorar. Köylünün bunu, eşeğinin kulaklarının sarkmasından anladığını söylemesi üzerine Padişah onu azlederek eşeği sadrazam yapar. O zamandan beri Padişah, savaş ilan edeceği, sefere veya ava çıkacağı zamanlarda havanın durumunu eşeğe bakarak anlar.

Padişahın yanındaki sadrazam, vezir gibi çalışanlar, havanın durumuyla ilgili doğruları söylemek yerine, Padişaha övgülerle yalan söylemeyi tercih ettikleri için dalkavuk kişilerdir. Eşeğin sadrazam olması durumu, sadrazamlara yapılan bir eleştiridir. Padişahı yüceltmek için yalan söyleyebilen kişilere karşı eşek bile işini daha doğru yapmaktadır. Sadrazam kimliğinde birleşen kişiler ve eşek ilişkisi yoluyla yazar, üst düzey yöneticilerin yanındaki kişilerin, çıkarlarını sağlamak için karakterlerinden ödün vererek dalkavukluk yapmalarını eleştirir.

Önceki başlık altındaki değerlendirmede söylendiği gibi öykülerde dalkavukluk yapan kişilerin davranışları çıkarları doğrultusunda ortaya çıkar. Nesin, özellikle sosyal yapının üst kurumlarında ortaya çıkan dalkavukluğun toplum tarafından kabul görmesini eleştirir. Sosyal yapıda ortaya çıkan bozukluklar, hiyerarşik bir sıra izleyerek tüm topluma sirayet eder. Her bir öyküde tek bir kişinin değil, pek çok kişinin dalkavukluk yapmasının sebebi bu davranışın toplumsal bir karakter haline geldiğini göstermektir.

[55] Nesin, *Memleketin Birinde,* s. 115.

1. 3. Yolsuzluk Yapan Kişiler

Nesin'in öykülerinde, çalışmadan, başkalarının emeğini ve hakkını sömürerek, kolay yollardan para kazanan zengin kişilere sıkça yer verilir. Bu kişilerin para kazanma yöntemleri eleştirinin asıl hedefidir.

"Alın Teri" (1956), parasını emek karşılığında kazanmayan bir kişinin anlatıcı tarafından eleştirildiği bir öyküdür. Öykünün birinci kişi anlatıcısı, bir türlü iş kuramayan ve yıllardır yoksulluk içinde yaşayan biridir. Üç yıl önce kendisi gibi yoksul olan arkadaşıyla bir süre çeşitli sebeplerle görüşmeyen anlatıcı üç yıl sonra arkadaşının çok zengin olduğunu öğrenir. Bu kişinin ısrarıyla onun handaki yazıhanesine gittiğinde kapısının üzerindeki "'*Alın Teri-İthalat, İhracat, Komisyon İşleri*'" yazısı dikkatini çeker. Burada beraber yemek yerken arkadaşının "'*Alın Teri Ticaret Evi*'" adında başka bir ticarethanesi daha olduğunu öğrenir. Yemek yedikten sonra arkadaşı onu, kapısında "'*Alın Teri Hanı*'" yazısı olan başka bir hana daha götürür. Bunun dışında "'*Küçük Alın Teri*'" adıyla başka bir han daha yaptırdığını söylediği arkadaşının evine gittiğinde apartmanın girişinde de "'*Alın Teri Apartmanı*'" yazdığını gören anlatıcı dayanamayarak arkadaşına, ticarethanelerinin, hanlarının, apartmanlarının ismini değiştirerek "'*İdrar Ticaret Evi*'", "'*Büyük İdrar Hanı*'", "'*Küçük İdrar Hanı*'", "'*İdrar Apartmanı*'"[56] koymasını söyler. Anlatıcının neden bunları söylediğini anlamayan arkadaşına yaptığı açıklama mizahi bir dille arkadaşının kazandığı paranın "çeşidine" eleştiri getirir:

"- *Neden olacak, dedim, çalışmaktan yalnız alnım değil, koltuk altım terliyor, imanım gevriyor, hâlâ bir ev kirasını zamanında veremiyorum. Senin alnın, Karakulak suyunun kaynağı olsa üç yılda bu kadar terlemez be!.. Seninkisi alın teri değil sidik... Durmadan fıçı fıçı bira içsen, üç yılda bu kadar idrar bile gelmez insandan...*"[57]

Anlatıcının arkadaşının bu kadar zengin olabilmesiyle ilgili okuyucuda "şüphe" yarattığı anlatımı öykünün girişindeki ilk cümleyle ortaya çıkar: "*Onu görmeyeli*

[56] Nesin, *Damda Deli Var,* s. 37.
[57] A. g. e., s. 37.

ancak üç yıl olmuştu."[58] Üç yıl önce yoksulluğu paylaştığı, bir simidi tek bardak çayla beraber yediği arkadaşı üç yıl gibi kısa bir sürede hanlara, ticarethanelere, apartmanlara sahip olmuştur. Bu yerlerin hepsine "emek karşılığı" anlamına gelen "*Alın Teri*" isminin verilmesi, yazarın ironi yoluyla mizahi kurgu yaratarak eleştirisine zemin hazırlar. Anlatıcının yıllardır çalıştığı halde evinin kirasını bile zamanında veremiyor oluşuna karşılık arkadaşının kısa sürede zengin olması "yolsuz" bir kazancın getirisi olmalıdır. Yıllar önce aynı gelir seviyesine sahip iki insan arasında bu zıtlık yoluyla karşılaştırma yapılarak, arkadaşın uygunsuz yollarla sağladığı kazanç kanıtlanmış olur.

Yolsuz/Haksız kazancın tüm iş yeri çalışanları arasında benimsenmesiyle yaşananların anlatıldığı "Hele Hele" (1958) de mizahi bir dille yazılmış öykülerden biridir. Öykünün birinci kişi anlatıcısı anlatmaya, çalıştığı bir devlet dairesinde aldığı maaşla evinin kirasını bile ödeyemediğini söyleyerek başlar. Bu yüzden çalıştığı yerde gelenek haline dönüşmüş bir uygulama vardır. Bu gelenek, işlerini yaptırmaya gelen müteahhitlere bazen daha sonrası, bazen de daha öncesi için gün vererek onlardan "*avanta*"[59] almaktır. Alınan bu *avanta* iş yerinde çalışan şef dahil olmak üzere tüm memurlar arasında eşit olarak paylaştırılır. Bu iş yerinde uzun süredir böyle kazanç sağlandığı için yöneticiler tarafından burada sürekli personel değişimine gidilmiş fakat yapılan iş *avanta* alımına uygun olduğu için bu kazanç önlenememiştir. Bu yüzden yöneticiler dahil herkes iş yerindeki bu kazancın bilincindedir.

Ancak bir gün bu iş yerine Haydar Bey adında, "*asık suratlı, sıska*"[60] yeni bir memur gelir. İş yerinde o gün sağlanan *avanta*dan ona düşen payı ne kadar gidip vermek isteseler de Haydar Bey her seferinde öfkelenerek bunu reddetmiştir. İş yerinde alınan *avanta*nın sürekliliğinin sağlanması için her memurun mutlaka bundan pay alması gereklidir. Bir kişi bile almazsa, onu da bu suça ortak edemedikleri için, diğerlerinin durumu tehlikeye girer.

[58] A. g. e., s. 35.
[59] Nesin, *Havadan Sudan,* Nesin Yayınevi, 17. b., İstanbul, 2011, s. 20.
[60] A. g. e., s. 23.

Memurları Haydar Bey'den kurtarmak için Celil adında bir kişi, iş yerinde işe başlamak ve *avanta*dan en fazla payı almak şartıyla gönüllü olur. Celil, bir gün iş yerinde herkesin içinde onu eskiden beri tanıyormuş gibi davranarak Haydar Bey'le konuşmaya başlar. Celil, kendisini ona hatırlatmak için Haydar Bey'in yaptığı yolsuzlukları, onu hapishanede pek çok kez ziyaret ettiğini, aldığı rüşvetleri anlatır. İş yerindeki memurlar, Haydar Bey'in aslında bunların hiçbirini yapmadığını bilse de bu yolsuzluklara inanmış gibi yaparak dedikodu başlatırlar ve sonunda onu işten çıkarırlar. Anlatıcının Haydar Bey'in işten ayrılmasıyla ilgili olarak öykünün sonunda söylediği cümle ironik bir anlamla kendilerine yönelik eleştiri, taşır: "*Bizim işler de yoluna girdi çok şükür.*"[61]

Öyküdeki ilk eleştiri yapılan yolsuzluğa sebep olan şartlara yöneliktir. Anlatıcının aldığı maaş bin lirayken evin kirasının bin iki yüz lira olması, adaletsiz gelir dağılımının ve hayat şartlarının eleştirisini taşır. Öykünün başında anlatıcının *avanta* alımından bahsetmeden hemen önce bu durumu belirtmesi, rüşvet alımını haklı gerekçelere bağlar. Bu gerekçeler yazarın eleştirisini her şeyden önce hayat şartlarındaki adaletsizliğe yönelttiğini gösterir.

Bir diğer eleştiri de yöneticilere yöneliktir. İş yerindeki rüşvet alımını "*herkes gibi büyükler(in) de bil*"mesi rüşvetin üst düzey yöneticiler tarafından meşrulaştırıldığını gösterir. Bu meşruluk, devlet yönetiminde ortaya çıkan düzensizliğin sonucudur. Kişilerin gelir düzeyinin azlığını sorgulamak ve buna yapıcı bir çözüm bulmak yerine, bu durumu kabullenerek ona etik olmayan yollarla çözüm aranması, devlet yönetiminde ortaya çıkan yozlaşmanın ürünüdür.

Sosyal eleştirinin bir diğer yönü Haydar Bey ekseninde genişletilir. Öncelikle kişilerin kurgusallığı üstünde durmak gerekir. Öykü kişileri; memurlar, Haydar Bey ve Celil olmak üzere üç kola ayrılır. Anlatıcı da dâhil olmak üzere, iş yerinde çalışıp rüşvet alan memurların hiçbirinin isminin verilmeyerek hepsinin toplu bir şekilde anılması, bu kişilerin çokluğuna ve bireyselliklerinden çıkarılmış olduklarına yapılan bir vurgudur. Haydar Bey ise onca memur arasında rüşvet alımına karşı çıkan tek kişi olmasıyla bireyselliğini ve "özel"liğini korur. Birbirine karşıt iki taraf arasındaki bu

[61] A. g. e., s. 26.

ayrım, topluma karşı birey ve bireye karşı toplumun mücadelesini yansıtır. Haksız kazancı savunan kişilerin çokluğu, toplumun tamamını; buna karşı çıkanların az oluşu ise bireyi simgeler. Bu zıtlık aracılığıyla yazar, doğruluğu savunan kişilerin toplum içinde azlığından kaynaklanan yalnızlığını anlatır.

Öykü içindeki diğer birey Haydar Bey'i işten çıkaran Celil'dir. Celil, öyküde toplumun temsilcisi olmasıyla bireye karşı birey; Haydar Bey'e karşı kendi karşıtlığını yaratır. Bu bakımdan Haydar Bey'in bireyliği, yalnızlığını ve tekliğini simgelerken Celil'in bireyliği, toplumun temsilciliği misyonunu gösterir.

Anlatıcının öykünün sonunda söyledikleri de eleştirinin bir başka yönüdür. "*İşler yoluna girdi çok şükür.*" diyen anlatıcının sözleri, "kurallara aykırı, uygunsuz, usulsüz" anlamına gelen yolsuz sözcüğüyle ironik bir bağlantı taşır. İşlerin yoluna girmesi, düzelmesi, uygun hale gelmesi anlamına getirilerek yapılan yolsuzluğun devamının sağlanmasına "şükredilmesi", "yolsuzluğun yoluna girmesi" anlamına gelerek Nesin'in mizahi bir dille yönelttiği eleştiriyi taşır.

Masal unsurları kullanılarak devlet yönetiminde yaşanan bir yolsuzluğun anlatıldığı bir başka öykü "Hoptirinam"dır (1960). "*Açları toklarından çok, düşünenleri konuşanlarından az bir ülke*"de yaşayan insanlar, yönetimin başındaki "*Enbaş*"ın[62] adaletsiz uygulamalarına karşı çıkamadıkları için mutsuzluk içinde yaşamaktadırlar. İnsanlar arasından bir bilge çıkarak bu sıkıntıdan kurtulmak için atalarının böyle dönemlerde ne yaptıklarının araştırılmasını ve aynı yöntemleri kullanarak bu sıkıntılardan kurtulmayı önerir. Atalarının baskıcı yönetime karşı suratlarını asarak tepki gösterdiğini öğrenince tüm halk suratını asmaya başlar. Ancak Enbaş'ın baskısı azalmak yerine, iyice artınca başka ülke halklarının böyle yönetimlere karşı ne yaptığının araştırılması için üç ayrı ülkeye üç genç gönderirler. Üç yıl sonra dönen gençlerden ilki, gittiği ülkede hiç kimsenin mutsuz olmadığını, herkesin "*hoptirinam*" diyerek gülüp oynadığını, ikinci ülkeden dönen genç de o ülkenin halkının hep mutlu olduğunu ve "*trinamhop*"[63] diye bağırarak gülüp

[62] Nesin, *Hoptirinam,* s. 30.
[63] A. g. e., s. 32.

eğlendiklerini, üçüncü genç de gittiği ülkedeki insanların mutluluktan "*namhoptiri*"[64] diye bağırdıklarını söyler. Bu üç kelimenin her birinin taşıdığı anlamsa eşitlik üzerinedir. Ülkede yaşayan herkes bu üç kelimeyi bağırarak yönetime karşı olmaya karar verir ve o vakitten sonra mutluluk içinde yaşamaya başlar. Halkın mutluluğunu gören Enbaş, bu durumdan rahatsız olarak üç aydını da teker teker çağırıp bu kelimelerin anlamlarını halka eksilterek anlatırlarsa karşılığında örtülü ödenekten her ay iki yüz altın vereceğini söyler. Bunu kabul eden aydınlar halka kelimelerin anlamını eksik anlatmaları üzerine halk giderek mutsuzlaşır. Enbaş, kelimelerde hiç anlam kalmayana dek aydınları yanına çağırıp kelimeleri halka eksik anlatmaları karşılığında altın verir. Bunun üzerine en sonunda halk tüm ülkelerde olduğu gibi "*hoptirinam, tirinamhop ve namhoptiri*" diye bağırarak yaşasa da kelimelerin anlamlarını bilmediklerinden mutsuzlaşır, Enbaş ise "*yaşamın tadını çıkarır*".[65]

Öyküde yönetime karşı yapılan tüm eleştiriler, Devlet Mekanizması başlığı altında değerlendirilecek olmakla birlikte yolsuzluk üzerine olan eleştirilerin bu başlıkta incelenmesi daha doğrudur. Ülkeye mutluluğu getiren aydınlar, başka ülkelerin halklarını örnek alarak onların eşitliği savunan kavramlarını kendi halklarına anlatmışlardır. Ülkenin başındaki Enbaş ise herkese eşit davranıldığı takdirde kendi çıkarları azalacağından halkın bu bilincinden rahatsız olur. Bu nedenle aydınları çağırarak bu kelimelerin anlamsız hale getirmeleri karşılığında onlara altın verir. Enbaş'ın aydınlara altın teklif etmesi rüşvet ve dolayısıyla yolsuzluk olarak değerlendirilir. Maddi çıkarları karşılığında halkın mutluluğunu yok etmeyi kabul eden aydınlar ve bunu isteyen Enbaş, yazarın eleştirdiği kişilerdir. Nesin, masal unsurları altında dolaylı olarak ülkenin tüm üst düzey yöneticilerini ve aydınlarını eleştirir. Ona göre yöneticilerin çıkarları halkı her anlamda sömürmeye bağlıdır. Bu bakımdan halkın bilinçlenmesi, yöneticilerin kazançlarının azalmasına sebep olacaktır. Aydınlar ise yöneticilerle halk arasındaki bağlantıyı sağlayan kişiler olmaları sebebiyle yöneticilerden yana sergiledikleri tutumları, sadece halkın sömürülmesine katkı sağlar. Aydınlarla ilgili eleştirilerini her fırsatta dile getiren Aziz Nesin, halkı sömüren herkesin karşısında bir tavır sergileyerek bu kişileri eleştirir.

[64] A. g. e., s. 33.
[65] A. g. e., s. 36.

Sosyal kurumların işleyişinde ortaya çıkan çarpıklıklar, kişilerin kendi çıkarlarından ödün vermemek için doğru ve etik olmayan yollar izlemelerine neden olur. Yolsuzluk yapmanın doğallaştığı bir düzen içinde doğruluğu savunan kişiler, farklı kabul edilerek dışlanırlar. Nesin öykülerinde, değerlerini kaybederek yolsuzluk yapan kişiler, bu düzeni düzeltmek yerine benimseyerek devam ettirdikleri için eleştirilirler.

1. 4. İkiyüzlü Kişiler

Aziz Nesin'in tüm anlatılarında sıkça öfkelenerek eleştirdiği kişiler ikiyüzlülerdir. İkiyüzlülüğü, "Batı'ya laik görüneceksiniz, Doğu'ya Müslüman"[66] diyerek tanımlayan yazarın bir dönem meslektaşlarıyla yaşadığı bir tartışmayla ilgili söyledikleri onun ikiyüzlülük hakkındaki düşüncelerini içerir. 8 Temmuz–21 Eylül 1976 tarihleri arasında Vatan gazetesinde "Şen Olasın Nâzım Hikmet"[67] adıyla yayımlanan yazı dizisinde Nâzım Hikmet'i tüm yönleriyle ele aldığı için birçok yazar, aydın ve arkadaşı Nesin'i, Nâzım Hikmet'i kıskanmakla suçlar. Demirtaş Ceyhun'un, kitabında anlattığı bu dönemde Aziz Nesin'in kendisini suçlayan arkadaşlarına sinirlenerek söyledikleri onu tanımak ve ikiyüzlülük hakkındaki düşüncelerini öğrenmek açısından önemlidir:

"Nâzım'ı gerçekten benim kadar sevseler canım yanmaz. Ben, ikiyüzlülükle onun mitleştirilmesine karşıyım. Nâzım da insandı. Zayıflıkları da elbette vardı. Ben, insan Nâzım'ı anlatmaya çalışıyorum. Ama öylesine ikiyüzlüler ki…"[68]

Yanlış anlaşılma tehlikesine karşı bile ikiyüzlülüğün karşısında açık sözlülüğü savunan Nesin, "İyi Adam Lafının Üstüne Gelir" (1955) öyküsünde arkadaşlarının ikiyüzlülüğünü eleştiren bir anlatıcının yaşadığı bir olaya yer verir. Yazar, öykünün girişinde italik bir yazıyla yaptığı açıklamada öyküde anlatılanların bir dostunun başka bir dostuna kendisi için söyledikleri olduğunu; okurların da kendileri hakkında böyle şeyler söylenebileceğini veya kendilerinin de başkaları hakkında bunları

[66] Öner Yağcı, *Aziz Nesin Aydınlığı,* İnkılâp Yayınları, İstanbul, 1999, s. 45.
[67] Yazı dizisi ilk olarak 1998 yılında Adam Yayınları'ndan, daha sonra 2008 yılında Nesin Yayınevi tarafından *Türkiye Şarkısı Nâzım* adıyla yayınlanmıştır.
[68] Demirtaş Ceyhun, *Yakılacak Adam Aziz Nesin,* Dünya Kitapları, İstanbul, 2006, s. 221.

söyleyebileceğini dile getirir. Öyküde konuşan iki adamdan biri, üçüncü kişi olan anlatıcının önce ne kadar iyi olduğundan bahsettikten sonra sürekli onunla ilgili olumsuz düşüncelerini sıralar. Anlatıcının her bir iyi özelliğinden sonra onun, aynı özelliğin tersine de sahip olduğunu söyleyerek üçüncü kişiyi karalamaya başlar. Bu kişinin öykünün sonuna doğru "riyakarlık"la ilgili söyledikleri, içinde ironi taşıyan bir anlatıma sahiptir: "*Bir yanı var, çok hoşuma gider, özü sözü birdir, dobra dobra konuşur. Ama, anlamıyorum a efendim, riyakârlığa ne lüzum var? Ona sorarsan riyakârlık değil, nezaketmiş. Hadi canım, bal gibi riyakârın biri... Dünyada en iğrendiğim şey de riyakârlıktır...*"[69]

Nesin, öykünün başında italik yazıyla belirttiği sözlerinde de gösterdiği gibi öyküde yazar kimliğini göstermekten kaçınmayarak eleştiriyi kendi arkadaş çevrelerine yöneltir. Onun arkasından konuşan arkadaşının özellikle son sözlerinde "riyakârlıktan iğrendiğini" dile getirmesi, kendisinin ikiyüzlü davranışıyla söyledikleri arasında tezat oluşturur. Nesin buradaki eleştiriyi doğrudan dile getirmek yerine arkadaşının kendi sözleri olduğunu söyleyerek sözlerin ironikliğini yansıtır.

Yazarın genel eleştirisi ise yine öyküden önce yaptığı açıklamada verilir. "*Ve siz de sevgili okurlar, dostlarınız için böyle yada buna benzer sözler söylüyorsunuzdur.*"[70] diyerek herkesin başkalarının arkasından bu tarz konuşmalar yapabileceğini söyleyerek eleştiriyi bireyden yola çıkarak toplumsallaştırır.

"Suç Senin!" (1955) öyküsü de anlatıcının arkadaşının ikiyüzlü davranışını eleştirdiği bir öyküdür. İşten çıkarılan anlatıcı işsiz kalmaktan çok, arkadaşlarına neden işten çıkarıldığını anlatmak zorunda olduğu için sıkıntı yaşamaktadır. Arkadaşlarının sürekli kendisinde suç bulmaya çalıştıklarını söyleyen anlatıcı bunları düşünerek yürürken yolda bir arkadaşını görür. Anlatıcının, arkadaşını ilk gördüğü andaki yüz ifadesini tarifi ikiyüzlü bir kişinin anlatımıdır:

"*… Sevinçten gözlerinin içi parlıyordu. Ama üzgün görünmek istediği için dram maskı geçirilmiş gibi yüz çizgilerini zorla aşağı aşağı sarkıtarak,*

[69] Nesin, *Yedek Parça,* Nesin Yayınevi, 24. b., İstanbul, 2010, s. 94.
[70] A. g. e., s. 93.

- Çok üzüldüm... dedi."[71]

Anlatıcının işsiz kaldığını bilen arkadaşının bu duruma sevinmesi, bu kişinin samimiyetsiz oluşunu ifade eder. Arkadaşının bu tavrını fark eden anlatıcı, onun üzgün görünmeye çalıştığını anlatmak için "*dram maskı*" geçirdiğini söyler. Anlatıcı, ikiyüzlülüğü "mask" kelimesiyle ifade ederek bu kişilere karşı eleştirisini "rol yapma" çağrışımı altında dile getirmiş olur.

Bir hırsızlık olayının anlatıldığı "Böylesini Asacaksın" (1960) öyküsü, hırsızlıktan çok ikiyüzlülüğün eleştirildiği bir öyküdür. Polislerin Teknik İstefano dedikleri bir hırsız ve onun yetiştirmesi Çilli Tekin, geceleri içeri girmesi daha kolay olduğu için doktor muayenehanelerindeki eşyaları çalıp satarak geçinirler. Bir gün çok yakın iki arkadaş olan Dr. Orhan'ın ve Dr. Cemil'in de muayenehanelerine girerek her ikisinin de elektrokardiyografını çalarlar. Hırsızlık yapıldıktan sonraki gün her ikisi de ayrı ayrı benzer şekilde konuşan Dr. Orhan ve Dr. Cemil, hırsızlardan çok onların çaldıkları aletleri satın alan meslektaşlarına kızdıklarını, böylelerini asmak gerektiğini söylerler. Birkaç gün sonra muayenehanesine gelen İstefano'yu ayrı bir odaya çekerek elektrokardiyografi almak için pazarlık yapan Dr. Orhan, arkadaşı Dr. Cemil'in aletini satın alır. İstefano Dr. Cemil'e de Dr. Orhan'ın aletini satarak ikisini de ayrı ayrı dolandırmış olur. Bunun üzerine iki doktor da aletleri hırsızdan satın aldıklarını saklamak için parmak izi gibi tüm delilleri ortadan kaldırarak olayı kapatırlar.

Öyküde iki doktorun da birbirlerinin elektrokardiyograflarının çalındığını bildikleri halde hırsızdan aletleri satın alırken bu durumu sorgulamamaları, öykünün kurmaca yapısını zayıflatmış olsa da Nesin, eleştirisini yansıtmada başarılıdır. Her iki doktor da çalıntı olduğu bilinen bir aleti meslektaşlarının satın almasını birbirlerine yapılan haksızlık olarak değerlendirir. Ancak öykünün sonunda her ikisi de hırsız olduğunu bildikleri bir adamdan çalıntı aletler alırlar. Bu şekilde bu kişilerin ikiyüzlü davranışlarına dikkat çekilir.

[71] A. g. e., s. 158.

Başkalarına söyledikleriyle yaptıkları birbirini tutmayan insanlar Nesin öykülerinde en sık eleştirilen kişilerdir. Açık sözlülüğü nedeniyle arkadaşları tarafından sık sık yanlış değerlendirilen Aziz Nesin, ne pahasına olursa olsun ikiyüzlü davranmadan doğru bildiklerini savunarak pek çok kez yargılanmış, hapse düşmüş hatta kitleler tarafından yakılarak öldürülmek istenmiş bir yazardır. Dolayısıyla yaşamını etkileyen tüm sıkıntıları göze olan bu yazarın öykülerinde ikiyüzlü insanları eleştirmesi doğal bir tavırdır.

1. 5. Dolandırıcı Kişiler

Öykülerin yazıldığı yıllarda uygulanan serbest piyasa ekonomisi politikaları ve yükselen burjuva sınıfı hareketleriyle birlikte toplumun yaşadığı birtakım sıkıntılar fırsatçılığa dönüştürülerek üzerinden kâr elde edilen kaynaklar olmuşlardır. Halkın emeğinin yanı sıra, inancını, saflığını ve duygularını da sömürerek kazanç elde eden bu kişiler Nesin'in birçok öyküsünde eleştiri konusu olmuştur.

"Yepetaş" (1956), kurdukları şirketle halkı sömüren kişilerin anlatıldığı bir öyküdür. Öykünün anlatıcısı işsiz dolaştığı bir gün okuldan bir arkadaşına rastlar. Arkadaşı anlatıcının işsiz olduğunu öğrenince gelip kendisiyle çalışmasını önerir ve onu mağazasına götürür. Arkadaşının "*Yedek Parça Türk Anonim Şirketi*" anlamına gelen Yepetaş mağazasındaki ortaklarının kim olduğunu soran anlatıcıya verilen cevap, halkı dolandıran kişilerin görüşlerini dile getirir:

"- *Ortak falan yok. Laf olsun diye karımı, baldızımı ortak gösterdim. Şirket olunca, hem müşteri daha çok güveniyor, kolay kazıklanıyor, hem de vergi falan işlerinde kolaylık...*"[72]

Dolandırıcılıkla ilgili ilk eleştiri bu sözlerde ortaya çıkar. Anlatıcının arkadaşının "*laf olsun diye*" gösterdiği ortaklık ilişkisi, ilk olarak devlet kurumlarının dolandırıldığını gösterir. Kişilerin doğru olmayan bilgilerle şirket kurabilmeleri devlet mekanizmalarındaki aksaklıkların sonucudur. Bu kişinin şirketinin "ortaklığıyla" dolandırdığı bir başka taraf, halktır. "*Müşteri*"leri ortaklık ilişkisiyle

[72] Nesin, *Fil Hamdi,* s. 11.

daha kolay kandırabileceğini düşünen bu kişi, halkın güven duygusunu sömürdüğünü gösterir. "*Kazıkla*"mak fiiliyle ortaya çıkan bu sömürü, halkın sahip olduğu tüm değerleri hiçe sayarak çıkar sağlamaya çalışan kişilerin varlığını ortaya koyar.

Anlatıcının, arkadaşının mağazada ne sattığını öğrenmesiyle ortaya çıkan durum ise halkın "*kazıklan*"masından demek istenilenin ne olduğunu açıklar. Mağazada saksılar dışında hiçbir şey olmadığını gören anlatıcı burada "*hiç*" satıldığını öğrenir. Mağaza çalışanının yanında işi öğrenmek için çalışmaya başlayan anlatıcı, buraya yedek parça almak için gelen her müşteriye "*biraz evvel sattık*", "*var ama bulunması zor*" gibi cevaplar verilerek biraz daha fazla para verirlerse bulunabileceğinin söylendiğini görür. İnsanlara "umut" satarak onların parasını alıp, sürekli işlerinin birkaç gün sonraya ertelendiğini söyleyen çalışan, insanları bu şekilde kandırmış olur.

DP iktidarı döneminde "*ekonominin bağlı olduğu birikim biçiminin ve büyüme hızının temel belirleyicisi, dış kaynaklardır*."[73] İthalata bağımlı ekonomi politikaları, ülkede yedek parça sorununu da beraberinde getirir. Öyküde, insanların bozulan sanayi mallarına yedek parça bulmakta zorlandıkları dönemler, bu durumu fırsata çevirerek sahte yedek parça şirketi kuran insanlar çerçevesinde eleştirilir. Yedek parça alma umuduyla mağazaya gelen kişileri genelde köylüler oluşturur. Nesin'in öykü kişilerini kurarken köylülerden yana yaptığı seçim, "şehirli kurnazlığıyla" "köylü saflığı" karşıtlığında bir eleştiri kurma isteğinin sonucudur. İçi boş olan mağazaya gelerek istedikleri ürünün geleceğinin söylenmesi üzerine büyük miktarda para verip ayrılan kişilerin bu inancı onların "saf" duygularını gösterir. Mağazaya tekrar tekrar gidip gelmelerine karşılık hala beklediklerini ürünün geleceğine dair umutlarının olması bu insanların durumunu acınası kılarken şirket çalışanlarını acımasız hâle getirir. Nesin'in kişiler arası karşıtlık yoluyla dolandırıcı insanlara karşı yönelttiği eleştiri okuyucunun duygularını etkileyen bir hâl kazanır.

[73] Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi,* Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1988, s. 85.

"Bir Memurun Masası" (1944)[74], bir memurun emekli olduktan sonra başına gelenlerin anlatıldığı bir öyküdür. Öykünün birinci kişi anlatıcısı, uzun yıllar çalıştıktan sonra emekli olur fakat yıllarca çalışmaya alıştığı için evde olma halini yadırgar. Bunun üzerine yapılacak en iyi işin ticaret olduğunu düşünerek doğudan yağ getirip satmaya karar verir. Trene bindiğinde oturmak istediği ikinci sınıf kompartımanın kalabalık olduğunu gören anlatıcı koridorda dolanırken birinci sınıfta oturan "*kibar bir zat*" onu yanına davet eder. Bu kişinin müfettiş olduğunu öğrenen anlatıcı yol boyunca onunla sohbet eder, trenin lokanta kısmında beraber yemek yer. Kompartımana döndükten sonra uykuya dalan anlatıcı uyandığında müfettişin inmiş olduğunu görür. Kendisi de indiğinde çantasındaki iki bin liranın yok olduğunu fark eder. Polise giden anlatıcıya yanında kim olduğunun sorulması üzerine anlatıcı, müfettişten bahseder. Bunun üzerine "*Müfettiş Beyefendinin tirende, hem de birinci mevkide bedava seyahat için böyle uydurma bir nam ile dolaşan meşhur bir dolandırıcı olduğu…*"[75] ortaya çıkar.

Öyküdeki eleştirel yaklaşım, kişilerin karakter yapıları çerçevesinde değerlendirilebilir. Anlatıcı, uzun yıllar çalıştığının bilinmesiyle yaşlı, iş yerindeki çalışma masasından bir türlü ayrılamayan, duygusal, kendi halinde bir memurdur. Müfettiş ise trendeki sohbetleri boyunca kendisini bilgili, saygın bir kişi olarak gösteren, devlet sistemindeki ve toplum yapısındaki aksaklıkları sert bir dille ve yüksek sesle eleştiren bir kişidir. Müfettişin karakter yapısı dolandırıcı kimliğiyle uygunluk gösterirken anlatıcının karakter yapısı da dolandırılan kimliğiyle uyum içindedir. Memurun yıllarca çalışıp elde ettiği gelirinin tamamını yanına alıp ticaret yapmak için yola çıktığında bu paranın çalınması öyküdeki saf-uyanık ilişkisini kuvvetlendirir. Bu durum aynı zamanda anlatıcının durumunu daha da acınası bir hale getirirken, okuyucunun müfettişe olan kızgınlığını arttırır. Tüm bu çağrıştırılan ve düşündürülen duygu ve durumlar aracılığıyla yazar, okur üzerinde etkili bir iz bırakmış olur.

1950'liler karaborsa ticaretinin de arttığı yıllardır. Nesin'in "Sen Biraz Bekle" (1958) öyküsü, karaborsayla uğraşan kişileri anlatır. Öykü, Talip Bey'in karşı

[74] Öykü ilk olarak 1944 yılında *Akbaba* dergisinde yayımlanmış ve 1972 yılında yapılan 4. basımında *Koltuk* adlı kitabına eklenmiştir.
[75] A. g. e., s. 151.

komşuları Mürşit Bey'lerin evdeki tüm eşyaları satıp kalanları da bir kamyona yükleyerek sevinç içinde taşınmalarıyla başlar. Talip Bey, Mürşit Bey'in memurluktan atılmış olduğunu bu yüzden mahalleliye mahcup olmamak için sevinçli görünmeye çalışarak başka mahalleye taşındıklarını düşünse de aslında Nişantaşı'na taşınan Mürşit Bey, memurluktan istifa edip başka işler yaparak çok para kazanmaktadır. Talip Bey'in ısrarına dayanamayarak ne iş yaptığını anlatan Mürşit Bey, kahvelerde oturarak müşteri beklediğini, herhangi bir şey satın almak için gelenlerin parasını aldıktan sonra da ürünü alma bahanesiyle gittiğini ve bir daha geri gelmediğini söyler. O da bu işi kendisini dolandıran başka kişilerden öğrenmiştir. Mürşit Bey, kendisinden ürün bekleyen kişileri bir daha görüp görmediğini merak eden Talip Bey'e, kendisini dolandıran kişiyle bir keresinde karşılaşarak ona hesap sorduğunu ancak adamın ürünün hala gelmesini beklediğini söylediğini anlatır. Bunun üzerine Mürşit Bey'in, adamı neden polise teslim etmediğini soran Talip Bey'e verdiği cevap, karaborsa sistemini açıklar:

"- *Yooo... Bu iş garanti. Hiç tehlikesi yok. Polise nasıl verirsin, ne diyerek şikâyet edeceksin? Ben karaborsadan şu malı alacaktım diyemezsin ya... Almak da suç, satmak da...*"

Karaborsayı doğuran durum, o yıllarda çeşitli malzemelerin bulunmasında güçlük yaşanmasıdır. Devletin içinde bulunduğu yoksulluğu gösteren bu durum, bazı kişiler tarafından "sahte" ticarete dönüştürülerek, insanların parasını ve güvenini sömüren bir iş kolu olmuştur. Mürşit Bey'in sözleriyle: "*Parayı veren malı alamayacağını biliyor. Parayı alan da malı veremeyeceğini biliyor. Ama ne var ki, bir ümit işte... Hani, 'belki' yok mu? Belki bulur da biyerden getirir.*"[76]

İnsanların dolandırıldıklarını bildikleri halde beklenti içinde olmaları dolandırıcı kişilerden çok devlete yapılan bir eleştiridir. Halkın çaresizliğini gösteren bu durum kimsenin şikâyet edememesi kıskacında bazı kişiler için sonu gelmez bir ekonomik gelir kaynağına dönüşmüştür.

[76] Nesin, *Bay Düdük,* Nesin Yayınevi, 22. b., İstanbul, 2011, s. 64.

1. 6. Görünüşe Göre Değerlendiren Kişiler

Nesin, insanların dış görünüşüyle değerlendirilerek yargılanmalarına da eleştiri getirir. Kişilerin karakterlerini bilmeden sadece üstüne giydikleri kıyafetlere göre sınıflandıran ve davranan insanlar, maddeci/şekilci olmaları dolayısıyla eleştirilirler.

"Satış Meselesi" (1957), mesleği yazarlık olan bir kişinin dış görünüşüyle değerlendirilmesiyle yaşadıklarının anlatıldığı bir öyküdür. Anlatıcı olan Hasan Bey'i arayan bir dergi sahibi, oldukça nazik bir ses tonuyla bir iş için görüşmek istediğini söyleyerek ertesi gün bir pastanede buluşmak için sözleşir. Aynı gün Hasan Bey'le görüşmek istediğini belirten başka birinden de mektup gelmiştir. Anlatıcı bu noktada önce okuyucuya kendini tanıtma ihtiyacı hisseder. "*Boyum, kızları hayal kırıklığına uğratacak kadar kısadır. Saçlarım acemi asker gibi ne hizaya, ne istikamete gelir… Giyime kuşama da öyle gereğinden çok önem vermem. Bana göre elbise, medeni insanların ayıp saydıkları yerleri örtmeye yarayacak kadar olmalı, işte o kadar.*"[77] diyerek kendini tanıtan anlatıcı dergi sahibiyle buluşmaya gittiğinde onu zorlukla bulur ve yanına yaklaşır. Kılık kıyafetine göz gezdirerek yüz ifadeleriyle anlatıcıyı beğenmediğini gösteren dergi sahibi, bazen "*sen*", bazen "*siz*" diyerek konuşur ve "*hacze gelmiş icra memuru gibi*"[78] Hasan Bey'den dergi için yazı ister. Dergi sahibi, kendi arkadaşlarıyla konuşurken Hasan Bey için "*Yüz liraya yazar mı acaba?*" demişse de ona yazı başı beş lira vereceğini söyleyerek yazılarının nasıl olması gerektiğiyle ilgili emirler verdikten sonra yanından ayrılır. Hasan Bey, dergi sahibinin bu tavrına olan kızgınlığıyla mektup yazarak görüşmek isteyen kişiyi arayarak çok meşgul olduğunu söylese de yeni çıkaracakları gazete için yazı isteyen bu kişi çok ısrar ettiğinden yazı başına yüz yirmi beş liraya anlaşarak dergi sahibinin "*acısını çıkarır*"[79].

Telefonda Hasan Bey'le çekinerek konuşan, onu "*görüşülmesi belgeye bağlı kodaman biri*"[80] gibi görerek buluşmak için gün isteyen dergi sahibi, Hasan Bey'i görmesiyle birlikte tavır değiştirerek ona üstten bakmaya başlar. Dergi sahibinin

[77] Nesin, *Koltuk,* s. 117.
[78] A. g. e., s. 118.
[79] A. g. e., s. 119.
[80] A. g. e., s. 116.

Hasan Bey'le ilgili olumsuz düşünceleri, konuşmaları boyunca çeşitli imalarla, üslubuyla ve yazısı karşılığında teklif ettiği paranın miktarıyla kendini gösterir. Buna karşılık Hasan Bey'in kızgınlıkla görüşmeyi telefonda yaptığı diğer adam ise, ona karşı saygılı ve çekingen davranmaya devam ederek yazı yazması için çok ısrar ettikten sonra yazı karşılığı parayı yüz yirmi beş liraya kadar çıkarır. Hasan Bey'i görerek ve görmeyerek iş görüşmesi yapan bu iki kişinin tavrı da insanların diğerlerini, görünüşe göre değerlendirdiklerini gösterir. Bu bakımdan yazar kimliğiyle yaratılan ve dış görünüşüyle yazarla benzerlik gösteren anlatıcı ekseninde yazarın, kendi yaşadıklarından hareketle bir öykü yazdığı ve eleştirisini dile getirdiği söylenebilir.

İnsanların ön yargılarla yaklaşarak davranışlarını değiştirmeleriyle bir kişinin başına gelenlerin anlatıldığı bir diğer öykü de "Toros Canavarı"dır (1957). Ev sahibinin evden çıkarmak istediği için dava açtığı Nuri Pakyürek, mahkeme tarafından haklı görülerek davayı kazanınca ev sahibi evden çıkarmak için onun oturduğu dairenin alt ve üst katını sürekli gürültü yapıp onu rahatsız edecek adamlara kiraya vermiştir. Ev sahibiyle görüşmeye bile korkan Nuri Pakyürek, soyadında da belirtildiği gibi sessiz, sakin, yumuşak ve iyi kalpli bir insandır. Bu yüzden alt ve üst kattakilerin verdikleri rahatsızlığı polise bildirmesi için ısrar eden karısı ve çocuklarının bu isteğini yerine getirmek için bile günlerce cesaret toplamaya çalışmıştır. En sonunda polise şikayet etmeye karar vererek "*Sarayburnu'ndan atlayan insanın umutsuzluğu yada umuduyla karakoldan içeri gir*"er[81]. Nuri Pakyürek'in içeri girmesiyle şaşıran polis, arkadaşını çağırıp ona bir fotoğraf göstererek Nuri Pakyürek'i işaret eder. Bunun üzerine Nuri Pakyürek'i kelepçeleyip amirlerini arayarak onu hapse atarlar. Ertesi gün tüm gazetelerde duyurulduğu üzere uzun süredir aranan, birçok insanı öldüren, hırsızlık yapan, asıl adı Nuri Pakyürek olan "*azılı haydut*" Toros Canavarı yakalanmıştır. Ailesi ve onu tanıyan tüm insanlar Nuri Pakyürek gibi uysal bir adamın Toros Canavarı olamayacağını düşünseler de buna inanmaya başlarlar. Nuri Pakyürek'in karısı, kocasının başlarda bunca cinayeti, aldatmayı, hırsızlığı ne zaman yaptığına anlam veremese de zamanla eşinin bunları yaptığıyla ilgili kanıtlar bulduğuna inanır. Nuri Pakyürek, Af Yasasından faydalanarak birkaç ay sonra hapisten çıkarıldığında ailesi de dâhil olmak üzere

[81] Nesin, *Toros Canavarı,* Nesin Yayınları, 21. b., İstanbul, 2011, s. 13.

herkes ona korkuyla karışık bir saygıyla yaklaşır. Ev sahibi kira vermeden evde oturabileceğini söyler ve geçmişte yaşananlar için özür diler, alt kat ve üst katta onu rahatsız eden kişiler teker teker gelip elini öperler, eşi ve çocukları her ne kadar saygılı davransalar da sürekli ondan kaçmaktadırlar. Aynaya bakıp tüm bu cinayetleri, hırsızlıkları ne zaman yaptığını hatırlamadığını düşünen Nuri Pakyürek giderek kendisinden korkar ve günün birinde kendisini Toros Canavarı olduğuna inandırarak "*canavar gibi böğürtüler, acayip sesler çıkarmaya, duvarları tırmalamaya, döşeme tahtalarını dişlemeye başla(r)*"[82]

Bir gün gazetelerde Toros Canavarı'nın ikinci kez hem de hırsızlık yaparken yakalandığını yazarlar. Açıklama yapan Toros Canavarı, aslında yakalanmayacağını ancak "*bir zibidi*"nin Toros Canavarı diye ortaya çıkıp onun namını kullanmasına dayanamadığı için kendisini yakalattığını söyler. Gerçek Toros Canavarı'nın Nuri Pakyürek'le aynı nüfus kâğıdını taşımasının sebebi ise yıllar önce nüfus kâğıdını düşüren Nuri Pakyürek'in kimliğini alıp kullanmasıyla açıklanır. Gerçek Toros Canavarı ortaya çıktıktan sonra Nuri Pakyürek'in o cinayetleri işlediğine zaten inanmadıklarını söyleyen ailesinin yanında ev sahibi birikmiş kiralarını ister. Ancak Nuri Pakyürek hâlâ kendisini Toros Canavarı zannederek tuhaf sesler çıkarıp insanlara saldırmaya devam etmektedir. Anlatıcının sözleriyle: "*O günden sonra Nuri Pakyürek'i Toros Canavarı olmaktan hiçkimse kurtaramadı. Canavarlık çok mu hoşuna gitmişti, yoksa gerçekten canavar mıydı, burası anlaşılamadı.*"[83]

Dış görünüşe dayalı önyargılı davranış öyküde, Toros Canavarı'nın ününe dayanarak kişilerde davranış değişikliği gözlenmesiyle eş değer kabul edilir. Kendi sakin karakteriyle ailesinin baskı kurduğu, ev sahibinin evden çıkması için tehdit ettiği bir kişi olan Nuri Pakyürek'in Toros Canavarı olma ihtimaliyle korkulan ve bu yüzden saygı duyulan bir kişiye dönüşmesi insanlar için görünüşün önemini gösterir. Nuri Pakyürek'e karşı değişen davranışların en tipik örneğini onun eşi verir. İlk tutuklandığı zaman eşine kızmak yerine üzülen ve onun bu kötülükleri yapamayacak kadar iyi bir insan olduğunu söyleyen kadın, Nuri Pakyürek'in başka kadınlardan pek çok çocuğu olduğunu duyunca, onun gözlerinin aslında "*canavar* gözü" olduğunu,

[82] A. g. e., s. 22.
[83] A. g. e., s. 23.

görünüşünün bir caniye benzediğini, işlerini halletmek için Ankara'ya gittiği zaman tüm bu kötülükleri yapmış olabileceğini düşünmeye başlar. Bu durum insanların dış etkilerle gelen herhangi bir yargıyı kendi doğruları ve mantığı çerçevesinde sorgulamadan zamanla kabul edebileceklerini gösterir.

Toros Canavarı sanılıp hapse konulmasına anlam veremeyen Nuri Pakyürek insanların kendisinden korkması üzerine ona karşı hissettikleri çekingen davranışlar karşısında kimlik bunalımına düşerek kendisinin gerçekten Toros Canavarı olabileceğini inanmaya başlar. İnsanların değişen davranışları, başta sağlığı yerinde olan Nuri Pakyürek'in öykünün sonunda akli dengesini yitirmesine sebep olur. Nesin öyküde, insanların görünüme ve duyulana göre davranmalarının sonucunda akli dengesini yitirmiş bir kişi yaratarak, hem mizahi hem de trajik bir son oluşturur.

Görünüşüne göre değerlendirilen bir insanın devlet kurumuyla yaşadıklarının anlatıldığı bir öykü de "Resmî Elbisenin Cayırtısı Başka Olur"dur (1959). Geçim sıkıntısı çeken "*dar gelirli*"[84] bir memurun tek takım elbisesi vardır ve bu elbise bir gün çalınır. Bunun üzerine işe bile gidemez hale gelen *dar gelirli,* hırsızı polislere bildirir ancak hiçbir sonuç alamaz. İş yerindeki arkadaşları *dar gelirli*ye topladıkları paralarla "*siyah kalın çuha ceket, reye pantolon*" bir takım elbise alırlar. Bunu giyen *dargelirli* ciddi bir görünüme sahip olur. İşe gitmeden önce karakola uğrayarak çalınan takım elbisesinin hırsızının bulunup bulunmadığını sormak ister. "*Komiser, polisler karşılarında kalıplı, okkalı birini görünce, ya mebustur, ya vali, diye fırt ayağa fırla(r)*"lar[85] ve ona bir emri olup olmadığını sorarlar. Memurların bu tavrını gören *dar gelirli* onlara kendi evini tarif ederek oraya giren hırsızın bir an önce bulunmasını emrederek oradan ayrılır.

Öyküde insanları görünüşüne göre değerlendirip kişiye özel davrananların polisler olması dolayısıyla bu kuruma yönelik bir eleştirinin dile getirildiğini söylemek mümkündür. Halktan bir kişinin evine yapılan hırsızlık, polisler tarafından önemsenmezken, ciddi görünen bir kişi, sahip olduğu düşünülen mevkiden dolayı önemlidir. Yaşam şartları açısından bakıldığındaysa tek takım elbisesi bulunduğu

[84] Nesin, *Kördöğüşü,* Nesin Yayınları, 17. b., İstanbul, 2010, s. 121.
[85] A. g. e., s. 126.

için *dar gelirli*nin evine yapılan hırsızlık, mevki sahibi birisinin evine yapılan hırsızlıktan daha önemlidir. *Dar gelirli*nin işe gitmesine engel olarak tüm yaşamını etkileyen tek bir takım elbisenin yokluğu, mevki sahibi biri için önemsiz kalacaktır. Oysaki polislerin davranışı aksi yönde gelişerek, gerçekte kim olduğunu bilmedikleri birisini kıyafetine göre değerlendirerek onun sorununa öncelik vermeleri şeklinde ortaya çıkar. Nesin, insanların giyimleriyle ve dış görünüşüyle öncelik kazanmalarını mizahi bir dille eleştirir.

Dolandırıcı kişilerin eleştirildiği öykülerde sınıf ilişkisi de ön plandadır. Maddi çıkar elde etmek için başkalarının haklarına müdahale eden ve onların emeklerini sömüren kişilerin ortaya çıkması yönetim sisteminde var olan düzensizliklere dayanır. Öykülerde masum olanların üstünden haksız kazanç sağlayan kişiler, hem devletin yarattığı bir sonuç olarak, hem de bireysel olarak karakter bozuklukları noktasında değerlendirilerek birey ve devlet ortaklaştırılarak eleştirilir.

1. 7. Yalancı Kişiler

Aziz Nesin'in eserlerinde toplumun her kesiminden insana ve akla gelebilecek her olaya yer vermesi, yazarın daha fazla okuyucuya ulaşma amacını doğrulayarak okur sayısını arttıran unsurlardandır. Bu amaçla ele aldığı konulardan biri de yalan söyleyen insanlardır. Öykülerinde bu kişiler mizahi bir dille ve halk ağzı kullanılarak anlatılırlar. Bu anlatım tarzıyla yazar, kişiler üzerinden yaptığı sosyal eleştiriyi geniş bir okuyucu kitlesine iletmiş olur.

"Edebiyat Meraklısı" (1955), yalan söyleyen evli bir çifti mizahi bir anlatımla eleştiren bir öyküdür. Yazar olan birinci kişi anlatıcının oturduğu evin üst katına yeni komşuları taşınmıştır. Bu kişiler kısa sürede taşınmış olsa da eşyalarının taşınması uzun sürmüştür. Anlatıcı bir gün erkek olan üst kat komşusuyla karşılaşır. Mümin Ekrem Ozaner adlı bu kişi, Anadolu ağzıyla konuşan, "*şapkasını göbeğinden aşağıya kadar indirip aşırı nezaketle selam ver*"en[86] bir adamdır. Mümin Bey, anlatıcıyı bir gün mutlaka evine misafirliğe beklediğini söyler ve her akşam hizmetçisi aracılığıyla anlatıcıyı evine davet eder. Çeşitli bahaneler öne sürdükten sonra anlatıcı bir gün

[86] Nesin, *Yedek Parça,* s. 120.

evlerine gider. Evlerinin salonu "*modern ev eşyası sergisine benzeyen*" Mümin Bey anlatıcıyı çalışma odasına davet eder. Odasında baştan aşağı kitaplarla dolu kitaplığı görünce çok şaşıran anlatıcı, insanları görünüşüyle değerlendirerek yanıldığını düşünür. Bunun üzerine "*entelegtüvel möhiti sev*"diğini[87] söyleyen Mümin Bey yazdığı şiirleri, öyküleri, piyesleri okurken sıkılan anlatıcı kitaplıktaki kitaplardan birini eline alarak konuyu değiştirmek ister. Eline aldığı her kitabın Mümin Bey'e atfen yazarlarının imzasını taşıdığını görür. Falih Rıfkı'nın, Reşat Nuri'nin, Ruşen Eşref'in, Yakup Kadri'nin, Halide Edip'in ve daha pek çok yazarın imzasını taşıyan kitapları gören anlatıcı, takma adla yazdığı kendi romanlarından birini de görür ve eline alır. Bu kitabın da Mümin Bey'e atfen imzalı olduğunu görmesiyle ona kitabın yazarını tanıyıp tanımadığını sorar. Mümin Bey'in bu yazarın daha geçen gün evlerinde olduğunu söylemesiyle sinirlenen anlatıcı başka bir gün evlerine gittiğinde adamın yalanını bozmak ister. Onlara Tevfik Fikret'i tanıyıp tanımadıklarını sorması üzerine Mümin Bey'in karısı Fikret'in kendilerine sık sık yemeğe geldiğini ve onun yaptığı zeytinyağlı dolmalara bayıldığını söyler. Bunun üzerine Tevfik Fikret'in uzun süre önce öldüğünü söyleyen anlatıcı onların tepkilerini merakla bekler. Bir süre düşünen çift, Tevfik Fikret'in çok uzun süredir evlerine uğramadığını, onların da bunu merak ettiklerini fakat öldüğünü duymadıklarını ve çok üzüldüklerini söyler. Anlatıcı, çiftin yalanlarını anladığını söylemek ve onlara hatalarını göstermek için ertesi gün kendi evine davet eder ve Ahmet Vefik Paşa'nın, Naima'nın, Goethe'nin onun adına imzaladığını söylediği kitaplar gösterir. Bu kişileri bir yerden hatırladığını söyleyen Mümin Bey'in yazarların ticaretle uğraşıp uğraşmadıklarını sorması üzerine daha da sinirlenen anlatıcı kendisini elinde Shakespeare'nin bir cildiyle karakolda bulur. Mümin Bey'in yüzü de çizikler içindedir.

Mümin Bey'in Anadolu ağzıyla konuşan, göbekli, aşırı nazik ve ticaretle uğraşan biri olarak tarif edilmesi onun sonradan gelen zenginliğine dikkat çeker. İstanbul ağzıyla konuşan karısı ise Mümin Bey'in İstanbul kültürüne ait bir İstanbullu olma arzusunu tamamlar. Mümin Bey'in imzalı kitaplar göstererek "*entelektüel muhit*"ten kişileri tanıdığını kanıtlamaya çalışması da sonradan görme zenginliğin ve İstanbulluluk arzusunun sonuçlarıdır. Karısının bir İstanbullu olarak ölmüş yazarları

[87] A. g. e., s. 121.

bile tanıdığını söylemesi onun kendi kimliğinden çok kocasının kimliğine büründüğünü gösterir.

Öyküde anlatıcının Mümin Bey'in ve karısının yalanlarını yüzlerine vurmak için çabalaması, yazarın kendi arzuladığı tavrı taşıması bakımından anlatıcı ve yazarı ortaklaştırır. Mümin Bey'in ve karısının Tevfik Fikret dâhil önceki yazarların hiçbirini tanımamaları ancak buna rağmen tanıdıklarını iddia etmeleri onların cahil yönlerini gösterir. Nesin, yalan söyleyerek sosyal seviyesini yüksek göstermek arzusunda olan kişileri sonradan görmelikleriyle yaratarak bu kişileri cahil olmaları yönüyle eleştirir.

"Adam Beni Tanırmış" (1959) öyküsü de yalan söyleyerek saygınlık kazanmaya çalışan insanlara karşı yapılan eleştiriyi içerir. Bu öykünün birinci kişi anlatıcısı da yazardır. Bir arkadaşıyla beraber vapura binmek için iskelede bekleyen anlatıcı kalabalık içinde arkadaşıyla uzaklaştıkları için arkadaşına, vapurun içinde birbirlerini bulmalarını söyler. Kalabalığın etkisiyle sürüklenen anlatıcı, kendisini lüks salonda bulur ve arkadaşını beklemek için boş bir koltuğa oturur. Bu sırada karşısında oturan iki adamdan biri, anlatıcının yazdığı gazetede onun fıkrasının bulunduğu sayfayı okumaktadır. "*Cavlak kafalı*" olan adam arkadaşına dönerek fıkrayı övünce, anlatıcı utanarak belki kendilerini tanırlar diye yüzünü çevirir. Ancak diğer "*irikıyım*"[88] adam o yazarı tanıdığını, güzel yazdığını ama onu yazar yapanın kendisi olduğunu ve bu yüzden çok büyük kötülük ettiğini söyleyerek anlatıcının aleyhinde konuşmaya başlar. Anlatıcı adamı tanıyıp tanımadığını merak ederek yüzüne bakar ancak tanımamaktadır. *İrikıyım* olan adam konuşmaya devam ederek anlatıcının zamanında çok kötü bir durumda olduğu, kendisinden yardım istediği, sürekli içtiği, ve röntgencilik yaptığı gibi yalan hikâyeler anlatırken çevresinde onu dinleyen insanlar giderek artar. Bu sırada başka bir adam da konuya dâhil olarak anlatıcıyla ilgili uydurma olaylar anlatır. Anlatıcı bu duruma sinirlenip orayı terk etmek istese de kalabalık nedeniyle hareket etmesi çok zordur. Karşı çıkmaya kalksa insanlarla kavga etmesi de gerekir. Bunun için kendisiyle ilgili söylenen yalanlara itiraz etmeden sadece kendi kendine sinirlenerek vapurun ineceği iskeleye yanaşmasını bekler.

[88] Nesin, *Mahmut ile Nigâr,* Nesin Yayınevi, 17. b., İstanbul, 2010, s. 84.

Öykü anlatıcısının yazar kimliğine sahip olması anlatılanların yazarın başından geçmiş olaylar olduğu algısını oluşturur. Anlatılanlar gerçekten yaşanmamış olsa bile yaşanma ihtimali yüksek olaylardır. Bu etki, Nesin'in günlük olayları, halktan insanlar ve sıradan mekânlar üzerinden anlatmasıyla oluşur. Öyküde anlatılan kişilerin yazarın kim olduğuyla ilgili söyledikleri vapurun kalabalığı içinde kendi saygınlıklarını arttırmak için söylenenlerdir. Anlatıcı anlatılanlara sinirlense de tepkisini dile getirmenin daha büyük sonuçlar doğuracağının da farkında olarak itiraz etmeme yolunu seçer.

Aziz Nesin öykülerinde yalan söyleyen kişiler sadece söyledikleri yalanlarla değil, psikolojik ve sosyolojik tahliller aracılığıyla eleştirilir. Yazarın kısa zaman dilimlerinde çok sayıda öykü yazmasının sonucunda ortaya çıkan kısa öyküler, kişilerin derin psikolojik tahlillerini içermese de olaylar çerçevesinde kişilerin söyledikleri ve yaptıklarıyla psikolojik yönleri öne çıkar. Sosyolojik içerik ise yazarın her anlatısında kendini gösteren bir öğedir. Kişilerin dayandıkları kültürel köken, kullandıkları dil ve olayların geçtiği mekân ekseninde yapılan anlatımlar onların sosyolojik içerikteki yerlerini ortaya koyar. Bu bakımdan yazarın günlük olaylar aracılığıyla toplum içindeki karakter bozukluklarını sosyal eleştiri kapsamında ele aldığı söylenebilir.

1. 8. Diğerleri

Arkadaşlarının özellikle gazete çıkardığı zamanlar kendisiyle görüşmesini çıkarcılık olarak niteleyen bir anlatıcının bu konudaki eleştirilerini dile getirdiği "Tıraşa Vaktim Yok" (1953) öyküsünde kişiler çeşitli yönlerden eleştirilir. Yazar olan birinci kişi anlatıcı, yazıhanesine gelen insanların uzun uzun konuşmalarından ve dert anlatmalarından dolayı çalışmaya zaman bulamadığından şikâyet ederek masasının arkasında, karşısına oturan kişilerin göreceği bir hizaya "'*TIRAŞA VAKTİM YOK!*'"[89] yazılı bir levha asar. Ziyaretine gelen ilk kişi karşısına oturup dertlerini anlattıktan sonra levhayı görür ve gülmeye başlar. Ardından anlatıcının bu levhayı asmakla ne kadar iyi ettiğini ve kendisinin de bu tarz insanlardan çok çektiğini bir saat kadar anlatıp kalkar. Arkasından içeri anlatıcının arkadaşı girer ve

[89] Nesin, *Geriye Kalan,* s. 32.

levhayı kendisi gibi arkadaşları için yazdırdığını düşünerek alındığını, bir daha ziyaretine gelmeyeceğini söyleyerek anlatıcının karşısındaki koltuğa oturur. Uzun süre böyle bir levha asmanın ayıp olduğuyla ilgili konuştuktan sonra yanından ayrılır. Onun arkasından gelen kişi de bu levhanın "tabii ki" kendileri için olmadığını söyleyerek oturup konuşmaya başlar. O sırada odaya giren kişi de çok konuşan insanların hiç laftan anlamadıkları, anlatıcının çalıştığını nasıl görmezden geldikleriyle ilgili uzun bir konuşmaya başlar. Herkes gittikten sonra daha önce gelenlerden biri yanında üç kişiyi de getirerek onlara levhayı gösterir ve anlatıcının böyle bir şeyi nasıl akıl ettiğini söyleyip gülerler. Arkadaşlarının sürekli gelip gitmelerinden çalışmaya fırsat bulamayan anlatıcı en sonunda levhayı paramparça edip çöpe atar.

Aziz Nesin'in açık sözlü kişiliğinden yola çıkarak öykünün gerçek olaylardan alındığını düşünmek yanlış olmayacaktır. Geçimini sadece yazarak kazanan Nesin'in daha fazla yazı yazmak için zamana ve çok çalışmaya ihtiyacı vardır. Arkadaşlarının sürekli yanına gelip sohbet etmeleri onun geçimini engelleyecek bir unsur olur. Bu bakımdan öykünün incelenmesinde anlatıcı ve yazarın eşdeğer görülmesi yanlış olmayacaktır. Her gelenin levhayla ilgili uzun uzun konuşması abartılı unsurlar taşısa da bu durum öyküyü gerçeklikten uzaklaştırmaz. Öyküde, kişilerin anlayışsızlıkları eleştirilir. Çalışma arzusuyla böyle bir levha astıran anlatıcı, "*gazetecilerin adının bir kez dert dinliyora çıkmış*"[90] çıkmış olmasından şikayet eder. Her gelenin levhanın kendisi için asılmış olamayacağını düşünmesi, kişilerin kendilerine dönük bir eleştiriyi kabul etmek istememelerinin sonucudur. Bu yüzden anlatıcı öyküde çaresiz kalarak levhayı parçalayıp çöpe atmak zorunda kalır.

"Çorum, Çorlu, Çoruh ve Çorba" (1948) da anlatıcının eleştirdiği kişilere karşı tepkisini dile getirmekten çekinmediği öykülerden biridir. Kahveye gittiği zaman, üniversite öğrencilerinin de orada oturduklarını gören anlatıcı onlara sinirlenir. İçlerinden birisinin anlattığı bir hikâyede Çorum'dan bahsedilince kendi aralarında Çorum'un, Çorlu'nun ve Çoruh'un nerede olduğunu tartışmaya başlayan gençlerin cahilliğine kızan anlatıcı öykünün sonunda: "*Şimdi kahvede Çorum'u, Çorlu'yu, Çoruh'u, çorbaya döndüren bu yakaları üniversite rozetli delikanlıları görünce,*

[90] Nesin, *Geriye Kalan,* s. 32.

merkep sudan gelene kadar ıslatmak geldi içimden."[91] diyerek bu gençlere karşı tepkisini dile getirir.

Anlatıcı gençleri aylaklıkları ve cahillikleri ekseninde iki nedenle eleştirir. Üniversite okuyan bu kişilerin, daha önemli işlerle uğraşmaları gerektiği halde kahvehanede zaman geçirmeleri anlatıcının "*zıddı(n)a*" gitmektedir. Kendi aralarında Çorum'un nerede olduğunu tartışırken Çorluyu ve Çoruhu da birbirlerine karıştırmaları anlatıcının gözünde cahilliktir. Bu bakımdan gençlerin aylaklık etmeleri ve cahillikleri eleştiri unsuruna dönüşür.

Yazar olan birinci kişi anlatıcının kendi meslektaşlarını eleştirdiği bir başka öykü de "Düdüklü Tencere Fabrikası"dır (1956). Yerli Düdüklü Tencere Fabrikası yöneticilerinin basın mensuplarını davetine yerli endüstriyi korumak sevinciyle katılan anlatıcı, birçok gazeteciyle birlikte fabrikanın müdürüyle oturup sohbet etmeye başlar. Fabrika dışında her şeyden konuşarak gülüp eğlenen müdürün ve kendisinin de içinde bulunduğu gazetecilerin, gittikleri öğle yemeğinde de konuşmaya devam etmelerini ve her konu hakkında ahkâm kesmelerini eleştiren anlatıcının söyledikleri, özeleştiri kapsamında değerlendirilebilir:

"*Hepimiz herşeyi bildiğimiz için musikiden atom bombasına, tiyatrodan jet uçaklarına kadar her konuda yetkiyle konuştuk.*"[92]

Gülüp eğlendikten sonra gazetecilerin birer birer gittiğini gören anlatıcı, kendisi de oradan ayrılmadan önce müdürden fabrika hakkında biraz bilgi almak ister. Bu soru üzerine şaşıran müdür, buranın tamamen yerli bir fabrika olduğunu, günde yirmi yedi tencere üretildiğini, yalnız kimsenin duymaması kaydıyla, tencerelerin üzerine yapıştırılan "*Yerli Malı*" etiketi dahil olmak üzere tencerenin tüm parçalarının Amerika'dan gelip burada monte edildiğini söyler. Ertesi gün gazetelerde fabrikayla ilgili birçok olumlu haber bulunmaktadır.

[91] A. g. e., s. 52.
[92] Nesin, *Fil Hamdi,* s. 17.

Anlatıcının eleştirdiği ilk nokta tüm gazetecilerin ve müdürün kendi aralarında sohbet ederken her konu hakkında fikir sahibiymiş gibi davranmalarıdır. Bu durum malumatfuruşluk olarak da nitelendirilebilir. Anlatıcının "*hepimiz her şeyi bildiğimiz için*" demesi durumu özeleştiri yapan etkendir. Anlatıcı, kendisinin de içinde bulunduğu tüm gazetecilerin her konu hakkında bilgiççe konuşmasını malumatfuruşluk olarak değerlendirerek eleştirir.

Fabrika hakkında bilgi almak için gelinen davette hiçbir gazetecinin bu konuyla ilgili soru sormadan ertesi gün hepsinin gazetelerinde övgü dolu yazılar yazmaları, onların eleştirilen bir başka yönleridir. Gazetecilerin fabrikayla ilgili olumlu yazılarını etkileyen unsur, bir gün önce burada güzel yemekler yiyip, içerek ve sohbet ederek ağırlanmalarıdır. Öykünün anlatıcısı, fabrikadan ayrılmadan önce müdürden orası hakkında bilgi almak istemesiyle bu eleştirel alanda diğer gazetecilerden ayrılır. Öyküde anlatılan birkaç gazeteci ekseninde genel olarak gazete sahiplerinin ve yazarlarının duruşu eleştirilir. Sorgulamadan ve bilgi sahibi olmadan yazılan yazılar toplumu yanlış bilgilendirdikleri ve yönlendirdikleri gerekçesiyle eleştirilirler.

"Potin Bağı Kralı Istanbul'da" (1955) öyküsünde de birey aracılığıyla topluma dönük bir eleştiri yapılır. Öykünün üçüncü kişi anlatıcısı, çocukluk arkadaşı Yusuf'un ve Şaban'ın, on yaşında çalışmak için İstanbul'a geldikten sonra Yusuf Bebek'te hamallık yaparken, Şaban'ın Amerika'ya gitmesi üzerine birbirleriyle mektuplaşmalarını anlatır. Yusuf, Şaban'ın Amerika'daki adresini öğrenerek ona memleketine geri dönmesini, oralarda yapamayacağını anlatan bir mektup gönderir. Şaban'ın gönderdiği cevabın içeriği mizahi bir anlatımının olmasının yanında eleştirilecek öğeler taşır. Amerika'da bir araba fabrikasında çalışmaya başlayan Şaban, oradaki insanların kültürleriyle ve davranışlarıyla ilgili bilgiler verir. Öğlen yemeğine gittiklerinde insanların kapının önünde birbirlerine yer vererek zaman kaybettiklerini, mutfağa giden kapı açık durduğu halde oradan geçmenin kimsenin aklına gelmediğini söyleyerek onların davranışlarını, "*Ne bellerlerse hep onu yapıyolar.*"[93] diyerek eleştirir. Bir gün insanlar yine kuyruk beklerken kendisinin boş kapıdan girerek herkesten önce yemeğe oturduğunu ve bunun üzerine herkesin çok

[93] Nesin, *Yedek Parça,* s. 113.

şaşırdığını söyler. Arkadaşı Yusuf'a da akıl vermektedir: "*Eğer aklın varısa bir golayını bul, papura atla, buraya gel. Açıkgoz olduğundan sebep, piyasan benden de yüsgek olur. Buradakiler hep mantar gafa.*"[94]

Öykü kişilerinin köyden göç eden insanlar olması, burjuvalık ve köylülük arasında kalmış Türkiye toplumunun geleneksel yapısını koruyan ve bunu en iyi yansıtabilecek kişilerin köylüler olmasından kaynaklanır. Karakter eleştirisinden önce göç olgusu üzerinde durmak gerekir. Yusuf'un ve Şaban'ın, çocuk yaşlarında kente göç etmeleri, küçük yaşlardan beri geçim zorluğu çektiklerini gösterir. Bu bakımdan ikisinin de sadece para kazanmaya odaklanmaları ve bunun için gerekiyorsa "açıkgöz" davranmaları haklı görülebilir.

Nesin'in kişileri geleneksel ağız şekilleriyle konuşturarak anlatımdaki mizahi öğeyi güçlendirdiği söylenebilir. Kişilerin kelimeleri farklı telaffuzlarının yanında cümle kuruluşlarında kendilerine özgü kullanımlara yer vermeleri, anlatımın mizahi yönüdür.

Şaban, yemek için sırada bekleyen insanların birbirlerine yer vermelerini "nezaket" ölçüsünde değil zaman kaybı olarak değerlendirir. Ona göre bu davranış Amerikalıların "ne öğrenmişlerse onu yapmalarından" kaynaklanır. Şaban'ın göç etmiş ve çalışan bir insanı temsil ettiği kültüre göre kurallara uymak değil, başkalarının hakkını yeme pahasına da olsa pratik çözümler üretmek kabul görür. Kurallara uymak ve nezaket göstermeyi "*mantar kafa*"lılık olarak değerlendiren Şaban kendi davranışı "açıkgözlü"lük olarak niteleyerek onaylar. "Açıkgözlü" kelimesi, olumsuz karakter tahlillerinde kullanılabilecek bir sıfat olduğu halde Şaban'a göre olumlu bir niteliği tanımlar. Bu durumu açıklayan ve mizahi yapan bir diğer yön de Şaban'ın açık olan kapıdan girip herkesten önce yemeğe oturmasına şaşırarak tepki veren kişilerin şaşkınlığını yanlış değerlendirmiş olmasıdır. Şaban'ın kendi akıllılığına ve daha önce bunu düşünmemiş olduklarına şaşırdıklarını sandığı kişiler aslında kendi kültürlerinde oldukça tuhaf karşılanan bir davranışın açıkça yapılabilmesine şaşırmışlardır. Nesin, Şaban karakterinde toplumun tümüne yönelik eleştiri getirir. Ancak onun eleştirisi, topluma uzak bir aydının yukarıdan

[94] A. g. e., s. 113-114.

değerlendirmesi değil, kendisinin de içinde bulunduğu bir toplumun kültürüne mizahi bir özeleştiridir.

"İskarpin" (1955) öyküsü de üst sınıfların davranış şekline getirilen bir eleştiri taşır. Başka bir şehirden İstanbul otobüsüne binen bir kadın, otobüs İstanbul terminaline geldiğinde ayakkabısının tekinin olmadığını görür. Herkesten otobüsten inip dağıldığı halde kadın hâlâ ayakkabısının tekini bulamamaktadır. Kadının bu sırada onunla birlikte ayakkabıyı arayan otobüs biletçisine söyledikleri onun karakter yapısına yönelik ipuçları taşır: "*İşiniz ne sizin? Arayın bulun…*"[95]

Kadın, öykü içindeki tarifi ve davranışlarıyla şehirli bir kimlik taşır. Bu şehirlilik kadının davranışlarıyla birlikte kadının kendini üst sınıf gördüğü bir yapıya bürünür. Otobüs yolcusu olarak müşteri konumundaki kadına karşılık ayakkabıyı aramada ona yardım eden biletçi, hizmet eden kişidir. Kadının biletçiye ayakkabıyı bulma konusunda söyledikleri onun biletçiyi hor gördüğünü gösterir. Müşteri ve üst sınıf olduğunun farkında olan bu söylem kadının kendisini ayrıcalıklı gördüğünü ve bu sebeple kendinde, ona hizmet eden kişiye emir verip onu küçümseyebilme hakkını gördüğünü gösterir. Kadının temsil ettiği kimlik ve gösterdiği davranışlar dolayısıyla Nesin'in üst sınıflara yönelik bir karakter eleştirisi getirdiği söylenebilir.

"Gaçıncı Gılinik?" (1957) öyküsü de kişilerin karakter yapılarına yönelik eleştiriler taşır. Hastane bahçesinde içerde yatan hastasını bekleyen anlatıcı buradaki insanlarla ilgili gözlemlerini anlatmaktadır. Hepsi beyaz önlük giyen doktorları, hemşireleri, asistanları, doçentleri ve stajyerleri bir süre sonra ayırt etmeye başlayan anlatıcı, tıraş olmuş, kasılarak ve surat asarak yürüyenlerin hademe olduklarını ve bunun tam tersi özelliktekilerin de doktor olduklarını gözlemler. Anlatıcının sözleri, hademelere yönelik bir eleştiri taşır: "*Bembeyaz elbiseleri içinde kimler daha çok doktora benzemek istiyorsa, işte onlar hademeydi.*"[96] Hademelerin doktorlardan ayırt edildikleri tek bir nokta ise hepsinin ayakkabıyla kısa pantolonları arasından görünen çoraplarının topuktan yırtık olmasıdır.

[95] A. g. e., s. 157.
[96] Nesin, *Kazan Töreni,* Nesin Yayınevi, 19. b., İstanbul, 2011, s. 33.

Öyküdeki hademelerin, doktorlara özenerek onlardan daha çok doktor gibi gözükmeye çalışmaları onların aşağılık komplekslerinin sonucu olarak değerlendirilebilir. Öykü boyunca bu kişiler, özentiliklerinin sonucunda hastaları hor gören davranışlarıyla eleştirilirler. Anlatıcı soru sorduğu bir hademenin yürümeye devam ederek yüzüne bile bakmadan sorusuna cevap vermediğini söyler. Kendini yere atarak inleyen bir hastayla da onca ricaya rağmen hiçbir hademenin ilgilenmediğini belirtir. Hademelerin bu davranışları, kendilerinden yardım isteyen insanları küçümsediklerini gösterir. Bu durum, eğitimle ve yaptıkları işlerle belli bir konuma gelememiş kişilerin, kendilerine verilen en ufak bir sorumluluk sonucunda değerlerinin arttığını düşünerek kendilerine ihtiyaç duyan kişileri değersiz görmelerinin sonucu olarak görülebilir.

Hastalara üstten bakan davranışlarının yanında onları ele veren gerçeklik, çoraplarındaki yırtıkla ortaya çıkar. Ütülü kıyafetleriyle diğer doktorlardan daha özenli bir giyime sahip oldukları halde bu yırtık, onların yoksulluklarının sembolüdür. Nesin'in eleştirisi, bu insanların yoksullukları çerçevesinde had bilmeleri gerektiği yönünde değil, bu kimlikleriyle çatışan bir karaktere bürünerek, kendileri gibi olan insanlara karşı küçümseyici davranışları noktasındadır.

"Kazığın Başı Nasıl Olmalı?" (1958) öyküsünde ise siyasi muhaliflere yönelik eleştiri yapılır. Bir otelde karşılaştığı köylülere, köylerinde fabrika yapımı sırasında yaşananları anlatan bir adam bu konudaki görüşlerini dile getirir. Adam, konuştuğu köylülerin de Ankara'ya fabrika istemek için geldiklerini anladığını söyleyerek onlara kendi başlarından geçenleri anlatarak öğütler verir.

Ankara'daki bir milletvekilinden rica etmeleri sonucunda köylerinde fabrika yapılmasına karar verildiği söyleyen adam, asıl sorunun fabrika yapılacağı haberiyle başladığını belirtir. Köyün muhaliflerinden Sürvenekli Rıza Bey, fabrikanın yapımıyla ilgili sürekli olumsuz şeyler söylemektedir. Fabrikanın nereye yapılacağı tartışılırken köylüler, Sürvenekli Rıza Bey'in tarlasını fabrika için sattıktan sonra onun parti değiştirdiğini öğrenirler. Ancak fabrika yapılacak tarlanın toprağı çürük olduğu için, temel kazıldıkça köyün tüm tepeleri, toprakları birbirinden ayrılmaya, dükkânlar yer değiştirmeye başlar. Mühendisler fabrikanın kurulması için bir kazık

çakılması gerektiği düşünürler. Ancak bu sefer de atılacak kazığın başının nasıl olacağı konusunda ayrılık yaşarlar. Dolayısıyla fabrikanın temeli bir türlü atılamaz. Adamın konuştuğu köylülere tavsiyesi, fabrika kurduracakları yere dikkat etmeleri, bir muhalifin tarlasına kurdurtmamalarıdır. Adamın bu konudaki sözleri muhalefete yönelik eleştiri içerir: "*Pavlika'yı kurmak iş değel. Gelgelelim, dönek muhalifin tarlası çürük olursa, atılacak kazığın başını bilmek zorlaşır ağalar.*"[97]

Öyküde eleştirilen, köylerindeki Sürvenekli Rıza Bey'in muhalifliğidir. Köye fabrika yapılacağını duymasıyla iktidar partisinin bu kararını, onların çimento ve şeker fabrikasından başka bir şey yapmayı bilmedikleri gibi sözlerle sürekli küçümseyen Sürvenekli Rıza Bey'in muhalifliği, kendi çıkarları söz konusu olduğu zaman değişir. Politikacıların sık sık parti değiştirmesini eleştiren yazar, bu öyküde de parti değiştiren muhalifleri eleştirir. Adamın sözleriyle "*dönek*" diye nitelenen bu kişilerin tarlasının çürük olmasıyla asıl küçümsenen muhaliflerdir. Tarlanın çürük olmasıyla ima edilen bu kişilerin görüşleridir. Fabrika kurmaktan daha sorunlu olan, çıkarları için parti değiştiren muhaliflerin savundukları görüşün sağlam olmamasıdır. Dolayısıyla öyküde fabrika kurulması kurgusuyla eleştirilen, sağlam görüşlere sahip olmayan, çıkarları için savunduklarından ve duruşlarından vazgeçebilen kişilerdir.

Toplumun bütününe yönelik eleştirilerin getirildiği öykülerden biri de "Neden Bu Hale Düştük?"tür (1960). Öykü, anlatıcının yaşanan dönemin baskıcı rejiminden, yasadışı yollarla tüm muhaliflerin susturulmasından, geçimin daha da zorlaşmasından yakınarak başlar. Bu anlatımla ve devamında yazar olduğunu gördüğümüz anlatıcıyla anlatının öykü kurgusallığından çıkıp gerçek bir olay anlatımına dönüştüğü düşünülür.

Yazar, gazetedeki yazılarında "Neden bu hale düştük?" diye sorarak yönetimin ve toplumun bu durumuna bir cevap aramaktadır. Bir süre sonra arkadaşlarıyla bir arada otururken yine benzer sorunlar üzerine konuşan arkadaşlarından her biri konuşmasını "Neden bu hale düştük?" diye bitirerek bu soruya bir türlü cevap bulamaz. Anlatıcı bu konuşmalar üzerine gazetedeki yazılarına neden bu hale düşüldüğüyle ilgili gelen okur mektuplarını getirerek bu sorunun cevabını vermek

[97] Nesin, *Gıdıgıdı,* s. 18.

ister. Anlatıcının okuduğu her mektupta, devlet düzenindeki aksaklıklar ve kişilerin bununla ilgili yaşadıkları sorunlar anlatılarak bu soruya cevap aranır ancak tüm mektupların tek bir ortak yanı vardır. Bu ortaklık, tüm okurların, o dönem sürekli sorgulanıp hakkında dava açılan anlatıcıya mektup yazmalarının yanlış anlaşılacağını ve yazdıkları eleştirilerin duyulması halinde baskı göreceklerini düşünerek hiçbirinin mektupta ismini yazmamış olmasıdır.

Okunan mektuplardan sonra hâlâ "neden bu hallere düştük?" diye sorulmasının ardından anlatıcının söyledikleri, doğrudan okuyucuya hitap etmesi bakımından önemlidir:

"*Sustum. Öbürleri de sustu. Çünkü, ordakilerin hepsi, birbirimizin adlarını, adreslerini biliyorduk.*

Şimdi sizlere, bu yazımı okuyanlara soruyorum:

- Lütfen söyler misiniz: Neden bu hale düştük?

Bu sorunun cevabını içinizden geçirin yeter. Yalnız dikkat edin, cevabı içinizden geçirirken bulunduğunuz yerde sizi yansıtacak bir ayna, bir durgun su birikintisi yada parlak bir yüzey olmasın. Çünkü orda kendiniz yansırsanız, adınızı, adresinizi, kimliğinizi, yansıyan hayalinizden gizlemeniz gerekecektir."[98]

Bu söylemler/yaklaşımlar ışığında Nesin, toplumun var olan aksaklıklara, haksızlıklara, düzensizliğe ve baskıya tepki göstermemesini eleştirir. Yazarın, gelen tüm okur mektuplarından yola çıkarak öykünün sonunda okura hitaben söyledikleri, onun, toplumun kendi kimliğinden kaçışını korkaklık olarak gördüğünü gösterir. Nesin'in, *Soruşturmada* kitabında söyledikleri, öykülerinde okurlara neler düşündürmek istediğini açıklayarak toplumun davranışlarıyla ilgili yargılarının nedenini ortaya koyar:

"Yaşadığımız toplum ve bu toplumsal yapı adaletli değildir ve içinde bulunduğumuz koşullar da güzel değildir. Adaletsizliklerden, çirkinliklerden

[98] Nesin, *Ah Biz Eşekler,* Nesin Yayınevi, 26. b., İstanbul, 2011, s. 97.

kurtulmak için, başta kendimiz olmak üzere, çevremizi, toplumumuzu, dünyamızı değiştirme özlem ve isteği yaratmak."[99]

Yazarın değişim isteğinin temelinde toplumda değişim ihtiyacı hissettirme düşüncesi yatar. Baskıcı yönetime ve haksız uygulamalara karşı çıkmayan, korkarak susmayı tercih eden ya da öyküdeki mektuplarda olduğu gibi isim vermeyerek "sessiz itiraz eden" halk, ilerleyerek değişim değil, geriye doğru bir değişim gösterir. Bu nedenle aydınlar başta olmak üzere tüm toplumun "korkak" tavırları, yazarın eleştirisinin hedefindedir.

2. YAZARLIK HAKKINDA

Siyasi düşünceleri doğrultusunda toplumu sınıflı bir yapı içinde gören Aziz Nesin, öykülerinde işlediği her olayı ve seçtiği her kişiyi bu çerçevede ele alır. Halkın çeşitli nedenlerle "cahilleştirildiğini" düşünen yazarın tüm yazılarında toplumsal bir değişim amaçlanır. Nesin'e göre yazar, toplumu değiştirme çabasını eserlerine yansıtmalıdır. Bunun için yazarın önce kendisini değiştirmesi gerekir. Kendisini değiştirme çabasında olmayan bir sanatçının toplumu değiştirme olanağı da yoktur.[100] Aziz Nesin öykülerinde yazar konusu, "olması gereken" ve "olan" arasındaki zıtlık içinde ele alınır. Bu öykülerde eleştirilen, bazen yazarlar olurken bazen de üst yapı unsurlarıdır.

"Hasan Bey'in Kitabı Çıktı" (1957) öyküsünde yazarlığa yönelik tespitler dile getirilir. Parasızlığını düşünerek Kadıköy iskelesine doğru yürüyen birinci kişi anlatıcı, gazete satıcılarının kendi ismini bağırarak yeni çıkan kitabını satmaya çalıştıklarını duyar. Satıcıların bağırmasına karşılık kimsenin kitabını almamasına kızan anlatıcı, halkın okumadığını, bu yüzden memleketin ilerlemediğini düşünür. Gazetecilerin ısrarla bağırmaları üzerine anlatıcı, birinden kendi kitabını satın alır. Bir süre sonra bir başka gazeteciden bir kitap daha alır. Bu şekilde birkaç gazeteciden birer kitap satın alan anlatıcı vapura binmeden bir kitabını daha satın almak üzereyken gazetecilerin kendi aralarındaki konuşmalarını duyar. O sırada

[99] Nesin, *Soruşturmada,* s. 46.
[100] Olcay Önertoy, *Cumhuriyet Dönemi Türk Roman ve Öyküsü,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1984, s. 151

anlatıcıyı görmeyen gazeteciler, birbirlerine ne kadar kitap sattıklarını sorar. Gazetecilerden biri, "*böyle cimri yazar görmedi*"ğini[101] söyler. O kadar bağırmasına rağmen yazarın sadece bir kitap aldığını belirten gazeteciye diğeri, kendisinden hiç kitap almadığını söyler. Gazetecilerin bu konuda en çok takdir ettikleri yazar, Rıza Bey'dir. Her kitabı çıktığında onar onar alan Rıza Bey'i duyan anlatıcı, parası olmadığı için kitabı çıktığı zamanlar Kadıköy İskelesine bir ay uğramamaya karar verir.

Yazarların yaşadığı zorluk, okuyucu sorunuyla ortaya çıkar. Anlatıcıya göre insanlar en azından gazetecilerin haykırışlarına üzülüp birer kitap satın almalıdır. Anlatıcı uzun süre gözlemlemiş olsa da bir kişi bile gelip onun kitabını almaz. Yazar bu konuda kimsenin okumadığını, memleketteki tüm sorunların bundan kaynaklandığını düşünür. Bu konudaki mizahi eleştiri, anlatıcının kendi kitaplarını satın almasıyla başlar. Anlatıcı kitaplarını alırken bir tanıdık tarafından görülmekten korkar. Ona göre kendi kitabını satın alan bir yazarın bu durumu duyulmamalı ve görülmemelidir. Oysaki öykünün sonunda yazarların bu davranışı gazeteciler tarafından doğal kabul edilir. Gazetecilerin iskelede yazarın kitaplarını bağırarak satmalarının sebebi, seslerini yazara duyurarak onun hoşuna gidecek bir durum sergilemektir. Kendi isminin bağırıldığını duyan yazar, kendi kitabını daha çok alacaktır. Ancak anlatıcı parası olmadığı için sadece birer kitap alabilir. Ancak bu durum gazetecilerin onu cimri olarak nitelendirmesine sebep olur. Kendi kitaplarını satın alan yazarlar yoluyla Nesin, hem yazarlara hem de yazarları bu duruma düşüren okuyuculara yönelik mizahi bir eleştiri getirmiş olur.

"Çeviri Hikâyeler Romanlar" (1957) öyküsünde ise yazarlara ve yayıncılara yönelik eleştiri getirilir. Birinci kişi anlatıcı bir roman yazarak gazetelerden birine götürür. Telif roman yayımlamadıklarını söyleyen gazeteye bir kere okumalarını öneren anlatıcı, halkın telif roman sevmediği cevabını alır. Bunun üzerine anlatıcı romanını nereye götürse ona, telif değil, sadece çeviri roman ve hikâyeler yayımladıklarını söylerler. Anlatıcının aklına, kendi yazar arkadaşlarının başka dillerden roman ve hikâyeler çevirip isimleri Türkçe yaparak kendi adlarıyla yayımlamaları gelir. Bunun üzerine tersini yapıp romanındaki Türk adlarını

[101] Nesin, *Deliler Boşandı,* s. 56.

Amerikan isimlerine, yer adlarını da Amerika'daki mekânlara göre değiştirir. Çeviri olarak yayımlatacağı romanının yazarını da Mark Obrien olarak belirler. Bu şekilde romanını yayımlatmayı başaran anlatıcıdan diğer kitapçılar da talepte bulunurlar. Mark Obrien'den on sekiz roman çevirdiğini söyleyen anlatıcı, okuyuculara seslenerek, gazete ve dergilerde okudukları Türkçe yayınların yüzde doksan dokuzunun yabancı dillerden "aparıldığını" söyler. Anlatıcıya göre, "*bu gidişle bir zaman gelecek, Amerikan edebiyat tarihini yazacak olanlar, Türkçe romanları okumaya mecbur olacaklar.*"[102]

Öyküdeki eleştiri ilk olarak yayıncılara yönelir. Yayıncıların halkın isteklerini bahane ederek anlatıcıdan çeviri eserler istemeleri, onların kendi yazarlarını küçümsemeleriyle ilgilidir. Yayıncılar bu isteklerinde her ne kadar halkı bahane etseler de bu durum sadece halkın değil, yayıncıların da istekleri doğrultusunda ortaya çıkan bir sonuçtur. Kendi yazarlarını değerli görmeyen yayıncılar, onları çeviri eserler yayımlamaya veya anlatıcının yaptığı gibi kendi romanını bir başkası yazmış gibi göstermeye yöneltir.

Yazarlara yönelik eleştiri ise kendilerini, çevirdikleri eserlerin yazarı olarak göstermelerine yöneliktir. Yazarları çeviriye yönelten sebep, yayıncıların söyledikleri gibi halkın tercihi olabilir, ancak yazarların bu eserleri kendilerinin gibi göstermeleri, anlatıcı tarafından eleştirilen bir durumdur. Yazarların bu tavırlarının sıklığı, ülke edebiyatının yüzde doksan dokuzuna hâkim olduklarının söylenmesiyle ortaya konur. Anlatıcının yazarlarla ilgili bu bilgiyi verirken "aparmak" sözcüğünü kullanması üzerinde durulmalıdır. "Aparmak", sözlükteki ilk anlamıyla "almak, alıp götürmek" anlamlarına gelirken ikinci anlamıyla argoda, "gizlice almak, alıp kaçmak, çalmak"[103] anlamında kullanılır. Nesin bu sözcüğe yer vererek onun iki anlamını da kast eder. Nesin'e göre çeviri eserleri kendi isimleriyle yayımlatan yazarlar bu eserleri hem almış hem de çalmış olur. Anlatıcının sözleriyle yazarlara yönelik asıl eleştiri de bu sözlerle dile getirilir.

[102] A. g. e., s. 117.
[103] TDK, *Türkçe Sözlük 1,* Ankara 1988, s. 75-76.

Yazar ve yayıncıların yabancı edebiyatlara karşı tutumları, bir ülkenin edebiyat tarihini etkileyecek boyuttadır. Anlatıcı bu durumu, Amerika'nın edebiyat tarihi için Türkiye'de araştırma yapılması gerektiğini söyleyerek dile getirir. Anlatıcı, kendisinin de Mark Obrien adıyla Amerikan edebiyatında yer almayı hedeflediğini söyleyerek bu duruma yönelik mizahi eleştirisini dile getirir.

Yazarlara yönelik eleştiri getirilen bir başka öykü de "Panayır Kalecisi" (1957) öyküsüdür. Öykünün birinci kişi anlatıcısı, diploması olmadığı halde değerli bir yazar olmak için gereken her tür üstün niteliğin kendisinde olduğunu söyler. Yazar olana kadar "*leke sabunu, pire tozu satıcılığından*", "*seyyar tiyatrolardaki davulculuğa kadar*" bütün işleri yapmış olan anlatıcı, hiçbirinde dikiş tutturamadığını söyler. Bu kadar başarısızlığın bir insanın büyük bir yazar olması için yeterli olduğunu söyleyen anlatıcı, Avrupa'da ve Amerika'da hiçbir işte başarılı olamayanların en sonunda yazar olduğunu belirtir. İstanbul'a ilk geldiğinde "*ondört roman, beş piyes, sekizbin mısra tutan şiirler, üçyüz kadar da hikâye ile*" yayıncılara uğrayan anlatıcı, hiçbirinin yayımlamayı kabul etmediğini, bu yüzden hepsinin, onun "*değeri(ni) anlamaktan yoksun insanlar*" olduklarını düşünür. Anlatıcının bu hayal kırıklığından sonra düştüğü durum, yazarlara yönelik bir tespit dile getirir: "*Istanbul sokaklarında, kendi büyüklüğüne yalnız kendisi inanmış her dâhi gibi ben de aç kalmıştım.*"[104]

Anlatıcının sözleri yazarlara yönelik bir eleştirinin yanında durum tespiti içerir. Anlatıcı, kendisi ve yazarlığı hakkındaki düşünceleriyle eleştiri malzemesidir. Girdiği hiçbir işte tutunamayan anlatıcı, bu yüzden diploması olmadığı halde yazarlık niteliğine sahip olduğunu söyleyerek yazarlara yönelik eleştiri sebebi olur. Anlatıcının yaptığı işler, yazarlıkla ilgisi olmayan birtakım uğraşlardır. Bu nedenle onun bu tarz işlerle uğraştıktan sonra ünlü bir yazar olmaya daha da yaklaştığını söylemesi, ünlü yazarlara yönelik eleştiridir. Bu anlatımla yazar, bazı yazarların sanatçı yönlerine ya da yaratıcılığına yönelik eleştiri getirir.

Anlatıcının bu konudaki sözleri, İstanbul'a geldiğinde de devam eder. Yayıncılara göstermek için yanında getirdiği onca yazı, onun üretici yönünü gösterir.

[104] A. g. e., s. 134.

Ancak anlatıcı, yazdıklarının edebî içeriğine yönelik bir sorgulamada bulunmaz. Bu durum, onun yazdıklarına duyduğu güvenle ilgilidir. Bu nedenle yayıncılardan hiçbiri onun yazısını kabul etmediğinde anlatıcı, değerinin anlaşılmadığını düşünür. Yazarların kendilerine dönük bakışıyla ilgili eleştiri içeren bu kısımlar anlatıcı ekseninde verilerek, Nesin'in yazar kimliğiyle de iç içe düşünüldüğünde eleştiriye gerçekçi bir boyut kazandırır.

"Küçük Yerin Aydını" (1957) öyküsündeyse belli bir kesime yönelik tespit ve düşünceler dile getirilir. Anlatıcı, yurt gezilerinden birinde bir şairle tanıştığını söyler. Bu şair, "*yüreği gözlerinde, pırıl pırıl bir adam*"dır[105]. Ancak anlatıcıya göre tek kusuru, "*küçük, dar yerin şairi*" olmasıdır. Şair yolda beraber yürüdüğü anlatıcıya kendi şiirlerini okumaya başlar. Ancak şair, bu "*ortalama güzel şiirler(i)*"[106] durmadan okur. Anlatıcı giderek sıkılmaya başlasa da şair bunun farkında değildir. Şairin sürekli okuduğu şiirlerden kaçmak için çeşitli bahaneler üreten anlatıcı, başarılı olamaz. En sonunda otobüs terminaline gidip bilet alır. Anlatıcı, otobüs kalkana kadar kendi şiirlerini okuyan bu şairle ilgili olarak onu çok sevdiğini söyler. Taşrada birçok yerde şair, hikâyeci ve romancılar gördüğünü söyleyen anlatıcı, bazılarının böyle sürekli okuyup anlattığını; bazılarınınsa insanı umursamayıp önemsemediklerini söyler. Anlatıcıya göre "*bu, küçük yerde sıkışıp kalmış aydının dramıdır.*"[107]

Anlatıcı, yazar kimliği taşıdığından ve aydınlara yönelik bakış açısından dolayı Nesin'in kendi kimliğine yaklaşır. Anadolu'nun küçük şehirlerinde, kasabalarında yaşayan şairlerin ve yazarların bu küçük ortamda aydın olmalarının yarattığı "dram" üzerinde duran anlatıcı, bu yazarların davranışlarını değerlendirir. Öyküdeki şairin durmadan kendi şiirlerini okumasının, başka bir yazara kendisini açma ve içindekileri boşaltma duygusu taşıdığını söylemek mümkündür. Onun bu tavrının aksine bazı küçük yer yazarları ise diğerlerine karşı mesafeli bir duruşa sahiptir. Yazarları bu tavra itenin, küçük bir yerin yazarı olmanın büyük yerin yazarı olmaya karşı hissettirdiği duygular olduğu söylenebilir. Her iki durumda da yazarlar,

[105] Nesin, *Mahallenin Kısmeti,* s. 178.
[106] A. g. e., s. 178.
[107] A. g. e., s. 183.

gösterdikleri tavırların farklılığıyla anlatıcının dikkatini çeker ve bir öykünün konusu olurlar.

Yazarlara yönelik başka bir eleştiri de *Ölmüş Eşek* kitabının "Onüçüncü Mektup"unda (1957) ele alınır. Ölmüş Eşek, morga geldiğinden beri sürekli gülmekte olan bir adama neden güldüğünü sorar. Bu adam, ölmeden önce karısıyla bir komedi oyununa bilet alıp gitmiştir. Ancak oyun sırasında çift her şeye kahkahalarla gülerken salondaki herkes ağlamaktadır. İzleyiciler rahatsız olduğu için dışarı çıkarılan çift, komedi için bilet aldıklarından gülmeye hakları olduğunu düşünür. O sırada çiftin komedi diye yanlışlıkla dram oyununa bilet aldıkları ortaya çıkar. Bunun üzerine orada bulunan bir tiyatro eleştirmeni, komedi oyununa bilet aldıklarını düşündükleri için onların gülmek istemelerini haklı görür. Eleştirmen bu durumu, yazarlara yönelterek şu soruyu sorar: "*Neden bizim oyun yazarlarımızın komedi diye yazdıkları ağlanacak piyeslerini görmek için halk tiyatrolara doluşur da, bir de üstelik kahkahalarla güler?..*" Eleştirmene göre bunun cevabı, güldürmek vaadiyle parası alınan halkın kendisini gülmek zorunda hissetmesidir. Ona göre tiyatro seyircisinden oyun çıkışında para alınırsa, "*o sözde yazarlarımızın komedilerine bitek seyirci gül*"mez.[108]

Morgdaki başka bir ölü de sürekli ağlamaktadır. Ölmüş Eşek ona da neden ağladığını sorar. Bunun üzerine adam, ölmeden önce okuduğu bir gazete "'*Büyük Kaybımız*'" başlıklı bir fıkra yazısı okuduğunu, bu yazının çok acıklı olduğunu söyler. Yazıdan etkilenen adam fıkranın yazarına giderek ona birilerinin de kendi arkasından böyle bir yazı yazacağını bilse hemen ölebileceğini söyler. Bunun üzerine yazar, "*bedeli karşılığında hertürlü yazı*"[109] yazabileceğini belirtir. Yazarın istediği ücreti hemen ödeyen adam onun, arkasından hiçbir şey yazmadığını gördüğü için boşuna öldüğünü düşünür ve bu yüzden ağlar.

Yazarlara yönelik ilk eleştiri, sürekli gülen adamın anlattıklarıyla ortaya çıkar. Bir komedi oyununa bilet aldığını düşünerek sürekli gülen bu adam ve karısından yola çıkarak tiyatro eleştirmeninin sözleriyle eleştiri getirilir. Eleştirmene göre oyun

[108] Nesin, *Ölmüş Eşek,* s. 84.
[109] A. g. e., s. 85.

yazarlarının meydana getirdikleri eserler, gereken "kaliteye" sahip değildir. Bu nedenle onların komedi türünde yazdıkları oyunlarının "acıklı" olduğunu düşünür. Oyunların "acıklılığı" değer bakımından vahim ölçüde olmalarından kaynaklanır. Eleştirmen oyun yazarlarına yönelik eleştirisini onlara "sözde yazarlar" diyerek de dile getirir.

Morgda sürekli ağlayan adamın sözleriyle de yazarlara yönelik eleştiri getirilir. Adam, ölmüş bir adamın arkasından yazılmış bir yazıyla duygulandığını söylese de bu ölen "değerli" adamın kim olduğunu bilmemektedir. Sorduğu hiçbir tanıdığından bu adamın kim olduğunu öğrenemez. Öyküdeki bu olay, yazarın "'*Büyük Kaybımız*'" başlığında bir fıkra yazması açısından eleştireldir. Fıkra yazarı, kimsenin tanımadığı biriyle ilgili, onun çok önemli biri olduğunu, ölümsüzleştiğini, kimsenin onu unutamayacağını yazarak "herhangi biri"yle ilgili bile okurları ağlatacak oranda duygulu şeyler yazabildiğini gösterir. Öyküdeki anlatıma göre yazarın bu yeteneği takdir edilecek değil, eleştirilecek bir davranıştır. Bu eleştiri özellikle, sürekli ağlayan adamın fıkra yazarıyla konuşmasıyla ortaya çıkar. Yazarın ölen birinin ardından yazdıklarıyla ilgili övgüsünü dile getiren adama, kendisi için de öyle bir yazı yazabileceğini söyleyen yazarın "yeteneği", parayla ilişkili olarak gelişir. "*Bedeli karşılığında*" her tür yazıyı yazabileceğini söyleyen yazarın kullandığı üslup ve söylediklerinin içeriği, onun yazarlığını değil, çıkarcı yönünü öne çıkarır. Üstelik arkasından güzel bir yazı yazacağı vaadiyle adamı kandırarak onun parasını alan yazar, adamın ölümünden sonra hiçbir şey yazmaz. Bu durumun mizahi oluşu, yazara yönelik eleştiriyi kuvvetlendirir. Öyküde, yazarların ortaya koydukları ürünlerin "gerçekliğine" ve "kalitesine" yönelik eleştiri getirilir.

Fıkra yazarlarına yönelik bir eleştiri de "İnek Doğuran Sinek" (1957) öyküsünde dile getirilir. Birinci kişi anlatıcı, "*gazetelerin bir köşesinde lök gibi oturmuş fıkra yazarları(n)*"dan bahseder. Okurlar ve bu yazar birbirlerine çok alışmıştır. Bu noktada anlatıcı benzetmeler yapar. Tavuğu olan bir insanın her sabah kümeste tavuk yumurtası bulacağını belirten anlatıcı, sahibinin bir sabah tavuk yumurtası yerine tavşanla karşılaşmayacağını bildiğini söyler. Anlatıcıya göre bu fıkra yazarıyla okur arasındaki ilişki de tavuk ve sahibi arasındaki ilişkiye benzer. Okurlar, bu yazarın her sabah ne yazacağını yazıyı okumadan bilirler. Bu nedenle fıkra yazarından büyük bir

beklentileri yoktur. Bu noktada karşılaştırma yapan anlatıcı, kendisinin ise "*gezginci bir yazar*"[110] olduğunu, bu nedenle okurların da yayıncının da her gün kendisinden başka şeyler yumurtlamasını beklediklerini söyler.

Anlatıcının kendi yazar kimliği aracılığıyla, karşılaştırma ve benzetmeler yoluyla yaptığı eleştiri daha gerçekçi olur. Fıkra yazarı, gazetenin belli bir köşesinde senelerce, hiç yer değiştirmeden yazdığı için eleştirilir. Anlatıcı "*lök gibi oturmak*" deyimiyle yazarın bu köşeden kopmamacasına oraya yerleşmesini vurgular. Bu yazarların asıl eleştirilen noktası, yazılarında hiçbir değişiklik yapmadan hemen her gün benzer konuları, benzer anlatım yöntemleriyle işlemeleridir. Bu durum, yazarın bir köşe sahibi olmanın verdiği rehavet sebebiyle okurlarını şaşırtacak bir yazı yazma gerekliliği duymamasıyla açıklanabilir. Fıkra yazarının bu rahatlığı, okurlar tarafından da benimsenmiştir. Bu nedenle okurun yazardan değişik bir yazı beklentisinde olmaması, tavuk ve sahibi arasındaki ilişkiye benzetilir.

Anlatıcı, kendisinin "gezginci bir yazar" olduğunu vurgulayarak, fıkra yazarıyla arasındaki karşıtlığı ortaya koyar. Fıkra yazarının tam aksine anlatıcıdan her gün, değişik ve şaşırtıcı bir yazı yazması beklenir. Anlatıcı, kendisi ve fıkra yazarı arasındaki karşıtlıkla halkın yazarlardan beklentilerini ve yazarların bu beklentiler (veya beklentisizlikler) karşısındaki tutumunu eleştirir.

"Bar Fedaisi" (1958) öyküsündeyse yazarlara yönelik hem tespitler hem de eleştiriler dile getirilir. Bir gazetede dört stajyer olduklarını söyleyen anlatıcı, bu kişilerin ve kendisinin neden stajyer olmak istediklerini anlatarak yazarlık hakkında tespitler dile getirir. İçlerinden biri lisede sürekli sınıfta kaldığı için babasının, "*Senin adam olacağın yok. Hiç olmazsa gazeteci ol!*" sözleriyle gazetede işe başlar. Öbür stajyerin ise yaşlı, dul bir annesi vardır. Annesinin emekli maaşını elinden zorla alıp üç gün içinde harcayan bu stajyere annesi ölmeden önce, "*Hiçbişeycikler demem, inşallah sürüm sürüm sürünürsün!*" demiştir. Stajyer, annesinin en azından son sözünü yerine getirmek için gazeteci olmuştur. Bir diğer stajyer ise okulda Türkçe dersinden üst üste kaldığı için öğretmeninden intikam almak için çok büyük bir yazar

[110] Nesin, *Toros Canavarı,* s. 117.

olacağını söyleyerek gazeteciliğe başlamıştır. Anlatıcı ise "'*Her ne iş olsa elimden gelir*'"[111] deyip hiçbir iş yapamadığı için gazeteci olmak ister.

Öyküdeki dört stajyerin gazeteci olmak istemelerinin sebepleri aracılığıyla tespit ve eleştiriler getirilir. İlk stajyerin babasının söylediği sözler, gazetecilere yönelik eleştiri içerir. Babasının adam olamamakla gazeteciliği eş değer görmesinin sebebi üzerinde durulmaması, hem halkın gazeteciliğe karşı genel geçer bakışı, hem de Nesin'in gazetecilerle ilgili sadece mizahi bir söylem ortaya koymasıyla ilgilidir. İkinci stajyerin durumu da ilkiyle bağlantılı olarak gelişip başka bir boyuta işaret eder. Bu stajyerin annesi ölmeden önce ona karşı gösterdiği davranışlar, onun "adam olamaması"yla ilgilidir. Böyle bir kişilik bozukluğu taşıyan stajyer, son kez annesinin sözünde durup, onun beddualarını gerçekleştirmek istediği için gazeteci olmaya karar verir. Bu stajyer aracılığıyla gazeteci olmak ve "sürünmek" arasında ilişki kurulur. Nesin'in, gazetecilerin maddi ve manevi açıdan baskı altında çalışıyor olmalarını birçok yazısında eleştirir. Hem geçim zorluğu yaşayan hem de üst yapıların baskısı ve kontrolü altında çalışmak zorunda kalan gazetecilerin bu durumu, "sürünmek" olarak nitelenir. Bu nedenle ikinci stajyer aracılığıyla gazetecilerle ilgili tespitler ve yönetime yönelen eleştiriler dile getirilir.

Üçüncü stajyerin ise öğretmeninden intikam almak için büyük bir yazar olmak istemesi, Türkçe dersinde sürekli başarısız olmasıyla bağlantılı olarak ele alınır. Bu stajyer de diğer ikisi gibi başarısızlığı sebebiyle gazeteci olur. Anlatıcının kendisi de hiçbir iş yapamadığı için gazeteci olmaya karar verir. Dört stajyerin bu benzerliği aracılığıyla halkın belli bir kesimi arasında gazeteciliğin kolay bir meslek olarak görülmesi eleştirilir. Bu durum aynı zamanda gazetecilere yönelik de eleştiri barındırır. Hiçbir iş yapamadığı için gazeteci olanlar aracılığıyla bazı gazetecilerin ortaya koydukları çalışmaların değerine yönelik eleştiri getirilir.

"Hürriyet Kahramanı" (1959) öyküsündeyse yazı işleri müdürlerine yönelik eleştiri getirilen kısımlar vardır. Öykünün birinci kişi anlatıcısı, kendisinden iş isteyen bir tanıdığına yazdığı mektupta, çalıştığı dergideki yazı işleri müdürlerinin özelliklerinden bahseder. Bu özellikler, genel olarak tüm yazı işleri müdürlerine

[111] Nesin, *Nazik Alet,* s. 58.

yönelik olarak dile getirilir. Yazı işleri müdürünün "*heçbi işe burnunu sokmadan mayiş alan adam*" demek olduğunu söyleyen anlatıcı bu durumu mizahi sözlerle anlatır: "*Sırtüstü mü olur, yüzüstü mü olur, yanüstü mü olur, devrilip yatacaksın.*" Anlatıcının söylediğine göre yazı işleri müdürlerinin tek görevi hapse girmektir. "*Hapisaneye tıkılmanın löbeti geldi mi, döşeği sırtlayıp içeri gireceksin.*"[112] diyen anlatıcı, buna rağmen yazı işleri müdürü olmadan derginin çıkamayacağını söyler.

Dönemin Siyasi Olayları başlığında da inceleyeceğimiz bu öyküde yazı işleri müdürlerinin hapse girmeleri, dönemin siyasal baskı ortamıyla ilgilidir. Dergi ve gazetelerin yazı işleri müdürlerinin yaşadıkları bu zorluklara rağmen öyküde onlara yönelik eleştirinin de dile getirilmesi, Nesin'in objektif bakış açısıyla ilgilidir. Bu bakımdan öykünün anlatıcısı, Nesin'in görüşlerinin sözcüsüdür. Yazar, yazı işleri müdürlerinin dergi içindeki iş bölümündeki yerlerine yönelik eleştiri getirir. Dergi yazarlarının ve diğer çalışanların çabaları yanında yazı işleri müdürlerinin dergi içindeki sorumsuzlukları, onların "yan gelip yatmaları" şeklinde mizahi olarak eleştirilir. Bu nedenle öyküde bahsedilen dergide yazı işleri müdürlerinin eğitim seviyesine, bilgi birikimine dikkat edilmez. Sadece hapse girme nöbetini devralacak birine ihtiyaç duyulur.

"Garba Açılan Pencere" (1960) öyküsünde de gazeteci ve yazarlara yönelik eleştiri getirilir. Anlatıcı, tanınmış bir gazeteci veya yazarın bir politikacıyla ya da bir yöneticiyle geziye çıktığında, o politikacı ya da yöneticinin nutkunu kendisinin yazdığını söylediğini belirtir. Anlatıcı için bu alışıldık bir durumdur. Bazen bir nutku beş, on kişinin birden kendisinin yazdığını iddia ettiğini söyleyen anlatıcı, "*Böylece, bizdeki siyasi nutukların çoğunun neden saçma sapan olduğu daha iyi anlaşılır.*"[113] diyerek onlara yönelik eleştirisini dile getirir.

Anlatıcı, gazeteci ve yazarların bu iddialarından yola çıkarak öncelikle onların yalan söylemelerine yönelik eleştiri getirir. Anlatıcı bu eleştiriyi, gazeteci ve yazarların sözlerine göre, bir nutku bazen beş on kişinin yazmış olduğunun ortaya çıktığını söyleyerek dile getirir. Onların bu iddialarının eleştirilmesinin asıl nedeni

[112] Nesin, *Mahmut ile Nigâr,* s. 68.
[113] Nesin, *Ah Biz Eşekler,* s. 10.

ise onların "dalkavukluk"larıyla ilgilidir. Bu durum anlatıcının sözleriyle, politikacıların geziye çıkarken yanlarına gazeteci ve yazarları almaktansa dalkavuklarını almalarının daha doğru olacağı söylenerek dile getirilir. Politikacıların konuşma anında akıllarından söyledikleri nutukları bile kendilerinin yazdığını söyleyen gazeteci ve yazarlar, dalkavuklardan daha aşağı derecede görülür.

Aziz Nesin'in yazarlara yönelik eleştirileri çeşitli konular çerçevesinde ortaya çıkar. En sık işlenen konu, hiçbir iş yapamayıp yazar olmaktır. Dolayısıyla konuların genel olarak yazarlığın değeri etrafında ele alınıp eleştirilerin bu yönde dile getirildiğini söylemek mümkündür. Bu noktada eleştirilerde iki yön ortaya çıkar: toplumun yazarlığa verdiği değer ve yazarların kendi içlerindeki değer sorunu. Okuyucuların kitap okumaya düşkün olmamaları ve yayıncıların yazarlara yönelik tutumları, toplumun yazarlığa bakışını gösterir. Ancak bu noktadaki eleştiriler yoğun olarak yayıncılara yöneliktir.

Yazarlar ise davranışları ve verdikleri eserlerin değeri sorunuyla eleştirilirler. Ortaya konan eserlerin edebî değeri üzerinde duran Nesin, yazarların gerçeklikten uzak ürünler vermelerini eleştirir. Kendisini yenileme ve daha iyiyi yazma kaygısında olmayan yazarlar, edebiyata yönelik tutumlarıyla ele alınırlar.

Nesin'in öykülerinde gazeteci ve yazarlar kimi tutum ve davranışlarıyla eleştirilirken onların ne gibi zor şartlar altında çalıştıkları üzerinde de durulur. Üst yapı ve toplum gözünde edebiyata verilen değer, gazetecilere ve yazarlara yönelik bakışı da belirler. Bu durum öykülerde gazeteci ve yazarların "sürünmesi" benzetmesiyle dile getirilerek, realitede yazarlığa verilen değer üzerinde durulur. Nesin'in her açıdan ele aldığı yazarlık kavramı, kendisinin de içinde bulunduğu bir ortam olarak özeleştirel bir tutumla işlenir.

3. İSTANBUL'DA YAŞAM

1915'te İstanbul'da doğan Aziz Nesin, başka şehirlere sık sık geziler yapmış olsa da 1995 yılında ölümüne dek burada yaşamayı sürdürmüştür. Yazar, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerindeki İstanbul'a, bu devletin yıkılışına, Cumhuriyetle

birlikte değişen yönetime, sanayileşmeye ve ona bağlı göçle birlikte İstanbul'un toplumsal ve yapısal anlamdaki değişimlerine tanık olmuştur. Öykülerin yazıldığı yıllarda Demokrat Parti yönetiminin politikaları neticesinde nüfusu hızla artan İstanbul'a da tanıklık eden yazar, yeni yolların ve binaların yapımıyla birlikte şehrin yapısal değişimini de gözlemler. 1950'li yılların İstanbul'unda yaşanan sorunlar, Nesin'in öykülerinde sıkça işlenen konulardan biri olmuştur.

"Sinir Doktoru" (1956) öyküsü, İstanbul'da yaşayan insanların sorunlarından yola çıkarak toplumsal boyutta çıkarımlara varılan bir öyküdür. Öykünün üçüncü kişi anlatıcısı, muayenehane açan fakat hiç hastası gelmeyen bir sinir doktorunun daha fazla hasta gelmesi için muayenehaneyi pazar günleri de açmayı düşündüğünü anlatır. Doktor, pazar günleri evde işsiz güçsüz oturan insanların sinirlerinin daha fazla bozulacağını düşünerek böyle bir çözüm yoluna gitmiştir. Anlatıcının sözleriyle, "*Bu koca şehirde sinir bozulmamasına imkân var mı(dır)?*"[114]

O Pazar günü muayenehaneye pek çok hasta gelir. Bu hastalardan ilki karısıyla yaptığı kavgalardan şikâyetçidir. "*Rutubetli bodrumlarda*"[115] oturmaktan yakınan karısı, daha iyi şartlarda yaşamayı, tiyatroya, sinemaya gitmeyi ister fakat hastanın bunları gerçekleştirecek maddi imkânları yetersizdir. Bu durum da hastanın sinirlerinin bozulmasına neden olmuştur.

Muayenehaneye gelen bir diğer hasta bir pazar gününü evinde dinlenerek geçirmek isterken kirayı istemeye gelen ev sahibinden yakınır. Üçüncü hasta ise şoförle yaptığı kavgayı anlatarak sinirleri bozulmuş bir şekilde muayenehaneye girer. En son gelen hasta, kahvenin, çayın ve diğer pek çok şeyin yokluğundan yakınarak bağırmaktadır. Her gelen hastayla birlikte onların sorunlarıyla ilgili olarak, kendi yaşadığı olayları hatırlayan doktor, öykünün sonunda delirip bağırarak sokağa çıkar.

Öyküde İstanbul'da yaşanan temel sorun geçim zorluğu çevresinde gelişen olaylardır. Öykülerinde İstanbul'daki evlerin küçüklüğünden, bodrum katındaki rutubetli evlerden sık sık şikâyet eden kişilerden biri, bu öyküde ilk hastanın

[114] Nesin, *Fil Hamdi,* s. 135.
[115] A. g. e., s. 136.

karısıdır. Ev sahibi-kiracı çatışması da İstanbul'da kişiler arasında yaşanan çatışmalardandır. Artan nüfusla birlikte İstanbul'da yaşamın giderek pahalılaşması, geçim zorluğuna yol açmıştır. Bu durum ev sahibi-kiracı gibi sınıfsal çatışmaları da beraberinde getirir. Nüfus artışının yol açtığı bir diğer sorun İstanbul trafiğinde ortaya çıkar. Bu bakımdan Nesin'in öykülerinde şoförlerle yaşanan tartışmalar da sorunlardan birini oluşturur. Son gelen hastayla birlikte doktorun öfkesini yükselten sebep, insanların ihtiyacı olan malzemeleri bulmanın o dönemde zor olmasıdır. Hastanın kahve ve çay alamamaktan yakınmasıyla birlikte doktor, kendi aradığı ilaçları ve tıbbi aletleri bulamadığını hatırlayarak en sonunda delirir.

İstanbul'da yaşayan insanların sorunları ekseninde anlatılanlar, ülke çapında yaşanan sorunlardır. Siyasi duruşu çerçevesinde halktan yana olan Nesin'in hemen her öyküsünün temelini halkın yoksulluğu oluşturur. Dolayısıyla anlatıcı aracılığıyla dile getirilenlerden yola çıkarak İstanbul, insanlara sıkıntı verecek ve sinirlerini "mutlaka" bozacak sorunlarla dolu bir şehir haline gelmiştir.

"Sinirli Adam" (1956) öyküsü yolda geçen olaylar aracılığıyla İstanbul insanlarına yönelik eleştirinin dile getirildiği bir öyküdür. Öykü üçüncü kişi anlatıcının, sinirden titreyen yaşlı bir adamla birlikte yanında birkaç kişinin karakola girdiğini anlatmasıyla başlar. Komiser'in karşısına geçen kişiler, yaşlı adam onlara hakaret ettiği için şikâyetçi olduklarını söylerler. Bunun üzerine komisere, bu kişilere neden hakaret ettiğini anlatmaya başlayan yaşlı adam, anlattığı her olayın ardından hakaret etmede haklı olduğu gerekçesiyle geri kalan kişilerden takdir görür.

Bir dolmuşta geçen olayların ilki yaşlı adamın, dolmuşa binerek kısa bir süre sonra Taksim'de inen bir gence hakaret etmesidir. Genç olduğunu ve bu kadar kısa bir mesafe için dolmuşa in-bin yapmasının gereksiz olduğunu düşünen adam gence sinirlenerek hakaret etmiştir. Yaşlı adamın diğer hakareti, dolmuşta iki durak arasında üst üste sigara içen bir adama yöneliktir. İçilen sigaraların dumanından rahatsız olarak camı açmak isteyen yaşlı adama soğuk olduğu için camı açmamasını söyleyen adam, yaşlı adama göre hakareti hak etmiştir.

Yaşlı adamın bir diğer hakareti de dolmuşta yanına oturan başka bir yaşlı adamın karısının sürekli hamile kaldığını söyleyerek ona bunu engellemek için bir yol bilip bilmediğini sorması üzerinedir. Yaşlı adam, özel sorunlarını hiç tanımadığı yabancı birine anlattığı için bu adama hakaret eder. Dolmuşa binen grip olmuş başka bir adam da hakaret edilenlerdendir. Yaşlı adam, üst üste hapşururken insanların suratına tükürükler saçan bu adama elini ağzına götürmesi ya da mendille kapaması gerektiğini söyleyerek hakaret eder. Bir diğer hakaret edilen yolcu da trafiğin yaşandığı saatlerde dolmuşa binerek arkada biriken dolmuşlara, taksilere, tramvaylara rağmen birkaç dakika boyunca ceplerini karıştırarak para arayan ve en sonunda elli kuruşluk yol parası için şoföre yüz lira uzatan bir adamdır. Yaşlı adam en son dolmuştan inmek üzereyken uzattığı paraya karşılık kendisine "'*Eyvallah Babalık*'" diyen şoföre hakaret eder. Yaşlı adam, yol boyunca yolculara "*Eyvallah abla*", "*Buyur anacım!*", "*Amca*", "*Dayı Bey*", gibi hitaplarda bulunan şoföre: "*Türkçede bay, bayan, hanım, bey diye bir laf vardır, bilmez misin? Ben senin ananı tanımam, avradını tanımam, nerden baban oluyorum? Arabana binen bütün müşteriler senin akraban mı, a eşşoolueşşek!*"[116] diyerek hakaret eder.

Yaşlı adamın neden hakaret ettiğini anlattığı her olaydan sonra ona hak veren kişilerden sonra Komiser'in yaşlı adama söyledikleri, İstanbul'daki yaşam şeklini açıklar:

"*Komiser sinirli ihtiyara döndü:*

- Bu Istanbul işte böyledir, bu yaşa gelmişsin, bunca yıl Istanbul kaldırımı çiğnemişsin. Madem bu sulu, terbiyesiz, kendini bilmez, kaba heriflere dayanamıyorsun, bu yaşta ne diye evinden çıkarsın, a.....

Komiser, biraz durdu, düşündü. Sonra:

-.....a beyim!.. diye sözünü tamamladı."[117]

Anlatılan olayların İstanbul trafiğinin yoğun olduğu saatlerde yaşanması, insanların trafikle birlikte bozulan sinirlerini sağlam bir temele dayandırır. Konuşmalarından İstanbullu olduğunu anladığımız yaşlı adamın insanlara

[116] Nesin, *Damda Deli Var,* Nesin Yayınevi, 27. b., İstanbul, 2011, s. 113.
[117] A. g. e., s. 113.

sinirlenmesine sebep olan asıl neden görgü kuralları çevresinde şekillenir. Yaşlı adamın hakaretine maruz kalanlar, dolmuşa binen beş kişi ve bir de şoförder. Komiser tarafından "*sulu, terbiyesiz, kendini bilmez, kaba*" olarak nitelenen bu kişilere karşılık yaşlı adam, İstanbul "*bey*"idir. Yaşlı adam bu kişilere, dolmuşa binildiğinde nasıl davranılması gerektiğini, yabancı insanlara neler anlatılıp anlatılmayacağını, müşteriyle nasıl konuşulacağını bilmedikleri… gerekçeleriyle sinirlenir. Kalabalıklaşan İstanbul nüfusuyla birlikte ülkenin tüm değişik kültür ve geleneklerinden gelen insanların bir arada yaşamalarıyla ortaya çıkan bu tip sorunlar zamanla İstanbul halkının yapısını oluşturan unsurlar olmuştur. Öykünün sonunda Komiser'in hakaret etmekten vazgeçip "*…a beyim!*" diyerek hitap ettiği yaşlı adam, İstanbullu kimliğiyle bütünleşerek değişen toplum yapısına duyduğu öfkeyi ve yabancılaşmayı dile getirir.

İstanbul trafiğinin sorunlarından bahsedilen bir başka öykü de "Pazar Eğlencesi"dir (1957). Yeni evli bir arkadaşının evine davet etmesi üzerine bir pazar günü onlara gitmeye karar veren anlatıcı, kapının önüne geldiğinde çiftin tartıştığını duyar. Evlendiklerinden beri sürekli evde zaman geçirmelerinden ve sinemaya, tiyatroya gitmemekten şikâyet eden kadına kocasının verdiği cevap, İstanbul'un trafik sorununu açıkça anlatır:

"*- Yavrum, sinemaya gitmek kolay mı sanıyorsun? Lafla mı sinemaya gidilir? Yürüyerek gidilmez. Tramvayları kaldırdılar. Otobüslerde yer yok. Dolmuşa binsek, şoförler burdan Beyoğlu'na kadar dosdoğru gitmiyorlar. Üç aktarma yapacaksın.*"[118]

1950 yılında iktidara gelen Demokrat Parti, İstanbul'da yol ve konut imarıyla ilgili pek çok yeni politika belirlemiştir. Uygulanmaya başlanan politikalarla birlikte inşaat haline dönüşen ve yer değiştiren yollar kalabalık İstanbul nüfusu için sorun haline gelmiştir. İmar faaliyetlerinin en bilineni olan yol inşası, 1950'li yılların ilk yarısında, yeni ve büyük caddelerin açılmasından daha çok mevcut yolların tamiri ve iyileştirilmesi şeklinde yapılır. Öyle ki 1954 yılında Hürriyet Gazetesi'nde, yollar ile ilgili yer alan haberlerin çoğunda mevcut yolların kötülüğüne dikkat çekilmekle

[118] Nesin, *Koltuk,* s. 135-136.

beraber şehrin merkezinde dahi yolların çamurlu ve delik deşik olduğu yazılıdır.[119] İstanbul'un yol ve toplu taşıma araçlarına yönelik söylenenler, yazarın dönemin politikaları neticesinde oluşan sorunlarla ilgili eleştirisini taşır.

İstanbul'un trafik sorununa yönelik bir diğer eleştiri "Hemşeriler Maçta" (1957) öyküsünde yöneltilir. İşe her sabah geç kaldığı için patronuyla tartışan anlatıcı, trafik yoğunluğundan şikâyet etmektedir. İstanbul'un "*trafik sıkışıklığında geceyarısı evinden çıkmayan hiç kimse(nin), sabahleyin tam zamanında işinin başında olama*"yacağını söyleyen anlatıcı trafik sorununa mizahi yolla çözüm getirir. "*Istanbul'da biyerden biyere en çabuk ancak yayan gidilebil(eceğini)*" söyleyen anlatıcı, "*Dolmuş beklemekten, otobüs durağında pineklemekten, tramvayda ezilmektense*"[120] sabah işe gitmek için erkenden kalkarak yürümeye karar verir.

Bir önceki öyküde ele aldığımız gibi Demokrat Parti'nin İstanbul'un imarına yönelik politikaları ve özellikle artan nüfusun etkisiyle İstanbul'da yaşanan trafik sorunu, Aziz Nesin öykülerinde yer verilecek kadar önemli bir haldedir. Anlatıcının iş yaşamını olumsuz yönde etkileyen bu trafik sorunu İstanbul'da yaşamı olumsuz yönde etkileyen en önemli unsurlardandır.

İki farklı ülkede geçen aynı olayın paralel olarak anlatılmasıyla İstanbul'daki yaşamın eleştirildiği kısımlar içeren bir başka öykü de "Elektrik Direğine Bağlanan Adam"dır (1957). Öyküde üçüncü kişi anlatıcı tarafından İngiltere'de yaşanan bir olay ve bu olayın İstanbul'da yaşandığı ihtimali kurgusu, heykeltıraş olan iki başkişi çevresinde anlatılır. İki heykeltıraş da kendi ülkelerinde kendi istekleriyle eşleri tarafından elektrik direğine bağlanır. Bu heykeltıraşları gören polisler onları karakola götürerek sorguya çeker. İngiltere'deki heykeltıraş, kim olduğunu söylediğinde herkes onu tanıdığından polisler ona saygıyla yaklaşır; İstanbul'daki heykeltıraşı ve onun heykeltıraş olarak ne iş yaptığını ise hiçbir polis bilmemektedir.

İngiltere'deki heykeltıraş kentin yenilenen elektrik direklerinin göz zevkini bozduğunu ve bunu protesto etmek için kendisini direğe bağlattığını söyler.

[119] Ünsal Yavuz, *Demokrat Parti İktidarı Döneminde İstanbul'a İlişkin İmar Politikaları ve Faaliyetleri,* İ.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008, s. 44.
[120] Nesin, a. g. e. s. 153.

İstanbul'daki heykeltıraş da bu şehrin "*yapı biçimleri(nden)… ölçüsüzlükleri(nden)… bir gecekondu, yanında dokuz katlı apartman (olmasından)… daracık sokaklar(dan), berbat kaldırımlar(dan)*" rahatsız olduğu için kendini direğe bağlattığını söyler. Heykeltıraşın İstanbul'dan rahatsız olduğunu duyan Komiser'in verdiği ilk tepki toplumsal yapıya yönelik ipuçları vermesi açısından önemlidir:

"- *Allah Allah... Herkes Istanbul için can atıyor be! Sen Istanbul'u beğenmiyorsan çek arabanı git! Neymiş seni rahatsız eden?*"[121]

Öykünün sonunda İngiltere'de heykeltıraşın protestosunu haklı bulan yönetim eski elektrik direklerini yerine koymayı kabul eder. İstanbul'daki heykeltıraş ise akli dengesinin yerinde olmadığına karar verilerek akıl hastanesine yatırılır.

Heykeltıraşların protestoları aracılığıyla iki farklı ülkedeki toplumsal anlayış ve yönetim farklılığına dikkat çekilir. İngiltere'de haklı olduğuna karar verilerek isteği doğrultusunda elektrik direkleri değiştirilen heykeltıraş aynı koşullar altında İstanbul'da akli dengesinin yerinde olmadığı kabul edilir. Nesin bu anlatımla, Türkiye'de herhangi bir şeyden rahatsız olup bunu dile getirmenin insanların sorumluluk anlayışı içine girmemesini eleştirir. Bir kişinin yaşadığı şehrin mimari yapılanmasından rahatsız olup bunu dile getirmesi akli dengesi bozuk kabul edilecek kadar uygunsuz bir davranıştır. Bu davranış öyküde anlatıcının, "*Bizde böyle şeyler olmaz. Ne heykeltıraşın gözü rahatsız olur, ne de kendisini elektrik direğine bağlatır.*"[122] sözleriyle de eleştirilir.

İstanbul'da yaşayan heykeltıraşın bu şehirde rahatsızlık duyduğu unsurlar, İstanbul'un mimari yapısıyla ilgili bilgiler içerir. Kırsal alanlardaki yatırımın azalıp sanayi alanlarına önem verilmesiyle köyden kente yapılan göçler, şehir merkezinin etrafındaki alanlara tek gecede yapılar kurulmasına yol açmıştır. Alt yapı sisteminin, konutların yapımından sonra kurulduğu bu gecekondu bölgelerinin İstanbul'un siluetinde yarattığı görüntü kirliliği ve erken dönem kapitalizminin bir anda ve aceleyle yarattığı yüksek binalar İstanbul'u yapısal anlamda değiştiren unsurlardır.

[121] Nesin, *Kazan Töreni,* s. 119.
[122] A. g. e. s. 120.

Nesin'in yaşanan iki farklı olay ekseninde yarattığı toplumsal farklılık, İstanbul'un rahatsız edici sorunlarıyla bütünleşerek sosyal yapıya yönelik bir eleştiriye dönüşür.

"Mahallenin Kısmeti" (1957) ise, başlığın altındaki parantez içinde yazılan notta da belirtildiği gibi "*Bir eski İstanbul mahallesinin öyküsü*"dür[123]. Öykünün üçüncü kişi anlatıcısı zaman zaman olayların anlatımından çıkarak hayata dair genel çıkarımlar dile getirir. Bir mahallede yaşayan insanların, aynı yerde oturan Hacı Mesut isimli yaşlı bir adamın, kendinden oldukça küçük bir kadınla evlenmesiyle yaşadıkları olayların anlatıldığı öyküde mahalle halkının yaşantısına yönelik bilgiler verilir. Anlatıcı, mahalle insanlarının "*tekdüze, bitevi, durgun ve kendi kendilerine kapanık yaşamları*"nı ara sıra da olsa "*dalgalandırma*" isteğiyle "*en olmadık, en sudan şeylerden konu yaratı(p), bunu da çeke çeke uzatarak bütün gün konuş(tuklarını), bu arada hiç yoktan tartışmalar, kavgalar, dargınlıklar çıkar*"dıklarını dile getirir. Anlatıcının mahalle insanlarının durağan yaşamlarıyla ilgili psikolojik çözümleme yaptığı kısım, bu insanlar ve onların yaşadıkları ortam hakkında derin bilgiler içerir:

"*Sertçe bir rüzgâr esse, kadınların '<u>Kıyamet kopacak!</u>' diye, hiç yoktan telaşa kapılmaları, içlerinin çok gizli biyerinde, yaşamlarının birazcık değişmesi için kıyametin kopmasını bile istemelerindendi.*"[124]

Yazarın, halkla bütünleşerek halk için yazma amacı, bu öyküde de kendisini gösterir. Günlük geçim sorunlarıyla uğraşan sıradan insanların yaşadığı bir mahalleyi anlatan yazar, İstanbul'a bu mahalle odağında yaklaşır. Mahalle hayatının bu derece durağan olması iki nedenle açıklanabilir. İlki, insanların geçim zorluğu dolayısıyla ev dışında bir sosyal hayatlarının olmamasıdır. İkinci sebep ise yaşanılan çevre, sahip olunan kültür ve geleneklerin yenileşmeye ve değişime açık olmamasından dolayı bu insanların ev dışında bir sosyal hayata ihtiyaç duymamalarıdır. İstanbul'un kalabalık ve hareketli sosyal yapısının aksine mahalle insanlarının durağan hayatları kent yaşamının değişik atmosferlerini yansıtması açısından önemlidir.

[123] Nesin, *Mahallenin Kısmeti,* s. 5.
[124] A. g. e., s. 14.

"Deniz Ayak Altında" (1957) öyküsü ise İstanbul yaşamını anlatırken, sosyal yapıya yönelik eleştirilerin dile getirildiği bir öyküdür. Öykü, birinci kişi anlatıcının, üç tarafı denizle çevrili İstanbul'un tüm deniz kıyılarının satılmış olmasını eleştirmesiyle başlar. "*İstanbul'da denize girme(nin) dünyada cennete girmekten daha zor*"[125] olduğunu söyleyen anlatıcı doğaya ait olan denizin satılmasını anlayamaz. Öykünün bu kısmı, her ne kadar figür olan anlatıcı tarafından dile getirilen bir eleştiri olsa da yazarın didaktik tepkisini taşır.

Anadolu'da sekiz yıl kadar çalıştıktan sonra İstanbul'a döndüğü için sevinen anlatıcı, deniz kenarında bir evde yaşama ümidiyle ev aramaya başlar. Deniz kıyısındaki evlerin pahalı olduğunu öğrenince en azından denizi gören bir yer aramaya karar verir. Cihangir'de ikinci katta bir evin denizi gördüğünü öğrenen anlatıcı ev sahibiyle beraber evi görmeye gider. Anlatıcının, apartmanın iki kat altındaki iki odalı daireyi deniz gördüğü gerekçesiyle daha pahalıya kiralayan ev sahibine, denizin nereden göründüğünü sorması üzerine aldığı cevap, İstanbul'da apartman yaşamına yönelik mizahi bir anlam taşır. Ev sahibi bir sandalyenin üstüne çıkarak denizi gösterir. Sandalyenin üstünden dahi denizi göremeyen anlatıcı sandalyeyi bir masanın üstüne koyarak üstüne çıkıp baktığında denizi görmeyi başarır. Bunun üzerine ev sahibine evin deniz manzarasından ötürü ayda değil günde iki yüz lira olması gerektiğini söyleyen anlatıcı evi terk eder.

İstanbul'da yaşamı anlatırken bile öyküye temel oluşturan asıl sorunlardan biri sınıf ilişkisidir. Nesin, zenginlerin İstanbul'un deniz kıyılarına hâkim olmalarıyla ilgili eleştirisini İstanbul'un sosyal yapısını etkileyen unsurlar içinde dile getirir. Maddi üstünlüklerinden ötürü kişilerin diğer insanların haklarını çiğneyerek ayrıcalık kazanması, İstanbul yaşayışını belirleyen temel etkenlerdendir. "*Kavaklar'dan Çekmece'ye, Şile'den Pendik'e kadar şu güzel Istanbul kıyılarında bedava girilecek bir karışlık boş deniz kalma*"masına[126] şaşıran anlatıcı, İstanbul yaşayışını bu hale getirenleri eleştirir.

[125] A. g. e., s. 97.
[126] A. g. e. s. 97.

İstanbul yaşamında kişiler için sıkıntı yaratan bir diğer etken apartmanlardaki dairelerin durumlarıdır. Nesin'in öykü kişileri maddi durumlarının yetersizliğinden ötürü daha düşük kirası olan küçük, bodrum katında, rutubetli evlerde kalmak zorunda olan, ev sahipleriyle sürekli çatışan kişilerdir. Özellikle İstanbul'da geçen şehir öykülerinde apartman daireleriyle ilgili bu tür sorunlar sıkça konu edilir. Bu öyküde de evi deniz gördüğü gerekçesiyle daha fazla kira isteyen ev sahibi eleştirilir.

İstanbul'da doğup büyüyen anlatıcı, kendi memleketinde istediği gibi bir ev bulmakta zorlanır. Bunun asıl nedeni ev sahiplerinin, İstanbul'daki nüfus yoğunluğundan dolayı kiralık evlere olan talebin fazla olmasını fırsata çevirmeleridir. Bu nedenle üst üste konan masa ve sandalyelerle denizin bir kısmının gözüktüğü bodrum katındaki bir ev iki odalı olduğu halde İstanbul'un görsel güzelliği bahane edilerek yüksek bir fiyata kiraya verilmek istenir.

Aziz Nesin'in öykülerinde kullandığı dil, hem dolaylı hem de doğrudan eleştiriyi barındırır. Yazarın dolaylı eleştirisi, öykülerin kurmaca yapısını kuvvetlendirirken doğrudanlığı, öykülerin sonunda okuyucunun çıkardığı anlam neticesinde ortaya çıkar. Ölmüş Eşek, yaşadığı hayatın zorluğuna dayanamayıp ölmeye karar veren bir eşeğin, ölürken ve öldükten sonra başından geçenleri, Eşekarısı adlı arkadaşına yirmi üç mektup halinde anlattığı öykülerden oluşan bir kitaptır. Nesin, başkişi için kullandığı, "*Biz onu nalları dikti biliyorduk, yine hangi ahırdan çıktı…*"[127] gibi cümlelerle başkişinin hayvan oluşunu öne çıkarsa da okuyucu bu eşeğin, aslında insana özgü nitelikler taşıdığını bilir. Bu yönüyle incelendiğinde Nesin'in başta oluşturduğu kanı itibariyle dolaylı eleştiriye yer vererek, kurmaca yapının güçlenmesiyle okuyucuda merak uyandırdığı ve bir bütün oluşturan öykülerin devamında eşeğin, insana özgü bir yaşam sürdüğünü göstermesiyle de doğrudan bir eleştiriye ulaştığı söylenebilir.

Ölmüş Eşek'in imzasının bulunduğu mektuplarda başkişi aracılığıyla topluma yönelik eleştirilere yer verilir. Kuş, kelebek, ceylan gibi hayvanların aksine eşek, bir sıfat olarak insanlar için kullanıldığında aşağılama anlamı taşır. Bu bilgiden hareketle

[127] Nesin, *Ölmüş Eşek,* Nesin Yayınevi, 21. b., İstanbul, 2011, s. 7.

Nesin'in, öyküde eşek simgesiyle kullandığı başkişi, yaşam koşullarının ve karakterinin küçük görüldüğü tüm insanları temsil eder.

Kitabın "Onyedinci Mektup"u (1957) İstanbul yaşamına yönelik tespitler taşıyan bir öyküdür. Ölmüş Eşek, morga kaldırıldıktan sonra orada bulunan birçok ölüyle konuşarak onların hikâyesini de anlatır. Bu ölülerden biri de yirmi iki yaşlarında genç bir erkektir. Bu genç nasıl öldüğünü anlatırken İstanbul'a yönelik düşüncelerini de dile getirmiş olur. Memleketindeki kan davası yüzünden annesinin isteğiyle İstanbul'a kaçmaya karar veren genç, burada başka birisinin kimliğini alıp, kendi kimliğinden kurtulması gerekir. Annesinin verdiği parayla İstanbul'da bu sorunu çözeceğini düşünmüş olan genç, "*Istanbul'da paran oldu mu satın alamayacağın şey yoktur, candan namusa dek...*" diyerek İstanbul yaşantısını tarif eder. Gencin İstanbul'la ilgili söyledikleri başkalarından duyduklarıyla devam eder:

"*Hatta derler ki, bu atom bombası denilen şeyin aslı astarı yokmuş, atom bombası yalanmış, uydurmaymış. Neden? Çünkü, gerçekten atom bombası yapılmış olsaymış, Istanbul'un Bitpazarı denilen yerinde atom bombalarının kullanılmış elden düşmeleri, Tahtakale denilen yerinde de en yenileri karaborsada satılırmış. Bişeyin eskisi Bitpazarı'nda, yenisi de Tahtakale karaborsasında satılmıyorsa, öyle bişeyin kendisi de olmazmış.*"[128]

Genç adam başka bir şehirden gelmiş olmasıyla ülkenin geri kalanı için İstanbul'un ifade ettiği anlamı dile getirmiş olur. Yaşanan yoksulluk ve geçim sıkıntısı, sanayileşmeye başlayan İstanbul'u iş imkânlarının artmış olmasıyla paranın sembolü haline getirmiştir. "Taşı toprağı altın" olduğu düşünülen İstanbul'a her gelenin, mutlaka aradığı şeyi bulabileceğine inanılır. "*Atom bombası denilen şeyin aslı astarı*"nın olmaması, Nesin'in mizahi yorumuyla, İstanbul'un bazı mekân özelliklerine bağlanır. Öykülerin yazıldığı tarihler içinde düşünüldüğünde karaborsa ticaretin revaçta olduğu yıllarda bu ticaretin büyük kısmı İstanbul'un Tahtakale semtinde gerçekleşir. Bitpazarı ise İstanbul'un birkaç yerinde bazı günler kurulan eski olan her şeyin bulunabileceği bir pazardır. Ticaretle geçimin ön planda olduğu şehir, bu özelliklerinden dolayı paranın geçerli olduğu bir yer haline dönüşmüştür.

[128] A. g. e., s. 108.

Şehirde paraya verilen aşırı önem, "*candan namusa dek*" her şeyin alınabileceğinin düşünülmesiyle açığa çıkar. Nesin'in İstanbul'a yönelik tespitler içeren öyküsü, burada paranın öncelik kazanmış olması bakımından eleştiriler de barındırır.

"Çamaşır Günü" (1958) öyküsü de eski İstanbul yaşantısına yönelik tespitler içerir. Ailesinde teyzesinden başka kimsesi kalmamış olan birinci kişi anlatıcı, bir otelde kalıyor olsa da ara sıra teyzesini ziyarete gider. Oldukça titiz bir kadın olan teyzesine o gün gittiğinde evin altının üstüne geldiğini, teyzesinin ve kuzenlerinin sinirli bir şekilde dolaştıklarını gören anlatıcıya bu durumun nedenini eniştesi açıklar: "*Her ayın ilk perşembesi eski Istanbul evlerinde çamaşır günüdür.*" O gün yaklaştığında hazırlıkların bir hafta öncesinden başladığını ve çamaşır günü bittiğinde bir hafta da yorgunluk yaşandığını söyleyen eniştesi, her ayın ilk on beş gününün böyle geçtiğini belirtir.

Eski İstanbul evleri, geleneksel, mahalle kültürü yaşantısının devam ettiği mekânlardır. Sanayi ve ticaretin geçimin başlıca kaynağı olmasıyla kurulan yeni yaşam alanlarında "modern" apartman yaşantılarının öne çıktığı İstanbul'da, tam tersi bir yaşam sürdüren yerler bu eski evlerdir. Anlatıcının geleneksel bir yaşayan teyzesi ve ailesi, Nesin tarafından bu sebeple eleştirilmek yerine İstanbul'a yönelik bir tespit teşkil etmeleri bakımından önemlidir.

İstanbul'da yaşayan insanlara yönelik eleştirilerin getirildiği bir başka öykü de "Hep Döküldük"tür (1959). Öykünün birinci kişi anlatıcısı, yolda giderken Selim Efendi isimli bir arkadaşına işsiz kaldığı uzun bir süreden sonra bulduğu işe neden gidemediğini anlatır. Başka bir şehirde iş bulan anlatıcı, evdeki tüm eşyalarını satarak iki kızı, bir oğlu, annesi ve eşiyle birlikte gitmek için tren bileti alır. Anlatıcının 17.00'da olan tren için sabah saat 08.00'da yola çıkalım diyen annesinin gerekçesi, başlarına geleceklerin işaretini vererek İstanbul yaşantısını anlatır: "*Siz bu Istanbul'u benim kadar bilmezsiniz. İnsan dokuz saatte komşudan komşuya gidemez.*"[129] Bunun üzerine Sirkeci'de kaldıkları otelden Haydarpaşa Garı'na gitmek için yola çıkan anlatıcı ve ailesinin peşine bir adam takılır. Bu adam büyük kızlarının arkasından laf atarak kızı sürekli rahatsız etmeye başlar. Aile her ne kadar bunu

[129] Nesin, *Aferin,* s. 9.

duymazdan gelmeye çalışsa da adam kıza dokunarak rahatsız ettiğinde kızın attığı çığlığa polisler gelir ve kızla adamı karakola götürmek isterler. Trene geç kalmamaları için tek başına karakola gideceğini ve sonra trene yetişmeye çalışacağını söyleyen kızına bir miktar para veren anlatıcı ve ailesi onu yalnız bırakmak zorunda kalırlar.

Üzgün bir şekilde yollarına devam ederken sarhoş bir adam anlatıcının eşini, onu yıllar önce terk etmiş annesi sanarak onun ayaklarına yapışır. Yerlerde sürünen kadını ve sarhoşu gören polis ikisini de karakola götürmek ister. Büyük kızı gibi düşünen kadın, ailesinin trene geç kalmaması için karakola tek başına gider.

Trene yetişmeye çalışan aileye bu kez de bir kabadayı laf atar. Anlatıcının, bu adamın sözlerine dayanamayan oğlu kavgaya tutuşarak babasına onu bırakıp gitmelerini söylediği için anlatıcı bir küçük kızı ve annesiyle kalır. Yolda hızla gelen bir kamyonun altında kalan küçük kızı da ambulans gelerek hastaneye götürür. Küçük kızın da isteği babasının trene yetişebilmesidir.

Anlatıcı, ailesi hakkında üzgün bir şekilde konuşarak yolda yürürken bir anda annesinin yanında olmadığını fark eder. Annesinin sesini derin bir yerlerden duyan anlatıcı onun, belediyenin kazdığı onarım çukuruna düştüğünü görür. Onu kurtarmak için itfaiyeyi beklerken annesinin trene yetişmesini öğütlediği anlatıcı, onu yalnız bırakarak yola devam eder. Haydarpaşa'ya gelen anlatıcı, yolda yemek için bir şeyler almaya karar vererek seyyar çörekçinin yanına gider. O sırada kendisinden önce çörek almakta olan bir genç, satıcıya fazla para verdiğini iddia ederek onunla kavga etmeye başlar. Satıcının adının Vangel olduğunu öğrenen genç, "*Ey yurttaşlar, hepiniz tanıksınız, bu adam Türklüğe hakaret etti. Ben bir Türk genciyim. Bana yalancı deyip Türklüğe hakaret ediyor.*" dediği için polisler gelir ve satıcı ve gençle birlikte olayın tanığı olarak anlatıcıyı da karakola götürürler. Anlatıcı oradan kaçarak trene yetişmeye çalışsa da tren bir dakika önce kalkmış olduğundan yetişemez.

Nesin, mizahi bir anlatımla İstanbul yaşamını eleştirme amacını abartılı olaylar silsilesiyle gerçekleştirir. Anlatıcı ve ailesinin karşısına çıkarak onları yollarından alıkoyan kişiler, İstanbul'un insan çeşitliliğini yansıtırlar. Sarkıntılık eden bir adam, sarhoş bir kişi, bir kabadayı, kamyonuyla hız yapmış bir şoför, açtığı çukuru

kapamayan belediye ve tren garındaki seyyar satıcıyla ırkçılık yaparak kavga eden bir genç, "İstanbul" gerçeğini oluşturan kişi ve kurumlardır. Anlatıcının annesinin yola çıkmadan önce İstanbul'da bir yere yetişmenin zorluğuyla ilgili söyledikleri İstanbul'da yaşanan her tür soruna işaret ederken, öyküde anlatılan olaylar kapsamında şehirdeki kişi ve kurumlara yönelik eleştiri getirilir.

Anlatıcının zor durumda kalan ailesinin her bir bireyini yalnız bırakmak zorunda kalması, parasızlıktan ve işsizlikten dolayı başka şehirde bulduğu işine yetişme zorunluluğu sonucunda oluşur. Öykünün bu yönüyle Nesin'in, tüm öykülerin alt yapısını oluşturan sınıf sorununa bu öyküde de değindiğini söylemek doğrudur.

Aziz Nesin'in öykülerinde İstanbul yaşamına temel oluşturan etken 1950'lerde kendini göstermeye başlayan göç ve bunun tetikleyici unsurlarıdır. Bu nedenle ilk öykülerde, göç edenlerin de dâhil olduğu bir geçim sıkıntısı sorunu ağırlıktadır. Bu sorun İstanbul'un imarında yapısal bir bozukluğu da yarattığından göç ve geçim sıkıntısı sorununun İstanbul'a olan etkisi her yönüyle eleştiri konusudur. İmarda ortaya çıkan sorunlar, trafik kapsamında da ortaya çıkar. Bu sorunlar öykülerde özellikle Demokrat Parti iktidarının politikaları ekseninde eleştirilir.

İstanbul'un artan nüfusuyla birlikte değişen sosyal yapısına da eleştiri yöneltilir. Bu sosyal yapı değişikliği, eski İstanbul-yeni İstanbul yaşantısı zıtlığında ve sınıfsal farklılıklarda kendini gösterir. Ülkenin çeşitli şehirlerinden göçe uğrayan İstanbul, parasal çıkarların birçok değerden önce geldiği bir şehre dönüşmesiyle yazar tarafından yaşantısının eleştirildiği bir "unsur" haline gelir.

4. ATAERKİL DÜŞÜNCELER

Sosyal Psikoloji araştırmacısı Nuri Bilgin'in "babaerkillik" (patriyarka) olarak nitelediği bu kavram, otoritenin ve hakların babadan oğula geçtiği; erkeklerde toplandığı sosyopolitik ve hukuksal bir sistemdir/olgudur.[130] Türk toplum yapısında ataerkillik ise sosyolog Mahmut Tezcan'ın sözleriyle şu şekilde açıklanır: "*Toplumumuzda erkek olarak dünyaya gelmek başlı başına bir imtiyazdır. Çünkü o,*

[130] Nuri Bilgin, *Sosyal Psikoloji Sözlüğü,* Bağlam Yayınları, 2. b., İstanbul, 2007, s. 43.

asker olarak vatana hizmet edecek, babasının ocağını tüttürecek, ana babasının ihtiyarlığında onlara bakacak, kadına nazaran daha hür bir yaşantıya sahip olacak v.s. Bu yönden onun toplumsal statüsü, kadının yanında ister istemez daha yüksek olmaktadır."[131] Erkeğe yüklenen sorumluluklarla kendini gösteren ataerkil sistem, toplum içinde cinsiyetler arası statü farklılığına sebep olması bakımından Nesin'in öykülerinde yer alır. Yazarın öykülerinde ataerkillik, geleneksellik ve ortaya çıkardığı eşitsizlik noktasında ele alınır. Toplum yaşayışını her yönüyle ele alan yazar bu kavram ekseninde toplumsal yapıya yönelik saptamalarda bulunur.

"Çete" (1956), çantası çalınan bir kadına bağlanan olaylar zinciri içinde ataerkil yapıya dayalı çıkarımlara varılan bir öyküdür. Kadının çalınan çantasını bulan polisler, çantanın içinde iki yüz dolar görürler. Kadına çantayı teslim etmeden önce dolarları nereden aldığı sorulur. Polisler, kadının parayı Madam Eleni'den aldığını söylemesi üzerine Madam Eleni'nin bulunduğu apartmana gelirler. Komiser apartmanın her odasında uygunsuz vaziyette çiftler gördüğünde altı aydır aranan Randevucu Eleni'nin evine geldiklerini anlar. Üçüncü kişi anlatıcının anlatımıyla, "*Uygunsuz vaziyette yakalanan erkekler, erkek oldukları için serbest bırakı(lır). Kadınlar da, erkek olmadıklarından Ahırkapı'daki hastaneye gönderi(lir).*"[132]

1961'den itibaren devlet kontrolünde çalışan genelevler öykünün yazıldığı yıllarda gayri resmi yollarla işletilen mekânlardır. Öyküde genelevde çalışan kadınların tutuklanması veya hastaneye gönderilmesi bu kadınları yaptıkları işten dolayı suçlu ve sorumlu kılan bir karardır. Yasal olmayan bir genelevde bulunan erkeklerin ise serbest bırakılması, erkeği yaptığı işten dolayı haklı gören bir zihniyetin sonucudur. Kadının erkeği "baştan çıkaran", "ayartan" ve "kandıran" olduğu görüşünden yola çıkarak onun cinselliğini "ayıp"layan ve bunu yaşadığı takdirde onu suçlu sayan düşünce yapısı, erkeğin cinselliğini takdir edilen bir güç haline getirerek yaptığı her eylemde erkeği haklı görür. "Zihniyet" halini alan bu düşünce, toplum yapısının yanı sıra tüm devlet mekanizmalarının kuruluşuna ve işleyişine etki etmiştir.

---

[131] Mahmut Tezcan, *Türklerle İlgili Stereotipler ve Türk Değerleri Üzerine Bir Deneme,* Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, Ankara, 1974, s. 79.
[132] Nesin, *Fil Hamdi,* s. 28.

Kadınlar cinsel bir hastalıklarının bulunup bulunmadığının teşhisi için hastaneye gönderilirken erkekler için bu hastalıklara sahip olabilecekleri şüphesinin olmayışı, var olan "kötü" unsurların sadece kadın kaynaklı olabileceği düşüncesine başka bir örnektir. Kadınların sağlık kontrolü devlet tarafından yapılarak, korunmak istenen onunla ilişkiye giren erkekler olurken, erkeklerin benzer sağlık kontrolünden geçmemeleri erkek cinselliğini destekleyen ve sonucu ne olursa olsun erkeği mazur gören bakış açısının ürünüdür. Öyküde aynı "yasak" mekânda bulunan kadın ve erkeğe gösterilen farklı davranış şekilleri "*erkekler erkek olduğu için*" ve "*kadınlar erkek olmadığı için*" vurgusuyla eleştirilir.

Genelevde yakalanan kadın ve erkeklere benzer şekilde davranılan bir başka öykü de "Sinnirüşte Vasıl Oldu"dur (1956). Yakalanan kadın ve erkekler karakola götürüldükten sonra kadınların Ahırkapı'daki hastaneye gönderilmesine karar verilirken erkekler serbest bırakılır. Genelevde yakalananlar arasında on dört yaşında bir kız çocuğu da vardır. Karakolda onu deftere kaydeden polisin genç kıza bakışı, anlatıcının "*aç karnına kadıngöbeği tatlısı görmüş gibi ağzı sulanarak*"[133] sözleriyle eleştirilir. Polisin küçük bir kızın neden orada olduğunu sorgulamak ve onu oradan kurtarmak yerine bu kıza cinsel bir obje olarak yaklaşması erkek egemen bir bakış açısının sonucudur. Yazar polis aracılığıyla hem onun temsil ettiği kuruma hem de erkek bakış açısına eleştiri getirir.

Kadını ikinci sınıf olarak gören bir söylem de "Bir Kız Nikâh Günü Kaçmıştı" (1956) öyküsünde eleştirilir. Evleneceği gün ortadan yok olan on altı yaşındaki Emel'i almak için kapıya gelen koca adayı Süleyman Efendi, Emel'in kaçtığını öğrenince sinirlenip bağırmaya başlar. "*Bir mal(ın) bikez satıl*"acağını söyleyen Süleyman Efendi, ailenin her gelene kızı gösterip "*vatan evlatlarını kaz gibi yol*"duklarını düşünür. Emel için harcadığı paralarla "*sekiz karı al*"abileceğini de ekleyen Süleyman Efendi "*gözü açılmamış karı*"sı[134] olmasını istediğinden Emel'de karar kılmıştır. Aile için harcadığı paraları geri vermeleri durumunda Emel'den vazgeçeceğini söyleyen Süleyman Efendi, sokakta bağırıp hakaretler ederek aileyi tehdit eder.

[133] Nesin, *Damda Deli Var,* s. 89.
[134] Nesin, *Fil Hamdi,* s. 119.

Süleyman Efendi, Mahmutpaşa'da dokumacılık yapan biridir. Yaptığı iş ve konuşurken kullandığı üslup bakımından sonradan görme bir zengini temsil eden Süleyman Efendi'nin kadınlara bakışı eleştirilir. Genç kız ve "*mal*" arasında doğrudan bir ilişki kurarak Emel'i satın aldığını düşünen Süleyman Efendi'nin sözleri, kadını "nesne"leştiren bir söyleme dönüşür. Bu sözleri söylem yapan genel bir ataerkil bakış açısını yansıtan cümleler olmasıdır. Harcadığı paraları dile getirerek aileyi "dolandırıcılıkla" suçlayan Süleyman Efendi'nin sözlerine karşılık ailenin suçluluk duyması ve ona karşı kendilerini mahcup hissetmeleri kızlarının "satıldığıyla" ilgili söylemleri onayladıklarını gösterir. Her iki tarafın kadına bakışı, onu alınıp satılabilen bir nesne olarak görmenin, bu durumu doğal karşılamanın ve normalleştirmenin yansımalarını içerir.

Ataerkil bir düzenle işleyen tarihte erkek, ticari kimliği, satın alma ilişkileri içinde oluşu ve parayı elinde bulundurmasıyla ekonomik anlamda gücü elinde tutar. Bu durum, tarım toplumundan ticari ilişkilerin geçerli olduğu topluma geçişle birlikte paranın önem kazanmasıyla ve bu sayede erkeğin elinde tuttuğu ekonomik güç sebebiyle kadının sahip olduğu güçten daha değerli bir güce sahip hale gelmesiyle ilişkilendirilebilir. Kadının para karşılığında bir erkekle evlenmesi geleneksel toplumda "başlık parası" olarak adlandırılır. Ailenin sadece erkekler aracılığıyla varlığını devam ettirebileceğini düşünen ataerkil üst-sistem, kadını ötekileştirmenin yanında, onu doğduğu ailenin değil, evlendiği erkeğin ailesinin soyuna dâhil eder. Bu durumda doğduğu aile içinde kız çocuğunun yaşamını sürdürmesi ve büyümesi için yapılan her şey "yatırım" olarak değerlendirilir ve evleneceği erkekten bu "yatırım"a karşı para istenir. Geleneksel ataerkilliğin evlilik kurumu üzerindeki bu yansıması, kadının ekonomik gücü elinde bulunduran bir "erkek" tarafından "satın alınması"nı normalleştirir. Öyküde "*vatan evlatları*"nı temsil eden erkeklere karşın genç kızın bu erkeklere "*göster*"ilen bir nesne olduğunu dile getiren ve kadına satın alma ilişkileri doğrultusunda yaklaşan bakış açısı eleştirilir.

"Kimine Talih Kimine Kör Salih" (1956) öyküsünde ise kadına karşı gösterilen benimsenmiş bir davranış şekli eleştirilir. Her gün iş aramak için evden çıkan öykü başkişisi, iş bulmadan eve döndüğü her gün karısıyla tartışır. Bunun üzerine bir gün kapıyı açmayan karısına iş bulduğunu söyleyerek kapıyı açtırmak zorunda kalır. O

gün çok mutlu olan çift, ertesi sabah başkişi işe gideceği için erken kalkarlar. Üçüncü kişi anlatıcı tarafından işten dönen başkişiyle ilgili söylenenler bir davranışın eleştirisini taşır: "*Akşam eve dönünce, çalışan her koca gibi karısına kafa tuttu, bağırdı, çağırdı.*"[135]

Başkişinin işten döndükten sonra karısına gösterdiği davranış, "*her koca gibi*" vurgusuyla toplum içinde genelleşmiş bir davranış olduğu için eleştirilir. İşi olmadığı zaman karısından çekinen başkişinin, (Gerçekte iş sahibi olmayıp karısına yalan söylediği halde) çalışan biri olma ihtimali içinde karısıyla tartışan, kavga eden birisine dönüşmesi onun davranışını ekonomik sebeplere bağlı kılar. Erkeğin para kazanıyor olması güç ilişkileri içinde değerlendirilebilir. Ekonomik özgürlüğü olan erkek, "zengin olmasına gerek kalmadan", sadece paraya sahip olduğu için kendisini güçlü hisseder. Diğer toplumsal etkenlerle birlikte artan erkeğin bu güç hissi, eve ve ev içindeki "her şeye" hâkimiyetiyle "*her koca gibi karısına kafa tut*"masına yol açar. Öyküde başkişiden yola çıkılarak vurgular yoluyla açıkça tüm topluma yönelik eleştiri getirilir.

"Erkeklik Yüzünden" (1957) ise ataerkilliğin, "erkek" kimliği üzerinden eleştirildiği bir öyküdür. Anlatıcının "Öteki" diyerek nitelediği başkişi, Galata'da bir otelin kahvesinde Tophaneli Yamuk İhsan adında biriyle tanışarak samimi olur. Beraber meyhaneye gitmeye karar vererek yürüdükleri sırada yolda Rizeli Pestil Hüseyin'le karşılaşıp onu da meyhaneye davet ederler. Meyhanede rakı eşliğinde "*erkeklik*" üzerine sohbet ederlerken, "*İkinci Şubede, dokuz aylık gebe bir kadın kadar şişkin dosyası olan sabıkalılardan*"[136] Pestil Hüseyin ve sürekli kavgalara karışan Yamuk İhsan, dayak yiyip arkadaşlarını ele vermedikleri, "dağa kadın kaldırdıkları" ve ne kadar içseler de sarhoş olmadıkları gibi "erkeklik" anılarını anlatarak "erkekliğin" nasıl olacağı üzerine sohbet etmektedirler. Öteki'nin ise anlatacak "erkeklik" hikâyesi yoktur. Bu yüzden arkadaşlarının anlattıklarını hayranlıkla dinlerken söze karışmış olmak için, "*Di haydi içek, irçek kimse görek bahak!..*" diyen Öteki'nin bu sözüne sinirlenen Pestil Hüseyin ve Yamuk İhsan, "-

[135] A. g. e., s. 78.
[136] Nesin, *Deliler Boşandı,* s. 124.

...Aramızda karı mı var?"[137] diyerek Öteki'ni meyhanenin dışına kavga etmeye çağırıp dışarı çıkarlar. Bu arada dışarı çıkma konusunda kararsız olan Öteki'ne hesap pusulasını getiren meyhaneci, parayı ödemesi için onu bekler. Cebinde kalan son parasını buraya vermek istemeyen Öteki, etrafındaki masalarda oturan her bir erkeğe, "*Sende irçeklik var mı?*", "*İrçeksen çık dışarı!*"[138] diyerek kavga çıkarıp Pestil Hüseyin ve Yamuk İhsan'ın yaptığı gibi kaçmak ister. Onun bağırmalarına kimsenin karşılık vermemesi üzerine meyhanecinin söyledikleri "erkeklik" vurgusunu alaya alır: "*… Koca meyhanede senden başka erkek yok. Paraları ver de erkekliğini göster.*" Parayı vermediği için garsonlar tarafından dövülen Öteki'nin öykünün sonunda hesabı öderken söylediği söz yazarın mizahi anlatımını gösterir: "*- Gene irçeklik bende kalsın!*"[139]

Türklerin psikolojisinde erkekliği ve erkeklikten türeyen değerleri öne alma gibi bazı unsurlar, savaşçı zihin yapısına katkıda bulunur.[140] Ataerkil zihniyetin yarattığı bir kavram olan "erkeklik" cinsiyet ayrımı göstergeliğinden uzaklaşarak cesurluğu, güçlülüğü, boyun eğmezliği, sertliği ifade eden ayrı bir anlama bürünür. Bu anlam, kadın kimliğiyle karşıtlık oluşturularak derinleştirilir. Bu noktada bir erkeğin kadın özellikleri göstermesi hakaret olarak algılanır. Öyküde Öteki'nin sözlerine sinirlenen kişilerin "*... Aramızda karı mı var?*" diyerek alınganlık göstermeleri "kadınlık" durumunun bir erkek tarafından aşağılayıcı bir sıfat olarak kabul edildiğini gösterir.

Öyküde öne çıkan "kavga" eyleminin anlatımı, "erkeklik" kavramını yaratan savaşçı zihin yapısını kanıtlar niteliktedir. Öykünün başından itibaren kişilerin kullandıkları dile hâkim olan argo sözcükler, "*Biz geldik mi, tak damlayacaksın…*"[141] gibi "kabadayı" cümle kuruluşları ve bu kişilerin başlarından geçenler onların "erkek"liklerini güç olarak tanıyıp gösterdiklerini ortaya koyar. Bu kişilerden her biri, kendi "erkeklik"lerini vurgulamak amacıyla, başlarından geçen olayı anlattıktan sonra dinleyen diğer kişi olayın aslının öyle olmadığını hatırlatarak gerçek olayı anlatır. Kendilerini, arkadaşını ele vermeyen, cesur ve korkusuz göstermeye çalışan bu kişilerin gerçekte başlarından geçen olaylar onların aksi yönde karakterlerini

[137] A. g. e., s. 126.
[138] A. g. e., s. 127.
[139] A. g. e., s. 128.
[140] Erol Göka, *Türklerin Psikolojisi,* Timaş Yayınları, İstanbul, 2011, s. 186.
[141] Nesin, a. g. e., s. 124.

gösterir. Buna rağmen her bir cümlenin sonunda "erkeklik" vurgusu yapmaları bu kişilerin asıl karakterlerini "erkeklik" kisvesiyle örtmeye çalışmalarından kaynaklanır.

Pestil Hüseyin ve Yamuk İhsan'ın Öteki'ne "erkeklik" çağrısı yaparak meyhane dışına çıkmalarındaki asıl amaçları hesabı ödemekten kaçmaktır. Öykünün sonunda meyhanecinin sözleriyle de ortaya çıkan eleştiri, "erkeklik" vurgusuyla öne çıkan kişilerin gerçekte sahip oldukları uygunsuz karakterlerine yönelir.

"Oh Kurtuldum" (1957) ise erkeklerin kadınlar üstündeki hâkimiyetinin anlatıldığı bir öyküdür. Gittiği randevuevinde Madam Eleni'nin evinin en üst katında, sol kulakmemesinden dudağının kenarına kadar bıçak yarası izi olduğundan Yırtık Ayten denilen Meziyet adındaki kadınla konuşan anlatıcı, onun hayat hikâyesini dinler. Küçüklüğünden beri önce annesi, sonra birçok kişi tarafından satılan Meziyet, on dört yaşında geldiği İstanbul'da barda çalışırken ahlak zabıtası tarafından karakola götürülür. Yaşı küçük olduğu için barlarda çalışamayacağı söylenen Meziyet'e randevuevleri gizli olduğu için orada çalışması önerilir. Bunun üzerine randevuevinde çalışırken burada bir adam onun dostu olmak ister. Burada çalışan tüm kadınların bir dostu olduğu için Meziyet de bunu kabul eder. Ancak bu adam, Meziyet'in yarısı randevuevine giden parasının geri kalanını da kendisi alarak Meziyet'i her iki günde bir dövmektedir. Meziyet'in karşısına çıkan başka bir adam, onu diğerinden kurtarmayı ve yeni dostu olmayı önerir. En sonunda kurtulduğunu düşünen Meziyet bu kez de bu adamdan dayak yemeye başlar. Kendisine yardım etmek isteyen herkesten zarar gören Meziyet, kanuni yaş sınırını doldurduktan sonra resmi olarak çalışmaya başlar. Meziyet'in bulunduğu durumdan memnuniyetini anlatan sözleri ironik bir anlam taşır: "*Merhametli insanlardan kurtuldum artık.*"[142]

Meziyet'in zarar gördüğü ilk kişi o doğmadan önce evi terk eden babasıdır. Babanın yokluğu sebebiyle annesinin başka bir adamla evlenmesi, onun bu adamın taciz ve dayaklarıyla karşılaşmasına sebep olur. Bu durumu öğrenen annesinin onu başka bir eve hizmetçi olarak satması dışında zarar gördüğü herkes erkektir. Meziyet'in cinsel bir obje olarak görüldüğü hayatı üvey babasıyla başlar. Sonrasında

[142] Nesin, *Mahallenin Kısmeti,* s. 140.

çalışmaya başladığı yerde dostu olan erkekler, onu koruma vaadiyle, "erkeklik" güçlerini de kullanarak kandırırlar. Bu erkeklerin Meziyet'i dövmeleri, fiziksel güçlerini kullanarak kadınlar üzerinde baskı kurduklarını gösterir. Öyküde Meziyet üzerinden kâr elde etmeye çalışan erkek egemen zihniyet eleştirilir. Bu zihniyetin sadece erkeklerin sahip olduğu bir düşünce sistemi olmadığı, kızını taciz ettiğini gördüğü halde kocası yerine kızını cezalandıran anneyle de ortaya konulur. Yalnızca diyaloglarla geliştirilen öyküde anlatıcının olaylarla ilgili hiçbir yorumu yer almazken tek eleştirel tavır Meziyet'in sonda söyledikleriyle ortaya çıkar. Kendisine merhamet gösteren insanlardan sürekli zarar gören Meziyet, bu insanların olmadığı bir hayatı kurtuluş olarak görür.

"Şark Erkeği" (1957) de erkek egemen zihniyetin kadın ve erkeklerdeki hâkimiyetine karşı eleştiri getirilen öykülerden biridir. Bir İngiliz Leydisi, asil bir İngiliz olan kocasından yüksek sosyetenin ve kraliyet ailesinin tüm itirazlarına rağmen boşanır. Aradığı erkeği bulmak için babasıyla birlikte tüm Avrupa'yı ve Amerika'yı dolaşan Leydi, Şark'ı da dolaşmak isteyerek İstanbul'a gelmeye karar verir. İstanbul'da tanıştığı erkeklerden Leydi'yi en çok etkileyen "*döven, söven, sevgilisinin burnunu, kulağını koparan, karısını hapseden, daha fazla kızarsa öldüren bir Şark erkeği*" olan Refik Bey'dir. En sonunda aradığı erkeği bulduğunu söyleyen Leydi, Refik Bey'le evlenmeye karar verir. Birkaç gün sonra Leydi'yle evde buluşmak için sözleşen Refik Bey, onun gelmemesi üzerine meraklanır. Bir süre sonra bulunan Leydi, Refik Bey'e gitmek için taksiye bindiği zaman altı erkeğin saldırısına uğramıştır. Refik Bey'e vücudundaki yaraları mutlu bir şekilde gösteren Leydi, bu adamların "*tam Şark erkeği*"[143] olduğunu ancak tek eksiklerinin asillik olduğunu söyleyerek eğer asil olsalardı onlarla evlenebileceğini belirtir.

Öyküde asıl eleştirilen erkekler değil, Şark erkeği diyerek tanımlanan döven, öldüren, kaba davranan bir erkeğin "*ruhunu anlaya*"cağını düşünen Leydi'dir. İngiliz kibarlığına karşı Şark kabalığıyla zıtlık yaratan yazarın amacı iki kültür arasındaki farklılıktan yola çıkarak ataerkil düşüncelere dikkat çekmektir. Leydi'nin boşandığı kocası bir asilzade olarak betimlenirken kadının aradığı erkek, eski kocasının aksi karakterine sahip bir kişidir. Öykünün sonunda kadının, altı erkeğin saldırısına

[143] A. g. e., s. 146.

uğradığı halde bu durumdan mutlu olması, yazarın abartıya dayalı anlatımının etkisidir. Erkeğin fiziksel gücünü kullanmasını onaylayan Leydi aracılığıyla, mizah yoluyla kadının bakış açısı eleştirilir.

Aziz Nesin'in öykülerinde ataerkillik üzerine yapılan eleştiriler feminist bir bakış açısından doğmaz. Toplum üstü bir tavırla değil, toplumun içinden bir düşünce sistemiyle öykülerini yazan Nesin, günlük yaşayışa etki eden "erkek" egemenliği yüzeysel bir şekilde, ortaya çıkan eşitsizlikler ve kadının dışlanması ekseninde ele alır. "Erkeklik" kavramına verilen yoğun önemi eleştiren yazar, toplumsal yapının her noktasında olduğu gibi kadın erkek arasındaki ayrımın yarattığı haksız sonuçları eleştirir.

5. KAYIRMA

Aziz Nesin'in öykülerinde sıkça işlenen konulardan bir diğeri de kayırmadır. Doğu'da yer alan sistem ve kurumların işleyişinde daha sık gözlenen kayırmacılık doğu duygusallığının neden olduğu bir sorun olmanın yanında adaletsiz uygulamaların doğmasına sebep olur. Halkın maruz kaldığı tüm haksız, adaletsiz ve sömürücü anlayışlara karşı çıkan Nesin'in öykülerinde "tanıdıklık ilişkisi"yle ortaya çıkan bu durum, bazen kayıran bazen de kayırılan insanlar tarafından; her açıdan ele alınır.

"Verem Olmak Lazım" (1957) öyküsünde, birinci kişi anlatıcının yaşadığı bir olay içinde geçen kayırılma isteği anlatılır. Yeni evli olan anlatıcı, kış aylarını geçirmek üzere kömür almak için akrabalarına ve arkadaşlarına ne yapması gerektiğini sorar. Kömür alamayacağını söyleyen herkesle inatlaşarak her seferinde onlara "*haktan, hukuktan sıkı bir konferans*" çeken anlatıcı kömür almak için mahalle muhtarına gider. Muhtarın yanına ilk girdiğinde ona "*hangi takımı tut*"tuğunu soran anlatıcı, muhtarın "*Demokratlar*" demesi üzerine, "*Hah!.. Ben de o takımdanım.*" dedikten sonra kömür almak istediğini, "*takım arkadaşı ol(duklarına) göre artık (onu) görmesi*"ni[144] söyler.

[144] Nesin, *Kazan Töreni,* s. 47.

Anlatıcının kayırılma isteğine muhtar tarafından karşılık verilmemiş olsa da bu isteğin ortaya çıkışı, bu durumun varlığını gösterir. Anlatıcının "*Hah!..*" diyerek muhtarla "aynı takımda" olduğunu belirtmesi, dikkat edilmesi gereken bir durumdur. Bu ünlem, anlatıcının karşı tarafla "aynı takımda" olmanın yarar getireceğini bilmesiyle aniden ortaya çıkar. Kayırmanın ve kayırılmanın normalleştiğini gösteren bu durum, alışılmış bir haksız uygulamanın sistemdeki yerine işaret eder.

Anlatıcının kayırılmayla ilgili isteği başka bir açıdan da incelenebilir. Ona kömür almanın zor olduğunu söyleyen tanıdıklarına "hak" ve "hukuktan" bahsederek kömür alabileceğini söyleyen anlatıcının muhtardan "aynı takımda" oldukları gerekçesiyle yardım beklemesi ironi oluşturan bir durumdur. Normal bir yaşantı şeklinde kömür gibi doğal ve gündelik ihtiyaçların kolayca karşılanabilmesi gerekirken belli bir mücadelenin sonunda elde edilmesi/ya da edilmemesi kişileri etik olmayan davranışlara götürür. Böyle bir yaşantıda "hak" ve "hukuk" kavramlarının öneminden bahsedilemez. Dolayısıyla "hak" ve "hukuk" kavramlarıyla tezat oluşturan kayırılma isteği, yazarın mizah oluşturma amacıyla kullandığı ironinin yanında bir kişilerin davranışlarına yönelik eleştiri de içerir. Öyküde yazar, basit bir istekten yola çıkarak sisteme yönelik genel, alışılmış durumlara işaret eder.

"Hal Tercümesi" (1957) öyküsü de kayırmaya yönelik bir öyküdür. Karşılıklı bir konuşmada, sadece başkişinin sözlerine yer verilen öyküde onun bir parti yöneticisiyle konuşması anlatılır. Abbas Bey'in bir kart yazıp Hürriyetseverler Partisi yöneticisine gönderdiği başkişi, yöneticiden iş istemektedir. Uzun süre yöneticiyle konuştuktan sonra yanlış partiye geldiğini anlayan başkişi, ayrılmadan önce, başka yerlerde de kullanabilmek için uzattığı kartı geri ister.

Tanıdık ilişkisiyle yardım beklenmesi kayırılmanın başka bir çeşididir. Nesin öykülerinde, üst düzey bir tanıdığının başka bir üst düzey kişiye kart yazmasıyla iş arayan kişilere sıkça yer verilir. Bir tanıdık aracılığıyla iş bulma umudu taşıyan kişilere yer verilmesi toplum içinde yaşanan gerçek bir durumun öykülere yansımasıdır. İşsiz insan sayısının giderek arttığı bir ülkede kişilerin sadece birilerinin tavsiyesi ve yardımıyla iş bulabilmesi, tanıdığı olmayan kişilerin iş bulamaması gibi haksız durumları doğururken toplum yapısında bozulmalar da

yaratır. Öyküde bir tanıdığının tavsiyesiyle (kayırılarak) iş bulmayı umut eden başkişinin öykünün sonunda elindeki kartı yanlış kişiye getirdiğini anlayarak geri istemesi, onun için bir kâğıt parçasının ne kadar önemli olduğunu gösterir. Öyküde eleştirilen, kişilerin kayırılması değil, bunu bir zorunluluk haline getiren sistemdir.

Aziz Nesin'in, Asaf Hâlet Çelebi'nin başından geçen bir olayı öyküleştirerek anlattığı "İnce Narince" (1957) de kayırılmayla ilgili bir öyküdür. Öykünün birinci kişi anlatıcısı evdeki masasının altında, içinde iktidardaki politikacıların telefon numaralarının ve adreslerinin olduğu bir defter bulur. Anlatıcı, polislerin defterden dolayı gelip onu karakola götüreceği korkusuyla hayaller kurarken kapı çalar ve arkadaşı gelir. Arkadaşının onun evinde bir defter düşürdüğünü söylemesi üzerine defteri veren anlatıcı, içinde bu kadar önemli insanlara ait bilgilerin bulunduğu bir defteri neden taşıdığını sorar. Bunu sormasına şaşıran arkadaşı, anlatıcının da böyle bir deftere sahip olması gerektiğini belirterek anlatmaya başlar.

Dolmakalem koleksiyonu yapan arkadaşı bir akşam sokakta yürürken cebindeki hediye verilen bir kaleme tekrar bakmak için durur ve kalemi çıkarıp incelemeye başlar. Bu sırada onu gören polisler, adamın elindekinin kalem olduğuna inanmayarak onu karakola götürürler. Burada adamı sert davranışlarla sorguya çekerlerken, onun cebinden çıkan defteri incelemeye başlarlar. Defterdeki bir kişinin adres ve numarasını sessizce birbirine gösterip şaşıran polisler adama, defterdeki bu kişiyi tanıyıp tanımadığını sorarlar. Bu kişiyle eskiden sınıf arkadaşı olduklarını söyleyen adama iyi davranmaya başlayan polisler onu serbest bırakırlar.

Polislerin davranışlarında meydana gelen değişiklikten dolayı anlatıcıya mutlaka böyle bir defter taşıması gerektiğini söyleyen arkadaşı, "*istifa eden, emekliye ayrılan, sıhhi sebepten şey olan, görülen lüzum üzerine bişey olan biri çıkarsa hemen defterden adını sil*"mesini[145] öğütler.

Gerçek bir olaydan esinlenerek yazılan bu öykü, bir "tanıdığın" olmasının faydalı olduğu üzerinedir. Herkesin defterinde adının yazılı olması gereken "tanıdık" mutlaka iktidardaki partiye mensup biri olmalıdır. Aksi takdirde zor durumda kalınan

[145] Nesin, *Hangi Parti Kazanacak,* s. 77.

bir anda defterdeki bu isim fayda yerine zarar getirecektir. Kişilerin çıkarlarının yarattığı bu kayırma durumu, devlet kurumlarındaki geçerliliği bakımından eleştirilir.

Anlatıcının evinde bulunan defterden dolayı karakola götürüleceğini düşünmesi ve arkadaşının elindeki dolmakalem yüzünden sorguya alınması dönemin siyasi ortamıyla ilgilidir. Siyasi açıdan hareketli bir dönemde geçen olaylarda, polislerin davranış değişikliğiyle ortaya çıkan kayırmanın bir başka örneği, karakola alınan arkadaşı, defterinde adı yazan kişiyi tanıdığını söyledikten sonra serbest bırakılırken gerçekleşir. Elinde, adının ve adresinin yazılı olduğu bir kâğıdı arkadaşına uzatan polis, arkadaşından o kişiyi bir daha gördüğünde kâğıdı ona vermesini rica ederek bir tanıdık aracılığıyla yardım görmeyi beklediğini gösterir.

Polis karakolunda ortaya çıkan bir kayırmanın anlatıldığı başka bir öykü de "Barda Rezalet"tir (1958). Barda çıkan bir kavgada birinci kişi anlatıcıyla beraber karakola götürülen beş genç, polisin karşısında kendilerinden şikâyetçi olan barcıyla beraber beklemektedirler. Komiserin bu altı kişiye savurduğu hakaretlere karşı anlatıcı dışındaki beş genç, ağızlarında çikletle, şarkılar söyleyerek umursamaz bir halde beklemektedirler. İlk gence sert bir ifadeyle adını soran komiser, gencin soyadını duyduktan sonra yumuşar. Babasının adını ve ne iş yaptığını öğrenmesiyle tavır değiştiren komiserin yanındaki barcı da korkuya kapılarak ondan bir şikâyeti olmadığını, onu yanlışlıkla getirdiklerini söyler. Geri kalan dört gencin teker teker adlarını, babalarının kim olduğunu ve ne iş yaptığını öğrenen komiser ve barcı aynı tavır değişikliğine devam ederler. Gençler, en sonunda sıra kendisine geldiğinde komiserin tüm hıncını kendisinden alacağını düşünen anlatıcının da kendilerinden olduğunu söyleyerek onu kurtarırlar. Gençlerin, ettiği hakaretlerden dolayı komiseri tehdit etmeleri üzerine onlardan özür dileyerek yalvaran komiser, hepsini serbest bırakır.

Komiserin tavır değişimini sağlayan, gençlerin babalarının isimleri ve onların yaptıkları işlerdir. Kayırma gerçekleşmeden öncesinde ve sonrasında komiserin sergilediği tavır, birbirinin aksi yönde ortaya çıkar. Bağırıp hakaretler eden komiser duyduğu bir isimle nazik bir kişiye dönüşür.

Bu kayırmanın yaratacağı haksızlık diğer gençlerin anlatıcıyı tanıdıklarını söylemeleriyle engellenir. Barda beş gencin çıkardığı kavganın ortasında kalarak suçsuz olduğu halde karakola götürülen anlatıcı, tüm gençlerin sorgulamalarının ardından büyük birinin çocuğu olmadığı için tüm suçun kendisine kalacağını bilmektedir. Bu yüzden tedirginlikle sıranın kendisine gelmesini bekleyen anlatıcı, gençlerin bir sözüyle kayırılanlar arasına dâhil olarak komiserin öfkesinden kurtulmuş olur. Kurumlarda ortaya çıkan bu kayırılmada eleştirilmesi gereken komiser değil, kayırmayıp herkese eşit davrandığı takdirde komiserin yaşamını olumsuz yönde etkileyebilecek kişiler ve anlayışlardır.

"Büyük Adamın Yeğeni" (1958) de kayırmanın eleştirildiği öykülerden biridir. Öykünün anlatıcısı bir devlet dairesinde memurdur. Bir gün müdür onu yanına çağırarak Tekin adında, Fişgittin Bey'in yeğeni olduğunu söyleyen birinin işe başlamak istediğini yalnız çok güvenilir birine benzemediği için tecrübeli bir memur olan anlatıcının yanında çalışmasının doğru olacağını söyler. Dairede işe başlayan Tekin, iş yerinde on dakika kalıp gitmekte, bazen hiç gelmemekte, gelse de hiçbir iş yapmamaktadır. Bir süre sonra onun Fişgittin Bey'in yeğeni olduğundan şüphelenen daire çalışanları müdürden onun diplomasını alarak diplomanın sahte olup olmadığını öğrenmek isterler. Bunun için üniversiteye giden anlatıcı diplomanın sahte olduğunu öğrenir. Askerlik yaptığını söyleyen Tekin'in askerlik belgesi de sahte çıkar. Bir süre sonra dairedeki memurların eşyalarını da çalmaya başlayan Tekin'i işten çıkarmak isteseler de müdür, onun gerçekten Fişgittin Bey'in tanıdığı olmasından korkarak şikâyet edemez. Bir gün daireye ziyarete gelen Fişgittin Bey'in Tekin'in çalıştığı odaya girmesini sağlayarak ona vereceği tepkiyi görmek isterler. Fişgittin Bey'in Tekin'i tanımayacağına inanmış olan memurlar iki sivil polis çağırıp, gerçeği öğrendikleri anda onu dövmeye hazır bir şekilde beklerken Tekin, Fişgittin Bey'in elini öper, ona yengesinin nasıl olduğunu sorar. Fişgittin Bey'in önce daire müdürüne sonra da Tekin'den sorumlu şef olan anlatıcıya dönerek ondan memnun olup olmadıklarını sormasıyla Tekin'in gerçekten onun yeğeni olduğunu anlarlar.

Üst düzey birinin tanıdığı olma vasfıyla işe başlayan bir kişinin hırsızlık yapan, yalan söyleyen, yazmayı dahi bilmeyen biri olması kayırmanın haksızlık ötesinde bir

zarara yol açtığını gösterir. Bu kişinin yazmayı bilmemesinden yola çıkarak ortaokulu bile bitirmediğini iddia eden memurlara karşılık Tekin, sahte diploma ve askerlik belgesi alabilmiş biridir. Gerçekten eğitim almış kişilerle aynı seviyeye gelerek tanıdıkları aracılığıyla onlardan daha ayrıcalıklı bir konuma yükselen bu kişi aracılığıyla toplum içinde yaygın olan bir haksız durumu eleştirilir. Dairede çalışan memurların tamamı Tekin'in özelliklerinden yola çıkarak onun Fişgittin Bey'in yeğeni olamayacağına inansalar da gerçekte bu durumun doğru çıkması, üst düzey yöneticilere yönelik eleştiri taşır. Emek sarf etmeden her ay diğer memurlar kadar maaş alan Tekin'in, kısa bir süre içinde terfi ederek yükselmesi kurumlar içindeki haksızlığın ve adaletsizliğin örneklerindendir.

Aziz Nesin'in öykülerinde kayırma ağırlıklı olarak sınıfsal eşitsizlikler sonucunda doğan bir durumdur. Üst düzey tanıdıklarının gücünden ve etkisinden faydalanan kişilere karşılık, tanıdığı olmayan kişiler alt sınıf insanlardır. Kayırma durumu, birilerinin etkisiyle hak kazananlar ve emeğiyle bir yerlere gelmeye çalışan insanlar arasında eşitsizlik yaratır. Öykülerde genellikle kurumlarda ortaya çıkan kayırma anlatılırken asıl eleştiri devlet yönetimine ve sisteme yöneliktir. Kişi ve kurumların doğal kabul ettikleri kayırma durumu, toplumun gerçek yaşamın her alanına yerleşmiş bir anlayışı değiştirme çabasına girmemesi yönüyle Nesin'in eleştirel hedefindedir.

6. YAŞAMDAN YAKINMA

Aziz Nesin'in öykülerinin genelinde geçim derdinin, maddi sıkıntıların ve dolayısıyla hayat zorluğunun yaratmış olduğu bir atmosfer etkilidir. İnsanlar yaşadıkları her olayda benzer sıkıntılarla karşılaşsalar da bunları özellikle dile getirdikleri öyküler sınırlıdır. Bu başlık altında kişilerin hayatın zorluklarından yakındıkları ve bu sorunları dile getirdikleri öykülerin yanında, yaşananların belli bir sorumlusunun olmadığı, dolayısıyla eleştirinin tek bir mekanizmaya yönelmediği öyküler de değerlendirilecektir.

"Hemşeriler Maçta" (1957) öyküsü işe gitmek için evden çıkan birinci kişi anlatıcının başına gelenler aracılığıyla kişilerin yakınmalarını dile getirir. Erken bir

saatte evden çıkıp yürüyerek işe giden anlatıcı, bir anda kendisini kalabalığın içinde bulur. Kalabalığın kahve kuyruğunda olduğunu öğrenen anlatıcı, o dönemde kahve bulmanın zor olduğunu düşünerek kuyruğa dâhil olur. Gişenin önüne geldiğinde satılanın kahve değil, maç bileti olduğunu öğrenerek geri dönmek istese de arkasındaki kalabalıktan ötürü maça bilet alıp içeri girmek zorunda kalır. Anlatıcının içerde karşılaştığı ve konuştuğu kişilerin maçlara gelme nedenleri onların yaşantılarına dair tepkilerini de dile getirir.

Anlatıcı maç sırasında oyundan çok etrafındaki izleyicileri seyreder. Yanında duran, karısı, kızı ve oğluyla birlikte maça gelmiş altmış yaşlarındaki bir adam dikkatini çeker ve onunla konuşmaya başlar. Affan Bey adındaki bu adam dar gelirli bir memurdur ve maça gelme sebebi ailesiyle yaşadığı sıkıntılardır. "*Hayat şartları malûmu âliniz, çok ağır…*" diyerek söze başlayan Affan Bey, geçim sıkıntısı çektiklerini ancak bunu ne karısına ne de çocuklarına anlatabildiğini, hepsinin keyfince yaşadığını, bu yüzden "*Nush ile uslanmayanı etmeli tekdir, tekdir ile uslanmayanın hakkı kötektir…*"[146] diyerek ailesini maça getirmeye karar verdiğini söyler. Maça girmeden önce bilet kuyruğundaki itiş kakış esnasında karısının ve kızının perişan olduğunu, maça girince çıkan kavgada oğlunun dayak yediğini ve dönüşte sağlam bir yerleri kalmışsa kalabalık minibüste hepsinin hırpalandığını söyleyen Affan Bey böylece ailesinden intikamını almış olduğunu belirtir.

Oturduğu yeri değiştiren anlatıcı, altmış yaşlarında yaşlı bir kadının maç izlediğini görerek ona neden maça geldiğini sorar. Yaşlı kadının maça gelme sebebi de tıpkı Affan Bey gibi sıkıntılı olmasıdır. Özellikle yaz aylarında maçlara geldiğini söyleyen kadın, İstanbul'da bu aylarda suların kesildiğini bu yüzden çocukların eline birer şişe, damacana vererek maça geldiklerini, itfaiye stadın kapısına birikenleri dağıtmak için su sıktığı sırada burada çocukları yıkadığını, getirdikleri kapları da suyla doldurduklarını söyler.

Anlatıcının maçta karşılaştığı bir başka kişi de *Müzmin Muhalif* lakaplı Alaaddin Bey'dir. Alaaddin Bey, hangi partinin iktidarı olursa olsun hepsine muhalif olduğu için bu lakabı almıştır. Onun maça gelme sebebi de spora olan tutkunlukla ilgili

[146] Nesin, *Koltuk,* s. 155.

değildir. Alaaddin Bey, oyuncuların kimine "... *dairenin müdürü*", kimine "*hanım*"ı[147], kimine de kızmış olduğu bir şoför gözüyle bakarak futbolculara bağırıp küfrettiğini, izleyicilerin çoğunun da kendisi gibi maça sadece bağırıp çağırmak, içini dökmek ve rahatlamak için geldiğini söyler.

Maça gelen insanların her birinin farklı sorunları vardır. Genel olarak geçim derdi sıkıntıların temelini oluştursa da kişilerin ailelerine duydukları kızgınlık, diğer insanlarla yaşadıkları tartışmalar, patronla yaşanan sorunlar ve benzerleri de yakınmaya sebep olan diğer unsurlardır. Maç atmosferinin yarattığı durum, her ne kadar olumsuz olsa da, kişilerin bireysel rahatlamaları ve mutlulukları için olanak haline dönüşür. Kişilerin başka amaçlarla maç izlemeye gelmeleri, öykünün mizahi yönünü oluşturur. Bu mizahi yön, kişilerin yaşantılarından yakındıkları bir ortam yaratarak sosyal yapıya yönelik bir eleştiriyi taşır. Öykü boyunca kişilerin yakınmaları aracılığıyla geçim sıkıntısına, anlayışsız kişilere, yaz aylarında suları kesen belediyeye, patronlara ve şoförlere eleştiri getirilir.

Ölmüş Eşek kitabındaki "Onuncu Mektup" (1957) da Ölmüş Eşek'in öldükten sonrasıyla ilgili şikâyetleri aracılığıyla ironik bir bağlantı kurularak yaşamdan yakınılan sözlere yer verilen bir öyküdür. Yol kenarında ölen Ölmüş Eşek'i morga götürmek üzere gelen cankurtaran arabası yolda kaza yaparak bir adamı yaralamıştır. O yaralı hastaneye yetiştirilse de hastanelerin acil servisleri yoğun olduğundan hastayı kabul etmezler. Bunun üzerine bütün hastaneleri cankurtaran arabasıyla birlikte dolaşmak zorunda kalan Ölmüş Eşek, bir türlü morga gidememekten yakınır. Mektubun sonunda Eşekarısı'na öldükten sonra yaşadıklarını anlatmasının sebebinin, ona yaşamın tadını çıkarmasını öğütlemek olduğunu söyleyen Ölmüş Eşek ekler: "*Senin, benim gibilere yaşamak zordur ama, yine de güzeldir.*"[148]

Ölmüş Eşek'in morga götürülürken anlattıkları her ne kadar onun ölümünden sonra gerçekleşmiş olsa da gerçek yaşamda meydana gelen sorunlardır. Yolda cankurtaran arabasının sürekli arızalanması, kaza yapması, hastanelerin yoğunluktan ötürü hasta kabul etmemesi gibi sorunlar, bu dünyaya özgüdür. Gerçek yaşamın

[147] A. g. e., s. 159.
[148] Nesin, *Ölmüş Eşek,* s. 66.

dertlerinden bunalarak ölümü bir kurtuluş olarak gören Ölmüş Eşek'i öldükten sonra erişeceği huzurdan alıkoyan yine bu dünyada ortaya çıkan sorunlardır. Dolayısıyla Ölmüş Eşek, Eşekarısı'na her ne kadar bunları anlatarak ölmeyi istemek yerine yaşamın tadını çıkarması gerektiğini söylese de Nesin, karşıt bir bağlantıyla gerçek yaşamın zorluğunu eleştirir. Ölmüş Eşek'in Eşekarısı'na "senin benim gibiler" diyerek dikkat çektiği, yoksullardır. Nesin'in alt sınıfların yaşantısına yönelik eleştirisi birçok öyküde olduğu gibi bu öyküde de kendisini gösterir.

"Ondördüncü Mektup" (1957) da yaşamın zorluğuna yönelik düşüncelerin dile getirildiği bir öyküdür. Morgda diğer ölülerle sohbet eden Ölmüş Eşek, önceki günlerde orada bulunan genç bir ölünün artık olmadığını görünce onun nereye götürüldüğünü sorar. Doktorların ölüm nedenini merak ederek onu "*teşrihhane*"ye (otopsi yapılan yer) götürdüklerini söyleyen bir başka ölünün devam eden sözleri, yaşam zorluğuna yönelik açık bir eleştiri taşır:

"*Bana kalırsa, bizim insanların neden öldükleri değil, neden yaşadıkları, neden ölmedikleri daha meraklı. Değil mi?*"[149]

Ölü adamın dile getirdiği gibi, yaşam şartlarının zorluğu karşısında insanların ölmeleri merak edilecek bir durum olmaktan çıkar. Ölüm, yaşamı sonlandırmak gibi geri dönüşü olmayan bir yok oluş olmasına rağmen, Nesin'in öykü kişileri için yoksulluk ve bunun yarattığı sıkıntılı yaşamdan kurtulmak için yok olmak, sevindirici bir çözüme dönüşür. Ölmüş Eşek'in öyküsünün sonunda Eşekarısı'na arkasından ne konuşulduğunu merak ettiğini söyledikten sonra ekledikleri, yaşama karşı ölümün daha avantajlı bir süreç olduğunu dile getirir: "*Ne derlerse desinler, ikisi de külahıma... Öldüm ya, ben ona bakarım. Arkada kalanlar çatlasınlar kıskançlıklarından. Ben yine öndeyim...*"[150] Bu sıkıntılar içinde yaşayan insanlarla karşılaştırıldığında Ölmüş Eşek, ölmüş olmasıyla kıskanılacak bir konumu temsil eder. Dolayısıyla insanların nasıl yaşadıklarının araştırılması gerektiğini belirten ölü adam aracılığıyla bu sıkıntıları yaratan sistem, kurumlar ve kişiler eleştirilir.

[149] A. g. e., s. 91.
[150] A. g. e., s. 91.

Ölmenin yaşamaktan daha avantajlı olduğuyla ilgili düşünceler, "Yirmiüçüncü Mektup"ta (1957) da dile getirilir. Bir süre morgda kaldıktan sonra gömülen Ölmüş Eşek, sağlığında kendisini cehennemden çok korkuttuklarını ancak cehennemin korkulacak bir yanının olmadığını söyler. Cehennemle ilgili söylenen "*alev alev yanar, sonra birden heryanı buz tutar donar*" gibi sözlere onay vererek, cehennemin gerçekten böyle olduğunu söyleyen Ölmüş Eşek, sağlığında oturduğu bodrum katındaki evlerin de tıpkı cehennem gibi olduğunu, bu yüzden "*sanki hiç ölmemiş de dünyada eski yaşamını sürdürüyormuş gibi*" olduğunu belirtir. Üstelik cehennem, yeni bir cezalı gelince kapısı açıldığında arada bir hava aldığı için bodrum katındaki evlerden daha yaşanılasıdır.

Ölmüş Eşek'in ölmekten mutluluk duymasının bir diğer sebebi, kendisini cehennemde yazlığa gelmiş gibi hissetmesidir. Üstelik buranın dünyadaki yazlıklardan bir diğer avantajı da "*karasinek*", "*sivrisinek*", "*komşuların* "*bağırttıkları radyo gürültüsü*", "*gençlerin çığlıkları*", "*sokak satıcılarının bağırmaları*", "*klakson*", "*korna sesi*", "*araba gürültüsü*", "*polis düdüğü*" gibi rahatsız edici unsurların yanında televizyon, radyo, gazete de olmamasıdır. Bu durumu, "*bu türlü işkenceler burada akıllarına gelmemiş*"[151] diyerek değerlendiren Ölmüş Eşek gerçek yaşamda karşılaşılan durumları eleştirir.

Ölmüş Eşek, Cehennem'deki yaşamın dünya yaşamına göre daha tercih edilebilir olduğunu dile getirirken sağlığında yaşadığı bodrum katındaki evlerle Cehennem hayatını eşdeğer görür. Dünyadaki yaşantı, Cehennem hayatından korkulmasına gerek kalmayacak kadar kötü şartlarla doludur. Bazı insanların ölmeden önceki hayatlarının Cehennem'i anımsatması, Ölmüş Eşek temsilciliğinde bu insanların ölümü kurtuluş olarak değerlendirmelerini haklı gösterir.

Cehennemde bulunmayan "*türlü işkence*"ler dünya yaşantısını çekilmez yapan diğer unsurlardır. Gürültüye neden olan bu unsurlar günlük yaşantının içinden seçilmiştir. Televizyon, radyo, gazete gibi iletişim araçlarının Cehennem'de bulunmuyor oluşundan mutlu olan Ölmüş Eşek aracılığıyla yazar bu mekanizmaları çeşitli sebeplerle eleştirir. Ölmüş Eşek'in, Cehennem'in bile gerçek hayattan daha

[151] A. g. e., s. 168.

çekici yaşam şartlarına sahip olduğunu belirtmesiyle yazar, sosyal yaşamı yaşanılabilir kılmayı engelleyen unsurları eleştirir.

"Üniforma" (1957) da birinci kişi anlatıcının bulunduğu şartlardan yakınmasıyla genel sosyal çıkarımlara varılan bir öyküdür. İstanbul'dan Ankara'ya trenle gitmeye karar veren anlatıcı bindikten sonra trenin her iki istasyonda bir yirmi dakika gecikme yapan kalabalık bir posta treni olduğunu anlayarak gitmek için yanlış bir saat seçtiğini düşünür. Kalabalığın itmesiyle tuvalet kapısının arkasına sıkışan anlatıcı, burada sırtında bir heybe yüklendiğini, ancak heybeyi asıl taşıyanın kucağına oturduğu bir ihtiyar olduğunu söyler. Sırtındaki heybenin üstünde bir çocuk, çocuğun üstünde de yarı vücuduna kadar üstüne yaslanmış babası olduğunu söyleyen anlatıcı mizahi bir anlatımla bu durumu eleştirir: "*Bu numarayı, buradaki yol arkadaşlarıyla bir sirkte yapsak, dünyanın parasını kazanırdık.*"[152]

Kalabalık İstanbul nüfusu, şehrin her bölgesinde olduğu gibi, şehirlerarası araçlarda da varlığını gösterir. Trendeki kalabalıktan duyduğu rahatsızlığı mizahi bir dille eleştiren anlatıcı, bu durumdan yakınmaktadır. Anlatıcının içinde bulunduğu sıkışıklık, çeşitli insan tiplerini yansıtması açısından önemlidir. Sırtına yüklenen heybe, yere uzanmış olan ihtiyar ve pencereden dışarıyı göremeyecek kadar kalabalık olan ortam, tuvaletten gelen "*amonyak ve çürük kükürt kokusuyla*"[153] birleştiğinde yoksul insanların yaşantısını çağrıştırır. Anlatıcının bulunduğu durumdan şikâyet etmesi ekseninde onun yoksul insanların düşüncelerini temsil ettiği söylenebilir.

Yaşantısından yakınan halkın konu edildiği öykülerden biri de "Arş Doğuya, Marş Batıya"dır. (1960). Masalsı öğelerle kurulmuş, olan öykü, "*bir zamanlar coğrafyanın bilmediği, tarihin unuttuğu, matematiğin girmediği bir ülke*"yi anlatır. Bu ülkede yaşayan insanlar, bilinmeyen bir nedenden ötürü sürekli, "*artık çekemiyoruz*", "*artık taşıyamıyoruz*" diye bağırmaktadırlar. Geceleri bu sesler yüzünden uykuları kaçan "*Yönetmenbaşı*" "*altyönetmenler*"e[154] halka bir konuşma yapacağını, bu yüzden herkesin alanda toplanmasını söyler. Ancak alanda toplanan halkın inleyişleri devam etmektedir. Bunun üzerine halkın içinden birkaç yaşlı kişiyi

[152] Nesin, *Hangi Parti Kazanacak,* Nesin Yayınları, 18. b., İstanbul, 2009, s. 54.
[153] A. g. e., s. 54.
[154] Nesin, *Hoptirinam,* s. 23.

yanına çağıran *Yönetmenbaşı*, neden böyle inlediklerini sorar. Yaşlıların verdiği cevap, halkın yakınmasının nedenini açıklar:

"*Ayaklarımıza görünmeyen, demirden ağır topuzlar, tokmaklar bağlanmış gibi sanki!.. Ayaklarımızı çekip adım atamıyoruz. Yürüyemiyoruz. Bizi yere doğru çeken bu görünmeyen ağırlık gittikçe artıyor. Böyle sürerse günün birinde yere çakılıp kalacağımızdan, bir insan ağacı olacağımızdan korkuyoruz.*"

İnsanların hareket etmelerini engelleyen bu sıkıntı "*sırtlarında görünmeyen bir yük*"[155] olduğunu söylemeleriyle Türkçenin günlük dil kullanımında karşılık bularak açıklığa kavuşur. Halkın sırtındaki yük, ayaklarındaki ağırlıklar hayat zorluğunun somut bir benzerlikle anlatılmasıdır. İnsanlar yoksulluktan, geçimin zor olmasından, devletin ve tüm egemen güçlerin baskısından bunalıp bağırarak ve inleyerek tepkilerini gösterirler. Halkın korkusu, günün birinde bu baskı ve zorluklara dayanamayarak tepkisizleşip "*insan ağacı*"na dönüşmektir. Bu anlamda insanların haykırmaları ve bağırışları her ne kadar olumsuz durumların sonuçları olarak doğsa da halk, ezilmeye karşı tepki gösterdiğinden Nesin'in arzuladığı bir toplumsal eylemi gerçekleştirir. *Yönetmenbaşı*'nın bağırışlardan rahatsız olup uykularının kaçması, sömürüye karşı başkaldırıyı savunan yazarın, tüm yöneticileri hedef aldığı bir eleştiridir. "*Coğrafyanın bilmediği*" bir ülkede yaşayan bu insanların yakınmalarına sebep olan hayat koşulları, yazarın dâhil olduğu halkın sıkıntılarını karşılayarak somutlaştırdığı için yazarın, halkın arzu ettiği tepkiyi masalsı öğeler aracılığıyla dile getirdiğini söylemek doğru olacaktır.

Aziz Nesin'in öykü kişileri, toplumun hayat zorluğu çeken kesimlerinden oluşur. Bu kişiler çektikleri sıkıntılar karşısında etkin bir tepki göstermek ya da harekete geçmek yerine "yakınarak" pasif direniş gösterirler. Toplumun pasif direnişe yatkınlığı Tezcan'ın çalışmasında da ele alınır. Yapılan testler ve araştırmalar sonucunda "*Türk toplumunda bireylerin daha çok pasif agressif eğilimler taşıdığı, introvert*[156] *kişilik özelliği*"[157] gösterdiği ortaya konmuştur. Her ne kadar pasif olsa da bu direniş halkın karşılaştığı sorunların bilincinde olduğunu gösterir. Dolayısıyla

[155] A. g. e. s. 24.
[156] İçe dönük kimse.
[157] Mahmut Tezcan, a. g. e., s. 105.

Nesin'in toplumun haksızlıklara karşı uyanışını sağlama amacı, halkın farkındalık kazanmış olması noktasında gerçekleşir.

7. MEDENİYET ALGISI

1950'li yıllarda, henüz yirmi yedi yıldır uygulanan bir rejimin sıkıntıları tüm toplumsal kurumlarda görülmekle birlikte bu durumu yaratan asıl neden, toplumu oluşturan bireylerin, uygulanmaya çalışılan yeniliklerle ilgili yaşadığı algı sorunlarıdır. Nuri Bilgin'e göre "*gelişmekte olan toplumlarda, ikili bir kültürel yapı ortaya çıkmaktadır: Bir yandan, geleneklerden kaynaklanan yerli, öte yandan modernlik adına dıştan alınmış veya empoze edilmiş dış kaynaklı yapılar.*" Bilgin, bu ikili kültür yapısının *heterokültür*[158] kavramıyla ifade edildiğini söyler. Avrupa'da toplumsal bir bilinç ve değişim ihtiyacıyla ortaya çıkan akım ve kavramlar, Türkiye'de soyut anlamlarını kaybederek, yeni bir toplum oluşturma yolunda duyulan ihtiyaçla devleti oluşturan yapılar tarafından somutlaştırılarak uygulamaya konulmuştur. Yeni Cumhuriyet'in Batı eksenli medeniyet kavramı etrafında oluşturulan sistemini algılama ve benimseme noktasında ortaya çıkan sorunlar, Aziz Nesin'in öykülerinde gerçek insanların gerçek sorunları olarak yansımış ve eleştirinin yöneltildiği hedef olmuştur.

"Medeniyetin Yedek Parçası" (1955), yanlış algılamadan çok yanlış tanıtılan bir kavramsal soruna yapılan eleştirinin anlatıldığı bir öyküdür. Üçüncü tekil kişi anlatıcının kullanıldığı öyküde bu durum, okuyucunun yaşanan bir olayı uzaktan izleyerek olayın gerçekliğine inanmasını sağlar. Öykünün başkişisi Hamit Ağa, tarlasını hayvanları kullanarak ve bazen gündelikçi tutarak sürerken, askerden gelen oğlu ve öğretmen olan karısı ve damadının traktör alma ısrarlarıyla karşılaşır. Hamit Ağa başlarda bu fikre karşı çıksa da köy öğretmeninin traktörü "seksen beygir gücü"ne benzetmesiyle kararı değişir. Bankadan kredi çekerek traktörü alan Hamit Ağa, tarlayı sürmenin yanında eğlencelere gidip traktörle yarışlar yapsa da bir süre sonra traktör bozulur. Traktörün tamir edilebilmesinin tek yolu yedek parça bulmaktır ancak ülkede o yıllarda yedek parça bulma konusunda sıkıntılar yaşanmaktadır. Uzun uğraşlar ve pek çok masraf sonunda yedek parça bularak

[158] Nuri Bilgin, *Sosyal Psikoloji Sözlüğü,* Bağlam Yayıncılık, 2. b., İstanbul, 2007, s. 407.

traktörü tamir ettirseler de sık sık bozulan traktör, Hamit Ağaya pek çok borç yaptırır. Traktörün çektirdiği sıkıntılar yüzünden eski öküzünü bile özleyen Hamit Ağa, etrafına tüm ailesini toplayıp traktörü tamir edeceğini söyleyerek elinde balyozla traktörü kırarken söyledikleri köylü halk ve medeniyet arasındaki ilişkiyi açıklar:

"*Geldik leşin başına... Vurdum balyozu dümenine, al dedim sana yirminci yüzyıl... Vurdum balyozu motörüne, al lan dedim, bu da sana medeniyet... Vurdum balyozu tekerine, al dedim bu da, senin efendime diyeyim yedek parçan... Vurdum balyozu, vurdum balyozu, vurdum balyozu...*"[159]

1950'li yıllar tarımda traktörün kullanılmaya başladığı ve 1950-1960 yılları arasında, kullanılan traktör sayısının üç kat arttığı bir dönemdir.[160] Bu dönemin köylü halkın yaşantısına ilk yansımaları Nesin'in incelediğimiz öyküsünde açıkça ortaya konmuştur. Hamit Ağa'nın öykünün başında traktör alımına karşı oluşu, izleyen olaylarla birlikte değişim göstermeye başlasa da öykünün sonunda aynı duruşla ortaya çıkar. Öykü içinde de bahsedildiği gibi traktör, medeniyetin simgesidir. Nesin, bu simgenin anlaşılmasını okuyucuya bırakmak yerine öykü içinde de açıklayarak Hamit Ağa ve bir milletvekili arasında yaşanan diyalogda oluşacak medeniyet algısı çatışmasına zemin hazırlar. Kahvede arkadaşlarına Demokrat (*Demirgırat)* partinin vekiliyle yaptığı diyalogu anlatan Hamit Ağa'nın, memlekete medeniyetin demirle geleceğini söyleyen vekile verdiği cevap mizahi bir yolla onun medeniyet algısını ortaya koyar:

"'*İyi hoş diyorsun ama, bu medeniyeti memlekete getirdiniz, hani bunun yedek parçası?..*' *dedim.* '*Gel bizim tarlaya da gör, medeniyet parça parça oldu, leş gibi yatıyor ortalıkta,*' *dedim.* '*Hem*' *dedim,* '*bu medeniyetin daha küçüğü yok mu?*' *dedim.* '*Bu meret vursan yerinden oynamaz, dah desen kalkmaz, hoşt desen kıpırdamaz.*'"[161]

[159] Nesin, *Yedek Parça,* s. 12.
[160] Emre Kongar, *21. Yüzyılda Türkiye,* Remzi Kitabevi, 29. b., İstanbul, 2001, s. 361.
[161] Nesin, A. g. e., s. 11.

Nesin, köylünün medeniyet algısında ortaya çıkan sorunu soyut olarak değil, köylünün günlük yaşantısına indirgeyerek somut bir biçimde ele alır.[162] Hamit Ağa'nın öykünün başında traktör almaya, ailesinin onca çabasıyla değil de öğretmenin "seksen beygir gücüyle" çalıştığını söylemesiyle karar vermesi, medeniyeti temsil eden traktörün köylüler için soyut bir güçle değil, kendi yaşamlarına dokunan somut bir bağlantıyla önemli olduğunu gösterir.[163] Öyküde kavramsal anlamını yitiren medeniyet, köylü halka sorun yaşatan bir düşman gibi betimlenir. Dolayısıyla öykünün sonunda medeniyeti kendisiyle tanıştıran ailesini etrafına toplayarak balyozla traktörü parçalarken söyledikleri, hem medeniyeti hem de ailesini cezalandıran bir davranıştır. Bu ceza, kendisine onca sorun yaşatmış Hamit Ağa içinse katarsise dönüşür. Medeniyet kavramıyla birlikte gelen yirminci yüzyıl Türkiye'deki yanlış uygulamalarıyla halkın alışık olmadığı sistemleri de beraberinde getirdiği için, halkın öfkesini kazanan bir anlama bürünmüştür.

Medeniyet, sadece köylü halkın değil, şehirde yaşayan insanların da yüzeysel anlamıyla değerlendirdiği bir kavramdır. "Kuyruk" (1957) öyküsü, kuyrukta bekleyen insanlar arasında geçen diyaloglarla onların medeniyeti algılama biçimlerini eleştirir. Öykünün anlatıcısı, yolda yürürken "*üç örgü, beş örgü, yedi örgü, araba atı kuyruğu gibi*" bir kuyrukla karşılaşır. Kalabalığı gören herkes, bunun ne kuyruğu olduğunu birbirine sorsa da kuyruğa eklenir. Kuyrukta bekleyen iki kişinin arasında burada yaşanan karmaşayla ilgili geçen diyalog medeniyet üzerine düşüncelerini ortaya koyar. İnsanların medeniyeti bir türlü öğrenemediklerinden yakınırken medeniyeti eş değer gördükleri olgular önemlidir:

"*- ... Medeniyet ne demek? Atom bombası bir, kuyruk iki, bu ikisini öğreneceksin, başka çaresi yok. Önüne bak be! Hössst!*

- Yooo... O kadar değil; medeniyet dedin mi, bunun içine naylon da girer, plastik de girer, lasteks de girer, efendime söyleyeyim, taaa bikiniye kadar herbişey girer. Çüşşş! Nasırıma bastın yahu, kör müsün?

- Niye çikleti saymıyorsun? Medeniyet dedi miydin çiklet de içine girer.

- 'Sallan-yuvarlan' dansı?.. İtme ulan!

[162] Mehmet Kaplan, *Hikâye Tahlilleri,* Dergâh Yayınları, 1997, s. 226.
[163] A. g. e., s. 228.

- Onu bilir, onu söylerim, biz daha bir kuyruk olmasını öğrenmedikçe adam olamayız. Öff! Amma yükleniyorlar. Yavaş be!.."[164]

Halkın medeniyeti anlayış biçimi soyut değil somut bir bağlamda değerlendirilir. Devletin izlediği politikalarla halka medeniyet kavramıyla birlikte sunulan "atom bombası, plastik, bikini, 'sallan-yuvarlan' dansı" gibi unsurlar, halkın medeniyeti kavramadan, somut bir nesne gibi algılamasına sebep olmuştur. Bu iki kişinin konuşmasında medeniyetle eş değer görülen unsurlar, batı medeniyeti yönünde bir değişimin izlendiği politikalar neticesinde toplum yaşantısına dâhil olmuştur. Dolayısıyla Nesin öyküsünde, batılı anlamda gerçek bir medeniyet yaşamında "kuyrukta beklemek" gibi varlığının sorgulanması gereken durumların, Türkiye toplumunun algısında medeniyetle eş değer görülmesini eleştirir.

"Ağzıyla Kuş Tutan Adam" (1959) ise halkın yanlış medeniyet algısını gösteren bölümler içerir. Anlatıcı, tramvayda birbirleriyle sohbet eden yolcuların, "'*Ağzıyla kuş tutan adam*'"a[165] sorular sormalarını ve onun da her sorunun cevabını bilmesini anlatır. Marilyn Monroe'nun ölümüyle ilgili konuşurken Amerika'daki zenci meselesine gelen konuyla ilgili "'*Ağzıyla kuş tutan adam*'", orada bir kadından bir dolar çalan bir zencinin bir süre önce elektrik sandalyesine bağlanarak idam edildiğini söyler. Elektrik sandalyesinin ne olduğunu soran yolculara, "*bizim gurşuna dizmak gibi. Veyahut, de ki, asmak...*" diyerek açıklayan "'*Ağzıyla kuş tutan adam*'", "*Medeniyet başka şey canım. Adamı oturduğu yerde, haberi bile olmadan öldürüyorlar.*"[166] sözleriyle medeniyet anlayışını ortaya koyar.

"'*Ağzıyla kuş tutan adam*'"ın medeniyet algısındaki yanlışlık, bir kişinin idam edilmesinin yolları hakkındaki düşünceleriyle ortaya çıkar. İdam cezasının varlığını sorgulamaktansa bir kişinin ayakta veya oturarak öldürülmesine göre kendisince medeniyetin üstünlüğünü belirlemiş olan adam, idam cezasını kabullenmiş olduğunu gösterir. "'*Ağzıyla kuş tutan adam*'"ın örnek olarak anlattığı olaydaki zenci adamın, idam edilmesinin yanında, "neden" idam edildiği üzerinde durulmaması da bu noktada önem kazanır. Zenci adamın idamının sebebi "bir dolar" çalmış olmasıdır.

[164] Nesin, *Kuyruk,* s. 45-46.
[165] Nesin, *Aferin,* s. 103.
[166] A. g. e., s. 106.

"'*Ağzıyla kuş tutan adam*'" bu durum üzerinde durmayıp, medeniyetin varlığından söz ederek, derinlemesine bir medeniyet anlayışının olmadığı ortaya koyar. Nesin, "'*Ağzıyla kuş tutan adam*'"ın ironi içeren sözleri yoluyla bireyden yola çıkarak genel manada toplumun yanlış medeniyet anlayışını eleştirir.

Nesin'in öykülerinde yanlış medeniyet algısı bazen de masalsı unsurlar eklenerek işlenir. "Paldır Küldür" (1960), bilinmeyen bir ülkenin insanlarının başkişi oldukları bir öykü olmasıyla masal öğelerine sahiptir. "*Bilinmeyen dünyanın, bilinmeyen kıtasındaki bilinmeyen memleketin bilinmeyen insanları, bilinmeyen bir zamandan beri kendi kendilerine yaşar*"larken "*bilinen dünya üzerinde yaşayan*" birtakım adamlar bu bilinmeyen yere yolculuk yaparlar. Burada tarımla ve hayvancılıkla geçinen *bilinmeyen insanlar*a onların çok geri kaldıklarını söyleyen *bilinen insanlar* kendi ülkelerine gelip kendilerinin ne kadar çok geliştiklerini görmelerini isterler. *Bilinmeyen insanlar,* gelişmediklerini söyleyen bu kişilere çok kızmış olsalar da gerçekten gelişmemiş olabilecekleri sorusu kafalarını karıştırır. Bunun üzerine *bilinen ülke*ye gitmeye karar verirler. Bir süre orada kaldıktan sonra kendi memleketlerine dönen *bilinmeyen insanlar bilinen ülkenin insanlarının* makineler sayesinde geliştiklerini anlarlar ve kendi ülkelerinde de makine yapmaya karar verirler. Bir süre uğraştıktan sonra makinenin açılışını yaparken bazı parçaların eksik olduğunu fark ederler. Birkaç yıl sonra bu eksikliği de tamamlasalar da makinenin sürekli bir eksiği bulunur ve onu tamamlamak için yıllar verilir. En sonunda makineyi "*paldır küldür*" sesleriyle çalıştırmayı başarırlar fakat bu arada parçalar eklendikçe daha da büyüyen makine ülkenin yarısından çoğunu kapladığı için tarım ve hayvancılık alanı kalmaz. Bir gün ziyaretlerine gelen *bilinen insanlar*a sevinç içinde artık gelişip gelişmediklerini soran *bilinmeyen insanlar,* gelişmek yerine "*eskisinden de beter ol*"dukları cevabını alırlar. *Bilinen insanların* bunca uğraşın sonunda makineyi yaptıklarını söyleyen *bilinmeyen insanlar*a bu makinenin ne ürettiğini sormaları üzerine yaşanan diyalog yanlış medeniyet algısının örneklerindendir:

"*Bilinmeyen dünyanın bilinmeyen kıtasının bilinmeyen memleketinin insanları,*
- Ay bu makine bişey mi yapardı, bişey mi çıkarırdı?., diye şaşırarak sormuşlar.
- Bişey yapmayan makineyi niçin yaptınız? Ne işe yarar?

Bilinmeyen memleketin bilinmeyen insanları,

- Çok doğru, demişler, makineyi yaptık ya, şimdi de makineye bişey yaptıralım.

Sonra kendi kendilerine,

- Gürültü çıkarıyor ya, yeter bize, demişler, bak dinle: Paldır küldür, paldır küldür..."[167]

Aziz Nesin'in öyküdeki "*bilinmeyen ülkenin insanları*"yla Türkiye halkını, "*bilinen ülke insanları*"yla da Avrupa ve Amerika'yı simgeleştirdiği söylenebilir. Türkiye, gelişmekte olan ülkeler sınıfında yer alması sebebiyle sanayi alanında gelişme göstermiş olan Batı'ya göre geri kalmış, yardıma ihtiyacı olan bir ülkedir. Öyküde *bilinen* ve *bilinmeyen* karşıtlığıyla kurulan yapı içinde Türkiye halkının yalnızlığı, Batılı ülkelerinin algısına uzakta oluşu verilir. Kendi yaşam şekillerini değiştirmeye çalışan *bilinmeyen insanlar*ın *bilinen insanlar*ın geri kaldıklarını düşünmelerine yol açarak kafalarını karıştırmaları Batı'nın sömürücü politikalarına yönelik bir eleştiri içerir.

Öykülerinde sık sık fabrikalarda çıkan sorunları mizahi bir dille eleştiren Nesin, bu öyküsünde de makineleşmede yaşanan sorunları ele alır. *Bilinmeyen insanlar*ın gelişme arzusuyla yaptıkları makineleri, yıllarca uğraşıp yine de işe yaramaz bir hale getirmeleri, Türkiye'de makineleşmeye geçerken yaşanan sıkıntılara yönelik bir eleştiridir. Medeniyet algısında olduğu gibi gelişmeyi de yanlış anlayan halk, üretim kısmındaki kazançlarını düşünmeden sadece makine yapımına odaklanır. Bu bakımdan öykünün sonundaki diyalogda mizahi bir dille ortaya çıkan metafor, toplumun gelişim ve medeniyet algısına yönelik eleştiriyi dile getirir. Halkın gelişim için yeterli gördüğü nokta makinenin çıkardığı "*paldır küldür*" sesidir.

İncelenen öykülerin yazıldığı yıllarda erken dönem sanayileşme, liberal politikalar ve Batı sermayesinin ekonomiye girişi görülür. Bu politikaların toplumsal değişime etkileri, doğru kavranamamış bir medeniyet ve gelişim düşüncesiyle ortaya çıkar. Öykülerinde daima halktan yana olan Nesin, toplumun algısında meydana gelen sorunları halkın karakteristik yapısına bağlamaktan çok izlenen devlet

[167] Nesin, *Hoptirinam,* s. 65-66.

politikalarının yarattığı bir sonuç olarak değerlendirir. Dolayısıyla öykülerde halktan insanlar aracılığıyla ortaya çıkan eleştirinin temeli devlete dayandırılır.

8. İSTANBUL'A GÖÇ EDEN İNSANLAR

Toplumsal yapıyı değişime iten etkenlerden biri de köyden kente yapılan göçlerdir. Kırsal alanlardaki eğitim, geçim, ulaşım, sağlık gibi yaşamsal zorlukların yanında, sanayileşmeyle birlikte iş imkânlarının kentlere yakın bölgelerde kurulmuş olması ve kentlerdeki diğer iş imkânları, köylü insanları göçe yönelten etkenlerdendir. Kente göç eden insanların burada geleneksel yaşamlarını sürdürme çabaları, kent kültürüyle çatışmalarına ve zamanla bu kültürün değişime uğramasına sebep olmuştur. Aziz Nesin'in öykülerinde göç eden insanların, geleneksellik ve kentlilik arasındaki çizgide yozlaşan kültürleri ve onların kente uyum aşamasında yaşadıkları sorunlar ele alınır.

"Bizim Apartmanın Sahibi" (1956), kente göç eden bir köylünün ekonomik yönden geçirdiği değişimin konu edildiği bir öyküdür. Öykünün anlatıcısı Hasan Bey, bir evin bodrum katında ailesiyle beraber yaşamaktadır. Anlatıcıya göre evin sahibi Ali Efendi, paragöz ve çıkarcı bir adamdır. Bir gün Hasan Bey kirayı bir ay geciktirdiği için Ali Efendi kirayı almak üzere iş yerine kadar gelir. Hasan Bey, Ali Efendi'yi tanıyan patronu sayesinde ev sahibinin daha önceden patronun kapıcısı olduğunu öğrenir. Patron, Ali Efendi'nin Hasan Bey'in ev sahibi olduğunu ve kirayı almak için geldiğini söylemesi üzerine şaşırır. Ali Efendi'nin patronun bu şaşkınlığına verdiği cevap ve ardından Hasan Bey'in düşündükleri göç eden insanlarla ilgili bir eleştiriyi dile getirir:

"*- İnsaf edin beyefendi, dedi, yirmiiki yıldır Istanbul'dayım, Istanbul kaldırımı çiğniyorum, artık bir apartmanım da olmasın mı?*

Ben doğma büyüme Istanbullu olduğuma, yirmiiki değil, kırkiki yıldır Istanbul'da yaşadığıma utandım, başımı önüme eğdim. O günden sonra,

- Nerelisin? diye sorsalar,

- Sivaslıyım, Istanbul'a geleli altı ay oldu, diyorum."[168]

Ev sahibi Ali Efendi'nin tek sahip olduğu mülk bu apartman değildir. Bundan başka bir apartmanı, Nişantaşı'nda bir ev, birkaç yerde arsa ve dükkânı da vardır. Kirayı almaya her geldiğinde Hasan Bey'e bonolarını gösterip borçlarından bahseden Ali Efendi, onun bu zenginliğine şaşıran Hasan Bey'e her seferinde yirmi iki yıldır İstanbul'da yaşadığını, zengin olmazsa ayıp olacağını söyler. Ali Efendi bir gün karaborsa yaparken yakalanarak cezaevine girdiğinde onu ziyarete giden Hasan Bey'in avutmak için söyledikleri Nesin'in mizah gücünü gösterir:

"*- Üzülme Ali Efendi, dedim, yirmi iki yıldır Istanbul'dasın. Artık bir cezaevine de mi girmeyeceksin yahu? Aldırma, daha çok girer çıkar, alışırsın kardeşim, aldırma...*"[169]

İstanbul'a göç eden Ali Efendi'nin ev sahibi, İstanbullu Hasan Bey'in ise onun kiracısı olması öyküde çatışmayı oluşturan zıtlıkların ilkidir. Yirmi iki yıldır burada yaşadığı için zengin olmasının normal olduğunu dile getiren Ali Efendi'ye karşın doğduğundan beri İstanbul'da olan Hasan Bey'in kirayı bile ödeyememesiyle oluşan ikinci zıtlık, ilk çatışmayı daha da kuvvetlendirir. Bu çatışma, zengin fakir arasında bir karşıtlığı barındırsa da Ali Bey'in göç etmiş olması öykünün konusuna başka bir yön kazandırır. Daha önce kapıcılıkla para kazanan Ali Bey için, İstanbul para kazanmanın, zenginliğin sembolüdür. Bu durum, ekonomik sebeplerle köyden ayrılıp kente yerleşen insanların asıl amacını doğrular. Öykünün sonunda Hasan Bey'in, ev sahibinin İstanbullu olma bilinciyle alay ettiği sözleri de zenginliği sadece ekonomiyle eşdeğer gören insanların sonunda düştükleri durumu hak ettiklerini dile getiren sözlerdir.

Öykülerde göç eden insanlar bazen de çeşitli iş kollarında, hemşeri ilişkileriyle iş bularak dönemlik çalışanlardır. "Bizim Hemşeri" (1957), hemşeri ilişkileriyle iş bularak İstanbul'a göç eden insanların yaşamlarına yönelik tespitlerin bulunduğu bir öyküdür. Anlatıcının birinci tekil kişi olduğu öyküde, başkişinin hemşerileri ya

[168] Nesin, *Damda Deli Var,* s. 87.
[169] A. g. e., s. 88.

İstanbul'a temelli yerleşmişlerdir ya da dönemlik olarak çalışıp birkaç ayı köyde geçirerek "*memleketin nüfusu(nu) art(tırırlar).*" İstanbul'a yerleşen insanlar ise eşlerini memlekette bırakıp İstanbul'da tek başlarına yaşarlar. Anlatıcı, oğlan çocuklarının çalışmak için İstanbul'a geldiklerini söyledikten sonra kız çocuklarının durumunu anlattığı sözleri, sosyal bir tespit içerir: "*Kızlar evlenir, Istanbul'a iş tutmaya gelecek başka çocuklar yetiştirirler.*" Anlatıcının bu sözleri, köylü halkın ve anlatıcının kente yapılan göçleri normalleştirdiklerini ve bu zorunluluğun her kuşakta devam edeceğini kabul ettiklerini gösterir. Yapılan bu tespit yazar açısından bakıldığında topluma yönelik bir eleştiri içerir. Köyde geçim sıkıntısı yaşadıkları için büyük kentlere gönderdikleri insanlarla düzensiz bir yaşam sürdüren halk, buna rağmen çocuk yapmaktan vazgeçmez. Dolayısıyla yazar için bu durum halkın eleştirilmesi için önemli bir gerekçedir.

Göç etmenin gerekliliğini benimseyen insanların yaşlandıktan sonrası için kurdukları hayaller ise İstanbul'da yaşamayı benimseyemediklerini gösterir. Bu insanların hayali, "*geçinemedikleri topraklara gömülmek*"tir[170]. Yaşadıkları süre boyunca İstanbul'a çalışmak zorunda kalan insanlar, memleketleriyle aralarındaki bağı ancak öldükten sonra koruyabilirler. Bu durum, büyük kentlere göç eden insanların çaresizliğini gösterir.

İstanbul'a, zenginliğin sembolü misyonunun yanında başka anlamların da yüklendiği "Yanlış Kapı" (1960) öyküsü de göç eden insanların başına gelen sorunların anlatıldığı öykülerden biridir. Öykünün üçüncü kişi anlatıcısı, tren vagonunda eli yüzü yaralar içinde bir delikanlıyla yanındaki adam arasında geçen diyalogu anlatır. Sargılar içindeki delikanlı yanındaki adama, neden sargılı olduğunu açıklamak için olayları en başından anlatmaya başlar. Delikanlının küçüklüğünden beri köydeki her erkek çalışmak için İstanbul'a gider ve döndüğünde en çok kadınları anlatır. İstanbul'dan her dönen, orada istedikleri kadınla beraber olduklarını, hiçbir kadının kendilerini geri çevirmediğini ve bunun "*İstanbul'un bir âdeti*"[171] olduğunu söyler. Bunun üzerine İstanbul'u merak ederek para kazanma bahanesiyle İstanbul'a gelen delikanlının buradaki kadınlarla ilgili ilk izlenimi önemlidir:

[170] Nesin, *Toros Canavarı,* s. 112.
[171] Nesin, *Gözüne Gözlük,* s. 51.

"-... *Allah bilir ya, anlattıklarına pek de inanmıyordum. Ama gözümle görmüştüm. Bunlar niye güler, niye süzüm süzüm süzülür, keklik gibi seker. Çağırıyorlar belli bişey...*"[172]

İstanbul'a ilk geldiğinde istediği her kadınla beraber olabileceğini düşünen delikanlı, bir gün bu isteğini gerçekleştirmek için İstanbul'un her tarafını dolaşır ve bir apartmanda karar kılar. Bir evin kapısını çalan delikanlının karşısına bir adam çıkar ve delikanlı ona karısını çağırmasını söyleyerek amacını ima eder. Bunun üzerine adamdan dayak yiyen delikanlı, yanındaki adama arkadaşlarının da yalan söylediğini anladığını ve köye varana kadar kendisinin de bir yalan düşüneceğini söyler.

Köyün erkeklerinin şehir kadınlarıyla ilgili düşünceleri, onların şehir kültürüne olan uzaklıklarını ve bu kültürü yanlış anlama noktasındaki eğilimlerini gösterir. Birbiriyle çelişen iki kültürü zorunlu olarak ortaklaştırmaya iten, köylü insanların şehre göç etmeleridir. Köydeki geleneklerle şehir yaşamının birbiriyle örtüşmemesi köylü insanları yanlış anlamaya ve değerlendirmeye yönlendirir. Bu noktada bu insanların zihniyetlerinin değil onları göçe zorlayan şartların eleştirildiğini söylemek doğru olacaktır. Köylü insanların düşünce yapılarına yönelik eleştirilen tek nokta, aslında hayal ettikleri gibi her kadınla beraber olmadıkları halde hepsinin, sadece "erkeklik egoları"yla diğer erkeklere karşı yenik gözükmemek amacıyla yalan söylemesidir.

Nesin'in öykülerinde eleştirinin hedefinde, İstanbul kültürüne entegre olarak değişmek yerine kültürü dejenere ederek İstanbul'u değiştiren halk ve onları bu duruma sürükleyen şartlar vardır. Yazarın diğer büyük şehirler yerine İstanbul'a yapılan göçleri anlatması doğduğundan beri İstanbul'da yaşamasına ve buradaki değişimi Cumhuriyet'in kurulduğu ilk yıllardan bu yana izlemesine bağlanabilir. Göç eden insanların anlatıldığı öykülerde Nesin'in eleştirisi, insanları göçe zorlayan sebeplere ve bu göçün sonucunda kent yaşamında meydana gelen kültür karmaşasının sosyal yapıyı olumsuz yönde etkilemesine yöneliktir.

[172] A. g. e., s. 52-53.

9. İNSAN İLİŞKİLERİ

Sosyal psikolog Nuri Bilgin'e göre, "*Etimolojik olarak iletişim (Latince communicatio veya communicare), bir şeyi ortak kılmak, paylaşmak demektir. Terim 14. yüzyıldan itibaren sosyal ilişkileri ifade eder. Bu anlamda bireysel olandan kolektif olana geçişi ifade eden iletişim, sosyal yaşamın temel koşuludur.*"[173] Aziz Nesin'in öykülerinde kişiler arası ilişkiler, bireysel yönleriyle değil, toplumsal çıkarımlar boyutuyla ele alınır. Halkın içinden kişilerin oluşturduğu öykülerde, kişilerin temsilcisi oldukları gruplar içinde yaşanan insan ilişkileri konu edilir.

"Gübre Kralı" (1957) insan ilişkileri arasındaki farklılığa dayalı anlatımın öne çıktığı bir öyküdür. Öykünün birinci kişi anlatıcısı, yıllar önce Amerika'ya gitmiş olan amcasıyla köylü halk arasındaki iletişim farklılığını anlatır. Anlatıcının köyde yaşayan ailesi on sekiz yaşında Amerika'ya giden amcasından o zamandan beri haber alamamışlardır. Ancak Amerika'dan köye dönenler amcanın orada milyoner olduğunu söylerler. Bu söylemin ardından ailesiyle amcası arasında karşılaştırma yapan anlatıcı, Amerikalı zengin amcayla köylü aile arasındaki farklılığa dikkat çeker. "*Doğrusu bizim bütün akrabalar, hepimiz yoksul insanlardık, ama birbirimize bağlıydık.*" diyen anlatıcı aile arasında ayrı gayrı olmadığını, herkesin her şeyini paylaştığını, birinin borcu olsa öbür kardeşlerin ona yardım ettiğini anlatır. Anlatıcı ailesinin Amerika'daki amcaya küskünlüğünün sebebini de bu doğrultuda ilişkilendirir. Ailenin yoksulluklarına rağmen birbirlerine çıkarsız bağlılıklarının yanında hiçbir yardım beklemedikleri amcanın "*bir kuru selam bile göndermemesi çok güç(lerine) git*"mektedir[174].

Köydeki yoksul yaşantılarının içinde ancak birbirleriyle paylaşım halindeyken geçinebilen köylü ailenin birbiriyle ilişkisi daha sıcak ve samimi bağlarla kuruludur. Aile arasındaki bu paylaşım "borç" kavramı dışında gelişen farklı bir olguyu temsil eder. Karşılıksız yardım adıyla sembolleşen bu olgu insan ilişkilerinin belirleyicisidir.

[173] Nuri Bilgin, *Sosyal Psikoloji Sözlüğü,* Bağlam Yayınları, 2. b., İstanbul, 2007, s. 165.
[174] Nesin, *Koltuk,* s. 63.

Amerika'ya giden amca ise aileyi arayıp sormayışının yanında başkaları tarafından duyulan milyonerliğiyle köylülerin gösterdikleri iletişim örneğinin zıttı bir konuma yerleşir. Köylü aile ve amca arasındaki karşıtlıktan yola çıkarak iletişim şeklini belirleyen temel unsurun parasal ilişkiler olduğu söylenebilir. Kişilerin maddi varlıkları ya da yoklukları bireylerin yaşam biçiminde belirleyici olurken, Nesin'e göre insan ilişkileri zengin ve yoksul olmak üzere iki farklı sınıfın kalıp özellikleriyle ortaya çıkar.

"Kedi Neden Kaçtı?" (1957) öyküsünde ise insanlar arasındaki ilişki hiyerarşik bir yapılanmayla birbiriyle ilişkili on iki kişi ve bir kedi ekseninde anlatılır. Gazetelerin hatalarından ötürü yüklendiği bir bakan, bu durumdan bunaldığı bir noktada yanına Müsteşar'ını çağırarak ona sorular sorar ve en sonunda Müsteşar'ın yaptığı bir hatayı bularak ona bağırır ve böylece rahatlar. İki kişi arasında yaşanan bu gerilim öykünün devamında, Müsteşar ve Genel Müdür, Genel Müdür ve Müfettiş, Müfettiş ve Müdür, Müdür ve Muavin, Muavin ve Kısım Amiri, Kısım Amiri ve memur Hüseyin Bey, Hüseyin Bey ve Odacı, Odacı ve tramvay biletçisi, tramvay biletçisi ve karısı, karısı ve kedi arasında ortaya çıkarak birbirine bağlantılı bir sırayla gelişir.

Anlatıcının "*bizim Doğu geleneğimize göre yukarıdan aşağı*"[175] bir metotla anlattığı olaylar sınıf ilişkilerine göre hiyerarşik bir sırayı takip ederek Bakan'dan kediye doğru ilerler. Bakan'dan başlayarak herkes bir üstünün sinir bunalımına katlanarak bu siniri bir altına aktarır. İş ortamında üst-ast ilişkisiyle başlayan bu aktarım odacı-biletçi arasında müşteri-satıcı ilişkisine, biletçi ve karısı arasında toplumsal cinsiyet ayrımının yarattığı bir eşitsizliğe, kadın-kedi arasında ise fiziksel güç bakımından güçlü olan insanın hayvan üzerindeki baskısına dönüşür. Sınıf ilişkilerinin belirleyici olduğu bu öyküde eleştirilen, bu hiyerarşik sıralamanın varlığı ve bu sıralamayı oluşturan kişilerin kişisel rahatlamalarını alt sınıflar üzerindeki baskıyla sağlamaya çalışmalarıdır.

"Samimiyet" (1958) öyküsünde ise kişiler arasındaki samimiyet kavramı irdelenir. Ankara'ya giden trende karşılaşan ve yan yana yolculuk eden biri şişman

[175] Nesin, *Kazan Töreni,* s. 12.

diğeri zayıf iki kişi arasında geçen diyaloglar, kişiler arasındaki ilişkinin değişimini göstermesi açısından önemlidir. Bu iki kişi konuşmaları arasında samimiyete çok önem verdiklerini ve insan ilişkilerinde en önemli şeyin samimiyet olduğunu dile getirirler. İlk karşılaştıklarında birbirlerine "siz", "zatıâliniz" diyerek hitap eden, sürekli iltifat ederek kibar davranan, birbirlerinin özel yaşantısını merak ettikleri noktada bunu "*af buyur*"arak[176] soran bu iki kişi bir süre sonra sohbeti ilerleterek "siz" demeyi bırakıp dışarıda gördükleri bir kadına ıslık çalan, Ankara'da bir gün buluşup "*âlem yap*"ma[177] planları yapan kişilere dönüşürler. Tren Ankara'ya vardığında birbirlerine "*herif*", "*hööööst*", "*çüşş*"[178] diyerek hitap etmeye başlayan bu kişiler trenden inip vedalaşırlarken ikisi de kıyafetlerini düzeltip öykünün başındaki nazik "*beyefendi*" hallerine geri dönerler.

Öykünün başında bu iki kişi, giyimlerinin şık, temiz ve süslü betimiyle ve bu yüzden bu kişilerin "*beyefendi*" sıfatını hak ettikleri söylenerek üst sınıf kişilerin temsilcisi oldukları vurgulanır. Dolayısıyla bu kişilerin ele alınan ilişkileri üst yapıyı temsil etmeleri yönünden eleştirilir. Bu kişilerin konuşmalarındaki samimiyet vurgusu, onların samimiyet anlayışına yönelik eleştiri getirme amacıyla kurgulanmıştır. Öykünün başında giyimlerinden beklenen davranışları sergileyen kişiler, öykünün sonunda samimiyet olduğunu ileri sürdükleri davranışlarıyla asıl karakterini ortaya koyarlar. Bu kişiler arasındaki ilişki iki aşırılık içinde kendini gösterir. Aşırı nazik ve aşırı kaba davranışlar sergileyen kişiler arasındaki bu iletişim şekli öykünün mizahi yönünü güçlendirmek için tercih edilmiş bir kurgu olarak yazarın eleştirisine yön veren asıl öğelerdir. Üst sınıflar arasında samimiyet olarak nitelenen ilişkinin bu boyutu, kişilerin olmak istedikleri ve aslında oldukları arasındaki ayrımla onların samimiyetsizliklerine yönelik eleştiri içerir.

Aziz Nesin insan ilişkileri konusu 1956 yılından sonra yazdığı öykülerinde irdelemiştir. Öykülerde kişiler arasındaki ilişkiler sınıf ayrılıkları noktasında belirlenir. Alt sınıf kişiler arası iletişim samimiyete dayalıyken üst sınıfı oluşturan kişiler arasındaki iletişimde parasal ilişkiler, hiyerarşik konum ve samimiyetsizlik öne plandadır. Nesin'in insan ilişkileri kapsamındaki eleştirisi, üst sınıf ilişkilerin

[176] Nesin, *Nazik Alet,* Nesin Yayınları, 21. b., İstanbul, 2010, s.116.
[177] A. g. e., s. 118.
[178] A. g. e., s. 119.

belirleyicisi olan bu unsurlara ve bunların uygulayıcılarına yöneliktir. Sıradan halk arasındaki ilişki ise öykülerde sadece tespitle sınırlı kalarak yazarın olumsuz yönde eleştirisinden çok takdirini kazanan bir boyutta incelenir.

10. GELENEKLER

Toplumun belli sosyal olaylara karşı kaynağını geçmişten alan, kuşaktan kuşağa aktarılan ve yaptırım gücü olan bilgileri anlamına gelen gelenekler, bir topluluğun yaşayışını belirleyen en önemli unsurlardandır. Gelenekler geçmişin düşüncelerini, gereksinimlerini ve duygularını temsil ederler. Bir toplum geçmişin meydana getirdiği bir organizmadır. O da ancak, ağır ağır olan kalıtımsal birikimler sonucunda değişebilir.[179] Gelenekler her topluma göre değişiklik göstermenin yanında, belli bir toplum içinde de çeşitli ayrılıklara uğrar. Yaşanılan coğrafyanın, atalar kültürünün belli olaylar karşısında gösterdikleri tutum ve davranışlar o bölgede yetişen tüm kuşakların yaşamını belirler. Aziz Nesin'in öykülerindeki kişi kadrosu, Türkiye'de yaşayan her kesimi içerdiğinden geleneksel yaşantı örnekleri açısından zengin bir kaynak oluşturur.

Ölmüş Eşek kitabının "Onyedinci Mektup"unda (1957) genç bir ölünün Ölmüş Eşek'e anlattıkları, geleneksel yaşayışa yönelik unsurlar içerir. Kan davası yüzünden karşı tarafın ailesinden üç, kendi ailesinden beş kişinin öldüğünü söyleyen genç ölü, barışmak için ne kadar uğraşsa da kan davasını bitiremediğini dile getirir. Genç ölünün kan davasıyla ilgili söyledikleri, bu geleneğin özelliklerini içerir:

"*Kan gütme, evi ocağı söndürmeden, soyunu kurutmadan bitmezmiş. Bizim soydan bitek er kişi kalmamasıya bu kan gütme sürecekmiş ille de...*"[180]

Kendi ailesinin tek erkek çocuğu olan genç ölü, kan davası yüzünden okula bile gidememiş, yirmi iki yaşında ölene kadar, annesinin korumasıyla yaşayabilmiştir. Askere gittiğinde annesinin ona, kente gitmesi, orada kimlik ve kılık değiştirerek

[179] Gustave Le Bon, *Kitleler Psikolojisi,* Hayat Yayınları, İstanbul, 2009, s. 59.
[180] Nesin, *Ölmüş Eşek,* s. 107.

yaşamasıyla ilgili bir mektup göndermesi üzerine genç ölü, İstanbul'a gelip yaşamaya karar verir.

Öyküde, kan davası geleneği eleştirilir. Genç ölünün kan davasının çıkış sebebinden bahsetmemesini yazarın bilinçli kurgusu olarak değerlendirebiliriz. Yazara göre kan davasının sebebinin bir önemi yoktur. Önemli olan bu geleneğin yol açtığı sonuçlardır. Öyküde okula dahi gidemeyen, ailesindeki tüm erkekleri kaybeden, sürekli öldürülme düşüncesinin varlığıyla "*korkak*" yetişen genç ölünün hayatını belirleyen etken, kan davasıdır.

Kan davası, "*Bir kimsenin ailesinden ya da akrabalarından birini öldüren bir kişiyi ya da onun akrabalarından birinin, öldürülenin kanına karşılık olmak üzere öldürülmesi geleneğidir.*"[181] Bu geleneğin etkisini sürdürdüğü topluluklarda öldürülen kişinin intikamını alma duygusu gerekliliğe dönüşür. Alınacak intikam, "*iki toplum arasında kurulan bir cezalandırma dizgesi olarak kendini göster*"diğinden[182], resmi işlemler yoluyla mahkemede görülecek bir davayla değil, kişilerin kendi aralarında, hapse girmek ve hatta ölmek pahasına yürütülecek bir davadır. Ölümlerin iki ailenin erkek bireyleri arasında gerçekleşmesi, ailenin soyunu erkeğin sürdürdüğü inancını gösterir. Bu yüzden ailenin tek erkek bireyi olan genç ölünün çocuk sahibi olmadan ölmesi, ailenin soyunun tükenmesi anlamına gelir. Genç ölünün "ölmeme" sorumluluğundan daha önemlisi aileyi devam ettirmesidir. Öyküde eleştirilen, bir insanın hayatının belirleyicisi olan ve geleneksel bir temele dayanan kan davasıdır.

"Irz Düşmanları" (1958) öyküsü de gelenek eleştirisine yöneliktir. Öykünün anlatıcısı bindiği trende jandarmanın yanında üç mahkûmla karşılaşır. On dört yaşında bir kızı kaçırarak tecavüz etmekten tutuklanan üç kişiye, kız kaçırmak yerine neden kızları "*Allahın emriyle*" isteyip evlenmediklerini soran anlatıcıya mahkûmlardan birinin anlattıkları, yaptıklarının sebebini açıklar. Mehmet Damer isimli bu mahkûm, köydeki tüm kızların başlık parası karşılığında evlendirildiğini, ancak kendisinin annesi ve babası olmadığı için parayı toparlayıp bir türlü

[181] Mahmut Tezcan, *Kan Dâvâları,* Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, 2. b., Ankara, 1981, s. 6.
[182] Evelyn Reed, *Kadının Evrimi,* Payel Yayınları, Çev. Şemsa Yeğin, İstanbul, 1994, s. 281.

evlenemediğini dile getirir. "*Allanın emri de, peygamberin gavlı de başlık...*"[183] diyen Mehmet Damer köyde, on bir yaşındaki kızların bile başlık parası için evlendirildiğini söyler. Askere gidip geldikten sonra evlenmek istediği bir kız için zamanla başlık parasını toparlayacağını söyleyen mahkûmu kızın babası beklemediği için Mehmet Damer köydeki kızları kaçırmaya başlar. Köylüler onu yakalayıp dayak atsalar da akrabalık ilişkilerinden dolayı jandarmaya teslim etmezler. Başlık parası toplamak için gittiği başka bir yerde kız kaçırınca yakalanan Mehmet Tamer, mahkûm edilir.

Mehmet Damer'in anlattıkları aracılığıyla başlık parası geleneği eleştirilir. Babasından sonra evleneceği erkeğin soyuna bağlanacak olan kadının doğduğu aile içindeki yeri geçici kabul edilir. Kadının evleneceği erkeğe ve ailesine vereceği hizmet karşılığında doğduğu ailede yaşadığı süre boyunca kızın yetiştirilmesi için harcanan emeğin maddi karşılığı beklenir. "*İki çüt oküznen, bi inek, bi de ikiyüz pangınot*"[184] bir kadına karşılık gelir. Kadının evlenmesiyle beraber doğduğu evde fiziksel gücüyle yaptığı işler ve gösterdiği hizmette oluşacak boşluk, evleneceği erkekten gelecek olan büyükbaş hayvanlarla veya parayla giderilir.

Emre Kongar'a göre başlık parasının kadının toplumsal güvenliğini sağlamaya yönelik bir işlevi vardır. Kongar, "*Köy ailesi ataerkil olduğundan, kadın genellikle erkekle aynı haklara sahip değildir. Fakat, karısıyla evlenmek için, onun ailesine belli bir ödeme yapmış olan erkek, ona daha bir özenle davranmasa bile, hiç değilse boşanmadan önce, bu işin maliyetini düşünecektir.*"[185] diyerek bu işlevi açıklar.

Öyküde başlık parasının Kongar'ın bahsettiği işlevden çok babalar tarafından maddi kazanç olarak görülmesi eleştirilir. Öykünün başında Mehmet Damer'in kız kaçırarak tutuklanmasına tepki gösteren anlatıcının, öykünün sonundaki tavrı belirsiz bırakılır. Bu belirsizlik, kız kaçırmak gibi haklı bir sebebe bağlanamayacak bir eylemde suçlunun sadece Mehmet Damer değil, yaşadıklarından yola çıkarak onu bu suça iten gelenekler olmasından kaynaklanır.

[183] Nesin, *Gıdıgıdı,* s. 26.
[184] A. g. e., s. 26.
[185] Emre Kongar, *21. Yüzyılda Türkiye*, Remzi Kitabevi, 29.b., İstanbul, 2001, s. 589.

"Yürüyün Yiğitler" (1959) ise geleneklerden çok geleneksel yaşantının eleştirildiği bir öyküdür. Bir köye yolları düşen dört memur, köy kahvesine giderken kendi aralarında konuşarak, ağustos ayında bile çok soğuk olan bu köyde insanın birilerini dövme arzusu duyabileceğini ve bu yüzden köyde kan davası olabileceğini söylerler. Bunun üzerine kahvede köyün yaşlısı İpraamağa'ya, köyde kan davası olup olmadığını sorarlar. "*Şükür öyle kötü şeyler adet olmamış.*" diyerek cevap veren İpraamağa, sadece karşı köyle zamanında kavga ettiklerini ancak şu an aralarında bir sorun olmadığını söyler. Karşı köyle aralarında yaşanan dört kavgayı anlatan İpraamağa her anlatımının sonunda köylerinde kan davasının ne olduğunun dahi bilinmediğini tekrarlar. Karşı köyle yapılan her kavga, birtakım köy sorunlarından kaynaklanır. Bu sorunu duyan köyün yaşlısı "*ne durursunuz, kuşanın yiğitler*"[186] diyerek iki köyün tüm bireyleri arasında sopalarla, silahlarla gerçekleşen kavgayı başlatmış olur. Uzun yıllar süren kavgalar barışmayla sonuçlansa da mutlaka başka bir sebepten kısa süre sonra tekrar kavga edilir.

Köyün yaşlısı, bilgeliği ve geleneklerin dayanağı olmakla birlikte onun söylediği her söz karşı konulmaz bir doğruluk içerir. Onun "*kuşanın yiğitler*" diyerek başlattığı kavgalar geleneksel bir karşı konulmaz anlam taşıması sebebiyle eleştirilir. İpraamağa, kan davasının ne olduğunu bilmediklerini söylese de gerçekleştirdikleri eylem, kan davalarıyla benzerlik taşır. Uzun yıllar iki köyün tüm bireyleri arasında süren çatışma, kan davalarıyla aynı doğrultuda ilerler. Öyküde kan davası söyleminden yola çıkılarak onunla eşdeğer bir tutumla sergilenen kavgalar eleştirilir.

Gelenekler sorunu, Aziz Nesin'in 1957 yılından sonra yayımlanan kitaplarında yer alır. Yazarın eleştirdiği gelenekler, varlığını köylerde sürdüren örneklerle ortaya çıkar. Kan davası ve başlık parası geleneği doğrultusunda anlatılan olaylarda, geleneklerin sorgulanmadan yaşanması ve olumsuz sonuçlar doğurması anlatılır. Anlatımlarda mizahi üslubundan ödün vermeyen yazar, özellikle köy halkı için daha fazla öneme sahip geleneklerin doğurduğu olumsuz sonuçlar aracılığıyla, toplumun bu gibi gelenekler noktasındaki bilinç değişimini tetiklemeyi amaçlar.

[186] Nesin, *Kördöğüşü,* s. 111.

11. ÇALIŞMA HAYATI

Aziz Nesin'in öykü kişileri uzun saatler çalışan, emeğinin karşılığını alamayan, geçim sıkıntısı çeken kişilerdir. Çalışma yaşamı kalitesi düşük olan bu kişiler daha fazla geçim sıkıntısı çekmemek için uzun yıllar çalışmak zorunda kalırlar. Nesin'in öykülerinde bu kişilerin yaşam mücadelelerine sıkça yer verilirken iş yaşamında çektikleri zorlukların anlatıldığı öyküler sınırlıdır.

"Koltuk" (1957) öyküsünde üçüncü kişi anlatıcı aracılığıyla emekli olan bir kişinin emeklilikten sonra yaşadıkları anlatılır. Çalıştığı devlet dairesinde herkesin "*Beybaba*"[187] dediği kişi, otuz dokuz yıldır devlete bağlı çalışan bir memurdur. Daha önce emekli olmamasının sebebi, açığa alındığı için on bir yılının sayılmamış olmasıdır. Emekli olacağı için heyecan duyan Beybaba, iş yerindeki herkese emekli olduktan sonra yapacaklarını anlatmaktadır. En sonunda emekli olan Beybaba, evde olduğu ilk gün erkenden kalkıp tüm gün bahçeyle uğraştıktan sonra ertesi gün zor yürür hale gelmiştir. Bu haline rağmen hayal ettiği işleri yapmaya çalışan Beybaba, on gün içerisinde her tarafını sakatlar, evdeki herkesin huzurunu kaçırır. Bunun üzerine bir gün dairedeki arkadaşlarını görmek için evden çıkar. Onlara emekliliğini, hayal ettiği işleri yapıyormuş ve çok mutluymuş gibi anlatır. Her gün arkadaşlarını görme bahanesiyle iş yerini özlediği için daireye giden Beybaba, oradakilere işlerinde yardım da eder. Dairenin yirmi sekiz yıllık çalışanı olduğu için tüm dosyaların yerlerini, her işin nasıl yapılması gerektiğini bilmektedir. Beybaba'nın daireye her gün gelmesinden memnun olan iş arkadaşları, kendi aralarında para toplayarak şef masasının yanına konmak üzere ona bir koltuk yaptırırlar. Arkadaşlarının bu hediyesi üzerine duygulanan Beybaba, her gün dairede çalışıyor gibi işe gidip gelmeye devam eder.

Bir memurun çalışma hayatına zorunlu bağlılığının anlatıldığı öyküde devletin etkisiyle Beybaba'nın on bir yıllık çalışma süresi görmezden gelinir. Bu yönüyle Beybaba'nın yaşadıkları devlet kurumlarına yönelik eleştiri taşır. Otuz dokuz yıl her gün sabahtan akşama kadar çalışmanın etkisiyle yorulduğunu hissederek, evde yapacağı işlerin hayalini kuran Beybaba'nın emeklilik hayatının ilk günleri hayal

[187] Nesin, *Koltuk,* s. 6.

kırıklığıyla sonuçlanır. Onun her gün işe gidip gelmesine alışmış olan ailesi, kendisine ve çevresine verdiği zararlardan ötürü Beybaba'nın evdeki varlığından rahatsız olmaya başlar. Dolayısıyla Beybaba'nın iş yerindeki arkadaşlarını her gün ziyaret etmesi, emekliliğinin en güzel yönü olur. Çalıştığı her gün emekliliğin hayalini kuran Beybaba, evdeyken de çalışmanın hayalini kurmaya, memurluğun "*ne tatlı yaşam*"[188] olduğunu düşünmeye başlar.

Beybaba'nın emekli olduktan sonra asıl mutluluğun iş yerinde çalışmak olduğunu düşünmesi, uzun süre çalışan memurların tüm hayatını çalıştıkları yerlerin oluşturmasıyla ilgilidir. Beybaba emekli olmadan önce artık yorulduğunu düşünse de onun asıl yorgunluğu evde geçirdiği sürede ortaya çıkar. Yazar, beybaba aracılığıyla bir memurun iş yaşamının hayatında bu derece belirleyici olmasını sağlayan uzun çalışma sürelerini ve memuru iş yerine bağımlı hale getiren şartları eleştirir.

"Bendeniz Mahvoldum" (1960) öyküsünde ise bir memurun betimlenişi, çalışma hayatına yönelik izler taşır. Çalıştığı yerdeki memurluğundan alınıp başka bir yere gönderilmek üzere dairede evrak işi için başka bir memurla konuşan memur, üçüncü kişi anlatıcı tarafından, "*eğik sol omzundan, kamburumsu sırtından, yıllarca masa başı memurluğu yaptığı belli*"[189] diyerek tarif edilir. Memurun uzun yıllar çalışmanın etkisinin vücuduna yansımış olması, onun çalışma hayatına yönelik çıkarımlara varılmasını sağlarken memurun yaşam zorluğu çeken bir kişi olmasını da simgeler. "*Yirmialtı yıllık memuriyet hayatım hep ilçelerde, bucaklarda geçti. El etek öperek, sonunda vilayete gelebildik.*" diyen memur, kendi sözleriyle de çalışma hayatının zorluğunu anlatır. Bir memurun ilçe ve bucaklarda çalışması belli bir yaşam şeklini sürmesine sebep olurken vilayete atanmak, çalışma hayatında terfi anlamına gelir. Memurun "*el etek öperek*" vilayete atanmış olması, terfi etmek uğruna kendisinden üst düzeyde bulunan kişilere yalvarmak zorunda kaldığını göstererek, kişilerin memurlukta sadece fiziksel olarak değil, gururundan ödün vererek duygusal anlamda da yıprandıklarını ortaya koyar. Yazar, çalışma hayatının memur üzerinde yarattığı sonuçlar dolayısıyla iş yaşamına yönelik eleştiri getirir.

[188] A. g. e., s. 14.
[189] Nesin, *Gözüne Gözlük,* s. 119.

Aziz Nesin'in öykülerinde çalışma hayatının zorluğunu yaşayan pek çok kişi vardır; ancak özellikle bu zorluğu yaşayan kişilere vurgu yapılan iki öyküsünde memurların yaşamı ele alınır. İki memur için de uzun yıllar çalıştıkları vurgusu yapılarak ve memurluklarının yarattığı sonuçlar dile getirilerek çalışma yaşamının yıpratıcı etkileri üzerinde durulur. Bu yıpratıcı etkileri yaratanın düzensiz yönetim sistemi olması bakımından Nesin, öykü kişilerini değil, üst yapıyı oluşturan tüm mekanizmaları eleştirir.

12. DİĞERLERİ

Aziz Nesin'in sosyal yapıya yönelik eleştirileri toplumu oluşturan her sınıfa ve kişiye yönelir. Bu yönelim doğrultusunda yazılan "Şermendi Ne Zaman Doğdu?" (1957) öyküsü, edebiyat tarihçilerine yönelik eleştiri içerir. Bir bilim adamıyla bir aydın arasında geçen diyaloglardan oluşan öyküde Şair Şermendi'nin ne zaman doğduğuyla ilgili yazılan bir kitap üzerine konuşulur. Ünlü bir bilginden bahseden bilim adamının bu kişinin "*çok büyük bir bilgin*" olduğunu söylemesi üzerine diğeri bunun nedenini sorar. Bunun nedenini bilmediği için aydını bilime karşı ilgisizlikle suçlayan bilim adamı, bu bilginin, Şair Şermendi'nin 4 Mayıs olarak bilinen doğum tarihinin aslında 3 Mayıs olduğunu kanıtlayacak bir kitap yazdığını söyler. Bilgin kitabın henüz, içinde şairin doğum tarihinin 4 Mayıs olmadığını söyleyerek meseleye giriş yaptığı birinci cildini yazmıştır. Bilim adamına göre bilgin, birkaç cilt sürecek bu kitapların ancak beşinci ve altıncı cildinde Şermendi'nin doğduğu tarihi söyleyecektir. Bilim adamının, bilginin sadece bu kadar olan bir bilgiyi birkaç satırla anlatmak yerine sayfalarca kitap yazmasına şaşıran aydına verdiği cevap, yazarın bilim adamlarına yönelik mizahi eleştirisini içerir:

"- *Eğer biriki satırla bunu açıklasaydı, o zaman senden, benden ne farkı kalırdı? Bilgin demek, herkesin bildiği şeyleri, hiçkimsenin bilemeyeceği biçimde yazabilen, beş kelimeyi beşyüz sayfa uzatabilen adam demektir. Bir bilginle, bir bilgisizin ayrımı işte budur.*"[190]

[190] Nesin, *Toros Canavarı,* s. 82-83.

Aydının, bilim adamının, Şermendi'nin gerçek doğum tarihini bilginin kitabını okuyarak mı anladığını sorması üzerine bilim adamı, bir bilginin yazdığı eseri kimsenin okuyarak anlayamayacağını söyler. Bilim adamının, öyleyse bu kitapların neden basıldığını soran aydına verdiği cevap, yazarlara ve bilim adamlarına yönelik eleştiri içerir:

"- *Anlaşılan, bilim için en ufak bir düşünceniz yok. Bir eser ne kadar çok satılır, anlaşılır, okunursa, o kadar değerinden kaybeder. Onun için bilginler, kitaplarının okunup anlaşılmasını değil, raflarda dura dura tozlanmasını daha çok isterler. Az okunan hatta hiç okunmayan, zor anlaşılan, hatta hiç anlaşılmayan kitap, yazarının değerini artırır.*"[191]

Aydının, şair Şermendi'nin gerçek doğum tarihi üzerine ciltler dolusu kitap yazılmasının önemine ve üstelik bu kitapların okunmayarak daha da değerli olduğunun düşünülmesine şaşırması üzerine bilim adamı, kimsenin anlayamayacağı bir kitabı sayfalarca yazmanın zorluğundan bahseder. Sadece delilerin aynı şekilde anlamsız sözler edebileceğini söyleyen bilim adamı, bilginlerle delileri birbirinden, bilginlerin yazdıkları uzun anlaşılmaz eserlerinde bir gramer yanlışı bile bulunmadığını, delilerin ise dilbilim kurallarına uygun biçimde saçmalamalarının imkânsız olduğunu söyleyerek ayırır.

Bilim adamının, şair Şermendi'nin doğumunun bilginler arasında tartışmalar yaratacak kadar önemli olmasını bir türlü anlayamayan aydının bu şaşkınlığını gidermek için söyledikleri, edebiyat tarihinin var oluş sebebini açıklarken söyledikleri yazarın mizahi anlatımını taşır. Şermendi'nin doğum tarihiyle ilgili bir bilginin 3 Mayıs, diğerinin 4 Mayıs demesiyle tartışma başlayacağını, böylece hangisi daha anlaşılmaz eser yazarsa onun daha bilgin olduğunun anlaşılacağını ve edebiyat tarihinin böyle oluştuğunu söyleyen bilim adamı, bilginler olmasaydı halkın Şermendi'nin gerçek doğum tarihini bilmeden bilgisizlik içinde yaşayacağını söyler. Öykü, aydının Şermendi'nin doğumunu bilmeden nasıl karanlık bir dünyada yaşanacağını, bilginlerin iyi ki var olduğunu söylediği sitemli sözleriyle sonlanır.

[191] A. g. e., s. 83.

Öykü boyunca bilim adamının sözleri aracılığıyla ironi oluşturularak bilim adamları eleştirilir. Bilim adamı sözlerini eleştirme bilinciyle değil, ciddiyetle dile getirir. Onun bu ciddiyeti öykünün mizahi anlatımını güçlendirir. Bir şairin doğum tarihinin bu kadar önemli sayılarak üzerine birkaç ciltlik kitap yazılması, yazarın abartı öğeleriyle öykünün mizahi yönünü güçlendirmesine sebep olur.

Bilim adamının bilginin kim olduğuyla ilgili sözleri, bilim adamlarına yönelik sivri eleştiriler taşır. Bilim adamının inançlı bir şekilde, "*Beş kelimeyi beşyüz sayfa uzatabilen*", "*hiç anlaşılmayan*" kitaplar yazabilen bir kişinin bilgin olduğunu söylemesi yazarın eleştirisini dile getirir. Bilim adamları, bilgin olarak nitelendirilmeleri sebebiyle aydın kişiler olarak bilinir. Yazara göre halkın anlayabileceği bir dilden bilinçli olarak uzaklaşan, kendisini halktan daha üstün gören bilim adamları ve aydınlar topluma uzaklıkları bakımından eleştirilmelidir. Konur Ertop'a göre toplumun çıkarlarıyla kendi çıkarlarını eş gören, ülkenin demokrasiye kavuşmasında kendini sorumlu ve borçlu sayan, bunun için yapabileceği şeyleri doğru olarak kestirebilen, uygulayan insan[192] Aziz Nesin'in aydın tanımına uyar. Bu doğrultuda yazar, bir şairin gerçek doğum tarihi üzerine kısa bir bilgilendirici yazı yazılmasındansa, tartışmalar ve anlaşılması zor kitaplar yazılmasıyla oluşan bir edebiyat tarihi bilincine karşı çıkar. Yazarın eleştirdiği edebiyat tarihi çalışmaları değil, bu çalışmaları yürütenlerin bilinci ve izledikleri yöntemdir. Yazara göre, bilim adamları tarafından anlaşılmayan ve satılmayan kitaplardansa, halkın anlayabileceği bir dille yazılan, anlaşılan, okunan kitaplar amaçlarına ulaştıkları için daha değerlidir.

Öykünün sonunda aydının, bilginlerin olmaması durumunda gerçeklerin açığa çıkamayacağını, bu yüzden insanların çok şanslı olduğunu söylemesi, ironik bir anlam taşır. Öyküde aydın, yazarın düşüncelerinin temsilcisidir. Diyaloglar yoluyla karşılıklı çatışma oluşturan aydın ve bilim adamının birbirine zıt kişiler olarak değil; aydının olması gereken, bilim adamınınsa eleştirilen olması yönünde değerlendirilmelidir. Bu iki kişinin çatışması aracılığıyla yazar, bilim adamının bilincini eleştirerek okuyucuya, ideal aydın tipi hakkında fikir verir.

[192] Konur Ertop, "Ölümsüzleşen Gülmece Ustası İçin AZİZ NESİN'LİK…"*, Varlık*, Ağustos 1995, S: 1055, s. 35-36.

Nesin'in "Ah Biz Eşekler" (1960) öyküsünün girişinde, dönemin siyasi baskılarını "*ancak kendi başları belaya girince söylemeye çalışıp da, artık söyleme olanağı da bulamayan kara aydınları yermek için yazılmış*"[193] bir öykü olduğu bilgisi bulunur. Öykü, birinci kişi anlatıcının kendisinin de dâhil olduğu eşeklerin eskiden insanlar gibi konuştuğunu ancak başlarına gelen bir olaydan sonra bu dili unuttuklarını söylemesiyle başlar. Eski kuşaklardan yaşlı bir eşek kırlarda otlarken bir kurt kokusu duyar. Ancak bunun gerçek olmayacağını düşünüp otlamaya devam eder. Kurdun kokusu giderek artsa bile eşek her defasında biraz daha fazla korku hissederek bunun gerçek olamayacağını düşünür ve kendisini avutur. Yaklaşan kurdu gören yaşlı eşek, hayal gördüğünü düşünerek otlamaya devam eder. Yaşlı eşek, kurt kendisini kovalamaya başladığında ondan kaçarken bile "*yaban kedisini kurt sanıp kaç*"tığı[194] için budala olduğunu düşünür. Kurt onu yakaladığında bu sefer gözlerini kapatarak onun gerçek olmadığını düşünmeye başlar. Kurt ancak onu ısırdığı zaman kurdun varlığına inanan yaşlı eşek, can acısıyla kendi dilini de unutmaya başlar ve "*Aaa, o imiş… Aaa, oo-ii…*" diyerek bağırır. Yaşlı eşeğin bu sözlerini diğer eşeklerin de duymasıyla o zamandan bu yana "*eşek milleti, konuşmasını, söyleşmesini unut*"ur ve tüm duygu ve düşüncelerini anırarak anlatmaya başlar. Anlatıcının öykünün sonunda söyledikleri, kendi neslini eleştirmek için söylenmiş sözlerdir: "*O eski kuşaktan eşek, tehlike kuyruk altına girinceye dek, kendini avutup, kandırmamış olsaydı, bizler de konuşmasını bilecektik.*"[195]

Öyküde anlatıcının da dâhil olduğu eşekler, aydınları temsil eder. Eşeklerin insanlar gibi konuşmayı unutup anırmalarıyla, aydınların söylediklerinin önemsizleşmesinden bahsedilir. Bu önemsizleşme durumuna neden olan, halkın baskıya uğradığı dönemde bu duruma karşı çıkmayan aydınların, ancak kendileri bu baskıya maruz kaldıkları zaman tepki vermeleridir. Öyküde, yaklaşan kurdu gördüğü halde gözlerini kapatıp onu görmek istemeyen yaşlı eşekle, aydınların uygulanan baskıları gördükleri halde bunlara sessiz kalmalarına yönelik eleştiri getirilir. Yaşlı eşeğin (aydınların) bu korkaklığı onun ölümüne ve bundan sonra söylediklerinin önemini yitirmesine neden olur. Bu durum Aziz Nesin'in bir soruşturmaya verdiği yanıtlarda daha da netleşir. *Hürriyet Gösteri* dergisinin soruşturmasında Türk

[193] Nesin, *Ah Biz Eşekler,* s. 5.
[194] A. g. e., s. 8.
[195] A. g. e., s. 9.

aydınlarını "genel olarak" korkak olarak niteleyen Nesin, onların kötülüklerinin sadece kendilerine ve halka değil, "*korktukları zorbalara*" karşı da zarar verici olduğunu söyler. Bu durumun dönem içindeki en yakın örneği olarak Adnan Menderes'in asılması olayını gösteren Nesin, "*Aydınlar, Menderes'in baskılarına karşı ödleklik etmeyip yiğitçe davransalardı, zavallı Menderes'i o acıklı sonundan kurtarmış olurlardı.*" diyerek aydınların tutumlarının sonucunu gerçek örnekleriyle ortaya koyar.

Öyküde aydınların eşek olarak nitelendirilmeleri başka bir açıdan da değerlendirilebilir. Nesin'e göre, "*Sürekli despotizm altında yaşayan insanlar onurlarından yitirirler, sürekli aşağılandıkları için de aşağılaşırlar.*"[196] Öykülerin yazıldığı dönem içinde devleti yöneten DP'nin baskıcı tutumları özellikle aydınlar üzerinde etkili olur. Aydınların bu derece baskıyla aşağılanmaları öyküde onların "eşek"leşmeleriyle anlatılır. Eşekler yoluyla aydınlar, yazar tarafından hem kırıcı olmayan bir hakaret yoluyla eleştirilir hem de baskıcı yönetimler sebebiyle insanlıklarını yitirdikleri ortaya konmuş olur.

Nesin'in yazar kimliğini koruyan bir anlatıcı etrafında yaşananların anlatıldığı "İnek Doğuran Sinek" (1957) öyküsü ise anlatıcının yazarlık hakkındaki sitemini dile getirir. Öykünün anlatıcısı Hasan Bey, gazetelere ara sıra köşe yazan gezginci bir yazardır ancak, belli bir gazetede devamlı köşe yazan yazarlara özenmektedir. Anlatıcı, gazete sahiplerinin ve okurların, gezginci yazarların yazılarından, sürekli köşe yazarlarının yazılarına göre daha fazla şey beklemelerinden şikâyetçidir. Hazım adında ara sıra köşe yazdığı bir gazetenin sahibiyle iyi anlaştığı için ondan yakın zamanda sürekli köşe yazarlığı teklifi beklediğini söyleyen anlatıcı, bir gün telefonda Kâzım adında bir arkadaşıyla yaptığı konuşmayı anlatır. "*Sululuklardan, kaba ağız şakalarından hoşlanma*"yan anlatıcı, bu arkadaşı sürekli böyle konuşan biri olduğu için onunla bu şekilde konuşmaya başlar. Ancak karşı tarafın bu konuşma şeklinden rahatsız olmasıyla bir süre sonra arayanın arkadaşı Kâzım değil, patronu Hazım olduğunu anlar. Anlatıcı birkaç gün sonra gazeteden kovulduğu haberini alır. Anlatıcının öykünün sonundaki sözleri, okura ve patronlara yönelik eleştiri içerir:

[196] Nesin, *Soruşturmada,* s. 17.

"*Şimdi gezginci bir yazarım. Gazete, dergi sahipleri de, siz okurlarım da hiç gözünüz doymadan hergün daha büyük bişey yumurtlamamı bekliyorsunuz. Yazımı okuyunca:*

- Aaaa... Bugün de fil doğurmuş! diye şaşmak hoşunuza gidiyor.

Ben sizi de bilirim, patronları da... Üç kuruş veriyorsunuz diye sinekten inek çıkarmaya çalışırsınız."[197]

Nesin, haksızlık yapıldığını düşündüğü tüm kişi ve mekanizmalar gibi okurlara ve patronlara yönelik eleştirisini de dile getirir. Okurların ve patronların aşırı beklenti içinde olmasını,

"*Diyelim, ilk yazıda kuş yumurtası kadar bişey çıkardın ortaya. İkincisinde ille tavuk yumurtası olacak ki hem şaşsınlar, hem,*

- Maşallah, amma büyük yumurtladı! desinler"[198]

diyerek örneklendirir. Nesin'in geçimini sağlamak için sürekli yazı yazan, durmadan çalışan bir yazar olduğu düşünülecek olursa öyküdeki Hasan Bey'in Nesin'i temsil ettiği söylenebilir. Sürekli çalışan bir yazarın, okur ve patronların kendisinden giderek artan oranda bir beklenti içinde olmasına sitem etmesi haklı görülebilir. Bir yazarın, okurların beklentilerine ulaşma çabası, yazdıklarının değerini arttıran bir durum olabilir ancak öyküde anlatıcının sitemi, "*sinekten inek çıkarma*" düşüncesiyle ortaya çıkarak okurların beklentisinin oranını gösterir.

"Aferin" (1959) ise tramvayda geçen konuşmaları anlatarak genel çıkarımlara varan bir öyküdür. Anlatıcı bindiği tramvayda "Ağzıyla kuş tutan adam"ın çevresindeki insanların sorularına cevap verdiğini duyar. Anlatıcı bu adamın, karısının ya da kızının diktiğini varsaydığı kravatsız gömleğiyle, yıllardır odacılık yapan ve sürekli gazete okuyan bir adam olduğunu düşünür. Anadolu ağzıyla konuşan adam, çevresindekilerin kendisine sorduğu her şeyi bilir ve cevap verir.

[197] A. g. e., s. 121.
[198] A. g. e., s. 117.

Adamı dinlerken ineceği durağı kaçıran anlatıcı, indikten sonra kendi kendine "*okumanın ne kadar yararlı bir iş olduğunu*"[199] düşünür.

Bu öyküde yazar, olumsuz bir eleştiri getirmek yerine, didaktik tavrını koruyarak gözlemlediği bir kişinin olumlu yönünü öne çıkarır. Adamın odacı olduğunu, okuma yazma bilmediğini ve gazeteleri heceleyerek okuduğu için okuduğunu iyi anladığını düşünen anlatıcı, onun sorulan her şeyi bilmesini bu sebebe bağlar. Anlatıcı, adamın bu özelliğini takdir eder ve öykünün sonunda okumanın öneminden bahsederek didaktik bir söylem geliştirir.

"Dayanın Yurttaşlarım" (1958) öyküsünde ise sosyal yapıya ilişkin tespitler, masalsı bir kurguyla dile getirilir. Halkın mutlu yaşadığı bir ülkede insan sayısı kadar zehirli böcekler, örümcekler de vardır ancak bu böceklerin sayısı "*başka yerlerdekinden ne çok, ne az olduklarından hiç kimsenin gözüne batmaz*"[200]. Günün birinde ülkedeki bu böcekler çoğalır ve insanları ısırıp zehirlemeye başlar. Böceklerin kendilerini zehirleyip uyuşturmasına alışan halk, giderek bu durumdan keyif alır. Ülkenin aydınları böceklerin bu kadar çok artmasına çözüm bulmak için çeşitli yollar düşünürler. Hiçbir çözüm önerisi böceklerin sayısını azaltamaz. Ancak aralarından akıllı bir aydın çıkarak, böceklerin doğudan esen rüzgârın etkisiyle gelişip büyüdüklerini, doğudan esen rüzgârı kesen dağların yamacında kurulmuş ülkelerde böceklerin normal sayıda olduğunu, bu yüzden doğudan esen rüzgârı engellemek gerektiğini söyler. Çoğunluk ve onları destekleyen, ülkenin yöneticisi Başbay, böceklerden yana olduğu için bu öneriye karşı çıkar. Ülkede büyük bir çatışma gerçekleşir ve sonunda ülkenin kale kapıları doğudan esen rüzgârlara kapatılır. Bu düşünceyi öne süren kişi ülkenin yeni Başbay'ı olur. Ancak bir süre sonra onun ölmesiyle ülkede başbaylık seçimleri başlar. Adayların tümü, doğudan esen rüzgâra karşıdır ancak Başbay seçilebilmek için birkaç oya ihtiyaçları olduğundan kale kapısını birkaç oyluk açtırırlar. Her bir aday kapıyı biraz açtırırken zamanla kapı ardına kadar açılır. O zamandan beri bu ülkede doğu kapısı bir açılıp bir kapanmaktadır.

[199] Nesin, *Aferin,* s. 108.
[200] Nesin, *Memleketin Birinde,* s. 36

Öyküde pek çok metafor yer alır. Öncelikle doğu kapısının metaforu olduğu unsur üstünde durulmalıdır. Ülkede bulunan böceklerin artıp çoğalmaları, ülkedeki Doğu etkisinin, Doğulu düşünce yapısına sahip kişilerin artmasının metaforlaşmış hâlidir. Bu kişilerin böcekle simgeleştirilmeleri, böceklerin sevilmeyen hayvanlar olmasındandır. Ancak/Ayrıca ülkedeki böcek sayısının artması, kişilerin zehirlenmesine ve onların etkisinde kalmalarına sebep olur.

Ülke insanlarının etkisi altında kaldığı Doğulu düşünce tarzıyla akla dayanmayan, dini duygular üzerinden yayılan bir düşünce tarzı eleştirilir. Yazarın Doğulu olarak gördüğü bu düşünce şekliyle insanların zehirlenip uyuşmaları, bu düşünceye sahip kişilerin çoğalması anlamına gelir. Yazara göre akli unsurları ön planda tutmayan bir düşünce şeklinden kurtulmak gerekir. Öyküdeki aydınlar ve bilginler, Doğulu düşünce tarzından kurtulmak için çaba sarf ederler. Aydınların önerdikleri tüm görüşlerden en akla yatkınının bir aydın tarafından ileri sürülmesiyle bu aydın, öykünün övülen kişisi olur. Doğulu düşünce tarzına karşı mücadelede öncülük eden bu kişi, savunduğu çözüm yöntemini başardığı ve ülkedeki böcek sayısının azalmasını sağladığı için ülkenin Başbay'ı olur.

Öyküdeki kurgu, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerini ve cumhuriyet'in ilk yıllarını anımsatır. Osmanlı Devleti'ni gerileten sebepler arasında genel olarak Batılı değerlere kapalı olma ve Doğuyu yüceltme bilinci vardır. Bu bilinçle mücadele etmek isteyen aydınlar, çeşitli reformist öneriler sunsalar da ülkede köklü bir değişiklik elde edilmez. Doğudan Batıya dönüş tam anlamıyla Kurtuluş Savaşı'yla sağlanır. Bu bakımdan öyküdeki öncü aydını Atatürk olarak düşünmek mümkündür. Halkla birlikte girdiği mücadeleyi kazanan Atatürk, Doğulu düşünce yapısıyla ilgili avangart/radikal önlemler alır. Öyküdeki ülkenin yeni Başbay'ı olan aydın gibi halka, Doğulu düşünce yapısına dönülmemesi gerektiğini vurgular. Ancak öyküde bu aydın öldükten sonra başlayan seçimlerde adayların, Doğulu değerleri savunanların oylarını almak için yaptıklarıyla ülkedeki değerler yine alt üst olur. Bu durum, Atatürk'ün ölümünden sonra bir süre daha devam eden tek parti döneminin de bitmesiyle yaşanan seçim karmaşasıyla ilişkilendirilebilir. Parti yöneticilerinin oy kaygısı, birtakım tehlikelerin gün ışığına çıkmasına ve değerlerin değişimine sebep

olur. Öyküdeki metaforlar aracılığıyla toplumun değerlerini ve yapısını belirleyen Doğulu düşünce sistemine yönelik eleştiri getirilir.

Aziz Nesin'in sosyal yapı ekseninde gelişen öykülerinde, bu yapıda ortaya çıkan aksaklıklar, sorunlar, işleyiş bozuklukları eleştirilir. Oluşan bu sorunların toplum içindeki bireylere eşitsiz, haksız ve adaletsiz uygulamalarla yansıması Nesin'in bu sorunlara karşı tepkisinin asıl sebebidir. Yazıları aracılığıyla bu haksızlıkları duyurmaya ve bu şekilde tepkisini dile getirmeye çalışan yazarın asıl amacı kişisel tatminden çok toplumun değişimini sağlamaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

HALK

1. HALKIN ÖZELLİKLERİNE DAİR GÖRÜŞLER

Aziz Nesin, en çok saygı duyduğu ve yücelttiği kavramın "halk" olduğunu söyler.[201] Ona göre halk bir sınıf değildir. Ekonomik yönden bir halk tanımlaması yaparak Nesin, toplumda tüm sömürülen insanlarla, sömürülme oranı sömürme oranlarından yüksek olan bütün insanları halk olarak nitelendirir.[202] Öykülerini sömürü ilişkisi odağında yazan Nesin, birçok öyküsünde bahsettiği topluluğu halk olarak nitelendirir. Bu bakımdan onun öykülerini incelerken topluluklar için "halk" kelimesini kullanmak daha doğrudur.

Nesin'in öykülerinin bir kısmında, toplumun özelliklerine dair görüşler dile getirilir. Çeşitli öykü kişileri tarafından dile getirilen bu görüşler, halkın gösterdiği davranışlar, dile getirdiği düşünceler ve bazen söylemediğinden yola çıkarak yapılan çıkarımlarla genel kapsamda değerlendirildiği için toplumun tamamına yönelik bir nitelik kazanır.

Daha önce "Şehirli-Köylü Ayrımı" ve "Karakter Bozuklukları" başlığında değerlendirdiğimiz "İskarpin" (1955), otobüste geçen bir olay çevresinde halkın geneline yönelik çıkarımlara varılan bir öyküdür. Otobüse binen şehirli bir kadının arka sıralarda oturmak istemediği için en önde oturan *kılıksız bir adam*ı yerinden kaldırmak istemesi üzerine gelişen olaylarda kadın, aşağılayıcı söylemlerle bu adamın en önde oturmayı hak etmediğini dile getirir. Kadının aşağılayıcı konuşmaları üzerine sinirlenen yolcular, kendi kendilerine kızgınlıklarını ifade eden jest ve mimikler sergileseler de hiçbiri kadına bir şey diyemez. Kadının konuşması ve hakaretleri üzerine yerinden kalkıp arka tarafa geçmek isteyen *kılıksız adam*a yanında oturan genç engel olur. Kadının tavrına sinirlenen genç, biletçiden, kadına yerinin gösterilmesini ve onun oturtulmasını ister. Üçüncü kişi anlatıcının, gencin sözlerinin ardından seslerini çıkarmaya başlayan diğer yolcularla ilgili söyledikleri halka yönelik genel çıkarımları dile getirir:

[201] Zeynep Oral, "Aziz Nesin: Ben Mizahı Değil, Mizah Beni Seçti", *Milliyet Sanat,* Nisan, 1982, s. 37.
[202] Nesin, *Soruşturmada,* s. 21.

"*Haklıyı desteklemek için her zaman, her yerde olduğu gibi, bir ilk çıkışı bekleyen öbür yolcular da kadına söylenmeye başlayınca, şişman kadın da ister istemez biletçinin, kadının biletinde yazdığı numaraya bakarak gösterdiği arka sıradaki koltuğa oturdu.*"[203]

"*Bir kişinin tutum ya da davranışı, bir başkasının ya da başkalarının varlığıyla etkilenmektedir. Davranış soyut olarak kendi başına değil, bireyin başkaları tarafından etkilenmesi sonucu ortaya çıkmakta ve bir sosyal etkileşim süreci söz konusu olmaktadır.*"[204] Öyküde geçen olayda da yolcuların gösterdikleri tavır bu etkileşimin sonucunda doğar. Kadının aşağılayıcı ve hakaret dolu sözlerini takdir etmek yerine buna herkesin sinirlenmesi, yazarın ve okuyucunun onayladığı bir duygu durumu olsa da bu sinir davranışa dönüşemediği için yazar tarafından eleştirilir. Anlatıcı, "*her zaman, her yerde*" diyerek anlatılan durumu genelleştirip toplumsal bir boyutta değerlendirir. Öyküdeki olayda genç, kadının sözlerine tepki göstermese, *kılıksız adam* kadının dediklerine boyun eğerek arka tarafa oturacak ve yapılan haksızlık sadece kısa bir süre kişilerde vicdani rahatsızlık oluşturacaktır. Yolcuların tümünün haksızlığa karşı tepkisel oluşu, bu vicdani rahatsızlığın varlığını gösterir. Ancak yazara göre karşı çıkış şeklinde eyleme dönüşmeyen bir farkındalık, kişilere yapılan haksızlığı engelleyerek toplumsal bir değişme sağlayamaz.

"İşiniz Oldu Gayrı!" (1956) öyküsü de halka dair genel düşünceler içerir. Bir partinin tanınmış politikacıları, köyleri teker teker dolaşarak onlara iktidara geldikleri takdirde partilerinin neler yapacağını anlatacaklardır. Kendi aralarında yaptıkları toplantıda eskiden olduğu gibi halkın anlayıp anlamadığını sorgulamadan nutuk çekmek yerine, herkesin anlayacağı bir dille parti politikalarını anlatmaları gerektiğini dile getirirler. Ancak halkın sorduğu sorulara cevap vermek, nutuk çekmekten daha zordur. Bu durum öyküde, "*Köylü deyip geçmemeli, o ne çarıklı erkânıharpti! Bişey sorar, adamı zınk diye oturtur, partinin o bölgedeki itibarı iki paralık olur.*"[205] sözleriyle ifade edilir.

[203] Nesin, *Yedek Parça,* s. 156.
[204] Kağıtçıbaşı, *Günümüzde İnsan ve İnsanlar*, Evrim Yayınevi, 12.b., İstanbul, 2010, s. 71-72.
[205] Nesin, *Damda Deli Var,* s. 11.

Öykü üçüncü kişi anlatıcı tarafından anlatılsa da bu sözler politikacıların düşüncelerini dile getirir. Politikacıların köylü halkla ilgili yukarıdaki düşünceleri köylülerle ilgili küçümseyici bir ifade biçimi taşır. "*Köylü diyip geçme*"mek, köylülerin anlatılanları anlama kapasitesini küçümseyen, köylülüğü basite indirgeyen bir ifadedir. "*Çarıklı erkânıharp*" sözcüğü ise köylü kurnazlığını ifade etmek için kullanılır. Politikacıların köylülerin sorabileceği soruları kurnazlıkla bağdaştırmaları, onları küçümsediklerini gösterir. Onların bu tutumu, köylülerin sordukları sorulara cevap vermenin zor olacağını düşünmelerinden kaynaklanır. Bu bakımdan politikacıların köylülerle ilgili sözleri, onlarla ilgili genel çıkarımlar içerir. Politikacılara göre köylü halk, eğitim seviyeleri bakımından önemli bir yere sahip olmasa da sorduklarından, düşünce biçimlerinden ve zekâlarından korkulacak insanlardır.

"Bir Tuluatçının Anıları: IV Beleşten Ankara'ya Gitmek İçin" (1956) öyküsü ise Vali'nin toplum hakkındaki düşüncelerine yer verilen bir öyküdür. Değişik illeri dolaşarak tiyatro oyunları sergileyen bir kumpanyanın oyuncusu olan anlatıcı, gittikleri bir şehirde birkaç yıl kaldıklarını söyler. Burada bu kadar uzun süre kalmalarının sebebi, halkın ağlamaya çok düşkün olmasıdır. Tiyatroda insanları ne kadar ağlatırlarsa o kadar alkış aldıklarını söyleyen anlatıcı artık akıllarında oyun kalmadığı için sahnede doğaçlama oyun çıkardıklarından bahseder. Bir gün oyunda kendisini kaptırıp "*verip veriştir*"en[206] anlatıcı oyun çıkışında, valinin onu çağırdığını duyar. Vali, korkarak yanına gelen anlatıcıya: "- *Aferin oğlum, dedi, çok iyi yapıyorsun... Bu milletin ömür boyunca hem kendisinin, hem anasının ağladığı yetmiyor, bir de tiyatroya gelip ağlamak için üste para veriyor. Ağlat ağlatabildiğin kadar... Belki ağlaya ağlaya aklımız başımıza gelir.*"[207] der.

Her gittikleri şehirde kısa süre kalan anlatıcının ve kumpanyasının, insanların ağlamayı çok sevmesinden dolayı bu şehirde birkaç yıl kalmaları, bölge halkına ait özelliklerle ilgili olarak düşünülse de valinin sözleri genel çıkarımlar içerir. Sahnede sergilenen, kavuşamayan âşıklar, zengin kız-yoksul oğlan ya da tam tersi oyunlara ağlayan halkın oyun boyunca ne kadar ağlarlarsa oyuncuları o kadar coşkulu

[206] A. g. e., s. 164.
[207] A. g. e., s. 165

alkışlamaları acı çekmekten, hüzünlenmekten zevk aldıklarını gösterir. Halkın duygularıyla zıt tepkiler göstermesini eleştiren vali, ağlamaktan hoşlanmanın "*milletin*" genel özelliği olduğunu dile getirir. Geçim sıkıntısı, yoksulluk, eşitsizlik, sömürü gibi sorunlar yaşayan halkın kendi gerçek sorunlarına üzülüp değişim aramaktansa kurgusal olaylara ağlamaları eleştirilir. Ağlamaktan zevk alan halkın bunun için bir de para veriyor olması, onların duyguları aracılığıyla maddi yönden sömürülmesidir. Ancak halk gerçek sorunları karşısında olduğu gibi bu sömürü karşısında da şikâyetçi değildir. Valinin sözleri aracılığıyla toplumun tamamına yönelik eleştiri getirilirken halkla ilgili genel çıkarımlara da varılır.

"Bir Deli Kaçtı" (1957) öyküsünde de halkla ilgili görüşlerini dile getiren kişilere yer verilir. Eminönü'den Karaköy'e doğru yürüyen anlatıcı, polislerin kaçan bir deliyi yakalamak için koştuklarını görür. Yolda bir karmaşa oluşması üzerine herkes birbirine, polislerin neden koştuğunu sorarken anlatıcının yanına yaklaşan biri herkesin deli olduğunu söyler. Anlatıcıyla sohbet etmeye başlayan adam, birkaç kişiyi göstererek bu düşüncesini kanıtlamaya çalışır. Adam anlatıcıdan, o sırada önlerinden yürüyen iki adamın konuşmalarını dinlemesini ister. Sosyal konular hakkında tartışan bu iki adam, ülkenin ve toplumun ilerlemesi için kendilerince çeşitli çözümler üretirken halka dair görüşlerini de dile getirirler. Özellikle adamlardan birinin söyledikleri topluma yöneliktir:

"- *Kırbaç beyim, kırbaç... Gözünü seveyim, cennetten çıkma. Bu millet sopasız adam olmaz.*"[208]

Toplumun değişimine, gelişmesine, daha iyi bir düzende yaşamasına yönelik herkes çeşitli görüşler ileri sürer. Bu adam, "*millet(in) sopasız adam ol*"mayacağını söyleyerek toplumun neyi hak ettiğine yönelik fikirlerini dile getirirken, halka dair bakışını da ortaya koyar. Adam, *millet*in *adam ol*ması diyerek haksızlık, dolandırıcılık yapanların, suçları sebebiyle cezalandırılarak bunları bir daha yapmamalarını ve halkın içinde bulunduğu zorlu hayat koşullarını fark etmesini ima eder. Ona göre halka bu bilinci kazandıracak tek yol dayak atmaktır. *Sopa*, halka acı çektirmenin simgeleştirilmiş şekli olarak düşünülebilir. Halkın kendi kendine

[208] Nesin, *Koltuk,* s. 123.

bilinçlenmesi yönünde umutsuzluğun, halka yönelik güvensizliğin yansıması olan bu düşünceye göre halk, sadece şiddet unsurlarıyla akıllanabilir. Anlatıcıyla konuşan adamın etrafta birçok deli olduğunu söyleyerek adamın konuşmalarına dikkat çekmesi, bu düşünceleri dile getiren adamın da deli olduğuna işaret ederek anlatıcı ve onunla konuşan adam tarafından bu düşüncelerin onaylanmadığı ortaya konur. Dolayısıyla adamın halkla ilgili düşünceleri yazar tarafından da delilik olarak nitelendirilir.

Türk toplum yapısına dair görüşlerin dile getirildiği bir başka öykü de "Tekme Yumruk"tur (1957). Buzdolabı, elektrik süpürgesi, radyo, traktör, otomobil gibi teknik aletleri üreticisi Amerikan "'*İnternational Hyster Corp.*" firması Türkiye'deki şubelerinden sürekli şikâyet almaktadır. Bunun üzerine şikâyetlerin nedenini öğrenmeleri için mühendislerin, teknik uzmanların bulunduğu bir ekibi Türkiye'ye göndermeye karar verirler. Türkiye'ye gelen ekip, yanlarında bir tercümanla köyleri dolaşarak kendi firmalarına ait bozuk olan ne varsa tamir edeceklerini söylerler. Köylülerin getirdiği radyolardan birinin etrafında çiviler, sarkan ipler ve teller vardır. Ekip, bu getirileni tamir edememenin dışında, onun radyo olduğunu bile anlayamadıkları için utanırken köylülerden biri radyoyu yumruklayarak çalıştırmayı başarır. Şaşkınlık içindeki ekip tamir edilmesi için getirilen ve levhalar, soba boruları, ipler, bezlerle dolu otomobil, traktör, otobüs gibi araçları da tamir etmekte aciz kalır. Onların yerine köylüler, balyoz indirerek, tekmeleyerek ve benzer yöntemlerle araçları çalıştırırlar. Bunun üzerine uzmanlardan birinin Amerika'ya gönderdiği rapor, Türklerin tüm uluslardan daha ileri bir endüstriye sahip olduklarını, kimsenin bilmediği bir sırla araçları tamir etmeyi başardıklarını dile getirirken bu sırla ilgili söyledikleri, Türklerle ilgili genel görüşlerini açıklar:

"'…

Ötedenberi kuvvetleri dünyaca bilinen Türkler, radyoyu yumrukla, otomobili tekmeyle, traktörü tokat ve itmeyle, otobüsü de işemekle çalıştırmayı başarmaktadırlar. Bu teknik sır, atom sırrından da önemli olduğundan, bu sırrı

çalmak üzere hemen buraya teknik bilgisi kuvvetli casuslar göndermeniz fabrikamızın çıkarınadır.'"[209]

Amerikalı bir uzmanın görüşlerini taşıyan bu sözler Türklerle ilgili gözlemlerin mizahi bir dille aktarımıdır. Türk toplumunun teknik araçların kullanımında kendine özgü yöntemler üretmesi; radyo, otobüs, otomobil gibi araçların içinde ve dışında danteller, nazar boncukları, soba boruları, "maşallah" yazıları olmasıyla eleştirilir. Aziz Nesin'in anılarında kendisiyle ilgili anlattıklarından yola çıkarak makine ve toplum arasındaki ilişkiyle ilgili bazı çıkarımlara varabiliriz. 1950'li yıllar Türkiye'de makineleşmenin erken dönemleridir. Osmanlı Döneminde ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında teknik bilimlere ve bunun yarattığı yaşayış şekline uzak olan toplumun geleneklerinde ve kültürel mirasında makineler yoktur. Dolayısıyla toplumun makinelere ve teknik aletlere alışması zaman alır. Öyküde geçen olaylar, toplumun alışkanlıklarıyla ilgilidir. Amerikalı uzmanın Türklerin makinelere yabancılığından kaynaklanan kendilerine özgü çözüm yöntemlerini (tekme, yumruk, tokat, itme, …) Türklerin tarihteki yeriyle bağdaştırması, kaynağını geçmişten alan toplum yapısına yönelik görüşler içerir. Nesin, toplumun teknik aletleri bu yöntemlerle çözmesini, Türklerin savaşçı ruhu ve kuvvetleriyle ilişkilendirmesi öyküye mizahi bir yön kazandırır.

İnsanların makinelere yabancılığını anlatan bir başka öykü de "Çamaşır Günü"dür (1958). İstanbul'da tek başına yaşayan anlatıcı, arada sırada teyzesini ziyaret ettiği günlerden birinde evlerinde çamaşır günü olduğunu görür. Teyzesinin ve ailesinin maddi açıdan varlıklı olduklarını ancak buna rağmen çamaşır makinesi, buzdolabı gibi aletleri almadıklarını söyleyen anlatıcı bunun sebebini teyzesinin "gelenek görenekler"den kurtulamamasına bağlar. Anlatıcı teyzesinin, "*el süpürgesi başka olur*", "*makine, çamaşırları yırtar, düğmeleri koparır, üstelik kirleri de çıkarmaz*" diyerek elektrikli süpürge ve çamaşır makinesi almadığını söyler. Teyzesinin çamaşır makinesini kabullenemeyişi onun, "*Çitilemek, kaynatmak gibi olur mu hiç...*"[210] sözleriyle de açıklığa kavuşur.

[209] A. g. e., s. 79.
[210] Nesin, *Havadan Sudan,* s. 46

Geç ama hızlı gelen teknolojiye uyum sağlayamayan halk, geleneksel yaşantılarına bağlı kalarak geçmiş bilgileriyle teknolojiyi kıyaslar. Bu kıyaslamada halka göre üstün gelen bilindik, geleneksel yöntemlerdir. Bu durum halkın yeniliklere kapalı olan muhafazakâr yönüyle de açıklanabilir. İçe kapalı toplum yapısı içinde bir aile yaşantısı süren insanların bu durumu, toplum çapında genelleşerek dışarıdan gelen hiçbir yeniliği kabullenememe sürecini doğurur. Bu kabullenemeyişin temelinde yabancı olan her şeyden korkmak ve bu yüzden çekinmek duygusunun bulunduğu da söylenebilir. Kabullenememe sürecini sonlandıracak olan, yeni gelenlerin eskimesi ve kullanımının genelleşmesidir. Bu süreçlerin ve süreci doğuran temel sebeplerin alt yapısını oluşturan, toplumun makine ve teknoloji kullanımına yabancılığıdır.

"Araştırma" (1957) öyküsünde de halkın genel durumuna ilişkin görüşler yer alır. İstanbul'da insanlara denize akan lağım sularından ve sineklerden geçen, daha önce duyulmamış bir hastalık gittikçe artan vaka sayısıyla görülmeye başlandığından, Vali'nin onayıyla bir araştırma kurulu kurularak bu hastalığa çözüm aranmaya çalışılır. Kurulun konuyla ilgili yaptıkları toplantının bitiminde kurul başkanı, yapmaları gereken en önemli şeyin bu hastalığın ne olduğunu ve neden kaynaklandığını gizli tutmak olduğunu söyler. Bu bilgilerin özellikle halktan gizlenmesi gerektiğini söyleyen kurul başkanının bunun nedenini anlattığı satırlar, halka dair görüşler içerir:

"*Siz halk psikolojisini benim kadar bilmezsiniz. Memlekete böyle bulaşıcı bir hastalık geldiğini duyarlarsa hepsi birden hasta olur. Nezle olan, başı ağrıyan, kirayı veremeyen, kocasıyla kavga eden, sevgilisinden ayrılan, romatizması azan, sınıfta kalan hep bu hastalığa tutuldum sanır.*"[211]

Öyküde halkla ilgili söylenen bu sözler iki yönüyle değerlendirilmelidir: ilki yazarın araştırma kuruluna yönelik eleştirisi; ikincisi de kurul başkanının halka yönelik düşüncesi. Yazarın kurula bakışı açısından değerlendirildiğinde, kurul başkanının hastalığın gizliliğiyle ilgili düşüncelerinin art niyet taşıdığını söylemek mümkündür. Kurul başkanı hastalığın halk arasında duyulmasını istemeyerek halkın

[211] Nesin, *Kazan Töreni,* s. 70.

hastalığın çıkış sebebi hakkında bilinçlenmesini engellemek ister. Bu yönüyle yazarın kurula yönelik eleştirisi kurumsal eleştiri niteliği taşıdığından, bu bölümde ayrıntıları üzerinde durulmayacaktır.

Kurul başkanının halka yönelik görüşlerinde ise toplumun hastalığa olan yatkınlığı açısından bir eleştirinin varlığından söz edilebilir. Başkanın görüşlerine göre halk, hastalığa gerçekten yakalandığında değil, bulaşıcı bir hastalığın varlığını duyduğunda bile hasta olacaktır. Halkın "telaş ve panik" tepkilerini hızlı göstermesiyle açıklanabilecek bu durum, bulaşıcı hastalıklar söz konusu olduğunda da ortaya çıkacaktır. Dolayısıyla kurul başkanının halkın içgüdüsel davranışlarına engel olma için bulduğu yöntem, hastalığın halktan saklanmasıdır.

"Durup Bakan Adam" (1957) öyküsü ise anlatılanlar aracılığıyla halkla ilgili genel çıkarımların yapılabileceği bir öyküdür. Öykünün anlatıcısı gideceği yere erken bir saatte geldiği için Galata Köprüsü'nün üzerinde kollarını korkuluğa dayayıp etrafı izlemeye başlar. Bir süre sonra sağ ve sol tarafına iki kişinin daha geldiğini görür. Bir süre sonra arkasında bir yığın insanın olduğunu gören anlatıcının etrafındaki bu insanlar kimin geldiğini, törenin ne zaman olacağını, kralın ne zaman geçeceğini ve jet uçaklarının gösteri yapıp yapmadığını birbirlerine sorarak öğrenmeye çalışırlar. Kimse birbirinin neye baktığını bilmeden herkes köprüde anlatıcının baktığı yere bakıp beklemeye başlar. Öykünün sonunda anlatıcı, "*ezile, çiğnene kalabalıktan sıy*"rılmayı başardığında trafiğin durduğunu, köprünün üstünün "*mahşer gibi kalabalıklaş*"tığını[212] görerek yol açmaya çalışan polislere burada ne olduğunu sorar. Polisler de insanların neden toplandıklarını tam olarak bilmediklerini, ya bir futbol takımının ya da kralın geleceğini söylerler.

İnsanların kalabalıklaşması, anlatıcının köprü üstünde durup etrafı izlemesiyle başlar. Onun bu davranışı yanına ilk gelen kişilerde, herhangi bir şeyi beklediği düşüncesini oluşturur. Birkaç kişinin belli bir yerde durmasını aynı düşünce şekliyle herhangi bir şeyin varlığına dayandıran diğer insanlar da onlara eklenerek kalabalığı oluştururlar. İnsanların birbirlerinin beklediğini görerek bunu farklı yorumlayıp kalabalığa uyum sağlaması, ilk bakışta kitle psikolojisi değerlendirmesi gibi gözükse

[212] A. g. e., s. 97.

de kalabalığın psikolojik bir kitle yarattığı söylenemez. Le Bon'a göre birçok bireyin rastlantıyla yan yana bulunması durumu, kendilerine organize olmuş bir kalabalığın karakterini vermez. Belli bir maksadı olmaksızın, genel bir meydana toplanmış binlerce kişi, asla bir psikolojik kitle oluşturmaz.[213] Dolayısıyla öyküdeki durumu, Nesin'in topluma yönelik eleştirisi olarak değerlendirmek daha doğrudur. Bunun için öykünün başında anlatıcının, "*Hergün koşar adım önünden geçip gittiğimiz yerlerin hiç farkında bile değiliz.*"[214] sözlerini dikkate almak gerekir. Sadece İstanbul'u seyretmek için duran bir kişinin, gelecek olan birilerini beklemek gibi başka bir amaçla durduğunu düşünen halk, tıpkı anlatıcının sözlerinde olduğu gibi her gün önünden geçtiği yerleri fark etme bilincinde değildir. Etrafını izleme, yaşadığı şehrin özelliklerini gözlemleme gibi bir bilinci olmayan insanlar, anlatıcının davranışına farklı bir anlam yüklemeye çalışırlar. İnsanların bu tutumu, bir töreni, bazı kişileri, bir takımı ya da bir gösteriyi beklemenin daha mantıklı olduğunu düşündüklerini de gösterir. Bu bakımdan Nesin, halkın alışkanlıklarını ve yaşadıkları yeri "fark etmeye" yönelik bilinçsizliklerini eleştirir.

"Çalınan Tabanca" (1957) da anlatıcının Türk toplum yapısıyla ilgili düşüncelerine yer verilen bir öyküdür. Kadıköy vapuruna yetişmek için Cağaloğlu'ndan koşmaya başlayan anlatıcı bir süre sonra arkasında onu kovalayan kişileri fark eder. Anlatıcı, hırsız olduğunu, katil olduğunu söyleyen nidalarla arkasından koşan kalabalıktan, yeni hareket eden vapura atlayarak kurtulur.

Bu anısını anlattıktan sonra toplumla ilgili düşüncelerini dile getiren anlatıcı, "*ötedenberi, ruhumuzdaki bu kovalama ateşinin nedenini merak et*"tiğini belirterek, bunu arkadaşlarına danıştığını söyler. Arkadaşlarının bu konuyla ilgili öne sürdükleri üç farklı görüşten ilki Türklerin bu kovalama isteğini tarihsellikle açıklar. "'*Atalarımız, at üstünde ta Orta Asya'dan, Viyana kapılarına kadar önlerine kim çıkarsa kovalamış. Bizim kanımızda, atalarımızdan miras kalan kovalama ateşi var.*'" diyerek açıklanan bu tarihsel görüşe göre Türklerin koşan birini gördüklerinden kovalamaları atalardan gelen içgüdülere bağlıdır. Toplumsal görüşe göre ise "'*Hepimizin bir derdi vardır. Önümüzden biri kaçtı mı; kim olursa olsun*

[213] G. Le Bon, *Kitleler Psikolojisi*, Hayat Yayınları, İstanbul, 2009, s. 15.
[214] A. g. e., s. 93.

hemen aklımıza bizi kazıklayanlar geliyor, arkasından koşmaya, kovalamaya başlıyoruz. Biri yakalansın, tutulsun da kim olursa olsun.'" Psikolojik ve bireyci açıklamaya göre de anlatıcı, "'*Aman beni kovalamıyorlar, beni tutmuyorlar, yakalamıyorlar*' *diye sevinç duyar, ondan başkalarını kovalarmışız. Başkası kovalanınca kendimiz temize çıkıyor, kurtuluyormuşuz.*'"[215] diyerek Türklerin kaçanı kovalama isteğini açıklar.

Anlatıcının mizahi öğeler barındıran bu merakıyla ilgili yapılan yorumlar Türklerin toplumsal yapısına yönelik bilgiler içerir. Tarihsel açıklamaya göre Türklerin atalarının yaşayışına bağlanan bu durum, Erol Göka'nın Türklerin savaşçı zihniyeti değerlendirmesiyle de açıklanabilir: "*Türklerde* '*savaşçı zihin*' *diyebileceğimiz bir düşünce kalıbının var olduğunu görmek için uzağa gitmeye gerek yok, bu gün de herhangi bir olay karşısında tavırlarımıza baktığınızda bunu hemen gözlemleyebilirsiniz.*"[216] diyerek örnekler veren Göka'nın görüşlerinden yola çıkarak, yolda koşan birini, kovalanması gereken bir düşman olarak değerlendiren Türklerin "savaşçı zihniyetleri" açıklanmış olur.

Toplumsal görüşe göre ise halkın bu davranışı, çaresizliğine bağlanır. Uğradığı haksızlıklardan sonuç alamayan insanlar, rahatlama amacıyla bir suçlu bulmak isterler. Dolayısıyla halk, koşan birini, haksızlık yapan bir insan olarak düşünerek, sorunlarına çare arar. Yapılan toplumsal açıklama Nesin'in toplumsal sorunlar hakkındaki eğiliminden dolayı onun kendi görüşleri olarak da değerlendirilebilir.

Psikolojik açıklamaya göre ise kovalama arzusu, kişisel çıkarların sonucu olarak değerlendirilir. Kendisinin kovalanmadığı düşüncesiyle mutluluk duyan insanlar kendisini temize çıkarmak için kovalayan insanlara katılır.

Halkın koşan kişiyi kovalaması kitle psikolojisiyle de açıklanabilir. Le Bon'a göre, "*Kolektif bilinç içersinde, bireylerin aklî yetenekleri ve kişilikleri silinir. Aynı cinsten olmayan, aynı cinsten olanın içinde boğulur, kaybolur ve bilinçaltı özellikleri*

[215] Nesin, *Deliler Boşandı,* s. 61.
[216] Erol Göka, *Türklerin Psikolojisi,* Timaş Yayınları, İstanbul, 2011, s. 181.

üstün duruma gelir."[217] Öyküde koşan birinin ardından onu sorgulamadan kovalayan ve giderek büyüyün kişiler kitleyi oluşturur. Tek bir amaç uğruna birleşen bu kişiler birbirine uyma davranışı göstererek bu kişinin neden koştuğuna ya da onu neden kovaladıklarına yönelik bir düşünce geliştirmez. Topluluk bilinci bu kişilerin, dışarıda kalan insanları da kendilerine katmak için "hırsızlık, katillik" gibi ikna edici sözler üretmelerine neden olur. Geri kalan insanlar da bu sözlere ve kovalayan kişilerin yarattığı kitle ruhuna uyum sağlayarak bilinçdışı özelliklerini üstün duruma getirerek düşünmeden kovalamaya başlar. Öyküde yazar, topluma yönelik eleştirisini, tarihsel, toplumsal ve psikolojik tahliller aracılığıyla dile getirerek hem mizahi bir anlatım gerçekleştirmiş olur hem de toplumun davranışlarını anlamaya çalışır.

"Satılmıştır" (1957) öyküsü de halka yönelik genel çıkarımlar içerir. Babasından kalan evi satarak iş kurmak isteyen anlatıcı, kendisine bu konuda fikir verecek bir ortak bulmak için gazeteye ilan verir. İlanına cevap veren birçok kişi arasından Satılmış Efendi'nin fikri akla yatkın gelerek onunla ortak olmayı kabul eder. Beraber bir dükkân kiralayarak boş dükkânın camına "Satılmıştır" yazılı bir levha asan anlatıcı ve Satılmış Efendi'nin dükkânına elinde kürk olan bir müşteri girer ve bunu satmak istediğini söyler. Kürkün üstüne "Satılmıştır" levhasını asarak başka bir müşteri beklerlerken iki kadın içeri girer ve kürkü satın almak istediklerini söyler. Kürkün satıldığını, ancak alan müşterinin de satmak istediğini söyleyen Satışmış Efendi, kadınlara ilk müşterinin adresini verir. Geri gelen müşteri, kadınlarla anlaştığını ve kürkü satacağını söyler. Kadınların kürke karşılık ödedikleri paranın bir kısmını bu satan müşteri geri kalanını da Satılmış Efendi ve anlatıcı alır. Bu işle birlikte zengin olmaya başlayan anlatıcının Satılmış Efendi'ye artık evlenmek gerektiğini söylemesinden sonra Satılmış Efendi'nin verdiği cevap, onun halka yönelik düşüncelerini içerir:

"- *Bu insanların gözü hep satılmış malda, başkasınınkindedir, dedi. Kıyamet kadar kız, koca beklerken, onlara bakmazlar da, bizim karıları almaya kalkarlar. Bu insanoğlu böyledir işte...*"[218]

[217] G. Le Bon, a. g. e., s. 19.
[218] Nesin, a. g. e., s. 110.

Satılmış Efendi'nin görüşleri cinsiyetçi ve eşit olmayan bir dil içerse de halka dair görüşler noktasında önemlidir. Anlatıcının çok zengin olmasını sağlayan, satılması gereken ürünlerin üstüne "Satılmıştır" levhası asarak müşteri sayısını arttırmaktır. Başkalarına ait olan şeylere insanların daha fazla değer vermesi, Satılmış Efendi'nin, "*İnsanoğlu böyledir işte*" sözüyle insan olmaya atfedilerek genelleştirilir.

Tramvayda geçen diyalogları içeren "Çok Şükür" (1957) öyküsü de kişilere yönelik genel çıkarımların yapıldığı bir öyküdür. Anlatıcının da içinde bulunduğu tramvaydaki insanlar ülkedeki pahalılık, yoksulluk, aranan hiçbir şeyin bulunamaması üzerine sohbet ederler. Anlatıcının sohbete katılmayıp sadece bu kişilerin konuşmalarını aktardığı öyküde, yol boyunca şikâyet eden kişilerin sesleri giderek o kadar çok yükselmiştir ki anlatıcı bu durumu, "*Öyle coşmuşlardı ki, sanki bu adamlar gecenin bir vakti işlerinden yorgun argın dönüp evlerine gitmiyorlar da, şu geçim sıkıntısını protesto için mitinge gidiyorlardı.*"[219] diyerek anlatır. Bu kişilerin konuşmaları, o zamana kadar anlatıcı gibi konuşmayıp diğerlerini dinleyen meşin ceketli adamın, "- *Kim demiş aranan şey bulunmuyor diye… Herşey var çok şükür…*"[220] diye bağırmasıyla sonlanır. Adamın bu çıkışına şaşıran kişiler, bir süre sonra az önce şikâyet ettikleri şeylerin tersini savunan adamı "*çok şükür*" diyerek tramvaydan inene kadar onaylarlar. Anlatıcı ineceği durağa yaklaştığında sadece meşin ceketliyle ikisi kalmışlardır. Meşin ceketli adam anlatıcıya yaklaşarak hiç yorum yapmadığını, bu konularda kendisinin ne düşündüğünü sorduktan sonra tramvayda kendisini onaylayan kişilerle ilgili yaptığı yorum, genel kapsamda bir çıkarım olarak değerlendirilebilir:

"- *Şimdi onların hepsi bana küfür ediyor. Burada* '*çok şükür*' *derken bile içlerinden geçenleri biliyordum. Bunlar nereye çekersen oraya gider. Yeter ki çeken kuvvetli olsun. Böyleleri ne İsa'ya yâr olur, ne Musa'ya dost olur.*"[221]

Meşin ceketli adamın bu yorumuna yol açan durum, tramvaydaki kişilerin tutarsız tavırlarıdır. Bu kişilerin ülkedeki yaşam zorluğuna yönelik konuşmaları

[219] A. g. e., s. 141.
[220] A. g. e., s. 142.
[221] A. g. e., s. 145.

anlatıcının sözleriyle "*protesto için mitinge*" gidecek kadar kuvvetli bir öfke ve farkındalık içerirken, meşin ceketli adamın aksi yöndeki bir düşünceyi baskın bir şekilde dile getirdiğinde susup tavır değiştirmeleri, bu kişilerin tutarsızlığını gösterir. Meşin ceketli adamın yorumuna göre bu kişiler onun söylediklerini içtenlikle onaylamasalar bile, söz ve davranışlarıyla aksini göstermeleri de başta söylediklerinin arkasında durmamalarındandır. Kendilerini yönlendirenlere itiraz etmeden uyum sağlayan bu kişiler, meşin ceketliye göre "*ne İsâ'ya yâr ne de Musa'ya dost*" olurken Nesin'ine göre de eleştirilmesi gereken kimselerdir. Meşin ceketlinin "*böyleleri*" diyerek bu kişileri genelleştirmesinden yola çıkan Nesin, toplumun kendilerine yapılan haksızlıklara karşı çıkarken bu tavrı her ortamda sürdürememelerini ve bu sebeple toplumsal değişim yolunda engel olmalarını eleştirir.

"Bi-izn-illâh-i Teâlâ" (1957) öyküsünde geçen olaylar aracılığıyla halka yönelik eleştiri getirilir. Öykünün ünlü bir yazar olan anlatıcısı yurt gezisi için önce Ankara'ya, oradan da altı saat mesafede bir başka yere gider. Gideceği yerde onu karşılayacak olanlar, oranın insanlarının kendisini çok sevdiğini, bunun için bir karşılama töreni hazırladıklarını söylerler. Anlatıcının bulunduğu araba şehre girdikten bir süre sonra eskiden tanıdığı bir arkadaşı ise şehir meydanında insanların onu linç etmek için beklediklerini söyleyerek onu arabadan indirir ve ara sokaklarda bir otele yerleştirir. Birkaç gün şehirde kalan anlatıcı bir gün arkadaşlarıyla dışarıdayken şehrin meydanını üç bin kadar kişinin doldurduğunu ve bu kişilerin giderek çoğalıp onun aleyhinde slogan attıklarını söyler. Arkadaşlarının yönlendirmesiyle bir dükkâna saklanan anlatıcı, kalabalığın dükkânı parçalayacakları korkusuyla dışarı çıkarak öfkeli insanlarla yüz yüze gelir. Anlatıcının bu noktada insanlarla ilgili söyledikleri, topluluk psikolojisinin tahlil edilmesi bakımından önemlidir:

"*Gözleri dönmüş, ağızları köpüklü kalabalığın en önündekilerle göğüs göğüse geldik. Bu durumlarda, içlerinden biri ilkin ne yaparsa, hepsi de öyle yapar. Biri*

vurursa, hepsi birden vuracaklar demektir. Biri ısırsa, hepsi birden ısıracaklardır."[222]

Kalabalığın öncüsü, anlatıcıya "*kelime-i şahadet*" getirmesi için bağırıp "*hain, alçak*" diyerek hakaret ettiği sırada şehrin en zenginlerinden bir kuyumcu otomobiliyle hızla gelip anlatıcıyı bu kalabalıktan kurtarır.

Öyküde anlatıcının giderek artan öfkeli bir kalabalık tarafından linç edilmek istenmesi bu kalabalığı tek bir amaç uğrunda birleştirerek "kitle"ye dönüştürür. Bu bakımdan öyküyü kitle psikolojisi kapsamında değerlendirmek doğru olacaktır. Öykü anlatıcısının "*biri ilkin ne yaparsa, hepsi de öyle yapar*" diyerek bahsettiği "biri", önder/lider kavramıyla uyuşur. Freud'a göre Le Bon, ister hayvan, ister insan, bir araya gelen belli sayıda canlı yaratığın içgüdüsel bir eğilime uyarak hemen bir önderin otoritesi altına girdiğini söyler. Kitle uysal bir sürü gibidir, başında bir efendi olmadan yaşayamaz. Kitleyi inandırabilmek için, önderin kendisi, güçlü bir inancın (bir düşüncenin) büyüsüne kapılmış, istemsiz kitleye benimseteceği güçlü ve etkileyici bir istemle donanmış olacaktır. Freud'a göre Le Bon, önderlere ağırlık kazandıran şeyin, yobazca inandıkları düşünceler olduğunu belirtir.[223]

Le Bon'un ve Freud'un düşünceleri öyküdeki kitle liderinin anlatıcıdan "*kelime-i şahadet*" getirmesini istemesiyle örtüşür. Liderin bu isteği, tüm kalabalığın isteği haline dönüşür. Kalabalığın anlatıcı geldiği andan itibaren giderek artması, bir liderin varlığına bağlıdır. Bu liderin kalabalığı inandırmak için yapması gereken körü körüne benimsediği bir düşünceyi, kalabalığı etkileyecek şekilde söylemesidir. Le Bon, "*Yapılacak bir telkinin etkisi o kimseyi karşı konulmaz bir coşkunlukla bazı işlere sürükleyebilir. Kitlelerdeki coşkunluk, uyutulan kimsedekinden daha fazladır, çünkü telkin bütün bireyler için aynı olduğundan birbiri üzerine karşılıklı etkiler coşkunluğu artırır.*" diyerek kitleler halindeki bireyde dört özellik belirler: Bilinçli kişiliğin kaybolması; bilinçaltı ile hareket eden kişiliğin hâkimiyeti; düşüncelerin,

[222] Nesin, *Mahallenin Kısmeti,* s. 193.
[223] Sigmund Freud, *Kitle Psikolojisi,* Cem Yayınevi, 4. b., İstanbul, 2011, s. 21-22.

duyguların sirayet yoluyla aynı yöne doğru yönelişi; telkin edilen düşüncelerin uygulamasına hemen başlamak isteği.[224]

Herhangi bir sebepten dolayı anlatıcıya öfkelenmiş olan kişiler "linç etmek" gibi coşkun bir istek doğrultusunda hareket ederek ona karşı tepkisini dile getirirler. Kitleyi oluşturan her bir birey, yalnız kaldıklarında aynı isteği ve tepkiyi gösteremeyecekleri halde kitle oluşturmuş olmanın etkisiyle her biri yanındakinden etkilenerek artan bir öfkeyle anlatıcının üstüne yürürler. Öyküdeki kişiler, toplumun bir kesimi olarak değerlendirildiğinde yazarın eleştirisi, yobazlığa ve bunun etkisiyle karşıt fikirli kişilere gösterilen tepkinin boyutlarına yöneliktir.

Anlatıcının, Murat Ağa adındaki köyün yaşlısıyla seçimlerde hangi partinin kazanacağıyla ilgili konuşmasının anlatıldığı "Hangi Parti Kazanacak" (1957) öyküsünde de halka yönelik çıkarımlara yer verilir. Hangi partinin kazanacağının sadece seçimden sonra belli olacağını söyleyen Murat Ağa, bununla ilgili başından geçmiş bir olayı anlatır. Çok partili döneme ilk geçildiği yıllarda köyde yeni açılan bir partinin şubesini kurduklarını anlatan Murat Ağa, köye iki partinin yöneticilerinin de ayrı ayrı gelmesiyle olanları anlatır. Köylü halkın tamamı her gelen partinin politikacısının vaat ettiği şeyler sebebiyle bulunduğu partiyi bırakıp gelen politikacının partisine geçmiştir. Seçim zamanı geldiğinde bir partide on sekiz bin üye, diğerinde bin üye olduğu halde seçimi bin üyesi olan parti kazanmıştır. Murat Ağa bu durumu, "*Herbirimizi yakasından dutup sorsan, sana rey vireceğiz, deriz, inanma... Pabuçları giyerkene belli olur.*"[225] diyerek halkın yapılan vaatler ne olursa olsun sonunda gönlünden geçen partiye oy vereceğini söyleyerek açıklar.

Öyküdeki köy halkı aracılığıyla halka yönelik genel fikirlere ulaşılır. Çok partili rejime yeni geçildiği dönemde henüz bu sisteme alışkın olmayan halk, her gelen politikacının nutuklarına, vaatlerine inanarak onun partisine geçer. Bu durumda halkın parti değiştirmesine yol açan sebep çıkarlarıdır. Halkın seçim dönemlerinde hem çıkarları doğrultusunda hareket etmesi hem de üyesi olduğu partiye oy vermemesi eleştirilir.

[224] G. Le Bon, s. 21.
[225] Nesin, *Hangi Parti Kazanacak,* s. 11.

Halkın politikacıların vaatlerine inanması da ayrı bir eleştiri sebebidir. Her politikacının kredi vereceklerini söyleyen vaatlerinin ardından bankalardan para çekmeye kalkan, sürekli alış veriş yapmaya başlayan halk, politikacılara inandıklarını gösterir. Bu durumu, "*Dereyi görmeden paçalar sıvanır mı? Biz sıvarız yiğen.*"[226] diyerek anlatan Murat Ağa, "*biz*" diyerek kendisinin de içinde bulunduğu halkı ima eder.

Masalsı öğeler taşıyan "Nişan Alan Eşek" (1958) öyküsü de halka yönelik eleştiri içerir. Halkın mutluluk içinde yaşadığı bir ülkede zamanın birinde kıtlık başlamıştır. Halkın yoksulluk içinde yaşamaya başladığını gören padişah, onları bu durumdan kurtarmak için devlete ve vatana iyilik yapmış herkese nişan dağıtacağını duyurur. Bunu duyan herkes padişahtan nişan almaya gider. Bir süre sonra ülkede nişan yapacak teneke bile kalmaz. Bir gün vatana yararlı olduğunu düşünen bir inek de padişaha giderek nişan almak ister. Padişah, etinden, sütünden, derisinden ve gübresinden yararlanılan bu hayvana nişan vermeyi kabul eder. Bunu duyan eşek de nişan almak için padişahın yanına gider. Padişahın kızgınlıkla eşeğe nasıl bir iyilik yapmış olabileceğini sorması üzerine eşeğin verdiği cevap, halka yönelik eleştiri taşır:

"- *Aman padişahım efendim, demiş, size en büyük hizmeti eşek kullarınız yapmıştır. Eğer benim gibi binlerce eşek kulun olmasaydı, sen hiç taht üzerinde oturabilir, saltanat sürebilir miydin? Dua et biz eşek kullarına. Bizim gibi eşekler sayesinde, sen de böyle saltanat sürüyorsun.*"[227]

Aziz Nesin'in masalsı öğelerle kurulu tüm öykülerinde olduğu gibi bu öykü de alegorik olmasıyla değerlendirilmelidir. Öyküde halkın yoksulluğu ve padişahın bu konudaki sürekli olmayan çözümleri gibi geçen tüm olaylar öykülerin yazıldığı dönemin yönetimini ve halkın durumunu temsil eder. Nişan almak isteyen eşeğin bunu neden hak ettiğiyle ilgili yorumundan yola çıkarak "eşekler" ülke halkını simgeler. Eşek aracılığıyla dile getirilen eleştiri, yöneticilerden çok halka yöneliktir. Yazar, yapılan haksızlıkların, sömürülerin ve neticesinde oluşan yoksulluğun

[226] A. g. e., s. 8
[227] Nesin, *Memleketin Birinde,* s. 101.

farkında olmayan, buna bir sorumlu aramayan ve bu durumun asıl sorumlularını yönetime getiren halkı eleştirir. Toplumsal düzensizliğe engel olabilecek olan halk, bu yönde inisiyatif kullanma konusunda aciz davranır. Dolayısıyla halkın elinde olan gücü kullanmaması yazara göre "eşeklik"tir.

"Hoptirinam" (1960) öyküsü de halka dair genel düşüncelere yer verilen öykülerdendir. Öyküde, bilinmeyen bir zamanda, bilinmeyen bir ülkede, "*bolluk içinde darlık, varlık içinde yokluk*"[228] çeken insanların yaşadığından bahsedilir. Bu ülkedeki insanlar başlarındaki Enbaş'ın buyrukları altında giderek ezilip dayanamaz hale geldiklerinde, atalarının böyle durumlarda ne yaptığını öğrenmeye ve aynı tepkiyi göstermeye karar verirler. Atalarının baskı dönemlerinde, surat asıp somurtarak tepki gösterdiklerini öğrenen insanlar aynı davranışları yapmaya başlarlar. Ancak onların surat asmalarını umursamayan Enbaş, baskıyı daha da arttırdığı için insanların yüzlerinde daha fazla surat asacak yer kalmaz hale gelir ve "*surat asa asa insanlar gülmesini, sevinmesini*"[229] unuturlar.

Ülkedeki insanların baskı altında atalarından örnek almaları ve atalarının bu durumlarda verdikleri tepki, toplumsal özellikler açısından incelenmelidir. Halkın, zor kalınan bir durumda günün koşullarına göre pratik çözümler üretmek yerine atalarının yaşantılarını örnek almaları ve ataların baskı dönemlerinde başkaldırmak yerine susup surat asmaları, "itaat" kültürüyle açıklanabilir. Erol Göka Türklerin yöneticiye itaat ve sadakatinin İslâmiyet'le pekiştiğini söyledikten sonra bu davranışın tarihselliğine değinerek bu durumu, "*Türklerde tarihin her döneminde, büyük küçüğe, kadın erkeğe, mevki ve makamına göre yönetilen yöneticiye itaat etmek durumunda*"[230] diyerek açıklar. Tarihsel açıklamaya göre Türk toplumu "itaat"i saygıyla eşdeğer görür. Öyküde halkın sorunları karşısında ata yaşantılarına başvurması yaşlıya, "ataya" ve eskiye saygıdan kaynaklanır. Ataların baskıya karşı başkaldırmamalarının sebebi ise yöneticiye itaatle açıklanabilir. Türk toplumu için bu durum tarihsel örneklerle ortaya çıkar. Orta Asya'daki göçebe yaşamdan Osmanlı yönetimindeki Türklere kadar tüm toplumsal tarih (birkaç bilinen sayılı örneğin

[228] Nesin, *Hoptirinam,* s. 31.
[229] A. g. e., s. 32.
[230] Erol Göka, a. g. e., s. 153-154.

dışında), yöneticiye kayıtsız şartsız itaatle geçmiştir. Öykü içinde de bu itaat durumu açıklanır:

"*Orada yaşayanlardan hiçbiri 'Enbaş'ın buyruğundan dışarı çıkmazmış. Babadan oğla böyle gelmiş böyle gidermiş.*"[231]

Mahmut Tezcan, Türklerde itaat oluşumunu aile yaşamının doğurduğu ve gerektirdiği bir davranış olarak değerlendirir. "*Baba otoritesinin kuvvetli olduğu geleneksel Türk ailesinde bu otoriteye bir saygı doğmuştur.*"[232] Geleneksel aile sisteminde babaya karşı ortaya çıkan bu saygı genelleşerek hayatın çeşitli alanlarında kendisini gösterir. Tezcan'a göre otoriteye bağlılık, bireylerde spontanite, inisiyatif eksikliği doğurur. Bir önceki öyküde yazarın toplumdaki inisiyatif eksikliğini eleştirmesi bu öyküdeki durumla özdeşlik gösterir. Yazar, toplumun geleneklerine bağlılığını değil, "itaat" geleneğini eleştirir. Kendi kararlarını vermeyen, yönetenin tüm haksız uygulamalarına saygı duyan, başkaldırmaktansa susmayı ve pasif tepki göstermeyi tercih eden toplumun bu yaşayışı, adaletli bir düzen yönünde değişim hareketi doğurmadığından yazar tarafından eleştirilir.

Şehrin en lüks lokantalarından birine yemeğe giden bir adam ve karısının başından geçenlerin anlatıldığı "Neden, Niçin, Nasıl?" (1960) öyküsünde de adamın gözlemleri aracılığıyla topluma yönelik çıkarımlara varılır. Lokantanın boğucu havasından sıkılan ve etrafındaki masalarda oturan insanları hayvan suretinde görmeye başlayan adam karısına, etrafında yemek yiyenlerin hepsinin o an birdenbire ölmesiyle dünyanın ne kaybedeceğini sorar. Karısının onların da kendisi için böyle düşünebileceklerini söylemesiyle adam ve karısı arasında geçen diyalog, genel anlamda insanlara yönelik görüşler taşır:

"- *Yok... düşünmüyorlar. Şu, gözleri iğne başı kadar küçülmüş suratlıya bak. Hiçbir tedirginliği yok yeryüzünde. Böyle bir insan düşünmez, düşünmesini bilmez ki...*

Yanındaki sırtlan, pirzolayı, sığır budu gibi dişliyor.

[231] Nesin, a. g. e., s. 31.
[232] Mahmut Tezcan, *Türklerle İlgili Stereotipler ve Türk Değerleri Üzerine Bir Deneme,* Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, Ankara, 1974, s. 202.

- Onların da kendi sorunları vardır elbet.

- Öyle... Yalnız kendi sorunları. Kurdun da kendi sorunu vardır."[233]

Bir dev olup herkesi sınav yapmanın hayalini kuran adam birdenbire deve dönüştüğünü fark eder. Herkesi sıraya dizip sorular sormaya başlayan adam, onun sorduğu, "neden, niçin, nasıl, kim" sorularına kimsenin cevap verememesine karşılık insanlar da adama soru sormaya karar verirler. Onların sordukları soruların hiçbirine cevap veremeyen adam giderek küçülmeye başlar ve sonunda eski haline geri döndüğünde karısıyla birlikte lokantadan ayrılır. Öykü, karısının "*Onlar da olmalı, …, onlar da yaşamalı. Onlar olmasa, sen olmazdın, senin tedirginliğin olmazdı.*" demesi üzerine adamın kendi kendine "*Neden? Niçin? Nereye? Ne zaman?*"[234] sorularını sormasıyla sonlanır.

Öykünün başkişisinin insanlarla ilgili gözlemlerini lokantada yapıyor olması lokantaların çeşitli insan tiplerinin bir arada yer aldığı mekânlar olması açısından önemlidir. Bu bakımdan başkişinin lokantadaki kişilere yönelik kişilik tahlilleri ve yorumları toplum genelinde değerlendirilmelidir. Onun eleştirdiği insan tipi, düşünmeyenler, sadece kendi sorunlarıyla uğraşanlar ve soru sormayanlardır. Başkişinin insanlarla ilgili bu eleştirisi Nesin'in tüm eserlerinin temel yapısını oluşturur. Yazar, toplumu değiştirmeye yönelik çabasında, insanlar üzerinde her anlamda baskıcı etkisi olan yönetimin yanında bu baskının farkında olmayan, bunun üzerine düşünüp, değişim yönünde bir güdüsü olmayan halkla mücadele eder. Onun bu tavrı halkın yanında, halk için, halka karşı olarak da özetlenebilir. Toplumun kendi sorunlarına karşı duyarsızlığıyla mücadele ederken bunu onlara üstten bakan bir tutumla gerçekleştirmez. Öyküdeki adamın kalabalık içinde bunalarak etrafındaki insanları hayvan suretinde görmesinin ve insanların yok olmasına karşı düşüncelerinin temeli, yazarın toplum içindeki her bir kişiden yola çıkarak topluma karşı eleştirel tutumuna dayanır. Öyküde insanların kendi sorularına cevap verememesine karşılık adamın da onların sorularına cevap verememesi yazarın kendisini toplumdan soyutlamadığını gösterir. Öykünün başında toplumdan bunalan

[233] A. g. e., s. 112.
[234] A. g. e., s. 114.

başkişi, öykünün sonunda kendisinin de onlardan olduğunu fark etmesiyle, yazarın halka karşı olduğu halde halkın içinden olduğunun bilincinde olduğunu gösterir.

"Rahmetli Sağ Olacaktı Ki" (1960) öyküsü de halka yönelik çıkarımlara yer verilen bir öyküdür. Üçüncü kişi anlatıcı tarafından aktarılan öyküde bir adamın gözlemlerine yer verilir. Kalabalık bir yolda yürüyen adam, taksi durağında arabaları düzenlemek için bağırıp çağıran bir değnekçiyi görür. Değnekçi sinirle bağırırken "*Rahmetli sağ olacaktı ki…*"[235] diyerek rahmetlinin döneminde trafiğin böyle olmayacağını söyleyerek rahmetliye özlemini dile getirir. Adam yürümeye devam ettikten sonra bir gazete alarak parka oturur. Solunda duran bir köylü ve yaşlı bir emekli, önlerinden geçen kısa etekli kız için, "*Rahmetli sağ olacaktı ki,… gösterecekti onlara*"[236] diyerek rahmetli zamanında kızların bu kadar kısa giyemeyeceklerini dile getirirler. Adam yerinden kalkıp yürümeye devam ederken bir süre sonra bir kalabalığa rastlar. Kalabalığın sebebini soran adam, binanın çöktüğünü bu yüzden insanların toplandığını öğrenir. Oradakilerden biri rahmetli zamanında yapıların da çökmeyeceğini söyler. Yol boyunca birçok insanın, "rahmetlinin sağ olmasına" özlem duyduklarıyla ilgili pek çok diyalog işiten adam eve geldikten sonra üst komşusu onu ziyarete gelir. Bir süre sonra konuşacak konu bulamayınca "rahmetli"den bahsetmeye başlarlar. Ev sahibi gittikten sonra adamın düşündükleri topluma yönelik genel çıkarımlar içerir:

"*Rahmetli, rahmetli olalı şunca yıl olmuş. Rahmetli de olmasaydı, şunca yıldanberi konuşacak söz bile bulamayacaklardı.*"[237]

Öyküde çoğu zaman övgüyle, bazen de yergiyle bahsedilen "rahmetli"nin yönetici ve kurtarıcı kimliğinden dolayı Atatürk olduğunu söylemek yanlış olmaz. Tüm insanların bir aksaklık karşısında ya da zor kalınan bir durumda onu hatırlaması, ona özlem duymaları ve onun zamanında hiçbir düzensizliğin olmayacağını söylemeleri, Atatürk'e kurtarıcı vasfı yüklemelerinden kaynaklanır. Adamın yolda yürürken ve sonunda eve geldiğinde, bir gün boyunca "*rahmetli(nin) sağ olması*"yla ilgili pek çok konuşmaya tanık olması halkın onu sık sık hatırlaması,

[235] Nesin, *Ah Biz Eşekler,* s. 79.
[236] A. g. e., 80
[237] A. g. e., 84.

ona ihtiyaç duymasıyla ilgilidir. Nesin'in öyküde eleştirdiği durum ise insanların en küçük sorunlarda dahi kendi güçlerini kullanarak çözümler üretmektense bir başkasının yardımına ihtiyaç duymalarıdır. Nesin, anıları da dâhil olmak üzere tüm anlatılarında Atatürk'ün Türkiye Cumhuriyet'i için yaptıklarından minnettarlıkla bahsetmekle birlikte "Atatürkçü" olmadığını dile getirerek, halkın Atatürk'e yüklediği "kurtarıcı" misyonuyla onu ilahlaştırmasına ve dolayısıyla objektif olmayan bakış açılarına karşı çıkar.[238] Adamın öykünün sonunda "rahmetli olmasaydı konuşulacak söz olmayacağı"nı söylemesi yazarın halkı eleştirdiği söylemlerden biridir. Yazara göre toplum, kendi iç dinamiklerini kullanarak en etkili çözümleri üretebilecek güçtedir. Ancak gerçeklikteki toplum bu özellikleri göstermek yerine değişimi bir üst gücün kontrolünde görerek pasif davranmaktadır.

Öykülerde halk çeşitli yönlerden eleştirilirken Türk toplum yapısına yönelik çıkarımlara da yer verilir. Halk, bencillikleri, çıkarcılıkları, itaatkârlıkları, yobazlıkları, alışkanlıkları, acı çekmekten hoşlanmaları ve değişim için bir öndere ihtiyaç duymaları sebepleriyle eleştirilirken, halkın makinelere ve teknolojiye uzak olması bakımından yazar tarafından mizahi bir tespit dile getirilir. İncelenen her öyküde toplum yapısına yönelik düşünceler yer almakla birlikte yazarın asıl amacı, uyanışı ve değişimi sağlamaktır.

2. BATI ÖZENTİLİĞİ VE HAYRANLIĞI

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde "gelişime geç kalmışlık"la ortaya çıkan ve devlet politikasında da etkileri görülen İngiliz, Fransız ve Alman taraftarlığı, Cumhuriyet ideolojisiyle birlikte bir bütün olarak Batı'nın yönetim, bilim, sanat, eğitim gibi çeşitli alanlarda idealleşmesine dönüşür. Bu durumun toplum üzerindeki etkisi, Batı medeniyetine özenme, yaşam tarzını onlara uydurma, "onlar gibi olma" şeklinde gerçekleşir. Etkisini Cumhuriyet tarihi boyunca gösteren Batı özentiliği, 1940'lı yıllarda yerini Amerikan hayranlığına bırakır. Bu hayranlığın temeli, 1947 yılında önerilen ve bir süre sonra yürürlüğe konan Truman Doktrini ve Marshall Planı'na dayandırılabilir.

[238] Yazarın, "İkiyüzlülük" başlığında da incelediğimiz gibi, bir yazı dizisinde Nazım Hikmet'le ilgili objektif olarak yazdıklarından ötürü arkadaşları tarafından eleştirilmesine gösterdiği tepki de onun, kişilerin tarafsız değerlendirilmesi konusundaki düşüncelerine örnektir.

İkinci Dünya savaşından yoksullaşarak çıkan Avrupa, Sovyetler Birliği'nin Doğu Avrupa'daki etkisini engelleyemez haldedir. Sovyetlere karşı Türkiye'nin askerî gücünü arttırmak isteyen[239] Amerika Birleşik Devletleri, İkinci Dünya Savaşı öncesindeki tavrını değiştirerek Türkiye'ye ekonomik ve askeri yardımda bulunacağını açıklar. Truman Doktrini olarak bilinen bu kararın ardından ilan edilen Marshall Planı'yla birlikte Türkiye'de Amerikan etkisi artmaya başlar. O yıllarda Türkiye'nin çehresi de değişir ve başka dillerdeki işletme isimleri bile değiştirilip İngilizce yapılır. Toplum içinde oluşan bu durum, Nesin'in öykülerinde sıkça eleştirilir.

Aziz Nesin'den önceki yazarlar tarafından sıkça işlenen bir konu olan Batı özentiliği ve hayranlığı, Tanzimat ve Servet-i Fünûn dönemlerinde, daha çok aile kurumunda ortaya çıkan bir sorun olmakla birlikte bu sorun, kişiler ekseninde ele alınır. Nesin öykülerinde ise özentilik, sadece belli kurumlar etrafında toplanan bir sorun değil, toplumsallaşmış bir aksaklıktır. Sorunun toplumsallığı, sosyal hayat içinde karşılaşılan her kurum, kişi ve olay çevresinde oluşmasından kaynaklanır.

Nesin'in, Mısır, İngiliz ve İran Büyükelçileri tarafından aleyhine dava açılmasına sebep olan yazısı "Pamuk Prenses Doğurdu" (1948), Batı özentiliğine yönelik kısa bir öyküdür. Ankara Radyosu'ndan duyulan bir haber kurgusuyla aktarılan öyküde, İngiltere prensesi Elizabeth'in doğum yapmasıyla ilgili tüm bilgiler ayrıntılı olarak verilir. Radyo kanalının bu haberin hemen ardından söyledikleri sarkastik bir anlam içerir:

"*Bu şahane doğum münasebetiyle, yol gitmez, kuş uçmaz, kervan geçmez, doktor bilmez, bakan uğramaz köylerimizde davullar zurnalar çalınacak, ileri gelenlerimizin ve büyüklerimizin etekleri zil çalacaktır.*"[240]

Yazar, Prenses Elizabeth'le ilgili tüm magazinel bilgilerin o dönem basınında sıkça yer almasını, "halkı ilgilendirmediği" gerekçesiyle eleştirir. İngiltere krallığıyla ilgili haberlerin bu kadar sık ele alınması, basının Batı'ya duyduğu hayranlığın

[239] Kongar, *21. Yüzyılda Türkiye,* Remzi Kitabevi, 29. b., İstanbul, 2001, s. 458.
[240] Nesin, *Geriye Kalan,* s. 74.

sonucudur. Bu haberin Türk halkını ilgilendirmemesi, radyo kanalının haber içeriğinde, aslında yazara ait olan sarkastik sözlerle dile getirilir. Türkiye halkının, yoksulluk, ulaşım, sağlık gibi pek çok sorunlarının yanında Prenses'in haberlerine ilgi duymasının beklenmesi, kendi halkından bağımsız hareket eden, Batı özentisi basının düşünce yapısını gösterir.

"Güzellik Kraliçesi" (1957) öyküsünde ise halk tarafından Batı'nın yüceltilmesi konu alınır. Beyoğlu'nda bir fotoğrafçının vitrininde Türkiye güzellik kraliçesinin, çeşitli mekânlarda çekilmiş her boyuttan fotoğrafları asılmıştır. Vitrinin önünde toplanmış olan kalabalık, güzellik kraliçesinin kusurlarını bularak aslında ne kadar çirkin olduğunu, dünya güzellik yarışmasına gönderilirse Türkiye'nin tüm dünyaya rezil olacağını söyler. İki hafta sonra aynı vitrinin önü yine kalabalıktır. Bu kez güzellik kraliçesinin fotoğraflarının arasına "'*Avrupa güzellik kraliçesi seçilen güzelimiz*'" yazılı bir bant asılmıştır. Vitrinin önünde toplanan herkes, güzellik kraliçesinin ne kadar güzel olduğu, kazanacağının daha önceden bilindiği, ülkenin yüzünü ağarttığı gibi sözler söylemektedir.

Halkın güzellik kraliçesi hakkındaki görüşlerinin birbirine zıt iki farklı şekil göstermesi halkın düşünce yapısını göstermesi açısından önemlidir. Güzellik kraliçesinin güzelliği, sadece Türkiye çapında bir etiketle değerlendirildiğinde halk üzerinde olumsuz bir etkiye sahiptir. Güzellik yarışmaları, sosyolojik sebeplerinden ve eleştiriden bağımsız bir şekilde öyküde anlatılan olay kapsamında değerlendirildiğinde halkın, kendi ülkesinin yarışmayı kazanma ölçütlerine güven duymadığı görülür. Oysa aynı kadın Avrupa'daki değerlendirmede öne çıktığında kadının güzelliği halk üzerinde saygı uyandırır. Bu durumun, Osmanlı'nın son dönemlerinden bu yana uygulanan politikalar kapsamında ortaya çıkan ve bir bütün olarak toplumda yaratılan Batı'ya karşı aşağılık kompleksinin bir ürünü olduğu söylenebilir. İzlenen politikalar doğrultusunda halkın, kendi ülkesinin değerlendirme ölçütlerine duyduğu güvensizlikle Batı'ya hayranlık duyduğu ve onun verdiği tüm kararlara saygı beslediği söylenerek, genel bir çıkarımla halkın özentiliği eleştirilmiş olur.

Hızla yayılmaya başlayan bir hastalığın araştırılması için yapılanların anlatıldığı "Araştırma" (1957) öyküsü ise özentiliği birey çevresinde ele alır. Doktorların, hastalığın araştırılması ve çözümünün bulunması için bir araştırma kurulunun kurulmasını önerdikleri toplantıda on bir kişilik bir heyet oluşturulmasına karar verilir. Bu heyet içinde bulunan doktorlardan biri, "*Amerika'ya bakteriyoloji öğrenimine gitmiş ve okuduğu üniversitenin basketbol takımında kaptanlığa kadar yükselerek, bizi hâlâ barbar, fesli kavuklu ve erkeklerimizi dört karılı bilen Amerikalılara memleketimizi tanıtmış*"tır[241].

Nesin'in öykü anlatıcısına doktor için yaptırdığı tanım, sarkastik bir özellik taşır. Doktorun bakteriyoloji eğitimi için Amerika'ya gitmiş olduğu vurgusu, devamında söylenenleri daha etkili bir eleştiri haline getirir. Amerikalıların Türkiye hakkındaki görüşlerini "basketbol takımı kaptanlığıyla" değiştiren doktorla ilgili söylenenler, doktorun kendi görüşlerini taşır niteliktedir. Doktorun kendi alanındaki çalışmalarıyla değil de basketbol takımı kaptanlığında yükselişiyle Türkiye hakkındaki izlenimleri değiştirdiğini düşünmesi, özentiliğin başka bir şeklidir. Amerikalıların Türkiye ile ilgili yanlış görüşlerinin bu derece önemsenerek bunları değiştirmek için çaba harcanması, yine aşağılık kompleksinin sonucudur. Bu kompleks de Batı'ya özenmenin ve onu yüceltmenin etkisiyle oluşur. Yazarın doktorun bireyselliğinde eleştirdiği, bir önceki öyküde olduğu gibi Batı karşısında duyulan kompleks ve özentilik sorunudur.

Batı özentiliğini mizahi unsurlarla anlatan bir başka öykü de "Amerikan Eşya Artırması'dır" (1957). Öykünün birinci kişi anlatıcısı, yoksulluğu yüzünden evden ve yataktan çıkamaz haldeyken Kemal isimli bir arkadaşı gelerek onu çok zengin yapabileceğini söyler. Bunun üzerine anlatıcının babasının evindeki koltuk, yatak, iskemle gibi eşyaları alıp anlatıcının evine dizerler. Kemal, gazeteye bir ilan vererek "*Amerikalı mütehassıs gedikli çavuşu Mr. Arnold Pay'in Amerikan malı nadide ve çok kıymetli eşyaları*"nın[242] açık artırmayla satılacağını duyurur. Anlatıcı, satış günü geldiğinde sokağın özel arabalarla dolduğunu, evin salonunda zengin kadınlardan ve erkeklerden bir kalabalık oluştuğunu söyler. Kemal, anlatıcının ve babasının

[241] Nesin, *Kazan Töreni,* s. 69.
[242] Nesin, *Deliler Boşandı,* s. 157.

"eskiciye satılsa yirmi lira verilmeyecek", "*yama yama üstüne, çivi çivi üstüne, iler tutar yeri*" olmayan koltuklarını, kanepesini, oda takımlarını "*Kroehler imzalı*"[243] diyerek yirmi bin, otuz bin gibi fiyatlara satar. İnsanlar eski, kırık, yamalı eşyaları birbirleriyle yarışarak satın alırlar. Evde satılacak bir şey kalmadığında Kemal, anlatıcının üstündeki kıyafetleri açık artırmaya çıkarır. Anlatıcının eski ve yamalı kıyafetleri de yüksek fiyatlara alıcı bulurken sıra iç çamaşırlarının satılmasına geldiğinde Kemal'in Mr. Arnold'ın "*yalnız iki defa kullanılmış*" diyerek satmak istediği çamaşırla ilgili bir kadının söyledikleri, insanların Batı özentiliğini özetler:

"*- Doğrusu elli lira etmez. Hiç olmazsa beş on kere giymiş olsaydı, beşyüz de verirdim.*"[244]

Anlatıcının yoksul halini görüp onu bu durumdan kurtarmak isteyen Kemal'in açık artırma yoluyla zengin olabileceklerini düşünmesi, üst sınıflar için yapılmış bir tespitin sonucunda gelişir. Eski eşyaları Amerikan mütehassısın diyerek satabileceğine emin olan Kemal, öykünün sonunda bunu kanıtlamış olur. Gözle görülebilecek kadar eski eşyaların yüksek fiyatlardan alıcı bulabilmesinin sebebi üst sınıfların Amerikan hayranlığından kaynaklanır. Üst sınıftan bir kadının Amerikan mütehassıs tarafından çok kullanılmış bir çamaşırı, yüksek bir fiyata alabileceğini söylemesi, Batı'ya ait olan her şeyi yüceltmenin, abartı yoluyla anlatılmasıdır. Öyküdeki mizahi unsurlar, Kemal'in överek satmaya çalıştığı eşyaların eskiliğini gören anlatıcının, utanıp insanların onlarla alay edeceğini düşünmesinin ardından, bu eşyaların yüksek fiyata satılmalarıyla ortaya çıkar. Yazar, abartılı unsurlarla öykünün mizahi yönünü güçlendirirken, bu abartının gerçeklikten uzak olmayışıyla da üst sınıflar arasında ortaya çıkan Batı özentiliğinin boyutunu gösterir.

"İlle de Amerikalı!" (1957) öyküsü de Amerikan hayranlığına yöneliktir. Öyküde, iki apartmanı, Büyükada'da köşkleri olan ve kazançları yerinde olan Haçmiyan ailesinin büyük derdi anlatılır. Haçmiyanların tüm komşularının Amerikalı kiracıları vardır, "*hem de Amerikalı kiracıların seviyesi ne kadar yüksek olursa*

[243] A. g. e., s. 158.
[244] A. g. e., s. 160.

kendilerine o kadar şeref payı çıkarırlar."[245] Ancak Haçmiyanların tüm daireleri doludur bu yüzden Amerikalı kiracı alacak boş bir daireleri yoktur. Ancak bir süre sonra mahkeme yoluyla Cihangir'deki apartmanlarından bir kiracıyı çıkarmayı başarırlar. Bunun üzerine emlakçiyle görüşerek ondan, İtalyan ya da Fransız değil, mutlaka Amerikalı bir kiracı bulmasını isterler. Ancak Amerikalı kiracı bulmak zordur. Bu durum öyküde, "*Amerikalı kiracılar karaborsaydılar. Çünkü kira azmış, çokmuş bakmıyorlar, ne istense veriyorlardı.*"[246] sözleriyle açıklanır.

Üst sınıfların Amerikan hayranlığının eleştirildiği bu öyküde apartmana alınacak kiracılar arasında tercih yapılmasının ve özellikle Amerikalı kiracı istenmesinin iki sebebi vardır. Bu iki sebepten biri, kiracıları Amerikalı ve özellikle eğitim seviyesi yüksek olan ev sahiplerinin, kendi statülerinin de arttığını düşünmeleridir. Diğer sebep ise ekonomik koşulların etkisidir. Amerikalı kiracıların kendilerini sömüren ev sahiplerine karşı çıkmamaları ve istenen miktarı vermeleri onların tercihinde öne çıkan yönleridir. Haçmiyanların emlakçiden İtalyan ya da Fransız değil, özellikle Amerikalı kiracı istemeleri bu iki sebepten daha derin bir neden olan Truman Doktrini ve Marshall Planı'nın etkilerine bağlıdır. 1947 yılında Amerika'nın Türkiye'deki etkisiyle Avrupa, eski önemini yitirir. Bu durumun öykülerdeki yansıması ev sahiplerinin, Avrupalı halklardan değil, özellikle Amerikalılardan kiracı istemesi şeklinde görülür. Öyküdeki Amerikan hayranlığı üst sınıflar arasında ortaya çıkan bir durum olması bakımından durum, sınıfsal eksende eleştirilir.

Amerikan hayranlığını anlatan bir başka öykü de "Bizim Eve Amerikalı Misafir Gelecek"tir (1957). Öykünün birinci kişi anlatıcısı, Mr. Frank'in evine yemeğe davet edildiği için ayrılırken kendisi de nezaketen karı kocayı evine davet eder. Çiftin bir gün geleceklerini söylemesi üzerine telaşlanan anlatıcı ailesiyle beraber ilk olarak, Amerikalıların kendi evine misafirliğe geleceğini tüm mahalleye duyurur. Mahalleliler anlatıcıyı kıskanmakla birlikte onun "*hangi eşyasına bir de Amerikalı davet et*"tiklerini[247] düşünürler. Anlatıcının endişesi de aynı sebepten kaynaklanır. Evlerinde Amerikalılara gösterecek bir teknolojik araç, yeni bir eşya yoktur. Bunun üzerine bir gün, Amerikalı çiftin geleceklerini haber vermeleri üzerine tüm

[245] Nesin, *Mahallenin Kısmeti,* s. 131.
[246] A. g. e., s. 132.
[247] Nesin, *Hangi Parti Kazanacak,* s. 25.

tanıdıklarından, çamaşır makinesi, buzdolabı, pikap, radyo gibi eşyalar ödünç alırlar. Amerikalı çift evlerine geldiğinde bu aletleri çalıştırarak Türk evinin modernliğini göstermek isteyen anlatıcı, aletleri çalıştırmayı bir türlü başaramaz. Bu sırada mahallenin delikanlıları "*Amerikalılara gösteriş olsun diye (...), 'Çıktık açık alınla*'" marşını söylemeye başlayınca Amerikalılar, yemeklerini yedikten sonra "*canlarını sokağa zor at(arak)*"[248] mahallelilerin alkışları arasında evden ayrılırlar.

Anlatıcı, onun ailesi ve tüm mahalle halkı Amerikalıların misafirliğe gelmesini, "*Türk evini göstermek*" olarak algılarlar. Mahallelinin düşüncelerini en iyi açıklayan satırlar, çini karo yapan mahalleli Recep Usta'nın anlatıcıya gönderdiği kısa mektupta bulunur: "*... bu iş memleket işi ve millet meselesi olduğundan naşi, memleketimizi yabancılara karşı tanıtırken, bu harici bir perestiş işi olduğundan daha ihtiyatlı olmaklığınız icap eder kanaatindeyim.*"[249] Halkın, Amerikalıların ziyaretine bu kadar önem vermesi, ülke yönetiminin Amerika'ya karşı tutumlarını ve davranışlarını her gün haberlerden takip etmelerinden kaynaklanır. Halkın başka bir milleti bu derece önemsemesi, toplumun misafirperver geleneği çerçevesinden uzaklaşılarak Amerika'ya karşı benimsenen yüceltici bir tutum olarak değerlendirilir. Anlatıcının Amerikalı çiftin geleceğini öğrendikten sonra ailesiyle evin eskiliği hakkında yaptığı tartışmalar, mahalle halkının bu konudaki eleştirileri ve sonunda anlatıcının evini teknolojik ve modern eşyalarla döşemesi Amerika'ya karşı duyulan bir kompleksin ürünüdür. Diğer öykülerde olduğu gibi bu kompleks, hayranlığı ve özenti davranışları doğurduğu için yazar tarafından eleştirilir.

Amerika'yı yücelten öykülerden biri de "Demokrasi Yasak" (1958) adlı öyküdür. Anlatıcı, okullarına yeni gelen Amerika'da dokuz yıl okumuş Fizik öğretmenlerinin demokrasiye düşkünlüğü dolayısıyla yaşananları anlatır. Derse ilk girdiğinde öğrencilerin fizik konusundaki bilgisizliğine şaşıran Fizik öğretmeni, öğrencilere Fizik dışında, demokrasinin ne olduğunu da anlatmak ister. Derslerde "*Amerika'daki demokrasiyi öve öve göklere çıka*"ran[250] öğretmen, bütün bir sene öğrencilere bu konuda bilgiler verdikten sonra sene sonu geldiğinde öğrencilerin demokrasi anlayışını göstermek ve onların pratik yapmasını sağlamak için onlara

[248] A. g. e., s. 34.
[249] A. g. e., s. 27.
[250] Nesin, *Havadan Sudan,* s. 36.

tüm öğretmenlerin önünde, konferans salonunda demokrasi çerçevesinde bir tartışma yaptırmak ister. Tartışma başlamadan önce öğretmenin yaptığı konuşma Amerikan övgüsü üzerinedir. "*Amerika'da demokrasinin ne denli gelişmiş olduğundan, Amerikan okullarında verilen demokrasi eğitiminden uzun uzun*" konuşan öğretmen kendi okullarında da "*Amerikan okullarında olduğu gibi, öğrencilere demokrasi eğitimi verdiğini anla*"tarak[251] karşılaştırma yapar.

Öğretmenin dokuz yıl Amerika'da eğitim yaptıktan sonra yeni çalışmaya başladığı bir okulda oradaki demokrasi anlayışını sürekli övmesi ve orayı ölçüt alması yüceltme olarak değerlendirilebilir. Bu durum öğretmenin kendi ülkesindeki şartlarla Amerika'yı eşdeğer gördüğünü gösterir. Öğretmenin Amerika'daki demokrasi eğitimini öven sözlerinin, sene sonunda konferans salonundaki konuşmasında dahi devam etmesi, iki ülke arasındaki karşılaştırmada Amerika'nın üstünlüğünü kabul etmiş olmasıyla ilgilidir.

Bir *Amerikalı*'nın[252], aynı masada oturduğu bir adama, Amerika hayranlığı yüzünden başından geçenleri anlattığı "Yerli Amerikalı" (1958) da bu anlayışın eleştirildiği öykülerdendir. Gar lokantasında, dertli bir şekilde kendi kendine konuşan bir adamın yanına oturarak ona kendisini anlatmaya başlayan *Amerikalı*, Amerikan görünümlü ancak "*Tahtakale ağzıyla güzel Türkçe*"[253] konuşan biridir. Ne kadar kız sevdiyse hepsinin de Amerikan erkeği hayranı olduğunu anlatan *Amerikalı*, bir türlü evlenemeyeceğini düşünerek onlara kızıp bir geminin tayfasına yazılmıştır. İsveç, İngiliz, Amerikan gemilerinde dolaşarak İngilizceyi öğrenen Amerikalı, giyimi, yürüyüşü, bakışıyla bir Amerikan erkeğine benzer. İstanbul'a geldiği bir gün Beyoğlu'nda gezerken önünde yürüyen üç genç kıza nerede su içebileceğini sorarak konuşma başlatır. Bunun üzerine onu, beraber bir şeyler içmeye davet eden genç kızlar kendi aralarında Türkçe olarak, *Amerikalı*'yı nasıl ağırlayacakları ve onu nereye davet etmek gerektiği üzerine tartışırlar. *Amerikalı*yı kendi evlerinde ağırlamaya karar veren kızlar kura çekerek *sarışın* olanın evine gitmeye karar verirler. Trende *Amerikalı*yla yüksek sesle İngilizce konuşup kahkahalar atan kızlar etrafın ilgisini çekmeye çalışırlar. Eve geldiklerinde, *Sarışın* kızın ailesi *Amerikalı*yı

[251] A. g. e., s. 38.
[252] Nesin, *Gıdıgıdı,* s. 95.
[253] A. g. e., s. 96.

"*koyacak, oturtacak yer bula*"maz, "*misafirler çağırıp*"[254] *Amerikalı*'yı herkese gösterir. Eve her gelenin de "kendilerini iyice tanıtmak" kaygısıyla kendisini evine davet ettiğini söyleyen *Amerikalı*, aşk derdi çeken diğer adama da kendisi gibi gemilerde çalışmasını önerir.

*Amerikalı*nın anlattığı Amerikan hayranlığı, kendisinin onlara benzemesiyle değil, etrafındaki herkesin Amerikan meraklısı olmasıyla vurgulanır. Genç kızların hayranlığı, *Amerikalı*nın asla evlenemeyeceğini düşünerek, onun yaşam tarzını değiştirmesine sebep olacak boyuttadır. Genç kızların ve ailenin *Amerikalı*ya davranışlarıyla ortaya çıkan hayranlık, Batı'ya kendilerini "doğru" tanıtma kaygısıyla oluşur. Buradaki "doğru" tanıtım, onlar gibi olduğunu göstermeye çalışmaktır. Ancak bu çaba sürecinde *Amerikalı*ya gösterilen davranışlar, onu yücelten ve üstün gören bir bakışın ürünüdür.

Amerika'nın halk üzerinde bıraktığı etkinin incelendiği bölümler içeren bir başka öykü de "İlle de Zengin Evin Gölgesi Olacak"tır (1958). Öykünün üçüncü kişi anlatıcısı bir köyün büyüklerinden olan Mustuva Emmi'nin komşusunun oğlu Bilâl'in işçi olarak Almanya'ya gideceğini duyunca onu yanına çağırarak öğüt vermesini anlatır. Geçmiş yaşantılardan örnekler veren Mustuva Emmi, Cinli Memet adında bir arkadaşının çalışmak için Amerika'ya gitmek istediğini anlatırken Amerika'yla ilgili söyledikleri, halkın Amerika algısını ortaya koyar. Amerika dendiği zaman akıllarına, sınırdan itibaren her tarafı altınlarla dolu olan bir ülke geldiğini söyleyen Mustuva Emmi, orayı, "*duvarları altın olan cennete*"[255] benzetir. Mustuva Emmi'ye göre orada bulunan herkesin altından midesi bulanmıştır ve herkes dışarıdan gelenlerden bu altınları toplayıp gitmesini ister.

Mustuva Emmi'nin Amerika hakkındaki görüşleri, tüm halkı temsil etmekle birlikte ülke hakkındaki bilgisizlikten kaynaklanır. Mustuva Emmi'nin bugünkü konuşması öykünün yazıldığı yıl olarak değerlendirilirse, geçmişe giderek Amerika'yla ilgili düşüncelerinin nasıl olduğunu anlattığı dönemin, Amerika'yla ilişkilerin fazla gelişmediği yıllar olduğu görülür. Mustuva Emmi'nin de dile

[254] A. g. e., s. 101.
[255] A. g. e., s. 138.

getirdiği gibi köylü halkın Amerika'yla ilgili bu düşüncesi, oraya göç edenlerin bir daha geri dönmemesinden kaynaklanır. Bu bakımdan cennet benzetmesi yaparak, oraya gidenlerin geri dönmemesi gibi Amerika'ya gidenlerin de geri dönmediği belirtilir. Mustuva Emmi'nin sözleri, bilinmeyene ve varsayılana karşı hayranlık içerir. Ancak köylülerin hayranlığı ekonomik temellidir. Köylü halk için önemli olan yaşam tarzından önce maddi durumlarını yükseltecek olanakların varlığıdır. Bu durum köylü halkın yoksulluğunun ve para kazanmak için umudunun Batı olmasının sonucudur. Önceki Amerikan hayranlığı öykülerinden farklı olarak bu öyküde halkın bu sebeple eleştirilmesinden çok, onların yoksullukları çerçevesinde gelişen maddi umutlarına dikkat çekilir.

"Şark Erkeği" (1957) öyküsü de bireylerdeki Batı özentiliği üzerine olan bölümler içerir. İngiltere'deki asilzade eşinden boşanarak gönlüne göre bir erkek bulmak için İstanbul'a gelen Leydi'nin yaşadıklarının anlatıldığı öyküde, onu etkilemek isteyen erkeklerin tarifi, kişilerdeki Batı özentiliğini anlatır: *Bunlar Fransız erkeği kadar güzel dans ediyorlar, İtalyan erkeği gibi fıkralar anlatıyorlar, Amerikan erkeği gibi iş yapıyorlardı. Kimi İngiliz gibi giyiniyor, kimi Alman gibi rap rap yürüyordu (...) Baş eğmelerinde, bel kırmalarında, öksürmelerinde, viski bardağını tutuşlarında, bacak bacak üstüne atışlarında, soyluluk kurallarına en küçük aykırılık yoktu.*"[256]

Leydi'nin, İngiltere'deki eşinin asilzade oluşundan sıkılarak boşanmış olması ve bu yüzden gönlüne hitap edecek erkeğin Doğulu olduğunu düşünmesi açısından, onu etkilemeye çalışan erkeklerin yaptıkları önem kazanır. Bu erkekler, kendileri gibi olmak yerine Leydi'nin arzu ettiğinin aksine Batılı olmak için çaba sarf ederler. Bu durum, bir İngiliz kadınının Doğulu değil, Batılı erkeklerden hoşlanacağını düşünmeleriyle kendi kimliklerini küçümsediklerini de gösterir. Batılıların yanında kendi kültürlerinin etkileyici bir yönü olmadığını düşünerek kimliklerine dair güvenlerini yitirdiklerini gösteren erkekler, Batılı olmaya özenmeleri ve dolayısıyla sahte davranışlar sergilemeleri yönünden eleştirilirler.

[256] Nesin, a. g. e., s. 142.

Yol kenarında ölmek üzere olan Ölmüş Eşek'in, başında toplananların konuşmalarını anlattığı "İkinci Mektup" (1957) öyküsü de bu kişiler aracılığıyla Batı'nın yüceltildiği diyaloglar içerir. Ölmüş Eşek'e yardım etme konusunda kendi aralarında tartışmaya başlayan kişiler, Avrupa'da yardım işlerinin nasıl yapıldığından bahsederler. Bu kişilerden biri, Avrupa'da ve Amerika'da bir kişinin ölümüne kimsenin engel olmadığı söyleyerek bunu, oraların "*medeni memleketler*" olmasına bağlar. Batıda ölen kişiyi, öldüğü yere göre birbirinden ayrı örgütlerin kaldırdığını söyleyen bu kişi, kendi memleketini Batıyla şu sözler aracılığıyla karşılaştırır: "*Böyle bizdeki gibi adam ölürken, başında durup da nasıl ölüyor diye seyretmezler, geçip giderler.*"[257]

Ölen kişilere kimsenin karışmamasının "medeni"lik olarak değerlendirilmesi, kişilerin yüceltilmiş Batı algısını gösterir. Bir kişinin ölümünün kimsenin önemsememesi eleştirilecek bir tutumken kişilerin bunu övmeleri, Batı'da ortaya çıkan her tutum ve davranışın kayıtsız şartsız ileri ve modern kabul edilmesinden kaynaklanır. Bu kişiler, Batı'nın tutumunu kendi ülkeleriyle karşılaştırarak överken, Batı karşısında kendi değerlerini aşağı görürler. Ancak bu küçümseme ironi içinde ironi barındırır. Bir kişinin ölümünü seyretmemek, gerekli olan bir davranışken ölen kişinin yanından geçip gitmekse eleştirilecek bir tavırdır. Buna karşılık kişilerin, kendi ülkelerinde ölenlerin nasıl öldüğünün seyredilmesini küçümserken yücelttikleri davranış olumsuzdur. Kişilerin, kendi davranışlarını eleştirirken halen Ölmüş Eşek'in başında bekliyor olmaları da söylem dışında gelişen bir ironidir. Her durumda Batı'yı övmek için söylenenler, yüceltilmiş Batı değerlerini dile getirmesi bakımından yazar tarafından eleştirilir.

"Bayan Maymun" (1958) da bir kadının özentiliği yüzünden başına gelenlerin anlatıldığı bir öyküdür. Anlatıcı, hayvanat bahçesini gezerken maymun kafesi içinde, ne insana ne de maymuna benzeyen bir hayvan dikkatini çeker. Bir süre hayvanla bakıştıktan sonra kafesin önünden ayrılırken maymunun kendisine seslendiğini işiterek döner. Maymun, hayvan değil, insan olduğunu söyleyerek anlatıcıyla konuşmaya başlar. Onun insan olduğuna inanmayan anlatıcının maymuna neden kafesin içinde olduğunu sorması üzerine maymun bir zamanlar Greta Garbo'ya daha

[257] Nesin, *Ölmüş Eşek,* s. 14.

sonra, Marlene Dietrich, Zarah Leander, Sophia Loren ve Grace Kelly gibi pek çok artiste özenerek onlara benzemek için saçlarını, makyajını, yüzünün şeklini, yaşam tarzını değiştirdiğini söyler. Bir gün sokakta yürürken kendisini yakalayarak hayvanat bahçesine getirdiklerini ve o zamandan beri kimseyi insan olduğuna ikna edemediğini belirtir. O sırada gelen hayvan terbiyecisinin maymunla ilgili söyledikleri, öyküde anlatılmak isteneni açıklar:

"- *... siz bu maymunun sözlerine inandınız mı? Rica ederim, şu surata bakın! Kaşına, gözüne bakın. Maymundan kalır yeri var mı? Bunda hiç insan suratı var mı? Bunun insanlıkla bir ilgisi kalmış mı?*"[258]

Öyküde eleştirilen özentilik diğer öykülerden farklı bir kapsamda ele alınmıştır. Bir kadının Batılı artistlere özenerek onlar gibi olma isteği sonucunda kendi kişiliğini ve görünüşünü kaybetmesi, benzetme yoluyla eleştirilir. Kadının artistlere özentisi, sıkça değişen dış görünüşüyle insandan çok maymuna benzediği vurgusuyla mizahi bir yönde ele alınır. Kendi kimliğinden memnun olmayarak Batılı artistlere benzemeye çalışmak, onları yüceltmenin bir sonucu olduğu için Nesin, bu yöndeki Batı etkilenimini eleştirir.

"Okul Aile Birliği" (1958) öyküsünde ise Batıya özentilik, bireyin sözlerinden yola çıkılarak mizahi yönden ele alınır. Anlatıcının kızının okuduğu lisede okul aile birliği toplantısında veliler ve öğretmenler arasında geçen tartışmada bir adam her şeyden önce dil sorununun önemli olduğunu dile getirerek, "*Bana kalırsa, bütün dersler Almanca okutulmalıdır. Ben uzun zaman Almanya'da bulundum. Orada da çocuklar bütün dersleri Almanca okuyorlar.*"[259] der. Teknik ve bilim gibi her ilerlemenin Almanların sayesinde gerçekleştiğini söyleyen anlatıcı da adamın fikrini onaylar. Okulda zaten belli saatler arasında Almanca dersi verildiğini söyleyen "*gözlüklü bir bay*"ın, okutulacak dile bakanlığın karar verebileceğini söylemesiyle dil konusundaki konu kapanır.

[258] Nesin, *Memleketin Birinde,* s. 97.
[259] Nesin, *Havadan Sudan,* s. 28.

Almanya'da uzun süre bulunduğunu söyleyerek saygınlığını artıracağını düşünen adamın sözleri yazarın kullandığı alay unsurunu içerir. Adamın Batı'yla ilgili övgüsü, onun cahilliğini ortaya koyan sözlerinin içeriğindeki alayla eleştirilir. Anlatıcının da destek verdiği adamın sözleri, gözlüklü bir bayın okuldaki dil eğitimiyle ilgili bilgi vermesiyle anlatıcının ve adamın bilgisizliğini ortaya çıkarır. Anlatıcının eve geldiğinde kızının okulu yerine başka bir okula gittiğini öğrenmesiyle kızı ve onun aldığı eğitim hakkındaki ilgisizliği pekişmiş olur. Bu durumdaki anlatıcının ve Almanca eğitim isteyen adamın sözleri, okuldaki dil eğitimi hakkında da bilgilerinin olmamasıyla cahilce bir özene dönüşür. Bilgileri olmadığı halde yabancı dil eğitimini savunmaları bu kişilerin Batı hayranlığının sonucudur.

Aziz Nesin'in incelediğimiz ilk öyküleri daha çok Batı özentiliği çevresinde bir tutumla ele alınırken, 1957 yılından sonraki öykülerde Amerikan hayranlığının işlendiği konuların yoğunluğu göze çarpar. Yazarın, sınıflar temelinde oluşan yazın anlayışıyla paralel olarak öykülerde hayranlık, "genellikle" üst sınıflarda ortaya çıkan bir duygu durumuyken özentilik, kelimenin anlamı itibariyle de, orta ve alt sınıfların ulaşmak istediği bir hedef olarak ortaya çıkar. Bu iki duygu ve davranış durumunu yaratan ortak payda, Batıya karşı duyulan "aşağılık kompleksi"dir. Nesin, kişilerin, kendi değerlerini küçümseyerek Batı'ya ait olan her şeyi ve herkesi doğru kabul edip üstünleştirmelerini ve sonsuz bir güvenle saygı duymalarını eleştirir.

3. HALKIN SOSYAL OLAYLAR KARŞISINDAKİ ALDIRIŞSIZLIĞI

"Halkın Özelliklerine Dair Görüşler" başlığı altında da değerlendirilebilecek bu konu hakkında çok sayıda öykü yazılmış olduğu için başlığı, ayrı bir bölümde değerlendirmek daha doğru olacaktır. Bu konunun sıkça ele alınması, Nesin'in halkın sosyal olaylar karşısındaki duruşuyla ilgili önemli sorunlar görmesinden kaynaklanır. Bu bakımdan yazar, gördüğü sorunları öykülerinde işleyerek halka, halkı anlatmayı ve toplumun kendisiyle yüzleşmesini hedefler.

Anlatıcının gördüğü bir rüyayı anlattığı "Bir Amerikan Rüyası" (1955) öyküsü bu konuda eleştiriler içeren bir öyküdür. Rüyasında Washington'a önemli bir kişi olarak ziyarete gittiğini gören anlatıcı bir basın toplantısı düzenler. Çok satan bir

gazetenin yazarının kendisine, "*Sizin oralarda bugünlerde halkı meşgul eden önemli olaylar nelerdir?..*" diye sorması üzerine anlatıcının verdiği cevap, mizahi bir eleştiri içerir:

"*- Çoook!.. En önemlisi, sizden gelen bir sinema yıldızının bacak arası açık bir resmi basılmıştı bizdeki bir gazetede. Artistin kıçında don olup olmadığı tartışılıyor. Bu don meselesi o kadar heyecan yarattı ki, herkes domatesi, şekeri, yokluğu, pahalılığı, demokrasiyi, hürriyeti filan unuttu. Bugünlerde yediden yetmişe üstünde durduğumuz, Fenerbahçeli Çetin'in Vefaya transfer edilip edilmediği...*"[260]

Bir magazin haberine ve futbola verilen önem aracılığıyla eleştirinin dile getirildiği bölümde yazar halkın, her şeyden daha önemli ve ciddi olan sorunlarına karşın geçici gündemlere önem vermesini eleştirir. Halkın kendisine ilişkin sorunlara karşın günlük, basit olayların gündem yaratmasına izin vermesi, yazar açısından halkın kendi sorunlarına duyarsızlığını gösterir. Kendi sorunlarını dile getirmekten ve bunun için çözüm aramaktan çekinen halkın magazin ve futbol konusunda duyarlı davranması, insanların duyarlılıklarının sorgulanmasını gerektirir. Nesin'in eleştirisi bu duyarlılıklar noktasında bir sorgu yaratma niteliğindedir.

Anlatıcının gittiği bir plajda yaşananları anlattığı, "Plajda Bir Adam Boğuldu" (1956) öyküsü de gözlemler aracılığıyla halka dair görüşler içerir. Boğulan adam plaja getirildiğinde etrafını saran kalabalığın verdiği tepkiler ve insanlar arasındaki diyaloglar, onların sosyal olaylar karşısındaki duruşlarına örnektir. Boğulan adamın etrafındaki kalabalığı, adamın havasızlıktan boğulacağını söyleyerek dağıtmaya çalışan bir kadın, diğer taraftan adamı görmek için kalabalığın içine girmeye çalışır. Plajdaki çocuklar ellerini çırparak sevinç içinde adamın boğulduğunu haykırırken annelerini de yanlarına çağırırlar. Boğulan adamın etrafındaki kalabalıktan çıkan her bir ses adama yapılması gerekenle ilgili, doktor çağırmak, göğsüne bastırıp kollarını açıp kapamak, karakola haber vermek, baş aşağı sarkıtmak gibi değişik öneriler sunar. Bu sırada plajdaki herkes adamın neden boğulduğuyla ilgili değişik fikirler ortaya atar, kadınlar adamın yakışıklılığından bahseder. Öğleden önce boğulan adam hakkındaki konuşmalar anlatıcı akşam plajdan ayrılırken bile devam etmektedir.

[260] Nesin, *Yedek Parça,* s. 51.

Anlatıcının öykünün başında, anlatacağı olayda "*mizah mübalağasının, uydurmanın zerresi*"nin[261] olmadığını söylemesi anlatılanları gerçeğe yaklaştırır. İnsanlar arasında, boğulan bir adamla ilgili oluşan heyecan, bir kişinin boğulmasındaki ciddiyetten değil, kendileri için konuşulacak konu çıkmasındandır. İnsanların verdikleri tepkilerin her birinin yazara göre eleştirilmesi gerekir. Boğulan adamın etrafındaki kalabalığı dağıtmaya çalışan kadının asıl amacı, adamı görebilmek için kendisine yer bulmaya çalışmasındandır. Adama yapılacak yardımla ilgili herkesin ayrı bir fikir öne sürmesi Türk halkının bu tarz acil olaylarda gösterdiği tepkilere örnektir. Soğukkanlı davranıp boğulan kişiye profesyonelce yardım etmek veya yardım çağırmak yerine tüm insanların aynı anda değişik fikirler öne sürmesi, boğulan kişiye zarar verecek bir davranıştır. Yazar bu kişileri, boğulan kişinin sağlığını düşünmeden hareket etmeleri noktasında eleştirir. Çocukların boğulan adama verdikleri tepki ise tüm insanların davranışlarını özetler niteliktedir. Çocukların sevinç içinde el çırparak adamın boğulduğunu birbirlerine haber vermeleri, olgun insanların bastırılmış tepkileridir. Aslında plajdaki tüm insanların konuşmaları ve yorumları çocukların gösterdiği tepkinin ayrıntılandırılmış halidir. Bu bakımdan yazarın eleştirisini çocukların gösterdiği tepki ekseninde değerlendirmek yanlış olmaz. Yazar, plaj insanlarından yola çıkarak toplumun bu tarz sosyal olaylar karşısında verdikleri tepkileri eleştirir. İnsanların acil olaylar karşısında bir nevi sevinç duymaları onların olayların ciddiyetini algılama noktasındaki duyarsızlığını gösterir.

Ölmüş Eşek kitabının "İkinci Mektup"u (1957) da bu tarz sosyal olaylar karşısında verilen tepkileri eleştirir. Yol kenarında öldüğünü söyleyen Ölmüş Eşek, yanına gelen insanların konuşmalarını anlatır. Etrafında toplanan insanların her biri "nasıl insanlar olduklarından", "gözlerinin önünde bir adam ölmesine rağmen kimsenin kılının kıpırdamadığından", "memlekette insan kalmadığından" yakınmaktadır. Kalabalıktan birinin, böyle konuşan bir adama kendisinin neden yardım etmediğini sorması üzerine aralarında geçen diyalog genel olarak insanların tavırlarının nedenini açıklar:

"*- Sen niye yardım etmiyorsun, sen insan değil misin?*

[261] Nesin, *Fil Hamdi,* s. 30.

- Sen onu bana soracağına kendine sorsan daha iyi değil mi?

- Benim işim var, yoksa... Olmasa ne olacak, şurdan bir koşu eczaneye gider haber verirdim...

- İşi varmış... Hangi iş be, yarım saattir burda dikilmiş bakıyorsun."[262]

Altı saatten daha uzun süre yol kenarında yattığını söyleyen Ölmüş Eşek, insanların teker teker gelip ölüsünü seyretmeye çalıştığını, her gelenin üzülüp acıdığını, birbirlerine yardım etmeyen kötü insanlar olduklarından yakındıklarını anlatır. Oradan geçen bir öğretmenin bile öğrencilerini getirip göstermeyi düşündüğünü söyleyen Ölmüş Eşek, insanlarla ilgili olumsuz bir yorumda bulunmadan sadece yaşananları anlatır.

Ölmüş Eşek'in söylediklerinden çok yaşadıkları, ölen bir insana verilen tepkiler bakımından halka yönelik eleştiri taşıyan bir öyküdür. Ölmüş Eşek'in başında bekleyen insanların öykü boyunca, kimsenin birbirine yardım etmemesinden yakınarak bu düşüncelerini eyleme geçirmemeleri ironik bir durumdur. Öyküdeki insanların sözleri genelleştirilerek değerlendirildiğinde toplum yapısına yönelik çıkarımlar elde edilir. Herkesin yardımı birbirinden beklemesi, kitle içinde gösterilecek ilk hareketin bir önderden beklenmesiyle açıklanabilir. Kalabalık içindeki bireyler inisiyatif kullanmaktan ve öncü bir davranış göstermekten yoksun davranırlar. Tüm insanlar için geçerli kabul edilebilecek bu durum öyküde, Türkiye toplumu açısından değerlendirilerek eleştirilir. Yazarın eleştirisinin içinde, kitledeki bireylerin durumlarına yönelik psikolojik bir tahlil yoktur. Yazar psikolojik tahlille bireyleri anlamaktan çok, onların "sıraya girerek" ölü adamı görmeye çalışmalarını ve durmadan "insanlığın öldüğünden" yakınmalarını anlatarak toplumun davranışlarını eleştirir. Nesin insanların eyleme geçerek tepki göstermek yerine sözlü olarak birbirlerini eleştirmelerini ve ölü bir adamı görmek için çabalamalarını sosyal duyarsızlık olarak değerlendirir.

"Vah! Vah Vah" (1959) öyküsü de yukarıda incelenen öyküyle benzer unsurlar üzerinden halkı eleştirir. Yoksulluk Sorunları başlığında ayrıntılı olarak incelenecek olan öyküde yaşlı bir kadınla torunu, yine yaşlı bir kadınla hasta oğluna ait bir evin

[262] Nesin, *Ölmüş Eşek,* s. 12.

bir odasında kiracı olarak kalırlar. Ancak yaşlı kadının arada bir gelinin uğrayıp para bırakması dışında hiçbir gelir kaynağı yoktur. Ev sahipleri de oldukça yoksul kimselerdir ve geçinmek için bu odanın kirasına ihtiyaçları vardır. Bu yüzden, çok iyi anlaştıkları halde, uzun süre kaldığı odanın kirasını veremeyen yaşlı kadını ve torununu mahkeme yoluyla evden atmak zorunda kalırlar. Yaşlı kadınla torunu yolun ortasında, birkaç eşyalarının üstüne oturmuş bir şekilde çaresizce ağlarlarken onları gören insanların verdikleri tepkiler önemlidir. Oradan geçen iki erkekten biri, yaşlı kadına ne olduğunu sorar. Kadının kirayı veremediği için evden atıldıklarını söylemesi üzerine iki adam da "*Ne namussuzlar var şu dünyada…*", "*Vah, vah, vah!*"[263] gibi sözler ve nidalarla kadının ve torununun yanından uzaklaşırlar. İki adamın ardından yoldan geçen bir yaşlıca erkek, bir kadın ve bir delikanlı da yaşlı kadına ne olduğunu sorarlar. Bu kişiler de olanları duyduklarında "*insanlarda hiç merhamet kalmamış*", "*Vah, vah, vah!*"[264] gibi sözlerle yanlarından uzaklaşırlar. Ardından gelen özel bir gri arabadan inen, zengin görünümlü genç kadın ve genç erkek de benzer sözler söyleyerek oradan ayrılırlar. Sonrasında gelen kişiler de benzer tepkileri vererek gazetecileri ararlar. Gazeteciler gelip fotoğraf çektikten sonra yine benzer sözlerle yaşlı kadının ve torununun yanından uzaklaşırlar.

Aynı gün akşama doğru, gidecek bir yerleri olmadığından sokakta kaldıklarını gören yaşlı ev sahibi gelip ısrar ederek kadını ve torununu eve geri gelmeye ikna eder. Bir süre iyi anlaşsalar da geçim derdi yüzünden yaşlı kadın ve torunu tekrar evden atılırlar. Bu olay birkaç defa aynı tekrarla devam ederken insanların sokakta kalan yaşlı kadın ve torununa verdikleri tepkilerde hiçbir değişiklik olmaz.

Öyküdeki kişiler, yoksullukları ve yaşadıklarıyla tüm görenleri üzseler de insanlar üzülmek dışında bir aksiyon göstermezler. Yazar, onların bu tepkisizliklerinin sebebi üzerinde durmamakla birlikte amacı insanların duyarlılıklarının hangi boyutta olduğunu göstermektir. Yoldan geçen birçok kişinin birbirinin benzeri tepkiler vermesi, bu kişileri halkın temsilcisi kılar. Nesin, genel olarak toplumun, birtakım olaylar karşısında vicdanen duyduğu rahatsızlığa rağmen bu olayları değiştirmek için bir çaba göstermemesini eleştirir.

[263] Nesin, *Kördöğüşü,* s. 77.
[264] A. g. e., s. 78.

Ölmüş Eşek kitabının "Üçüncü Mektup"u (1957) da halkın duyarsızlığını anlatan kısımlar içerir. Ölmüş Eşek'i hastaneye götürmek için yola çıkan cankurtaran arabası bir süre sonra arızalanarak durur. Şoför arabayı çalıştırmak için uğraşırken, etrafa toplanan kalabalığa arabayı ittirmelerini söyleyerek yardım ister. Şoförün, "*sözcüklerini değiştire değiştire yalvarmasını birkaç kez tekrarlayınca*" dağılmaya başlayan kalabalıkla ilgili yanındaki muavine söyledikleri, halka yönelik eleştiri taşır:

"- *Gördün ya, nasıl dağıttım kalabalığı, dedi, biyerde böyle aylaklar toplanır da onları dağıtmak istersen hemen yardıma çağıracaksın, bir küçük iş buyuracaksın. O zaman, bak gör, kaçan kaçana...*"[265]

Şoförün sözleri açıkça halka yönelen eleştiriyi özetler. İnsanların arızalanan arabanın, ölen, kaza geçiren insanların etrafında toplanmaları merak güdülerinden kaynaklanır. Bu merakın içinde zor durumda olan insanlara yardım ederek onları kurtarma düşüncesi yoktur. Şoförün etrafa toplanan kalabalığı dağıtmak için onlardan yardım istemesi, ironi taşıyan mizahi bir hiciv örneğidir. Halkın yardım isteyen kişileri geri çevirmesi ve bu durumdan kaçması onların duyarsızlığını gösterir. Bu eleştiri toplumun tamamına yöneltilemese de Nesin'in öykülerinin tamamında genelleşerek toplum yapısı hakkında bir eleştiriye dönüşür.

"Dördüncü Mektup" (1957) da meraklı kalabalıklara yönelik eleştiri içerir. Ölmüş Eşek'in içinde olduğu cankurtaran arabası, tamir edildikten ve yola çıkıldıktan bir süre sonra yoldan geçen bir adama çarpar. Yaralı adamın başına "*paraları olmadığı için bir eğlenceye gidemeyen meraklı kalabalık*" toplanır ve bir cankurtaran arabası tarafından ezildiği için adamın şanslı olduğu, "*iyi olacak hastanın doktor ayağına gel*"diğini[266], başka bir araba çiğneseydi ne kadar beklese de ambulansın gelmeyeceğini söylerler.

"Kurum Eleştirisi" ana başlığında da ele alınacak olan öykünün, yaralı bir adamın başına toplanan kalabalığı anlatması bakımından bu başlık altında

[265] Nesin, *Ölmüş Eşek,* s. 19.
[266] A. g. e., s. 27.

değerlendirilmesi de doğru olacaktır. Ölmüş Eşek aracılığıyla yazar, "meraklı kalabalık" vurgusunu yapsa da bu insanların "*paraları olmadığı için eğlenceye gidemedikleri*"ni belirterek sınıfsal değerlendirmede de bulunur. Bu bakımdan kalabalığı iki yönde değerlendirmek gerekir. İlk olarak halkın parasızlıktan eğlenceye gidemeyip herhangi bir kazayı, acil bir durumu eğlence olarak görmesi, halkın yoksulluğunun vahimliğini gösterir. İnsanlar, başkalarının kötü durumlarından heyecan duyacak kadar çaresiz bir haldedir. Bu bakımdan halkı bu duruma düşüren sisteme yönelik bir eleştiri getirilir. Diğer taraftan Ölmüş Eşek'in sözlerinde kalabalığa yönelik bir eleştirinin dile getirildiği de söylenebilir. "*Paraları olmadığı için bir eğlenceye gidemeyen meraklı kalabalık*" vurgusuyla, halkın bu tarz kazalara karşı merak duyması ve bu durumları eğlence olarak görmesi eleştirilir. Ölmüş Eşek'in aynı söylemi hem sisteme hem halka yönelik eleştiri taşır. İnsanların yaralı adamla ilgili sürekli "şanslı olduğu"nu dile getirmeleri, yine ironik bir durumdur. Halkın bu sözleri ezilen bir insan karşısındaki duyarsızlıklarını göstermesi açısından önemlidir.

Ölmüş Eşek'i ve yanındaki yaralıyı hastaneye götürmeye çalışan cankurtaran arabası şoförünün sözleriyle, insanların duyarsızlığının vurgulandığı bir başka öykü de "Altıncı Mektup"tur (1957). Cankurtaran arabası bir ağaca çarpınca şoförle birlikte, ne yapacaklarını düşünen muavin, yoldan geçen bir arabayı durdurup onlardan yaralıyı ve ölüyü hastaneye götürmelerini rica etmeyi önerir. Şoför hiçbirinin arabasına bir yaralıyı almayı kabul etmeyeceğini söyleyerek bunun sebebini açıklar:

"*Yaralı adamı hangi enayi arabasına alır, arabası kana bulanır adamın. Şimdiki zamanda şoförler, biçimini beğenmezlerse sağlam adamı bile arabalarına bindirmiyorlar.*"[267]

Şoför bu sözleri söyledikten sonra dolmuş şoförlüğü yaptığı dönemde arabasına gözünün tutmadığı adamı almadığını, alsa bile yolda konuşurken eğer Fenerbahçeli değil de karşı takımı tutan bir müşteriyse dolmuşu çok yavaş kullanıp arabanın geçmediği tenha bir yerde de dolmuşun arızalandığını söyleyerek müşteriyi yolda

[267] A. g. e., s. 41.

indirdiğini anlatır. Şoförün insanlarla ilgili genel bir yorumdan sonra kendisinden örnek vermesi, eleştirinin şoför dâhil olmak üzere tüm insanlara yöneltildiğini gösterir. Hastaneye yetiştirilmesi gereken bir yaralının arabalarını kirleteceğini düşünerek onu almayan şoförler, maddiyatın bir insandan daha değerli olduğunu düşünürler. Şoför, yaralı bir hastayı arabaya alan kişiye "*enayi*" diyerek, insanı arabadan daha değerli gören bakış açısını aşağılar ve maddiyatın öncelikli olmasını onaylamış olur. Şoförün dolmuş şoförlüğü yaptığı sırada beğenmediği veya kendisiyle aynı futbol takımından olmayan müşteriye davranışı da benzer bir tutumun sonucudur. İnsanları basit ölçütlerle değerlendirmek ve ona göre davranmak "sadece insan olmayı" değersizleştiren bir tavırdır. Dolayısıyla bu tutum insan olmaya karşı duyarsızlıkla özdeşleştirilebilir.

Ölmüş Eşek'in ölüm sebebini anlattığı "Sekizinci Mektup" (1957) da insanların duyarsızlığına yöneliktir. Patronundan istediği avansı alamayan Ölmüş Eşek, derdini anlatıp rahatlamak için "'*Yaşasın adalet!*' *diye kadeh kaldırarak isyan eden, anlayışlı, aydın*"[268] dostlarından birinin evine gider. Arkadaşının misafirleri olduğunu gören Ölmüş Eşek, başından geçenleri herkese anlatmaya başlar. Anlattıkça ağlayacak kadar hüzünlendiği halde karşısındaki insanların anlattıklarına kahkahalarla güldüğünü gören Ölmüş Eşek, bu duruma şaşırır. İçlerinden belki bir duyarlı insan çıkar diye düşünür ama aksine herkes onun ağlanacak durumuna gülmektedir. Üstelik insanlar, onun anlattıklarının gerçek olmadığını, bunları komiklik olsun diye anlattığını düşünür. Bunun üzerine Ölmüş Eşek, ölmeye karar verir.

Yaşadıklarından bunalmış bir şekilde ve üzülerek derdini anlatan Ölmüş Eşek'in insanlardan onu anlamalarını beklerken, onların anlatılanlara gülmesi ve onu ciddiye almaması Ölmüş Eşek'i ölüme götüren bir durumdur. İnsanların Ölmüş Eşek'in anlattıklarına karşı tavrı, onların anlatılanların ciddiyetine duyarsız kaldıklarını gösterir. Anlatılanların gerçekliğine inanmamaları ve komiklik olsun diye uydurulduğunu düşünmeleri de bu duyarsızlığı açığa çıkaran bir durumdur. Ölmüş Eşek'in derdini anlatmaya gittiği arkadaşının adaletten yana, anlayışlı ve aydın bir kişi olduğunu vurgulaması da eleştirilen insanların kimliği açısından önemlidir.

[268] A. g. e., s. 56.

Arkadaşının evinde bulunan misafirleri de aydın kimlikleriyle değerlendirecek olursak, bu kişilerin anlayışına güvenen Ölmüş Eşek'in öykünün sonuna doğru hayal kırıklığına uğradığı görülür. Bu durumda kişiler ne kadar okumuş, entelektüel, adalet yanlısı gözükse de teoride savunulanlarla pratikte sergilenen davranışlar arasında tutarsızlık gözlenebilir. Dolayısıyla Nesin'in eleştirisi sadece belli bir kesime değil, toplumu oluşturan her bireye yöneliktir.

Ölmüş Eşek'in anlattıklarından yola çıkarak onu yazarla özdeş değerlendirmek de mümkündür. Yoksul bir hayattan gelen Nesin, öykülerinde trajik olayları, haksızlıkları, ezilen, hor görülen insanları anlattığı halde, anlatımdaki mizahi yönler okuyucuları güldürür. Öyküdeki insanlarla okuyucular bu bakımdan birbirlerini karşılarlar. Ölmüş Eşek'in insanların kendisini anlamamasından yakınması, Nesin'in öykülerinde sadece güldürü öğeleri gören ve önemseyen okuyucuları eleştirmesi olarak değerlendirilebilir. Öykünün her iki açıdan değerlendirilişinde de eleştirilen, insanların başkalarının acıları ve hüzünleri karşısındaki duyarsızlığıdır.

"Ondokuzuncu Mektup"ta (1957) ise halkın duyarsızlığına başka bir yönden yaklaşılır. Ölmüş Eşek, morgda "*uzun kirpikleri kar tutmuş, saçları buzlanmış, güzel bir kız*"a[269] neden öldüğünü sorar. Hayatının roman olduğunu söyleyerek başından geçenleri anlatan kızın yaşadıklarını ilginç olmadığı için anlatmadığını söyleyen Ölmüş Eşek'in devamında söyledikleri "duyarsızlaşma" açısından önemlidir: "*Hergün gazetelerimizde hava raporu yada altın fiyatları gibi yazılan normal cinayetlerden birine kurban gitmiş.*"[270]

Öyküde bahsedilen duyarsızlık medya tarafından yaratılan bir duyarsızlaştırmadır. Ölmüş Eşek, cinayet sonucu öldürülen kızın hikâyesinin ilginç olmamasını, gazetelerde "*hava raporu yada altın fiyatları gibi*" her gün yazılan cinayet haberlerine bağlar. Onun, "*normal cinayetler*" tanımı da bu noktada önemlidir. Gazetelerin her gün bu olayları günlük, olağan bir olay gibi ele almaları, cinayetleri "normalleştiren" bir sonuç yaratır. Normalleştirme, "doğallaştırma"yla eş

[269] A. g. e., s. 137.
[270] A. g. e., s. 138.

anlamlı kabul edildiğinde "*bağışıklık kazandırma mekanizmasını*"[271] ifade eder. Gazeteler bu bağışıklığa, haberleri ele alış biçimleri ve kullandıkları dil dolayısıyla neden olur. Cinayetlere yol açan toplumsal travmaları derinlemesine inceleyen bir habercilik anlayışındansa, kolaycı bir yöntemle bu olayları özensiz bir dille ve sıradanlaştırarak haberleştirmek, duyarsızlaşmaya sebep olur. Öyküde insanların sosyal bir olayı "normal" kabul etmesinden çok, bu durumu normalleştirip insanların duyarlılıklarını kaybetmesine neden olan gazeteler eleştirilir.

Anlatıcının kendi duyarsızlığını anlatarak buna sebep olan mekanizmaları eleştirdiği bir başka öykü de "Üniforma"dır (1957). Ankara'ya gitmek için trene binen anlatıcı, trenin koridorunda, tuvaletin yanında birçok insanla birlikte sıkışık bir haldedir. Bulunduğu yerde "*yuvarlanacak kadar bile boş yer kalma*"dığını[272] söyleyen anlatıcı, bu şekilde nasıl yolculuk edeceklerini düşünürken, trenin biletçisi gelerek herkesin biletini kontrol eder. Birinci mevkiinin koridorunda bekleyen insanlardan bileti birinci mevki olan sadece anlatıcıdır. Geri kalanların biletlerinin çoğu üçüncü mevkiidir. Bulunduğu koridorun boşaldığını belirten anlatıcının devamında söyledikleri, onun duyarsızlaşmasına yöneliktir: "*Artık, üçüncü koridorun nasıl dolup sıkıştığını düşünecek kadar bile insanlık duygum kalmamıştı.*"[273]

Anlatıcı diğer insanları düşünmemesinden dolayı "insanlık duygusunun kal"madığını söyleyerek duyarsızlığının farkında olduğunu gösterir. İnsanlık duygusunun kalmamış olması her ne kadar eleştirilecek bir durum olsa da anlatıcının bu durumun farkında olması, eleştirinin ondan çok başka mekanizmalara yöneltilmesine sebep olur. Trenin birkaç mevkie bölünerek insanların maddi olanaklarına göre birbirinden ayrılması, yazarın eleştirdiği bir durumdur. Fakat bu sınıf ayrımını kınamasına rağmen onu, en alt sınıfın bulunduğu vagonda, insanların içinde bulunduğu zorluğu düşünmekten alıkoyan, trenin kalabalığından yeni kurtulmuş olmasıdır. Bu durumda eleştiri anlatıcıya değil, onun insanlığını kaybetmesine sebep olan, sınıf ayrımına göre insanları ayırarak kalabalığın tek bir yerde toplanmasına yol açan ve trene kapasitesinden fazla yolcu alan kuruma yöneliktir.

[271] Nuri Bilgin, *Sosyal Psikoloji Sözlüğü,* Bağlam Yayınları, 2. b., İstanbul, 2007, s. 94.
[272] Nesin, *Hangi Parti Kazanacak,* s. 55.
[273] A. g. e., s. 56.

"Alfabenin İlk Harfi" (1957) de tren yolculuğu yapan birinci kişi anlatıcının başından geçenlerin anlatıldığı bir öyküdür. Trene binerken kompartımanda yanına oturan kişilerle sohbet edeceğini düşünerek kitap, gazete gibi şeyler almayan anlatıcı, hiç konuşmayan, elindeki gazeteye kalemle bir şeyler çizen bir adamla aynı kompartımana düşmüştür. Adamın bilgin, profesör ya da bir politikacı olabileceğini düşünen anlatıcı, boşa zaman geçirmenin kötü bir şey olduğunu düşünerek ona hak verir. Bir süre sonra anlatıcı uyurken adamın kendisini sarsmasıyla uyanır. Adam anlatıcıya bir şeyler sorarak ondan aldığı cevapları gazeteye yazdıktan sonra ona, her gün bütün gazeteleri aldığını söyler. Gazete okumanın iyi bir şey olduğunu belirten anlatıcıya adamın verdiği cevap, anlatıcının sandığının aksini gösterir. Adam gazeteleri her gün, okumak için değil, bulmaca çözmek için aldığını söyler. İneceği durağa geldiğinde anlatıcıya halen sorular soran adamın en son sorduğu soru alfabenin ilk harfinin ne olduğudur.

Öykünün başında elindeki gazeteden başını kaldırmadan duran ve sohbet bile etmeyen adamı bilgili bir insan sanan ve onu takdir eden anlatıcının düşüncesi, adamın anlatıcıya basit sorular sorması ve sonunda hiç gazete okumadığını, sadece bulmaca için gazete aldığını söylemesiyle aksi yönde değişir. Adamın sosyal olaylar karşısında duyarsız olarak değerlendirilmesinin sebebi, öykünün başında anlatıcının kompartımana ilk girdiğinde verdiği selama ve "iyi yolculuklar" dileğine, belli belirsiz bir ses tonuyla cevap vermesi; anlatıcıya çok kolay sorular sorması; alfabenin ilk harfini dahi bilmemesi ve hiç gazete okumadığını söylemesidir. Adamın sosyal ilişkiler, gündelik olaylar ve sürekli kullanılan kelimeler konusundaki bilgisizliği, onun sosyal olaylar karşısında duyarsız olduğunu gösterir. Dolayısıyla bu yönüyle adam, yazarın eleştirdiği bir kişidir.

Daha önce "Sosyal Yapı" başlığı altında değerlendirilmiş olan "Dayanın Yurttaşlarım" (1958) öyküsünde halkın duyarsızlaşmasına yönelik örnekler de vardır. "*Dört biyanı dağ, ortası bağ, suları şırıl şırıl, gökleri pırıl pırıl bir ülke*"de[274] yaşayan böcek, yılan, örümcek gibi yaratıklar önceleri ne çok fazla ne çok az oldukları halde giderek çoğalmaya ve insanları ısırmaya, sokmaya, zehirlemeye başlarlar. Fakat bu zararlı yaratıkların zehirledikleri insanlar ölmek yerine daha fazla

[274] Nesin, *Memleketin Birinde,* s. 36.

zehir isterler. Bunun sebebini anlatıcı, "*bu zehirler insanın beynini uyuşturuyor, tatlı bir yarı uyku veriyormuş.*" diyerek açıklar. Zehirlenen insanlar bu yüzden, insan "*beyinlerinin düşünmeye yaradığını bilen, kafası önce, yüreği yüce kişiler*"in[275] ülkeyi bu zararlı yaratıklardan kurtarmak istemesine karşı çıkarlar.

Öykü çeşitli metaforlardan oluşur. Nesin'in siyasi ve toplumsal duruşu açısından incelendiğinde zararlı yaratıkların Doğulu düşünce tarzını savunan ve daha fazla para kazanmak için halkın dini ve geleneksel değerlerini sömüren üst sınıflar; onların zehirledikleri insanların da halk olduğu söylenebilir. Yazar, "kanını emmek" deyimini gerçek anlamda kullanarak zararlı yaratıkların insanları ısırıp, sokup, zehirlediklerini söyler. Öyküdeki bu durum, günümüzde üst sınıflar tarafından gücü tüketilen ve her anlamda sömürülen halkın durumunun somutlaşmış şeklidir.

Halkın duyarsızlaşmasıyla ilgili asıl metaforsa zehirlenen insanların beyninin uyuşması, tatlı bir yarı uykuya dalmasıdır. Yazar bu anlatımla halkın, üst sınıfların kendileri üstündeki baskıcı hâkimiyetinin farkında olmamalarını, bu duruma karşı çıkıp engel olmaya çalışmamalarını eleştirir. Halkın, zararlı yaratıkların insanlara zarar vermesini engellemek isteyen bilgin kişilerin bu isteğine karşı çıkması da aynı bilinçsizliğin sonucudur. Üst sınıfların etkisindeki halk uyuşmuş ve bilinçsizleşmiştir. Bu durum halkın, kendi sorunlarını fark etmelerine engel olacak derecede duyarsızlaşmalarının sonucudur ve bu nedenle halk, yazar tarafından eleştirilir.

Mahalle insanlarının bir köpeğe davranışlarının anlatıldığı "Tarzan'ın Sahibi Kim?" (1958) öyküsü de insanların duyarsızlığına yöneliktir. Tarzan adında çok yaşlı, iri, yaralar içinde, pis bir hayvanın yıllardır bulunduğu mahalledeki insanlar bu hayvana çok kötü davranmaktadırlar. Birinci kişi anlatıcı çocukların bu hayvanın sırtına bazen iki kişi binip hayvanın sakatlanmasına sebep olduklarını, kuyruğunu çekip ona çiviler batırdıklarını ve onu taşladıklarını anlattıktan sonra çocukluğunda arkadaşlarıyla beraber kendisinin de bu köpeğin kulaklarını kestiklerini söyler. Anlatıcı, mahalle halkının bu hayvana davranışlarını, "*Mahallede oturanlar Tarzan'a*

[275] A. g. e., s. 37.

hiç olmazsa bir taş atmayı, bu mahalleli olmanın görevlerinden biri sayarlar."[276], "*Ne yer ne içer, belli değil. Hiçbirimizin aklına da böyle bir şey gelmez.*"[277] gibi sözlerle açıklayarak insanların başka bir canlıya bakışlarını anlatır.

Anlatıcı, kendi çocukluğundan da örnekler vererek ve mahallelinin de davranışlarını anlatarak köpeğe yapılanların sadece çocuk olmakla değil, kendisi dâhil, o mahallede oturan tüm insanlarla ilgili olduğunu söylemiş olur. Mahallelinin uysal bir köpeği hor gören ve aşağılayan bakışları, ona acı çektirerek eyleme dönüşür. Köpeğin kendisine yapılanlardan çok acı hissettiği zamanlarda sadece boğuk bir ses çıkarması ve sakince başını çevirip bunu yapan insanlara bakması halkın davranışlarındaki duyarsızlık algısını pekiştiren bir anlatımdır. Öyküde anlatılanlar tüm toplumu ilgilendiren sosyal bir olay olmasa da halkın canlı bir varlık karşısındaki duygusuzluğunu göstermesi açısından sosyal duyarsızlık kapsamında değerlendirilmiştir. Yazar öyküde, anlatıcının da içinde bulunduğu bu insanlarla ilgili doğrudan bir eleştiride bulunmaz ancak anlatıcının herkesin köpeğe kötü davrandığı gibi vurguları eleştirel bir tutumu yansıtır.

"İyi Olur İnşallah" (1959) öyküsü de insanların eylemsizliğiyle ortaya çıkan duyarsızlığına yöneliktir. Bir köyde öğretmenlik yapmış olan başkişi, bu köyden tanıdığı, durmadan "*iyi olur inşallah*"[278] dediği için hastaneye yatırılan Yusuf Efendi'yi ziyarete gider. Asistanların Yusuf Efendi'nin tedavisi için Öğretmen'den onun neden durmadan böyle söylediğini anlatmasını istemeleri üzerine Öğretmen, köydeki günlerini anlatır.

Yusuf Efendi uzun yıllar yurtdışında kalmış, orada zengin olmuş fakat köyünü çok özlediği için, yaşlandığında Öğretmen'in görev yaptığı köyüne geri dönmüş biridir. Köyde değişim yapmak, oldukça durgun ve tepkisiz olan köylüleri harekete geçirmek için hevesli olan Yusuf Efendi yanına Öğretmen'i de alarak sürekli köylülerle, muhtarla ve imamla konuşup onları okulu onarmak, çocukları okula göndermek gibi konularda ikna etmeye çalışır. Fakat Yusuf Efendi ne kadar konuşsa, derdini anlatsa da köylülerin, cevap için zorlandıklarında verdiği tek bir cevap vardır:

[276] Nesin, *Nazik Alet,* s. 68.
[277] A. g. e., s. 69.
[278] Nesin, *Mahmut ile Nigâr,* s. 16.

"*İyi olur inşallah!*". Sadece "*kendi başlarına bir iş gel(diğinde) can*"lanan[279] köylüler kendilerine heyecanla anlatılan her sorunda ve olayda oldukça sakin ve cansız bir şekilde aynı cevabı tekrarlarlar. Köylülerin içinde zamanla delireceğini hisseden Öğretmen, Yusuf Efendi'nin gitmemesi, giderse kendisinin de çıldıracağı yönündeki tüm yalvarmalarına rağmen tayinini isteyerek köyden ayrılır. Bir süre sonra da Yusuf Efendi'nin aklını yitirerek hastaneye kaldırıldığını öğrenir.

Nesin'in köylülerin davranışlarının sebebini derinlemesine incelememesi, genel bir duyarsızlık halini anlatma amacından kaynaklanır. Köylülerin anlatılan hiçbir olay karşısında tepki vermemeleriyle ve hiçbirinin onlarda heyecan uyandırmamasıyla halkın, sorunlar karşısındaki duyarsızlığı eleştirilir. Öykücdeki her köylünün sadece kendi sorunlarına heyecanlanması ve bu sorunlara "*iyi olur inşallah*" gibi sakin yanıtlar verenlere sinirlenmeleri, onların bencilliğiyle pekişen duyarsızlıklarını gösterir. Kendi yaşadıklarıyla birlikte canlanan kişiler, bu sorunların üstü kapanıp, başkalarının sorunlarını duyduklarında yine aynı tepkisizliklerini korurlar. Bu bakımdan öykücdeki köylü halk bencillikleri ekseninde gelişen duyarsızlıkları bakımından eleştirilir. Köylülerin bu tavırlarının boyutu, öykünün sonunda Yusuf Efendi'nin akli dengesini yitirmesine yol açmalarıyla ortaya çıkar. Öyküde yaratılan sonuç, mizahi bir abartıyla halkın bencil durağanlığı ve eylemsizliği noktasına eleştiri getirir.

Aziz Nesin, 1957'ye kadar olan öykülerinde halkın sosyal olaylar karşısındaki duyarsızlığını nadiren işlerken, *Ölmüş Eşek*'teki öykülerle birlikte bu sorunu daha sık ele alır. *Ölmüş Eşek* kitabında daha çok insanların yardım etmekten kaçınmaları ve bunu birbirlerinden beklemeleriyle ortaya çıkan duyarsızlık örnekleri, ilerleyen yıllarda birbirinden farklı konular çevresinde işlenir.

Öykülerini, gerçek hayatta karşılaşılabilecek olaylar çevresinde kurgulayan yazar, insanların duyarsızlığına yönelik eleştirisini de bu eksende oluşturarak okuyucuların öykülerdeki kurmaca etkiden sıyrılıp, anlatılanların kendileriyle ilgili olduğunu düşünmelerini sağlar. Nesin'in kurmaca oluşumuyla ilgili bu tercihi bilinçlidir. Öykülerde insanların zor durumda olanlara yardım etmekten kaçınması,

[279] A. g. e., s. 21.

bu insanların ya da canlıların çektikleri acılara üzülerek kişisel tatminden öte bir harekette bulunmamaları, uyuşmuş bir şekilde düşünmekte ve sorunlara karşı çözüm üretmekte aciz davranmalarıyla ortaya çıkan duyarsızlık örnekleri, insanları duyarsızlaştıran kurum ve kişilerle birlikte çoğaltılır.

4. KADINA BAKIŞ

Ataerkil bir düzene dayanan Türk toplum yapısında cinsiyetler arası eşitsizlik erkeğin üstünlüğünü yaratırken, kadının küçümsenmesine sebep olur. Bu eşitsiz durum, Türk toplum yapısının kökeninde var olmakla birlikte İslâmiyet'in etkisiyle pekişir.[280] Kadın kimliğini toplumsal yaşamın her alanında "erkekten sonra" gören ve kadın üzerindeki beklentileri erkeğe ve onun mülkiyetindekine hizmet etmek olarak belirleyen bu etki, toplumsal kurumların yapısında ortaya çıkarak genelleşir. Aziz Nesin'in öykülerinde ise bu durum, sınıfsal ayrılıkların ve dolayısıyla ezen-ezilen ilişkisinin ortaya çıktığı noktada eleştirilir ya da tespit edilir.

"Kafakağıdı" (1955) öyküsü köy insanlarının kadına bakışıyla ilgili tespitler içerir. Öykünün birinci kişi anlatıcısı bir köy kahvesinde yaşlı bir köylü tarafından anlatılan bir öyküyü aktarır. Mevlut adlı birinin bir kadınla evlendiğini, bu kadının iki kez hamile kalıp doğum yaptığını ancak iki çocuğun da öldüğünü söyleyen yaşlı adamın, Mevlut'un karısına söyledikleriyle ilgili sözleri, köylülerin kadına bakışı hakkında bilgi verir. Karısına, "*Bir daha bebeyi gebertirsen, şart olsun boşarım...*"[281] diyen Mevlut, ardından doğan her çocuğun ölmesi üzerine dört kadınla daha evlenir. En son doğan çocuğunun ölmemesi için, Hoca'nın tavsiyesiyle bebeği "*Allaha sat*"mış olma amacıyla ona *Satılmış* ismini verir.

Mevlut, "*çifte, sabana, davara, hepsine*" gidecek birine ihtiyacı olduğundan, hizmetçiler de pahalı olduğu için Satılmış'ı evlendirmeye karar verir. "*Otuzunda, güçlü kuvvetli bir karı*"[282] bulan Mevlut, kızın babası resmi nikâh yapılmasını istediğinden oğlunun yaşı küçük olduğu için uzun uğraşlarına rağmen onu

[280] Mahmut Tezcan, *Türklerle İlgili Stereotipler ve Türk Değerleri Üzerine Bir Deneme,* Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, Ankara, 1974, s. 85.
[281] Nesin, *İt Kuyruğu,* Nesin Yayınları, 19. b., İstanbul, 2010, s. 38
[282] A. g. e., s. 39.

evlendiremez. Üç tanık bularak mahkemede Satılmış'ın yaşını büyüten Mevlut, en sonunda oğlunu evlendirmeyi başarır. Satılmış'ın evlendiği kadınla ilgili sözler, kadına bakışını gösteren başka bir örnektir: "*Mevlut Satılmış'ı gatır gibi garıynan everdi. Garı, hem tarlaya gider, değirmene koşar, dağdan odun getirir, hem de Satılmış'ın altını temizler, koynuna alır yatardı.*"[283]

Mahmut Tezcan kadına karşı davranışların köy yaşantısındaki şeklini şu sözlerle açıklar: "*Kadın ülkemizde hem geleneksel ve hem de kentsel kesimde daima erkekten aşağı bir toplumsal statüde kalmıştır. Bu durum, geleneksel köy topluluklarımızda daha belirgindir.*"[284] Öyküde anlatılanlar da kadının aşağı görülen statüsüne örnek oluşturur. Kadını küçümseyen ilk söylem, Mevlut'ün doğan çocuklarının kısa süre içinde ölmesiyle ortaya çıkar. Bebek ölümlerini kadının suçu olarak değerlendiren Mevlut, karısını boşanmakla tehdit ederek bu ölümleri engellemeye çalışır. Mevlut'ün çocuklarının ölümüyle yaşadığı çaresizliğin sorumlusunu kadın olarak görmesi, kadının "doğurgan" kimliğiyle ilgilidir. Din ve geleneklere göre kadının birincil özelliği bu kimlikle belirlenir. "*Kadının toplumsal statüsü erkeğe nazaran düşük olmasına rağmen* '*Ana*' *rolü ile (ona) en yüksek övgüler lâyık görülür.*"[285] Kadına doğurganlığı dolayısıyla verilen bu değer, Mevlut'un bu durumu aynı zamanda suçlayıcı bir unsur olarak kullanmasının sebebidir.

Köylülerin kadına bakışına örnek olan bir diğer tavır, Mevlut'ün kendi işlerini "parasız" yaptırabilecek birine ihtiyaç duymasıyla sergilenir. Kadının hizmet eden, ev işlerini yapan kimliği, ailesinden başlık parası karşılığında alınmasıyla onun evlendiği kişinin ailesine hizmet etmesini daha da doğallaştırır. Mevlut'ün Satılmış'ı evlendirdiği kadının babasına bir çift öküz vermesi öküzle kadını eş değer gördüğünü gösterir. Kadının öküzden sonra öykü içindeki sözlerde, "hizmetçi" ve "katır"la da eş değer görülmesi, kadının köy toplumundaki konumunu ortaya koyan benzetmelerdir.

Anlatıcının hacca gidişini anlattığı "Nasıl Hacı Oldum?" (1955) öyküsündeki anlatıcıya ait sözler de onun kadına bakışını gösterir. Anadolu ağzıyla

[283] A. g. e., s. 42.
[284] Mahmut Tezcan, *Türklerle İlgili Stereotipler ve Türk Değerleri Üzerine Bir Deneme,* Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, Ankara, 1974, s. 84.
[285] A. g. e., s. 88.

konuşmasından ve sözlerinden köylü olduğunu anladığımız anlatıcının bir önceki sene istediği halde hacca gidememesinin sebebi, evlenmiş olmasıdır. İlk karısından çocukları ve torunları olduğunu söyleyen anlatıcı onun yaşlanmış olmasından, ikinci karısı Hadice'yi ise "tarlaya koş"tuğundan dolayı üçüncü bir kadınla evlenmiştir. "*Bırahsam, gül gibi gızı elin ayuları yiyecek.*"[286] diyerek üçüncü karısı olan Anşe'yle evlendiğini söyleyen anlatıcı kadına karşı görüşlerini ortaya koymuş olur.

Anlatıcının evlendiği kadınlarla ilgili sözleri ve kullandığı üslup, kadını aşağılayan bir bakışın yansımasıdır. İlk karısını artık yaşlandığı için değersiz gören anlatıcı, ikinci karısı Hadice'yi "*darlaya niye goşiyon*" sözleriyle onu "hayvan koşmak" deyimiyle özdeşleştirerek tarif eder. Hadice'nin hayvan statüsünde değerlendirilmesinin yanı sıra anlatıcının Anşe'yle evlenmesinin asıl sebebi, tüm ailesi ölmüş olan Anşe'nin maddi yönden varlıklı olmasıdır. Anlatıcının evlendiği üç kadından da maddi çıkarları vardır. Kadınları maddi getirisi olan "unsurlar" olarak değerlendirerek aşağılayan söylemler dile getirmesi, anlatıcının eleştirilmesinin sebebidir.

Köy insanının kadına bakışının anlatıldığı bir diğer öykü de "İnkılap Var" (1959) öyküsüdür. Köyün yaşlılarından olan Recep Dayı, oğlunun Şaşı Şaban'ın kızıyla evlenmek istemesi üzerine "*Şaşı'nın kızında garı olmaz.*"[287] demişse de oğlunun ısrarı üzerine başlık parası karşılığında kızı babasından alırlar. Ancak kısa bir süre sonra karnı şişip hastalanan kızla ilgili Recep Dayı'nın söyledikleri onun kadına bakışını ortaya koyar: "*Ne kadar dayanacağını bilmeden gözü kapalı, başlık diye parayı veriyorsun. Gitti bizim paralarla düve.*"[288]

Recep Dayı'nın ve karısının gelinlerinin hastalığı üzerine yaşadıkları endişe ve üzüntü, onun acı çekmesi ya da ölmesiyle ilgili değil, verdikleri başlık parasının boşa gittiğini düşünmelerindendir. Recep Dayı'nın kahvede anlattığı bu olay esnasında içeriye Küspük Memet girer. Recep Dayı'ya göre Küspük Memet'in üzgün olmasının sebebi karısının ölmek üzere olması değil, paraların boşa gittiğini düşünüyor olmasındandır. Ancak Küspük Memet dışarı çıkıp kahveye geri geldiğinde onun daha

[286] Nesin, a. g. e., s. 54.
[287] Nesin, *Kördöğüşü,* s. 27.
[288] A. g. e., s. 29.

da üzgün olduğunu gören köylüler bunun sebebini sorarlar. Karısının doğum yaptığını söyleyen Küspük Memet'in üzgün olmasının sebebi, kız çocuk doğurmuş olmasındandır. Kahvedekilerin bu duruma "*Vah vah*" gibi tepkiler vermesi, onun üzülmekte haklı olduğunu onayladıklarını gösterir.

Geleneksel aile yaşantısı içinde kızların başlık parası karşılığında babalarından istenmesi, onların ticari bir ürün olarak değerlendirilmesine yol açtığı için, kadından bir takım maddi beklentilerde bulunulur. Bu beklentiler köy yaşantısında, tarlaya gitmek, hayvanlarla ilgilenmek gibi çeşitlilik gösterir. Hastalanan kadın ise kendisi için babasına verilen başlık parasının karşılığını gelin geldiği aileye veremeyecek olduğu için değersiz görülür. Bu durum kadının ölmesine değil, onun için verilen paranın boşa gittiğinin düşünülmesiyle maddi çıkarcılık şeklinde ortaya çıkar. Recep Ağa'nın dile getirdiği sözlerden de anlaşılacağı gibi, köylülerin bu anlamda kadına bakışı, onun insani değerinden uzak bir yaratık olarak görülmesiyle şekillenir.

Küspük Memet'in üzüntüsünün sebebinden yola çıkarak köylülerin kadına bakışını ortaya koyan bir diğer durum, onun kız çocuk sahibi olmasıdır. Küspük Memet'in kız çocuk sahibi olmasına, karısının ölüyor olmasından daha çok üzülmesi, erkeğin geleneksel yaşantıdaki statüsünü belirleyen sebepler ekseninde değerlendirilmelidir. Erkek egemen yaşam şeklinde bir erkeğin, sünnet olması, kadınlarla ilişkilerindeki baskınlığı, askere gitmesi ve erkek çocuk sahibi olması gibi sebeplerle statüsünün yükseldiği düşünülür. Öyküdeki durumda kız çocuk sahibi olmak bu açıdan bir kişiyi değersizleştirir. Bu durum, kız çocuklarının değersiz sayılmasıyla ilgilidir. Babanın soyunu devam ettirecek olan erkek çocuk aynı zamanda onun gücünün temsilcisi olarak görülür. Kız çocuk ise belli bir süre ailede kalıp başka bir erkekle evlenerek evden ayrılmasıyla eve ait bir birey olarak görülmez. Köylülerin kadına bakışıyla ilgili ortaya çıkan bu durumlar, Nesin'in öykülerinde, eleştiriden çok geleneksel yaşantıya dair tespitler şeklinde değerlendirilmelidir.

Kadını küçümseyen sözlerin sarf edildiği öykülerden biri de "Kiracıya Maşallah"tır (1956). Kendisine günlerce kiralık ev arayan fakat bulamayan öykü anlatıcısı, bir gün evde oturup ev bulamama sıkıntısını düşünürken sinirlenip dışarı

çıkmaya karar vererek karısına "*Kalk çarşaflan hanım*" der. Karısının sebebini sorması üzerine anlatıcının söylediği, "*Kadın milleti değil mi, saçı uzun aklı kısa… En iyisinin boynu altında kalsın.*"[289] sözleri karısını küçümseyen sözleridir.

Kadına karşı söylenen bu sözler, kadının akıllı olmadığını dile getirerek onu küçümser. Kadının saçının uzun olması gibi fiziksel özellikleri onun aklıyla bütünleştirilerek hakaret unsuru olarak kullanılır. Hatta bu unsur deyimleşmiş bir halde toplum içinde kullanılagelir. Zamanı belli olmayan bu öyküde dönemin toplum yapısına yerleşmiş kadın anlayışı gözlenir. Kadının erkek kadar akıllı olmadığı anlayışının hâkim olduğu geleneksel toplum yapısında ev ya da dışarıyla ilgili alınan kararlarda kadının erkekten sonra gelmesi bu durumla ilişkilidir.

Bir tiyatro kumpanyasının başına gelenlerin anlatıldığı "Bir Tuluatçının Anıları: II Kızı Kurtaramadık" (1956) kadına bakışın kurum temsilcisi kişiler arasındaki yansımasını ortaya koyar. Bir kamyon içinde kalabalık bir halde başka bir ile hareket etmekte olan kumpanya oyuncularını durduran bir jandarma, tüm oyuncuların nüfus kâğıtlarını kontrol edip bir sorun görmediği için onları bırakmadan önce bir şeyler çalıp oynamalarını ister. Kumpanya sahibi V. Ö. bunun mümkün olmadığını, yetişmeleri gereken bir yer olduğunu söylemesi üzerine jandarma, kumpanya içindeki Hülya adında genç, güzel kızı alıkoyacağını söyler. Onun isteğini gerçekleştirmek zorunda kalan oyuncular, çalgı aletlerini almak için kamyona binerek küçük bir oyunla jandarmayı da araca bindirip vilayete giderek onu yüzbaşıya şikâyet ederler. Yüzbaşının jandarmayı davranışından dolayı herkesin içinde dövmesi üzerine V. Ö. yanındaki arkadaşına, bunun iyi olmadığını şimdi de yüzbaşının Hülya'yı yanında alıkoyacağını söyler ve dediği gibi de olur. Arkadaşlarının yüzbaşıyı daha üst bir yere şikâyet etmeyi önermeleri üzerine V. Ö.'nün söyledikleri genelleşmiş bir yargıyı dile getirir:

"- *Hepsi aynı şey, dedi, bu sefer de orada alıkorlar kızı, dolaşır. Ellerine düşmemek vardı, bikez düştük ellerine...*"

[289] Nesin, *Fil Hamdi,* s. 53.

Ertesi gün yanlarına gelen Hülya'ya ne olduğunu sorduklarında onun verdiği cevap "*Hiç,... hiçbişey olmadı...*"[290] olsa da onun yaşadıklarını açıklar.

Kumpanya sahibi V. Ö. aracılığıyla söylenenler, kurumların üst düzey kişilerine yönelik bir eleştiri taşır. Halk içinde benimsenmiş "kadın" algısı, devlet kurumları düzeyinde de kendisini gösterir. Devlet yapısında ortaya çıkan cinsiyetler arası eşitsizlik durumu, halkın algısıyla devlet arasında dönüşümlü olarak birbirini tetikleyen bir sorundur. Öykünün başında söylendiği gibi Cumhuriyet'in ilk yıllarında geçen bu öyküde, uygulanan rejim değişse de halktan gelerek devlet içinde üst düzeylere yükselen kişilerin, kadını cinsel bir obje olarak gören bakışının değişmediğini göstermek amaçlanır.

Öykünün girişinde verilen ön bilgiyle 1956'da çıkan Macar Ayaklanması'ndan kaçarak İstanbul'a sığınan pek çok insan içinde fazlasıyla kadın olduğu için "*akın akın*"[291] onları görmeye misafirhanelere giden Türk erkeklerinin eleştirildiği "Dördüncü Kafileye Kaldık" (1957) öyküsü de genel olarak Türk erkeklerinin kadına bakışını gösterir. 1. adam, kadınların kaldığı misafirhanenin nerede olduğunu sormak için 2. adamla konuşmaya başlar ve yol boyunca orayı soran pek çok kişiyle karşılaşmalarıyla sohbetleri genişler. Adamların bazıları iş yerlerinde çalıştırmak üzere eleman aradıkları için, bazıları sadece merak ettikleri için, bazıları da onlara yardım etmek için kadınları görmek istediklerini söyleyerek misafirhaneye doğru yürürler. Yol boyunca söylenenler kadınlara bakışla ilgili pek çok küçümseyici söz içerirken 1. adamın ülke kadınlarıyla yabancı kadınları karşılaştırdığı sözleri bunlara örnek oluşturur. "*Yirli garıynan ecnebiye garısı bi olur mu?*"[292] diyerek söze başlayan 1. adam, yabancı kadınların hep zayıf ve uzun boylu olduğunu, ülke kadınlarının ise doğum yaptıktan sonra "*kaldırıp atılması*" gerektiğini söyler. 1. adamın bu sözleri söylerken kullandığı üslup ve dil özellikleri kadını başkalaştırdığını gösterir: "*Tüm cıvataları gevşiyo, garı laçka oluyo. Bu bizim yirli garılar gocayı görünce tulum gibi şişiyo.*" 1. adamın kadınlarla ilgili söylediği bir diğer söz de kalıp yargılar taşır: "*Argadaş garı dediğin heçbi laf gonuşmayacak.*"[293]

[290] Nesin, *Damda Deli Var,* s. 154.
[291] Nesin, *Hangi Parti Kazanacak,* s. 112.
[292] A. g. e., s. 115.
[293] A. g. e., s. 115.

Bu kişiler misafirhanenin önüne geldiklerinde aralarında geçen konuşma, onların kadına bakışını genelleştiren ifadeler içermesi bakımından önemlidir:

"*1. adam- Şu gocagarılar ne dimeye höriyeti seçer, ağnamam. Onnarın höriyetinden n'olur a canım... Ya şu herüfler n'örüyo? Bunlar höriyet uğruna kendü melmekâtlarında dövüşmeli...*

5. adam- Çocukları getirmek de anlamsız.

2. adam- Benim bildiğim evli bi kadın, kocasının yanı başından ayrılmamalı.

1. adam- Yoh gardaşım, töbe bize yardım sırası gelmez, millet doluşmuş."[294]

Sığınma amacıyla misafirhanede kalan kadınları görmek için oraya giden tüm erkekler, cinsel bir amaçla hareket ederler. Onların öyküde dile getirdikleri diğer amaçlar, asıl nedenlerini gizlemek içindir. Bu gizliliğin içinde, cinsel istekleri doğrultusundaki hareketlerini iyi bir nedene bağlayarak kamufle etme çabası bulunmaktadır. Onların asıl amacı, yaşlanmış kadınların hürriyeti hak etmediklerini, çocukların getirilmemesi gerektiğini ve evli kadınların kocalarıyla birlikte memleketlerinde kalması gerektiğini söylemeleriyle açığa çıkar. Birbiriyle sohbet eden her erkeğin aynı amaçla hareket ettiği halde bunu diğerlerinden gizlemeye çalışması, kişilerin "kötü" niyetlerini kendilerine itiraf etmek istememeleriyle açıklanabilir. Bu durumda misafirhaneye sığınan kadınları görmeye giden bu erkeklerin onaylanmayacak bir davranış sergilediklerinin bilincinde oldukları söylenebilir. Ancak onlara göre onaylanmayacak davranışları, kadınlara cinsel bir obje gözüyle bakmaları değil, "sığınmak" için gelen kadınlara bu amaçla yaklaşmalarıdır. Öyküde kadınları görmek için kalabalık oluşturmuş erkeklerin tümünün aynı amaçla gelmesinden hareketle, erkeklerin kadınlara sadece cinsel anlam yüklemelerinin, kendi aralarında doğal kabul edilen bir davranış olduğunu söylemek mümkündür.

1. adamın kadınlarla ilgili dile getirdiği kalıp yargılar da kadını küçümseyen söylemlerdir. Onun sözlerinden yola çıkılarak günlük konuşma içinde "kadın dediğin"le başlayan her cümlenin kadına, erkek egemen zihniyet tarafından belirlenmiş toplumsal roller yüklediğini ve bu rollerin kadına, çizilmiş bir kalıp

[294] A. g. e., s. 118.

içinde kalması konusunda baskı uyguladığını söylemek mümkündür. Öyküdeki erkeklerin zor durumda olan insanlara karşı davranışı, gerçek hayatta yaşanmış bir durum olduğundan erkekler, Nesin tarafından eleştirilirler.

"Bayan Aranıyor" (1958) öyküsü ise kadına bakışı farklı yönden eleştiren bir öyküdür. Arkadaşının bir handaki yazıhanesinde birkaç kişiyle birlikte oturan öykünün birinci kişi anlatıcısı, içeriye güzel bir kadının girmesiyle hepsinin davranışlarının değiştiğini söyler. Anlatıcı ve arkadaşları, iş aradığını söyleyerek bir süre yazıhanede kalan kadınla sohbet ederler. İçeriye başka birisinin girip kadını bir yerden tanıdığını söylemesiyle olaylar değişir. Kadın, aslında anlatıcının ve arkadaşlarının uzun süredir iş arayan Cemil adında başka bir erkek arkadaşlarıdır. Başvurduğu hiçbir yerde iş bulamadığını söyleyen Cemil, gazetelerde sürekli "'*Bir bayan aranıyor*'"[295] ilanının verildiğini, kimsenin erkek işçi aramadığını söyler. Bu yüzden kılık değiştirerek sadece insanlarla dalga geçmek ve onları denemek için "*nereyi gözüme kestirirsem açıp kapıyı giriyorum*" diyen Cemil, kadın kılığındayken ona kimsenin "*adama ihtiyacımız yok*"[296] demediğini söyler.

Bu öyküde de toplum çapında yerleşmiş bir davranış biçimi eleştirilir. Eleştirinin ilk kısmı, kadın içeri girdiği zaman davranışları değişen anlatıcı ve arkadaşlarıyla başlar. Kadın gelmeden önce sürekli kalkmak isteyen fakat yazıhane sahibi arkadaşlarının ısrar etmesiyle zorla oturan kişiler, kadın geldikten sonra gitme isteğinde bulunmazlar. Erkeklerin değişen davranışları, kadının aslında Cemil olduğunu öğrenerek hayal kırıklığı yaşamaları sebebiyle bir değişime daha uğrar ve ona karşı ilgisiz bir hal kazanır.

Cemil'in kılık değiştirmesine sebep olan ve onu insanlarla dalga geçmeye iten sebep de kadına bakışın eleştirilen ikinci örneğidir. İşveren kişilerin genellikle erkek oldukları düşünülecek olursa, Cemil'in başvurusunu ilk başta olumsuz karşılarlarken, onun cinsiyet değiştirmiş haline olumlu yaklaşıp onunla ilgilenmeleri, ayrımcılık yapmaları yönünden eleştirilir. İş yerleri için verilen ilanlarda sürekli "bayan aranıyor" ibaresine rastlanması da eleştirilen bir diğer kısımdır. Öyküde anlatılardan

[295] Nesin, *Bay Düdük,* s. 57.
[296] A. g. e., s. 57.

yola çıkarak iş yerlerinin bayanlara öncelik vermesi, onların daha çalışkan olduğunu düşünmelerinden değil, onları cinsel bir unsur olarak görmelerinden kaynaklanır. Öykü kurgusundan sıyrılarak Nesin'in bunu, gerçeklikte rastlanan bir durum olduğu değerlendirmesiyle eleştirdiğini söylemek mümkündür.

Kadına bakışın başka bir yönden değerlendirildiği bir öykü de "Titiz Kadın Hasn'anım"dır (1959). Vapurda karşılaştığı eski bir arkadaşıyla sohbet eden başkişi onun altıncı evliliğini yaptığını öğrenir. Anlatıcının, beş evlilikte başarısız olduktan sonra altıncı evliliğe nasıl cesaret ettiğini sormasıyla arkadaşı, evlilikte nasıl mutlu olunabileceğini yeni öğrendiğini söyler. Kadına karşı bakışını değiştirdiğini söyleyen arkadaşı, eskiden kadın haklarını savunduğunu, kadınla erkeği eşit gördüğünü ancak kadınları inceleyerek onların insan olmadığını anladığını söyler. Adamın böyle düşünmesinin sebeplerini açıkladığı sözleri, onun kadına bakışını özetler:

"*Kadınlar, insanın dişisi değil, büsbütün insandan ayrı bir yaratık türü. Yalnız insan biçiminde yaratıldıkları için, biz onları insan sanıyoruz. Oysa apayrı yaratıklar onlar. İnsan biçiminde yaratılmış, ama insan olmayan, insandan başka, bambaşka şey kadın... Bizi yanıltan da bu. Bu gerçeği en sonunda anlayınca, şimdi altıncı karımla çok iyi geçiniyorum. Karım, benim için bir insan değil, belki bir melek, belki bir huri, belki adı konmamış güzel bir yaratık. Bir yanılıp da onu insan sansam, işte o zaman yandım.*"[297]

Kadınlara karşı davranışlarını değiştiren adam, şimdiki evliliğinde karısına hiçbir derdini açmadığını, onun söylediklerine aldırmadığını, buna karşılık karısının onun sekreteri gibi çalıştığını, arkadaşı gibi yardım ettiğini ve hizmetçisi gibi iş gördüğünü söyler.

Öyküyü, içinde anlatılanların bir eleştiri değil, sosyal tespit taşıdığını düşünerek değerlendirmek daha doğrudur. Öykü anlatıcısının arkadaşının kadına bakışındaki değişim, kadın erkek arasındaki farklılıklara dayanır. Biyolojik farklılıklardan kaynaklanan bu ayrım, kadın ve erkek arasında çatışma yaratır. Daha önceki beş evliliğinde bu çatışmalar dolayısıyla mutsuz olmuş adamın bu durumun eskiden

[297] Nesin, *Aferin,* s. 113.

kadın ve erkeği eşit gördüğünden kaynaklandığını söylemesi onun eşitlik anlayışını gösterir. Kadını insan olarak değil bir üst varlık ya da herhangi bir yaratık olarak gören adamın, artık mutlu olduğunu söyleyerek karısıyla ilgili anlattıkları, onun mutluluk anlayışının, genel anlamda karısının ona hizmet etmesiyle oluştuğunu gösterir.

Aziz Nesin'in öykülerinde toplumun kadına bakışının değerlendirilişinde eleştiriden çok tespitler göze çarpar. Kadının açıkça sınıfsal ayrıma uğrayarak küçümsendiği birtakım öykülerde eleştiri gözlense de yazarın asıl amacı toplumsal bir realiteyi öykü kurgusu içinde ortaya koymaktır. Bu bakımdan Nesin'in kadın sorunu hakkında spesifik bir eleştiride bulunduğu söylenemez.

Türk toplumunda kadının yeriyle ilgili olayların işlendiği öykülerde ağırlıklı olarak köy yaşantısı çevresinde var olan tutumlar ortaya konur. Özellikle başlık parası geleneğiyle birlikte ele alınan olaylarda, kişilerin kadın üzerinden gösterdikleri çıkarcılıkları ön plandadır. Kadının cinsel bir obje olarak görülmesinin işlendiği öykülerde ise tespitten öte, eleştiri göze çarpar. Üst düzey kurumlar ve kişiler tarafından ortaya konan bu bakış, yazar tarafından özellikle kişilerin üst düzeyliği vurgulanarak eleştirilir. Genel olarak Nesin'in öykülerinde kadına bakışın ve bu konuda oluşan sorunların, erkek öykü kişileri etrafında ele alındığını söylenebilir. Nesin'in öykülerinin birçoğunda olduğu gibi bu sorunların ele alındığı öykülerde de kadınlar, haklarında bilgi verilerek ya da kendilerine basit, küçük sözler söyletilerek pasif bir karakter yapısı gösterirler. Onun 1940–1960 yılları arasındaki öykülerinde varlığının, haklarının, maruz kaldığı eşitsizliğin ve hakaretlerin farkında olan kadınlara rastlanmaz.

5. HALKIN POLİTİKAYA BAKIŞI

Aziz Nesin'in öykülerinde çok partili rejime geçişle birlikte ortaya çıkan politik olaylara ve sorunlara sıkça yer verilir. Halkın, Cumhuriyet rejimine alışma çabaları, onların siyasi ve politik olaylarla ilgili düşüncelerinin oluşumunda da etkilidir. Halkın sorunlarını, onların tarafında durarak, onlardan yana bir bakışla ele alan

Nesin, politik olayların halk tarafından algılanış biçimine, eleştirel yaklaşımını koruyarak öykülerinde yer verir.

"Pazar Eğlencesi" (1957) öyküsünde, geçim zorluğu yaşadıkları halde sadece eğlenmek için bir Pazar günü satılık evleri dolaşan anlatıcı ve arkadaşlarının bir ev sahibiyle aralarında geçen diyalog aracılığıyla kişilerin politika hakkındaki görüşlerine yer verilir. Ev sahibini zengin olduklarını söyleyerek kandıran anlatıcı, arkadaşlarıyla birlikte onun evinde yemeğe kalır. Yemekten sonra ev sahibi, evi tutacak kişinin ne iş yaptığını sorar. Bunun üzerine anlatıcı arkadaşıyla ilgili, "*Arasıra hapse girerse de...*" dedikten sonra onun iyi bir gazeteci olduğunu söyleyecekken, ev sahibi korkuyla, "*Sakın gazeteci filan...*", "*Sakın politika filan...*" gibi sözler söyleyerek politika hakkındaki görüşlerini ortaya koyar. Anlatıcı, ev sahibinin bu tavrı üzerine arkadaşının karaborsacı olduğunu söyler. Evi alacak kişinin karaborsacı olduğunu öğrenen ev sahibinin rahatlayarak, "*Oh oh... Memnun oldum. Şimdi mutabık mıyız?*"[298] demesi, onun politik olaylara bakışıyla ilgili düşüncelerini yansıtır.

Ev sahibinin gazeteci ve politikacı bir kiracı istememesini, öykünün yazıldığı dönem içinde değerlendirmek doğru olacaktır. Demokrat Parti döneminde yazılan bu öyküde ev sahibinin görüşü, devletin aydınlar, gazeteci ve yazarlar üzerindeki baskısının tüm toplumu etkilemiş olmasıyla açıklanabilir. Yönetim baskısından çekinen kişilerin, o dönemde sık sık politik sebeplerle hapse giren gazetecilerle bağlantılarının olmasını istememeleri öyküde, ev sahibinin kişiliğinde yansıtılır.

Ev sahibinin politik olaylarla ilgili kişilerden uzak kalmak istemesi öykü içinde ortaya çıkan farklı koşullar ışığında da değerlendirilebilir. Lüks evleri, hizmetçisi olan ev sahibinin, konuşmasından ve tavırlarından zengin biri olduğu anlaşılır. Onun maddi varlığı politikaya bakışını, üst sınıflar ekseninde konumlandırır. Ev sahibi maddi çıkarları dolayısıyla kiracısının politikayla uğraşmayan biri olmasını tercih eder. Onun tutumunun bu yönde değerlendirilmesini kuvvetlendiren sebep, evi tutmak isteyen adamın karaborsacı olduğunu öğrenmesiyle ortaya çıkan tavırlarıdır. Dolayısıyla ev sahibi için önemli olan kiracısının hapse girip girmemesi değil, onun

[298] Nesin, *Koltuk,* s. 144.

maddi çıkarlarına engel olacak bir işle uğraşıp uğraşmamasıdır. Öykü içinde ev sahibinin bu kaygısı, onun politikaya bakışını da yansıtır.

Halkın politikaya bakışının anlatıldığı bir başka öykü de "Hem Çal Hem Oyna!"dır (1957). Bir köyde aynı güne gösteri koyan iki tiyatro ve bir cambazhane hiç bilet satamaz. Bunun sebebi, aynı gün Millî Cemaat Partisi'nin liderinin de yurt gezisi için gelmiş olmasıdır. Köy halkı, tiyatrolara para verip gülmektense parti liderinin konuşmasını dinleyerek eğlenmeyi tercih eder. Bu durum kahvede oturan köylüler arasındaki geçen diyaloglarda şöyle anlatılır:

"*- Herüf bi gonuşsun, acep tiyatro gaç para ider?*

- Paraynan mı Mustava emmi?

- Yoh be!.. Herüf sevabına güldürüye. Fisebilillah...

- Pekiy, ne zoruna? Heç bi ciharı yok mu?

- Milletin biraz yüzü gülsün deyi... Eyilik ossun deyi... Bi ağnatiyo, töbeler ossun, bir ay yat, gûl!.."[299]

Parti toplantılarının eğlenceli geçmesinin sebebi, öykünün devamında lokantada konuşan liderin, son çıkan yasalarla nutuk vermenin çok tehlikeli bir hal aldığını, bu yüzden daha önceki nutuklarının plaklarının dinletileceğini söylemesiyle ortaya çıkar. Plakları sırasıyla dinlemeye başlayan köylüler, giderek sıkılıp uyuklamaya başlamışken birden plakların birinde türküler ve oyun havaları çalmaya başlar. Parti yöneticileri bir yanlışlık olduğunu söyleyerek durumu düzeltmeye çalışsalar da her nutuğun ortasında türküler çalar. Toplantıdan çıktıklarında bütün köylüler çok eğlendiklerini dile getirirler.

Parti liderinin konuşmasını eğlence niyetiyle dinlemeye giden halkın politikayla ilgili farklı düşünceleri de vardır. Liderin konuşma yapacağı lokantaya girmek için kapıda bekleyen *İsmiyl* ve *İreşit Dayı*, içeriye sadece parti üyelerinin alınacağını öğrenirler. Bunun üzerine partiye üye olmadığı için üzülen İreşit Dayı, eğer diğer partiye değil de bu partiye daha önce girmiş olsalardı bedava eğleneceklerini, ama

[299] Nesin, *Kazan Töreni,* s. 19.

şimdi tiyatroya para vermeleri gerekeceğini söyler. İsmiyl ise diğer partiye üye olmalarının sebebinin bankadan kredi almak olduğunu hatırlatır.

Köylülerin her iki bakış açısı da çıkarları doğrultusunda bir politika anlayışlarının olduğunu gösterir. Halk, tiyatro ve cambazhaneyle karşılaştırdıkları lideri, diğerlerinden daha eğlenceli bulur. Bu yüzden liderin nutuklarını, politikayla ilgilenmek için değil, para vermeden daha çok eğlenmek için önemserler.

İsmiyl ve İreşit Dayı arasında geçen konuşmada ise kişilerin çıkarları daha fazla ön plandadır. Diğer partiye de bankadan kredi alabilmek için girmiş olan İsmiyl ve İreşit Dayı, bu partiye üye olmayı da tiyatroya para vermeden eğlenebilmek için isterler. Her iki bakış açısını belirleyen etkenin halk değil, politikacılar olduğunu düşünerek durumu değerlendirmek gerekir. Cumhuriyet rejimiyle yeni karşılaşan halka bu sistemi doğru bir şekilde anlatacak olan politikacılardır. Fakat politikacıların eylemleri, vaatleri ve halka karşı tutumları, halkın politika algısını olumsuz bir yönde etkiler. Bankadan kredi almanın kolaylığını düşünerek partiye üye olan kişiler, politikacıların vaatleri doğrultusunda hareket ettiklerini gösterirler. Halkın belli ihtiyaçları noktasında etkilenerek politikaya dâhil olması, onların bilinçli bir eylemi değildir. Öyküde köylülerin eğlenmek amacıyla parti liderini dinlemeye gitmeleri yoluyla ise yazar, mizahi bir eleştiri yoluyla politikacıları eleştirirken, halkın politikaya bakışı hakkında da tespitlerde bulunur.

Piyango bileti almak için girdiği kuyrukta zengin olduğunun hayalini kuran birinci kişi anlatıcının hayallerini anlattığı "Büyük İkramiye" (1957) öyküsü de onun politikaya bakışıyla ilgili çıkarımlar içerir. Çok zengin olduğunu hayal eden anlatıcı, hangi işi yapacağına bir türlü karar veremez. Bir ticaret işine girse, hükümetin kararname değiştirmesiyle zarar edebileceğini, fabrika kursa, hükümetin dışarıdan mal getirmesiyle "*top ata*"bileceğini düşünen anlatıcı, yapacağı işe göre partilerden birine girmeye karar verir. Gireceği partinin onun işine "*ket vurma*"ması gerektiğini düşünen anlatıcı, "*O partinin iktidara geçmesi için bikaç bin liraya da kıyarım. Hem de adım yurtsevere çıkar.*"[300] diyerek politikayla ilgili görüşlerini dile getirir.

[300] Nesin, *Toros Canavarı,* s. 93.

Anlatıcının politikayla ilişkisi de çıkarları doğrultusunda belirlenir. Gerçekleşmemiş bir zenginlikle ilgili hayalinde bile yapacağı işin durumuna göre bir partiye üye olması gerektiğini düşünen anlatıcı yoluyla genel anlamda üst sınıfların politikaya bakışıyla ilgili eleştiri getirilir. Nesin'in gerçek olaylara dayanan öykülerinde olduğu gibi bu öyküde de üst sınıfların politikayla ilgilenmelerinin asıl sebebi tespit edilerek bu durum dile getirilir. Kişilerin daha da zengin olabilmeleri için hükümetin, onların ticari işlerine engel olmaması gerekir. Bunun sağlanması için de partilere maddi destek vererek onların iktidar yapılması ve böylece parasal bir mecburiyetle iktidarların, zenginlerin isteklerine göre ekonomi politikaları izlemesi gerekir. Bir önceki öyküden farklı olarak Nesin, kişilerin çıkarları doğrultusunda belirlenen politika anlayışlarını, politikacılar yönünde değil, üst sınıflar ekseninde eleştirir.

"Kördöğüşü" (1959) öyküsünde ise halkın politikayla ilişkisi, politik olayların halk içindeki yansımasıyla ele alınır. Bir köye memur olarak atanan birinci kişi anlatıcı, o köyün ikiye bölündüğünü, iktidar partisinden olanların Terzi İshak'ın, muhalefetten olanların ise Topal Kâzım'ın kahvesinde oturduklarını, bakkalın, berberin ve kahveye giden yolların bile ayrıldığını söyler. Muhalefetin ilk kez duyulduğu günlerde köylüler, iktidar partisinin korkusundan muhalefetten yana olan Topal Kâzım'ın kahvesine gitmezler. Ancak yapılan ilk seçimlerde muhalefet partisi kazanır. Bunun üzerine Topal Kâzım, kimsenin korkudan kahvesine gelmediğini, ama seçim sandığında herkesin muhalefete oy verdiğini söyler.

Köydeki iki parti taraftarları arasındaki gerilim artınca muhalefetin iktidar olmasıyla kahvesi dolan Topal Kâzım ve diğer parti üyeleri, yeni muhalefet partisinin üyelerini, köye gelen bir kumpanya çadırında toplayıp döverek onlara ders vermek isterler. Çadırdaki gösteri sırasında birden elektrikleri kesen iktidar partisi üyeleri, muhalefetten olanları dövmek yerine birbirlerini yaralamışlardır. Bu durumu iktidar partisi üyelerinden biri, "*Biz hep gizli din taşırmışız. Hep bir partideniz ama, birbirimize düşmanmışız. Kim nerden bilecek diye birbirimize iyice girişmişiz.*"[301] diyerek açıklar.

[301] Nesin, *Kördöğüşü,* s. 17.

Öyküde öncelikle üzerinde durulması gereken, iki farklı partiden olan köylülerin birbirlerine düşman olmalarıdır. Köy halkının politikaya bakışı, taraftarlık anlayışıyla belirlenir. Öyküde, muhalefet partisi kavramının ilk kez duyulduğu günler vurgusunun yapılması, olayların çok partili döneme yeni geçildiği 1950'li yıllarda geçtiğini ortaya koyar. Halkın henüz yabancı olduğu demokrasi, seçim, egemenliğin millette olması gibi olguların uygulanmasında, öyküdeki köy halkının yaşadığı gibi sorunlar ortaya çıkar. Dolayısıyla halkın politik anlayışı, partilerin savunduğu görüşlerin bilinciyle değil, kişilerin birbirlerine karşı olmalarıyla belirlenir.

Öyküde ortaya çıkan bir diğer durum, köylülerin, iktidar partisini savunan kişilerin kahvesinde zaman geçirip, seçimde karşı partiye oy vermeleridir. Halkı bu davranışa yönlendiren sebep, onların iktidar partisinden korkmalarıdır. İktidarın baskısı altında kalan halk, politik görüşünü onlardan yana sergilese de asıl görüşleri seçim zamanında ortaya çıkar.

Aynı partiden olanların birbirlerine düşman olmaları ise yazarın politikaya yönelik eleştirel bakışını taşıyan bir kurgudur. Politik görüşleri aynı olan insanların birbirlerine düşman olmalarının asıl sebebi, iktidar partisinin baskısından korkup aynı çatı altında birleştikleri için aslında birbirleriyle aynı görüşte olmamalarıdır. Bu kişilerin ortaya çıkan ilk fırsatta birbirlerine zarar verme girişiminde bulunmaları, parti içinde yaşanan çatışmaların eleştirilmesi yönüyle de ele alınabilir. Bu durumda halkın politik görüşlerini belirleyen unsurların, iktidar baskısı, çıkar ve bilinçsizlik olduğunu söylemek mümkündür.

Köylerde yaşanan particilik olaylarının anlatıldığı bir başka öykü de "Yürüyün Yiğitler"dir (1959). Birbirine komşu olan iki köy halkı, çeşitli sebeplerle sürekli kavga halindedirler. Arada bir kız alıp-vermelerle yakınlaşan ve barışan köy halkı kısa bir süre sonra yine kavga eder. Bu kavgalardan biri de karşı köyün Halkçılara oy vermesiyle gerçekleşir. Bu haberi telaş içinde bağırarak veren adamın ardından köyün yaşlısı, "*davranın yiğitler*"[302] diyerek kahvedeki ahaliye seslenir ve atlarla, savaşa gidilir gibi karşı köyle kavgaya gidilir.

[302] A. g. e., s. 113.

Öyküdeki köy halkı için de politika, taraftarlık zihniyetiyle ortaya çıkar. Köylülerin oy verdikleri partiyi fazlasıyla benimsemeleri sonucu ortaya çıkan bu durum, yine belli bir aksaklığın varlığını gösterir. Köy halkının karşı köyle kavgası, bilinçsizlik sonucunda ortaya çıkar. Karşı köyle, partilerinin politikalarına zıt bir partiye oy verdikleri için değil, kendilerine zıt bir davranış gösterdikleri için kavga edilir. Köylüler için daha önce kavga sebepleri olan, tarım, hayvancılık gibi köy sorunlarıyla karşı köy halkının başka partiye oy vermesi eşdeğer bir sorundur. Öyküde eleştirilen, halkın bilinçsizce benimsediği particilik anlayışıdır.

"Mahmut ile Nigâr" (1959) da köylerde yaşanan parti kavgalarının yol açtığı olaylar üzerine yazılmış bir öyküdür. Köyün delikanlılarından Mahmut, Nigâr'a aşık olur ve onunla evlenmek ister. İki gencin ailesi anlaşıp düğün tarihini kararlaştırırlar. Tüm hazırlıklar yapılır ancak düğüne birkaç gün kala Nigâr'ın babası, "*Ben, muhalif partiden bir alçağın oğluna kız vermem!..*" diyerek kızını Mahmut'la evlendirmekten vazgeçer. Mahmut'un babası da aynı gerekçelerle bu evliliğe karşı çıkar. Bu durum Mahmut'un sözleriyle, "*o zamanacak bizim orda muhalif-muvafık diye bişey yok. Tam biz evleneceğiz, bizim memlekete demokrasi gelip de, bizim millet ikiye ayrılmamış mı?*"[303] şeklinde açıklanır. Mahmut da Nigâr da babalarını parti değiştirme konusunda ikna etmeye çalışırlar ancak ikisi de başarısız olurlar. Nigâr'ın babasının sözleri, onun parti anlayışını gösterir: "*Partiyi değiştirek de evim, ocağım mı batsın?.. Pangadan kredi alacağımız sıra, parti değişir miymiş...*"[304]

Köylülerin taraftarlıkları ve çıkarları doğrultusunda belirlenen politika anlayışları bu öyküde de eleştiri konusudur. Çok partili rejime geçişle birlikte özellikle köylerde insanları ikiye bölen particilik anlayışı hâkim olur. Bu durum, köylerin küçüklüğü sebebiyle tüm insanların birbiriyle yakın ilişkide olmasıyla açıklanabilir. Büyük şehirlerde farklı partiden olan kişiler, birbirlerini yakından tanımadıkları için bu konuda çatışma yaşamazlar ya da yaşanan çatışma düşmanlığa dönüşmeyebilir ancak köylerde bu durum tam tersine gerçekleşir. Öyküde Nigâr'ın babası ve Mahmut'un babası aracılığıyla ortaya konduğu gibi onların asıl tercihini belirleyen bankadan kredi alma konusundaki çıkarlarıdır. Hatta bu yüzden

[303] Nesin, *Mahmut ile Nigâr,* s. 7.
[304] A. g. e., s. 8.

çocuklarına sadece bankadan kredi alana kadar sabretmelerini söylemeleri de onların partilerle sadece çıkar ilişkisi kurduklarının kanıtıdır. Öykünün sonunda bu particiliğin sonucunda etkilenen ise evlenmeden yaşlanan Mahmut ile Nigâr olur.

Aziz Nesin'in öykülerinde halkın politika anlayışı genellikle çıkarcılık noktasında ortaklaşır. Yazar, bu doğrultuda hareket ederek parti seçen tüm kişileri, köylü ya da üst sınıf olmaları noktasında ayırt etmeden eleştirir. Ağırlıklı olarak köy halkının kişi kadrosunu oluşturduğu öykülerde halkın, politika konusundaki bilinçsiz davranışları ön plandadır. Ancak Nesin bu konudaki eleştirisini köylü halka değil, onlara bu bilinci vermeyen yönetici kesimine yöneltir.

6. DÜRÜST/BİLİNÇLİ İNSANLARIN DIŞLANMASI

Aziz Nesin'in öykülerinde desteklenen kişiler, haksızlığa uğrayan, zulüm gören ve sömürülen sınıflardan oluşur. Bu kişiler her zaman ekonomik yönden baskı altında olmayabilirler. Bazı öykü kişileri, dürüst ve bilinçli oldukları, bunu davranışlarına yansıttıkları için toplumun bazı kesimleri tarafından dışlanırlar. Düzensiz bir sisteme sahip bir devlette tüm sosyal kurumlara yansıyan bu bozukluk ve kişilerin, aksi karaktere sahip kişi ve kurumları kendisine benzetmek için çabalaması sonucunda doğan bu dışlama durumu, Nesin'in öykülerinde üzerinde durulan bir başka konudur.

"Ondokuzuncu Mektup"ta (1957) otopsiye götürülen Ölmüş Eşekle ilgili konuşulanlar, bu konuyla ilgilidir. Morgda soğuktan her tarafı donduğu için otopsi odasında onun başını zorlukla çevirebilen bir genç, "*Ölüsü bile dikbaşlı...*" diyerek Ölmüş Eşek'in ölmeden önceki karakterini eleştirir. Bunun üzerine Ölmüş Eşek'in söyledikleri ise onun bu yönünün sürekli dışlandığına yöneliktir: "*Sağlığımda çok kişi, 'Kafasını kırmalı,' demişti. Burda o işi yaptılar.*"[305]

Otopsi sırasında gencin, Ölmüş Eşek'in beynini görerek onun ne olduğunu sorması üzerine beynin tüm organlardan "*daha yararsız, hatta zararlı*" olduğunu söyleyen doktor, beyni atma imkânı bulunmadığından "*uyuşturarak çalışamaz*

[305] Nesin, *Ölmüş Eşek,* s. 139.

duruma getirmek gerek"tiğini söyler. Çünkü beynin, "*sahibinin başını belaya sokmaktan başka bişeye yaradığı görülmemiştir.*"[306]

Doktorun ve gencin sözlerinden açıkça anlaşılacağı gibi aklını ve düşünme gücünü kullanan insanlar için bu durum sadece sorun yaratır. Ölmüş Eşek'in, sağlığında kafasının kırılmak istendiğini söylemesi, onun düşünce üretmesini ve sorgulamasını engelleyen kişi ve kurumlara yönelik eleştiri içerir. Kafanın kırılması veya beynin uyuşturulması, kişilerin üst yapılar aracılığıyla yaratılan çeşitli yollarla düşünmesinin, sorgulamasının, yeni fikirler üretmesinin engellenmesi demektir. İnsanların "uyuşturulması"yla ilgili durumları öykülerinde birkaç kez kullanan Nesin, yaşadığı haksızlıkları sorgulamayan, değiştirmeye çalışmayan insanları eleştirir. Fakat bu öykü kapsamında ele alınan, kişilerin düşünmesini engelleyen ve aklını kullanan insanları dışlayan tüm mekanizmalardır. Bu mekanizmalar, en üst yapıdan başlayıp toplumun tüm bireylerini içine alır.

"Dayanın Yurttaşlarım" (1958) öyküsü de bilinçli insanların dışlanmasına yöneliktir. Bir ülkede giderek artan akrep, yılan, yarasa, örümcek gibi hayvanlar insanları ısırıp zehirlemeye başlarlar. Onların zehirlerinin etkisiyle uyuşan insanları bu durumdan kurtarmak için bazı "*Beyinlerinin düşünmeye yaradığını bilen, kafası önce, yüreği yüce kişiler*"[307] insanları uyararak onlara, "*Yurttaşlar!.. İnsanlığınızı koruyun, örümcekleşmeyin, akrepleşmeyin!..*" diye bağırsalar da hayvanların zehrine gitgide alışmış olan, akrebe, örümceğe benzemeye başlayan insanlar böyle söyleyenlere, "*Hainler, alçaklar!..*"[308] diyerek onların üzerine yürürler.

Öyküde geçen olayların derinlemesine incelemesi, Sosyal Yapı bölümünde yapılmakla birlikte bu kısımda, halkın kendilerini kurtarmak isteyen insanlara karşı olmaları üzerinde durulacaktır. Öyküdeki hayvanlar, halkı sömüren, onların üzerinden kâr elde eden kişilerin sembolüdür. Hayvanların zehirleriyle uyuşmaya ve bundan zevk almaya başlayan halk, insanların kendilerini kurtarma çabalarının risk oluşturduğunu düşünürler. Onları kurtarmaya çalışan insanlarla ilgili "*beyinlerinin düşünmeye yaradığını bil*"dikleri vurgusunun yapılmasıyla, bu insanların bilinçliliği

[306] A. g. e., s. 140.
[307] Nesin, *Memleketin Birinde,* s. 37.
[308] A. g. e., s. 38.

öne çıkarılır. Bilinçli insanların, halkın sömürülmesine ve kendilerini sömürenlere benzemeye başlamasına engel olmak, onları uyarmak ve kurtarmak istemelerine rağmen "*hain*", "*alçak*" gibi hakaretlere uğramaları, bilinçli kişilerin doğru anlaşılmaması ve dışlanmasıyla ilgilidir. Bu olaydan hareketle Nesin'in gerçekte yaşanan olayları ima ettiği söylenebilir. Halkın uğradığı haksızlıkları yazılarında dile getirip, insanlarda farkındalık uyandırmaya çalıştığı için pek çok kez vatan hainliğiyle suçlanıp hapis yatmak zorunda kalan yazar, öyküsünde bu sorundan hareketle dürüst ve bilinçli kişilerin dışlanmasını eleştirir.

"Hele Hele" (1958) öyküsünde ise insanların dürüstlüğe bakışı konu edilir. Her çalışanın rüşvet aldığı bir devlet dairesine atanan Haydar Bey, diğerlerinden farklı davranıp rüşvet kabul etmemektedir. Kendisi rüşvet almazsa dairedeki bu durumu üst makamlara şikâyet edebileceğini düşünerek Haydar Bey'e rüşvet aldırmanın yollarını arayan memurlar, bir müteahhitle anlaşarak ondan, doğrudan Haydar Bey'in yanına gidip, paranın tamamını ona vermesini isterler. Haydar Bey'in yanından "*tersyüz*" dönen müteahhittin onunla ilgili söyledikleri, dürüstlüğün dışlanmasına yöneliktir: "*Yahu bu ne namussuz herif, dedi. Ne yaptımsa parayı aldırtamadım. Parayı cebine koydum. Azkalsın beni şikâyet edecekti. Böyle ahlaksız herif görmedim.*"[309]

Çalıştığı dairede ne rüşvet isteyen ne de diğer arkadaşlarını şikâyet eden Haydar Bey, davranışlarından dolayı tüm daire çalışanları tarafından dışlanır. Öykünün daire memurlarından olan birinci kişi anlatıcının Haydar Beyi, "*asık sıratlı, sıska biri*"[310] diye tarif etmesi, dışlamaya yönelik söylemlerdir. Öyküde anlatılan olay aracılığıyla bozuk bir düzen sürdüren kişilerin, kendi ortamlarına dâhil olan, fakat onlardan farklı düşünerek doğruluğu savunanları kendi sistemleri içinde yok etmeleri eleştirilir. Müteahhidin Haydar Bey'le ilgili söyledikleri, onların yürütülen bozuk sistemi benimsediklerini ve doğal olanın kendi sistemleri olduğunu düşündüklerini gösterir. İronik bir biçimde bu insanlara göre Haydar Bey'in savunduğu üstün değerler onu değersizleştirir. Öykünün sonunda Haydar Bey'in daire memurlarının hazırladığı bir oyunla daireden gönderilmesi, onun dürüstlüğünün "cezası" olur. Öyküde eleştirilen, birtakım önemli değerleri hiçe sayan ve bunları küçümseyen kişilerdir.

[309] Nesin, *Havadan Sudan,* s. 25.
[310] A. g. e., s. 23.

"Mübarek Adam" (1958) öyküsü ise köyde geçen olaylar üzerinden halkın dürüstlük anlayışının ele alındığı bir öyküdür. Köylülerin "*Domuz Mırad*" dedikleri bir genç çocukluğundan beri köylülere rahatlık vermemiş, sürekli olay çıkarmış, insanları rahatsız etmiş biridir. Onun yaptıklarını anlatan birinci kişi anlatıcı, bir gün köyün imamının camiye yüzünde renk renk boyalarla geldiğini söyler. İmam pınar başındaki çayırlıkta uyurken Mırad'ın onun yüzünü boyadığını öğrenen köylüler onu döverken bir yandan da bunu neden yaptığını sorarlar. Mırad'ın söyledikleri onun doğru ve dürüst yönünü gösterir: "*Hoca aptes almadan namaza gidiyor, size onu göstermek için yaptım.*"[311] Hoca aptes alsaydı yüzünü yıkarken boyaların da akacağını anlayan köylüler yine de Mırad'ı dövmeye devam ederler.

Başka bir olay da bir gün köyde samanlığın birinde yangın çıkmasıyla gerçekleşir. Bu yangını çıkaranın da Mırad olduğunu öğrenen köylüler ona kızarak bunu neden yaptığını sorarlar. Mırad, samanlıkta köyün muhtarıyla askerde olan Smiyl'in karısını yakalamıştır. Onlar kaçmadan tüm köyün onları görmesi için de onların kıyafetlerini alıp samanlığı ateşe vermiştir.

Öyküde Mırad'ın davranışları sonucunda yalan söyleyen ve insanları aldatan kişiler ortaya çıkarılsa da köylüler Mırad'a hakaret etmeye, onun köylülerin başına çok işler açtığını söylemeye devam ederler. Köylü halkın olayların sonunda insanların gerçek yüzünü gördüklerinin bilincinde olmasına rağmen Mırad'a kızmaları, onların dürüstlüğü dışlayan tutumlarını gösterir. Öyküde halkın bu tutumunu ortaya çıkaran asıl sebep üzerinde durulmamıştır ancak olaylardan yola çıkarak bunun sebebinin, halkın doğrularla karşılaşmaktan korkması olduğu söylenebilir. Köy imamının düşündükleri gibi dinin gerekliliklerini yerine getirmemesi ya da muhtarın onaylamadıkları ahlaki davranışlar sergileyen biri olması köylüler için kabullenilmesi zor durumlardır. Köy içinde üst yapıyı ve saygınlığı temsil eden imama ve muhtara davranışlarından ötürü kızmak yerine, köyün gençlerinden olduğu için geleneksel yaşantının saygı hiyerarşisinde en alt sırada bulunan Mırad'a sinirlenmeleri, halk için sergilenmesi daha kolay bir tavırdır. Nesin'in, köylülerin tutumunu ortaya çıkaran asıl sebep üzerinde durmamasının

[311] Nesin, *Nazik Alet,* s. 27.

nedeni, onun sebep ne olursa olsun dürüstlüğü dışlayan insanlara eleştirel yaklaşmasıdır.

"Kuyruk Altı Öncüleri"nde (1960) ise gelenek dışı isteklerde bulunan, farklılıkları ve yenilikleri merak edenlere olumsuz tepkiler verilmesi sebebiyle öykünün bu başlık altında değerlendirilmesi daha doğru görülmüştür. Öyküde, "*gözleri ışıl ışıl, pulları pırıl pırıl, kanadı tırtıl tırtıl*" bir balık, yaşadığı yerden sıkıldığını söyleyerek yeni yerler keşfetmek, farklılıkları öğrenmek ister. Onun bu isteğine karşı çıkan diğer sürü balıkları diğer yerlerin korkunç olduğunu, "*sürüden ayrılanı büyük balık(ın) yuta*"cağını, "*eski köye yeni huy çıkarma*"masını[312] söylerler.

Sürü halinde yaşayan balıklarla, insan topluluklarının sembolleştirildiği öyküde farklılıkları merak eden bir balığa olumsuz tepkiler verilmesi, toplulukların geleneksel yaşam tarzından kaynaklanır. Merak duygusunu yitirip, kendilerine gösterilenden başka bir şeye ihtiyaç duymayan topluluklar, yeniliklerden içe kapalı yapıları nedeniyle korkarlar. Sürü balıklarının korkaklığına karşı yeni yerler keşfetmek isteyen balık bu bakımdan idealize edilir. Balığın akıllılığı, cesareti ve sürüye karşı çıkarak dediğini yapmasıyla bu idealize durum desteklenir. Dolayısıyla bu durum içinde balığın isteğini engellemeye çalışan sürü balıkları onun aklını, cesaretini ve keşfetme konusundaki bilincini dışlamış olurlar. Sürü balıklarının sözlerinde de öne çıkan gelenek vurgusuyla öyküde, farklılıkları, bilinci engellemeye ve geriletmeye çalışan geleneklere bağlı toplum yaşamı eleştirilir.

Nesin'in öykülerinde halkın daha iyi koşullarda yaşaması için çabalayan ve dürüstlüğü savunan kişilerin dışlanmasıyla toplum içinde var olan tutum ve davranışlar eleştirilir. Bu kişiler, azınlıkta olmaları sebebiyle dışlanır, hor görülür ve çoğu zaman çeşitli sebeplerle suçlanırlar. Halkın kendilerini uyarmaya çalışan kişileri dışlaması, toplulukların psikolojisiyle açıklanabilir. Nesin öykülerinde halkın psikolojisi, uyuşturulmasına, aklını kullanmasının engellenmesine, korkak olmasına ve gerçekleri kabullenememesine bağlı olarak açıklanır. İncelediğimiz ilk öykü dışındaki tüm öykülerde eleştirilen birey değil, topluluklardır. Kolektif bir anlayışla

[312] Nesin, *Hoptirinam,* s. 96.

ele alınan öykülerde bu anlayışın önemi, yazarın toplumsal bir tutum ve davranış çıkarımı yaparak değişimi hedeflemesiyle ortaya konur.

7. HALKIN YÖNETİM ANLAYIŞI

Aziz Nesin'in öykülerinde olayların geçtiği dönemler, Cumhuriyet'in ilk yılları ve özellikle çok partili rejime yeni geçilen yıllardır. Öykülerde halkın büyük çoğunluğu, yeni rejimin uygulamalarına alışma çabası içindedir. Toplumun rejimi tam anlamıyla benimsemesi ise DP'nin iktidar olduğu çok partili dönemle birlikte başlar. Yazarın öyküleri ise genellikle cumhuriyet rejimini yanlış yorumlayan ve dolayısıyla yönetim algısı bozuk olan kişilerden oluşur.

"Bize İyilik Yaramaz" (1955) öyküsünde bir taksi şoförünün yönetimle ilgili düşüncelerine yer verilir. Öykünün girişinde verilen bilgiden anlaşıldığı gibi Harbiye'den Aksaray'a gitmek isteyen bir yolcunun bindiği taksinin şoförü yol boyunca sürekli konuşarak yönetimle ilgili düşüncelerini dile getirir. Yolların yapımından şikâyet edenlere kızan şoför, "*bizim millete iyilik yaramaz*" diyerek bu kızgınlığı yansıtır. İnsanların yol yapımına tepki göstermelerinin sebebi şoförün sözleriyle, "*Neymiş? Adam yiyormuş.*" şeklinde ifade edilir. Şoföre göre yöneticilerin yemesi normal bir durumdur. Öykü boyunca insanların yemek için yaratıldıklarını anlatan şoför, "*Ne kadar iş yaparsa o kadar da yiyecek; ne kadar yerse o kadar da iş yapacak... Namuslu adam ona derim ağbi...*"[313] diyerek yöneticilerin davranışlarını onayladığını gösterir.

Eski yönetici yemediği için ona namuslu dendiğini söyleyen şoför, millete yararı olmadıktan sonra onun namusunun bir işe yaramayacağını belirtir. Şoför, "*Bana ne yararı var onun namusunun?*"[314] diyerek namusla ilgili yaklaşımını dile getirirken yöneticiye karşı bakışını da ortaya koyar.

Öyküdeki yöneticiler, dönemin iktidar partisinin üst düzey kişileri olarak düşünülebilir. Bu kişilerin "yeme"siyle söylenmek istenen, doğru olmayan yollarla

[313] Nesin, *İt Kuyruğu,* s. 59.
[314] A. g. e., s. 60.

devlet bütçesinden çıkar elde etmeleridir. Şoföre göre yöneticilerin bunu yapmasının bir sakıncası yoktur. Onun, yönetimin yaptığı yolsuzluğu haklı görmesini sağlayan sebep, öyküde dile getirilen bir cümleyle açıklığa kavuşur: "*İnsanın yediği unutulur, ama yaptığı kalır, unutulmaz.*"[315]

Bu bakımdan eski yöneticinin yememiş olmasının şoför için hiçbir anlamı yoktur. Şoförün namus ve yönetim anlayışını oluşturan tek etken, kişilerin gözle görülür bir yararlarının olmasıdır. Bu durum faydacı bir anlayışın sonucunda oluşur. Şoförün faydacılığı, onun yönetimle ilgili yüzeysel bir algı taşıdığını gösterir. Aziz Nesin, 1955'ten sonra halk arasında, kimi yöneticiler için "'*Aman varsın çalsın, yetersi iş yapsın*'"[316] diyenlerin olduğunu söyler. Bu bakımdan öyküdeki şoför, bahsedilen dönemin halkını temsil eder. Şoför aracılığıyla halkın büyük bir kesiminin düşüncelerine yer verilen öyküde çarpık bir yönetim anlayışına sahip kişiler eleştirilir.

Halkın yönetim anlayışının eleştirildiği bir diğer öykü, "Belediye Reisi Nasıl Olmalı?"dır (1956). Köyde, yaklaşan belediye başkanlığı seçimi için kuvvetli iki aday vardır: biri daha önce üç kez belediye başkanlığı yapmış Davavekili Beşir ve Muhtar Kâzım'dır. Beşir, askerde teskere bırakmış, okumuş; köyde kravatlı, ütülü pantolonlu ve fötr şapkalı dolaşan tek kişidir. Kâzım ise bakkalı olan, okuması yazması olmayan biridir. Propaganda konuşmaları sırasında Beşir, köylü halka Kâzım'ın, evinde kadın oynatan, dört karısı olan, okumayı yazmayı bilmeyen, muhtar olduktan sonra köyün yarısına sahip olmuş biri olduğunu söyler. Kâzım da Beşir'in dediklerini onaylayarak onun "*çok namuslu, on parası*" olmayan, "*evine iki misafir gelse, oturtacak, yatıracak yeri*"[317] olmayan biri olduğunu söyler. Kâzım'ın arkadaşları, Beşir'in kendisiyle ilgili yalan söylediğini, bunu neden onayladığını sorsalar da Kâzım seçimlerde her şeyin belli olacağını söyler. Seçimleri farklı bir şekilde Kâzım kazanır. Sandığa giden köylüler kendi aralarında Beşir'le ilgili, kendini onarmayı bile başaramayan bir adamın kasabaya ne faydası olacağını söylerler. O günden sonra köyde yapılan her seçimden önce adayların propaganda nutukları köylünün anlayışı ve isteği çerçevesinde olur:

[315] A. g. e., s. 59.
[316] Nesin, *Böyle Gelmiş Böyle Gitmez 2,* Adam Yayınları, İstanbul, 1982, s. 266.
[317] Nesin, *Fil Hamdi,* s. 61.

"- *Vatandaşlar!.. Beşyüz sığırım, dört çift öküzüm, dört de karım var. Beşyüz dönüm tarlam var. Haftada bir karı oynatırım. Bütün bunları açıkgözlüğüm sayesinde altı ayda yaptım...*"[318]

Öyküdeki kişiler ve olaylar birbiriyle zıtlık oluşturacak biçimde kurgulanmıştır. İlk olarak okumuş, bilgili biri olan Beşir'e karşı Kâzım'ın okuma yazma bilmeyen biri olması sebebiyle halkın Beşir'e oy vereceği düşünülür. İkinci zıtlık Beşir'in kendisinin çok namuslu, Kâzım'ın ise yolsuzluk yapan, ahlaki değerlere saygı göstermeyen biri olduğunu söylemesiyle ortaya çıkar. Bu zıtlık ise köylülerin Beşir'i seçeceği sanısını pekiştirir. Asıl zıtlık ise Kâzım'ın Beşir'in söylediği gibi biri olmamasıyla ortaya çıkar. Kâzım'ın arkadaşlarının konuşmalarından onun namuslu, ahlaklı bir kişi olduğu, Beşir'in ona iftira attığı ortaya çıkar. Beşir'in iftiralarının asıl faili kendisidir. Ancak bunu halka yanlış yansıtır. Bu zıtlığı destekleyen sonuç bölümü ise halkın yöneticilerle ilgili görüşlerini ortaya koyar. Beşir'in iftiraları, Kâzım'ın belediye başkanı seçilmesini sağlamıştır. Beşir'in düşündüğünün tam aksine gerçekleşen seçim sonuçları, halkın yöneticilerle ilgili beklentilerinin kendi faydaları doğrultusunda gerçekleştiğini gösterir. Halk, dürüst davranan, doğruluğu savunan kişilerin yöneticilik yapabileceğine inanmaz. Buna karşın, önce kendi faydası için çalışmış kişilerin köyün yararı için de çalışacağına inanır. Bu durum, halk için faydanın birtakım değerlerden önce geldiğini gösterir. Öyküde halkın yüzeysel yönetim anlayışı eleştirilir.

"Deliler Boşandı" (1957) öyküsünde ise halkın önceki öykülerden ters yönde gelişen yönetim anlayışı dile getirilir. Arisontopolis şehrinde tımarhaneden kaçan deliler, yönetimi ele geçirerek tüm akıllı yöneticileri tımarhaneye kapatırlar. Yönetimi, akıllıların yaptıklarının tam tersini yaparak değiştiren deliler, halk için yaşanılası bir ülke yaratırlar. Bozuk düzen ve değer sistemlerinin hepsini değiştiren deliler, işlerini tamamladıklarında tımarhaneye geri dönmeye karar verirler. Bunu duyan Arisontopolis halkı gözyaşları dökerek, "*N'olur bizi bırakmayın!*", "*Bizi yine o akıllıların eline mi bırakacaksınız?*", "*Sizde hiç acıma duygusu yok mu? Bizi*

[318] A. g. e., s. 62.

yüzüstü bırakıp nereye gidiyorsunuz?"[319] gibi sözlerle onları vazgeçirmeye çalışsalar da başarısız olurlar.

Öyküdeki zıtlık, akıllıların, onlardan beklenenlerin aksine çarpık bir düzen yaratmaları; delilerinse sahip oldukları niteliğin tersine bu düzeni değiştirip düzeltmeleriyle oluşur. Deliler tımarhaneden ilk kaçtıklarında korku içinde olan halk, zamanla onları sevmeye başlar. Bu sevgi öykünün sonunda delilerin tımarhaneye geri dönmek istemelerine verilen tepkilerle ortaya çıkar. Öyküdeki halkın yönetim anlayışı, çarpıklık ve haksızlık üzerine kurulan bir düzeni değiştirenlerden yanadır. Bu bakımdan öykü, incelenen diğer öykülerden farklı bir bakış açısını taşır. Öyküdeki halk bu sefer eleştirilmek yerine, akıllıca davranıp delilerden yana oldukları için desteklenir.

Aziz Nesin'in öykülerinde halkın yönetim anlayışını belirleyen temel unsur, çıkarlarıdır. Yazar, yüzeysel bir yönetici-yönetilen anlayışına sahip oldukları için halkı eleştirir. İncelenen ilk iki öyküde yönetimle ilgili düşüncelerine yer verilen kişiler, toplumun dar gelirli, sıradan kişileridir. Bu özellikleriyle itibariyle öykü kişileri, tüm halkı temsil ederler. Bu bakımdan Nesin, öyküde dile getirilen görüşlerin halkın tamamına ait olduğunu düşünerek eleştirisini dile getirir. İncelenen son öyküdeki halk ise Arisontopolis gibi bilinmeyen bir ülkenin halkıdır. Bu bakımdan yazar son öyküsünü, realite içinde değil, olmasını istediği bir biçimde ele alır. Yazar, ilk iki öyküde eleştirilen halkın, son öyküdeki ideale ulaşmasını diler.

8. DELİLİK VE DELİLER

Türkçeye "delilik" olarak çevrilen bu kavram, Yunanca *mania* deyiminden gelir ve "*düşüncede, konuşmada, davranışta ve bütün biyolojik işlevlerde taşkınlıkla ortaya çıkan bir çıldırı*"yı ifade eder.[320] Duygular gibi delilik de istem dışıdır, kendiliğinden olur ve rasyonel düşünceyi baltalayıcı niteliktedir.[321] Aziz Nesin öykülerinde ise deliler, toplumun azınlıkta kalmış kesiminden oluşmakla birlikte,

[319] Nesin, *Deliler Boşandı,* s. 22.
[320] Orhan Hançerlioğlu, *Ruhbilim Sözlüğü,* Remzi Kitabevi, 2. b., İstanbul, 1993, s. 255.
[321] Jon Elster, *Sosyal Davranışı Açıklamak,* Çev. Olcay Sevimli-Macide Ö. Karaduman, Phoenix Yay. Ankara, s. 101.

yazarın onayladığı kişilik özelikleri gösterirler. Düzeni bozuk yönetimin değerlerini yitirmiş toplumu içinden çıkan deliler, diğerlerinden "farklı" olmaları sebebiyle topluma öncü olma niteliği gösterirler. Delilerin bu öncülüğü Le Bon'un sözleriyle şu şekilde tarif edilir:

> "Önderler özellikle nevrozlular, yaratılışça heyecanlı olanlar, deliliğin kenarında dolaşan yarı deliler arasından çıkarlar. Savundukları düşünce, takip ettikleri amaç ne kadar abes olursa olsun, onların düşüncelerine karşı her uygulama, her yargılama yargısız kalır."[322]

"Bir Deli Kaçtı" (1957), bireyden yola çıkarak topluma yönelik delilik çıkarımlarına varılan bir öyküdür. Öykünün birinci kişi anlatıcısı köprüde yürürken polislerin, bir delinin kaçtığını söyleyerek koştuklarını görür. Bu sırada yanına yaklaşan biri, "*Sanki biz çok akıllıyız da, bir de deli kaçmış diye ortalığı telaşa veriyorlar.*"[323] diyerek anlatıcıyla beraber yürürken onun dikkatini gördükleri insanlara çeker. Yanlarından geçen bir adam, kendi kendine konuşup, hesap yapıp bazen güler bazen de suratını asıp sinirlenir. Anlatıcı kaçan delinin bu adam olduğunu düşünürken yanındaki adam önlerinde yürüyen iki adamın konuşmasını dinlemesini söyler. Adamlar, birbirlerini dinlemeden toplumsal sorunlarla ilgili düşüncelerini yüksek sesle dile getirirken, milletin dövülmekten anladığı, birkaç kişinin asılması gerektiği gibi şeyler söylerler. Bu adamların deli olduğunu düşünerek karakola gidip haber vermek üzere olan anlatıcı ve yanındaki adam, köprü merdiveninden çıkan bir kadına laf atan iki adam görürler. Adamlar bu sırada birden bire kadına saldırırlar. Anlatıcı ve yanındaki adam kaçan delinin bu adamlardan biri olduğuna karar vermişken vapura binmek üzere bekleyen insanlar arasında bir kadın ve erkeğin kavga ettiğini görürler. Adamın kadına dayak atması üzerine şahit yazılmamak için oradan uzaklaşan anlatıcı ve yanındaki adam, bir kadın çığlığı duyarlar. Kadının kaçırıldığını öğrenmeleri üzerine anlatıcının verdiği tepki, topluma yönelik bir söylemdir: "*Deli bunlar… Vallahi billahi deli…*"

[322] G. Le Bon, *Kitleler Psikolojisi,* Hayat Yayınları, İstanbul, 2009, s. 82
[323] Nesin, *Koltuk,* s. 121.

Yanındaki adamın anlattığı deli fıkralarına gülen anlatıcı birden polislerin adamı yakaladıklarını görerek kaçan delinin yanındaki adam olduğunu anlar. Anlatıcının onun için söylediği son sözleri deliliğe yapılan övgüyü dile getirir: "*Arkasından ben de onun gittiği yere gitmek istedim. İstedim ama, gidemedim.*"[324]

Öyküde delilik ve akıllık arasındaki zıtlık, anlatıcının yanında deli olduğu için aranan adamın akıllıca; akıllı olduğu düşünülen insanların ise delice davranmalarıyla yaratılır. Anlatıcının, yanına gelip onunla konuşmaya başlayan adamla ilgili ilk düşünceleri, adamın "normalliğine" yapılan vurgudur: "*Konuşkan, sevimli, efendiden bir kişi.*"[325] Bu adamın, anlatıcıya dikkat etmesini söylediği kişiler, normal görünümlü olmalarına rağmen konuşmaları, hal ve tavırlarıyla norm dışılardır. Kendi kendine konuşan, yüksek sesle ve birbirini dinlemeden "milletle" ilgili sert tepkilerini dile getiren, kadın kaçıran, döven bu insanlar, öykünün sonunda "*Deli bunlar*" denilerek ortaklaştırılır. Bu insanların toplum içinde, hiçbir engelle karşılaşmadan yaşamaları sebebiyle toplumun tamamının "deli"liği vurgulanır. Yol boyunca hiçbir anormal davranış göstermeyen adam ise polisler tarafından yakalanır. Bu durumda dışarıdaki yaşantının delilere, akıl hastanelerinin ise akıllılara ait olduğu söylenebilir. Nesin, öyküde toplumun deliliğini vurgulayarak bu kavramın gerçek boyutunu göstermiş olur.

Anlatılan bir rüya aracılığıyla delilik kavramının öne çıkarıldığı öykülerden bir diğeri de "Ay'a Gidiyoruz"dur (1957). "'*Ay'a Gidecekler Derneği*'"ne[326] üye olduğunu söyleyen anlatıcı, eve geldiğinde yemekten sonra soba karşısında otururken uyumaya başlar. Rüyasında giderek yükseldiğini gören anlatıcı Ay'a geldiğini anlar. Anlatıcı, Ay insanlarının kendisini daha önce hiç görmediği bir şeye bindirerek "'*Ay Üniversitesi*'"ne[327] getirdiklerini söyler. Onunla birlikte geniş bir sınıfa giren profesör öğrencilerine, anlatıcının Dünya hayvanlarından biri olduğunu söyler. Elli bin ışık yılı önce Ay'da delilerin, çılgınların ve sapıkların arttığını söyleyen Profesör, Ay insanlarının, kendi çocuklarının ahlakını ve insanlarının yaşamını için, Ay'ın en kötü parçasını koparıp boşluğa fırlattıklarını ve tüm delileri oraya gönderdiklerini

[324] A. g. e., s. 124.
[325] A. g. e., s. 121.
[326] Nesin, *Kazan Töreni,* s. 73.
[327] A. g. e., s. 74.

söyler. Dünya'nın böyle oluştuğunu söyleyen Profesör'e göre, "*Yani Dünya, bir tımarhanedir.*"[328]

Profesör, Dünya'nın Ay'ın tımarhanesi olduğunu söyledikten sonra buraya zamanında yanlışlıkla birkaç akıllının da gönderildiğini ancak bu akıllıların çocuklarını deli zanneden Dünya delilerinin onları, kendi yaptıkları tımarhanelere kapattıklarını söyler.

Rüya kurmacası içinde yaratılan kurgu, delilik ve akıllılık kavramları çevresinde işlenir. Dünya'daki tüm insanların deli olmasına karşılık Dünya insanlarının bu durumdan haberi yoktur. Bu kurgu, gerçeklikte kendisini akıllı sanan insanların aslında deli olabilecekleri düşüncesini taşıyarak, gerçeklikle bağlantısını sağlamlaştırır. Nesin'in, gerçek olması mümkün olmayan bir kurguyu toplumsal sorunlardan uzaklaştırmadan ele alması onun, toplumsal gerçekçiliğinin başarısıdır.

Kendisini akıllı sanan Dünya insanlarının, aralarındaki birkaç akıllıyı deli sanarak tımarhanelere kapatmaları gerçeklik payı çerçevesinde değerlendirilmelidir. Yazar, bu durumu belirterek bir önceki öyküde olduğu gibi, deli olduğu sanılan insanların aslında akıllı oldukları için farklılık taşıdıklarını dile getirir. Kendilerinin "normal" olduğunu düşünen insanlar, kişilerin farklılığından korkarlar. Bu korku farklı kişilerin azınlıkta olmaları sebebiyle dışlanmalarına ve bir yere kapatılmalarına sebep olur. Nesin'in bu öyküdeki toplumsal çıkarımı, Profesör'ün açıkça söylediği gibi "Dünya'nın bir tımarhane" olduğudur.

"Ayağını Kaldır Paşam" (19958) öyküsünde ise üçüncü kişi anlatıcı, halkın deliliğe bakışıyla ilgili düşüncelerini dile getirir. Anlatıcıya göre birinin adı bir kez deliye çıktığı zaman, önünde hiçbir zorluk kalmaz. "*Delilik, bir insanı tımarhaneye götürecek kadar değilse, en sağlam dokunulmazlıktır.*" Ona göre bir deli, delilik yaparsa eğer "'*Adam, delidir o...*'" denir. Ya da aynı deli düzgün bir iş yaparsa da "'*Yapar yapar, ne delidir o...*'" denilir. Anlatıcı, "*Oldum olası deliye, deliliğe içten bir sevgimiz vardır.*"[329] diyerek insanların delilikle ilgili düşüncelerini dile getirir.

[328] A. g. e., s. 75.
[329] Nesin, *Bay Düdük,* s. 79.

Norm dışı davranışlar sergileyen kişilerin bu davranışları toplum tarafından kabullenilir. Davranışlar olumlu ya da olumsuz olsa da toplumun bu kişilere verdiği tepki aynı olur. Yaptıklarının "deli" olmasına bağlanması onu mazur gösteren bir tepkidir anca bu durum aynı zamanda delilerin tutum ve davranışlarının toplum tarafından önemsenmediğini de gösterir. Delilere karşı beslenen "*içten sevgi*", tıpkı bir çocuğa olan yaklaşım gibi, onu küçük ve muhtaç görmenin getirdiği bir acıma ve üzülme duygusuyla özdeşleşerek ortaya çıkar.

Aziz Nesin öykülerinde "gerçek delilik" küçümsenen değil, onay gören bir durumdur. "Gerçek deliler" toplumun klasik, geleneksel ve benimsenmiş karakterinden farklı bir yapı gösteren, herkesten farklı düşünen ve davranan kişilerdir. Daha önce farklı başlıklar altında da incelediğimiz *Deliler Boşandı* öyküsündeki deliler, onaylanan delilik anlayışını en iyi yansıtan kişilerdir. Tımarhaneden kaçarak akıllıların dünyasını ele geçiren delilerin, daha önceki düzeni tersine çevirme yönünde politikalar izlemesi ve uygulamalar gerçekleştirmesi halk tarafından özlenen bir durumdur. Bu yüzden öykünün sonunda halk, delilerin tımarhaneye geri dönmeye karar vermeleri üzerine üzülüp gözyaşı döker.

Nesin'e göre "gerçek deli olmayanlar" ise aslında akıllı olduğunu zanneden insanlardır. Bu insanların normal kabul edilen davranışlarının gerçekçi ve objektif bir bakışla anormal olduğu görülür. Bu doğrultuda yazarın öykülerinde iki farklı delilik tipi ortaya çıkar. İlki, toplum tarafından onay görmeyerek akıl hastanelerine kapatılsalar bile aslında herkesten daha akıllı olma durumu; ikincisi, norm dışı davranışlar sergiledikleri halde onaylansalar bile aslında akılsız olma durumu. Öykülerde yüceltilen delilik tipi ise ilki olmakla birlikte sosyal değişimi sağlayacak asıl dinamiğin "delilik" olduğu ortaya konur.

9. HALKIN SANAT ANLAYIŞI

Aziz Nesin'in toplumcu sanat anlayışı onu, halka özgü olan her tutumu, davranışı, düşünceyi ve duyguyu işlemeye yöneltir. Halkın sanat anlayışıyla ilgili tespitler ve eleştiriler içeren öyküleri de bu yönelimlerin sonucudur. Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte hızlı bir değişim sürecine giren toplumun karşılaştığı yeniliklerden

bazıları da yeni sanat dallarıdır. Geleneksel sanatlarının yanında Batılı tarzları da benimsemeye çalışan toplum, bu süreç içersinde gelenek ve modernlik arasında kalarak birtakım sorunlar yaşar. Daha çok kent halkının karşılaştığı bu sorunlar Nesin'in öykülerinde ele alınmaz. Yazar, köylü halkın sanata bakışıyla ilgili kurgular dâhilinde sanat ve halk arasındaki bağı ele alır.

"Bir Tuluatçının Anıları: I Paratoner" (1956) öyküsü bir tuluat kumpanyası kurarak turneye çıkmak isteyen gençlerin yaşadıkları aracılığıyla halkın sanat anlayışıyla ilgili tespitler yapılır. Öykünün birinci kişi anlatıcısı oyuncu bulmak için arkadaşlarıyla beraber Tophane'deki artistler kahvesine gider. Birkaç *trupla*[330] konuştuktan sonra baldızı, karısı ve kendisiyle birlikte üç kişi olan bir başka trupla anlaşırlar. Ancak her konuştukları kişi kendilerinden, biri sarışın biri de esmer olmak üzere iki paratoner bulmalarını ister. Paratonerin ne demek olduğunu bilmeyen anlatıcı ve arkadaşlarının kumpanyaya paratoner getirme konusunda kararsız olduklarını gören kahvenin ocakçısı, gittikleri taşraya paratoner götürmezlerse halkın kumpanyayı perişan edeceğini, sonra kendi namuslarını bile kurtaramayacaklarını söyler. Ertesi gün bir *kadın tellalı* aracılığıyla paratoner denen iki kadın bulunur.

Bir kasabaya gelen kumpanya oyuncuları, resmi işlemler için yanlarına paratonerleri de alıp devlet dairesine giderler. Dairede onları ilk gördüğünde sert davranan memura paratonerlerin ünlü sanatçılar olduğu söylenince memurun yüzü yumuşamaya başlar. Memur, resmî evrak işlerinin tamamlanması için esmer paratonerin kendi yanında kalmasını ister ve diğer kumpanya oyuncularını gönderir. Sarışın paratoneri de başka bir resmî dairede bırakan oyuncular, otellerine dönerler.

Anlatıcı ve arkadaşlarının turneye çıkmalarındaki asıl amacı, halka tiyatroyu götürmektir. Bunun için kendi yazdıkları piyeslerin oynanacağını hayal ederlerken Zülfiyar denen trup elemanı, "*turnede piyes(in) miyes(in) sök*"meyeceğini söyleyerek sahneye ilk gün karısıyla baldızını çıkıp kanto yapmalarını önerir. Ancak bunu kabul etmeyen anlatıcı ve arkadaşları ilk iki gün piyes oynatırlar. İlk gece ne olduğunu bilmeyerek kumpanyanın oynandığı sinemayı dolduran halk, ikinci gün oyuna

[330] Fr. "Aynı tiyatroda çalışan oyuncular topluluğu", Türk Dil Kurumu, s. 1492.

gelmez. Bunun üzerine Zülfiyar'ın önerisiyle gişenin üstüne kadın çamaşırları asarlar. Rüzgârda şişen kadın çamaşırlarını gören halk gişenin önünü doldurur.

Gittikleri her yerde paratonerler aracılığıyla resmî işlemlerini halleden ve tiyatroya seyirci toplayan anlatıcı ve arkadaşları, bir gün önce paratonerlerin gittikleri yerden dönmemesi, sonra Zülfiyar'ın baldızının ve karısının kaçırılması, bunun üzerine kadın kılığına girerek müşteri toplamaya çalışan Zülfiyar'ın da kasabadan ayrılacakları gün kasaba erkekleri tarafından kucaklanarak götürülmesiyle İstanbul'a hezeyana uğramış şekilde dönerler.

Anlatıcı ve arkadaşlarının kumpanya kurmadaki asıl amaçları ve sonunda ulaştıkları sonuç, halkın sanat anlayışının belirlenmesi açısından önemlidir. "*Madem halk tiyatroya gelmiyor, tiyatro halka gidecek.*"[331] diyerek yola çıkan anlatıcı ve arkadaşları halkın istediğinin tiyatro olmadığını görürler. Halkın tiyatroya bakışından önce, gittikleri kasabalardaki resmî daire yöneticilerinin bu konudaki davranışları göze çarpar. Kasabada tiyatro oynanması konusuna sıcak bakmayan, bu taleple giden anlatıcı ve arkadaşlarına sert davranan yöneticilerin sert tepkileri, bu taleple gelenlerin "erkek" olmaları sebebiyle ortaya çıkar. Paratoner denen kadınların kendileriyle ilgilenmesi üzerine tiyatro oynanmasıyla ilgili hiçbir sorun kalmaz. Taşra memurlarının ve yöneticilerinin bu tavrının tüm tiyatro çalışanları tarafından bilinmesi, onların bu tutumunun genelleştiğini gösterir.

Kasaba memurlarıyla ve yöneticileriyle ortaya çıkan bu tutum, kasaba halkı tarafından da ortaya konur. (Burada "halk"la ilgili küçük bir anımsatmada bulunmak doğru olacaktır. Öyküde halkı temsil eden kişilerin tamamını erkekler oluşturduğu ve ortaya çıkan sanat anlayışı da erkeklik kapsamında değerlendirildiği için, halktan sadece erkeklerin anlaşılması gerekir.) Halkın tiyatroda ilgisini çeken, kadın oyunculardır. Bu durum, cinsel arzulara doyum arama ihtiyacıyla açıklanabilir. Kadın oyuncuların sadece iç çamaşırlarını görerek gişede kuyruğa dizilen halkın cinsel haz noktasındaki bu davranışı, geleneksel, dışa ve kadına kapalı yaşam tarzıyla açıklanabilir. Kadın-erkek ilişkilerinin muhafazakâr yapısı sebebiyle kasabaya gelen tiyatrolardaki kadınların rahat oluşu, erkeklerde farklı düşünceler uyandırır. Öykünün

[331] Nesin, *Damda Deli Var,* s. 141.

sonunda kadın kılığına giren Zülfiyar dâhil tüm kadın oyuncuların erkekler tarafından kaçırılması, bu gibi düşüncelerin sonucunda oluşan eylemlerdir. Üst yapıyı temsil eden kişiler de dâhil olmak üzere "taşra" halkının sanat anlayışını oluşturan temel unsur "cinsellik"tir. Bu durum öykü kişileri aracılığıyla dile getirilerek, yazarın eleştirisini yansıtır.

Benzer bir durum "Kördöğüşü" (1959) öyküsünde de ele alınır. Öykünün birinci kişi anlatıcısı bir köyde memurdur. Kasabaya kumpanya geldiğini duyan anlatıcı, akşam çadırın yanında dolaşmaya başlar. Gişenin dört bir tarafında kadın çamaşırlarının asıldığını gören anlatıcı, jandarma komutanına bu durumu şikâyet etmeye gider. "*Artist kadınların iç çamaşırlarıyla reklam ayıp oluyor*" diyerek komutandan o çamaşırların kaldırılmasını ister. Bu durumdan haberi olduğunu söyleyen komutan, kumpanya sahiplerine kaldırılmasını söylediğini ancak gezginci oldukları için çadır kurdukları yerde kadınların çamaşır yıkayıp astıkları gerekçesiyle çamaşırları kaldırtamadığını söyler. Anlatıcı, kadın çamaşırlarının köylerden bile duyulduğunu ve bu yüzden gişenin önünün çamaşırlara bakanlarla dolduğunu söyleyerek bu durumu şöyle açıklar: "*Hokkabazın şapkadan çıkardığı tavşanlara bakan bile yok. Herif şapkadan bir çift öküz çıkarıp herbirine bağışlasa yine aldıran olmayacak.*"[332]

Bir önceki öyküyle aynı anlayışa sahip halkı yine köylüler oluşturur. Diğer öyküden farklı olarak bu öyküde, kadın çamaşırlarıyla müşteri toplamanın doğru olmadığını düşünerek karşıt görüşlerini dile getiren kişiler vardır. Köyün memuru ve jandarma komutanı, devleti temsil ettikleri için köylü halktan ayrılırlar. Onların bu duruma karşı çıkmaları yine bir önceki öykünün memurlarının tutumundan farklıdır.

Aziz Nesin'in sanat hakkındaki görüşleri açısından ele aldığı halk, köylü erkeklerden oluşur. Kişilerin sanatla ilgili fikirleri doğrudan dile getirilmez. Anlatılan olaylarda onların gösterdikleri davranışlar, sanatla ilgili tutumlarının sonucunda oluşur. Köylü halkın sanat algısı, muhafazakâr yaşantıları doğrultusunda oluşur. Öykülerde ortaya çıkan sonuca göre halk için sanat, kadınların rahatça izlenebileceği cinsel doyum aracıdır. Halkla ilgili ortaya çıkan bu durum, yazarın eleştirisini taşısa

[332] Nesin, *Kördöğüşü,* s. 10.

da bunu bir tespit olarak değerlendirmek daha doğrudur. Yazar, halkın sanatla ilgili bu tutumunun asıl nedenini öyküde işlemeyerek bir yargılama ve eleştiriden çok, tespitlerini dile getirmeyi amaçladığını gösterir.

10. IRKÇI BİR SÖYLEM

Nuri Bilgin'e göre "*ırkçılık, esas olarak belirli bir gruba karşı önyargıdan itibaren dışlama, ilişkiden kaçınma, ayrımcılık yapma, şiddet ve saldırganlık gibi basamaklar içeren bir davranış yelpazesini içerir.*"[333] İnsanları ötekileştirme, farklı olanı dışlama ve küçük görme noktasında gösterilen her davranış Aziz Nesin'in öykülerinde eleştirilir. "Hortlak" (1957) öne çıkan birtakım ırkçı davranışların eleştirildiği bir öyküdür.

Anlatıcının çocuk olduğu öyküde bir gece mahalledeki mezarlıkta hortlak olduğu gerekçesiyle tüm mahalleli sokağa dökülür. İmam Şevket Efendi'yle beraber mezarlığa giden halk, mahallenin en yüreklileri olan Yasin Ağa'yla Hüsmen Ağa'nın da çağırılmasını ister. O sırada matbaacı Aziz Usta'nın "*Yani'yi de çağıralım*" demesiyle "*kıyamet kop*"ar. İmam Şevket Efendi'nin "'*fetva*' *verir gibi*", "*İcap etmez!*" demesinin ardından konuşan Eminanım Teyze'nin söyledikleri, onun yaptığı ayrımcılığın boyutunu göstermesi açısından önemlidir: "*Hortlak işinde Hıristiyan milletinin ne işi varmış? (...) Zaten hep onların yüzünden değil mi? Müslüman mahallesinde Hıristiyan kısmısı otururbut helbette ölüler hortlar.*"[334]

Eminanım Teyze'nin bir başka ırkçı söylemi, Hüsmen Ağa'nın mezarlıkta hortlak değil, bir kızla bir erkeğin bulunduğunu ve onların sohbet ettiklerini anlayarak bunu dile getirmesiyle ortaya çıkar. Eminanım, Hüsmen Ağa'ya duyurmayacak bir biçimde, "*Bulgarya mâciri ne olacak, (...) ne hortlağa inanır onlar, ne cine, ne şeytana...*"[335]

İmam Şevket Efendi'nin ve Eminanım Teyze'nin sözleri, Nuri Bilgin'in ırkçılık tanımının "şiddet ve saldırganlık" dışındaki tüm özelliklerine uyar. Matbaacı Aziz

[333] Nuri Bilgin, *Sosyal Psikoloji Sözlüğü,* Bağlam Yayınları, 2. b., İstanbul, 2007, s. 158.
[334] Nesin, *Toros Canavarı,* s. 124.
[335] A. g. e., s. 129.

Usta'nın Yani'yi çağıralım demesiyle İmam Şevket Efendi'nin gösterdiği davranış, gayrimüslim birini dışlayarak onunla "ilişkiden kaçınma" tepkisidir. Eminanım Teyze'nin sözleri ise İmam Şevket Efendi'nin tepkisinin açıklaması niteliğindedir. Eminanım Teyze'ye göre Hıristiyanlar ve Müslümanların bir arada yaşaması, hortlağın gelmesi gibi kötü olaylarla cezalandırılır. Onun Hıristiyanların başka mahallelerde yaşaması gerektiğini düşünmesi ayrımcı bir ifadedir. Bu ayrımdan yola çıkarak Eminanım Teyze Hıristiyan bir kişiyle arasındaki ilişkiyi bitirmeyi arzular.

Din olgusu etrafında oluşan ırkçı sözler, başka ülkenin vatandaşı olma noktasında da kendini gösterir. Eminanım Teyze Trakya ağzıyla konuşan Hüsmen Ağa'yı, Bulgaristan göçmeni olması bakımından küçümser. Hüsmen Ağa'nın hiçbir şeye inanmadığıyla ilgili sözlerini "onlar" diyerek ve bildirme kipiyle dile getiren Eminanım Teyze kişileri, onların bireysel özelliklerden yola çıkarak değil, kendi önyargılarıyla dışlar. Irkçılık kavramını tetikleyen sebep Nuri Bilgin'in tanımından da anlaşılacağı gibi "önyargılar"dır. *Önyargısal ırkçılık,* kendini birtakım gruplara karşı gizli düşmanlık, katı duygular, peşin hükümler, tarafgir yargılar ve genellemelerde ortaya koyar.[336] Eminanım Teyze'nin sözleri, *önyargısal ırkçılık*ın bütün özelliklerini gösterir.

Nuri Bilgin'in anılan ırkçılık tanımından yola çıkarak yapılan değerlendirmede kişilerin kendinden olmayanlarla aralarına koydukları mesafe öne çıkar. Düşmanca sözlerle kendini gösteren ırkçılık, farklı olanlara karşı önyargılı dışlama hareketlerine ve bir kişinin farklılıklarından ötürü küçümsenmesine yol açtığından yazar tarafından eleştirilir.

11. BAŞKA ÜLKELER-TOPLUMLAR

Aziz Nesin'in Türk toplum yapısına yönelik sosyal eleştirilerini içeren öykülerinin yanında başka ülke halklarını eleştirdiği öyküleri de vardır. Öykülerin yazıldığı dönem içinde değerlendirilmesi gereken bu öykülerden "Bir Zamanlar" (1958), Amerikan yönetimine ve halka yönelik eleştiri getirilen bir öyküdür. Masal öğelerinin bulunduğu bu öyküde bir zamanlar ülkenin birinde bir Başkan olduğundan

[336] Nuri Bilgin, a. g. e., s. 159.

bahsedilir. "*Bu Başkan'ın özelliği, memleketi muhbirlerle doldurmuş olması*"dır. Bu ülkedeki insanların bir kısmı profesyonel muhbir, bir kısmı amatör muhbir, bazıları gönüllü muhbirdir ve geri kalanları da hobi olarak muhbirlik yapar. Başkan ülkedeki bu kadar muhbirle yetinmeyerek yurtdışından uzman ve danışman muhbirler de getirmiştir. Ülkedeki insanlar görevlerini tam anlamıyla yapmak ve aldıkları parayı hakketmek için etraflarındaki herkesi ihbar etmenin yanında, zamanla "*kendi kuyruğunu yakalamaya çalışan kedi yavruları gibi*"[337] kendilerinden şüphelenip kendilerini bile ihbar eder hâle gelmişlerdir.

Öyküde doğrudan bahsedilmese de dönem itibariyle Nesin'in 1947-1957 yılları arasında Wisconsin Eyaleti Cumhuriyetçi Parti senatörü olan Joseph Raymond McCharty'nin "komünist avı" niyetiyle "muhbir vatandaş" sistemi uygulamalarına atfen bir öykü yazdığını söylemek mümkündür. "McChartycilik" olarak siyasi sistemlerde ortaya çıkan bir kavram da yaratan bu olaylar Amerika'da pek çok haksızlığa, suçsuz oldukları halde birçok insanın öldürülmesine yol açmıştır.

Öyküde başkanın uyguladığı politikalarla tüm halkı muhbirliğe teşvik etmesi, uzman ve danışman muhbirler çağırması, öykü kurgusallığı içinde bir abartıyla "muhbirlik" kavramının eleştirilmesine ortam oluşturur. "Muhbir vatandaşlar", kendilerinden korkar hâle gelip, kendilerini ihbar etmeleri kurgusuyla alay yoluyla eleştirilirler. Yazar, Türkiye'de de insanların zaman zaman birbirlerini komünist olarak suçlayıp ihbar etmelerini, "muhbirlik" anlayışı üzerinden Amerika'da yaşananlar aracılığıyla eleştirir.

[337] Nesin, *Hoptirinam,* s. 124.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SINIFSAL OLUŞUMLAR

1. YOKSULLUK SORUNLARI

Sınıf ayrımı, toplum içindeki birtakım çatışmaların sonucunda ortaya çıkar. Bu çatışmalar ekonomik çıkarların temeli üzerine kurulu siyaset, din, ahlak, gelenek, eğitim gibi sosyal kurumlarda meydana gelen farklılaşmalar olarak kendini gösterir. Toplumsal sınıfları oluşturan bu çatışmalar farklı hiyerarşik düzeyde kişi ve grupların uyuşmazlığı şeklinde ortaya çıktığından "'*dikey çatışma*'"[338] olarak adlandırılır. Weber'e göre sınıf konumu, kişilerin mal, yaşam koşulları ve kişisel yaşantılar için sahip oldukları tipik olanaklar anlamına gelir.[339] Toplumun birbirine benzer yaşam koşullarına sahip insanlarını kategorize eden sınıf kavramı, Nesin'in öykülerinde sıkça işlenen konulardandır.

Öykülerin yazıldığı yaklaşık yirmi yıllık dönem, Türkiye ekonomisinde serbest piyasa hareketliliğinin görülmesiyle oluşan yeni burjuva sınıfının ortaya çıkışıdır. Osmanlı Devleti'nin son yıllarında "Batılılaşma" simgesi ve düşüncesi çevresinde oluşan devletçi-seçkinci cepheyle onların baskıcı tutumlarına karşı ortaya çıkan gelenekçi-liberal cephe[340] arasındaki çatışma, yeni Türkiye'nin de yönetici sınıfını oluşturmakla birlikte 1950'li yıllarda siyasi alanda yaşanan değişimlere de zemin oluşturmuştur. 1950 yılındaki seçimle hükümeti kuran gelenekçi-liberallerin desteklediği Demokrat Parti, izlediği politikalarla halkın içinden çıkan yeni zenginleri yaratmış ve toplum içindeki sınıflar arası ayrılığı daha da büyütmüştür.

Aziz Nesin'in incelediğimiz öykülerinin alt yapısı Demokrat Parti'nin izlediği bu siyasi temeller üzerine kuruludur. "*İkinci Dünya Savaşı sonrası hemen hemen bütün gelişmekte olan çevre ülkelerinde görülen gecekondulaşma olayı, Türkiye'de de çok partili demokrasiye geçilmesiyle zamandaş olarak*"[341] hızlanmıştır. Nesin'in yoksulluk kavramını ele aldığı öykülerinin bazılarında kişi kadrosunu, büyük şehre göç ederek barınma sorununu gecekondu yapılarıyla çözmeye çalışan bu insanlar oluşturur. "Bizim Sokağın Feneri" (1947) düzensiz bir yapılaşma içinde yaşayan bu insanların sorunlarının çarpıcı bir şekilde işlendiği öykülerden biridir. Öyküde

[338] Nuri Bilgin, *Sosyal Psikoloji Sözlüğü,* Bağlam Yayınları, 2. b., İstanbul, 2007, s. 72.
[339] Max Weber, *Sosyoloji Yazıları,* Deniz Yayınları, 12.b., İstanbul, 2008, s. 283.
[340] Emre Kongar, *21. Yüzyılda Türkiye,* Remzi Kitabevi, 29. b., İstanbul, 2001, s. 131.
[341] A. g. e., s. 131.

betimlenen sokağın, "büyük şehrin" içinde yer aldığının belirtilmesiyle, bu kentte yaşayan insanlar arasındaki medeni-şehirli ve yoksul-şehirli sınıf ayrımı açıkça ortaya konmuş olur:

"*Sokağımızdan bir milletvekili mi çıkaracağız? Ne münasebet... Bizim sokağa milletvekili ne girebilir, ne de girse bir daha ordan çıkabilir. İlkin otomobili işlemez, tramvay işlemez, vapur işlemez, araba işlemez, katır bile işlemez; işleyecek ne varsa bizim sokakta işleyemez. Bu sokaktan geçeyim demeyin, cebinizdeki saat bile işlemez. Hatta bu büyük şehirde böyle bir sokağı gören medeni adamın beyni bile işlemez.*

Katırın bile işleyemediği bizim sokaktan, biz işleriz. Takunyalı kızlar, yalınayak çocuklar işler. Ne yapalım, bizim sokak işte, atsan atılmaz, satsan satılmaz, işlemeyip de ne yapacaksın?"[342]

Büyük şehirde yaşayan *medeni adam*, böyle bir sokağın varlığından habersizdir. Bu eksende yazar, burada yaşayan halkın yalnızlığını ve çaresizliğini yansıtırken üst sınıf-alt sınıf ayrımını da vermiş olur. Üst sınıfa mensup *medeni adam*ın bu sokaktan habersiz oluşu, burada yaşayan insanları ve onların sorunlarını görmezden geldiğinin belirtisidir. Bu sokağı gördüğünde "*beyni bile işleme*"yecek olan *medeni adam*ın yazar tarafından bu duruma düşeceğinin varsayılması, böyle vahim bir yaşayışa sahne olan sokak karşısında sergilenen şaşkınlığın ve bu durumu kabullenemeyecek olmanın bir sonucudur.

"*Uçan kuşa bile borcu*" olan sokak halkı her gün "*kuşlarla beraber uyanır, öğleye kadar alacak verecek kavgası*"[343] eder. Öykünün anlatıcısı tarafından yoksulluğu bu şekilde tarif edilen halk, seçimlerin dört yılda bir yerine her gün, karanlık bastırdığında yapılmasını isteyerek "*boyundan büyük işlere kalk*"ışır. Anlatıcıya göre, her gün türlü yoksulluk sıkıntılarıyla uğraşan bu insanlar, kendi hayatının dışındaki gelişmelere çok uzaktadır, hatta bu zorunlu bir sonuçtur:

"- *Yahu, dedim, siz kiim, seçim kim, milletvekili kim…*

[342] Nesin, *Geriye Kalan,*15.b., 2011, s. 36.
[343] A. g. e., s. 37.

Gel de anlat. Anlarlar mı? Hakları da var, elbette anlamazlar. Ne olacak, katırın bile işleyemediği yolda işliyorlar."[344]

Anlatıcının dile getirdiği gibi, halkın seçimlerin her gün yapılmasını istemesi, demokrasi, siyaset veya cumhuriyet bilincinden değil, sokaklarının başında bulunan tek fenerin tamir edilip aydınlatmasını istemelerindendir. Halkın isteği bu noktada devlet mekanizmalarına yönelen eleştiriyle iç içe değerlendirilmelidir. Büyük şehrin *medeni insanının* varlığından bihaber olduğu bu sokak, belediyelerin de hizmet vermeyi unuttuğu bir alandır. Dolayısıyla kendi yoksulluk sıkıntılarıyla uğraşan halkın devlet nezdinde de görmezden gelinmesi onların yaşamını daha da zorlaştırmakla birlikte halkı, kendi çözümlerini bulmalarına yönlendirir. Sadece seçim zamanında sokaklarına uğrayan vekiller-yöneticiler aracılığıyla sokaklarındaki fenerin tamir edildiğini gören halk, çaresizce, bu seçimlerin her gece gerçekleştirilmesiyle hak ettiği hizmete ulaşabileceğine kanaat getirir.

Kente göç etmiş ve düzensiz bir yapılaşma içinde yaşamaya mahkûm olmuş insanların yaşantısına yönelik tespitlere yer verilen öykülerden biri de *Ölmüş Eşek* kitabındaki "Onbirinci Mektup"tur (1957). Morga kaldırılan Ölmüş Eşek'in burada, ölen insanlarla yaptığı konuşmalar genel olarak, her alana yönelik eleştirileri içerir. Bu konuşmalardan biri de genç bir ölünün nasıl öldüğünü anlatması üzerine kurulur. *Genç ölü*, intihar etmek için çeşitli yollar denemiş ancak bir türlü ölemediği için sonunda kendini zehirlemeye karar vermiştir. Ancak zehirlenmek yerine günden güne güçlendiğini fark eden genç ölü, bir hekime giderek zehirlenmeyen insan olup olamayacağını sorar. Bunun üzerine hekimin verdiği cevap, İstanbul'un yoksul kesiminde yaşayan insanlara yönelik trajik bir durumu ortaya koyar:

"*Istanbul'un kimi yerlerinde oturanlar zehirlenmeye bağışıklıymışlar. Birikmiş, kokuşmuş çöpler, taşıtların saldıkları gazlar, bacalardan çıkan dumanlar, yollardan kalkan tozlar, pis su birikintileri, çamurlar insanı öyle zehirlermiş, zehire alıştırırmış ki, artık en kuvvetli zehir bile vız gelirmiş. Hele Haliç kıyısında oturanlar, denizden*

[344] A. g. e., s. 36.

tüten zehir buğusundan zehire öyle alışırlarmış ki, yanılıp da yolları temiz havalı bir açıklığa düşse, temiz havadan boğulurlarmış."[345]

Bu satırlar, halkı bu tarz yaşam alanlarına yönelten, insanca bir yaşamı talep etmek yerine ölmelerinin onları daha mutlu kılacağına ikna eden tüm mekanizmalara yönelik eleştiriyi barındırır. Nesin'in öykünün kurmaca yapısı içinde yer verdiği bu tespitler, bir miktar abartıyı barındırsa da okuyucu nezdinde gerçeklikten uzak değildir. Dolayısıyla büyük bir şehirde bu tarz yaşam koşullarının var olduğu gerçeği, toplum içinde yoksulların aleyhine işleyen sınıf ayrımını da doğrular.

Aziz Nesin'in yoksulluk sorunlarını işlediği öykülerinden olan "Don Lastiğini Unutma" (1947) da halkın yaşadığı ekonomik sıkıntıları mizahi bir kurguyla bütünleştirerek anlatır. Bir devlet dairesinde çalışan öykü anlatıcısı, her gün işe gitmek için evden çıkarken ailesinin istekleriyle karşılaşır. Ancak anlatıcının, peynir, sabun, şeker, kahve ve pirinç gibi bir insanın doğal gereksinimlerinden oluşan bu istekleri karşılayacak parası olmadığından anlatıcı her gün eve döndüğünde ailesine "*unutmuş numarası*" yapmaktadır.

Yazar, öyküdeki anlatıcıyı memur kimliğiyle kurgulayarak, yoksulluk sorununun, sadece köyden kente göç edenlerde değil, devlet kurumlarında çalışan insanlar da olmak üzere halkın her kesiminde var olduğunu göstermektedir. Ailesine bakmakla yükümlü olan anlatıcının maaşı geçimi için yetersiz kaldığından, işe her gün bu sorunları düşünerek gelir. Yoksulluk, anlatıcının hayatında öyle bir boyuta ulaşır ki iş yerindeki görevlerinin de önüne geçerek bir gün, *Umum Müdürlük Yüksek Makamına* yazdığı bir evrakta dalgınlığa sebep olarak kendini gösterir:

"*Kaşarpeyniri hakkında fiyatlar, tarafımızdan yüksek görüldüğünden reddine ve don lastiklerinin Mahmutpaşa'da seyyar satıcılardan tedarikiyle, köftelik ikiyüzelli gram sığır etinin, kasaba iki defa çektirilmesine, beş numara lamba şişesinin geçen haftaki gibi kırık alınmamasına… ve bu hususta onaylanan genelge gereğince işlem yapılmak üzere yüksek emirlerinize arz olunur.*"[346]

[345] Nesin, *Ölmüş Eşek,* s. 75.
[346] Nesin, *Geriye Kalan,* s. 45.

"Kambur Sabri'nin Radyosu" (1955), Aziz Nesin'in yoksulluk sorunlarının yaşandığı olayların arka planında İkinci Dünya Savaşı yıllarını kullandığı bir öyküdür. Anlatıcısının halktan biri olduğu öykünün kişilerini, olayların geçtiği ilçenin insanları oluşturur.

Her akşam haberleri öğrenip zaman geçirmek için çayhanelerde toplanan halkın dış dünya ile tek bağlantısı buralarda bulunan radyolardır. İlçede sadece birkaç tane bulunan radyolardan biri Kambur Sabri'nin çayhanesindedir. Yazar, bu çayhanenin müşterileri aracılığıyla dönemin yoksulluğunu anlatır.

Bu çayhanenin müşterilerinden biri olan ve cimriliğiyle bilinen Dursun Ağa, bir gün baltasını kaybeder. Baltası kaybolduğu için "*kıyameti koparan*" Dursun Ağa, baltasının bulunması için kaymakam, jandarma dâhil herkese haber verir. Dursun Ağa'nın baltasını kaybetmesi karşısında verdiği bu tepki, yazarın yoksulluk sorununa yönelik eleştirisi bakımından dikkate değerdir. Öncelikle "cimri" olarak nitelenen Dursun Ağa'nın bu telaşının, aslında yoksulluğundan kaynaklandığı anlatıcı tarafından da belirtilir: "*Bir balta için bunca çırpınması Dursun Ağanın salt cimriliğinden değil, yoksulluğundan da... Cimriliği de yoksulluğundan ya...*"

Dursun Ağa'nın cimriliği, öykünün önceki satırlarında kınanacak şekilde anlatılırken, yoksulluk biçimiyle ele alındığında okuyucuda acıma duygusu uyandıran bir hale dönüşür. Böylece Dursun Ağa'nın tek geçim kaynağı olan baltası, kaybolduğu zaman "*kıyamet koparılacak*" bir öneme kavuşur. Anlatıcının Dursun Ağa'ya karşı olan tutumuyla birlikte halkın tutumu da aynı yönde değişim gösterir. "*Halkın yoksulluktan kırıldığı o zorlu savaş yıllarında eli tutan köylüler ekmek parası için hep gurbete dökülmüşler*"dir[347]. Dursun Ağa'nın kaybolan baltasını el birliğiyle bulmaya çalışan halkın gözünde baltanın taşıdığı önem, hepsinin gurbette, yoksullukla savaşmak zorunda olan insanlar olmasından ve dolayısıyla Dursun Ağa'nın endişesine hak vermelerinden kaynaklanır.

Aziz Nesin'in yoksulluğun insanları düşürdüğü halleri anlattığı öykülerinden bir diğeri olan "Kiracıya Maşallah" (1956) öyküsü, kurulan diyaloglar yoluyla bu

[347] Nesin, *Yedek Parça,* s. 141.

yoksulluğun boyutunu gösterir. Babasından kalma eski bir evde, odalarda yaşayan kiracılarıyla birlikte on dokuz kişi kalan Hasbi Efendi'nin evi belediye tarafından yıkılmak istenir. Bunun üzerine çekirdek ailesiyle birlikte kalacakları bir ev aramaya başlayan Hasbi Efendi'nin bu süreçte yaşadığı zorluklar yoksul insanların yaşamına yönelik de örnekler oluşturur.

Belediye Mezarlıklar Müdürlüğü'nde memur olan Hasbi Efendi, kendi mali durumuna uygun bir evi türlü uğraşlara rağmen bulamaz. Ev aramak için gittiği tellallardan biriyle yaşadığı diyalogdan yola çıkarak, yoksul insanların yaşam kalitesine yönelik çıkarımlara varılabilir:

"*Tellal,*

- Darılma bilader, dedi, senin gibi, benim gibiler adamız diye övünüyoruz ama, görüyorsun ki, bizi adam yerine koyan yok. Sonra bana sordu: Sinemaya gider misin?

- Nerdee...

- Tiyatro ?

- Yoooo...

...

- Pazarları olsun plaja gider misiniz?

Artık bu ahret suallerinden içime fenalık geldi.

- Sorması ayıp olmasın ama bilader, dedim, hani sakın darılma. Boyuna ne sorup duruyorsun?

- Lafı sen açtın, ben de sordum, dedi. Sinema bilmezsin, tiyatro bilmezsin, plaja gitmezsin, gezmeye gitmezsin. Tatlıya, et yüzüne hasretsin. E peki, sen söyle bakalım, yani sen de adam mısın?"[348]

Öykülerin yazıldığı dönemde eğitim seviyesi, işi, yaşadığı yer neresi olursa olsun sıradan halkın geneli yoksulluk mücadelesi vermektedir. "*Gemisini kurtaranın kaptan*"[349] olduğu bu dönemde aldığı tek maaşla ailesini geçindirmeye çalışan insanlar, "*adam*" yerine bile konmamaktadır. Tellalın açık sözlülükle sorduğu sosyal

[348] Nesin, *Fil Hamdi*, s. 39-40.
[349] A. g. e., s. 40.

davranışlar, aslında bir insanın doğal gereksinimleridir. Yaşamın temel gerekliliklerinin yanında sosyal bir varlık olan insanın ikincil olarak ihtiyaç duyması beklenen davranışlardan olan tiyatroya, sinemaya, plaja gitme, kitap okuma gibi aktiviteler ikincil önemini de kaybederek, yoksullukla uğraşan insanların hayatında varlığı zorunlu olarak unutulur bir hale gelmiştir. Bu noktada Nesin'in, tellal aracılığıyla yansıtmak istediği iki amacı olduğu söylenebilir. Bunlardan ilki yoksullukla mücadele eden halkın insan olmaktan (*adam olmaktan*), insanlığının gerektirdiği basit gereksinimlerini bile karşılamaktan ne kadar uzak olduğunu gözler önüne sermek, ikincisi de yoksulluk içinde olan halka bu farkındalığı kazandırarak, bir nebze olsun halkın uyanışını sağlamak. Bu iki amacın ulaşmak istediği hedef kitle doğrultusunda benzerlik taşıdığı düşünülürse de ilk amaç içinde yazar, üst sınıf okuyucularına (zengin insanları, aydınları ve devlet yöneticilerini temsil eden kitleler), alt sınıfa dair var olan bir gerçeği açıkça göstermek ister. İkinci amaçta ise yoksul olan halka, içinde bulundukları durumu yansıtarak kendilerine yönelik gerçeği gösterme ve halkı bir nevi harekete geçirme isteği vardır.

Aziz Nesin'in yoksulluk sorunları yüzünden insanlığını yaşayamayan öykü kişilerinden biri de "Striptiz Basri" (1956) öyküsündeki Basri Bey'dir. Bir gün, biriken borçlarını tahsil etmek üzere mahalle bakkalının, ev sahibinin, kömürcü çırağının evlerine gelmesiyle onları zar zor atlatmayı başaran Basri Bey, bu sıkıntıdan bunalarak borç para almak üzere arkadaşı Hamdi'ye gitmeye karar verir. Cebinde otobüse verecek para dahi bulunmayan Basri Bey arkadaşının evine vardığında akşam vakti olmuştur ve arkadaşı balkonda içkisini içmektedir. Arkadaşına eşlik ederek içmeye başlayan Basri Bey'in iç konuşmalarıyla, oldukça zengin olan arkadaşı Hamdi'den borç para istemesinin zorluğuna tanık oluruz. Çeşitli sıkıntılar yaşamasına rağmen arkadaşından otobüs parası kadar bile borç isteyemeyen Basri Bey, Hamdi'nin ısrarıyla bir pavyona giderek onunla orada da içmeye devam eder. Gittikleri pavyonda striptiz yapan dansöz soyundukça Basri Bey'in de aklını kaybetmeye başlamasını adım adım izleriz. Gecenin sonunda arkadaşından borç alamamış ve aç olduğu halde arkadaşına söyleyemediği için yemek yiyemeden içtiği içkilerle sarhoş olmuş bir halde eve dönen Basri Bey, karısını ve kaynanasını zorla soydurup kendisi de soyunarak sokakta dans etmeye başlar. "*O gün bugün, hâlâ*

çırılçıplak göbek atmakta" olan Basri Bey'e artık akıl hastanesinde "*Striptiz Basri*"[350] denmektedir.

Bir önceki öyküde *adam olmadığını* gördüğümüz insanlar bu öyküde "deli" kavramıyla özdeşleşmiştir. Nesin'in Basri Bey aracılığıyla ortaya koyduğu görüş, yoksulluğun sınırlarında yaşayan insanların akıllarını yitirmeye çok yakın olduklarıdır. İncelediğimiz diğer alt sınıfa mensup insanlarda da gördüğümüz gibi bu öyküdeki kişilerin yaşadığı olaylara arka plan oluşturan duygu da çaresizliktir. Yazar, yoksulluk sıkıntılarına çözüm arayışında olan kişileri, çaresizlik, mahcubiyet, çekingenlik gibi duygularla donatarak bu kişilerin var olan sorunlarının yanında, duyguları sebebiyle de çözümsüz kaldıklarını ve böylece akli dengelerini yitirmelerinin kolay olduğunu gösterir. Nesin'in yarattığı bu kolaylık, okurun gözünde hem anlatılanların daha gerçekçi olmasını sağlar hem de "delirmek" gibi gerçekleşmesi çok uzak görülen bir ihtimalin aslında ne kadar yakın olduğunu trajikomik bir şekilde ortaya koyar.

Yazarın *Ölmüş Eşek* kitabındaki "Onüçüncü Mektup" (1957) da insanca yaşayamamanın eleştirildiği öykülerden biridir. Ölmüş Eşek, morga geldiği günden beri dalgın olan bir adama yaklaşarak ne düşündüğünü sorar. Ölü adamın insan olup olmadığını düşündüğüne dair verdiği uzun cevap, Nesin'in yoksul insanların yaşamını derinlemesine sorgulayan eleştiriler içerir. Ölü adam, tıpkı dirilerin ölülerin haykırışını duymaması gibi dünyada da geçim ve yoksulluk gibi dertlerle bağırıp seslerini duyurmaya çalışan insanları kimsenin umursamadığını çünkü bu insanların yaşayıp yaşamadıklarının belli olmadığını söyler. Hayatta olduğu süre boyunca "*Sen de insan mısın!*" diyerek horlandığını söyleyen ölü adam, yaşamaya çalışmaktan bu sorunun cevabını düşünmeye fırsatı olmamıştır. Ölmesine düşünmek için zaman bulduğundan "*çok şükür*" diyerek sevinen ölü adamın bu tavrı önemlidir. İnsan olup olmadığını sorgulayan birinin yaşamak yerine öldüğüne sevinmesi, yoksul insanların yaşamının değersizliğini ortaya koyar. İnsanların yaşamını değersizleştiren, adaletsiz yaşam koşullarının yarattığı zorluğun yoksullardan yana olmasıdır. Ölü adamın yoksulların, "*nüfus sayımı, seçimlerde oy verme zamanı, vergi ödeme yükümü,*

[350] A. g. e., s. 76.

askerlik gibi yurt görevleri dışında insandan sayılma"dığını[351] söylemesi, yazarın insanları bu duruma düşüren adaletsiz yaşam koşullarını devlet mekanizmaları olarak gördüğünü gösterir.

Aynı kitapta bulunan "Onyedinci Mektup" (1957) da Ölmüş Eşek'in hayattayken yaşadığını sandığını dile getirerek insanca yaşama sorununu dile getirdiği bir öyküdür. Dirilere sesini duyuramadığını söyleyen Ölmüş Eşek, yaşarken de sıkıntılarını kimseye duyuramadığı için ölümü hiç yadırgamamıştır. Bu durumu anlatırken yöneticilere yönelik eleştirisini de dile getirir. Ölmüş Eşek için yönetenlere yaşadığını anlatamamakla ölmek aynı şeydir. Bu yüzden, "*Biz ölmeden önce ölmüşüz de haberimiz yokmuş...*"[352] diyen Ölmüş Eşek, yöneticilerin bile görmezden geldiği insanlar için yaşamakla ölmenin aynı değerde olduğunu düşünür. Nesin'in yöneticilere yönelik eleştirisini içeren bu sözler yoksulluğundan ötürü önemsenmeyen insanların sorunlarını ele alması bakımından sosyal eleştirinin önemli örneklerindendir.

Aziz Nesin, öykülerinde halkın yaşadığı yoksulluk sorunlarını anlatırken bunu doğal bir kurgu dâhilinde yapar. Okuyucu, öyküdeki kahramanların sorunlarını ötekileştirip onlara uzaktan bakmak yerine, öykünün kurgusal gerçekliğinden uzaklaşarak bu sorunların dünyevi gerçekliğine inanır. Okuyucu için bu benimseme sürecini kolaylaştıran Nesin'in öykü kişilerine kazandırdığı doğal, günlük yaşam kaygılarıdır. "Ev Yaptıracaktı" (1956) öyküsü bu kaygılarla kendisine ev yaptırmak için tüm hayatı boyunca para biriktiren birinin yaşadıklarını anlatır. Yazar, öyküyü üçüncü tekil kişi anlatıcıyla kurarak öykü kişisinin adını kullanmamıştır. Aziz Nesin'in birçok öyküsünde kişilerin isimlerini kullanmayarak olayları anlatması yazarın bilinçli çabasının ürünüdür. Okuyucu, isimsiz anlatılan öyküleri, tek bir kişinin başından geçenler olarak algılamak yerine, toplumun içinden herhangi birinin yaşadıkları olarak değerlendirir. Bu tavır okuyucuyu, öykü kişilerini ötekileştirmekten uzaklaştırarak okuyucunun, yaşananları toplumun her kesiminden insanın başına gelebilecek doğal olaylar olarak algılamasını sağlar.

[351] Nesin, *Ölmüş Eşek,* s. 86.
[352] A. g. e., s. 106.

Çocukluğundan beri ailesinin yoksulluğu sebebiyle sürekli ev değiştirmek zorunda kalan başkişinin geleceğini, küçükken taşınma günlerinde babası ve annesi arasında yaşanan tartışmalar oluşturmuştur. Babasının bu günlerden birinde: "*Fakirlik rezillik be!..*"[353] demesi ve hayatı boyunca "*kulağına küpe*" olan: "*Dünyada mekân, ahrette iman!..*"[354] sözü başkişinin ev sahibi olmadan evlenmemeye karar vermesine sebep olmuştur. Ne kadar para biriktirirse biriktirsin, arsa fiyatları sürekli yükseldiği için, istediği gibi bir arsayı ömrünün son yıllarına kadar bulamayan başkişi sonunda bir mezarlıktan "*kapalı, manzarasız, kırık dökük mezar taşları arasında bir yer*"[355] alır.

Öyküde yoksulluk sorunlarına yönelik eleştiri açısından dikkat edilmesi gereken kısım ömrü boyunca hiç evlenmeden, yemeden, içmeden, "*yama yama üstüne elbise*"yle, giderek "*cimri*"leşerek[356] para biriktiren öykü kişisinin buna rağmen bir mezardan daha büyük alana sahip bir arsa alamamasıdır. Böyle bir durumda öyküden çıkarılacak eleştirel sonuç, pahalılaşan hayat koşullarına karşın bir insan emeğinin karşılığının hiçbir zaman artmıyor oluşudur. Nesin, başkişinin ev sahibi olmak gibi doğal bir isteği bunca zorluğa rağmen gerçekleştiremiyor oluşunu anlatırken, öyküde asıl ortaya koymak istediği insan emeğinin karşılıksız bırakılarak sömürülmesidir.

Aziz Nesin'in yoksulluk sorunları yaşayan öykü kişileri sadece sıradan halk değil bazen de sanatçılardır. "Bir Tuluatçının Anıları: III Adam Azmanı" öyküsünde bir tiyatro oyuncusunun çalıştığı kumpanyadan kovulması üzerine yaşadıkları anlatılır. Kendi başının çaresine bakmak zorunda kalan oyuncunun, acıktığını fark ettiği bir anda söyledikleri mizahi eleştirinin açık bir örneğidir:

"*Ne yapsam, diye düşünüp duruyorum ama, açlıktan kafam çalışmıyor. Baktım bir simitçi... Simitte çok keramet vardır. Ne zaman simit yesem, zihnim açılır. Bizim gazeteciler, yazarlar, neden simit yer çayla? Herkes parasızlıktan sanır. Yok canım, çayla simit zihin açar da ondan...*"[357]

[353] Nesin, *Damda Deli Var,* s. 79.
[354] A. g. e., s. 80.
[355] A. g. e., s. 83.
[356] A. g. e., s. 81.
[357] A. g. e., s. 156.-157.

Okuyucunun açıkça bildiği bir gerçeği mizahi bir üslupla ironi yaratarak anlatmak Aziz Nesin'in yazarlığını özel kılan unsurlardan biridir. Nesin'e göre yazar ve gazeteciler karın tokluğuna çalışan kişiler oldukları halde, bu durumun görmezden gelinmesi, ancak mizahi bir düşünce şeklinin sonucu olabilir. Mesleklerinin hak ettiği değerde olmayışı sebebiyle para sıkıntısı çeken yazar ve gazeteciler, bir döngünün sonucu olarak para kazanmak için yine yazmak zorundadırlar. Düşün emekçisi olan yazarların ve gazetecilerin yazma güçlerini "*simit ve çay*"dan aldıklarını söylemek hem yaşadıkları yoksulluk sorununu anlatması bakımından hem de yazarlara hak ettiği değeri vermeyen tüm yöneticilere ve sisteme karşı mizahi bir eleştiri getirmesi bakımından önemlidir.

Öykülerin yazıldığı 1950-1960 yıllarında hız kazanan liberalleşme hareketleri toplumsal düzen üzerinde karmaşık bir etki yaratmış ve henüz biten İkinci Dünya Savaşı'nın tüm dünya ekonomisi üzerindeki yoksullaştırıcı etkisi Türkiye'yi de içine almıştır. Dolayısıyla bu dönemde, toplumun her kesiminde görülen yoksulluk, sadece kişiler değil devlet bazında da önemli bir sorundur.

Dönemin sorunlarını sivri bir dille anlatan Aziz Nesin, devletin yoksullaşmasının yol açtığı trajikomik olayları da öykülerinde işlemiştir. Daha önce Medeniyet Algısı başlığında da değerlendirdiğimiz "Kuyruk" (1957) öyküsü, devlet düzeyinde meydana gelen yoksulluğun anlatıldığı öykülerden biridir. Öykünün başkişisi Hasan, yolda yürürken bir binanın önünde gördüğü kuyruğa eklenir. Buranın ne kuyruğu olduğunu bilmeden eklenen herkesin, "otomobil lastiği, gaz, ensülin, Amerikan bezi, kahve" kuyruğu olduğuyla ilgili yorumları vardır. Ancak aslında burası sadece şapka satan bir mağazanın kuyruğudur. Öykünün sonunda arkadaşı Burhan'la karşılaşan Hasan'ın kuyruğun nasıl oluştuğunu öğrenmesiyle yaşadığı şaşkınlık, yazarın, toplumun yoksul yaşamını kendi çıkarları için kullananlara yönelik eleştirisini taşıması bakımından önemlidir. Reklamcılık yapan Burhan şapka satan bir mağazanın mallarını daha kolay sattırabilmek için anlaştığı "*onbeş yirmi serseri*"ye[358] burada kuyruk oluşturmalarını söyler. Böylece o yıllarda birtakım ihtiyaçlarını karşılamak için kuyruğa girmek zorunda olan halk, sonunda ne

[358] Nesin, *Koltuk,* s. 52.

alacaklarını bilmeden, mutlaka işe yarayacağını düşündükleri bir malzeme için mağazanın önündeki kuyruğa eklenir.

Kuyruğa giren insanların arasında geçen diyaloglar yaşanan yoksulluk sorununun trajikliğini ortaya koyar. Olayların geçtiği yıllarda devletin içinde bulunduğu ekonomik durum, halkın ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kalmaktadır. Bu yüzden halkın, parayla satın aldığı birtakım ihtiyaçları için bile zaman zaman kuyruğa girmeleri, sıra beklemeleri gerekmektedir. Devlet çapında yaşanılan yokluğa alışmış olan halkın öykü içindeki söylemleri, gaz, kahve, ensülin gibi gerekli ve basit ihtiyaçlar için bekledikleri kuyrukları normalleşmiş kabul etmelerinin örnekleridir:

"*- Yahu kuyruğu bulmuşsun, daha ne kuyruğu diye sorulur mu? Kuyruk işte…*
- Öyle ya, gir içine elbet bişey verecekler?"[359]

"*- Versinler de, ne verirlerse versinler birader. Tek versinler.*"[360]

"Hemşeriler Maçta" (1957) da yukarıdaki öykü gibi yazarın, halkın beklediği kuyruklar üzerine kurgusunu oluşturduğu bir öyküdür. İşe gitmek için erken saatlerde evden çıkan öykü kişisi, Maçka'da bir kalabalığın içine girdiğinde önce kendisi gibi işe yetişmek için evden erken çıkan insanlarla karşılaştığını düşünse de yanındaki adamla yaşadığı diyalogdan sonra bu insanların kahve kuyruğunda olduklarını öğrenir. Yazarın da öyküde belirttiği gibi o yıllarda "*memlekette kahve sıkıntısı*" yaşanmaktadır. Bu yüzden sevmeyen insanlar için bile kahve önemli bir hale gelmiş, herkes "*işini gücünü bırakıp karaborsada kahve aramaya düşmüştü(r).*" Yokluk zamanlarında kahvenin taşıdığı önem kuyrukta bekleyen insanlardan birinin sözüyle özetlenebilir: "*İşe gitmek için, hiç bu kadar erken çıkılır mı evden!.. Kahve almak için fiş dağıtılan yere gidiyoruz.*"[361]

Yazar, insanların kahveye verdiği önem doğrultusunda, yokluk yaşayan bu insanların zorunlu koşullar altında, her fırsatı değerlendirme eğiliminde oldukları anlatır. Bu eğilim de halkı yoksulluğa iten devletin ekonomik istikrarsızlığından

[359] A. g. e., s. 46.
[360] A. g. e., s. 47.
[361] A. g. e., s. 153-154.

kaynaklanır. Bu durumda işe gitmekten daha önemli hale gelen kahve sembolüyle yazar, devletin kendi halkına yaşattığı yokluk sebebiyle insanların önceliklerini değiştirdiğine yönelik mizahi bir eleştiri sunar.

Devletin yaşadığı ekonomik sıkıntının bedelini halkına ödetmesini konu alan öykülerden bir diğeri de "Verem Olmak Lazım"dır (1957). Yazar bu öyküde de kişi isimlerini vermeyerek önceliğinin var olan bir sorunu anlatmak olduğunu ortaya koyar. Öykü kişisi, yeni evlenen ve kış aylarını geçirebilmek için kömür almak isteyen biridir. Çevresindeki herkesin istese de kömür alamayacağını iddia etmesi üzerine, söylemleriyle devletine güvendiğini ve elbet ona da kömür vereceklerini dile getiren kişi, bu isteğini gerçekleştirmek üzere öncelikle muhtarlığa gider. Buradan aldığı birkaç evrakla *Kömür Tevzi Müessesesi'*ne giderek kömür almak üzere işlemleri başlatır. Ancak tüm imzalar bitip son masadaki memura geldiğinde memurun kahkahalarıyla karşılaşır: kömür yoktur ve sadece evde romatizmalı biri varsa çeyrek ton kömür verilmektedir.

Evdeki kayınvalidesinde romatizma hastalığının olduğunu öğrenmesi üzerine sevinen öykü kişisi: "*Eh bir de şu kömürü alırsam, bana, kömür alamazsın diyenlere neler yapacağımı bilirim. Kötümser insanlar!.. Hastalar dururken sağlıklıya kömür verilecek değil ya… Sen de romatizma ol, sana da kömür versinler.*"[362] diyerek devlete hak vermeye devam eder. Burada öykü kişisinin her ne kadar devlete hak verir tavrına tanık olsak da Nesin'in kişiyi bu tavrıyla yaratmasında iki amaç olduğu söylenebilir. İlk amacı söylemin görünen anlamıyla, halkın içine düştüğü kötü durumun boyutu ne ve bunun sorumlusu kim olursa olsun, halkın genelinin her zaman devlete hak verme eğiliminde olduğunu göstermektir. Halkın bu tavrı bir tür savunma mekanizması olarak değerlendirilebilir. Kendi günlük yaşam sorunlarıyla mücadele eden halka göre devlet ulaşılması ve anlaşılması zor bir seviyeyi temsil eder. Dolayısıyla aslında devlet mekanizmalarının aksaklığından kaynaklanan bir durum, toplumun büyük bir kesimine göre, işleyişinin anlaşılması zor olan devletin "haklılığından" kaynaklanır.

[362] Nesin, *Kazan Töreni,* s. 50.

Nesin'in ikinci amacı ise öykü kişisinin bu söylemi doğrultusunda ironi yapmaktır. Yazarın öykülerinin genelinde rastladığımız bu uygulamanın, aslında Nesin'in öyküdeki temel amacı olduğunu söylemek yanlış olmaz. Hayatı boyunca yazılarından dolayı sıkça yargılanan ve mahkûm edilen Nesin, ironi aracılığıyla hem devlet tarafında bir tutum sergiler hem de onu eleştirmiş olur.

Öykünün sonunda, evde romatizma hastası olduğunu gösteren belgeleri toplayıp kuruma giden öykü kişisi, uygulamanın değiştiğini, sadece evinde verem hastası olanlara kömür dağıtılacağını öğrenir. Buna rağmen devlete karşı tutumunu değiştirmeyen kişinin söyledikleri ironik yapısını koruyarak devlet eliyle yoksulluğa mahkûm edilen halkın çaresizliğini ve öfkesini yansıtır:

"*Şunu vereceksiniz madem, verem etmeden versenize! Olmaaaaaz!.. Verem olunca da,*

- Kömür almak için ölmek lazım, diyecekler, biz kömürü yalnız, ölüyü yıkamak için su kaynatmaya veriyoruz.

Bir de kömür vermiyorlarmış. Resmî muamele bu… Bikez usul konmuş. Sen ölmezsen onlar nasıl kömür versin? Hele şu kömürü bir alayım, kömür alamazsın diyenlerin götürüp gözüne sokacağım."[363]

Nesin'in Ölmüş Eşek kitabındaki "Beşinci Mektup" (1957) öyküsü devletin yoksulluğuna yönelik bir eleştiri taşır. Bir şarampol kenarında ölen Ölmüş Eşek'i morga götürmek üzere gelen ambulans, hastaneye doğru giderken geçirilen birkaç kazadan sonra arızalanır. Gelen tamirci bir parçanın eksik olduğunu fark ederek arızanın nereden kaynaklandığını bulur ancak aracın yedek parçasını bulabilecekleri bir yer yoktur. Ambulans muavininin aradıkları parçayı eczanede bulabileceklerini söylemesi üzerine şaşıran tamirciye yaptığı açıklama, devletin yoksulluğunun halk arasındaki yansımasını ortaya koyar: "*Eczanelerde ilaç nerde ustacım, o eskidendi... Şimdi eczanelerde aspirin bile yok. İlaçtan başka herşey var; belki aradığımız parçayı buluruz...*"[364]

[363] A. g. e., s. 51.
[364] Nesin, *Ölmüş Eşek,* s. 37.

Nesin'in eczane kurumuna yönelik bir eleştiri sunduğu da söylenebilir ancak ecza malzemelerinde ortaya çıkan yokluk, devlet mekanizmasına bağlanabilecek bir sorundur. Eczanelerde ilaç yerine araba yedek parçalarının bulunabileceğini söyleyen muavin, devletin yoksulluğunu kabullenmiş olsa da bu duruma şaşkınlık gösteren tamirci, normal bir devlette toplumun böyle bir duruma göstermesi gereken tepkinin temsilcisi olarak halk içinde hala bu duruma alışmamış insanların varlığını gösterir.

Devletin yoksulluğuna yönelik eleştiri içeren bir başka öykü de "İnkılap Var"dır (1959). Okulun olmadığı bir köye atanan öğretmenin kahvede köyün yaşlılarından Recep Dayı ile Kâzım Ağa arasında geçen konuşmayı anlattığı öyküde, köyün imkansızlıklarının üstüne eklenen devlet yoksulluğuna yönelik eleştiri yapılır. Recep Dayı, gelinlerinin evlendikten sonraki gün hastalanmasıyla başlarından geçenleri anlatır. Günden güne karnı şişen gelinini tavsiye üzerine doktora götürmeye karar veren Recep Ağa ve oğlu, köyde doktor olmadığı için kasabaya giderler. Kasabada da doktor olmadığı için gelini "*sıhhiyeci*"ye gösterirler ancak *sıhhiyeci* bir ebenin görmesi gerektiğini söyler. Bunun üzerine ebeye giderler, ebe de hastaneye gitmelerini söyler. Hastaneye gitseler de burada da gelinin hastalığının doktoru yoktur; geline başka bir doktor bakarak ilaç yazar. Doktorun yazdığı ilacın da eczanelerde bulunmaması üzerine doktor başka bir ilaç daha yazar ancak bu ilaç da yoktur. Bunun üzerine gelinlerini bir hocaya götürüp okutmak isterler fakat gittikleri sırada hocanın evini polisler basar ve karakola düşerler. Burada Recep dayı ve komiser arasında geçen diyalog, yoksul halkın isyanını içerir:

"*Komiser,*

- Yasak, dedi, hoca da yok.

- Niye? Hoca işte ya…

- Bilmiyor musunuz, inkılap var…

- İnkılap da neymiş? İnkılap varsa var. İnkılaptan bize ne?

Bu inkılap dediğiniz herneyse, bizim gelini doğurtabilir mi, sağaltabilir mi? Sağaltamazmış… Ulan, ocağı batasılar, inkılap olacağına doktoru, ilacı neyi olaydı da, gelin kurtulup bizim paralar yanmayaydı ya…"[365]

[365] Nesin, *Kördöğüşü,* s. 33-34.

Recep Ağa'nın gelinini iyileştirmek için çareler ararken gittiği her yerde "yok" cevabıyla karşılaşması, devletin yoksulluğunun göstergesidir. Devletin yol açtığı yoksulluk olayların sonunda Recep Ağa'nın gelininin ölümüne sebep olmuştur. Halktan bir kişi olan Recep Ağa için önemli olan gelininin iyileşmesidir. Bu yüzden inkılap gibi soyut kavramlar onun için hiçbir şey ifade etmez. Kendisinin de "*İnkılaptan bize ne?*" demesi, onun için soyut anlamlardan çok somut verilerin önemli olduğunu gösterir. Dolayısıyla inkılabın varlığındansa doktorun ve ilacın olması Recep Ağa için gelişimin asıl göstergesidir.

Aziz Nesin, yoksulluğa yönelik eleştirisini öykülerinde bazen de zenginlikle alay ederek sunar. "Yaşasın Züğürtlük" (1957) öyküsünde birinci tekil kişi anlatıcı olan öykünün başkişisi yaşadığı birçok sıkıntıyla yüz lira biriktirmeyi başarır ve bunu faiz veren bir bankaya yatırır. Ancak yoksul yaşamaya alışmış olan anlatıcı için bankadaki parası her gece uykularını kaçıran, daha çok biriktirebilmek adına hırslanıp kimi zaman aç kalmasına sebep olan bir soruna dönüşür. Öykü boyunca geceleri hayal dünyasında rakamlarla oynadığını, sürekli parayı çoğaltmaya çalıştığını gördüğümüz anlatıcı, uykusuz kaldığından onun gün içindeki yorgun, hallerine tanık oluruz. Öykünün sonunda birikmiş parasının yarattığı mutsuzluk bir tür isyana dönüşen anlatıcı, bankaya yatırdığı tüm parasını geri alıp karnını doyurur ve bir otele gidip *üç gün üç gece* uyur. Anlatıcının öykünün sonundaki sözleri, toplum içindeki sınıfsal ayrılığı ve yaşayış farklılığını ortaya koyar:

"*Zenginlerin çektiklerini düşünüyorum da, kendi halime şükrediyorum. Zavallıların uykusuzluktan, açlıktan, iflas korkusundan, batmaktan, hırsız tehlikesinden neler çektiklerini ben bilirim.*

Yaşasın züğürtlük!.."[366]

Hem yoksulluğu hem de zenginliği deneyimleyen anlatıcıya göre yoksul insanların yaşamı, zenginlerinkine göre daha kısıtlı imkânlar taşısa da zıt bir bakış açısıyla aslında zenginlerin yaşamı kendi içinde daha sıkıntılıdır. Anlatıcının bu söylemiyle bir taraftan Nesin'in zenginlere yönelik eleştirisini gözlemlerken diğer taraftan zengin ve yoksul sınıf kıyaslamasında yoksullardan yana sergilediği tavra

[366] Nesin, *Kazan Töreni,* s. 66.

tanık oluruz. Sahip oldukları maddi zenginliği korumak için kişisel ihtiyaçlarından ve sağlığından olan "*zavallı*" zenginlere karşın yoksul halk aynı sorunları, maddi imkânsızlıklardan dolayı yaşamaktadır. Buna rağmen yazarın gözünde, kimi zaman sadece günlük ihtiyaçlarını karşılayabilen yoksul halkın yaşantısı "kaybetme korkusundan" uzakta olduğu için daha sorunsuzdur ve sadece bu yüzden zenginliğe nazaran mutluluk sebebidir. Yoksul bir yaşantıdan "bile" mutlu olan anlatıcı ekseninde yazar, yaşanan yoksulluk ne boyutta olursa olsun, zengin sınıfın yaşantısını tercih etmeyeceğini gösterir.

Yazar, yoksullardan yana olan seçimini, anılarını ele aldığı *Böyle Gelmiş Böyle Gitmez I* kitabında da dile getirir. *Yol* alt başlığını taşıyan kitapta yazar, yoksulluk ve zenginlik arasındaki kıyaslama yoluyla yoksul sınıfla ilgili düşüncelerine yer verir:

"*Çoğumuz kendi suçumuzmuş gibi yoksulluğumuzdan utanırız. Ben de yıllarca yoksulluk ayıbımdan utandım, taa yazar olana dek... Çoğunluğun yoksul olduğu ülkede, yoksulluğun değil, varsıllığın daha utanılası olduğunu yazarlığa başlayınca anladım.*"[367]

Yazar olduktan sonra değişen yoksulluk anlayışıyla Nesin, öyküde dile getirdiği gibi yoksulluğun övünülmesi gereken bir durum olduğunu ortaya koyar.

Ölmüş Eşek kitabındaki "İlk Mektup" (1957) öyküsü, yaşadığı yoksul hayattan sıkılıp ölmeye karar veren Ölmüş Eşek'in Eşekarısı adlı arkadaşına öldükten sonra başından geçenleri yazdığı ilk mektuptur. Ölmüş Eşek, ilk olarak evde ölmeyi tasarlar ancak: "*gelen giden yoksulluğumun diz boyu rezilliğini görecek, ele güne maskara olacağım*" diyerek "*ölüsünü göstermek istemeyen soylu kediler gibi*" uzak bir yerde ölmeye karar verir. Yaşamaktan vazgeçecek kadar yalnız ve yoksul hayatından bunalmış olan Ölmüş Eşek'in ölmeye karar verdiği anda bile içinde bulunduğu sakin durum, okuyucu gözünde de Eşek'in yaşamaktansa ölmesinin daha huzur verici olacağı inancını doğurur. Ölmüş Eşek yaşadığı yalnızlığı şu şekilde anlatır:

[367] Nesin, *Böyle Gelmiş Böyle Gitmez I,* Nesin Yayınevi, 17. b., İstanbul, 2011, s. 32.

"*Arkamdan ağlayacak iki kişi var: Biri Vasil, biri de Vedat. Birine beşyüz, birine yüz lira borcum var. Borcumu ödemeden öldüğüm için kimbilir nasıl üzülmüşlerdir. Onların suratlarını her görüşümde ölüp ölüp dirilmekten, yani taksit taksit can vermektense peşin ölmeyi yeğ tuttum.*" [368]

Nesin, Ölmüş Eşek'in arkasından ağlayacak kişilerin borçlu olduğu insanlar olduğunu söyleyerek, topluma yönelik bir eleştiri sunar. Parası olanlar ve olmayanlar gibi basit bir sınıflamayla ayrılabilecek olan toplum için, tüm vicdani öğelerden önce para gelir. Bu durum yoksul insanların yok sayılmasına, görmezden gelinmesine sebep olur. Parası olan insanlar için yoksullar, ölümünden sonra arkasından ağlanacak bir değere sahip değildir.

Nesin, yoksulları yalnızlaştıran topluluklara yönelik eleştirisini sosyal kurumlar doğrultusunda devam ettirir. Öldüğü zaman arkasından üzülecek kimsenin olmadığı Ölmüş Eşek için gazeteler, "*Yeri doldurulamaz büyük kayıp*" yazacaklardır ancak bu tavır, Ölmüş Eşek için ikiyüzlülükten öte bir davranış değildir:

"*Bencileyin yoksulların yaşarken yerini dolduruyorlar, kendi yerimizi bile bize bırakmıyorlar da, öldüğümüz zaman nedense bitürlü yerimizi dolduramıyor, boş bırakıyorlar.*"[369]

Nesin'in, "*nedense*" diyerek kendisine ve okuyucuya yönelttiği sorunun içinde, toplum içindeki sınıf ayrımının nihayete ermesi için baştan aşağı değiştirilmesi gereken siyasi, ekonomik, politik ve toplumsal yapı üzerinde bir eylem yapmak, ya da başkaldırmak yerine, tek bir yoksulun ölümünden sonra ona değer vererek (ya da -mış gibi yaparak) görevini yerine getirdiğini düşünen toplum vicdanına yönelik bir eleştiri cevabı vardır.

"Hepsi Hepsi İyi" (1957) öyküsü ise birinci kişi anlatıcının yoksul insanlarla ilgili gözlemlerini anlattığı kısımlar içerir. Sorular sorarak okuyucuya doğrudan seslenen anlatıcı, vapurların ikinci mevkilerinde oturan "*ikinci mevki insanlar*"dan

[368] Nesin, *Ölmüş Eşek*, s. 9.
[369] A. g. e., s. 7.

bahseder. Çocukluğu Heybeliada'da geçen anlatıcı, otuz yıldır vapurun ikinci mevkilerinde oturan insanların değişmediğini dile getirir. "*Dış görünüşleriyle azçok hepsi(nin) birbirlerine benze*"diğini söyleyen yazarın bu insanları betimleyişi onların sınıfsal ortaklığını simgeler:

"*Hep o dişsiz ihtiyarlar, hep sakalı uzamış orta yaşlılar, hep yaşamadan ihtiyarlamış gençler... Kadınlar yine o solgun yüzlü kadınlar, çocuklar yine o büyümeden yaşlanmış çocuklar. Rengi atmış elbise kumaşları, yamalı çoraplar bile değişmemiş. Dahası var, konuşmalar, sözler, şakalara kadar hiçbişey değişmemiş.*"[370]

Bu insanların birbirlerine benzediği vurgusuyla betimlenişi, yazarın bu kişileri bireysel özellikleriyle değil grup olarak değerlendirdiğini gösterir. Yazara göre bu insanların karakteristik özelliklerinden çok toplum içinde neyi simgeledikleri önemlidir. Yazarın ortak isimlerini "*ikinci mevki*" olarak belirlediği insanlar, toplum içinde alt sınıfları oluşturur. Bu insanların hayat zorluğu karşısında dış görünüşlerinin yıpranmış oluşu alt sınıf olmanın betimlenişidir. "Dişsiz", "uzun sakallı", "solgun yüzlü" olmak yıpranmanın yansımalarıyken, elbise kumaşı ve çorap gibi nesnelerin çoğullaştırılarak rengi solmuş ve yamalı olarak nitelendirilmesi bu nesneleri, belli bir sınıfı yansıtan simge haline getirir. Gençlerin ve çocukların anlatımı ise bu sınıfın yansıyan en çarpıcı niteliğidir. "*Yaşamadan ihtiyarlamış gençler*" ve "*büyümeden yaşlanmış çocuklar*", yoksulluğun kişileri, uzun süre yaşanmışlığa bağlı olmadan etkilediğini ve genç ve çocuklara küçük yaşlarında zorunlu bir olgunluk kazandırdığını gösterir. Bu tablonun otuz yıldır değişmediğini dile getiren anlatıcı aracılığıyla değişen iktidarlara ve politikalara rağmen sınıf ayrılığını yok etmeye karşı bir ilerlemenin gerçekleşmemiş olması eleştirilir. İstanbul'da yaşayan insanlar değişse de alt sınıfların özeliklerinin aynı kaldığı, konuşulanlar ve yapılan şakaların dahi değişmediği gibi gözlemler dile getirilerek alt sınıfların yaşamına dair farkındalık oluşturulmaya çalışılır.

Aziz Nesin'in insanların yoksulluğundan kaynaklanan olayları trajikomik bir dille anlattığı öykülerinden biri de "Uçuruma Gidiyoruz"dur (1958). Öykü,

[370] Nesin, *Toros Canavarı*, s. 24.

başkişinin kahvede bir adama tokat atmasıyla başlar. Ardından gittikleri karakolda başından geçenleri anlatmaya başlayan başkişinin yaşadıkları, kahvede sergilediği davranışı haklı çıkarır derecede bunaltıcı olaylardır.

Borcu yüzünden elektriği kesilen, üç ay önce kırılan camını cam bulunmadığı için yaptıramayan, ısınmak için odun bulamayan, kızının okul ihtiyaçlarını karşılayamayan başkişi, evin kirasını da ödeyemediği için eve hacze gelen icra memurlarına karşı yaşadığı mahcubiyetle anlattıkları yoksul insanların çaresizliğini sergiler:

"*... Kirayı ödeyemediğimizden ev sahibi bizi icraya vermişti. Evde haczedilecek eşya bulamadılar. Hiçbir zaman icra memurunun, haciz memurunun evime gelmelerini istemem. Haczedilecek bişey bulamazlar, insan mahcup olur.*"[371]

Başkişinin yaşadığı yoksulluk, haciz gibi zorunlu bir durumu bile karşılayamayacak boyuttadır. Bu durumdaki birinin "*kastı yokken, iradesi dışında*"[372], kendisinden oldukça iri bir adama tokat atması yazar tarafından doğallaştırılmış olur. Başkişinin attığı tokat, kendi sıkıntılı durumuna karşı gösterdiği bir isyan durumudur.

Öykülerinde yoksul halkın yaşantısını genellikle mizahi ve ironik bir dille anlatarak okuyucularını, güldürme eylemiyle birlikte öykünün gerçekliğine dâhil eden Aziz Nesin, bazı öykülerinde ise mizahtan uzak, dramatik[373] bir dil kullanır. Yazarın, kişilerin yoksulluğuna yönelik eleştirisini hiçbir mizahi unsur kullanmadan işlediği öykülerden biri daha önce Halk ana başlığı altında incelediğimiz "Vah! Vah Vah"tır (1959). Öykü yoksulluk sorunlarıyla ilgili önemli bir içerik taşıdığından bu başlık altında derinlemesine incelenecektir.

Öyküde, ev kirasını ödeyememekten şikâyetçi olan romatizma hastası Reşit'in para biriktirip kendisine gecekondu yaptırabilmek için bir gün bile dinlenmeden

[371] Nesin, *Bay Düdük,* s. 13.
[372] A. g. e., s. 15.
[373] Burada dramatik sözcüğü, bir tiyatro terimi olarak çatışma içeren oyun anlamında değil, "acıklı" anlamıyla kullanılmıştır.

günde on dört saat çalışması üzerine başına gelenler anlatılır. Bu kadar çalışmanın sonunda kendisine bir gecekondu yapmayı başaran Reşit, günün birinde yataktan kalkamaz hale gelir. Yoksulluklarına dayanamayan karısı, önce bir fabrikada çalışmaya başlar, daha sonra üç yaşındaki oğlunu da alıp evi terk ederek Reşit'i ve kayınvalidesini evde yalnız bırakır. Geçinebilmek için iki odalı evlerinin bir odasını kiraya vermeye karar veren Reşit ve annesinin kiracıları ise yaşlı bir kadınla anne ve babasının terk ettiği torunudur.

Nesin, anlatılan olayın trajikliğine ilişkin ön bilgileri bu şekilde verdikten sonra, onun eleştirisini içeren öykünün asıl trajik kısmı bundan sonra kendini gösterir. Ev sahipleri ve kiracılar ilk başta iyi geçinseler de bir süre sonra Reşit ve annesi, başka gelir kaynakları olmadığı için evin kirasını veremeyen yaşlı kadın ve torununu, evden çıkarmak zorunda kalırlar. "*Bir sac mangal, yan devrilmiş mangal borusu, eski bir sac soba, bir tel dolap, daha başka pılı pırtı, bunların ortasında, kucağında bir çocukla*"[374] kalan yaşlı kadının düştüğü durum, içerdiği dramatik anlamla okuyucunun zihninde bir uyarı oluşturması bakımından önemlidir.

Nesin'in şimdiye kadar incelediğimiz öyküleri içinde toplumsal sınıf ayrımının yarattığı yoksul alt sınıfın yaşantısının en acımasız şekliyle gözler önüne serildiği öykü "Vah! Vah Vah"tır. Yazarın, öyküde yer alan ev sahibi-kiracı ikilemiyle, yoksul sınıf içinde bir -alt- hiyerarşi yaratması üzerinde durulabilir. Ev sahibi rolüyle Reşit'in ve annesinin, evin kirasını ödeyemeyen kiracıların bir üst sınıfı oldukları ileri sürülebilir. Ancak Reşit'in hastalığı yüzünden çalışamıyor oluşu, eşinin onu terk etmesi ve dolayısıyla sürdüğü yoksul yaşamın onu geçinmek için sadece evin kirasına bağımlı kılması ayrıntılarıyla Reşit ve annesinin temsil ettikleri durum üst sınıf kimliğinden sıyrılmış olur. Ayrıca öykünün devamında önce evden atmak zorunda kaldıkları yaşlı kadın ve torununu "acıma" duygusuyla tekrar eve almaları, zengin-fakir ayrımı gibi bir ev sahibi-kiracı ikiliğinden çok bu iki tarafın birbirine olan ihtiyacını ortaya koyar. Nesin'in ev sahibini zengin kimliğiyle kurgulamak yerine tıpkı kiracıları gibi yardıma muhtaç göstermesi bu öyküyü trajik bir hale getirmesini sağlamıştır.

[374] Nesin, *Kördöğüşü,* s. 77.

Öykü boyunca ev sahibi ve kiracı arasında birkaç kez yaşanan bu evden atma-eve geri alma durumu, öykünün sonunda belediyenin tüm kaçak yapıları yıktırma kararı alarak Reşit'in evini de yıktırması ve her iki tarafın da sokakta kalmasıyla son bulur. Öykü içinde bir insanın düşebileceği en kötü durumun, sokakta kalma zorunluluğu olduğu düşünülürse, öykü kişilerinin tamamının bu duruma düşmesi öykünün trajik bir sonla bitmesine ortam oluşturur. Nesin'in öykü kişileri kendi yoksul yaşamları içinde olabilecekleri en kötü durumdadır. Bu haliyle öykü, okuyucuların dikkatini yoksulluk sorununa yoğunlaştırması ve kişisel bir uyanışı sağlaması açısından yazarın amacına yönelik bir işlevi yerine getirmiş olur.

Bu öyküden farklı ve diğer öyküleriyle benzer bir şekilde Aziz Nesin'in "Resmî Elbisenin Cayırtısı Başka Olur" (1959) öyküsü, komik unsurların yoğunlukta olduğu çeşitli olaylar aracılığıyla yoksulluğu anlatır. Aziz Nesin öyküye, anlatacağı olayın "*içimizden herhangi birinin*" başına geldiğini söyleyerek başlar ve öykü boyunca bu kişiden "*dar gelirli*" diye bahseder. Bu tavrıyla yazar, hem anlatılacak olayın tek bir kişiye ait olmadığı imasında bulunarak okuyucunun olayın içine dâhil olmasını kolaylaştırır hem de başkişinin özel biri olmadığını belirterek alt metinde onun halktan biri olduğu vurgusunda bulunur. Bir devlet dairesinde memur olan dar gelirlinin işe giderken giydiği sadece bir elbisesi bulunmaktadır. Kış aylarını bu elbiseyle geçiren dar gelirli, yaz aylarında günlük kıyafetlerle işe gider ancak İçişleri Bakanlığı'nın yayınladığı bir genelgeyle memurların yaz aylarında da takım elbise giymeleri emredilir. Bu emir üzerine geçen konuşmalar, genel olarak halkın yoksulluğu üzerine düşünceleri içerir:

"*Bu genelge gelince memurlar başlamışlar konuşmaya:*

- İçişleri Bakanının hakkı var. Memurların iki yakasını bir araya getirmek istiyor.

- O iş kıravatla olmaz, Battal Gazi gelse, bizim iki yakamızı bir araya getiremez.

- Sende de öyle bir yaka var ki kardeşim… O yakaya Bakan ne yapsın?" [375]

İki yakası bir araya gelmeyen başkişi devletin bu uygulamasından yakınsa da yazın kışlık kıyafetleriyle işe gitmeye başlar ancak bu şekilde sürekli hasta olduğu

[375] A. g. e., s. 121.

için: "*İki su içeriz az yeriz, ekmeği banar tuz yeriz*"[376] diyerek yazlık bir takım elbise alır. Ancak bir gün eve giren hırsızın elbiselerinin ikisini de çalması üzerine işe gidecek hiçbir kıyafeti kalmaz. Birkaç gün işe gelmediğini gören arkadaşları kendi aralarında topladıkları parayla, daha önce bir valiye ait olduğunu düşündükleri ikinci el, kaliteli bir elbise alırlar. Bu elbiseyi giyip işe gittiği ilk gün hareketleri değişen, kendine güveni gelen dar gelirli, tam oturacağı sırada pantolonunun yırtılmasıyla eski yoksul kimliğine geri döner:

"- *Yahu arkadaşlar, bunca yıldır kaç pantolonumun ağı söküldü. Ama hiçbirinin cayırtısı böyle olmadı. Hiçbiri böyle cayırdamadı. Ne dersiniz, resmî elbisenin cayırtısı bile bir başka oluyor. Pantolonu böyle cayırdarsa kimbilir içindeki nasıl cayırdar...*"[377]

Yazarın olaylara komik unsurlar ekleyerek anlattığı bu öykü, yoksul insanların yaşamına yönelik gerçekleri ortaya koyarken *resmî* olarak nitelediği devlet mekanizmalarına yönelik de eleştiriyi barındırır. Bu eleştirinin iki yerde ortaya çıktığını söylenebilir. İlk olarak, önceleri yaz aylarında serbest kıyafetle işine gidebilen memurların bu durumunu, ciddiyetsiz olduğu düşüncesiyle değiştirmek isteyen İçişleri Bakanlığı'na yöneliktir. Öyküde bu kuruma yönelik eleştiri doğrudan yapılmış olmasa da metinde geçen diyaloglar ve devamında anlatılanlardan yola çıkarak bu eleştiriye varmak yanlış olmayacaktır. Öncelikle çalışanının ve halkının maddi ve manevi refahını düşünmek zorunda olan devlet, böyle bir kararla yoksullara yönelik bir farkındalığı olmadığını ve insanların rahatı yerine "ciddiyet" kavramını önemsediğini gösterir. Devlete yönelik ikinci eleştiri, işe gitmek için bile bir takım elbise satın alamayacak kadar zor durumda olan halka karşın, güzel bir takım elbisenin "öncelikle" bir valiye ait olduğunun düşünülmesidir. Öykünün başkişisinin sonda söylediklerinden yola çıkarak yırtılırken çıkardığı sesin bile kaliteli olduğu resmî pantolon ancak içinde "*cayırdayacak*" birine ait olmalıdır: bu kişi de öyküde belirtildiği gibi ancak bir devlet görevlisi (valinin) olabilir.

[376] A. g. e., s. 124.
[377] A. g. e., s. 127.

Kazandığı para ailesinin rahat bir hayat yaşaması için yeterli olmayan bir memurun yoksul yaşantısından yola çıkarak başından geçenlerin anlatıldığı bir diğer öykü de "Genel Müdürü Temsilen"dir (1960). Üçüncü kişi bakış açısıyla anlatılan öyküde başkişisinin iç konuşmaları aracılığıyla onun yoksul yaşantısına tanık oluruz. İşe gitmek için evden çıkan başkişi, tuvaletin üstünün akması, bozuk olan musluğun üstüne su sıçratması, elini yıkayacak sabun bulamaması, kırık sandalyeye oturmak zorunda kalması ve karısının para istemesi gibi sebeplerle evden her sabah çok sinirli ayrılmaktadır. Kazandığı paranın ev masraflarına yetmediğinin farkında olan başkişi evden ayrıldıktan sonra, sinirlendiği çocuklarına ve karısına hak verir:

"*Herzaman olduğu gibi, onlardan uzak kalınca, karısına, çocuklarına hak verdi. Hele karısı... Şu kadın bigün bile gün görmemişti be... Ev, ev mi? Yatak, yatak mı? Soba, soba mı? Hele o soba... Ters bir rüzgâr esti mi, sobanın ağzından puf diye dumanlar odaya dolar. Soba borularının deliklerini, külle tuzu bulamaç yapıp tıkamıştı.*

Yaşamak değil bu... Döşemeler gıcırdar, merdiven basamakları ayağının altında yaylanır. Kira evi... Hepsi neyse, şu çatlak tabaklar olmasa. Pırıl pırıl, çiçekli porselen tabaklarda bigün yemek yiyemeyecek mi?"[378]

Aziz Nesin başkişisinin kendi hayatından yakınması kurgusu içinde, herhangi bir insanın günlük yaşantısı içinde başına gelebilecek olayları anlatır. Ancak başkişisinin temsil ettiği topluluğun sınıfsal düzeyi açısından bakıldığında, onun "herhangi biri" oluşunun üzerinde durmak gerekir. Öykünün başkişisi sahip olduğu kimlik bakımından öncelikle "memur" sınıfını temsil eder. Bu sınıf, toplumun geri kalanı için her ne kadar devletin temsilcisi olarak kabul edilse de sahip oldukları maddi kazanç doğrultusunda memurların, üst sınıf olan devletin bir üyesi değil alt sınıf olan yoksulluğun niteliklerini taşıyan bir üye olduklarını söylemek doğru olacaktır. Toplumsal sınıflar açıklamasına göre aslında orta sınıfın (beyaz yakalılar veya burjuva sınıfının genel adı) üyesi olan memurlar özellikle 1950'li yıllardan sonra hızla uygulanmaya başlanan kapitalist politikalar nedeniyle yoksul sınıfın yaşam koşullarına sahip olmaya başlamıştır. Dolayısıyla öyküdeki başkişi yoksul

[378] Nesin, *Gözüne Gözlük,* s. 33-34.

kimliğiyle, toplumun zengin kesimlerini de kapsayan "herhangi biri" değil, yazarın, tüm öykülerinde savunucusu olduğu yoksul insanları temsil eden "herhangi biri"dir. Başkişi, sahip olduğu yoksul hayattan duyduğu öfkeyle öykünün girişinde sinirli bir duygu durumu sergilese de arkasından duyduğu pişmanlıkla karısına ve çocuklarına hak vererek, yoksul sınıflar için ulaşılması zor bir hayal olan basit, günlük ve insanca yaşam koşullarını arzular. Bu yönüyle başkişi okuyucunun benimsediği bir karaktere dönüşür.

Aziz Nesin'in öykülerinde toplumun her kesiminden kişilerin yoksulluk sorunlarına yer verilirken memurların yaşadığı sıkıntılar ve İstanbul halkının sorunları daha sık işlenir. Bu durum, Nesin'in doğduğundan beri İstanbul'da geçirdiği yaşamıyla açıklanabilir. Yazarın öykülerinde, ekonomik çıkar çatışmalarının yarattığı alt sınıflardan yana benimsenen bir tavır ön plandadır. Öykülerde içinde bulundukları koşullara bazen isyan ederek aktif bir eylemle karşı çıkan kişiler, bazen bulundukları çaresizlik içindeki durumlarını kabullenerek pasif bir duruş sergilerler. Her iki durumda da öykü kişileri, okuyucuların benimsediği halktan kişilerdir. Bu durum okuyucuların öykülerde bahsedilen sorunları kurmacalığın dışında, gerçek kabul etmelerini sağlar. Dolayısıyla, yoksulluk sorunlarının kaynağına yönelik eleştiriler getiren Nesin, öykülerinin okuyucuda yarattığı uyarıcı ve gerçekçi etkiyle edebiyat yaşamındaki amacına ulaşmış olur.

2. ZENGİN İNSANLAR

Aziz Nesin, toplum içindeki sınıfsal ayrılıkları ele alarak, devlet, din, gelenekler, ahlaki değerler gibi toplum düzenini oluşturan tüm mekanizmalara yönelttiği eleştirilerini çeşitli konular ekseninde dile getirir. Yazarın bu tarz eleştirilerini dile getirdiği öykülerde en sık işlenen konulardan bazıları, maddi zenginlik, zengin insanlar ve onların yaşamıdır. Nesin, zengin insanlara yönelik eleştirilerini dile getirirken bu insanları tüm maddi ve manevi var oluşlarıyla ele alır. Toplum içindeki kimliğini ve hayatın her alanındaki duruşunu bütünsel olarak göz önüne aldığımızda, toplumun alt sınıfını oluşturan kitlelerin yanında olduğunu gördüğümüz Nesin, zenginlere yönelik eleştirilerinde de bu duruşu korur.

"Yoksulluk Sorunları" başlığında da incelediğimiz "Yaşasın Züğürtlük" (1957) öyküsündeki eleştiri, yoksulluğun yanında zengin insanlara karşı da yöneltilir. Zorlukla yüz lira biriktirmeyi başaran anlatıcının, bu parayı çoğaltarak zengin olma hayalleri, yazarın eleştirilerini dile getirdiği kısımlardır. Gece kurduğu hayaller yüzünden uykuları kaçan anlatıcı, bu hayallerden birinde önce çok para kazanıp sonra birdenbire iflas ettiğini düşünür. Bu düşünce üzerine Nesin, anlatıcısına, "*İflas eden milyonerlerin geleneğine uyup azkalsın intihar edecek*"ini[379] söyleterek mizahi bir yolla zengin insanlarla alay eder. Nesin'e göre yoksulluğu yaşayan milyonlarca insana karşılık maddi bir kayıpla intiharı düşünen zenginler, yaşamlarının kaynağını maddiyata bağladıkları için eleştiri malzemesi olurlar.

İflas ettiği düşüncesinin ardından bankadaki yüz lirasını hatırlayan anlatıcı intihardan vazgeçer. Giderek zengin olduğunu hayal eden anlatıcının röportaj yapmaya gelen gazetecilere verdiği cevap, Nesin'in mizahi bir anlatımla zenginleri eleştirdiği kısımlardan bir başkasıdır:

"*- Nasıl zengin oldunuz? Nasıl başarı kazandınız?*
Doğrusunu hiç söyler miyim?
- Çalışmakla... Hayata beş parasız atıldım."

Nesin'in zenginlere yönelik eleştirisi, onların zenginliklerinin kaynağına yönelik yalan söylediklerini düşünmesiyle başlar. Yazara göre tüm zenginler, çalışarak zengin olduklarını söyleseler de onların asıl zenginlik kaynağı yoksullara yönelik sömürüleridir. Bu düşüncesi, anlatıcının hayalleriyle birlikte ilerleyen satırlarda da kendini gösterir. Hayalinde zenginliğe ulaşan anlatıcının, yoksullara yardım ettiğini düşünmesiyle ortaya çıkan söylemleri Nesin'in zenginlere yönelik düşüncelerinin açıkça ifadesidir:

"*Sömürdüğüm insanların çocuklarına bayram hediyesi çorap dağıtıyorum. Hasta işçiler için günde bir öğün piyaz verdiriyorum. Elinden topraklarını aldığım köylülere avuç avuç toprak dağıtıyorum. Yapmadığım iyilik kalmıyor. Herkes benden, 'Ne iyiliksever adam!' diye söz ediyor.*"[380]

[379] Nesin, *Kazan Töreni,* s. 65.
[380] A. g. e., s. 65-66.

Anlatıcının olmak istediği zengin insan, yapısı itibariyle Nesin'in düşüncelerindeki zengin insan tarifidir. Yazara göre insanları maddi açıdan sömürüp onlara ait olanların pek azını, yine onlara vererek iyi bir insan izlenimi bırakmayı amaçlayan zenginler, insanları manevi açıdan sömürürler. Alt sınıflara yardım eden zenginler, bunu sınıfsal eşitsizlikten duydukları rahatsızlıkla değil, toplumun tepkisini çekmemek ve böylece daha fazla zengin olmak için yaparlar. Nesin bu tip insanların asıl amaçlarını öykülerle ya da diğer yazınsal araçlarla deşifre ederek tepkisini dile getirirken toplumun bu yöndeki algısını genişletmeyi amaçlar.

Çalışmak için gittiği bir mekânda zenginlerin yaşamlarına tanık olan başkişinin başından geçenleri anlattığı "Ya Bunlar Nereli?" (1957) öyküsü yazarın zenginlere yönelik eleştirisini gözlemlediğimiz öykülerden bir başkasıdır. Tersanede kaynakçı çıraklığı yapan anlatıcı, "*yüksek sosyetenin*" kulüp binasının kalorifer tamir işini yapmak amacıyla geceleri de kaldıkları kulüpte yapılan eğlencelerde eskiden beri merak ettiği "*sosyete*"yi incelemeye başlar. Anlatıcının "*sosyete*" olarak nitelendirdiği insanlara karşı duyduğu merakını anlattığı sözleri, yazarın öyküde, bu insanlara karşı izlenimlerini ilk olarak dile getirdiği kısımdır:

"*Ben ötedenberi, adını duyup bitürlü kendini göremediğim bu yüksek sosyeteyi merak ederdim. Sonra bu yüksek sosyeteliler üç kulaklı, iki ağızlı, dört gözlü acayip yaratıklarmış gibi gelirdi bana.*"[381]

Yazar, zenginlere yönelik eleştirisini ilk olarak, anlatıcısının bu insanları "*yüksek sosyete*" olarak nitelendirmesiyle dile getirir. Sözlükteki ilk anlamıyla "topluluk, toplum, cemiyet" anlamına gelen sosyete sözcüğü, "bir topluluktaki gelir düzeyi yüksek ve kendilerine özgü yaşama biçimleri olan topluluk"[382] tanımındaki ikinci anlamıyla, Nesin'in sınıfsal ayrılıklara yönelik vurgusunu taşır. Bir topluluğun, toplumun diğer kesimlerinden ayrılarak, gelir düzeylerinin belirleyici olduğu bir yaşam biçimini benimsemesi, bu topluluğun yazar tarafından eleştirilmesi için yeterli bir sebeptir. Bu nedenle anlatıcısının bu topluluğu, "*üç kulaklı, iki ağızlı, dört gözlü acayip yaratıklar*" olarak düşünmesiyle Nesin, bu insanların kişiliklerine yönelttiği

[381] A. g. e., s. 122.
[382] Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük 2*, Ankara 1988, s.1329.

komik nitelemelerle onları eleştirir. Halkı temsil eden öykü anlatıcısı için, daha önce görmediği zengin insanlar, kendisi gibi olmayan, ulaşılması zor, "*giyimleri, kuşamları, sözleri, konuşmaları, herbişeyleri başka*" olan ve bu nedenle insana dahi benzemeyen bir tarifle tasvir edilir. Dolayısıyla yazarın eleştirisinin içinde aynı zamanda *sosyetik* insanlarla halk arasındaki uzaklığın izlerine de rastlanır.

Nesin, öyküde zengin insanları, sahip oldukları ahlaki değerler bakımından da eleştirir. Anlatıcının izlenimlerine göre birbirlerini gördüklerinde öncelikle kıyafetlerinin, çantalarının, ayakkabılarının "*nereli*" olduğunu soran zenginler kendilerinden olan insanları, kıyafetlerini satın aldıkları yere göre ayırt ettikleri için bu konuşmalar "*yüksek sosyetenin parolası*" niteliğindedir. Bu insanların giyim gibi modern insanın basit gereksinimlerinden doğan unsurlardan, "*nereli*" diye bahsetmeleri, bu unsurlara insani bir nitelik yüklediklerinin göstergesidir ve bu sebeple onların dış görünüşe verdikleri aşırı önem eleştirilir.

İnsanları bu şekilde sınıflandıran zengin yaşam biçiminin aksaklıklarından biri de, "*Karşı karşıya geldiler mi, çok naziktirler, birbirlerinin arkasından da söylemedik söz bırakmazlar.*"[383] sözleriyle tarif edilir. Giyimleri, nazik tavırları ve konuşmalarıyla modern insanın temsilcisi gibi görülen bu insanlar, yazara göre ikiyüzlülüğün sembolüdürler.

Anlatıcının tanık olduğu, karı koca arasında geçen bir konuşma da ahlaki değerlerin eleştirildiği bölümlerden biridir. Eşinin kendisini aldattığını öğrenen adamın karısına sinirlenme sebebi, mizahi unsurlar taşırken yazarın yorumunu okuyucuya bıraktığı eleştirisini de içerir. Karısının kendisini, sahip olduğu sermayeden daha düşük sermayeli birisiyle aldatmış olduğunu öğrenen koca için bu durum kızgınlık sebebidir. Çünkü bu olayın piyasada duyulması durumunda herkes kocanın iflas ettiğini düşünecek ve bankalar krediyi kesecektir. Karısının kocasına, birlikte olduğu adamın onu "*beş milyon lira sermayem var*" diyerek kandırdığını söylemesi üzerine kocasının verdiği tepki paradoksal bir bağlantıyla yazarın eleştirisini taşır:

[383] A. g. e., s. 123.

"- *Vay şerefsiz herif vay!.. Dünyada ne ahlaksızlar var be! Sen herkesi kocan gibi sanıyorsun. Zavallı bir kadını, sermayesini yüksek göstererek kandırmaya utanmıyorlar.*"[384]

Yazara göre aldatılmış kocanın konuşma içinde diğer adama yönelttiği suçlamalar, kocanın olay içinde teşkil ettiği durumla çelişki içindedir. Adamın karşı tarafı *ahlaksız* olarak nitelemesine karşın, "*herkesi kocan gibi sanıyorsun*" diyerek kendisini karşıt konumda göstermesi mizahi eleştiri boyutuyla değerlendirilmelidir. Sahip olduğu sermayeyi daha fazla gösteren kişinin *ahlaksız* olduğu duruma karşın, kendisini aldatan karısına ahlaki bir mantık içinde değil aldatılmasının sebep olacağı para ilişkileri nedeniyle sinirlenen adam, ahlaki değerlerini koruyan bir konumda değerlendirilemez. Dolayısıyla kocanın karşı tarafa yüklediği suçlamalar yazara göre kocanın sahip olduğu niteliklerdir ve zengin insanların tamamına yöneltilebilecek bir eleştiridir.

Kendisine bir iş kurmak amacıyla zenginlerin evinde hırsızlık yapan başkişinin bir gece hırsızlığa girdiği bir evde başından geçenlerin anlatıldığı "Kibar Köpek" (1957) öyküsü de zengin insanların yaşamına yönelik eleştirileri içerir. Öykünün başında hırsız kimliğinden dolayı okuyucuda olumsuz bir imaj bırakan başkişi, girdiği evlerden sadece karnını doyurup çıkması ve bir gün çaldığı parayla iş kurduktan sonra, para biriktirip, hırsızlık yaptığı evin sahibine fazlasıyla geri ödeyeceğinin hayalini kurmasıyla okuyucunun sempati duyduğu bir kişiye dönüşür. Gece vakti hırsızlığa girdiği bir zenginin evinde yatakta yatan çiftin konuşmalarına tanık olan başkişi aracılığıyla bu çiftin yaşantısına da tanık oluruz. Konuşmalarından kocasını başka bir erkekle aldattığını anladığımız kadın ve onun sevgilisi sahte evraklar hazırlayan, insanları dolandıran, başkişi olan hırsıza göre daha büyük hırsızlıklar yapan zengin bir çifttir. Kadının kocasını aldatıyor oluşuyla yazar, öncelikle ahlaki açıdan bir olumsuzluk yaratarak eleştirisi için zemin oluşturur. Ayrıca kadının kocası da var olan zenginliğini, kandırıp evin tapusunu üstüne alarak sonrasında sokağa attığı yaşlı bir kadına borçludur. Dolayısıyla bu konuşmalarda, başkalarını kandırarak ve hukuksuz işler yaparak zengin olan bu insanların, maddi

[384] A. g. e., s. 124.

zenginliklerinden çok yaşam biçimlerinin ve karakter yapılarının eleştirildiğini görürüz.

Başkişinin hırsız oluşu okuyucunun ona eleştirel bakmasına sebep olurken, öykünün sonunda bu eleştirel bakış hırsızdan çekilip, yatak odasındaki bu çifte yönelir. Nesin'in eleştirisini öykünün kurmaca yapısı içine uygulayış biçimiyle öykünün sonunda, hırsız masum, konuşmalarına tanık olduğumuz anda evlerine hırsız girdiği için mağdur olması gereken çiftse asıl eleştirilen kişiler olurlar. Dolayısıyla bu şekilde oluşturduğu kurgu aracılığıyla yazar çelişkili bir yapı içinde mizahi eleştirisini dile getirmiş olur.

Aziz Nesin için zengin insanlar, maddiyata verdikleri fazlaca önem, karakter yapıları ve bu sebeplerle halktan uzak oluşları bakımından eleştirilmesi gereken bir sınıfın temsilcisidirler. Bu sınıf, devlet adamları, bürokratlar ve politikacıların da dâhil oldukları üst sınıftır ve Nesin'in bakış açısıyla bu insanlar daha fazla para kazanabilmek için her şeyden vazgeçebilecek yapıdadırlar.

İstanbul'a geldikten sonra Sulhi Bey adında zengin bir iş adamının yanında çalışmaya başlayan bir köylünün, iş adamının yanında yaşadıklarını anlattığı "Canım Kardeşim" (1957) öyküsü, köylü ve zengin kişiler arasındaki farklılıktan yola çıkarak üst sınıf insanların karakter yapılarının eleştirildiği öykülerden biridir. Öykünün giriş kısmında köylünün sözleri aracılığıyla halk ve zengin iş adamları arasında yaşam farklılığından kaynaklanan uzaklığa tanık oluruz:

"*İşadamlığı zordur Müslim Ağa. Biz köylü kısmı bilmeyiz bunu. Bilmeyiz de şehir adamının nasıl para kazandığına şaşar kalırız.*"[385]

Başkişinin *köylü kısmı* diyerek yaptığı nitelendirme, kendisinin de içinde bulunduğu bu sınıfı küçümsediğini gösterir. Çünkü Sulhi Bey'in yanında kaldığı süre zarfında onun yaşantısına tanık olan başkişi için iki sınıf arasında yapılan bir kıyaslamada, yaşam kalitesi bakımından köylü sınıf oldukça alt düzeyde kalır. Bu

[385] Nesin, *Mahallenin Kısmeti,* s. 91.

bakımdan bir köylünün zengin bir iş adamının yaşamını anlaması çok zordur. Başkişi, iki sınıf arasındaki uzaklığın başlıca sebebi olarak bunu görür.

Başkişinin zengin iş adamının eleştirdiği yönlerinden biri, parasını kullanma şeklidir. Yanında çalışan insanlara; kahveci çırağına, şoförüne, asansörcüye sürekli bahşiş dağıtan Sulhi Bey'in bu davranışı başkişiye göre savurganlıktır. Zengin iş adamı bu yönüyle de köylüleri temsil eden başkişiyle arasında yaşamsal farklılık taşır. Başkişinin zorlukla kazandığı paranın bu şekilde harcandığını görmesi onun bu durumu anlamasını zorlaştırır.

Çalışanlarına sürekli bahşiş veren Sulhi Bey, başkişiyi bir yere gönderdiğinde ise parasının üstünü kuruşu kuruşuna ister ve sayar. Öykü içinde net bir ifadeyle söylenmeyip ima edilse de, iş adamının bu tavrı başkişiye göre çelişkili bir durumdur. Yazar, bu çelişki içersinde zengin iş adamının karakterine yönelik eleştirilecek noktalardan birini daha ortaya koyar. Halktan uzak yaşantısıyla eleştiri konusu olan Sulhi Bey, başkişiyle yalnızken sergilediği cimri tutumu ve başkalarının yanında gösterdiği eli açık tavrıyla çelişkili karakter yapısıyla birlikte ikiyüzlülüğünü de ortaya koyar. Kendisini çevresindekilere sevdirebilmek için eli açık davranan iş adamının yalnızken cimri oluşu onun asıl karakterini gösterir ve bu yönüyle yazarın eleştirisinin hedefindedir.

Sulhi Bey'in ikiyüzlü tavrı, öykünün ilerleyen bölümlerinde de eleştirilir. Başka bir iş adamıyla kavgalı olan Sulhi Bey, bu iş adamıyla birbirlerine sürekli hakaret ve tehdit dolu mektuplar göndermiş, birbirlerinin arkasından konuşmuşlardır. Buna rağmen bu iki iş adamı, öykünün sonunda karşılaştıklarında aralarında hiçbir sorun olmamış gibi davranarak birbirlerine sarılırlar. Bu tavrıyla başkişinin şaşırmasına sebep olan iş adamına yönelik asıl eleştiri yine köylü ve zengin sınıf arasında yapılan kıyaslamada yatar.

İstanbul'a neden göç ettiğini anlatan başkişi; köyde arkasından laf eden Halil adında biri için "*seni eşşek cennetine göndermek farz oldu*" demesinin ardından birbirlerine savurdukları onca tehditten sonra "*ya ölmek var, ya öldürmek*" diyerek köyü terk etmeye karar vermiştir. Başkişinin İstanbul'a gelmesinin tek sebebi, ettiği

onca büyük lafın ardından sözünü yerine getirmez de Halil ile barışırsa "*köyde, pazarda kimsenin yüzüne bakama*"yacak[386] olmasıdır. Aynı durumda bulunan zengin iş adamlarının verdikleri tepki, başkişinin kimsenin suratına bakamamasına sebep olacak bir tavırdır. Sergilenen bu durum, köylü ve zengin iş adamı arasındaki yaşam farklılığının, ahlaksal bir boyutta da geçerli olduğunu gösterir.

Halktan kişiler aracılığıyla zengin insanların yaşamına eleştiriler getiren öykülerden biri de *Ölmüş Eşek* kitabındaki "Onbirinci Mektup"tur (1957). "Yoksulluk Sorunları" başlığında, öldükten sonra morgda sohbet ettiği Ölmüş Eşek'e, nasıl öldüğünü anlatan genç bir ölünün anıları aracılığıyla yoksul insanların yaşamına tanık olurken aynı öykü iki farklı olay ekseninde zenginlerin yaşamına tanık olacağımız bir bölümü de içerir.

Tüm ölülerin morgda, kendi ölüm nedenlerini anlattığı bir ortamda yanında yatan orta yaşlı bir ölü erkeğe neden öldüğünü soran Ölmüş Eşek'in, diğerlerinden farklı olarak bu ölüye "*beyefendi*" diyerek hitap edişi değerlendirilmesi gereken bir söylemdir. Öyküde Ölmüş Eşek'in de söylediği gibi bunun sebebi, "*ölüyken bile adamın kart züppeliğinin belli oluşu*"dur. Bulunduğu ortamdaki memnuniyetsizliğini belli etmekten çekinmeyen ölü adam da açık bir şekilde sınıfsal eşitlikten yakınarak, yazarın eleştirdiği bir tutum sergiler:

"*Ölmeyi işte bunun için sevmiyorum. Ölünce, insanlar arasında sınıf farkı kalmıyor. Burda hep biraradayız! Efendi de, uşak da, kendini bilen de bilmeyen de… Ne insanlar var yani, daha tanışmadığım adam bana neden öldüğümü soruyor… Ölmek bişey değil de, görgüsüzler arasında kalmak felaket…*"

"*Yüksek sosyeteden*" olan ölü adam, kendisini, alt sınıftan olan herkesten daha üstün görür. Aziz Nesin, ölüler arasında kurduğu bu ilişki ile ölümün herkes için eşitlik olduğunun kabul edildiği bir dünyada, öldükten sonra bile bu eşitliği kabullenemeyen insanların varlığını göstermiştir. Bu insanları özellikle zengin oluşlarıyla yaratan yazar, sadece maddi imkânlarının daha fazla olması sebebiyle kendisini diğer herkesten üstün gören kişileri eleştirmeyi amaçlar.

[386] A. g. e., s. 91-92.

Bu konuşmadan sonra kendisini tanıtan ölü adamın mesleğinin ne olduğunu tam anlayamayan Ölmüş Eşek'in getirdiği yorum, yazarın eleştirisini devam ettirdiği söylemlerden biridir. Ölmüş Eşek'in "anlayabildiğine göre (bu adam), her işi yapabilir de hiçbir iş yapmayan biri"[387]dir. Kendisini diğer insanlardan üstün gören ölü adam, okuyucunun gözünde Ölmüş Eşek'in bu yorumuyla çalışmadan zengin olmuş bir kişi olarak canlanır. Dolayısıyla kendi düşüncesinin aksine, böyle bir zengin ölü, emek harcayarak yaşamaya çalışan yoksul insanlardan ahlaki yönden aşağı bir konumdadır.

Ölü adam, kendisini bu "*görgüsüz*" insanlardan o kadar üstün ve farklı görür ki intihar etmiş olan bu adamın ölüm sebebini bile bu sınıfsal durum oluşturur:

"*Deminden beri adamı dinlediniz… Böyle insanlarla birarada yaşanabilir mi hiç… Hiçkimse kendi yerini, haddini bilmiyor. Herkes kendi toplumsal yerini bilmeli, ona göre davranmalı… Başlar ayak, ayaklar baş olursa toplum tepetaklak gelir… Geldi de… Kendimi öldürmemin nedeni işte bu…*"[388]

"Hiç kimsenin kendi yerini, haddini bilmediği" bir dünyada yaşamaya katlanamayan ölü adam nezdinde, üst sınıfın temsilcisi olan tüm zengin insanlar eleştirilir. Ölü adam için alt sınıf insanların "toplumsal yerini" bilmemesi "ayakların baş olması" konusundaki korkusudur. Alt sınıfla üst sınıfın eşit olduğu bir durumda toplumsal düzenin değişmesi zenginlerin kendi çıkarlarını koruyamaması anlamına gelir. Dolayısıyla siyasi duruşunun sol eğilimli olduğunu bildiğimiz Nesin, Ölmüş Eşek'in "*kart züppe*" olarak nitelediği ölü adamın temsil ettiği sınıfa karşı tepkisi öykü boyunca kendini gösterir.

Aziz Nesin'in incelediğimiz öyküsü zenginlere yönelik eleştiriyi farklı yönlerden dile getirir. Zengin bir ölünün bakış açısıyla sınıf ayrımının gösterildiği öykü, aynı ayrımı intihara kalkışmış yoksul bir genç ölü açısından da yansıtır.

[387] Nesin, *Ölmüş Eşek,* s. 73
[388] A. g. e., s. 75-76.

İntihar etmek için kendini denize atmaya karar vermiş genç ölü, "*denizle çepeçevre çevrili koca Istanbul'un*" her tarafını dolaşsa da "Istanbul'un *bütün deniz kıyılarını zenginler zapt* et"tikleri için bu isteğini gerçekleştirecek boş bir kıyı parçası bulamaz. Hayattan bunalıp ölmeye karar vermiş bir kişiye karşılık İstanbul'un en güzel yerlerinde, yaşamın keyfini çıkarmak için mülk edinen zengin insanların varlığı, zıtlıklar aracılığıyla sınıf ayrımını vurgular. Bir insanın düşebileceği en çaresiz durumun sonucu olarak intihar etmeye karar vermiş bir kişinin kendi ölümünü, zengin insanların mülkiyetlerinden ötürü gerçekleştiremiyor oluşu, üst sınıf insanların alt sınıflar üzerindeki yönlendirici etkisini gösterir. Nesin, böyle bir olay kurgulayarak İstanbul'un yerleşim yerlerine yönelik gerçek bir sorun üzerinden eleştiri getirirken ağırlıklı olarak bu yerleşim yerlerinde zenginlerin hâkimiyet kurarak alt sınıf insanlara yaşam hakkı (bu öykü için "ölme hakkı") tanımamaları sorununa odaklanır.

Genç ölünün, denize atlayarak intihar etmek için bir yalının sahibinden "insanlık adına izin" istemesi ve devamında söylenenler, zengin insanların yaşama bakışını ve kendilerinden olmayanı ötekileştirerek onun sorunlarına uzakta duruşlarını ortaya koyar. Yalı sahibi, genç adamın bu isteği karşısında ona "bahçesindeki çiçekleri, ağaçları, havuzu, mermer kaplı yalısını" göstererek öğütler vermeye başlar; ona göre "bu güzelim, yaşanılası dünya bırakılıp da"[389] intihar edilecek kadar büyük bir sorun yoktur.

Ölmüş Eşek'in başından geçenleri anlatmaya devam ettiği "Onikinci Mektup"ta (1957) da iki sınıf arasındaki ayrım vurgulanarak zengin insanların eleştirildiği kısımlar öne çıkar. Morgda birbirleriyle konuşan ölüler, defnedilmek ve resmi bir ölü olabilmek için beklemektedirler. Ölmüş Eşek, defin işlerinin neden uzun sürdüğü üzerine diğer ölülerle konuşurken başka bir ölü adam da konuşmaya dahil olur. Ölmüş Eşek'le aralarında geçen ilk diyalog, incelediğimiz eleştiri malzemeleri açısından önemlidir:

"*O sırada kalın bir ses,*

- İşlem uzun sürüyor, dedi.

[389] A. g. e., s. 74.

Baktım, solumdaki kerliferli bir ölü konuşuyor.

- Siz de mi öldünüz? Dedim.

Tok, sert bir sesle,

- Hayır, ben ölmedim, vefat ettim, dedi. Siz hiç gazete okumaz mısınız?"

Aziz Nesin'in mizahi açıdan işlediği bu diyalog ölüm üzerinde yapılan sınıf ayrımını ortaya koyar. Sonradan konuşmaya katılan adama göre, "ölmek", sadece eylemin kendisini bildiren net ve süssüz bir ifade olarak, sıradan insanlar için kullanılırken Osmanlıcada yine sadece ölüm anlamıyla kullanılan "vefat etmek" sözcüğü, halk dilinde daha dolaylı ve süslü bir ölüm anlamı kazanarak zenginler, ölümünden üzüntü duyulanlar için kullanılır.

Ölüm fiiliyle adının geçmesini hak etmediğini düşünen zengin adam, Ölmüş Eşek'e ölümünden sonra gazetelerde verilen ilanlardan bahseder. Bu ilanlar adama göre o kadar güzeldir ki "öldüğüne sevinir" hale gelmiştir: "*Babamız, eşimiz, kayınbiraderimiz, oğlumuz, damadımız, memleketimizin tanınmış iş adamlarından, Algetir Şirketinin kurucusu, Gelal Şirketinin ortaklarından, Sadrazam Sulu Süleyman Paşanın ahfadından, Mahmut Paşanın torunu…*"[390] diye devam eden ilanı ezberinden okuyan zengin adama karşı Ölmüş Eşek'in verdiği cevap, onun zenginler için yaptığı sınıflandırmayı gösterir:

"*- Zatıâlinizi tanıdım beyefendi, zahmet etmeyin, anlaşıldı, siz de onlardansınız…*"

Ölmüş Eşek'in "*siz de onlardansınız*" diyerek ortaya koyduğu "onlar/biz" ikiliği, Nesin'in toplum içinde gördüğü ve yansıtmaya çalıştığı bir ayrımdır. Zengin adamın konuşmalarından sonra Ölmüş Eşek'in, "*zatıâliniz, beyefendi"* diyerek ona karşı hitap şeklini değiştirmesi de aynı ayrımın benzer göstergelerinden biridir. Zengin adamın, zenginliğini öne çıkardığı ve kendisini sıradan olanlardan ayırdığı söylemleri sonraki diyaloglarda da devam eder.

[390] A. g. e., s. 79.

Zengin adamın defin işlemlerinin uzamasının sebebi, daha önce satın aldığı aile mezarlığı eskidiği ve oraya artık yoksullar gömüldüğü için babalarını buraya defnetmekten vazgeçen ailesinin yeni mezarlıkta lüks sınıf bir yer aramasıdır. Ölmüş Eşek, ailesinin güzel görünümlü bir mezar yeri aradığını söyleyen zengin adama "*öldükten sonra görünümün ne önemi*" olduğunu sorar. Bunun üzerine aldığı cevap, zengin insanların karakter yapılarına yönelik bir eleştiri içerir. Ailenin güzel bir mezar yeri aramalarının ilk sebebi, ölümünden sonra mezarının başına gelecek akrabalarının güzel bir görünüm karşısında duygulanıp ağlamak istemeleri ve "'*Bu güzel dünyayı nasıl bıraktın da gittin!..*'" diye zengin adamdan çok kendilerine ağlayabilmeleri içindir. Yazar, zengin insanlar arasındaki akraba ilişkilerini böyle bir yapıyla kurarak, bu insanların bencilliklerini ve doğal olmayan davranışlarını eleştirmek ister. Anlatımın mizahi yönü, zengin adamın da yazarın eleştirdiği yapının farkında olarak "*benden çok kendilerine ağlamaları*" için demesidir. Zengin adam, bu bencilliğin farkındadır ve bu durumu dile getirip buna tepki göstermeyerek bu davranışı doğal bulduğunu ve benimsediğini gösterir.

Ailenin zengin adamı güzel görünümlü bir yere defnetmeyi istemesindeki diğer sebep ise "şereflerine uygun bir mezar yeri" olmasını istemeleridir. Rakipleri olan bir şirketin kurucusu bir süre önce öldüğünde ona çok pahalı bir mezar yeri alınmıştır ve aile buradan daha pahalı bir mezar yeri bularak şereflerini korumak zorundadır. Daha ucuza bir mezar yeri buldukları takdirde hem "şerefleri iki paralık olacak, hem de şirketin ticari itibarı düşecek"tir[391].

Zengin adamın defnedilmemesinin bir başka sebebi de karaborsadaki tüm mezar yerlerinin bu adamın şirketine ait olmasıdır. Bu nedenle adam hemen gömülürse buraların değeri düşecektir. Reklam yaratılarak mezar yerlerinin fiyatının artması için zengin adamın defin işlemi beklemektedir.

Nesin, zengin adamın ölümünün ardından geride kalanlarının ticari ve gösteriş gibi sebeplerle adamın ölüsüne saygı duymadıklarını göstererek, zengin insanlar arasındaki çıkar ilişkilerini ve maddiyatın onlar için ne kadar önemli olduğunu göstermek ister. Ölü olduğu halde zengin adam bile gömülememesini kendince haklı

[391] A. g. e., s. 80-81.

sebeplere bağlayarak akrabalarının onun ölümünün ardından gösterdikleri davranışlardan, çıkarlarını korumak için uğraşmalarından rahatsızlık duymaz. Yazar anlatımıyla, zengin insanlar için böyle bir durumun ne kadar alışılmış ve doğal olduğunu göstererek bu insanların karakterleri ekseninde yaşam tarzlarına yönelik bir eleştiri dile getirmiş olur.

Morgda ve mezarda yaşadıklarını anlatan Ölmüş Eşek, "Yirmiüçüncü Mektup"ta (1957) öldükten sonra gittiği cenneti anlatırken de ölmeden öncesi ve sonrası arasında benzerlikler kurmaya devam eder. Ölmüş Eşek'in söylediğine göre cennetin en güzel yerlerini sağlığında iyilik yapmış olanlara vermişlerdir. Hollywood'un en zengin yıldızlarının Baverley Hills'te yaşamaları gibi ölmeden önce en büyük iyilikleri yapanlar da "Cennetiâlâ" denen yerde yaşamaktadırlar. Burada gördüğü bir sarayda yaşayanın nasıl bir iyilik yaptığı soruşturan Ölmüş Eşek bu insanın, ölmeden önce zengin bir fabrikatör olduğunu öğrenir. Bu adam o kadar iyidir ki, fabrikasında pek çok işçi çalıştırmakla birlikte, bu işçilerin pek çoğu verem olup öldüğü için çok üzülen fabrikatör, bir de verem hastanesi yaptırmıştır. Ölmüş Eşek, öldükten sonra da devam eden haksızlığı ironik bir dille eleştirir: "*adam ne kadar iyi ki, işçisini önce verem yapıp sonra da tedavi ettiriyor...*"[392]

Aziz Nesin'in öykülerinde zenginlere yönelik eleştiriler genellikle zenginlerin alt sınıf insanlarla ilişkileri bağlamıyla ortaya çıkar. Yazar, bu bağlamı kullanarak üst sınıfın alt sınıf üstündeki etkisini, zenginlerin yaşantısının ve onların karakteristik yapılarının bozukluğunu açıkça ortaya koyar. Nesin, öyküde bahsedilen fabrikatöre yönelik eleştirisini Haluk Gerger'in bir soruşturmasına verdiği yanıtla da ortaya koyar. Önceleri, herhangi bir zenginin topluma yönelik çalışmalarını duyduğunda onun iyiliksever bir insan olduğunu düşündüğünü söyleyen Nesin, zamanla bu düşüncesini değiştirir. Bu insanlara yönelik sorgulamalarını şu sözlerle dile getirir:

"*Diyelim, kırk yıllık büyük bir işadamı binlerce işçinin hastalanmasına hatta ölümüne neden olmuş biri, yıllar sonra toplumun kendisine bir de iyi insan demesini, kamunun kendisini iyiliksever olarak tanımasını istiyor ve yıllar sonra kazancının küçük bir bölümüyle hastane yaptırarak cennette güzel görünümlü bir parseli ucuza*

[392] A. g. e., s. 170.

kapatmaya kalkarsa, niçin iyi insan, niçin iyiliksever insan olsun, niçin toplumda iyiliksever sayılsın ve niçin ben onu '*insanları seveceksin*' *genellemesi içinde seveyim?*"[393]

Bu nedenle zengin kişilerin yaptığı iyiliklerin yazar için hiçbir değeri yoktur. Nesin onların bu iyilikleri kendi çıkarlarını sağlamak için yaptıklarını düşünür. Öyküdeki iş adamının yaptığı iyilikler nedeniyle cennetin iyi bir yerinde kalması, Nesin'e göre haksızlığın sonucudur. Bu bakımdan öyküde zenginlere ve onları koruyan üst yapılara yönelik eleştiri getirilir.

Zengin insanların alt sınıflar üzerindeki zarar verici etkisi yoluyla bu insanların karakterlerine yönelik eleştiri getiren öykülerden biri de "Nasıl Yaparlar?" (1957) öyküsüdür. Anlatıcının birinci kişi olduğu öyküde, başkişinin çalıştığı, batmak üzere olan iş yerini genç, zengin bir adam alarak batmaktan kurtarmıştır. Bu adam genç ve zengin bir patron oluşuyla öykünün başında çalışanların sevmediği bir kişi olsa da zamanla her bir çalışanla arkadaşça diyaloglar kurması, iş yerinde yapılan haksızlıklar ve sömürüler için, "*Nasıl yaparlar?, nasıl yapabilirler?*"[394]*,* "*Bu alçaklığı nasıl yapabiliyorlar, anlamıyorum.*"[395] demesiyle çalışanların sevdiği biri haline dönüşür. Tüm çalışanlar, genç adamın zamanla işleri iyice kavrayıp, öğrendikten sonra kendi durumlarını düzelteceğine inanmış olsalar da bir süre sonra iş yerindeki şartlar daha da kötüleşir. Bunun üzerine aralarından üç kişi seçerek "patronla" konuşmaya giderler. Daha önce saygılı tavırlarıyla herkesin sevgisini kazanan genç patron, odasına aldığı çalışanların karşısında, ayakları masanın üstünde sakız çiğnemesi ve duruşunu hiç düzelmemesiyle şikâyete gelenleri şaşırtır. Çalışanların, tavırlarındaki bu değişikliğin sebebini sormasıyla açıklama yapan genç patron, ilk çalıştığı yerin burası olduğunu ve yeni geldiği için bu haksızlıkların ve sömürünün nasıl yapıldığını öğrenmeye çalıştığını, birkaç ay sonra bunların nasıl yapıldığını öğrenmesiyle de artık çalışanlara sorup öğrenmesine gerek kalmadığını söyler.

[393] Nesin, *Soruşturmada*, s. 29.
[394] Nesin, *Toros Canavarı,* s. 32.
[395] A. g. e., s. 33.

Öykü içindeki bu değişim çeşitli yönlerden incelenebilir. Öncelikle anlatıcı açısından bakıldığında, öykünün başında henüz tanımadan bu kişiden "genç patron" diyerek bahseden anlatıcı, öykünün devamında saygılı davranışlarıyla herkesin sevgisini kazanan bu kişiden "delikanlı" diye bahseder. "Patron" diyerek, mesafeli yaklaştığı bu kişi, kurduğu yakın ilişkilerden sonra "delikanlı" hitabını kazanır. Ancak öykünün devamında genç adam, tavırlarında gösterdiği değişiklikle "genç patron" niteliğine geri döner.

"Patron" nitelemesi, bir alt ve bir üst olmak üzere iki sınıfın varlığını ortaya koyar. Doğuştan zengin ve Avrupa'da yaşamış olan "genç patron" taşıdığı özellikler sebebiyle alt sınıf olan çalışanlardan uzak, apayrı bir dünyayı temsil eder. Öykünün devamında sergilediği tavırlarla çalışanların "patron" algısıyla uyumlu davranan genç adama, ayaklarını masanın üstünden çekmemesi ve çalışanların karşısında sakız çiğnemeye devam etmesiyle karakterine yönelik ahlaki boyutta bir eleştiri yöneltilmiş olur.

Öyküdeki değişimin ikinci yönü genç patron açısından değerlendirilebilir. Başta, sevimli ve saygılı gözükerek, çalışanların gönlünü kazanan patronun asıl amacı, çalışanlar aracılığıyla işleri öğrenmek ve böylece uygulanan sömürünün boyutunu arttırarak daha fazla kâr etmektir. Bu açıdan genç patrona yöneltilen ahlaki eleştiri bu yönden de varlığını korur. Öykü kişileri aracılığıyla yazar, genç patron ekseninde üst sınıfa karşı tepkisini dile getirmiş olur. Öykünün sonunda çalışanların aralarında geçen konuşma, yazarın bu konudaki düşüncelerini halk ağzıyla ortaya koyar:

"*... Heyecanlı arkadaşa,*

- Hani suratına tükürecektin, niye tükürmedin? diye sordum.

- Benim tükürüğümün haysiyeti var, dedi. Herifte surat yok ki, neresine tüküreyim?"[396]

İşçilerinin emeğini sömüren patronlara yönelik eleştiri içeren öykülerden bir diğeri de "Orkestra Adam"dır (1957). Ağzıyla ve burnuyla müzik çalabilen fakat işsiz olan başkişiyi, bir fabrika sahibi işe almak ister. Aralarında geçen konuşmada

[396] A. g. e., s. 36.

hiç kimsenin hakkını yemediğini söyleyen fabrikatöre inanmayan başkişi, fabrikanın işçileriyle konuşur. İşçiler, başka fabrika işçilerinden iki kat fazla gündelik aldıklarını, yılda bir ay ücretli tatil yaptıklarını, çıkardıkları işten prim, bayram gibi günlerde de ikramiye aldıklarını söylerler. Ancak işçilerin haklarını vermesiyle başkişiyi şaşırtan fabrikatörün bu davranışının sebebi sömürüye karşı olması değil kazandığından daha fazla kâr elde etmek istemesidir. Fabrikatör, başkişinin şaşkınlığını gidermek için, eskiden üç yüz işçinin çalıştığı fabrikasında maaşlarına yüzde on zam yaptığı takdirde işçilere ne kadar iş çıkaracaklarını sorduğunu ve bunun üzerine işçilerin iki kat fazla iş çıkaracaklarını söylediğini anlatır. Bunun üzerine işçilerin sayısını iki yüze indiren patron, devamlı aynı yöntemi kullanarak fabrikadaki işçileri yirmi beşe kadar indirmiştir.

Yazar, patronun işçilerin hakkını verdiğini öğrenmesi üzerine şaşkınlık yaşayan başkişi aracılığıyla insanların alışık olmadığı bir durum yaratarak öykünün devamında alışık olunan duruma dönüşü doğallaştırır. Patronun fabrikayı temiz tutmasının, aydınlık bir çalışma ortamı yaratmasının ve iş yerinde müzik dinleterek işçilerin çalışma koşullarını iyi tutmasının sebebi, kendi çıkarlarını korumaktır. Üç yüz kişinin yapacağı işi çıkaran yirmi beş işçinin başka koşullar altında çalışabilmesi mümkün değildir. İş yerinde canlı müzik yapılmasını isteyen patronun, tek başına orkestra olan başkişiyi işe almak istemesinin sebebi de budur. Bu şekilde hem işçilerinin verimini arttıracak hem de bütün bir orkestranın görevini gerçekleştiren tek bir kişiye verdiği daha az ücretle kârlı çıkacaktır.

Öykünün sonunda işi kabul eden başkişinin patrondan istediği tek şey, patronun karakterinden duyulan hoşnutsuzluğu dile getirir: "- *Senin suratını görmeyeyim, bu bana yeter.*"[397]

Aziz Nesin, zengin insanların yaşantısına yönelik eleştirilerini bazı öykülerinde dolaylı yollarla dile getirir. Yılbaşı çekilişinde piyangodan bir milyon lira kazandığının hayalini kuran sıradan bir insanın hayalinde yaşadıklarını anlattığı "Büyük İkramiye" (1957) öyküsü eleştirinin dolaylı bir kurguyla dile getirildiği öykülerdendir. Öykü, aynı zamanda anlatıcı olan başkişinin, bir milyon liralık

[397] A. g. e., s. 70.

ikramiyeyi kazanmasıyla başlar. Anlatıcı, bankaya gidip parasını aldıktan sonra yolda yürürken karşısına çıkan her insanın kendisine kötü gözlerle baktıklarını düşünür. Karşılaştığı arkadaşları için kendi kendine: "*Bak sen şu alçağa… Yoksa birmilyonun kokusunu mu aldı?*", "*… sanki yol kesiyor namussuzlar*", "*Acaba cebimdeki binlikleri mi çaktı?*" gibi düşünen anlatıcı bu davranışlarıyla, karşısına çıkan hiç kimseye güvenmediğini gösterir.

Anlatıcının kaygıları eve girdiği zaman da devam eder. Ailesine kendisine çıkan ikramiyeyi almaya gittiğini söyleyen anlatıcı, parayı aldıktan sonra söylediğine pişman olmuştur. Bu yüzden eve geldiğinde rakamları yanlış gördüğünü, aslında ikramiyenin kendisine çıkmadığını söyler. Bunun üzerine üzülmemesini söyleyen karısı, kocasına kahve yapıp getirir. Ancak anlatıcı karısının bu yalana inanmadığını, bu yüzden yaptığı kahvenin içine zehir koyduğunu ve kendisini öldürüp genç bir adamla evlenmek istediğini düşünür ve buna kendisini inandırır. Çocuklarıyla ilgili de benzer şeyleri düşünerek kızının güler yüzlü davranmasını ikiyüzlülük olarak değerlendirir. Oğlu ise anlatıcıya göre içinden, "*Ulan moruk, yaptığın numarayı yutmadık. Gebersen de mangırlara konsak!*"[398] diye düşünmektedir.

Anlatıcının bu düşüncelerini ortaya çıkaran sebep öykünün son paragrafında açıklığa kavuşur. Anlatıcı, tüm bunları piyango bileti gişesinin önünde bilet almadan önce düşünmüştür. Bir hayalin bile nelerle sonuçlandığını gören anlatıcı, sonunda bilet almaktan vazgeçer.

Nesin, zengin olma hayaliyle herkese karşı güvenini kaybeden bir başkişi kurgulayarak eleştirisini zengin insanlara yöneltir. Eleştirinin yöneltildiği temel alan, zenginlikle birlikte ortaya çıkan güven sorunudur. Hayalinde zenginliği yaşayan başkişi sürekli parasını nasıl çoğaltabileceğini, onu diğer insanlardan nasıl koruyacağını düşünür ve bu yüzden günlük hayatı, uykuları, insanlarla ilişkisi bozulur. Zenginliğin verdiği sorunlar ve kaygılar o kadar ilerler ki başkişi, ailesine karşı güvenini bile kaybeder. Nesin'in zenginliğe karşı duruşu öykünün sonunda başkişinin söylemleriyle dile gelir:

[398] A. g. e., s. 90.

"*Oooh, iyi ki milyoner değilim. Bu milyonerlik öyle bir belaymış ki, yarım saatine bile dayanamadım, daha hayalini kurarken bile insanlıktan çıktım. Gerçekten milyoner olanların Tanrı yardımcıları olsun. Artık ençok kızdıklarıma bile,*

- Bişiycikler demem, inşallah milyoner olursun! diye ilenmekten korkuyorum."[399]

Mizahi bir anlatımın öne çıktığı bu söylemlerde, sadece yazarak, kıt kanaat geçinen halktan bir kişinin, zenginlik kavramının kendisinden korkuyor oluşu yansıtılır. Anlatıcı, "hayalini kurarken bile insanlıktan çıkartan" zenginliği gerçekten yaşayanlara karşı acıma duygusu içindedir. Dolayısıyla iki sınıfın birbirlerinin yaşamına uzak oluşunun sonucu olarak zengin olma vurgusu, sıradan insanlar için ancak beddua olarak kullanılabilir. Anlatıcının söylemine göre bu şekilde kullanılması bile bir insan için istenebilecek en kötü dilektir.

"Eski Roma'da Yaşayan Biri" (1958) öyküsü de zenginleri çeşitli yönlerden eleştiren masalsı bir öyküdür. Öykünün birinci kişi anlatıcısı Beberius, anlatacağı olayların milattan önce 128 yılında geçtiği söyleyerek anlatmaya başlar. Beberius, ülkenin iktidar partisinin üyelerinden ve üst sınıf olan "*patrici*"lerdendir. Ona yönelik ilk eleştiri, Büyük Amfi'ye tiyatro oyunu izlemeye gittiğinde, sergilenen oyunun yazarı hakkındaki düşüncelerine yönelir. Anlatıcı, oyunun yazarı Hesapianus'un ülke yöneticilerini yeren oyunlar yazdığını ve halk tarafından bu oyunların çok takdir gördüğünü söyleyerek onun "*zehir gibi dili*" olduğunu belirtir. Hesapianus'un oyunlarındaki yergiden hoşlanmayan anlatıcı, "*Ben Konsülün yerinde olsam, onu sirkte kudurmuş aç kaplanlara parçalatırdım. Onun leşini yiyen kaplanlar bile zehirlenirdi, pis herif...*"[400] diyerek kendilerini eleştirenlere karşı dışlayıcı tavrını ortaya koyar. Anlatıcı oyunları izleyen halka da kızdığını söyledikten sonra oyuna çoğunlukla "*pleb*"lerin geldiğini, "*patrici'lerden, yani öz yurttaşlardan pek az gelen*"[401] olduğunu ekleyerek halkla ilgili düşüncelerini de açıklamış olur.

Anlatıcıya yönelik bir diğer eleştiri de "*Roma'ya giden yollar kapalı*" diyen oğlunun tutuklanmasıyla gerçekleşir. Eline hançerini alarak oğlunu tutuklayanları bulmak için yola çıkan Beberius, kime gitse oğlunu elindeki kâğıtların tutuklattığı

[399] A. g. e., s. 93.
[400] Nesin, *Memleketin Birinde,* s. 30.
[401] A. g. e., s. 31.

söylenir. Yolda karşılaştığı felsefeci Sompeius ona, gerçek suçluyu bulduğunda onu öldüremeyeceğini söyler. Ülkenin en üst düzey yöneticisi olan Konsül Oktamirus'a kadar giden Beberius, onun ülkenin cumhuriyetle yönetildiğini, emri kendisinin vermediğini söylemesiyle bu kararı veren Senatus üyelerini bulmaya gider. Bu sırada karşılaştığı Hesapianus'a olanları anlatan Beberius, aralarında geçen konuşmadan sonra Senato üyelerinin kendi parti üyelerinden oluştuğunu ve onları seçenin de kendisi olduğunu hatırladıktan sonra hançeri kendi göğsüne saplar.

Beberius, "*toprak, çiftlik ve köle sahibi*"[402] olduğundan zengin üst sınıfın temsilcisidir. Kendisini zenginliği yüzünden "*patrici*"olarak niteleyen Beberius'a yönelik ilk eleştiri, yönetimi eleştiren Hesapianus'la ilgili söyledikleriyle ortaya çıkar. Beberis'un ona olan öfkesi, üyesi olduğu partinin yöneticilerini eleştirdiği için gelişir. Bu öfkenin boyutu, onu "*kudurmuş aç kaplanlara*" parçalatmak isteyeceke kadar büyüktür. Anlatıcı olan Beberius bu sözleriyle, kendi seçtiği yönetimin ve dolayısıyla kendisinin bir yazar tarafından eleştirilmesine katlanamadığını gösterir. Bu öfkenin bir kısmının Hesapianus'un oyunlarına izlemeye gelen halka yönelik olması, eleştirinin onun zenginliğiyle ilişkilendirilmesine neden olur. Yazarın oyunlarını izlemeye gelen halkla ilgili, "*Ama genlerin çoğu pleb'ler.*" denmesindeki söyleyiş şekli önemlidir. Kullanılan "*ama*" bağlacıyla anlatıcı, izlemeye gelen kalabalığa olan öfkesini azaltıcı bir unsurdan bahsedeceğinin sinyalini verir. Aynı şekilde patricilerin öz yurttaşlar olduğunu belirtmesi de bu açıdan önemlidir. Oyunu izleyenlerin alt sınıflardan oluşması, anlatıcının önemsemediği bir durumdur. Çünkü anlatıcıya göre alt sınıf olan plebler gerçek yurttaştan sayılmazlar. Anlatıcının, yergi dolu oyunları izlemeye gelen plebleri önemsememesi onun, sadece zenginlerin ülke sorunlarıyla ilgili tepkide bulunma hakkına sahip olduğunu düşünmesinden kaynaklanır.

Beberius'a yönelik ikinci eleştiri de haksızlığa uğrayanın kendi oğlu olmasına tepki göstermesiyle ortaya çıkar. Doğruları söylediği için tutuklanan oğlunun intikamını almak isteyen Beberius, en üst düzey yöneticiye kadar çıkarak, kimseden korkusu olmadığını, herkesi eleştirebildiğini gösterir. Bu bakımdan onun Hesapianus'un oyunlarına gösterdiği tepkiyle kendi oğlunun tutuklanmasına

[402] A. g. e., s. 32.

gösterdiği tepki birbiriyle tezat oluşturur. Cumhuriyetle yönetilen Roma'da oğlunun öldürülmesine sebep olan, seçmenlerden olan kendisidir. Dolayısıyla Beberius'un önce karşı çıktığı Hesapianus'un tavrını göstererek haksızlıkla baş etmek istemesi daha sonra öykünün sonunda kendisini öldürmesi, bir iç hesaplaşmadır. Beberius'un kendi oğlunun başına gelen haksızlıktan sonra "akıllanması" her ne kadar bencilce bir tavır olsa da öykünün sonunda haksızlığın asıl kaynağının kendisi olduğunu görerek kendisini cezalandırması, onun için bir uyanış hareketidir. Anlatıcı Beberius, üst sınıf tavırlarıyla eleştirilen biri olsa da, öykünün sonunda yazarın arzu ettiği bir tavır sergiler.

Aziz Nesin, alt sınıfı sömüren zenginlere yönelik eleştirisini, işçi-patron ilişkisi aracılığıyla dile getirmenin yanında daha farklı simgeler yoluyla da işler. On gündür ara vermeden mesai yapan bir polis memurunun, dinlenmek için evine gitmesinin ardından başından geçenlerin anlatıldığı "Gelin Hanımı Köpeği" (1958) öyküsü aynı sömürü ilişkisini farklı insanlar ekseninde dile getirerek zenginleri eleştirir.

On günlük yorgunluğun ardından evine giden polis memuru yolda yürürken, nasıl dinleneceğinin, karısının ona ne yemekler yaptığının hayalini kurar. Eve geldiğinde üstünü değiştirip, kurulu sofraya oturduğu sırada kapıyı çalan bekçi, Komiser'in polis memurunu acilen karakola çağırdığını söyler. Polis memurunun bu kadar acil karakola çağırılmasının sebebi ileri gelenlerden birinin gelinin çok sevdiği köpeğinin kaybolmuş olmasıdır. İznini bitirmeden çağırıldığı için polis memuruna karakolda nöbetçi olarak kalma görevi verilmiştir.

Arkadaşlarıyla sık sık köpek hakkında telefonlaşan polis memuru sürekli evde olmanın hayalini kurar. Uzun uğraşların ardından bulunan köpeğin haberini sahibine vermek için sabaha kadar gelin hanımın uyanmasını bekleyen polisler, arayıp haber verdiklerinde gelin hanım onlara "*şımarık*"[403] kahkahasıyla cevap verir; çünkü karakola haber verdikten on dakika sonra bahçeye saklanan köpeklerini bulmuşlardır.

Öyküde ileri gelen birinin gelini, zengin üst sınıfı, polis memuru ise alt sınıfı temsil eder. Polis memurunun uzun süre evine uğramadan çalışması ve iznini

[403] Nesin, *Havadan Sudan,* s. 126.

kullanmak için eve gittiği sırada, dinlenmesine fırsat verilmeden "acilen" işe geri çağırılması, polis memurunun, gelin hanımın köpeğininki kadar değerli bir yaşamı olmadığını gösterir. Polis memurunun yaşamı, kamu kurumları ölçüsünde, üst sınıfı temsil eden kişilerin istekleri doğrultusunda değersizleştirilmiştir. Kendi hayatının bu derece önemsiz sayılmasına sesini çıkarmayan polis memurunun bu tavrı da durumun normalleştiğini gösterir. Bu durumda kamusal düzende de devlet bazında da zengin sınıfın yaşamı, alt sınıfları sömürmek üzerinden daha değerli kılınmış olur. Dolayısıyla, kendi çıkarları için alt sınıflar üzerindeki sömürü etkisi çeşitli yollarla devam eden zengin sınıf, yazarın eleştirel hedefindedir.

Bir anlatıcının, ölen milyonerin ardından yaşananları ve onunla geçirdiği günleri anlatarak ironik bir anlatımla milyoneri eleştirdiği "Abo Çavuş" (1958), Nesin'in zenginlerin karakterini eleştirdiği öykülerden bir diğeridir. Ölümüne iki ay kalana dek kimseye iyilik yapmamış olan milyoner, ölmeden önce gelirinin büyük bir kısmını hayır kurumlarına bağışlamıştır. Ancak milyoner'in oğulları ve kızları, "*Babamız son günlerinde iyice bunamıştı. Yaptığı iyiliklerin hiçbirinin hükmü yoktur*" diyerek mahkemeye başvurmuşlardır. Hayır kurumlarının yöneticileri ise tam tersini iddia ederler. Anlatıcıya göre milyonerin çocuklarının asıl amacı, davayı kazanıp, "*babalarının yaptığı bütün iyiliği geri al*"maktır[404].

Nesin'in ilk olarak eleştirdiği durum, çocukların babalarıyla aralarındaki çıkar ilişkisidir. Babaları öldükten sonra onun hayır kurumlarına yaptığı iyilikle kendilerine düşen mirasın azalması, çocukların bu durumu mahkemeye taşımasına, hatta babalarının bağışta bulunduğu günlerde akli dengesinin yerinde olmadığını doktor raporlarıyla ispat edecek kadar ileri gitmelerine neden olmuştur. Nesin'e göre aile içindeki ilişkilerin, parasal boyutuyla ön plana çıkması ve kişisel çıkarların ailevi değerlerden önce tutulması, maddi zenginliği yaşayan sınıflarda görülen bir durumdur. Bu değerlendirmeyle yazarın, zengin sınıfları, ahlaki değerler yönünden eleştirdiğini söylemek doğru olacaktır.

Nesin'in öyküde ikinci olarak ortaya çıkan eleştirisi ise milyonerin, ölümüne son iki ay kalana değin hiçbir iyilik yapmamış olmasıdır. Öyküde açık bir ifadeyle

[404] Nesin, *Bay Düdük,* s. 83.

belirtilmemiş olsa da ölüm ve iyilik kavramları arasında zamansal açıdan kurulan yakınlığın belirtilmesiyle milyonerin, birtakım dini inançlar ve korkular sebebiyle böyle bir iyiliğe kalkıştığı söylenebilir. Bu yorumla Nesin, zengin kişilerin din anlayışlarına ve yine iyilik gibi ahlaki bir tutuma bakışlarına yönelik bir genellemeyle eleştirisini dile getirdiği söylenebilir.

Öykü, milyonerin zengin olmadan önce yol müteahhitliği yaptığı dönemde işçileriyle arasında geçenlerin anlatılmasıyla devam eder. Anlatıcı, yerleşim yerlerine uzak bir yerde çalışan işçiler için kantin yapılmasını emreden milyonerin bu davranışıyla yaptığı iyiliği dile getirerek anlatmaya başlar. İşçilere kendisinin mukavvadan yaptığı ve üstünde imzası olan paraları veren milyoner onlara, kantinden yaptıkları alışverişte bu mukavvaları kullanacaklarını ve ay sonunda harcadıkları mukavva miktarı kadar maaşlarından kesileceğini söyler. Bu duruma ilk başta sevinen işçiler, ay sonu gelip de alışveriş yaptıkları miktarlar maaşlarından kesildikten sonra milyonere borçlu kaldıklarını öğrendikleri zaman yapılan haksızlığı anlarlar ve buradaki işlerinden istifa ederler. Ancak müteahhittin işçilerinden bir tanesi, yanında getirdiği yemeğini yiyip kantinden hiç alışveriş yapmadığı için, maaş zamanı geldiğinde milyonerin, işçiye kantinin tüm sermayesinden daha fazla ödeme yapması gerekir. Abo adındaki bu işçi, daha önce çalıştığı yerlerde patronların benzer davranışlarıyla karşılaştığı için, diğer işçiler gibi milyonerin iyi niyetine kanmaz. Abo'yla başa çıkamayacağını anlayan milyoner kendi kendine, "*Ulan Abo, sana bir kötülük edeyim, ömrün oldukça sürün!*"[405] diyerek ona işçiliğini çok beğendiğini bu yüzden onu amele çavuşu yapmak istediğini söyler. Milyonerin bu iyiliğine çok sevinen Abo, akrabalarına mektuplar yazarak, artık amele çavuşu olduğunu haber verir. Ancak diğer işçiler üzerinde baskı uygulayarak herkesin düşmanlığını kazanan Abo, işle ilgili yapması gereken matematiksel hesapları yapamadığı için milyoner tarafından birkaç gün sonra işten çıkarılır. Bütün çevresine amele başçavuşu olduğunu haber veren Abo artık amelelik yapamayacağı için, ne kadar iş değiştirse de her girdiği yerden birkaç gün sonra kovulur. Abo'yla yıllar sonra karşılaşan anlatıcı, milyonerin ölümüyle ilgili olarak Abo'nun, "*Ne eyi bir zat idi. Allah râzi olsin"* demesi üzerine milyonerle ilgili tespitini dile getirir: *"Milyoner belki çoktur*

[405] A. g. e., s. 90.

ama, onun gibisi yoktur. İntikam almak için çavuş yapıp sürüm sürüm süründürdüğü Abo'ya bile 'Allah razı olsun' dedirtmesini bilirdi."[406]

Anlatıcı öykü boyunca milyonerin yaptıklarından onun iyiliği olarak bahsederek ironik bir anlatımla onu eleştirir. Milyonerin zengin olmadan çok önce müteahhitlik yaptığı dönemini anlattığını belirten başkişinin bu söylemiyle milyonerin o dönemde yaptıkları neticesinde zengin olduğu alt metinde verilmiş olur. İşçileri sömürmek üzere yaptıkları, ilk başta iyilik olarak yansımış olsa da, aslında milyonerin temel amacı, işçiler üzerinden daha fazla para kazanmaktır. Nesin, bu şekilde kurguladığı milyoner imajı çerçevesinde üst sınıfların zengin olmak için yapabilecekleri ikiyüzlü davranışları eleştirir. Bu öyküdeki milyoner nezdinde birçok zengin, alt sınıfların iyi niyetini kullanarak onları sömürürken kendilerine minnettar kılmayı da başarır. Bu minnettarlık, kişilerin sosyal etkiye uyma davranışıyla da açıklanabilir. Bireylerin, yüksek saygınlığa ve mevkiye sahip bir kaynaktan gelen sosyal etkiye uyma davranışı daha yüksektir.[407] İncelediğimiz öykü için bu durumda alt sınıfın temsilcisi olan Abo'ya göre Milyoner, sahip olduğu maddi imkânlar sebebiyle saygınlığın ve mevkinin temsilcisidir. Dolayısıyla işçi olan Abo'yu amele çavuşluğuna getirerek aynı sınıf içinde bir üst seviyeye taşıyan milyonerin bu davranışı Abo tarafından itaat görür ve bu davranışın sonucu ne olursa olsun alt sınıfın saygısını yitirmemesine sebep olur.

Aziz Nesin'in öykülerinde zengin kişiler, kimi zaman da köylülerin söylemleri aracılığıyla eleştirilir. Köyün büyüklerinden Mustuva Emmi'nin Almanya'ya işçi olarak gideceğini öğrendiği komşusunun oğlunu yanına çağırıp ona zengin olmak için verdiği öğütlerin anlatıldığı "İlle de Zengin Evin Gölgesi Olacak" (1958) öyküsü, bu tarz eleştirel öykülerden biridir.

Almanya'ya göç edecek olan Bilâl'e, Cinli Memet isimli bir arkadaşının yıllar önce çalışmak için Amerika'ya gittiğinde başından geçenleri anlatan Mustuva Emmi nasıl zengin olunacağıyla ilgili öğütler verirken, zenginleri de eleştirir. Cinli Memet, Amerika'ya gittiğinde iş bulmak için hemşerilerinin toplandığı kahveyi ararken çok

[406] A. g. e., s. 92.
[407] Çiğdem Kağıtçıbaşı, *Günümüzde İnsan ve İnsanlar,* Evrim Yayınevi, 12. b., İstanbul, 2010, s. 85.

tuvaleti gelir ve kendisini tutamayarak, geniş bahçesi ve uzun ağaçları olan bir evin bahçesine tuvaletini yapar. Bunu gören ev sahibi, eline tüfeğini alarak Cinli Memet'e bağırmaya başlar ve ona kendi pisliğini yiyerek orayı temizlemesini söyler. Bu sırada dışarıda toplanmış olan kalabalık ev sahibinin bu isteğine çok öfkelenseler de Cinli Memet ev sahibinin isteğini yerine getirir. Bunun ardından dışarıda toplanmış olan kalabalık Cinli Memet'e, ev sahibinin insan haklarına aykırı bu davranışı için ona dava açması konusunda ısrar ederler. Dava süresi içinde ona avukat tutarak yüklü bir tazminat davası açmasını sağlayacaklarını hem de ona yatacak yer ve yiyecek parası vereceklerini söylerler. Bunun üzerine ev sahibine dava açan Cinli Memet, dava sonuçlanınca yüklü miktarda tazminatını alarak memleketine döner.

Mustuva Emmi'nin Bilâl'e verdiği öğüt de bu yöndedir. Eğer tuvaleti gelir de sıkışırsa, yoksul bir evin değil, zengin bir evin bahçesine "*yestehleme*"sini söyler. Bu şekilde insan haklarını çiğneyecek olan ev sahibi yüklü miktarda tazminat ödeyecektir.

Öyküde eleştirilen nokta öncelikle Amerika'daki zengin ev sahibinin, göçmen olduğu anlaşılan Cinli Memet'e kendi pisliğini yedirtmesidir. Ev sahibi bu davranışı kendi zenginliğine güvenerek yapsa da Amerikan halkı, insan hakları ihlalleri konusunda duyarlı davranarak ona hak ettiği cezayı vermişlerdir. Aziz Nesin'in Mustava Emmi'nin, kendi pisliğini yiyerek zengin olunabileceğini öğütlemesini bir imaj olarak değerlendirmek de mümkündür. Siyasi görüşlerini sol eksende tutan yazar, yarattığı haksızlıklardan ve sömürü ilişkilerinden dolayı sınıfsal ayrılıklara karşı çıkarak üst sınıf kişileri temsil eden zenginlere karşı olumsuz bir tavır sergiler. Bu tavır, öyküde imaj olarak değerlendirdiğimiz söylem içinde üst sınıfların, gerçekleştirdikleri iyi eylemlerin sonucunda değil, kötü işlerin sonucunda zengin oldukları düşüncesi olarak yansır.

Nesin'in bu düşüncesi genel olarak zenginlere yönelik olsa da öykünün sonunda Mustava Emmi ve Bilâl arasında geçen diyalog, Türkiye'deki zenginleri daha farklı değerlendirdiğini ortaya koyar:

"*Bilâl şöyle bir düşünüp,*

- Mustuva Emmi, dedi, bunca zengin adam var, bunların hepsi de kendi ettiklerini yemediler ya...

Deli Mustafa,

- Helbet öyle, dedi, ben, bizdeki büyük zenginleri söylemiyorum, onlar başkalarının ettiklerini de yerler."[408]

Yazara göre "bizdeki zenginler" diğer zenginlerden daha vahim bir durumdadır. Nesin, zenginliği her ne kadar hiçbir zaman saygıdeğer bir durum olarak değerlendirmese de genel olarak kişilerin onurlu bir karaktere sahip olmaları gerektiğini düşünür. Ancak ona göre "bizdeki zenginler" maddi çıkarları için hem ahlaki değerlerden ve saygın bir duruştan vazgeçerler hem de kendilerinden daha zengin olanların onlara karşı gösterdikleri olumsuz davranışlara tepki göstermezler.

Birinci kişi anlatıcı yoluyla, bir kasabaya sonradan gelerek zengin olan kişilerin nasıl zengin olduklarının anlatıldığı "Eşraf" (1959), zenginlere yönelik eleştiri taşıyan öykülerden biri diğeridir. Kendisinden küçük birine memleketlerinde yaşayan eşrafı tanıtan anlatıcı, özellikle bu kişilerin, yaşadıkları yerin yerlisi olmadıklarını belirterek, önceleri yalancılık, dolandırıcılık, hırsızlık yapan bu ailelerin zengin olduktan sonra saygıdeğer insanlar olduklarını anlatır.

Bu eşraftan Şeyhzade Mahmut Bey, şeyh olduğunu söyleyerek kaldığı bu yerde, dört zengin kadınla evlenerek Şeyhzadeler soyadıyla eşraftan biri olmuştur. Cümbükoğulları ise kabadayı kişiliğinden ötürü kendisinden korkan halktan sürekli para alarak tüccar olmuş bir kişinin ailesidir. Halıcızadeler denen eşraf ise, bölgeye geldiğinde her gün bir hırsızlık olayı yaşanmaya başlayan birinin ailesidir. Bu kişi dükkân açtıktan uzun bir süre sonra dükkânında camiye ait bir halı bulunmasına rağmen, bu adam camiden çıkmadığı ve sürekli yoksullara yardım ettiği için kimsenin onu suçlayamaması nedeniyle giderek zenginleşmiştir. Anlatıcının söylediğine göre, dükkânlarından çıkan cami halısı sebebiyle adları "'*Halıcı*'"ya çıkan bu aileye göre ise "*babaları buraya gelip halı tüccarlığı yap*"tığı için isimleri Halıcızadelerdir.

[408] Nesin, *Gıdıgıdı,* s. 142.

Hocazadeler ise, zamanında buraya tiyatro kumpanyasıyla gelip, giderek işleri büyütmüş bir ailedir. Anlatıcıya göre, "*Bunlar gelmiş, milletin ahlakı bozulmuş. Karı satmak, kiralamak, oturağa oyuncu kız vermek hep bunda…*"dır[409]. Ancak bir süre sonra tiyatronun oynandığı kahveyi satın alıp zamanla orayı otele çevirdikten sonra daha önce yaptıklarına tövbe eden bu adam hacca gidip geldikten sonra ona hoca denmeye başlanmış ve adı böylece Hocazadeler'e çıkmıştır.

Aziz Nesin anlatıcı aracılığıyla, bu insanların zengin olmasını öncelikle oranın yerlisi olmamalarına bağlar. Bu eşrafın hepsi bölgeye ilk kez geldiğinde, kimse onların kim ve nasıl insanlar olduklarını bilmemektedir. Bu yüzden kimsenin kendilerini tanımamasından faydalanarak hırsızlık ve dolandırıcılık yapabilmişler ve bölgenin en zenginlerinden olmuşlardır. Yazar, ikinci olarak bu insanların zenginliğini, karakterlerindeki bozuklukta görür. Hırsızlık, dolandırıcılık gibi yollarla bölge insanlarını sömürerek zengin olan bu kişiler, bir süre sonra zenginlikleri sebebiyle halkın saygısını kazanarak olumsuz bir yapı sergilerler. Öykünün son paragrafı, anlatıcının sözleriyle Nesin'in zenginlere karşı görüşlerini dile getirir:

"*İşte bizim eşraftan kişiler bunlar. Hiçbiri buralı değildir, hep dışardan gelip sonradan eşraf oldular. Allaha bin şükür, bizim buranın yerlisi çok namuslu olduğundan, içimizden hiç eşraf çıkmaz...*"[410]

"Helal Olsun" (1959) öyküsünde ise semboller aracılığıyla zenginlik eleştirilir. Üçüncü kişi anlatıcı tarafından anlatılan öykü Zengo adında, genç, yaşlı demeden herkesi canice öldüren birinin yakalanmasıyla başlar. Zengo, doğduğunda "*katır başlı bir çocuk*"[411] olan, çocukken hayvanları ısırıp koparark öldüren ve bu yüzden kimse tarafından sevilmeyen biridir. Çok zengin olan Zengo bir gün beğendiği bir kızın babasına yüksek miktarda başlık parası vererek kızı alır. Gerdek gecesine kadar Zengo'nun yüzünü görmeyen kız, o gün onu görerek çığlık atar ve kaçmak ister. Zengo kıza kendisinden korkmamasını, isterse yarın babasının evine dönebileceğini söylemek istese de kızın çığlıklarından bir türlü bunu söyleyemez. Korkudan bayılan kıza yaklaşarak onu okşaya okşaya boğan Zengo ertesi gün dağa çıkar. Bir hafta

[409] Nesin, *Mahmut ile Nigar,* s. 122.
[410] A. g. e., s. 129.
[411] Nesin, *Aferin,* s. 82.

sonra kızın babasını, kendi kardeşlerini öldüren Zengo, önüne gelen herkesi kesip doğramaya ve öldürmeye başlar. Yakalanıp mahkemeye çıktığında onu savunacak hiçbir avukat bulunamaz. Zengo tüm malvarlığını satıp en sonunda bir avukat bulmayı başarır. Savunma günü geldiğinde aldığı parayı hak etmek isteyen avukat, Zengo'yu idamdan kurtaramayacağını bilse de bir saat boyunca onun ne kadar iyi olduğunu, yüzüne bakarak onun kötülük yapamayacağının anlaşılabileceğini söyler. Avukatın söylediklerinden tek etkilenen Zengo olur. Mahkemenin verdiği kararla idama gönderilen Zengo, tüm parasını avukata verir.

Öyküdeki sembollerden ilki, öykü başkişisinin adının Zengo oluşudur. Zengin kelimesinin kısaltılarak bir lakap gibi halk ağzında söylenişi olan bu sembol, Zengo'nun zengin biri olduğunun söylenmesiyle netlik kazanır. Bir diğer sembol, Zengo'nun çirkin bir yüze sahip olmasıdır. Nesin'in hayattaki duruşunu belirleyen temel unsur, onun zenginliğe ve zengin kişilere karşı oluşudur. Dolayısıyla Zengo'nun çirkin bir yüze sahip oluşu, onun karakter bozukluğunun sembolleşmesidir. Öyküdeki bir diğer sembol, onun karakter bozukluğunu sağlam bir temele oturtur. Zengo evlendiği kıza karşı ne kadar iyi davransa da kızın ondan korkması, zengin insanların sömürüsünden kaçınmayı simgeler. Kızın ondan korkmasıyla herkesi canice öldürmeye başlayan Zengo'nun bu davranışı, zenginlerin halk üzerindeki ezici etkisi ve maddi ve manevi anlamda onlar üzerinden kâr elde ederek halkı zor şartlar altında bırakması olarak değerlendirilmelidir.

Kimsenin sevmediği Zengo'nun iyi özelliklerini söyleyen tek kişinin avukatı olması da zenginlik eleştirisi açısından önemlidir. Avukat, Zengo'nun savunulacak hiçbir yönü olmadığını bildiği halde ondan aldığı parayı hak etmek istediği için onun iyi biri olduğunu söyler. Bu durum, zengin insanların yanında sadece maddi çıkarları olan kişilerin yer almasının sembolleştirilmesidir. Zenginliği temsil eden Zengo, yalnız biridir ve bu yalnızlığının farkındadır. Onun hırçın oluşu yalnızlığının sonucuyken aynı zamanda hırçın olduğu için yalnızlaşır. Öykünün sonunda onun yaptığı kötülüklerden dolayı idam edilmesi, yazarın arzu ettiği ideal bir dünyayı simgeler. Güçsüz ve savunmasız insanlar üzerinden maddi kazanç sağlayan zenginlerin cezalandırılması, zengin-fakir ayrımını ortadan kaldıracağı için yazarın dünya görüşü doğrultusunda arzu edilen bir sonuçtur.

Aziz Nesin'in öykülerinde zenginler, halkın sadece emeğini değil dini duygularını da sömürürler. Bu sömürünün işlendiği öykülerden biri, "Dik Marka İkonlar"dır (1959). Gelişmiş ülkelerden birinde büyük bir şirket, *"halkın dini duygularını geliştirmek için"* ikon üretmeye ve satmaya karar verir. Ancak tüm dünyada satışa çıkan bu ikonlar çok fazla satılmadığı için şirket, "*büyük ticaret firmalarının, fabrikaların yaptığı gibi, sanat ve edebiyatı koruma yolu*"yla bu ikonların satışını arttırmaya karar verir. Bu amaçla tüm edebiyatçılar arasında bir hikaye yarışması düzenleyerek "*ikonların satışına yarayacak en güzel hikayenin yazarına yirmibin dolar ver*"ileceğini[412] duyururlar. Nesin bu bilgiyi, anlatılan öykünün arasında verir. Yarışmayı kazanmış olan öykü, okuyucunun bu ara bilgiden önce ve sonra okuduğu öyküdür.

Öykü, dinine çok bağlı bir kadının sürekli ziyaret ettiği bir kilisede bulunan İsa ikonunun hareket ettiğini fark etmesiyle başlar. Hareketini, kendisinden başka kimsenin fark etmediği bu ikonu alıp evine götüren kadın, sabah evde ölü olarak bulunur. Bunun üzerine ikonun gerçekten hareket ettiğini anlayan bilim adamları yaptıkları araştırmalar sonunda ikonu hareket ettiren gizin formülünün Dik Marka İkonlar olduğunu anlarlar. Bu öyküyle birlikte "*DİK MARKA İKONLAR ORTAKLIĞI kısa zamanda milyonlar kazan*"ır[413].

Aziz Nesin'in öykünün temelinde eleştirdiği durum, zengin şirketlerin insanların dini duygularını kullanarak para kazanmayı amaçlamalarıdır. İkon üreterek, dini açıdan duyarlı ve insanlara faydalı olduklarını göstermeye çalışan şirketin asıl amacı daha fazla para kazanmaktır. Bu amaçları, ikonların satışından kâr elde edemedikleri için bir öykü yarışması düzenlemek istemeleriyle açıkça kendini gösterir. Nesin, bu yarışma aracılığıyla sanat ve edebiyatı desteklemeyi amaçladıklarını söyleyen tüm zenginlere de eleştiri yöneltir. Şirket ve fabrika sahiplerinin sanat ve edebiyata yatırım yapmaları, kültürel alanları korumaya karşı bilinçlerinden değil, dünyadaki tüm değerlere karşı tutumlarında da gösterdikleri gibi zenginliklerini arttırmaktır. Nesin'in zenginlere karşı ortaya koyduğu tüm bu düşünceleri, sınıfsal ayrılıklar noktasında sorumlu tuttuğu tüm üst sınıflara yönelik eleştirileri barındırır.

[412] A. g. e., s. 134.
[413] A. g. e., s. 135.

3. ZENGİN-FAKİR AYRIMI

Bir ülkenin ekonomi politikaları, toplum içindeki sınıf ayrılıklarına neden olabileceği gibi, bu ayrılıkların giderek keskin çizgilerle belirginleşmesine de yol açar. Türkiye'de sınıfsal ayrılıklar, ekonomi işleyişinde hız kazanan kapitalist sistem sebebiyle zengin ve yoksul sınıf arasındaki gelir farkının giderek artmasıyla ortaya çıkmıştır. Aziz Nesin, sınıfsal ayrılıklara yönelik düşüncesini anılarında, çocukluğunda yoksulluğunu görmemesi için vapurda zengin bir arkadaşından kaçarken elini kapıya sıkıştırmasıyla şu şekilde dile getirir: "*Kendimi bildim bileli, iliklerime dek işleyen zenginle yoksul ayrımını derinlemesine bir acıyla duyuyordum.*"[414] Nesin'in kendi yaşantısından ve gözlemlerinden yola çıkarak yazdığı öykülerinde ülkenin ekonomik sisteminin belirlediği sınıfsal eşitsizlik sorunu ağırlıklı olarak işlenirken gelir ayrılıklarının yol açtığı yaşamsal farklılıklar üzerinde durulur.

Öldükten sonra ruhunun sürekli kalıp değiştirmesi sebebiyle 12. Yüzyıl'da bir kişinin ruhuna bürünen başkişinin, bu dönemde yaşadıklarını anlattığı "Tarih Boyunca Düello" (1955), Nesin'in sınıfsal ayrılıklar üzerinde durduğu bir öyküdür. Öykünün anlatıcısı olan başkişiyi sarayına davet eden Fransa Kralı Altıncı Louis, Papa ve Şövalye dö Gargaren'in düello yapmaya karar verdiklerini, Şövalye'nin kendisi dövüşecek yoksul bir adam bulduğunu, Papa'nın da "acıyarak" ev kirasını veremeyen başkişinin kendisi için dövüşmesini "*lütfen kabul et*"tiğini ve başkişi eğer ölürse on lira, ölmezse "*iki buçuk papel*"[415] vereceğini söyler.

Zengin insanları temsil eden Papa ve Şövalye'nin kendileri yerine dövüşecek yoksul insanlar bulmaları iki yönüyle değerlendirilebilir. İlk yönüyle, yazar, maddi açıdan üstün insanların kendi çıkarları için alt sınıfları kullanmalarını, ikinci yönüyle de yoksulların, başkaları için dövüşmeyi kabul edecek kadar maddi sıkıntı içinde olmalarını eleştirir. Öyküde Şövalye'nin ve Papa'nın kurdukları diyaloglar, yazarın zenginlerin yoksullara karşı küçümseyici tavırlarını ve onların sorunlarına üstten bakışını yansıtmayı amaçlaması bakımından önemlidir:

[414] Nesin, *Böyle Gelmiş Böyle Gitmez 2,* s. 141.
[415] Nesin, *Yedek Parça,* 24. b., 2010, s. 41.

"*- Asil şövalye!.. Bin lira bahse girerim ki, benimki sizin zibidiyi temizleyecek!..*

- Muhterem peder, benimki açlıktan kurumuş olduğundan, bir pire gibi zıp zıp zıplayacak… Üstüne ikibin lira oynarım."[416]

Şövalye ve Papa için, kendileri yerine dövüşen insanların yoksulluğu, sorgulanması gerekli bir sorundan çok, açlıkları sebebiyle daha iyi dövüşecekleri üzerine bahis oynanabilecek bir araçtır. Papa'nın kendisi yerine dövüşmesini istediği başkişiye "acıdığının" özellikle belirtilmesi, zengin kişiliğiyle Papa'nın samimiyetinin ve başkişinin kendisi için dövüşmesini "lütfederek kabul etmesi"yle de alt sınıfı küçümseyici bakışının eleştirildiği kısımlardandır.

Düelloda ölen kişiye daha çok para verilmesi sebebiyle başkişinin ve diğer yoksul adamın birbirlerini öldürmesiyle anlatılan olay sona erer ve başkişi, ruhunun yer değiştirmesiyle ilgili düşüncelerini belirtir. Nesin öyküde, ruhu yer değiştiren ölü bir adam aracılığıyla sınıf ayrılıklarını işleyebileceği bir kurgu yaratmayı amaçlamıştır. Yazarın bu amacı, başkişinin, "*yaşam kavgası denilen bu dünya konukluğunda, üç beş kuruş uğruna, başkalarının yerine dövüşüp gebermekten bıktı*"ğını[417] söylemesiyle açıklığa kavuşur. Başkişinin bu sözleri, Nesin'in yoksulların gerçek dünyadaki yaşam koşullarına yönelik düşüncelerini içerir. Öldükten sonra ruhu sürekli yoksul insanların kalıbına giren başkişinin para kazanabilmek için başkalarının yerine dövüşmesi gibi gerçek dünyada da yoksullar, zenginlerin hâkimiyetinde, onlar için çalışmak zorunda kalırlar. Yoksulların, yaşamlarını sürdürebilmek için kazandıkları paraya karşılık, üst sınıflara kazandırdıkları daha fazladır. Öyküde, Şövalye'nin ve Papa'nın çıkarları için dövüşen yoksullar gibi gerçek dünya da üst sınıfların daha fazla zenginleşebilmek adına kendileri için çalıştırdıkları yoksullarla doludur.

Öyküde ele alınan olay, Jean Paul Sartre'ın "*savaşı zenginler çıkarır, yoksullar ölür*" sözünün öyküleştirilmesidir. İki yoksulun şövalye ve papa için savaşmalarıyla bu söz somut anlamını da korur. Papa aracılığıyla dinler ve dinlerin yarattığı ideolojiler temsil edilirken şövalye, soyluluk ve savaşı temsil eder. Yazara göre

[416] A. g. e., s. 42.
[417] A. g. e., s. 43.

dinlerin ve zenginlerin yarattığı savaşta ezilen ve ölen yoksul halktır. Olayların tarihte geçmesi zengin-yoksul arasındaki çatışmanın tarihselliğine yapılan bir vurgudur. İki sınıf arasındaki ayrım, tarihten bugüne değişim göstermeden gelerek sürekliliğini sürdürür.

Zengin bir kadının yoksul bir ihtiyarı evine davet etmesiyle yaşananların anlatıldığı "Üç Meleğin Anası" (1957), iki sınıf arasındaki farkı işleyen öykülerden bir diğeridir. Yorgunluğu ve açlığı sebebiyle yolda güçlükle yürüyen bir ihtiyarı arabasına alıp evine götüren zengin kadınla iki sınıf arasındaki zıtlıkların ilki kurulmuştur. "*Ayaklarını zorlukla sürükleyen*", "*avurdu avurduna geçmiş sıska ihtiyar*"ın yoksulluğunu betimleyen cümlelere karşılık, zengin kadın, mavi arabasının içinde, "*şiir gibi*" oluşuyla tasvir edilerek sınıfsal ayrılıkları temsil eden yapıları çizilmiş olur. Yoksulluğu nedeniyle zorlukla yürüyen ihtiyara karşılık, arabanın içindeki zengin kadının varlığı, sınıf sorununa yönelik bir tespitin sunulduğu ilk kısımdır.

Sınıfsal farklılıklar üzerinde durulan diğer kısım, zengin kadının, yolda yürüyen ihtiyarı arabasına davet edip yolda tek kelime konuşmayarak evine götürmesiyle devam eder. Zengin kadının eve girdikten sonra ihtiyarın soyunmasını istemesiyle ihtiyar, kadının kendisinden hoşlandığını düşünse de zengin kadının asıl amacı öykünün sonunda ortaya çıkar. İhtiyar soyunduktan sonra hizmetçisine çocukları çağırmasını emreden zengin kadın, çocuklara ihtiyarı göstererek: *"- Bakın, bunu görüyorsunuz ya... Nasıl iskelete dönmüş. Eğer yemek yemezseniz siz de işte bunun gibi olursunuz.*"[418] der.

İhtiyarın öykünün sonuna dek süren kadının kendisinden hoşlandığına yönelik umudu, kendisini kadınla aynı seviyede gördüğünün göstergesidir. İhtiyarın bu düşüncesine karşın kadının öykünün sonunda söyledikleri, kendisi ve ihtiyar arasında gördüğü farklılığı açık bir ifadeyle ortaya koyar.

Bu noktada zengin kadının çocuklarına ihtiyardan bahsederken kullandığı sözcükler üzerinde durmak da zengin kadının tavrını değerlendirmek açısından

[418] Nesin, *Mahallenin Kısmeti,*22.b., 2010, s. 110.

önemlidir. Kadının ihtiyar için *"bu"* demesi, yoksulluğundan ötürü ihtiyarı ötekileştirerek küçümsediğini gösterir. Kadına göre ihtiyar insani özellikler taşıyan bir kişi değil gösterilip sakınılacak bir eşya niteliğindedir. Nesin, ihtiyarın yanında kullandığı bu sözcüklerle zengin kadının tavrını ahlaki yönden de eleştirir. Öyküde Nesin, kadın ve kendisi arasında sınıfsal farklılıklar görmeyen ihtiyara karşın zengin kadını, açık ve küçümseyici söylemlerle bu farklılığı vurgulayan biri olarak yaratmasıyla bu kişilerin alt ve üst sınıflar arasındaki ayrıma yönelik farkındalıkları üzerinde de durmuştur. Kendisini kadınla eşit gören ve bu yüzden kadının kendisinden hoşlandığı konusunda tereddüt yaşamayan ihtiyar, alt sınıf oluşu üzerine düşünmezken, zengin kadın bu sınıfsal farklılığın ayırtındadır. Nesin'in eleştirisi üzerinde genel bir çıkarımla, kişiler ve sınıflar arasındaki eşitsizliği yaratanın ve bu farklılıkları keskin çizgilerle belirleyen temel etkenin zenginlerin oluşturduğu üst sınıflar olduğu söylenebilir.

Nesin'in *Ölmüş Eşek* kitabındaki "İlk Mektup" (1957) öyküsü, zengin ve fakir ayrımının açıkça işlendiği öykülerden bir başkasıdır. Öldükten sonra morgda gömülmeyi beklerken birbiriyle konuşan ölülerden biri, başkişi olan Ölmüş Eşek'e bir eşek kardeşin başından geçenleri anlatır. Sırtındaki çok ağır yüklerle sıcak bir günde deniz kıyısında yolu düşen bir eşek, deniz kıyısındaki yalılardan birinin balkonunda bakımlı bir eşeğin "*elinde, içindeki buzdan dışı terleyen bir cam içki bardağı…*"yla şezlonga uzanarak keyif sürdüğünü görür. Bunun üzerine iki eşek arasında geçen diyalogun anlatıldığı kısımda kişiler arasındaki farklılık öne çıkar:

"*- Yani, o kurumun da ne oluyor, alt yanı sen de yaşıyorsun, ben de yaşıyorum… demiş.*

Balkondaki eşek, yük altında ıhlayıp pıhlayan eşeğe,

- Evet, sen de yaşıyorsun, ben de yaşıyorum ama, sen işte öyle yaşıyorsun, ben de işte böyle yaşıyorum! demiş."[419]

Nesin'in öyküde anlatılan bu iki karaktere eşek sıfatı yüklemesi iki farklı yönde değerlendirilebilir. Yük altında terlemiş ve yorulmuş olan karakterin eşek oluşu, Nesin'in taşımacılık işlevindeki eşekle, yaşamını sürdürebilmek için ağır şartlar

[419] Nesin, *Ölmüş Eşek,* 21.b., 2011, s. 8.

altında çalışmak zorunda kalan yoksul insanlar arasında benzerlik kurmasından kaynaklanır. Yalısının balkonunda dinlenen karakteri eşek olarak nitelendirerek de yazarın, zengin insanlara yönelik hakaret içerikli eleştiride bulunduğu söylenebilir. İncelediğimiz bir önceki öyküde gördüğümüz gibi bu öyküde de alt sınıfı temsil eden eşek, zengin eşekle arasında bir farklılık görmeyerek zengin eşeğin kendisini küçümseyen tavırlarına anlam veremez. Ona göre ikisinin de yaşıyor oluşu, eşit olmaları için temel nedendir. Fakat zengin eşek, yaşam biçimi ve koşulları bakımından aralarındaki ayrılığı vurgulayarak sınıfsal eşitsizliğin ve kendisinin üstün yaşamının farkında olduğunu gösterir.

Aziz Nesin, sınıfsal eşitsizlik konusunu ele alırken, ölüler ve diriler arasındaki farklılıkla zenginler ve fakirler arasında benzerlik kurar. Aynı kitabındaki "Ondördüncü Mektup"ta (1957) morgda uzun süredir resmi işlerin tamamlanmasını bekleyen ölüler, "*teşrihhaneye*" gideceklerini öğrendikleri zaman sevinçlerinden bağrışmaya başlarlar. Bu sevinç gösterisi üzerine Ölmüş Eşek'in yaptığı tespit, Nesin'in eleştirisi bakımından önemlidir:

"*Yazmıştım, ölülerin seslerini diriler duymaz; tıpkı dünyada gerçekten yaşayanların, kendilerini yaşıyor sananların seslerini duymadıkları gibi...*"[420]

Aziz Nesin'e göre dünyada gerçekten yaşayanlar, maddi imkânlarından dolayı yaşamın keyfini sürebilen, insanca yaşayabilen zenginlerdir. Kendini yaşıyor sananlar ise gününü kurtarabilmek için yaşayan, insani gereksinimlerini karşılamaktan başka yaşamın hiçbir noktasında varlık gösteremeyen yoksullardır. Alt sınıf insanların yaşadıkları maddi sıkıntıların ve zorlukların boyutu ne olursa olsun onların bu sorunlar karşısında çıkardıkları sesler, eşitlik ve hak talepleri üst sınıflar tarafından görmezden gelinir. Bu bakımdan yoksul sınıflar, seslerinin duyulması imkânsız olan ölüleri, zengin sınıflar ise ölülerini çoktan unutmuş dirileri temsil ederler.

Mezara gömüldükten sonra da ölüler arasındaki olayların devam ettiği "Yirminci Mektup"ta (1957) karısından sonra ölen bir adam, karısını başka bir adamla aynı

[420] A. g. e., s. 88.

mezarda görür. Bunun üzerine adam, karısının öldükten sonra kendisini aldattığını düşünse de adamın aldığı özel aile mezarlığı ikinci kez başkasına satıldığı için böyle bir durum yaşanmıştır. Anlattıkları aracılığıyla ölmeden önce yoksul bir insan olduğunu anladığımız Ölmüş Eşek, adamın özel mezar yeri aldığını duyması üzerine, öldükten sonra "varsıl-yoksul ayrımının kalmadığını sandığını"[421] söyler fakat durum böyle değildir; başka bir ölünün söylediğine göre ölüler arasındaki eşitlik vücutları iyice çürüdükten sonra sağlanacaktır. Bunun üzerine, "*O dünyada sıkıntı çekenler öteki dünyada rahat edecekler diye boşuna avunup durmuşuz.*"[422] diyen Ölmüş Eşek, öldükten sonra da devam eden sınıfsal eşitsizlik konusundaki tepkisini dile getirir. Bu tepkinin içinde yaşayanların dünyasında yoksulları "avutmak" adına söylenenlere karşı bir eleştiri de bulunmaktadır. Bu bakımdan öbür dünya inanışından yola çıkarak dini bir söylem olarak yorumlayabileceğimiz sözlerin "avuntu" olduğunu dile getiren Ölmüş Eşek'in, sınıf ayrılıkları konusuna dini bir eleştiri getirdiği de söylenebilir.

"Yirmibirinci Mektup"ta (1957) Ölmüş Eşek'le beraber aynı mezara gömülen dört ölü arasında geçen Türkiye nüfusuna dair konuşmalar da sınıf ayrılıkları üzerine tespitler içerir. Mezarın en üstüne, henüz gömülmüş olan ölü adam Türkiye'deki nüfus fazlalığından şikâyetçidir. Ona göre "kırk milyon insan yerine yirmi milyon insan olsa doğal olarak yoksulluk da" olmayacaktır. "*Çünkü, kırkmilyonun yediği yumurtayı, eti, sütü, yemişi yirmi milyon insan yiyecek*"tir. Ölü adama göre aynı düşünce sistemiyle, yirmi milyon insan yerine on milyon insan olsa işsizlik de kalmayacaktır; on milyon yerine, beş milyon insan olsa herkesin iki üç evi olacağı için konut sıkıntısı da yaşanmayacaktır.

Yeni gömülen ölü adamın söylediklerine gülen başka bir ölü ise bu fikri oldukça komik bulur. Bu ölü adamın söyledikleri Nesin'in düşüncelerini taşır:

"- *Çok haklısınız, dedi, hesap ortada, Türkiye'de beşmilyon yerine ikimilyon insan yaşasa çok daha bolluk, rahatlık olacak... Ama zaten böyle değil mi bugün*

[421] A. g. e., s. 145.
[422] A. g. e., s. 146.

ülkemizde... Türkiye'de taş çatlasa bugün insan gibi ancak ikimilyon insan yaşıyor."[423]

Nesin, bir insanın doğduğu için yaşamak zorunda olmasıyla insanca yaşaması arasındaki farklılık üzerinde önemle durur. Türkiye'de öykünün yazıldığı dönemlerde nüfus her ne kadar hızla artsa da yazara göre gerçekten yaşayan insanların sayısı çok azdır. Nüfusun büyük bölümü, günlük azami ihtiyaçlarını karşılayarak ömrünü tüketirken, geri kalan azınlık hayatın anlamına vararak, "*insan gibi*" yaşarlar. Toplum içinde sınıf ayrımını gösteren bu farklılık, geçim sıkıntılarıyla yaşayan çoğunluğun, zenginlerin rahatını sağlamak için çalışmalarıyla ortaya çıkar. Bir döngü şeklinde tersinin de mümkün olduğunu, yoksul çoğunluğun zengin azınlığın rahatı için çalışmalarına sebep olan unsurun sınıfsal farklılıktan kaynaklandığını söylemek de doğrudur. Ölmüş Eşek'in altında yatan ölü adamın da söylediği gibi Türkiye'de yaşayan kırk milyon insanın otuz sekiz milyonu, geri kalan iki milyonun insanca yaşayabilmesi için çalışan; yaşayamayan ve yaşamadan ölenlerden oluşur.

Mezardaki ölüler nüfus üzerine tartışırken duydukları bir bando sesiyle, ünlü birinin defnedilmek için getirildiğini anlarlar. Ancak bando sesi giderek uzaklaşınca Ölmüş Eşek cenazenin, özel mezarlıklar bölümüne götürüldüğünü anlar. Ölmüş Eşek'in bulunduğu yerse "*mezarlığın gecekondu mahallesi gibi bir yer*"dir[424]. Bando eşliğinde mezarlığa getirilen ünlü ölünün aksine mezarlıkta, bir tahta parçası üzerine ismi yazılmış olan, aynı mezara girmiş ölüler de vardır. Yoksul ve zengin arasındaki fark sadece yaşarken değil öldükten sonra da kendisini gösterir ve insanlara maddi varlıklarına göre değer biçilerek davranılmasıyla ortaya çıkar.

Nesin'in öykülerinde sınıf çatışması toplumun farklı kesimlerinden kişiler aracılığıyla işlenir. Ev sahibi-kiracı ilişkisini ele alarak sınıfsal farklılıkları ele alan "Toros Canavarı" (1957), basit ve doğrudan söylemlerle bu farklılıkların dile getirildiği bir öyküdür. Evi daha fazla paraya kiraya vermek istediği için uzun süredir Nuri Bey'in evi boşaltmasını isteyen ev sahibine karşılık maddi durumunun

[423] A. g. e., s. 153.
[424] A. g. e., s. 156.

yetersizliğinden dolayı uygun fiyata bir ev bulup taşınamayan Nuri Bey, ev sahibiyle bu yüzden sorunlar yaşamaktadır. Nuri Bey, evde olduğu bir gün ev sahibinin geldiğini öğrendiğinde oldukça tedirgin davranır. Bu tedirginliğe anlam veremeyen karısıyla Nuri Bey arasında geçen diyalog, ev sahibi hakkında tespitler içerir:

"*Karısı Mehpare Hanım,*
- İyi ya gelsin, dedi, hoş geldi safa geldi, adam yiyecek değil ya...
Nuri Bey,
- Yer yer, diye fısıldadı, herifin koskocaman beş apartmanı var. Yer..."[425]

Zengin oluşu temelinde söylenenlerle ve yapılan betimlemelerle karakter yapısına yönelik izlenimler edindiğimiz ev sahibi çıkarcı ve paragöz biridir. Bu özellikleri sebebiyle ev sahibi, kiracı Nuri Bey'den daha baskın kişiliğiyle ön plana çıkar. Sahip olduğu apartmanlarla zengin insanları temsil eden ev sahibi, aynı sahiplikler sebebiyle Nuri Bey'in korktuğu bir kişiliğe bürünür. Nuri Bey'in söyleminden yola çıkarak derinlemesine bir çözümleme yapılacak olursa, ev sahibinin "ye"mesinden korkulması bir metafor olarak değerlendirilebilir. Pek çok evi olmasına rağmen daha fazla para kazanabilmek için yoksulluğunu bildiği kiracılarını evden çıkarmakta kararlı olan ev sahibinin kiracılarının zor durumunu görmezden gelmesi, onları tüketmesi olarak düşünülebilir. Evini "aylığı bin liraya babasının oğluna bile"[426] verebileceğini söyleyen ev sahibinin yoksul insanların sorunlarını görmezden gelmesi, bu insanları yok sayması anlamına gelir. Bu durumda, kiracılarının uygun bir ev bulup çıkmalarını bile beklemeyen ev sahibi, kiracılarını daha da zor durumda bırakarak onları yok edebileceğini göstererek "ye"me metaforunun gerçek boyutunu ortaya koyar.

Aziz Nesin'in öykülerinde halkın içinden kişilerin sınıfsal ayrılıklara değin yaşadıkları, düşündükleri ve dile getirdikleri yaşamın her alanıyla ilgilidir. Eleştirinin farklı alanlardan yola çıkarak dile getirildiği öykülerden biri de aynı kitapta yer alan "Hepsi Hepsi İyi"dir (1957). Başkişinin ulaşım araçlarının kullanımıyla ilgili yaptığı tespitlerle sınıf ayrılığını dile getirdiği öyküde başkişi, otobüslerde birinci ve ikinci

[425] Nesin, *Toros Canavarı,*21.b., 2011, s. 5.
[426] A. g. e., s. 6.

mevki gibi ayrım olmadığı için birinci mevki insanlarının genelde taksiye veya dolmuşa bindiklerini söyler. Toplum içindeki zengin-fakir ayrımı, tüm sosyal alanlarda kendini gösterdiği gibi ulaşım konusunda da ortaya çıkar. Taksi ve dolmuşlar daha konforlu ve pahalı oldukları için birinci mevkinin zengin insanlarına aitken otobüsler, kalabalık ve ucuz oluşu sebebiyle sınıfsızdır. Yoksulların otobüsleri kullanımı bir tercih değilken zenginlerin hangi taşıma aracını kullandıkları bir tercihin sonucudur. Bu nedenle zengin ve fakir arasındaki ayrımın sosyal yaşama yansıdığı her alan, Nesin için eleştiri sebebidir.

Aziz Nesin, toplum içindeki sınıfsal ayrılıklara yönelik öykülerini, herkesin anlayacağı bir dille yazmayı amaçlar. Bu doğrultuda yazdığı "Esneyen İnsanlar Ülkesi" (1958), masal türüyle iç içe geçmiş bir öykü olmasıyla sınıfsal oluşumlara dair eleştirileri dolaylı fakat anlaşılır bir dille anlatır. Bir masal tekerlemesiyle başlayan öykünün giriş kısmı Nesin'in eleştirel üslubunu içeren bir dille yazılmıştır: "*Bir varmış, bir yokmuş, sana varsa bana yokmuş, bana varsa ona yokmuş.*"[427] Öykünün girişindeki bu tekerleme okuyucuya, öyküde anlatılanların hangi konuda olacağına dair ipuçları verir.

Öyküde olayların geçtiği ülkede herkes mutluluk içinde yaşarken bir gün, insanların bir kısmının zayıflayıp küçüldüğü, diğer kısmının ise şişmanlayıp irileştiği bir salgın hastalık ortaya çıkar. Ancak insanların bazıları yavaş yavaş küçüldüğü ve bazıları da yavaş yavaş irileştiği için kimse bu durumun tuhaflığının farkında değildir. Hatta ülkede "*doğuştan küçük olanlarla, doğuştan büyük olanlar, oldum olasıya bu işin böyle gelip böyle gittiğini sanırlar, bunda hiçbir ayrılık, uygunsuzluk, olağanüstülük görmezler.*"[428] Gittikçe büyüyenler kendilerinden daha büyüklerini gördükçe onlar kadar iri olmayı isterken gittikçe küçülenler ise kendilerinden küçük olanları gördükçe durumlarına şükrederler. Ancak bir gün büyüyenlerin büyümesi ve küçülenlerin küçülmesi durmuş, eskiden büyük olanlar hızla küçülmeye başlamışlardır. Giderek küçülenlerden bazıları yok olma korkusuyla intihar etmiş, bazıları da ağlayıp haykırarak bu soruna çare aramaya çalışmışlardır. Düşünüp taşındıktan sonra başka bir ülkeden dünyanın en büyük şişmanlama uzmanını

[427] Nesin, *Memleketin Birinde,* 19.b., 2010, s. 79.
[428] A. g. e., s. 80.

getirerek bu duruma son vermeye karar vermişlerdir. Gelen uzman, herkesin onu dikkatle izlemesini, onun yaptığı her şeyi tekrar etmesini istemişse de uzman bu ülkedeki şişman insanlardan farklı bir yaşam şekli sergilememiştir. Uzun süre ülkede kalan uzman herkese onun yaptığının aynısını yapmayı tembih ettikten sonra ülkesine geri dönmek için vapura bindiğinde bir gece önceden uykusuz olduğu için esnemiştir. Bunu gören ülke insanları hep birlikte sevinç içinde bağırarak uzman gibi esnemeye ve gerinmeye başlamışlardır. O günden sonra o ülkedeki irilerin zayıflayıp küçülmeleri durmuş, insanların tamamı "*esnemekten, gerinmekten vakit bulup da yaşaya*"madıkları[429] için küçülenler hep küçük büyükler de hep büyük kalmaya devam etmişlerdir.

Aziz Nesin, ülke insanlarının bazılarını küçültüp bazılarını büyüten bir salgın hastalık metaforuyla Türkiye'deki erken dönem kapitalizminin yol açtığı sınıflar arasındaki gelir farklılığının artışını çağrıştırır. Öyküdeki küçülen insanlar gitgide fakirleşen halk ve büyüyenler de giderek zenginleşenlerdir. Ülke insanlarının birden bire değil de yavaş yavaş küçülmeleri ve büyümeleri sebebiyle insanların yaşadıkları durumun tuhaflığını fark etmiyor olmalarıyla insanlar arasında günden güne belirmeye başlayan farklılığın kimsenin dikkatini çekmemesi ve insanların bu duruma alışmış olmaları eleştirilir. Nesin'in eleştirisi, anlatıcının yeni doğan büyük ve küçük çocukların hiçbirinin bu durumu sorgulamadıklarını söylemesiyle sınıf gözetmeksizin toplumun tüm kesimlerine yönelir. Bu eleştiri, zenginlere ve fakirlere yönelik iki çizgiye ayrılsa da toplumun tamamı bağlamında devam eder. Büyüyenlerin, kendilerinden daha büyükleri gördükçe onlar gibi olmayı istemeleri, zenginlerin sahip olduklarıyla yetinmemeleri, hep daha fazlasını arzulamalarına yönelik bir eleştiri taşır. Giderek küçülenlerin söylemlerine yönelik ise dini bir eleştiri yapıldığı söylenebilir.[430] Kendilerinden daha küçük olanları gördükçe, bu durumu sorgulamak ve değiştirmek yerine insanların kendi hallerine şükretmeleri Nesin'e göre eleştirilmesi gereken bir davranıştır. Yazar bu tavrıyla, zenginler gibi fakirlerin de sadece kendilerini düşünmeleri noktasında eleştirilmesi gerektiğini kabul eder.

[429] A. g. e., s. 83.
[430] Bu konudaki ayrıntılı bir inceleme, "Dini İnançlar" başlığı altında yapılacaktır.

Öyküde bir zaman sonra büyüyüp küçülme durumunun sona ermesi, sadece zenginlerin küçülmeye başlamasıyla Nesin'in siyasi görüşleri doğrultusunda bir yaşam arzusunu dile getirdiği söylenebilir. Tüm öykülerinde eşitlikten yana olduğunu gördüğümüz Aziz Nesin, zengin-fakir ayrımının kalmayacağı, herkesin eşit haklara sahip olduğu bir sosyalist ülke arzusundadır. Ancak bu duruma farklı bir açıdan yaklaşmak da mümkündür. Öyküde giderek küçülmeye başlayan büyüklerin bir uzman çağırarak bu duruma çözüm bulmak istemeleriyle Nesin'in, ülkede uygulanan ekonomi politikaları sebebiyle zenginlerin ekonomik bunalımdan geçtikleri bir dönemden bahsettiği de söylenebilir. Her iki durumda da yazarın, sosyalist duygularının ağırlıkta olduğunu söylemek doğru olacaktır.

Öykünün sonunda, küçülmeye başlayan büyük insanların daha fazla küçülmemek için çağırdıkları uzmanın esnemesi ve gerinmesini taklit eden tüm insanların salgın hastalığı durdurmalarıyla yine toplumun tüm kesimlerine eleştiri yöneltilir. Nesin öykünün bu kısmında ironiye ve dolaylı anlatıma başvurmadan, tüm insanların esneyip gerinmeleriyle, toplumun tüm kesimlerinin "uyuyarak", yaşadıkları eşitsizliğin ve ayrımın farkında olmamalarını eleştirir.

"Tamburanın Teli" (1958) de aynı kitap içinde yer alan, masalsı öğelerle yazılmış ve zengin-fakir ayrımını işleyen bir öyküdür. İstanbul'da yaşayan çok zengin bir adam olan Zengin Ahmet Bey, hangi işle uğraşsa çok paralar kazanan, birkaç kuşağa yetecek kadar zengin ve aynı zamanda yoksullara yardım etmesini seven bir adamdır. Bu adam her ramazan akşamı, eskicilik yapan Yoksul Mehmet Ağa'yı iftara davet eder. İyiliksever bir adam olan Zengin Ahmet Bey, yaşadığı zenginlikten artık sıkılarak Yoksul Mehmet Ağa'yı bir köşeye çeker ve ona bu durumdan artık çok sıkıldığını, bir ömür yetecek kadar parası olduğunu söyler. Yoksul Mehmet Ağa'dan istediği, tarif ettiği sur dışındaki kuyuya gidip üç defa "*Zengin Ahmet Bey'in talihi*" diye bağırarak talihini çağırması, ona Zengin Ahmet Bey adına teşekkür etmesi ve onun tüm parasını artık fakire fukaraya dağıtmasını istediğini söylemesidir. Yoksul Mehmet Ağa söylenenleri yaparak "*samur kürkler içinde parmakları yakut, zümrüt taşlı altın, platin yüzüklerle dolu*"[431] Zengin Ahmet Bey'in talihini paranın fakire fukaraya dağıtılması konusunda ikna edemez. Bunun

[431] A. g. e., s. 108.

üzerine Yoksul Mehmet Ağa, kendi talihini merak ederek kuyuya üç defa seslenir ve karşısında "*bir ayağı topal, bir gözü kör, bir kolu çolak, biçimsiz, suratsız, ters, pis bir herif*" belirir.

Öykü, Nesin'in zengin ve fakir ayrımını dile getirmesi bakımından oldukça açık ve doğrudan anlamlar barındırır. İki sınıfın birbirinden farklı yaşantılarının yanında "*talih*"lerinin görünüşü de birbirinden çok farklıdır. Bu ayrıma yönelik tespitler, Yoksul Mehmet Ağa'nın söylemlerinde de ortaya çıkar:

"*Yoksul Mehmet Ağa şaşırmış. Kendi kendine,*

- Bu ne iştir, diye söylenmiş... Bu nasıl iştir böyle? Benim gibi fakir fukara üç kuruşu birarada görmek için gece gündüz çalışır da yine iki yakası biraraya gelmez. Öte yandan dünya kadar zengin biri, 'Artık yeter, istemiyorum!' der, talihi, 'Olmaaaz, ille de vereceğim!' diye tutturur."[432]

Bu söylemden yola çıkararak Aziz Nesin'in halkın kader inancına yönelik bir eleştiri getirdiğini söylemek doğru olacaktır. Yoksul Mehmet Ağa'nın "*Bu ne iştir… Bu nasıl iştir böyle*" sözleriyle ortaya çıkan "şüphe", aslında yaşananların şansla bir ilgisi olmadığını, bu kadar şansın sadece belli kişilere verilmiş olmasının tesadüf olamayacağını düşündüğünü gösterir. Nesin, Yoksul Mehmet Ağa'nın talihinin dış görünüşüyle yoksul halkın çaresiz durumunu dile getirirken zenginlerin şansları sayesinde zengin olduklarını söylemeleriyle de onların bu konudaki yalanlarına eleştiri getirir.

Zengin ve fakir insanlar arasındaki farklılıkların anlatıldığı öykülerden bir diğeri de "Sen Haline Şükret"tir (1958). Evini daha yüksek fiyata kiraya vermek isteyen ev sahibinin evden çıkarmak istediği kiracısı Şükrü Bey, kendi bütçesine göre bir ev bulamadığı için dertli bir şekilde yolda yürürken, halini anlatıp rahatlayabileceği bir dosta ihtiyacı olduğunu düşünür. Bunu düşündüğü sırada, eskiden tanıdığı bir arkadaşıyla rastlaşır ve ona derdini anlatmaya başlar. Ancak arkadaşı Zekâi Bey, kendisinden daha dertli olduğunu söyleyerek anlatmaya başlar. Zekâi Bey ev yaptırmak için bir arsa almıştır ancak birkaç gün sonra arsayı yüz elli, iki yüz bine

[432] A. g. e., s. 109.

satın almak isteyenler çıkmıştır. Zekâi Bey, arsayı satmak istemediği için önce bu insanlarla uğraşmak zorunda kalmış, daha sonra da apartman yaptırırken önce kaç katlı yaptıracağına karar veremediği için daha sonra da işçilerle, evin eşyalarıyla uğraştığı için çok büyük sıkıntılar yaşamıştır.

İki arkadaşın sırasıyla dertlerini anlatmaya çalıştıkları diyaloglarda Zekâi Bey, Şükrü Bey'in sözünü sürekli haline şükretmesini, ev yaptırmanın ev bulamamaktan daha zor olduğunu söyleyerek keser. Nesin, öyküde iki sınıfın yaşadıkların sorunlar açısından da birbirlerinden farklı olduklarını dile getirir. Ancak yazarın eleştirisi zenginleri temsil eden Zekâi Bey'in maddi zenginliği dolayısıyla yaşadığını sorunlara yöneliktir. Şükrü Bey'in, elinde olmayan sebeplerle hayatını sürdürecek bir ev bulamıyor oluşu, Zekâi Bey için önemsizdir. Bu noktada Zekâi Bey'in bencil kişiliği eleştirilir. Öykü, yaşanan sorunların farklılığını dile getirmenin yanında, ev sahibi olan Zekâi Bey'in arkadaşının sorununa çözüm bulabilecek halde olsa da çeşitli bahanelerle ona yardım edemeyeceğini belirtmesine yönelik eleştiri de taşır. Bu açıdan zenginlerin, söz konusu sorun yakın arkadaşlarına ait bile olsa kendi çıkarları doğrultusunda düşüncesiz davranabilmeleri eleştirilir.

Aziz Nesin, zenginlerle ilgili eleştirilerini çeşitli yollarla dile getirir. Bu yollardan biri de aynı karakterdeki yoksul ve zengin iki kişinin karşılaştırılması şeklindedir. "Ben Sana Gösteririm" (1958) öyküsünde, vapurda arkadaşıyla konuşan bir adamın o gün bindiği tramvayda başından geçenleri anlatmasıyla, yoksul ve zengin iki arkadaşa yönelik çıkarımlar yapılır.

O sabah tramvaya yetişmek için koşan adamı dikiz aynasından gördüğü halde durmayan vatman, adam yetişmekten vazgeçip durduğunda tramvayı durdurur, adam koşmaya başladığındaysa tramvayı tekrar hareket ettirir. Bu şekilde uzun süre uğraştıktan sonra tramvaya binmeyi başaran adam, yol boyunca ani frenler yaparak yolcuları rahatsız eden vatmanın, duraktaki diğer yolculara da benzer şekilde davranmasına tanık olur. Tramvaydaki başka birisiyle vatman hakkında sohbet etmeye başlayan adam, vatmanın, bu kişinin okul arkadaşı olduğunu öğrenir. Çocukluğunda Salih adındaki vatmanla ve ünlü iş adamı Reşat'la aynı mahallede

oturduklarını ve aynı sınıfta okuduklarını söyleyen adam, vatmanın davranışlarının sebebini anlatırken Salih ve Reşat arasındaki benzerliklerden bahseder.

Çocukluklarında "*tembel, uyuntu, huysuz, arsız*"[433] olan Salih ve Reşat, ailelerinden, öğretmenlerinden, arkadaşlarından sürekli dayak yemişlerdir. Her yedikleri dayağın ardından "*Ben sana gösteririm.*"[434] diyerek ağlayan bu çocuklardan fakir çocuğu olduğu için orta okuldan sonra okuyamayan Salih, daha önce yaptığı vapur biletçiliği ve otobüs şoförlüğü işlerinden, işini iyi yapmadığı için kovulduğu halde, tramvayı kullanma biçiminde de olduğu gibi insanları zor durumda bırakarak insanlardan çocukluğunun intikamını aldığı için her seferinde çok mutludur. Zengin çocuğu olduğu için liseyi, üniversiteyi bitiren Reşat ise milyoner olarak izini kaybettirmiştir. Ancak çocukluk arkadaşları olan adam aracılığıyla Reşat hakkında söylenenler, Nesin'in eleştirisini taşır. Salih gibi tramvay değil de "*şirketler mirketler, fabrikalar mabrikalar filan idare ed*(en)*, karaborsayı maraborsayı idare ed*(en)" Reşat'ın insanlardan intikamını alması Salih'inki kadar göze batmamaktadır. Çünkü milyonluk işler yöneten Reşat'ın "tıpkı fırıldağın döndüğünü görüp de, çok büyük olduğu için, dünyanın döndüğünü fark edememiz" gibi "*insanları sallayıp sallayıp nasıl yıktığı*" anlaşılmamaktadır.

Çocukluklarında aynı karakteri taşıyan iki kişinin gelecekteki davranışları, biri zengin biri fakir olduğu için farklılık gösterir. Yoksulluğu temsil eden Salih'in davranışları görülebilir olduğundan insanlar için daha rahatsız edici gibi dursa da aslında insanlığa en çok zararı olan Reşat'tır. Yönettiği daha büyük işlerle, ekonomik ve sosyal yapıya etkileri bulunan Reşat'ın insanlara verdiği zarar, sadece günlük yaşamda birkaç saati etkileyen Salih'in verdiği zarardan daha etkilidir. Yazarın bu yöndeki düşünceleri, Salih ve Reşat'ın arkadaşının sözleriyle de açıkça dile getirilir: "*Bu zavallının gücü bir tramvaya yetiyor. Ama öteki?.. Maazallah... O bir afet, o bir felaket…*"[435]

Aziz Nesin'in öykülerinde sınıfsal çatışmalar, ayrılıklar ve eşitsizlikler, yönetici-vatandaş, aç-tok, birinci mevki-ikinci mevki, büyük insanlar-küçük insanlar, talihli-

[433] Nesin, *Gıdıgıdı,*16.b., 2011, s. 91.
[434] A. g. e., s. 92.
[435] A. g. e. s. 94.

talihsiz ve ev sahibi-kiracı gibi çeşitli zıtlıklar üzerine kurulmuş karşılaştırmalar yoluyla eleştirilir. Yazar için önemli olan bu eleştirilerin sade ve kolay bir dille işlenerek halkın anlamasını kolaylaştırmak ve böylece halka sınıf eşitsizliğinden doğan haksızlıklara yönelik farkındalık kazandırmaktır. Bu nedenle Nesin'in özellikle ilk öyküleri, yaşanmış veya yaşanabilecek olayların yalın bir dille anlatımından oluşur. 1958 yılında ilk basımı yapılan *Memleketin Birinde* kitabındaki sınıf ayrılıkları sorununu ele alan öyküler ise masal türünün öğelerini taşımaları sebebiyle sanatsal bir boyut da kazanır. Ancak bu sanatsallık, yoğun bir dille anlaşılmazlığa yol açmaktan çok Nesin'in, masal türünün gerçeküstülüğüne sığınarak gerçeğin kendisine yaklaşmasına yardımcı olur. Özdemir Nutku'ya göre "*soyutlamayı halk sanatının bir özelliği olarak kabul eden yazar, masallarında da yaptığı gibi, bir gerçeği öne sürebilmek için soyutlamaya başvurmaktadır.*"[436] Yazarın toplumsal gerçekçi sanat anlayışı, zengin-fakir ayrımının işlendiği öykülerinde de gerçek yaşam içindeki sorunların yansıtılması şeklinde kendini göstererek toplumun yaşayışına yönelik dışsal değil içselleştirilmiş öğeler barındırır.

4. SOSYAL ADALETSİZLİK

Sosyal adalet kavramı, insan ilişkilerinin önemli bir yanını ifade etmekle birlikte, "*insanların, kendileri hakkında alınan kararların doğruluğu veya yanlışlığına, çabaları karşılığında elde ettikleri kazanç ya da ödedikleri bedellerin haklılığına veya haksızlığına ilişkin değerlendirmelerini kapsamaktadır.*" Aziz Nesin'in öykülerinde işlenen sınıfsal oluşumlar, sömürü, haksızlık, eşitsizlik gibi sınıf sorunlarının yol açtığı olaylar çerçevesinde ele alınarak sosyal adalet kavramına yönelik çıkarımlar içerir. Bu gibi sorunlar insanların, hak ettikleri değere ulaşamamasına, eğitim seviyelerinden çok, kazanılan paranın miktarınca saygı görmesine, kısa yoldan "*köşeyi dön*"erse akıllı; çalışarak para kazanırsa aptal olarak değerlendirilmesine sebep olur. Nesin'in öyküleri Türkiye'de toplumsal yapının bu yönde evrildiği bir dönemi kapsayarak sosyal adaletsizlik olarak nitelendirdiğimiz olay ve durumları işler.

[436] Özdemir Nutku, "Aziz Nesin ve Oyunları", *Aziz Nesin İçin İnceleme-Eleştiri,* Dost Dergisi, Şubat-Mart 1969, s. 9.

Toplum içinde oluşan adaletsizliğin ele alındığı "Zamane" (1955), insanların hak ettikleri yerde olmamalarıyla ilgili eleştiriler içeren bir öyküdür. Başkişi olan anlatıcı, üç erkek kardeşinin yaşamları doğrultusunda, gelir adaletsizliğinden yola çıkarak sosyal tespitlerde bulunur. Anlatıcının dar gelirli bir memur olan büyük ağabeyi ve karısı eğlenceye verecek paraları olmadığından "*ucuz eğlence olduğu için, can sıkıntısından, karıkoca her yıl bir çocuk yaparlar*". Küçük ağabeyinin ise "kazancı oldukça yerindedir çünkü ancak ortaokulun ikinci sınıfına kadar okuyabilmiştir" ve sadece iki çocuğu vardır. Anlatıcının küçük kardeşi ise "kalın kafalı"[437] olduğundan ilkokulu zor bitirerek zengin olmuştur. Karı koca eğlenceden zor vakit bularak sadece bir çocuk yapmışlardır.

Öyküde sosyal adaletsizliğe dair yapılan çıkarımlar, anlatıcının sözleriyle açıkça ortaya konulur. Kardeşlerin eğitim seviyelerinin aksi yönünde sahip oldukları maddi gelirin taşıdığı çelişki anlatıcının söylemlerinde de kendini gösterir. Anlatıcının kardeşlerinin gelir düzeyleriyle, gördükleri eğitim seviyelerini "*çünkü, için…*" gibi bağlaçlar kullanarak sebep sonuç ilişkisiyle açıklaması, yazarın toplumsal düzendeki adaletsizliğe yönelik eleştirilerini taşır. Bu açıklama alışılagelmiş bir yapının doğurduğu düşünce sisteminin sonucudur. Eğitim seviyesi yüksek olan insanların toplum içinde değersiz kabul edilmeleri, devletin bu insanlara hak ettikleri geliri vermemesiyle eşdeğer olarak gelişir. Dolayısıyla halk içinde toplumsal statüler kişilerin kazandıkları parayla belirlenir. Bu bakımdan Nesin, eğitim seviyeleriyle ters orantıda gelişen gelir düzeyi adaletsizliğinin alışılagelen yapısını mizahi bir dille eleştirir.

Öyküde eleştirilen bir başka kısım da gelir düzeyi düşük olandan yüksek olana doğru kardeşlerin sahip oldukları çocuk sayılarının azalmasıdır. Büyük ağabey, geçim sıkıntısı yaşamasına rağmen beş çocuklu, kazancı iyi olan küçük ağabey iki çocuklu ve en zenginleri olan küçük kardeş ise bir çocukludur. Nesin'in, çocuk sayılarıyla ilgili eleştirisi mizahi bir yolla dile getirilmiştir. Kazancı düşük olduğu için dışarıda eğlenmeye gidemeyen büyük ağabeyin "*can sıkıntısından*" her yıl bir çocuk yaptığının söylenmesiyle kazancına yönelik bir eleştiri yapılırken ağabey, geliri doğrultusunda hareket etmediği için eleştirilir. Diğer kardeşler ise gelir

[437] Nesin, *Yedek Parça,* s. 24.

düzeylerinin yüksek oluşu sebebiyle daha fazla çocuğa bakabilecekleri halde eğlencelere gitmekten çocuk yapmaya zaman bulamadıkları için eleştirilirler. Gelir düzeyleriyle sahip olunan çocuklar arasındaki ters oran sosyal adaletsizliğin göstergelerinde biridir.

Eğitim seviyesiyle yaşadığı hayat arasında çelişki bulunan bir başkişinin yaşadığı öfkenin anlatıldığı öykülerden bir diğeri "Kasabın Derdi"dir (1955). Bir pazar günü sabahı keyif yapmak isteyen başkişi parasızlıktan uzun süredir eve kahve alamadığı için kahvesini içememiş, havagazı kesildiği için yıkanamamıştır. Bu duruma canı sıkılan başkişi, geciken ev kirasını almak üzere ev sahibinin gelmesiyle daha da sinirlenir. Başkişinin sözleri, yaşadığı durumun adaletsizliğinin farkında olduğunu gösterir:

"- *Hey Allahım!.. Okullarda bunca yıl mürekkep yala, on altı yıl dirsek çürüt, ha babam ha oku... Sokakta çalış, evde çalış... Sonra da haftada bir sinemadan, tiyatrodan, yılda bir elbiseden geçtik, bir de elektriği, havagazını kessinler, kirayı zamanında veremedin diye ev sahibi saatlerce ahlak, namus dersi versin, ha!..*"[438]

Önceki öyküde anlatıcının memur olan ağabeyi gibi bu öyküdeki başkişi de eğitim seviyesi yüksek biri olmasına rağmen hak ettiği değeri göremeyenlerdendir. Başkişinin geçim sıkıntısı sorunlarıyla iç içe geçen söylemi, sinema, tiyatro gibi sosyal ve kültürel gereksinimleri karşılayamamanın yanında elektrik, havagazı gibi temel gereksinimlere dahi parasızlık sebebiyle sahip olamayan birinin isyanını içerir.

Öyküde başkişinin durumuyla çatışma yaratarak yaşanan adaletsizliğin derinlemesine işlenmesini sağlayacak kişiler başkişinin yaşadığı mahallenin kasabı, bakkalı ve sütçüsüdür. Evde yaşadığı sıkıntıdan bunalıp kendi kendine söylenerek sokağa çıkan başkişi ilk olarak Kasap Selim'le karşılaşır. Kısa bir selamlaşmadan sonra Kasap, çok dertli olduğunu söyleyerek başkişinin tek sorunu olan kişinin kendisi olmadığını düşünerek rahatlamasını sağlasa da yaptırdığı iki apartmanının kiracılarıyla ve üç taksisinin şoförleriyle yaşadığı sorunları anlatarak başkişinin sinirlenmesine sebep olur. İşi olduğunu söyleyerek Kasap'ın yanından ayrılan

[438] A. g. e., s. 77.

başkişi, Bakkal Nuri'yle karşılaşır. Bakkal da yeni evlendirdiği kızının eşine iş kurması için yüksek miktarda para verdiğini ancak buna karşılık damadının yılbaşında kızına yılın modası olan mor renk yerine mavi renk kumaş hediye ettiğini söyleyerek çok dertli olduğunu anlatır. Bakkal'ın yanından da bir bahane bularak ayrılan başkişi daha da sinirli bir halde yürürken karşılaştığı Sütçü Recep'in de çok dertli olduğunu söylemesiyle sinir krizi geçirerek bağırmaya ve hakaret etmeye başlar. Başkişinin hakaret etmesi üzerine onu dava eden Sütçü Recep'in mahkemede "*onu okuryazar, aydın, aklı başında bir adam san*"dığını söylemesiyle başkişinin kişiliğiyle ilgili çevresinde bıraktığı izlenimler dile getirilir. Ancak başkişinin hakim karşısında bu duruma da sinirlenerek söyledikleri öykü içindeki sosyal adaletsizliğin eleştirisine yönelik önemli bir cevaptır:

"- *Aydın olanın da, okuryazarın da, aklı başında olanın da, adamın da…*"[439]

Başkişinin yokluktan kaynaklanan sorunlarına karşılık diğer kişilerin sahip oldukları yüzünden çok büyük sıkıntılar yaşadıklarını düşünmeleriyle Nesin'in, öykünün başlığıyla da uyum gösteren "koyun can derdinde kasap et derdinde" deyimini anımsatmayı amaçladığı söylenebilir. Temel gereksinimlerini bile karşılayamayan bir kişiye kiracı, apartman, alınan kumaşın rengi gibi dertlerini anlatan Kasap, Bakkal ve Sütçü aracılığıyla kendininkiler dışında kimsenin sorunlarını ciddiye almayan kişiler eleştirilir. Uzun süre eğitim gören başkişinin karşısında kasap, bakkal, sütçü gibi kişiler verilerek çatışma yaratılması, bu kişilerin eğitim seviyelerinin başkişiye göre daha düşük olduğunu gösterir. Bir önceki öyküde olduğu gibi bu çatışma, eğitim seviyeleriyle zıt yönde gelir seviyeleri olan kişiler yoluyla yaratılmıştır. Toplum içindeki sosyal adaletsizliğin bir sonucu olan bu durum, incelediğimiz öyküde başkişinin Adli Tıp'ta müşahede altına alınmasına ve akli dengesinde sorunlar yaşamasına sebep olmuştur.

Aziz Nesin'in incelediğimiz öykülerinde olduğu gibi, kişilerin eğitimleriyle gelir seviyelerinin zıtlık oluşturması üzerine tespitler içeren öykülerden biri de "Yepetaş"tır (1956). İki yıldır işsiz olduğu için her sabah evden çıkıp bütün gün iş arayan başkişi, bir gün yolda intihar etmek üzerine düşünürken arkadaşıyla karşılaşır.

[439] A. g. e., s. 80.

Başkişinin arkadaşına, işsiz olduğunu söylemesi üzerine arkadaşının verdiği cevap, Nesin'in mizahi bir dille yaptığı eleştirisini taşır:

"*- Hayret ediyorum, dedi, sen bizim mektebin en tembeli, en haylazı idin. Zar zor liseyi bitirdin. Yüksek tahsil de yapamadın. Oldukça aptalsındır da. Böyleyken nasıl oluyor da bir iş güç sahibi olamadın?*"[440]

Nesin'in eleştirisi, uzun süre eğitim görerek kültürel ve akademik anlamda kendini geliştiren kişilerin işsiz; okumayan, "aptal" kişilerin ise kısa yoldan para kazanarak zengin oldukları düzene yöneliktir. "Köşeyi dönme" zihniyetinde olan kişiler, eğitimin kazandırdıklarını önemsemeyenlerdir ve bu kişiler halk tarafından "uyanık" olarak nitelendirilirler. "Uyanık"lığın önem kazandığı, emeğin değersiz sayıldığı bir dönemde toplumu bu duruma sürükleyen yapı devletin uyguladığı sistemdir. Nesin öykülerinde, devlet politikalarının yarattığı bu düzene karşı eleştirel düşüncelerini sakınmadan, mizahi bir yapıyla kurgulayarak dile getirir.

Nesin'in "Sinir Doktoru" (1956) öyküsü de eğitimi doğrultusunda değer göremeyen bir doktorun yaşadıklarını anlatır. Avrupa'da eğitim görmüş, çalışkan ve başarılı bir doktor olmasına rağmen başkişinin "*şehrin göbeğine*" açtığı muayenehanesine hiç hasta gelmemektedir. Öyküde hastalara *müşteri* denilerek eleştirilen durum, kişilere hak ettikleri değeri vermeyen devlete yöneliktir. Öykülerin yazıldığı yıllarda özel sermaye girişimlerini destekleyen hükümet sağlık sektörünü de "fabrikalara" dönüştürmüş ve böylece hastaları *müşteri* olarak gören doktorlar yaratmıştır. Yazar, doktorun para kazanamamaktan yakınmasını dile getirirken onun eğitimine vurgu yaparak diğer öykülerde olduğu gibi sosyal adaletsizliğe yönelik eleştirisini dile getirir.

Bir fabrikada meydana gelen hırsızlık olayının anlatıldığı "Şüpheleniyorum" (1956), uygulanan adaletsizliğin fabrika sahibi tarafından kabul edildiği bir öyküdür. Önceleri bir fabrikada kâtip olarak çalışan İsmail Bey, aylığı geçinmesi için yeterli olmadığı için çalıştığı yerin kasasından az miktarda para çalar. Patronun fark etmesi üzerine bir yıl hapis yatan İsmail Bey, hapisten çıktıktan sonra elden düşme bir çorap

[440] Nesin, *Fil Hamdi,* s. 10.

makinesi alıp evde karısı ve kızıyla çalışarak zamanla işleri büyütür ve bir fabrika sahibi olur. Bir gün fabrikasının kasasından az miktarda para çalındığını fark etmesi üzerine polisleri çağırır. Fabrikada çalışan pek çok kişi arasında İsmail Bey'in şüphelendiği tek bir kişi vardır; o da muhasebedeki kâtiptir. Komiserin İsmail Bey'e, onca insan varken kâtip gibi "*namuslu, çalışkan*" birisinin hırsızlık yaptığına yönelik delilleri olup olmadığını sorması üzerine İsmail Bey'in verdiği cevap, gelir-eğitim eşitsizliğine yönelik tespitler içerir:

"*- Var. Hem de çok kuvvetli. Söyleyeyim birer birer... Bu adam günde on saat çalışır, imanı gevrer, eline ayda yüzseksen lira geçer. Bu zamanda hamallar bile ayda beşyüz lira kazanıyor. Bu herif çalmaz da ne yapar?*"

Patron kimliğiyle İsmail Bey'in bu tespitleri yapması Nesin'in eleştiriye mizahi öğeler katmak ve adaletsizliğin boyutunu ve ciddiyetini göstermek için bilinçli olarak yaptığı bir kurgudur. Daha önce kendisi de kâtiplik yapmış olan İsmail Bey, bu şartlarda çalışan biri için hırsızlığın gerekli olduğunu kabul eder. "*Bu herif çalmaz da ne yapar?*", "*Çalmasın da ne halt etsin?*"[441] gibi sorular Kâtip'in çaresizliğini dile getirerek durumun gerekliliğini öne çıkaran sorulardır. Çok fazla çalışmasına rağmen Kâtip'in kazandığı paranın hamallarınkinden bile az olduğunun vurgulanması, diğer öykülerde olduğu gibi eğitim seviyesiyle elde edilen gelir arasındaki eşitsizliği ortaya koyar. Patron'un, Kâtip'i suçlayarak kendi savunma mekanizmasını ortaya koymak yerine Kâtip'in haklılığına vurgu yapması, yaşanan adaletsizliğin patronun dahi kabul edeceği kadar önemli boyutta olduğunu gösterir.

Eğitim düzeyi-gelir arasındaki çelişki yoluyla toplumsal adaletsizliğe yönelik eleştirilerin yapıldığı öykülerden biri de "Muhasebeci" (1957) öyküsüdür. Anlatıcı, Edebiyat Fakültesi Türkoloji ve Felsefe bölümü mezunu olduğu halde bu bölümlerden aldığı diplomayı "*beceriksizliği(nin) ve kültürü(nün) sağlam kanıtı olarak*" görür. Anlatıcının bu tavrının sebebi diplomaların bir iş bulmasına yardımcı olmaktan çok kendisini gülünç duruma düşürmeleridir. Anlatıcı diplomalarının değersizliğini "*eski Beyaz Rus parası kadar*"[442] bile öneme sahip olmadığını

[441] Nesin, *Damda Deli Var,* s. 71.
[442] Nesin, *Kazan Töreni,* s. 82.

söyleyerek ortaya koyar. İş bulamaması ve insanların okuduğu bölümlere karşı gösterdiği tavırlar anlatıcının, edebiyat ve felsefeye olan düşkünlüğüyle yaptığı doktora çalışmasını bile "*aptallık*" olarak değerlendirmesine sebep olur.

Anlatıcı geçimini sağlamak için muhasebecilik yapmak zorunda kalır. Bu işi yaparken bir odacı kadar para kazanmaya başlayan anlatıcının odacılardan farkını anlattığı sözleri eleştirel açıdan değerlendirilebilir: "*onlara bahşiş falan verirler, biz yükseköğrenim gördüğümüzden bundan da yoksun kalırdık.*"[443]

Anlatıcının eğitimi iş bulma konusunda ve saygınlık noktasında olumsuz bir sonuç doğururken anlatıcıya iş yerinde bahşiş verilmesine de engel olur. Bu durum, çıkarları doğrultusunda hareket eden insanların, edebiyat ve felsefe gibi soyut alanlarla uğraşanları değersiz gördüklerini ancak kendi çıkarları için bazen, bu insanların sahip olduğu eğitim seviyelerini bahane ederek onların daha fazla para kazanmalarına engel olduklarını gösterir.

Geçim sağlama konusunda eğitimin hiçbir değerinin olmadığından bahsedilen öykülerden bir diğeri "Ya Bunlar Nereli?" (1957) öyküsüdür. Anlatıcı, bir tersanede kaynakçı çıraklığı yaparken burada çalışan bir adam babasına anlatıcının akıllı bir çocuk olduğunu bu yüzden onu okutması gerektiğini söylemiştir. Bunun üzerine lise onuncu sınıfa kadar eğitim gören anlatıcının tersane çıkarlığında kalan arkadaşları zengin olurken, anlatıcı iş bulamadığı için tersane çıraklığına dönmek zorunda kalmıştır. Bu yüzden babasına bu tavsiyeyi veren adam için, "*Şimdi o adamı bulsam, çiğ çiğ yerim. Bütün çektiklerimin sebebi işte o adamdır.*"[444] diyen anlatıcının sözleri eğitim gören insanlara verilen değer ile ilgili eleştiri içerir. Anlatıcı, tersane çıraklığında kalan arkadaşları için onların "*adam*" olduklarını söyleyerek, değerli bir insan olmanın eğitime değil, çok para kazanmaya bağlı olduğunu düşünür. Nesin'in anlatıcıyı eğitime değer vermeyen kısım içinde yaratmasının sebebi sosyal adaletsizlik konusunu, durumu normalleştirmiş insanlar cephesinden ele almak istemesindendir. Başkişinin bakış açısından değerlendirildiğinde eğitimden çok eğitimsizliğin değer görüyor olması anlatıcı için haklı sebeplere bağlanmış olur.

[443] A. g. e., s. 83.
[444] A. g. e., s. 122.

Nesin'in öykülerinde sosyal adaletsizlik, eğitim-gelir ikiliğinin yanında zengin-yoksul karşılaştırması yoluyla da verilir. Bu karşılaştırmanın yapıldığı öykülerden biri "Gaz Sobası"dır (1956). Öykü, anlatıcının zengin Banditto ailesinin "çalışkanlığını" anlatmasıyla başlar. Çalışkanlık kelimesinin vurgulu bir şekilde verilmesinin sebebi öykü içinde sıkça dile getirilen bu kavramın ironi yoluyla ailenin durumunu eleştirmek için kullanılmasındandır. Anlatıcı, bir vitrinde gördüğü gaz sobasının ilk yapıldığı günden vitrinde satışa gelene kadar geçen öyküsünü anlatarak Banditto ailesinin çalışkanlığına değinir. İlk başta hurda halinde olan paslı teneke, çinko gibi malzemeler Banditto ailesinin kendi aralarında yaptıkları alışverişle şirketleri ve fabrikaları içinde sürekli fiyatları artıp el değiştirerek gaz sobasına dönüşür. Anlatıcı, Banditto ailesinin ne hurdaları ne de gaz sobasını hiç görmeden kendi aralarında yaptıkları alış verişlerini çalışkanlık olarak nitelendirerek, onların çabalamadan zengin oluşlarını eleştirir. "*Onların çalışmaları sayesinde seksenbeş liralık gaz sobası sekizyüzdoksan lira olur.*"[445] gibi sözler anlatıcının Banditto ailesinin çalışkanlığını eleştirdiği söylemlerdir.

Anlatıcı Bandittoların çalışkanlığını eleştirirken kendi tembelliğini belirterek iki taraf arasında çatışma oluşturur. Anlatıcının, Banditto ailesine katılan her bir bireyle daha da artan soba fiyatlarından ötürü bir türlü gaz sobası alamadığını belirtmesinden sonra öykünün son paragrafında söyledikleri ironi yoluyla eleştiri taşıyan sözlerdir:

"*Tembellik kötü şey, bitürlü alamıyorum şu gaz sobasını. Günde ancak onsekiz saat çalışabiliyorum. Yirmidört saat çalışsam herhalde alırdım. Ama tembellik çok kötü. Başarmak için çok çalışmalı. İşte Badittolar ortada...*"[446]

Sadece satış işlemleriyle para kazanan ailenin çalışkan, onların bu satışı neticesinde soba fiyatlarının artmasıyla günde on sekiz saat çalışsa da soba alamayan anlatıcının ise tembel olarak nitelendirilmesi sosyal adaletsizliğe yapılan ironik eleştiridir. Aziz Nesin, sınıfsal eşitsizliğin sonucunda doğan zengin-fakir ayrılığında zenginlere karşı beslediği olumsuz düşüncelerin yanında onların çalışmadan para kazanmalarının yol açtığı adaletsiz durumda da zenginlere karşı bir tavır ortaya

[445] A. g. e., s. 77.
[446] A. g. e., s. 78.

koyar. Bu bakımdan onun öykülerinde sosyal adaletsizlik, zengin-fakir karşıtlığı çerçevesinde de ortaya çıkar.

Soyut bir kişi aracılığıyla ülkedeki haksızlıkların ve eşitsizliklerin eleştirildiği bir başka öykü de "Noel Baba Tutuklandı" (1956) öyküsüdür. Hiçbir yılbaşında kendisini ziyaret etmeyen Noel Babayı bulmak üzere onun evini aramaya başlayan anlatıcı bir süre sonra Antalya'da Noel Babayı bulur. Yoksul çocuklara hediyelerini dağıtmak için evden çıkmak üzere olduğunu söyleyen Noel Babaya hediyelerin yoksul çocuklara değil her yıl zenginlere gittiğini söyleyen anlatıcıya Noel Babanın verdiği cevap yaşanan adaletsizliklerden kimin sorumlu olduğunu gösterir:

"- *Kabahat benim değil, dedi, siz dünyanın tersini yüzüne çevirmişsiniz. Aranıza karışınca benim de tersim dönüyor.*"[447]

"*Dünyanın tersini yüzüne çevir*"erek haksız, eşitsiz ve adaletsiz bir düzen yaratanlar ve yine bu düzenden şikâyetçi olanlar insanlardır. Noel Babanın bile yoksul çocuklar yerine zenginlere hediyeler dağıtması, insanların yarattığı bu düzenin zenginlerin yaşaması için kurulu olduğunu gösterir. Bu bakımdan hediye dağıtımında yoksunlukları sebebiyle önceliğin yoksul çocuklarda olması gerektiği halde hediyelerin zengin çocuklara dağıtılması sosyal adaletsizliği gösterir.

Sınıfsal eşitsizlik sonucunda doğan sosyal adaletsizlik durumu bazen de birey olarak insanların genel anlamda edindikleri yargılara dayalı olarak ortaya çıkar. İş yerinde sorumluluk üstlenen kişilerin gördüğü haksızlık durumunu eleştiren "Müfettiş Geliyor" (1957), kişisel yargılardan doğan haksızlık konusunda önemli bir öyküdür. Öykünün anlatıcısı memurluk hayatı boyunca çok çalışan kişilere daha fazla iş yüklendiğini, az çalışanların ise işi başaramayacağı düşünülerek daha rahat bırakıldığını gözlemlediğini dile getirir. Üstelik bu haksız durum, çok çalışan kişilerin hata yapma ihtimalleri de artacağından yaptıkları hataların daha çok göze batması ve bu yüzden daha çok azarlanmaları, az çalışanların ise dolayısıyla daha az hata yaptıkları için göze batmamalarıyla sosyal alanda adaletsizliğe yol açar. Sosyal

[447] A. g. e., s. 97.

alanda ortaya çıkan bu adaletsiz durum, insanların edindikleri genel yargılarla ilgilidir. Gündelik hayatta da rastlayabileceğimiz bu çeşit haksızlıklar iş ortamında ortaya çıktığında sarf edilen emek düzeyinde eşitsizlik yarattığı için sosyal eleştiri bakımından önemli bir malzemedir.

Aziz Nesin'in öykülerinde yaşamın her alanında yapılan haksızlıklar eleştirilir. Öykülerin yazıldığı dönemde kendini göstermeye başlayan sınıf hareketleri yeni bir toplumsal düzen; bu düzen de sadece kendini düşünen kişiler yaratmıştır. Kültür, ahlak, insanlık gibi değerlerin önüne geçen parasal kazanç hırsı birtakım insanları değersizleştirirken bazılarını yüceltmiştir. Nesin'in öykülerinde değersizleştirilmiş kişilerden yana benimsenen tavır öne çıkarken değersizleştiren kurum veya kişiler adaletsizliğin yaratıcıları olarak görülür. Okuyucularında farkındalık yaratmak için öyküleri aracılığıyla sosyal adaletsizlikle ilgili eleştirilerini dile getiren Nesin, bu sayede toplumun aksayan düzenini değiştirme amacına yönelik çaba sarf eder.

5. ŞEHİRLİ-KÖYLÜ AYRIMI

Öykülerin yazıldığı 1940-1960 arasındaki dönem, yakın zamanda kurulmuş Cumhuriyet rejiminin toplumsal düzendeki etkilerinin görülmeye başladığı, siyasal alanda çok partili hayata geçiş denemelerinin görüldüğü yılları kapsar. Siyasi alanda Cumhuriyet Halk Partisi'nin "devletçi-seçkinci" yönetimiyle Demokrat Parti'nin "gelenekçi-liberal" çizgisinde yaşanan çatışmalar 14 Mayıs 1950 seçimlerinde oyların yüzde elli üçünü alan Demokrat Partinin zaferiyle sonuçlanır. Demokrat Parti her ne kadar halktan başka egemenlik kaynağı kabul etmese[448] de Cumhuriyet rejimine uyum sağlamakta güçlük çeken köylü halkın devlet sistemiyle ve bürokrasiyle olan çatışması bu dönemde de devam etmiştir. Zamanla derinlik kazanan bu çatışma şehirli ve köylü gibi yaşayış biçimi ve değerler noktasında ayrılık taşıyan iki sınıfı oluşturmuştur.

Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren şehirli ve seçkin sınıflardan oluşan yönetimle her alanda çatışma yaşayan köylü halkın yaşantısı Aziz Nesin'in öykülerinde sıkça işlenen bir başka konudur.

[448] Kongar, *21. Yüzyılda Türkiye,* Remzi Kitabevi, 29. b., İstanbul, 2001, s. 149.

Doğuya ziyarete gidecek olan bir devlet adamının köylerine de uğrayacağını öğrenen halkın, devlet adamı için yaptığı hazırlıkları anlatan "Allah Zeval Vermesin" (1955), şehirli sınıfın köylüleri dışlayan bakış açısının eleştirildiği bir öyküdür. "*Büyük Adam*" olarak nitelendirilen devlet adamının bu köye geleceğini öğrenen devlet yetkilileri, sık sık köye gidip gelerek halka ziyarete hazırlanmaları için yapmaları gerekenleri anlatmışlardır. "*Köylüye yol yordam göster*"mek için şehirden gelen adamlar, "*köylüye, büyük adam köye gelince nasıl karşılayacaklarını, okul çocuklarının nerede duracağını öğret*"mişler, "*büyük adamın sorması umulan soruları, bunların cevaplarını köylülere ezberletmişler*"dir. Ancak bu çalışmaların yapıldığı dönem köyde harman zamanıdır; bu yüzden köylüler akşam yorgun olarak çalışmaya geldiklerinden köy okulu öğretmeninin anlattıklarını anlamazlar. Köylülere kızan öğretmenin ve jandarma komutanının onlara yönelik söyledikleri, şehirli sınıfın köylüleri küçümseyici bakışının örneklerindendir:

"*- Siz ne kaz kafalı heriflersiniz, iki lafı öğrenemediniz. Sizden ne hayır gelecek!*"

"*Candarma komutanı bütün köylüye sıkı sıkıya tembih etmiş:*

- Sakın öğretilenlerden başka bir şey söylemeyin. Biz size ne öğrettikse yalnız onu söyleyeceksiniz. Ukalalık edenin gözünü patlatırım."[449]

Köylünün bu kadar hazırlığına rağmen *büyük adam* gelmemiştir. Ancak köylüler yıllardır onun gelmesini bekleyerek köye gelen her bir memur için "*yaptıkları işten memnun olmadıkları hallerinden, gözlerinden belli*" olsa da hazırlıklarını yinelerler.

Şehirli sınıfın Batı kaynaklı modernizm anlayışına uymayan köylüler, eğitilmesi, ehlileştirilmesi gerekli insanlar olarak görülürler. Öyküde köylülerin harman zamanına denk gelen çalışmalara yorgun gelmeleri karşısında anlayışsız davranan öğretmenin onları "*kaz kafalı*" olarak nitelendirebilmesi ve jandarmanın "gözlerini patlatmakla" tehdit edebilmesi köylülere "*yol yordam öğret*"erek onların yaşamını değiştirmeyi amaçlayan düşünce sisteminin küçümseyici ürünleridir.

*Büyük adam*ın gelişi için muhtar, öğretmen ve jandarmayla birlikte diğer devlet yetkililerinin büyük bir hazırlık içinde olmalarına karşın köylülerin, gelecek olan

[449] Nesin, *İt Kuyruğu,* s. 15.

kişiyle ilgili düşüncelerine yer verilmemiş olması onların bu hazırlıklarda sadece araç olarak kullanıldıklarını gösterir. İki sınıf arasındaki farkın kaynaklarından biri de budur. Devlet yetkilileri için *büyük adam* olan kişi, köyün asıl sahibi olan halk için herhangi biridir. Bu noktada devletle köylü halk arasındaki uzaklığın varlığı kendini gösterir. Harman kaldırmak, tarlaya gitmek gibi günlük işleriyle uğraşan köylü halk için devlet, yollarda kar yoksa seçimden seçime uğrayıp oy isteyen bir mekanizmayı ifade eder. Bu bakımdan *büyük adam*ın gelişi için yapılan hazırlıklar köylülerin içselleştirerek yaptıkları bir misafirperverlik gösterisi değil sadece bir iştir.

"Kız Hocanın Pembe Donu" (1955) bazı bölümleri köylülerin şehirli köylü ayrımı üzerine düşüncelerini içeren bir öyküdür. Kar fırtınası çok şiddetlendiği için köy kahvesinde köylülerle zaman geçiren anlatıcı, burada genç bir çocuğun bir gazeteyi önce içinden okuduğunu sonra da anladığı gibi köylülere anlattığını görür. "*Zındık Veli*" denen bu gence neden doğrudan gazeteyi okumak yerine böyle yaptığını soran anlatıcıya gencin verdiği cevap, iki sınıf arasındaki ayrımı dile getir:

"*- İki çeşit gazete var, dedi, biri sizin gibi kravatlı beylerin okuduğu gazete, öbürü de sözüm ona bizim gibi çarıklılar için... Çarıklı gazetelerini de çıkaranlar, yine kravatlı beyler olduğu için bu işi bizimle alay eder gibi yapıyorlar.*"[450]

Zındık Veli'nin "kravatlı beyler" ve "çarıklılar" olarak yaptığı ayrım, onun şehirli ve köylüleri tanımlama biçimidir. Bürokrasiyi simgeleyen kravatla şehirliler, köylülerin gözünde devlete yakın; "bey" olarak da sosyal statüsü yüksek kişilerdir. Geleneksel bir yaşantıyı simgeleyen çarık ise batı görüşlü medeniyet algısının gerisinde kalmış köylüleri ifade eder. Zındık Veli, köylülerin okuması için yazılan gazetelerin yazarlarının tavrını, "zenginlerin can sıkıntısıyla yoksulların yaşamını merak ederek ömründe iki kez yoksul mahallelerini gezmesi"ne[451] benzetir. Köylülerin yaşamını anlamak için değil merak ederek inceleme hevesiyle yaklaşan gazetecilerin köylüleri benimsemekten çok onları obje olarak gören tavrı eleştirilir. Zındık Veli'ye göre asıl okunması gereken gazeteler *kravatlı beyler* için yazılanlardır

[450] A. g. e., s. 32.
[451] A. g. e., s. 32-33.

ancak kullanılan dilden dolayı bunları anlamak da çok zordur. Zındık Veli'nin bu görüşüyle, bilgi kalitesi yönüyle saygınlık taşıyan gazetelerin elit bir tavır göstererek Arapça yoğunluklu dil kullanmaları eleştirilir. Benimsedikleri yol köylülerin yaşantısına yakın olmadığı için iki farklı gazete de yazarın eleştirisini yönlendirdiği hedeflerdendir. Zındık Veli aracılığıyla yapılan tespitler, şehirlilerin köylülere yönelik üstten bakışının eleştirisini taşır.

Öykülerde şehirli ve köylü arasındaki ayrım şehirlilerin köylüleri öteki gören davranışlarının yanında bazen de köylülerin şehirlileri dışlayan tavırlarıyla ortaya çıkar. "Nah Buraya Kadar Geldi" (1955), köy okulunda iki yıldır öğretmenlik yapan anlatıcının köylülerle ilişkisi noktasında ortaya çıkan ayrılığın anlatıldığı bir öyküdür. Köyün öğretmeni köylülerin kendisine bir türlü güvenmemelerinden ve ona karşı yabancı durmalarından yakınır. Köylü halk kendi aralarında politika üzerine tartışırlarken ne zaman öğretmen gelse bir an önce konuyu değiştirirler. Öğretmen, kendisi de bir köylü çocuğu olduğu için köylülerin, kendisinin onlardan yana olduğunu bilmeleri gerektiğini düşünür ve bu yüzden onların güvensizliklerine bir türlü anlam veremez. Köylülerin kendisine güvenmemesiyle ilgili yakınan öğretmen, okula gidip okuryazar ve öğretmen olmakla hata edip etmediğini dahi düşünerek köylülerin bu davranışları için neden aramaya çalışır.

Köylülerin öğretmeni benimsememeleri iki nedene bağlanabilir. İlk neden öğretmen kimliğiyle anlatıcının şehirli sınıfı temsil ettiği düşünülerek açıklanabilir. Öğretmen, her ne kadar köylü çocuğu olduğunu söylese de eğitim görmüş olması ve sadece bu yönüyle bile statüsel anlamda köylülerden üstün oluşuyla şehirli insanı temsil edebilir. Anlatıcının, "*öğretmen oldum diye suç mu işledim?*"[452] gibi sözleri de köylülerle arasındaki statü farkını doğrular. Köyde öğretmene karşı gösterilen saygıda bir eksilme olmasa da köylüler okumuş bir insanı kendilerinden göremezler. Bu düşünce şekliyle köylülerin yaşama tarzından uzakta, toprakla üretim aşamalarına katılmamış, birtakım yoksunluklarla yetişmemiş, onlar gibi yaşamayan insanlara "yabancı duran" köylüler haklı görülebilir. Bu yabancılayan duruş, güvensizlik sorununu da yaratacaktır. Dolayısıyla köylülerin aralarında gördüğü farklılıklardan ötürü öğretmeni benimsemedikleri söylenebilir.

[452] A. g. e., s.120.

Köylüler için şehirli olan öğretmenin ikinci özelliği de devleti temsil etmesidir. Köylülerin öğretmene, onun bu temsiliyeti dolayısıyla yabancı davranmaları çıkarımına, yaptıkları siyasi tartışmaları öğretmenin gelmesiyle sonlandırmalarından varılabilir. Öykülerin yazıldığı yıllarda iktidarda olan Demokrat Parti her ne kadar "milletin" egemenliğini savunduğu iddiasında olsa da siyasal alanda düşünce özgürlüğü henüz yerleşmemiş olduğundan toplum üzerinde kurulan baskıların öne çıktığı bir dönemdir. Öyküde köylülerin siyasi tartışmalarında öğretmene karşı temkinli davranmaları bu yüzden öğretmenin devletle olan ilişkisiyle açıklanabilir. Her iki nedenin sonucunda da köylüler öğretmende dışlanmış olma düşüncesi yaratmalarından ötürü yazar, köylüler doğrultusunda ayrılıkları anlatma amacında başarılı olur.

Köylülerin okumuş insanları dışladığı bir başka öykü de "Kapının Danası Öküz Olmaz"dır (1960). Köyün sakinlerinden olan Kel Mâmıt'ın oğlu çocukken başarılı bir öğrenci olmasıyla öğretmeninin de verdiği destekle yatılı okullarda okuyarak sürekli okul birincisi olmuş ve böylece Avrupa'da, Amerika'da eğitim görmüş bir profesör olmuştur. Memleketini özlediği için bir yaz tatilini köyde geçirmeye karar veren Profesör, burada insanlara yardım etmeyi, onlara yararlı olabilmeyi arzulamıştır ancak köye geldiğinde durum böyle olmaz. Köylüler onun verdiği öğütlere kulak asmamak bir yana o ne söylese gülüp geçmektedirler. Köylülerin davranışlarına anlam veremeyen Profesör bir gün yolda başka bir köyde öğretmenlik yapan eski bir arkadaşıyla karşılaşır. Kendi köyünün okulunda çalışan öğretmen sinirli bir halde eğitim müdürüne, kendisini başka bir köy okulunda görevlendirmelerini talep etmeye gittiğini söyler. Öğretmenin, bunun nedenini soran profesöre verdiği cevap köylü halkın yaptığı ayrımcılığı açıklar:

"- *Neden olacak arkadaş, beni köyde bir dinleyen mi var? 'Kapının danası hiçbir vakit öküz olmaz' demişler, boşuna mı? Ecele derman bulsan boş, kendi köylün dinlemez seni...*"[453]

Köylülerin dışlayan tavırlarını açıklamak için öncelikle Profesör'e hitap şekillerini ele almak doğru olacaktır. Onca yıl okuyup başarılar kazanan, kitaplar

[453] Nesin, *Gözüne Gözlük,* s. 117.

yazan Profesör'e köyde adıyla hitap eden kimse yoktur. Herkes onu birbirine tanıtırken de onun olmadığı ortamda ondan bahsederken de "*Kel Mâmıt'ın oğlu*" diyerek niteler. Bu davranış, köylülerin Profesör'ü okumuş kimliğiyle değil eskiden köylü oluşuyla hatırlamak istemelerini gösterir. Ancak Profesör'ün eskiden köylü oluşunun taşıdığı önem, köylülerin onu benimsemek istemelerinden değil, ona asıl kimliğini hatırlatarak kendilerinden üstün olmadığı düşüncesini kazandırmak istemelerindendir. Profesör'ün okumuş olması köylüler için hiçbir şey ifade etmemekle birlikte köylülerin onu dışlamaları için bir neden oluşturur.

Profesör'ün aynı dertten yakınan öğretmen arkadaşının köylülerin tavırlarının sebebini açıklamada kullandığı atasözü, onların davranışlarını geleneksel bir bağlama yerleştirir. Kendilerinin yanında yetişen çocukların değişebileceğini ve bilgi anlamında donanımlı olabileceğini kabul etmeyen köylüler için bu kişiler ölüme çözüm bulacak kadar önemli bir konumda olsalar da değer görmezler.

"İskarpin" (1955) öyküsü de şehirli-köylü özellikler gösteren kişiler aracılığıyla yazarın eleştirisini taşıyan öykülerden biridir. İlahi anlatıcı bakış açısıyla yazılan öykü, çok sıcak bir günde İstanbul'a giden otobüste oturan bir adamın betimlenmesiyle başlar. Bu adam, anlatıcı tarafından "*kılıksız*", "*pis kokulu*" ve yalınayaklarının nasırlı, çatlak olmasıyla "*uzun zaman bir büyük kentte sürünmüş bir köylüye*" benzetilir. Kalkmak üzere olan otobüse geç kalan ve arka koltuklarda oturan bir kadının gelmesiyle, sınıfsal ayrılıklar da kendini gösterir. Anlatıcı bu kadını "*alımlı çalımlı*", "*süslü püslü… allı pullu… düzgün boyalı*"[454] olarak tarif ederek kadının şehirli niteliklerini öne çıkarır.

Arka koltukta oturmak istemeyen kadın, önlerde bir yer bulmak için yolcuları teker teker süzerken önde oturan *kılıksız adam*ı gözüne kestirir ve aşağılayıcı bir dil ve üslupla adama oradan kalkmasını söyler. *Kılıksız adam*ın yanında oturan genç, adamın gitmesiyle onun kötü kokusundan kurtulacağını düşünse de adamın dizine bastırarak onun kadının dediğini yapıp kalkmasına engel olur. Kadının yerinden kaldırmak için *kılıksız adam*la uğraştığı sırada söyledikleri, şehirli sınıfın köylüleri küçümseyici tavrı kendini gösterir:

[454] Nesin, *Yedek Parça,* s. 153.

"*- İnsanlarda sıra, saygı diye hiçbişey kalmamış... Ne terbiyesiz şeysin sen... Demek, en arkada oturup zangır zangır sallanacağım, sen burda önde, hem de pencere yanında oturup keyif çatacaksın... Oh, ne güzel... Kılıksız adam aldırmıyordu. Artık memlekette ayakla baş yer değiştirdi. Hiçkimse kendi yerini bilmez oldu... Kalk diyorum, herkesi de bekletme...*"[455]

Öyküdeki şehirli-köylü sınıf çatışması üç farklı karakter yoluyla incelenebilir. İlk ve en açık şekilde görülen küçümseyici tavır kadının söylemlerinde ortaya çıkar. Otobüsün ön koltuğunda oturmak kadına göre bir statünün hak edilmiş ödülüdür. Önde oturup "*keyif çatmak*" söylemiyle ortaya çıkan bu görüş, arkada oturup "*zangır zangır sallan*"mak düşüncesiyle zıtlık oluşturarak rahat olması gerekenin şehirli duruşuyla kendisi, rahatsız olması gerekenin ise köylü görünümüyle *kılıksız adam* olduğu şeklinde desteklenir. Kadının, hakkını savunarak yer değiştirmeyen adama "*terbiyesiz*" diyerek hakaret etmesi, onun görgü anlayışının, üst sınıfın rahatlık arzusuna riayet etmesi gereken alt sınıflar üzerinden oluştuğunu ortaya koyar. Bunun yanında kadının "*ayakla baş yer değiştirdi*" diyerek kendisini *baş*, adamı ise *ayak* niteliğinde görmesi ve öykü boyunca adamla konuşurken sergilediği üslup, onun adamı küçümseyen tavrının ve kendisiyle adam arasında gördüğü sınıfsal farklılığın örnekleridir.

*Kılıksız adam*a karşı tavırlarını inceleyeceğimiz diğer karakter, adamın yanında oturan gençtir. Adamın yanına oturan genç, onun ter ve kir kokusunu alır almaz burnunu mendille kapatır. İlerleyen satırlarda kadının adamı yerinden kaldırmak istemesiyle de gencin ilk düşündüğü şey adamın gitmesiyle onun kokusundan kurtulacağını düşünmesidir. Gencin adamla ilk karşılaştığında gösterdiği davranış ve kadının isteği üzerine ilk düşüncesi, adama karşı olumsuz yargısını gösterir. Bu yönüyle gencin adamı dışlayan tavırları ikisi arasındaki farklılığın ve uzaklığın dışavurumudur. Ancak şehirli kadının *kılıksız adam*ı küçümsemesiyle gencin tavırlarında da değişiklik gözlenir. Genç adam *kılıksız adam*dan yana bir duruş sergileyerek vicdanını ortaya koysa da görünüş itibariyle insanları değerlendirdiği gerçeği de kendini gösterir.

[455] A. g. e., s. 155.

Sınıf ayrımının inceleneceği bir diğer bakış açısı ilahi anlatıcı doğrultusunda ortaya çıkar. Bu adamı, "*işçi-köylü kırması bir zavallı*" diyerek niteleyen anlatıcının adam için kullandığı "*öyle pis kokuyor ki, ekşi ekşi…*"[456] gibi sözler Nesin'in anlatıcıyı okura yaklaştırmak için uyguladığı bilinçli bir kurgudur. Öykü boyunca bu adamdan "*kılıksız adam*" diye bahsedilmesi de bu kurgunun sonucudur. Öykülerinde okuyucular tarafından anlaşılmayı önemseyen yazar, bu doğrultuda halkın benimseyebileceği kişiler yaratmayı amaçlar. Anlatıcının adamın "pis koktuğunu" söylemesiyle olaylara dışarıdan bakan bir gözden sıyrılıp duyu organları aracılığıyla otobüsün içinden bir kişiye dönüşmesi onun ilahi anlatıcı yönünü tamamlarken okuyucuda anlatıcının olayları hem görüp hem yaşadığı algısını oluşturmaktadır. Bu durum anlatıcının okuyucu tarafından halktan biri olarak görülmesini ve benimsenmesini sağlar. Yazar, anlatıcının kullandığı dille hem yoksulluğuyla dikkat çeken bir adamın bu durumunu sorgulamaktan çok yargılayan bir dil kullanan toplumu eleştirir hem de anlatıcıyı okuyucuya yaklaştırmış olur.

Bir politikacı aracılığıyla köylüleri dışlayıcı ve küçümseyici bakışın eleştirildiği bir başka öykü "Muhterem Vatandaşlar"dır (1959). Parti politikası gereği geziye çıkan politikacı *Beyefendi*'nin gittiği bir şehirde halka konuşma yaparken söyledikleri açık bir şekilde köylüleri dışlayarak şehirli insanları yücelten ifadeler içerir. *Beyefendi* konuşmasına "*dünyanın incisi olan*" şehri "*günden güne birtakım kirli, pasaklı, iğrenç insanlar*"ın[457] doldurduğunu söyleyerek başlar. Ona göre bu "*kılıksız kıyafetsizler ordusu*", "*pis kokma*"larıyla hem şehirli insanların huzurunu bozarlar hem de sadece görüntüleriyle bile şehre gelen turistleri kaçırırlar. *Beyefendi*'nin tarifiyle köylüler, şehri yaşanmaz hale getiren "*kalabalık*"tır. *Beyefendi*, "*şehirlinin şehirde, köylünün köyde*" kalması gerektiğini düşünerek şehirlilere, "*şehrin asıl sahipleri*"ne "*hastanelerde yatak, muhallebicilerde tabak, şehrin münbit bostanlarında kabak*" bırakmayan bu *kalabalık*'ın şehre gelişinin engellenmesi için partisi tarafından düşünülen tedbirleri duyurur: "*Taşradan gelenlerden şehrin kapılarında, istasyon ve iskelelerde ayakbastı parası alınacaktır.*"[458]

[456] A. g. e., s. 153.
[457] Nesin, *Mahmut ile Nigâr,* s. 49.
[458] A. g. e., s. 50.

Anlatıcının *Beyefendi* olarak isimlendirdiği kişinin aynı zamanda politikacı olmasıyla bu kişinin şehirli kimliği öne çıkar. Şehirlilere yaptığı konuşmasında köylüler için kullandığı sözcükler, küçümseyici nitelemeler içeren *Beyefendi'*nin bu tavrını öncelikle politikacı olmasıyla açıklamak gerekir. Öykü boyunca konuşma yaptığı her yerde hitap ettiği insanların özelliklerine göre konuşma yapan politikacının özellikleri, Yöneticilere Yönelik Eleştiri başlığında derinlemesine incelenecektir. Ancak politikacının davranışının ve söylemlerinin şehirli insanlara hitap etmesiyle gösterdiği değişimin şekli üzerinde durmak gerekir. Hitap ettiği insanların söylemlerini kullanarak ve onların sorunları üzerinden konuşarak şehirlilerin sempatisini kazanmaya çalışan politikacının bu doğrultuda köylüleri küçümseyen sözler kullanması önemlidir. Köylülerle ilgili söylenenlere sempatiyle yaklaşacağı düşünülen şehirlilerden yola çıkarak onların köylülerden üstün olduklarını düşünen yönlerine eleştiri getirilir.

Politikacının "şehirlilerin şehirde, köylülerin köyde" kalması gerektiğiyle ilgili sözleri izlenecek politika çizgisine göre desteklenecek bir fikir gibi gözükse de partinin politikacı aracılığıyla dile getirdiği tedbirler mizahi ve trajikomik bir yapıdadır. Köylülerin şehre göçünün temel nedenlerini araştırıp bu sorunlara dair bir çözüm üreten söylemler yerine, düşünülebilecek en yüzeysel tedbir biçimiyle şehre gelen köylülerden para alınacağı duyurulur. Bu sözlerin yüzeyselliğinin dışında eleştirilen bir diğer yönü şehre girişte para alınması düşüncesinin köylüleri "dışarda" bırakan bilinçdışı bir yapıya dayanmasıdır. Köylü ve şehirli arasındaki ayrım şehrin girişine konulan sınırlar aracılığıyla somutlaştırılmış olur. Bu yönleriyle politikacı ve onun şehirlileri kazanmak için kullandığı söylemler yazar tarafından eleştirilen noktalardır.

Köylünün sömürüldüğü ve ezildiği öykülerden biri de "Dans Eden Ayı'dır (1959). Yakın arkadaş olan işçi, esnaf, memur ve köylü bir pazar gününü beraber geçirmek için ormanda piknik yapmaya giderler. Politika üzerine konuştukları sırada bir ayının gelmesiyle dört arkadaş arasındaki ilişki, çalışan kimlikleri ölçüsünde konumlandırılmış olur. Ayının gelmesiyle esnaf arabasını da alıp kaçar, memur korkudan bayılır, eskiden işçi olan ancak uzun zamandır sendikacılık yapan işçi çalmakta olan müziğin başından hiç ayrılmaz, köylü ise bir ağacın arkasında ayıdan

saklanırken, ağacın gövdesine sarılıp onu yakalamaya çalışan ayının iki ön ayağını kavramış bir şekilde arkadaşlarından yardım beklemektedir. Köylü işçiden ayıyı öldürmesini istese de işçi ayıyı neyle öldüreceğini bilmediğinden köylüyü ayıdan kurtarma konusunda ilgisiz kalır; memur ise baygınlığından yardım edemez durumdadır. Ayıyı kollarından tutmuş bir halde bekleyen köylünün dikkatini yere atılmış gazetenin başlığı çeker. Köylünün gazetedeki "'*İşçi, köylü, esnaf, memur birleşiniz!*'" ve "'*Düşmanınızın kucağına atılıyorsunuz*'"[459] başlıklarını görmesi, bulunduğu durum içindeki çaresizliğiyle anlam kazanır.

Öykünün başında arkadaşlıklarının belirtilmesiyle ve bu arkadaşların beraber pikniğe gitmeleriyle işçinin, esnafın, memurun ve köylünün eşit seviyede oldukları düşüncesi yaratılarak gazetenin "'*İşçi, köylü, esnaf, memur birleşiniz!*'" başlığının gerçeklik kazandığı görülür. Her biri ayrı bir partiyi destekleyen dört arkadaşı birleştiren en önemli özellik hepsinin beşinci partiye karşı oluşlarıdır. Bu nedenle dört arkadaş bu ortaklıkları neticesinde çok iyi anlaşırlar. İlerleyen olaylarda ayının saldırısı tehlikesiyle baş başa kalan köylüye kimsenin yardım etmemesi de gazetenin "'*Düşmanınızın kucağına atılıyorsunuz*'" başlığını doğrular. Köylünün tehlikede olduğu durum, ayıyla karşılaşmasıyla ortaya çıksa da onun asıl düşmanları zor durumda ona yardım etmeyen arkadaşlarıdır. Ortak bir tehlike karşısında birleşmeleri beklenen işçi, memur, esnaf ve köylü, bu tehlikeyle yüzleşildiği zaman sınıfsal konumlarına aykırı bir biçimde davranarak ortak hareket edemezler. Arkadaşlarının bu tavrı, öykünün sonunda ormana doğru uzaklaşan ayının gittiğini görmeyen köylüye bunu haber vermeyerek onu gülünç duruma düşürmeleriyle düşmanlık yönünde daha da pekişir. Nesin, zorluklar karşısında arkadaşlarının ihanetine uğrayarak yalnız bırakılan köylüyü anlatarak, oluşan sınıfsal ayrılığa karşı eleştirisini dile getirir.

Aziz Nesin'in öykülerinde kişiler, meslekleri, eğitim seviyeleri, gelirleri, giyimleri, duyarlılıkları ve ilgi duydukları alanlar yönünden birbirinden ayrılarak şehirli ve köylüleri simgeleyen unsurlar çerçevesinde birleşirler. Şehirli köylü ayrımını ele alan öykülerin tamamında bir tarafın diğer tarafı dışlaması söz konusudur. Şehirliler köylüleri, cahil, saf, görgüsüz, v.b… oldukları gerekçeleriyle

[459] A. g. e., s. 141.

dışlarken köylüler, sosyal statü bakımından şehirlileri kendilerinden üstün görseler de eğitimli olmalarının onları anlamaları için yeterli olmadığı gerekçesiyle dışlarlar. Bu iki ayrı sınıf birbiriyle ortaklaştırılarak üçüncü bir kültür yaratılmaya çalışılsa da bu çaba birbirine tamamen yabancı iki yaşam şeklinin kaynaşmasıyla oluşacak yoz bir kültürü doğurur. Nesin'in öykülerinde bu yoz kültürün eleştirisinin yanında, iki ayrı sınıfın birbirlerine uzak ve yabancı yaşamları ortaya konulur.

6. GEÇİM SIKINTISI

Aziz Nesin'in kendi yaşantısından hareketle kitaplarında sıklıkla değindiği aksaklıklardan biri de geçim zorluğudur. Öykülerin yazım yılları göz önünde bulundurulduğunda olayların geçtiği dönem, Cumhuriyet'in ilanının yaklaşık 30 sene sonrasıdır. İkinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından tüm dünyanın ekonomik ve toplumsal anlamda sıkıntı içinde olduğu bu süreçte, Türkiye'de aynı zamanda Cumhuriyet rejiminin getirdiği yeni düzenin toplumsal yaşama uygulanmasının sancıları da görülmektedir.

"Kendi Kendimle" (1955) öyküsünde birinci tekil kişi anlatıcı, aynı zamanda yazar kimliğine sahip olduğundan yazarın kendisi olarak da değerlendirilebilir. Anlatıcı, önceleri kendi kendine konuşan insanları eleştirdiği ve onlara güldüğü halde bir gün yolda yürürken kendi kendine konuştuğunu fark eder. İşinden yorgun, uykusuz ve halsiz bir halde çıkan yazar, geçim sıkıntısının ağırlığı yüzünden kendi kendine konuşur hale gelmiştir. Bu davranışı, yanından geçen insanların ona "deli" muamelesi yapmalarına sebep olur. Öykü kişisinin düzgün yollardan para kazanmaya çalışmasını "*aptallık*" olarak nitelemesi dikkate değer bir tavırdır:

"- *Ama artık çok oluyorsun!.. Ben de o kadar enayi değilim... Elbet benim de bir bildiğim var.*

- *Neymiş senin bildiğin? Laf!.. Çalışacaksın da, günün birinde rahata kavuşacaksın. Ooooh!.. diyeceksin... Sen gerçekten bu zamanda az bulunur su katılmamış aptalın birisin!*

- Yahu, böyle söylüyorsun ama, çalışmayıp da ne yaparım? Ev sahibi kira ister. Haa? Boğaz bu, yemek ister. Hiç olmazsa iki yılda, bir kat elbise ister, ister oğlu ister...

- Bunun başka yolları yok mu? Çevrendekilere bir baksana be!.."[460]

Anlatıcının sadece ev kirası, karın tokluğu gibi insani gereksinimler için çalışması ve buna rağmen geçinemiyor oluşu geçim sıkıntısı sorununu yaratmakla birlikte yazar, sosyal olaylar karşısındaki duruşu çerçevesinde bu durumu daha genel bir kapsamda yorumlamayı tercih eder. Aziz Nesin'in "*çevrendekiler*" diyerek ima ettiği, tüm halktır. Yazar, halkın tamamını uygunsuz ya da kolay yollardan para kazanan kimseler olarak itham etmese de büyük bir çoğunluk yazarın hedefindedir.

Zaman, herkesin sadece kendi geçim derdinde olduğu, yolsuzlukların, kayırmaların, zengin-fakir farkının giderek arttığı bir dönemdir. Bu dönemde bir insanın "çalışarak" -herhangi bir çeşit yolsuzluk yapmadan- geçinmeye çalışması halkın gözünde aptallıktır. Bu durumda Nesin'in kendi kendine konuşan öykü kişisi ekseninde oluşturduğu bu diyalog, halkın iç sesi olarak değerlendirilmelidir.

Sosyal Adaletsizlik başlığı altında da değerlendirdiğimiz "Sinir Doktoru" (1956), yazarın temelde geçim sıkıntısı sorununu kullanarak toplumda gördüğü aksaklıkları yansıttığı başka bir öyküsüdür. Üçüncü tekil kişi bakış açısıyla kurulan öykü, geçim sıkıntısı yaşayan genç bir doktorun para kazanma çabasıyla başından geçenleri anlatır. Doktor, şehrin merkezi bir bölgesinde muayenehane açar ancak buraya bir türlü hasta gelmemektedir. Aziz Nesin, doktorun bu durumunu tarif ederken hasta demek yerine, bilinçli bir dil sürçmesiyle dönemin hem toplumsal yapısını hem sağlık ve ekonomik sistemini tek bir sözcükle eleştirir:

"*Nedense müşteri, affedersiniz, yani hasta gelmiyordu.*"[461]

Nesin'in *müşteri* sözcüğüyle eleştirdiği düzeni üç farklı bakış açısıyla değerlendirebiliriz. Bunlardan diğer ikisine temel oluşturan ilki, devlet yönetimine

[460] Nesin, *Yedek Parça,* s. 74-75.
[461] Nesin, *Fil Hamdi,* s. 135.

yönelik eleştiridir. Öğrenimini Avrupa'da gördüğü ve oldukça çalışkan biri olduğu halde doktorun geçim sıkıntısı çekmesi Türkiye'de yürütülün sosyal politikaların aksaklığından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle insanların sağlığından sorumlu olan bir doktorun hastalarına *müşteri* gözüyle bakması öncelikle devletin yarattığı durumun bir sonucu olarak değerlendirilmelidir. İkinci bakış açısı, sağlık sorunu yaşayan kişileri *müşteri* olarak değerlendiren doktora yöneliktir ki bu noktada bu tarz bir eleştiri göze çarpsa da Nesin'in, öykünün devamında geçim sıkıntısı çeken doktorun yaşadığı zorlukları dile getirmesi, doktoru mazur gördüğünü gösteren bir işarettir. Dolayısıyla doktora yönelik eleştirinin altında yatan esas unsur devlet mekanizmasıdır.

Eleştirinin yönlendirildiği üçüncü bakış açısı da topluma yöneliktir. Devlet yönetim sisteminin yol açtığı sebeplerle insanların hak ettiği yerde olmayışını ve bir doktorun para kazanma sıkıntısıyla hastalarını *müşteri* olarak görmesini normalleşmiş kabul eden toplumdur. Anlatıcının "pardon" diyerek okuyucudan özür dilemesi ve okuyucuyla birebir iletişime geçişi, anlatıcıyı okurun gözünde "kendilerinden/halktan" biri kılar. Aynı düşünce sistemiyle öyküdeki doktordan hareketle geniş bir kesimin ima edildiği ve bu kesimin de toplumu oluşturan bireylerden her biri olduğu düşünülürse Aziz Nesin'in devlet mekanizması temeline dayandırdığı eleştiri toplum çatısı altında bütünleşir.

İncelediğimiz bu öykü, geçim sıkıntısını toplumun farklı bireyleri çevresinde ele alır. *Genç sinir hekimi*'nin açtığı muayenehaneye bir pazar günü sinirli bir hasta gelir. Eli ayağı titreyen ve bağırarak muayenehaneye giren hastanın yaşadığı sorun karısıyla ilgilidir. Ailesini zar zor geçindirmeye çalışan, her ay yaşadığı geçim sıkıntısıyla "*Ali'nin külahını Veliye, Veli'ninkini Ali'ye geçir*"meye uğraşan hastanın karısı, "*rutubetli bodrumlarda oturmaktan, bir pazar günü bile sinemaya, tiyatroya*"[462] gidememekten şikâyetçidir.

Hasta ve karısı arasında yaşanan bu gerilim, insan gibi yaşamak ve hayatta kalmaya çalışmak arasındaki ayrımdan meydana gelir. Hasta, evin babası kimliğiyle,

[462] A. g. e. s. 136.

bakmakla yükümlü olduğu ailesini sadece "doyuracak" kadar para kazanırken, evin annesi temel gereksinimlerin yanında insanca bir yaşam arzu etmektedir. Nesin'e göre, yaşadığı duruma isyan eden annenin talepleri, babanın gözünde "aşırı" ve "lüks" isteklerken aslında bu istekler insanca yaşamanın doğal gerekliliklerdir. Yazar, baba ve anne arasında yarattığı bu çatışmayla baba aracılığıyla topluma ayna tutarak olanı ve anne aracılığıyla olması/istenmesi gerekeni dile getirir.

Bu öyküdeki anlatılana benzer bir çatışma "Pazar Eğlencesi" (1957) öyküsünde de yer alır. Anlatıcı yeni evli bir arkadaşına ziyarete gitmek ister. Bu çifte hediye alacak parası olmadığı için uzun süre bu ziyareti ertelese de arkadaşının ısrarına dayanamayarak bir gün evlerine gitmeye karar verir. Fakat kapının önüne geldiği sırada içerideki çiftin tartıştığını duyar. Yazar, duyduğu tartışmanın doğallığını göstermek ve durumu toplumun tüm kesimlerine indirgemek için çift ve kendisi arasında aynılık kurar:

"*Bizim gibileri evlenince, o evde gürültü eksik olmaz.*"[463]

Bu söylemle yazar, söz konusu çifti, toplumun içinden göstererek, bahsedilecek sorunun içine okuyucuyu da dahil etmiş olur. Çiftin tartışması, geçim sıkıntısı yüzünden evden dışarı çıkamayan, sinema gibi sosyal aktivitelere zaman ayıramayan kadının isyanıyla başlar. Erkeğin söylemi ise parasızlık sorunu sebebiyle bu isteklerin gerçekleşemeyeceği yönündedir. Anlatıcı benzer sorunları kendisi de yaşadığından bu tartışmayı olağan karşılar. Böylece yazar, öykünün kurmaca yapısının üstüne çıkarak toplumun geniş kesiminde yaşanan geçim sıkıntısı sorununun varlığına gerçeklik kazandırır. Anlatıcının bu sorun karşısındaki tavrı nettir: "*Paramız yok diye ölecek değiliz ya…*"[464]

Aziz Nesin'in mizahî bir dille halkın yaşadığı geçim sıkıntısı sorununu işlediği öykülerden bir diğeri de *Ay'a Gidiyoruz*'dur (1957). Öyküde, "*Paris'e, New York'a değil, Ankara'ya, İzmir'e bile gidemeyecek*" olan anlatıcı "*Ay'a Gidecekler*

[463] Nesin, *Koltuk,* s. 135.
[464] A. g. e. s. 136.

Derneği"ne üye olmaya karar verir. "*Ay'a gitme umuduyla*"[465] sevinçle eve dönen anlatıcı yediği yemeğin ardından sobanın karşısında uykuya dalınca, yazarın halkın yaşadığı geçim sıkıntısına yönelik eleştirisi de açıkça kendini gösterir:

"*Sanki, derimin altında, et, kemik, kan boşaldı, içime saman dumanı gibi hafif bir gaz doldu. İpi kopan renkli balonlar gibi uçmaya başladım.*

- Uç baba torik!..

Yükseldim, yükseldim... Önce odun, kömür fiyatlarının, sonra ev kiralarının, daha sonra karaborsanın üstüne çıktım."[466]

Aziz Nesin, toplumsal olarak yaşanan birçok sorunun temelinde devlet mekanizmalarını görür. Yazara göre üst düzey devlet yöneticilerinin sosyal politikalar hakkındaki tutumlarında ortaya çıkan en ufak bir aksaklık, halkın yaşam düzeyinde belirleyici bir rol oynar. Çoğunluğu oluşturan orta düzey ve fakir halk, "zengin" olan tüm yöneticilerin, ev sahiplerinin, iş adamlarının etkisiyle giderek daha da fakirleşir. İnsanın yaşamını sürdürmek için ihtiyaç duyduğu tüm temel ihtiyaçlardaki fiyat artışı, geliri değişmeyen halkın geçimini daha da zorlaştırır.

Zorlaşan yaşam koşullarına karşı halkın daha fazla çalışmaktan başka bir çözüm yolu yoktur. Nesin'in, "78 Santimlik Arsa Kes!" (1957) öyküsü, günde on altı ile yirmi saat arasında çalışan anlatıcının yaşadığı uykusuzluk sorunu üzerine kuruludur.

Neredeyse tüm gününü çalışarak geçiren anlatıcı eve gelip yatağa girdiğinde, "*tam dalacakken, biriken üç aylık ev kirası aklına gelir*" ve ardından üst üste yaptığı hesaplar yüzünden uykusu kaçar. Anlatıcının geçim için yaşadığı zorluk o kadar derindir ki doktorun verdiği uyku ilaçlarını birkaç tane birden alsa dahi kafasını kurcalayan hesaplar daha baskın çıkar. Anlatıcı doktora ilk gittiğinde doktorun, "*Neden bu kadar çalışıyorsun?*" sorusu üzerine sinirlenerek düşündükleri, yazarın da anlatmak istediklerinin bir özetidir: "*Keyfimden bu kadar çalışmıyorum ya…*"[467]

[465] Nesin, *Kazan Töreni,* s. 73.
[466] A. g. e. s. 73.
[467] A. g. e. s. 104.

Aziz Nesin birçok öyküsünde anlatıcısına yazar kimliği vererek bireyden hareketle toplumsal sorunları ele alır. Nesin'in anlatıcının kimliği konusundaki bu tercihi, okuyucunun öykü yazarıyla iletişime geçtiği hissine kapılmasını sağlar. Bu durumda öykülerdeki toplumsal sorunlar okuyucu açısından daha inandırıcı bir boyut kazanır. Nesin'in anlatıcısına yazar kimliği yüklediği bir diğer öyküsü "Pazarlık"tır (1957). Öykü, geçimini sadece yazarak kazanmaya çalışan bir yazarın, kolunun sürekli çıkması üzerine, yazarın hayatını kazanmasında kolunun taşıdığı hayatî önem anlatılarak başlar. "*Hikâyeleri bin zorlukla patronlara beğendirip aldığı on liranın yüzelli kuruşunu da devlet bütçesine vergi veren bir yazar*" olan anlatıcı kolunun rahatsızlığından ötürü daktilo almaya karar verir. Öykünün bu kısmı geçim sıkıntısı sorunu üzerine odaklanırken Nesin, bu sorunu "yazarlık" penceresinden yansıtır.

Burada Aziz Nesin'in yaşam öyküsüne değinmek faydalı olacaktır. Nesin'in, yaşamını sürdürmek için yazarlık yaptığını ve bu yüzden her gün gazetelere yazı yetiştirmek zorunda olduğunu biliyoruz. Kendi hayatında da benzerlerini yaşayan yazarın, "yazarlık" hakkında ele aldığı bu sorunlardan yola çıkarak bu bölümde işlenen sorunun patron-yazar/işveren-işçi ikiliğinden kaynaklandığını söylemek doğru olacaktır. Öyküde anlatıcının söylediği şu sözler, bu doğrultuda önem kazanır:

"*Üç yıl gece gündüz yazı yazdım. Harfler, kelimeler, cümleler yan yana gelerek ortaya çıkan bu yazılarla patronum geçindi, oğlunu Avrupa'da okuttu, öbür oğlunu evlendirdi, kendisi Avrupa gezisine çıktı, ben ev kiramı verdim, vergi ödedim, üstelik arada benim de geçindiğim yetmiyormuş gibi, bir de daktilo makinesi aldım. Yazı pek bereketli bir iştir, o kadar ki, bazen yazıyı yazanların bile geçindikleri görülür.*"[468]

Nesin, öykünün bu kısmında uyguladığı ironik anlatımla, yazarların geçim konusunda yaşadıkları zorluğa değinerek, halkın yaşadığı sorunlara farklı bir meslek grubu penceresinden yaklaşmıştır.

Aziz Nesin, öykü kişilerini halkın içinden seçerek onları, kişilerin doğal tavırlarını, konuşmalarını ve duygularını koruyarak yaratır. Onun bu tavrı, anlatılanları okuyucu gözünde daha gerçekçi kılar. "Beş Kuruş Yüzünden" (1958)

[468] A. g. e. s. 152.

öyküsünde, bir lira para üstünü vermeyen biletçiyi bıçaklayan Ruhi Bey, ilk anda okuyucunun olumsuz tepkisiyle karşılaşsa da derinde yatan hikâyesi aslında "herkes" gibidir. Ruhi Bey'in karısıyla, doğal bir dille yaptığı tartışmayı ele alacak olursak incelediğimiz diğer öykülerde olduğu gibi, bu öyküde de okuyucu, Ruhi Bey'in yaşadığı sıkıntıları doğal karşılayarak içselleştirebilir.

Aylığını yeni alan Ruhi Bey, paranın borçların yarısını ödemeye bile yetmediğini fark ederek sinirlenir ve aile bireylerinin her birine yerli yersiz çıkışmaya başlar. İlk olarak karısına çıkışan Ruhi Bey'in sinirlendiği olayın basitliği aynı zamanda Ruhi Bey'in yaşadığı sıkıntının vahimliğini ortaya koyar:

"*- Ne müsrif kadınsın... Senin yüzünden iki yakam biraraya gelmiyor. Havai fişekler atıp eğlenen milyonerler gibi boyuna kibrit çakıp duruyorsun. Şurda ocak yanıp dururken bir kibrit daha çakılır mı? Yanan ocaktan kâğıt tutuşturup öteki ocağı yaksana...*"[469]

Ruhi Bey'in yaşadığı maddi sıkıntının vehmini ortaya koyan bu sözler, Nesin'in kullandığı mizahî abartının yanı sıra trajikomik bir durum sergiler. Geleneksel Türk aile yapısı çerçevesinde bir ev hayatı yaşadığına tanık olduğumuz Ruhi Bey, tek maaşıyla, bir oğlu, bir kızı ve karısıyla kurduğu dört kişilik ailesini geçindirmenin zorluğunu yaşayan bir babadır. Yaşadığı sıkıntının çözümsüzlüğünün verdiği duygusal durum Ruhi Bey'in ailesiyle çatışma yaşamasına neden olur. Ruhi Bey, geçim sıkıntısının sebebini sorgularken ne emeğinin karşılığını alıp almadığını, ne hayat pahalılığının nedenini, ne de devletin sorumluluğunu yerine getirip getirmediğini düşünür. Ona göre geçim sıkıntısı yaşamasının sebebi, karısının fazladan harcadığı bir kibrittir. Bu düşünce bir bakıma Ruhi Bey'in yaşadığı çaresizliğin de bir sonucudur.

Ailesiyle yaşadığı tartışmadan sonra evden dışarı çıkan Ruhi Bey, yolda karşılaştığı arkadaşlarının ricalarını kıramayarak onlarla yemeğe çıkar, çay içmeye gider, meyhaneye girer ve burada çıkan hesapların hepsini de ödemek zorunda kalır. Ruhi Bey'in zorunluluğu her ne kadar arkadaşlar arasında yaşanan nezaketten

[469] Nesin, *Nazik Alet,* s. 20.

kaynaklansa ve gönüllü bir zorunluluk olsa da, yaşadığı maddi sıkıntı Ruhi Bey'in giderek sinirlenmesine neden olur.

Öykünün sonuna dek gün içinde çok para harcadığı için kendini suçlayan Ruhi Bey, en sonunda bindiği tramvayda biletçiye uzattığı paranın bir liralık üstünü almadığını savunarak cebinden çıkardığı çakısıyla biletçiyi bıçaklar: "*İşte, bir lira yüzünden adam bıçaklayan, gazetelere adı geçen, resmi basılan Ruhi Beyin macerası budur.*"[470]

Hiç düşünmeden ve oldukça sakin bir tavırla biletçiyi bıçaklayan Ruhi Bey'in bu sakinliği iki farklı şekilde yorumlanabilir: Maddi açıdan sıkıntı içinde olan Ruhi Bey, öfkesini, kendisinden daha düşük statüde gördüğü kişiler aracılığıyla bastırabilmiştir. Bu kişiler öykünün başında karısı ve çocuklarıyken, sonunda tramvay biletçisi olur. Ruhi Bey'in yaşadığı öfkenin giderek büyümesi de bu doğrultuda değerlendirilebilir. İlk olarak ailesine bağırarak sakinleşmeye çalışan Ruhi Bey, sonunda eyleme geçmeden hemen önce eriştiği sakinlikle biletçiyi bıçaklar.

Ruhi Bey'in bıçaklama olayını gerçekleştirirken gösterdiği sakin tavra başka bir yönden bakmak da mümkündür. Öykü boyunca öfkesi giderek yükselirken izlediğimiz Ruhi Bey'in çaresizliği öykünün sonunda o kadar derin bir hale gelir ki kesintisiz olarak yaşanan sarsılma (suçluluk ve çözüm arayışının getirdiği yorgunluk durumu) bir anda doruk noktasına ulaşarak Ruhi Bey'de dinginlik yaratır. Bu dinginliğin ardından gelen eylem Ruhi Bey'in öfke patlamasıdır. Öykünün başında bir lira yüzünden adam bıçaklamasıyla dışlayarak izlemeye başladığımız Ruhi Bey, geçim sıkıntısının yarattığı öfke ve çaresizlikle neler yapılabildiğini göstererek öykünün sonunda, hepimizden/toplumdan biri olduğunu kanıtlar.

Aziz Nesin'in öykülerinde işlenen sorunlar ağırlıklı olarak ekonomik bir altyapı üstüne kuruludur. 1950'li yıllarda uygulanmaya çalışılan yeni ekonomik politikalar yoksul olan halkı daha da fakirleştirmiştir. Öykülerde geçim sıkıntısı içinde olan halkı çoğunlukla İstanbul'da yaşayan insanlar oluşturur. Bu insanlar kimi zaman İstanbul'un yerlileri, kimi zaman da Anadolu'dan göç edenlerdir. Aslen memleketleri

[470] A. g. e. s. 25.

neresi olursa olsun bu insanları birleştirense, büyük şehrin zorlu yaşam koşullarında çektikleri geçim sıkıntısı sorunlarıdır.

7. HALKIN SÖMÜRÜLMESİ

Aziz Nesin'in halktan yana duruşu öykülerinde toplumsal yapıya zarar veren tüm mekanizmalara yönelik eleştiriyle ortaya çıkar. Toplumcu sanat anlayışını çalışmalarının her alanında gösteren yazar, sınıf sorununu öykülerinin birçoğunda temel eksende, geri kalanlarında da yan unsurlar dâhilinde işler. Nesin'in sınıfsal oluşumlar sorunu içinde gördüğü bir başka yön de halkın "her açıdan" sömürülmesi eleştirisiyle ortaya çıkar. Halkın parasal yönden ve emek ilişkileri bakımından sömürülmesi diğer Sınıfsal Oluşumlar alt başlıklarında incelenirken bu başlık altında daha çok halkın değerlerinin, duygularının açıkça sömürüldüğü ve bu sömürünün öykünün temasını oluşturduğu öyküler incelenecektir.

"Bir Demet Maydanoz" (1957) öyküsünde, normalin üstünde bir fiyattan maydanoz sattığı düşünülen seyyar zerzevatçı Durmuş Üskün'e açılan bir dava aracılığıyla halkın sömürüsü eleştirilir. Otomobil yedek parçası ithalatçısı Ali İlgitay, hizmetçisine yedi buçuk kuruşa maydanoz satan Durmuş Üskün'ü "*fahiş fiyatla*" mal sattığı gerekçesiyle karakola şikâyet etmiş ve bunun üzerine Durmuş Üskün'e "*Milli Korunma Kanununa muhalefetten*"[471] dava açılmıştır. İki yıl önce olmuş bu olayı takip eden mahkeme Ticaret Odası'na bir yazı göndererek iki yıl önceki maydanoz fiyatlarının tespit edilip mahkemeye cevap yazılmasını ister. Maydanoz fiyatlarının nereden öğrenileceğini bilmeyen Ticaret Odası başkanı bir yıl boyunca mahkemeden gelen bu talepleri görmezden gelmiştir. Bir yıl sonra gelen yeni müdür, masasının her çekmecesinde maydanoz fiyatlarıyla ilgili yazılarla karşılaşınca memurların birine onları tarih sırasına göre dosyalamasını söyler; müdürün amacı bu soruna bir an önce çözüm bulmaktır. Bunun için üç gün sonra yapılan yönetim kurulu toplantısında maydanoz fiyatının tespitiyle ilgili sorunu dile getirir. Toplantıda bulunan Ali İlgitay da bu sorunun acilen çözülmesi konusunda uzun konuşmalar yapar ve böylece maydanoz fiyatlarının tespiti için Bahçıvanlar Birliğine, Kabzımallar Cemiyetine ve Manavlar Derneğine yazı yazılmasına karar verilir. Bir süre sonra üç yerden de gelen

[471] Nesin, *Hangi Parti Kazanacak,* s.50.

cevapta maydanoz fiyatlarıyla ilgili üç ayrı karar vardır. İki yıl önceki maydanoz fiyatları birine göre yirmi, öbürüne göre yirmi beş, üçüncüsüne göre de on beş kuruştur. Ticaret Odasının memuru bu üç fiyatın ortalamasını alarak maydanoz fiyatının yirmi kuruş olduğuna karar vererek mahkemeye bildirir. Bu karara göre Durmuş Üskün'ün, bir demet maydanozu on iki buçuk kuruş ucuza verdiği tespit edilerek beraatine karar verilmiştir.

Öykünün sonunda anlatıcının beraatten sonra olanları anlattığı paragraf, tüm öykü boyunca anlatılanların, halkın sömürüsü üzerine etkisini özetler:

"*Bu beraatten sonra belli başlı üç olay oldu:*

Karaborsacılık suçundan beraat eden satıcının avukatı, beşyüz lira avukatlık ücreti aldı.

Durmuş Üskün, kendisini kurtaran avukatı, mahkemesi olan arkadaşlarına salık verdi.

İlgili bir kişi, gazetecilere beyanatında memlekette ucuzluk olduğunu söyledi."[472]

Seyyar satıcılık yapan Durmuş Üskün'ü dava eden kişinin tüccar oluşuyla zenginliği temsil etmesinin yanında, onun bu şikâyetini ciddiye alıp "*Milli Korunma Kanuna*"a muhalefet olarak değerlendiren, devleti temsilen mahkeme olduğu için sömürünün sadece zengin kişilerce değil devlet yoluyla da yapıldığı ortaya konur. Bu bakımdan Durmuş Üskün'e yapılanlar, halkın yoksulluğundan kaynaklanan güçsüzlüğünü kullanarak tüm üst sınıfların sorumlu olduğu bir sömürüdür.

Öykünün maydanoz fiyatlarının tespiti üzerine kurulmuş olması Nesin'e mizahi dili uygulama alanı yaratır. Okuyucu için maydanoz gibi satış fiyatının yüksekliği bir insanı maddi bir güçsüzlüğe itemeyecek kadar önemsiz bir sebzenin yönetim aşamasında ciddiyet arz eden kurumlarca ve zengin kişilerce üzerinde yıllarca uğraşılacak bir hale dönüşmesi güldürücü bir unsurdur. Aziz Nesin bu güldürücü öğeyi kullanarak üst sınıfları temsil eden devletin ve zenginlerin çıkarları için basit olayları ciddileştirip alt sınıfların maddi ve manevi değerlerini sömürmelerini eleştirir.

[472] A. g. e., s. 53.

Öykünün sonunda olayların ve olanların özeti niteliğinde verilen paragrafın olayların asıl mağduru Durmuş Üskün'e dair bir içerik taşımaması, yazar tarafından bilinçli olarak yaratılan bir durumdur. Durmuş Üskün maydanozu yedi buçuk kuruşa satması sebebiyle yargılanırken davanın sonunda suçsuz bulunduğu halde avukatının beş yüz lira avukatlık ücreti alması ona yapılan sömürünün bir başka yönünü ortaya çıkarır. Bu anlatımda yazarın eleştirdiği hem avukat hem de Durmuş Üskün'ü bu duruma düşüren davacısı ve mahkemedir. Demirtaş Ceyhun'un Nesin'le ilgili anılarını anlattığı kitabında, yazarın kendi davalarında bile avukat istemediğini, savunmaları kendisinin yaptığını anlatır. Bu durum, Aziz Nesin'in avukatlara kırgın olmasıyla ilgilidir. Nesin, 1946 yılında Truman Doktrinine ve Amerikan yardımına karşı yazdığı bir broşürden dolayı tutuklandığında babası, yazarın vekaletini almak için ne kadar avukatla görüşse de hiçbiri Nesin'in avukatı olmayı kabul etmemiştir. Bu yüzden Nesin, on ay hapse mahkum olmuştur.[473] Yaşanan bu olaydan dolayı Nesin, o zamandan beri avukatlara kırgın olmakla birlikte bu tepkisini her ortamda dile getirir. Öyküde Nesin'in avukatlara duyduğu tepkiyle onu da eleştirdiğini söylemek doğru olacaktır.

Beraate sebep olan kararın gazetelere memlekette ucuzluk olduğu yönünde yansıması da sömürünün bir başka sonucudur. Bu durum, Durmuş Üskün'e yapılan sömürüyü görmezden gelip olumlu bir sonuca odaklanarak onun mağduriyetini toplum içinde yalnızlaştırmanın yanında devletin kurumu tarafından ona verilen zararın sonucunda kazananın yine devlet, beraat ettiği halde kaybedenin ise Durmuş Üskün olduğunu gösterir.

Halka yapılan sömürünün anlatıldığı bir diğer öykü de "Karşılama Alanına Gitmeyiz'dir" (1958). Öykü, parti mitingine gelecek olan yöneticiyi karşılamak üzere köylülerden "yüz yayan, kırk atlı" ve "kurbanlık düveyle iki koç"[474] isteyen Onbaşı'nın, bu isteğe uymayan köylülere bunun nedenini sormak için köye gelmesiyle başlar. Köylülerin bu davranışını demokrasiye ve hürriyete başkaldırı olarak nitelendiren Onbaşı'ya Muhtar'ın söyledikleri tepkilerinin asıl nedenini anlatır. Köylüler, daha önce ziyarete gelen yöneticileri karşılamak üzere

[473] Demirtaş Ceyhun, *Yakılacak Adam Aziz Nesin,* Dünya Kitapları, İstanbul, 2006, s. 133.
[474] Nesin, *Gıdıgıdı,* s. 21.

kendilerinden karşılama törenine katılmalarını isteyen onbaşının bu isteğini iki kez yerine getirmişlerdir. Ancak topluca gittikleri bu iki ayrı törende yanlışlıkla başka bir partinin yöneticisini karşılama törenine katıldıkları için bazen polisler tarafından coplanmış bazen de itfaiye hortumlarıyla ıslatılmışlardır. Katılmak yerine uzaktan destek vermeyi, kurbanlık hayvan yollamayı kabul eden köylülerin üçüncü bir karşılama törenine gitmek istememesinin sebebi budur.

Öykünün sonunda halkın gösterdiği bu davranışla parti yöneticilerine yönelik hazırlanan törenlere eleştiri getirilir. Aziz Nesin pek çok öyküsünde törenler ve kutlamalar aracılığıyla yöneticileri yüceleştiren tüm uygulamalara karşı çıkar. Bu öyküsünde karşı çıktığı durum halkın sömürülmesi doğrultusunda işlenerek yöneticilerin bu tutumu, halk üzerinden eleştirilir.

Onbaşının törene katılmak istemeyen köylüleri demokrasi ve hürriyet karşıtı olarak değerlendirmesi, onun bu kavramlara karşı sahip olduğu yüzeysel algıyı gösterir. Parti yöneticilerini sevindirmekten öte bir amacı olmayan bu törenlerin demokrasi ve hürriyetle eş değer görülüşü, halkın bu değerler aracılığıyla sömürüldüğünü de ortaya koyar. Halkın özgür iradesiyle karar vermesi gereken bir duruma karşı çıktıkları takdirde isyankârlıkla suçlanması, onların "korkularının" sömürüldüğüne yönelik bir çıkarımla açıklanabilir. "Demokrasi" ve "hürriyet" gibi Cumhuriyet'in temel değerlerine karşı gelmek kişilerin rejim karşıtı olduklarını gösteren bir eylem olarak değerlendirildiğinden yargılanmak için yeterli bir sebeptir. Bu yüzden onbaşının halkın tavrını bu değerlere karşı çıkış olarak değerlendirmesi halk üzerinde tehdit oluşturan bir nedendir.

Nesin'in öykülerinin tamamında okuyucuda uyandırmayı amaçladığı başkaldırı ve değişim güdüsü bu öyküde, törenlere gitmeme kararı alan halkın gösterdiği davranışla ortaya çıktığı kanısını oluştursa da halkın törenlere kurban göndererek ve uzaktan slogan atarak destek verebileceklerini söylemeleri, Nesin'in ideal toplum düşüne henüz ulaşmadığını gösterir.

Nesin'in mizahi bir anlatım yoluyla, arabaları konuşturarak halka yapılan sömürüyü anlattığı bir başka öyküsü de "Bir Resmî Araba Anlatıyor"dur (1960).

Sömürünün ilk örneği resmî arabayla polis memuru arasında yaşanan olayla verilir. "Park yapılmaz" levhasının önüne park edilmiş ve bir tekerleği kaldırımın üstüne çıkmış arabaya ceza yazmak üzere gelen polis memuru arabanın resmî olduğunu görünce araba karşısında selam durur ve özür diler. Polis'in bu durumunu komik bulan arabanın, egzozundan çıkardığı dumanla gülmesi üzerine polis memuru sinirlenerek biri yavaş giden, biri hızlı giden şoförlere ceza yazıp bağırarak rahatlar.

Öyküde devletin temsilcisi olan resmî arabaya sinirlenen polisin, öfkesini hak etmedikleri halde halktan insanlara yönelterek onları cezalandırması devletin yol açtığı bir sömürü şekli olarak değerlendirilebilir.

Halkın değerleri aracılığıyla maddi açıdan sömürüldüğü bir başka bölüm de öykünün ilerleyen satırlarında ortaya çıkar. Resmî arabayla eski bir dolmuş arabası arasında geçen sohbette bu sömürünün örnekleri verilir. Resmî arabanın, sahiplerini partilere, balolara götürdüğünü anlatması üzerine resmî arabaların özel işlerde kullanılamayacağını söyleyen eski dolmuş arabasına verilen cevap, yapılan sömürüyü haklı temeller üzerine dayandırmayı amaçlar. Resmî arabaya göre resmî-özel diye bir iş ayrımı olamaz. Eski dolmuşla yaptığı soru cevap şeklindeki konuşma mantıksal bir bağlantıyla kurularak, resmî arabanın son sözlerinde bu tezi doğrular:

"- *Gördün mü, milletin arabası, milletin yollarından, millet adamının hizmetçisini, millet mahsulünü almaya götürüyor. Bu işin özeli olur mu? Araba milletin, adam milletin, sarmısak milletin. Ayrımız gayrımız mı var? Hepimiz, millet yoluna kurban değil miyiz?*"[475]

Halkı temsilen yaratılan eski dolmuş arabası eskiliği ve halka açık oluşuyla halkın bir bütün olarak yoksulluğunu ifade eder. Resmî arabanın narsistliği ise üst sınıf olma bilincine erişmiş devlet kişileriyle halk arasında zıtlık oluşturur. Nesin'in mizahi yolla kurulu bir eleştiri yaratmak için Resmî arabaya söylettiği sözleri, devlet adamlarına ait saymak da doğru bir değerlendirme olur. Eski dolmuş arabasının, resmî arabaların özel işler için kullanılamayacağı bilinci, resmî araba tarafından politik bir tavırla manipüle edilir. Nesin için, "herkesin millet yoluna kurban"

[475] Nesin, *Hoptirinam,* s. 124.

oluşuyla kast edilen "herkes", ülkede yaşayan tüm insanlardan çok alt sınıf halkın oluşturduğu kitlelerdir. Bir ülke insanları için millet kavramı önemli ve dokunulmaz bir değeri ifade eder. Bu bakımdan resmî arabanın kendi içinde mantıksal bir önerme taşıyan sözleri, demagojik bir amaçla halkı temsil eden eski dolmuş arabasının duygularını sömürmeye yöneliktir.

Aziz Nesin öykülerinde sınıf sorunu genel anlamda sömürü temeline dayandırılmış olsa da spesifik olarak halkın emeğini, maddi gücünü ve manevi duygularını kullanarak üstünlük kazanmaya çalışan üst sınıfların eleştirisi "Halkın Sömürülmesi" adıyla ayrı bir başlık altında değerlendirilmiştir. Öykülerde üst sınıfların alt sınıflar üzerindeki baskıcı etkisi, halkın çaresiz bırakılarak yalnızlaştırılması sonucunu doğurur. Yazar, okuyucuda bu sömürüye karşı farkındalık oluşturarak toplumun değişimini ve dönüşümünü amaçlar.

8. İŞSİZLİK SORUNU

Aziz Nesin'e göre toplum içindeki sınıfsal ayrılıkları oluşturan bir diğer unsur işsizlik sorunudur. Geçimini sadece gazetelere ve dergilere yazdığı yazılarla sağlayan yazar, çeşitli sebeplerle zaman zaman işsiz kalarak özellikle yazıya başladığı ilk yıllarda geçim sıkıntısı yaşamıştır. Nesin bazı öykülerinde kendi yaşamından yola çıkarak, 1940 ve 1960 arasındaki yıllarda Türkiye'de istikrarlı şekilde uygulanan bir ekonomi siyasetinin olmaması sebebiyle tarım alanlarında çalışarak geçimini sağlamaya çalışan halkın şehre yaptığı göçlerle birlikte oluşan karmaşayı ve işsizlik sorununu konu alır.

"Kimine Talih Kimine Kör Salih" (1956) öyküsü, işsiz kalmış bir adamın karısıyla yaşadığı sorunlardan yola çıkarak başına gelen olayları anlatır. Tüm iş ve işçi bulma kurumlarına başvuran başkişi her gün işe gider gibi evden çıkıp iş aramakta ancak bir türlü bulamamaktadır. Anlatıcı başkişinin yaşadığı işsizlik sorununu şu cümleyle özetler: "*Yolda düşürülmüş para bulmak, iş bulmaktan daha kolaydı bu zamanda.*"[476]

[476] Nesin, *Fil Hamdi,* s. 77.

Her gün eve geldiğinde iş bulup bulamadığını soran karısıyla sürekli kavga eden başkişi bu sorunu karısına yalan söyleyerek çözmek zorunda kalır. Bir gün karısına iş bulduğunu söylemesi üzerine bu yalanı devam ettirmek için bir ay boyunca her gün evden, işe gider gibi ayrılır. Ancak karısının, alacağı maaşla ilgili hayaller kurması üzerine ay sonuna doğru ne yapacağını düşünmeye başlayan başkişi, maaşı kadar parayı çalmaya karar verir. Planını yapıp hırsızlığa gittiği bir evden üç yüz lira aldıktan sonra masanın üzerine bir not bırakarak parayı geri getireceğini söylese de eve dönüşünde başka hırsızlar da bu parayı ondan çalarlar. Başkişi, birkaç gün sonra kapısına hırsızlarla birlikte gelen polisi görünce kendisi gibi olan hırsızlara acıyarak onları şikâyet etmek istemez ancak hırsızlar parayı ondan çaldığını söylemişlerdir. Öykü, paraların sahte olduğunu söyleyen polisin, paranın kendisinin olduğunu kabul etmek zorunda kalan başkişiyi karakola götürmesiyle sonlanır.

Anlatıcının, "*o zamanda iş bulmanın yolda para bulmaktan daha zor olduğunu*" belirttiği sözlerindeki zaman, ülkedeki ekonomik sıkıntıların yol açtığı istihdam sorununun ortaya çıktığı bir dönemdir. Yazar bu sözlerle öyküdeki asıl amacına; toplumsal sorunlara yönelik eleştiriye dikkat çeker.

Başkişinin öykünün sonuna karakola gitmesini sağlayan olaylar zinciri karısına yalan söylemesiyle başlar. Bu yalanı doğuran sebep, yaşadıkları işsizlik sorunundan bunalan karı kocanın yaşadığı kavgalardır. Dolayısıyla izlenen devlet politikalarının halk üzerindeki yansıması Nesin'in öykülerinde halktan kişilerin zor duruma düşmesiyle kendini gösterir. Devlet düzeyinde ortaya çıkan sorunlar, en küçük sosyal kurum olan aile yapısına zarar vererek giderek büyüyen ve tüm toplumu etkileyen bir yapıya bürünür. Aile içindeki bireylerin temel gereksinimleri karşılama noktasında yaşadıkları sorunlar, toplumsal bir boyuta doğru evrilerek devleti oluşturan tüm mekanizmalarda aksaklıklar yaratır.

"Islatır mı Islatmaz mı?" (1957) öyküsü de işsizlikten bunalarak her işi yapmaya karar veren bir insanın yaşadıklarını anlatır. Anlatıcı "*çöpçülükten, lüpçülüğe kadar*" ne iş olsa yapmaya karar verdiği bir sırada bir tanıdığının tavsiyesiyle Ragıp Bey isimli birinin yanına gider. Yanına gelen herkese "*Benim elimde bir şişe su olsa…*

Efendim… Bu bir şişe su ile bütün buralarını ıslatabilir miyim, ıslatamaz mıyım?"[477] diye soran Ragıp Bey aynı soruyu anlatıcıya da yöneltir. Anlatıcının "*ıslatamazsınız*" cevabını vermesi üzerine onu yanında işe almaya karar veren Ragıp Bey, onun yerine geçeceği kişiyi çağırarak ona da aynı soruyu yöneltir. Güler yüzlü bu adam soruyla karşılaşınca sinirlenir ve "*ıslatırsınız*" cevabını verir. Bunun üzerine anlatıcı adama, neden bu cevabı verdiğini sorduğunda aldığı cevap, işsizlik sorununa yönelik görüşler içerir:

"*- Şimdi ne desem boş, anlatamam… Sonra siz de anlarsınız. Ben bir sene içinde değiştirdiği beşinci adamım. Ancak ikibuçuk ay dayanabildim. İşsizliğin ne olduğunu bilirim. Onun için gözünüzü korkutmak istemiyorum…*"[478]

Öykünün başında anlatıcının "*çöpçülükten lüpçülüğe kadar*" her işi yapabileceğini söylemesi, Nesin'in mizah yoluyla dile getirdiği eleştirisini taşır. İşsizlikten bunalan anlatıcının "bedavacılık" olarak bilinen lüpçülüğü bile yapabileceğini söylemesi, okuyucuyu güldürerek bir kişinin yaşadığı zorluğun sonunda iş ayırt etmeksizin çalışabileceğini anlatmayı amaçlar. Anlatıcının yaşadığı zorluk, Ragıp Bey'in hiç durmadan aynı soruyu tekrar eden bir patron olmasıyla da devam eder. Bu bakımdan işten çıkarılan adamın söyledikleri önemlidir. İşsizliği yaşamış biri için yapılacak iş ne derece zor olursa olsun bu işin tercih edilip edilmemesi söz konusu değildir. Dolayısıyla anlatıcı, her gün aynı soruyu birkaç kez tekrar eden patronun yanında beş ay çalışarak bu işe en uzun süre dayanabilen kişi olmayı başarır. Ancak beş ayın sonunda "*sırt(ın)da yük taşımaya, işsiz, aç susuz sürünmeye bile katlanacak*"[479] bir hale gelen anlatıcı önemli bir toplantıda aynı soruyu yine soran patrona, "*ıslatır*" diye birkaç kez bağırdıktan sonra işten ayrılır. Patronunun yaşattığı sıkıntıların yanında işsizlik bile anlatıcı için çekici bir hal kazanır.

İşsiz bir insanın sorunlarını anlatan bir başka öykü de "Bir Akıl Vereyim"dir (1960). Vapura binen anlatıcının dikkatini, korkuluklardan sarkıp sonra atlamaktan vazgeçerek düzelen bir adam çeker. Dikkatlice baktığında bu adamın tanıdığı biri

[477] Nesin, *Kazan Töreni,* s. 42.
[478] A. g. e., s. 43.
[479] A. g. e., s. 45.

olduğunu anlayarak yanına yaklaşır ve sorununun ne olduğunu sorar. İki aydır işsizlik çektiğini söyleyen adama anlatıcının, "*Hepimiz işsizlik çektik. İşsizlik çekmeyen var mı?*"[480] diyerek verdiği cevap işsizliğin toplumsal boyutta bir sorun olduğunu gösterir.

Bu adamı intihar etmeye iten sebep ise, icra memurlarının eve hacze gelecek olması, üç aydır kirayı vermemesi, elektriğin kesik olması ve komşusunun kendisine eczanede ilaç yaptırması için verdiği parayı harcamış olmasıdır. Adamı asıl bunaltan ise maddi yardım beklentisiyle yanına gittiği her arkadaşının, bir akıl vererek onu geri göndermiş olmasıdır.

Adamın işsizliğiyle birlikte yaşadığı sorunlar, yaşanan işsizliğin birkaç eksende incelenebileceğini gösterir. İlki, işsizliğin sebep olduğu geçim sorunlarıdır. Bu sorunlar, kişinin temel gereksinimlerini karşılayamamasıyla birlikte komşusuna gösterdiği davranışla ahlaki bir bozulmaya da yol açar. Kirayı ödeyememesi, elektriğin kesilmesi gibi sorunların yanında, komşusunun ilaç parasını harcamak zorunda kalmış olması adamı asıl üzen durumdur.

İşsizlik sorununun incelenebileceği ikinci eksen, adamın işsizliği karşısında arkadaşlarının gösterdiği tavır etrafında oluşur. Adam, zenginlikleriyle dikkat çeken arkadaşlarından az miktarda parasal yardım beklese de arkadaşları bu beklentiyi görmezden gelerek ona akıl vermeyi tercih ederler. Arkadaşlarının bu tavrı, adamın iyiliğini düşünmelerinden değil kendi çıkarlarından ödün vermek istememelerinden kaynaklanır. Öykünün sonunda anlatıcının, vapura binerken bilet almadığını bu yüzden indiğinde cezalı bilet keseceklerini söyleyen adama, vapurun tuvaletine saklanmasını söyleyerek akıl vermesi, Nesin'in çaresiz kişiler karşısında gösterilen davranışları öykü anlatıcısı kişiliğine de indirgeyerek genelleştirdiğini gösterir.

Aziz Nesin öykülerinde işsizliğin yarattığı sorunlar çok yönlü oluşlarıyla toplumsal bir sorun olarak karşımıza çıkar. Devletin ekonomik tutumunun yarattığı bir sorun olan işsizliğin öykülerde köylülerin değil şehirli insanların yaşadıkları bir sorun olarak ortaya çıkması önemlidir. Öykülerin yazıldığı yıllarda sanayileşme

[480] Nesin, *Gözüne Gözlük,* s. 84.

yönünde adımlar atılsa da bu girişimler henüz yeni olduğundan tarım alanlarına verilen önem sanayi ile eş değerdedir. Birçok öyküde emeği sömürülen köylülerle ya da para kazanmak için kente göç eden insanlarla karşılaşsak da bu insanların sorunları işsizlik odağında yansıtılmaz. Bu nedenle işsizliği, kalabalıklaşan kent nüfusunun bir sorunu olarak ele almak doğru olacaktır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DEVLET MEKANİZMALARI

1. YÖNETİCİLER/POLİTİKACILAR

Aziz Nesin öykülerinde toplumsal kurumlara, yaşayışa, kişilere yönelik tüm eleştirilerin temelini yönetim sistemi oluşturur. Cumhuriyet rejiminin getirdiği hiyerarşik yapılanma içinde sosyal yapının en üst basamağını oluşturan yönetim sisteminin izlediği politikalar, toplumsal yaşantının her alanına yansır. Yazara göre sistem içinde oluşan düzensizliklerin nedeni izlenen rejim değil, rejimin uygulayıcılarıdır. Bu doğrultuda öykülerde öncelikle tek parti döneminin ve sonra DP iktidarı döneminin yöneticileri sıkça eleştirilir.

Öykülerde eleştirilen üst düzey kişiler, sadece devletin temsilcileri oldukları tanımıyla verilerek birçok öyküde kendilerinden "yönetici" diyerek bahsedildiği için, öykülerde devlet yönetiminin temsilcisi olan kişileri sadece "yönetici" olarak adlandırmak doğru olacaktır. Yöneticilerle birlikte, bazen iç içe geçmiş karakter yapılarıyla eleştirilenler arasında politikacılar da vardır. Bazı öykülerde spesifik olarak "politikacı" kimliği vurgulanan kişilerin yanında, bazı yöneticiler de "politikacı" özellikleri gösterirler. Bu bakımdan incelemeyi iki başlığı birleştirerek yapmak daha doğru olur. Devlet mekanizmalarının en üstünde olan bu kişiler, Nesin'in öykülerinde en sık eleştirilenlerdir.

Çok partili döneme geçilmesiyle birlikte ülkede birçok parti kurulmasının anlatıldığı *Parti Vurmak Parti Kurmak* (1946) öyküsü, politikacılara yönelik eleştiri getirilen bir öyküdür. Üçüncü kişi anlatıcı tarafından anlatılan öykünün başkişisi, partilerin ilk çıktığı dönemlerde, "*İçtimaî kepazelik, Sosyal rezalet, İttihadı fasulye, ihtilâfı mercimek gibi partilere girip çık*"an, fakat artık işsiz olan biridir. Başkişi, uzun süredir siyasetle uğraşmasa da "*çöplenilecek en müsait yer(in) siyaset çöplüğü*"[481] olduğunu bildiğinden bu işlere geri dönmek istemektedir. Seçimlerde İstanbul'dan adaylığını koyan başkişinin, Beyazıt meydanında halk kürsüsünde yaptığı konuşmada söyledikleri, mizahi bir içerik taşır: "*Ne duruyorsunuz, beni mebus intihap etmekle ne büyük bir halt işlediğinizi bilahara, iş işden geçtikten sonra anlayacaksınız, hele bir atı alıp Üsküdarı geçeyim.*"[482]

[481] Nesin, *Parti Vurmak Parti Kurmak,* Arkadaş Matbaası, İstanbul, 1946, s. 4.
[482] A. g. e. s. 6.

Başkişi konuşmasını, halkın hakkının yendiğini, kendisini seçerlerse ne yapacaklarını bilip bilmediklerini sorarak sürdürür. Bu sırada halktan gelen bir sesin, "*Bilmez olur muyuz? Bu sefer sen yiyeceksin*" demesi üzerine başkişi, "*Nasıl olsa yenecek. Bari ben yiyeyim.*"[483] diyerek düşüncesini dile getirir.

Seçimlerde kendisine iki seçmen bulan başkişi, bu kişilerle beraber bir parti kurmaya karar verir. *Bay Sandalyaseven* ve *Bay Hazırakonan* denen bu kişilerle beraber partiye "*Sus Demokrat Partisi*"[484] adını veren başkişi kahvede oturup partinin *nizamnamesini* hazırlar. Nizamnamenin, partinin öncelikli amacının başkanını, sonra da iki azasını refaha kavuşturmak olduğunu belirten ilk şartından başlayarak tamamı parti politikalarına yönelik eleştirilerden oluşur. Üç parti üyesi ne kadar uğraşsalar da partilerine bir üye bulamadıkları için, partiyi kapatmak zorunda kalırlar.

1946 yılında broşür halinde yayımlanan bu öykünün, Nesin Vakfı arşivinde bulunan bir örneğinden başka baskısı yoktur. Öyküde, parti kurmak ve politikacı olmak ayrıntılar aracılığıyla eleştirilir. Yazarın ilk eleştirisi, başkişinin üyesi olduğu partilerin isimleriyle alay edilerek ortaya çıkar. Bu anlatımla yazar, birbirine benzer isimlerle ve belli belirsiz politika farklarıyla birçok parti kurulmasını eleştirir. Partilerin isimlerinden anlaşıldığı gibi öykü zamanı, Osmanlı Devleti'nin son dönemleri ve Cumhuriyet'in ilk dönemlerini kapsar. Başkişi, Osmanlı'nın son dönemlerinde içine girdiği parti işlerinden sonra uzun süre siyasete ara verse de Cumhuriyetle birlikte yeniden siyasetle uğraşmak ister. Anlatıcının siyaseti "*çöplük*" olarak nitelemesi, o dönemde çoğunluğun siyasetçi olmasına yönelik bir eleştiridir.

Başkişinin seçim meydanında söyledikleri ise seçimlerden sonra politikacıların halk üzerinde uyandırdığı düşüncelere yönelik eleştiri içerir. Yazarın bu sözleri başkişiye söyletmesi, mizahi bir anlatım yaratmanın yanında, bilinen bir gerçeği bir politikacıya söyletmesi bakımından önemlidir. Başkişinin sözleri, halkın bir umutla seçtiği politikacılardan, seçimden sonra pişmanlık duymalarıyla ilgilidir. Yazara göre politikacıların birbirlerinden farkı yoktur. Hepsinin amacı, kendi çıkarları için

[483] A. g. e., s. 7.
[484] A. g. e., s. 10.

“koltuk” sahibi olup maddi kazanç sağlamaktır. Meydanda halka hitap eden başkişiye “yiyeceği” için seçilmeyi istediğinin söylenmesi ve başkişinin de bunu kabul etmesi, var olan bir gerçeğin bir politikacı tarafından dile getirilmesidir.

“Koltuk” elde ederek kendi kazancını düşünen politikacıların eleştirildiği bir diğer kısım, başkişiye oy veren diğer iki kişinin isimleriyle eleştirilir. “*Bay Sandalyaseven*” ve “*Bay Hazırakonan*”, politikacıların isimlerinde somutlaştırıldığı kişilerdir. Onlarla birlikte başkişinin partilerine verdikleri isim de partilere yönelik eleştiri içerir O dönemde insanlara “küfretmek” için de onları “övmek” için de “demokrat” dendiğini belirten anlatıcı, başkişi ve arkadaşlarının da bu düşünce doğrultusunda bir isim seçtiklerini söyler. “Demokrat” ve “sus”mak kelimelerinin birbiriyle çelişik olmalarının yanında aynı partiyi nitelemeleri, başkişi nezdinde genel kapsamda bir eleştiri olarak değerlendirilmelidir. Bu durum politikacıların kavramları, anlamlarına dikkat etmeden, yüzeysel olarak kullandıklarını gösterir.

Başkişinin parti kurmaktan çok parti vurmayı amaçlaması, parti nizamnamesinin içeriğinde de ortaya çıkar. Öncelikle parti başkanının çıkarlarının gözetileceğini dile getiren bu nizamname, yine bilinen bir gerçeğin mizahi bir kurguyla dile getirilmesidir. Başkişinin ve arkadaşlarının tutumundan yola çıkarak parti vurmak, maddi gelir kaynağı sağlamak olarak değerlendirilir. Öykü boyunca da sık sık vurgulandığı gibi birçok parti kurulmasının ve insanların çoğunun politikayla uğraşmasının sebebi, parti kurarak sosyal sorunlarla ilgilenmek değil, parti vurarak, kâr elde etmektir.

“Milletvekili Olacak Vali Nutkundan Bellidir” (1955) öyküsü, bir valinin davranışlarının eleştirildiği bir öyküdür. Köylülerin sık sık yanına gelerek onlara halktan biri gibi davranan Vali, içinde kurum müdürlerinin de bulunduğu dört ciple beraber köye ziyarete gelir. Köy kahvesine girdiğinde herkesle teker teker kucaklaşan Vali, köylüler gibi olduğunu göstermek için onların ağzıyla, “k”leri “g” yaparak konuşur. Köylülerin her birinin derdini soran, dinleyen Vali’nin memurlarına karşı davranışı ise tam tersidir. Memurlarını tersleyerek konuşan Vali, onlara oturun demediği için hiçbiri oturamaz. Köylülerle sohbet ederken içeri giren köy öğretmenini köylü bir genç sanan Vali, önce onu alnından öpüp, yumuşak bir ses

tonuyla konuşurken, öğretmen olduğunu öğrenince ona, "*Geç şöyle!.. Dur şurda!..*"[485] diyerek emir verir.

Vali'nin köylüleri gün aşırı ziyaret edip onlarla bu kadar çok ilgilenmesinin sebebi, seçimlerin yaklaşmasıdır. Ancak köylüler, eğer Vali'yi milletvekili seçerlerse onun köy için yaptıklarından mahrum kalacaklarını bildiklerinden onu milletvekili seçmezler. Seçimlerden önce istifa etmek zorunda kalan Vali, böylece emekliye ayrılmak zorunda kalır.

Devletin ildeki en üst düzey temsilcisi olan Vali'nin köylülere ve memurlara gösterdiği davranış arasındaki zıtlık eleştiri konusu edilir. Onun köylülere yaklaşan seçimlerden dolayı ilgili davranması ve sırf onlardan olduğunu hissettirmek için rol yaparak köylü ağzıyla konuşması, onun yapmacık tavırlarını gösterir. Üçüncü kişi anlatıcı Vali'nin okul yıllarında müsamerelerde sahneye çıktığı için köylü taklidi yapmada başarılı olduğunu söyleyerek Vali'nin ikiyüzlülüğünü vurgular. Vali'nin kendinden alt konumda bulunan müdürleri küçümseyerek konuşması ise köylülere, kendisinin onlar gibi olmadığını, köylülerden yana olduğunu göstermek içindir. Bu durum Fethi Naci tarafından şu şekilde açıklanır:

> "1950'de başlayan dönem, asker-sivil memurlar için bir düşüş dönemidir. Yeni iktidarın kayıtsız şartsız sahipleri Türkiye'nin her yerinde memurları horlamakta; bir zamanlar yanında elpençe divan durdukları eski ortaklarından 27 yılın acısını çıkarmaktadırlar."[486]

Bu bakımdan Vali'nin memurlara olan sert tavrı, DP uygulamalarından birini ortaya koyar ve ikiyüzlülük olarak değerlendirilir.

Vali'nin köylülere davranışlarındaki samimiyet, anlatıcının sözleriyle şu şekilde eleştirilir: "*Yıllardır özlemi çekilen demokrasinin bu sıcak gösterisi, insanın gözünü*

[485] Nesin, *Yedek Parça,* s. 110.
[486] Fethi Naci, *100 Soruda Türkiye'de Roman ve Toplumsal Değişme,* Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1990, s. 221.

yaşartıyordu."[487] Anlatıcının sözlerinde ironi yoluyla eleştirildiği gibi öyküde yöneticilerin gösteriş ve çıkar amaçlı samimiyetsiz davranışları eleştirilir.

Ağırlıklı olarak valiliğin eleştirildiği bir başka öykü de "Az Daha Vali Oluyordum" (1957) öyküsüdür. Kahvede konuşulanlara kulak misafiri olan birinci anlatıcı, Şefik Bey adında birinin anlattıklarını dinler. Şefik Bey, Emin adında, eskiden mahallenin en haylazı, en işe yaramazı olan, okumamış fakat politikacı olmuş birinden bahseder. Şefik Bey, iş bulamadığı için sıkıntıda olduğu bir dönemde Emin'in yanına giderek ondan iş ister. Emin, Şefik Bey'i ilk gördüğünde ona saygılı davranırken bir süre sonra onu azarlayan, küçümseyerek sert konuşan bir adama dönüşür. Şefik Bey'e ne mezunu olduğunu sorar. Şefik Bey'in, hayat şartlarından dolayı hukuk fakültesini dördüncü sınıfta terk ettiği söylemesi üzerine Emin, lise mezunu olduğu için onu küçümser. Şefik Bey'i bir yere memur yapsa o kadar parayla geçinemeyeceğini söyledikten sonra birden Emin'in aklına onu vali yapmak gelir. Şefik Bey, Emin'in eline kapanarak onu vali yapmaması için yalvarır. Sadece küçük bir memuriyetin yeteceğini söyler. Bunun üzerine Emin, bir kartın arkasına bir şeyler yazarak Şefik Bey'e verir. Kahvedekiler Şefik Bey'e kartı ne yaptığını sorarlar. Bunun üzerine Şefik Bey'in söyledikleri yönetime karşı eleştiri içerir: "*Canım bu eski bir mesele. Yeni değil. Kart, Istanbul valisine yazılmıştı. Altı yedi ay valiyi aradım, bitürlü yerinde bulmak, görüşmek, kartı vermek kısmet olmadı. Ya... İşte böyle, azkaldı, vali oluyordum, Allah korudu.*"[488]

Öyküde yöneticilere yönelik eleştiri üç farklı yönde ortaya çıkar. İlki, çocukluğunda çok haylaz olan, bütün mahallenin şikâyet ettiği, öğrenim görmemiş Emin'in politikacı olmasıdır. Emin, sadece politikacı olduğu için hukuk fakültesini dördüncü sınıfa kadar okumuş Şevki Bey'i küçümser. Kendisinden yaşça büyük ve bilgi seviyesi bakımından üstün olan Şevki Bey'e karşı hitap şeklini "bey"den "delikanlı"ya kadar düşürmesi, onun ahlaki değerlerine eleştiri getirilmesinin sebebidir.

[487] A. g. e., s. 106.
[488] Nesin, *Mahallenin Kısmeti,* s. 106.

İşsiz olduğu için Şevki Bey'i "lise mezunu" diyerek küçük gören Emin'in ona valiliği önermesi yöneticilere yönelik ikinci eleştiridir. Lise mezunu olduğu için hiçbir şeyi yapamayacağı düşünülen Şevki Bey'e birdenbire valiliğin önerilmesi, hiçbir şey yapamamakla valilik işinin eşdeğer görüldüğünü gösterir. Bu konudaki eleştiriyi iki yöne ayırabiliriz. İlki, lise mezunu olan birine valilik gibi üst düzey sorumluluk isteyen bir işi önermesiyle Emin Bey'e yöneliktir. Onun bu düşüncesinden çıkan sonuç, valilik mesleğinin ciddiyetini önemsemeyen bir anlayışta olmasıdır. Emin'in politikayla hiç ilgilenmemiş birini, "ani bir kararla" ilin en üst düzey yöneticiliğine getirebilmesiyle hem siyasetçiler arasında gelişen "kayırma" anlayışına, hem de yönetici olmanın sorumluluğunun bilincinde olmayan politikacılara yönelik eleştiri getirilir. Şevki Bey'e önerilen valiliğin eleştirildiği ikinci yön, yazar ekseninde gelişir. Yazar, valiliğin hiçbir şey yapamamakla eşdeğer görülmesiyle valilik mesleğine yönelik mizahi bir eleştiride bulunur.

Yöneticilere yönelik son eleştiri, Şevki Bey'in kahvedeki arkadaşlarına söyledikleriyle ortaya çıkar. İstanbul valisini bir türlü yerinde bulamadığı için kartı veremediğini söyleyen Şevki Bey aracılığıyla, dönemin valisine yönelik eleştiri getirilir. Ancak Nesin, baskıcı yönetimlerin etkisiyle olası bir davadan kurtulmak için Şevki Bey'e "*bu eski bir mesele, yeni değil*" dedirterek bu eleştiriyi mizahlaştırıp hem baskıyı hem de valiyi eleştirir.

"Bendeniz Mahvoldum" (1960) öyküsünde ise insanların valiye karşı tutumları eleştirilir. Uzun yıllar çabalamasının ardından bir vilayete memur olarak atanan başkişi, işe başladığı gün vilayetin büyüklerinden biri için verilen veda yemeğine davet edilir. Gitmezse ayıp olacağını düşünen başkişi yemekte herkesin teker teker kalkıp valiyi övdüğünü görür. Sıra kendisine geldiğinde kendisini konuşmak zorunda hisseden başkişi kalkıp Vali Süha Beyefendi'nin yaptığı iyiliklerden, gidişinin herkes için kötü olduğundan ve benzeri duygu ve düşüncelerinden bahseder. Bir süre sonra masadaki herkesin güldüğünü gören başkişi, kimseyi ağlatamadığını düşünüp son çare olarak gitmemesi için valinin ayaklarına kapanır. Valinin başkişiyi dışarı götürmelerini söylemesi üzerine başkişi diğer memurlar tarafından dışarı çıkarılır. Memurlar gidenin vali değil, vilayetin veteriner müdürü olduğunu söyleyerek başkişiye neden öyle konuştuğunu sorarlar. Bunun üzerine başkişinin onlara,

herkesin neden kalkıp valiyi övdüğünü sorması üzerine memurların verdiği cevap, onların yönetime davranış şekillerinin sebebini ortaya koyar:

"- *Vali buranın en büyüğü. Valinin rızası olmasa, veteriner müdürü, o işleri yapabilir mi hiç! Her başarı valinin; nezaketen, hürmeten öyle söylemek icap eder...*"[489]

Vilayette ortaya çıkan yönetim ilişkisi öykünün eleştirilen noktasıdır. Vilayete yeni atandığı halde çağrıldığı veda yemeğinde sırayla herkesin konuşması üzerine konuşmak zorunda kalan başkişinin bu zorunluluğu, eleştirinin ortaya çıktığı ilk kısımdır. Başkişi, gidecek olan kişiyi tanımadığı için konuşma yapamayacağını söylese işinden olacağını bildiği için, konuşma yapmak zorunda kalır. Bu durum yöneticilerin, memurlar üzerindeki baskısının bir başka şeklidir. Devlet içinde yaşanan bu amir-çalışan ilişkisi, üst sınıfın alt sınıf üstündeki etkisiyle itaat ilişkisine dönüşür. Bu bakımdan öyküde ortaya çıkan olayın aslı, amir ve çalışan arasındaki bu baskıya dayanır.

Öyküdeki tüm çalışanların veteriner müdürüyle ilgili konuşmalarından önce valiyi övmeleri, memurlar tarafından "*hürmet*" olarak nitelenir. Yukarıdaki itaat ilişkisi bu kısımda da korkuya dayalı bir saygıyla ortaya çıkar. Memurların valiye karşı bu davranışları, valinin kendileri üzerindeki etkisiyle ortaya çıksa da bu durumun dalkavukluk olarak değerlendirilmesi daha doğrudur. Memurların sözleri salt dalkavukluk değil, valinin tutumuna dayalı bir davranış olarak ortaya çıktığı için de valiye yönelik bir eleştiri getirilir. Öykünün sonunda başkişiye işinden el çektirilmesiyle valinin çalışanlarına karşı baskıcı tutumu açıkça ortaya konmuş olur.

Birinci kişi anlatıcı tarafından anlatılan "Aşk Hastanesi" (1957) öyküsü ise politikacılara yönelik eleştiri taşır. Bir gazetede polis muhabirliği yapan Cafer, bir genelev baskınına gitmek üzere polisler ve birkaç gazeteciyle birlikte yola çıkar. Yolda çeşitli hastalıklardan şikâyet edenlere bazı tedavi yöntemleri söyleyen polis muhabiri, kalbinden rahatsız olan bir gazeteciye de tavsiyede bulunur. Kalbinin zayıf olduğundan şikâyet eden muhabire "*yumuşak kalpli*" olduğunu söyleyen gazetecinin

[489] Nesin, A. g. e., s. 126.

tavsiyesi, politikacılara yönelik eleştiri taşır: "*En aşağı dört parti değiştirmiş, enaz yirmi yıl politikacılık etmiş yurtsever bir yurttaşın kanından alacaksın. Bu kandan her sabah kalbine iki litre şırınga edeceksin. Kalbin topçu askerlerinin çizme köselesi gibi sertleşir.*"[490]

Muhabirin hastalığının tedavisi için tavsiyede bulunan gazetecinin verdiği politikacı örneği, genel olarak politikacıların duygu ve davranışlarına getirilen eleştiriyi içerir. Muhabirin "yumuşak kalbi"ne karşılık politikacının "sert kalbi"nin kanı önerilir. Politikacının "sert kalbi", sık parti değiştirmesi ve yirmi yıllık yurtsever bir politikacı olmasıyla oluşur. Politikacının sık sık parti değiştirmesi, partilerin savundukları her bir politikaya uyum sağlaması anlamına gelir. Bu durum, kendi değer yargıları olmayan kişilerin sergileyebileceği bir davranıştır. Politikacının "yurtsever" olmasının vurgulanması da ironik bir eleştiridir. Halkı etkilemek isteyen her politikacının ilk olarak dile getirdiği yurtseverliğidir. Yurdunu sevdiği gerekçesiyle siyasetle ilgilendiğini söyleyen kişiler, sürekli parti değiştirerek aslında kendi çıkarlarını gözettiklerini gösterirler. Bu kişilerin "en az yirmi yıllık politikacı" olmaları gerektiği vurgusu, bu kadar uzun süre halka yalanlar söyleyerek, çıkarı doğrultusunda duruma göre tutum değiştirerek davranan kişilerin sert bir kalbe sahip olabileceğini söylemek içindir. Öyküde polis memurunun dile getirdiği sözler aracılığıyla politikacıların duygulardan arınmış kişiler olması eleştirilir.

"Sular Neden Kesildi?" (1957) öyküsü, yine yönetime ve sık sık parti değiştiren politikacılara yönelik eleştirilerin getirildiği bir öyküdür. Öykü, Vali'nin suların neden kesildiğini öğrenmek için Müdür'ü araması üzerine başlayan diyalogların, Teknik Büro, 2. Kısım, Tesisat Dairesi, Başmühendis, Teknisyen ve daha pek çok çalışan arasında geçen konuşmalarla gelişmesinden oluşur. Öykü kişilerinden hiçbiri suların neden kesildiğini bilmemektedir. İki çalışan arasında geçen en son konuşmada, Vali'nin suların neden kesildiğini öğrenmek istediği, mutlaka bir sebep bulunması gerektiğini söyleyen kişiye karşılık öteki, "*Su sıvıdır. Sıvılar, tıpkı bulundukları partinin şeklini alanlar gibi, içinde bulundukları kabın şeklini alırlar.*"[491] diyerek bir açıklamaya girişir.

[490] Nesin, *Kazan Töreni,* s. 136-137.
[491] Nesin, *Toros Canavarı,* s. 110.

Öyküde asıl eleştirilen, yönetimin en üst kademesinden en alt kademesine kadar her bir çalışanın suların kesik olmasına karşı ilgisiz olmasıdır. Vali ve Müdür arasında geçen ilk konuşma ve diğerlerinde de suların kesik olmasına verilen ilk tepki, çalışanların bu durumdan habersiz olmalarıyla ilgilidir. Halkın sık sık karşılaştığı bir sıkıntıdan, ilgili yöneticilerin ve kişilerin hiçbirinin haberinin olmaması, bu kişilerin halkın sorunlarına karşı ilgisizliğini gösterir. Bu bakımdan öyküdeki eleştirinin kapsamını oluşturan etken yöneticilerdir.

Politikacılarla ilgili eleştiri ise bir önceki öyküyle benzer sebeplerden kaynaklanır. Kişilerin, sık sık politika değiştirmeleri, belirli bir görüşün savunucusu olmadıklarını gösterir. Bu bakımdan kendi değer yargılarını çıkarları doğrultusunda, dâhil oldukları partiye göre değiştiren politikacılar, içine girdikleri kaba göre şekil değiştiren suya benzetilerek eleştirilirler.

"Pazarlık" (1957) öyküsü içinde de politikacıların eleştirildiği bir bölüm vardır. Yazar olduğunu söyleyen birinci kişi anlatıcı sık sık kolunun çıktığını bu yüzden onu çok iyi korumaya çalıştığını söyledikten sonra tıpkı bir arkadaşının da kendisi gibi olduğunu söyler. Bu arkadaşı ne zaman esnese, çok gülse ya da bağırsa çenesi çıkmaktadır. O da kendisi gibi çenesi çıktığında kendi kendine avuçlayarak çenesini yerine yerleştirir. Anlatıcı, arkadaşının sonradan politikaya atıldığını söyleyerek her siyasi tartışmada çenesinin birkaç kez çıktığını söyler. Anlatıcının ondan aldığı bir mektup aracılığıyla yazar, politikacılığa yönelik eleştiri getirir. Arkadaşının bir açılış töreninde nutuk verirken çıkan çenesini "*ne kendisi, ne başkası bir daha yerine oturtamamış*"tır[492].

Öyküde ele alınan eleştiri, anlatıcı aracılığıyla doğrudan değil, yazarın kurgusu aracılığıyla dile getirilir. Anlatıcının arkadaşının sürekli çenesinin çıkması, ileride politikacı olmasıyla ilişkili olarak yaratılan bir kurgudur. Arkadaşının rahatsızlığını çok konuşmak anlamındaki "çenesi düşmek" deyimiyle birlikte değerlendirecek olursak politikacıların buldukları her fırsatta konuşmalarına yapılan bir eleştiri dile getirilir. Öykü içindeki deyim anlamı çağrıştırıldığı için, bunu kast edilmek istenen anlam olarak değerlendirmek daha doğrudur. Arkadaşının politika hayatını bitiren

[492] A. g. e., s. 151.

ise, gittiği bir açılışta çenesini bir daha düzeltemeyecek kadar nutuk vermesidir. Bu durum, politikacıların sık sık verdikleri nutuklarda yüksek sesle ve çok konuşmalarına yapılan eleştiridir. Politikacıların verdikleri nutuklarla ilgili eleştiriler yazarın birçok öyküsünde dile getirilir. Anlatıcının arkadaşının çenesinin bir daha düzelmemesi, Nesin'in alay yöntemiyle politikacılara yönelik getirdiği eleştiridir.

"Deliler Boşandı" (1957) öyküsü ise var olan yönetim sisteminin eleştirisine yönelik yazılmış bir öyküdür. Aristantopolis kentinde tımarhanelerden kaçan deliler kenti ele geçirerek akıllı yöneticilerin tümünü tımarhaneye kapatmışlardır. Yönetimi ele geçiren deliler, akıllıların yaptığı her işi bozarak tersini yapacaklarını belirten yeni bir anayasa yaparlar. Anayasanın tüm maddeleri ilkinin aynısı olur. Daha sonra başkan seçmeye karar veren deliler, bunu nasıl yapacaklarını anlamak için tımarhaneye gidip akıllılara, içlerinden birinin başkan olacağını, kimin bu görevi istediğini sorarlar. Tımarhanedeki tüm akıllılar kendisinin bu işi en iyi yapacağını söyleyerek başkan olmak için bağrışıp çağrışırlar. Başkan olmak istediğini söyleyen herkese diğerleri, onun başkan olamayacağını çünkü çok kötü bir insan olduğunu söyler. Delilerden ise kimse başkan olmak istememektedir. Çünkü herkes kendisinin tecrübeli olmadığını, başka arkadaşların bu işi daha iyi yapabileceğini söyler. Tüm deliler oy birliğiyle bir deliyi başkan seçmek isterler. Başkan olması istenen deli, elinden geldiğince bu işi yapmaya çalışacağını, bunu yaparken herkesin ona yardımcı olmasını, eğer bir yanlışı olursa arkadaşlarının bunu düzeltmesini istediğini söyler.

Deliler ve akıllılar arasındaki karşıtlık, öyküde anlatılmak istenenin temelini oluşturur. Bu karşıtlık ironi yoluyla kurulmuştur. Öyküdeki deliler aklın, akıllılar ise akıl dışılığın sembolüdür. Delilerin kabul ettikleri anayasanın tek maddesini, akıllıların yaptığı her şeyi tersine çevirmek olarak belirlemeleri, süregelen sistem bozukluklarını kökten değiştirmek içindir. Başkanlık seçiminde izlenen yöntem de anayasa doğrultusunda belirlenir. Yaşlı, genç tüm akıllıların en iyi kendisinin başkanlık yapabileceğini düşünmesi, mütevazı bir davranış olmamakla birlikte, kişilerin başkanlığın sorumluluğunun farkında olmadıklarını da gösterir. Bu kişilerin tek amacı, tımarhaneden kurtularak kendi çıkarını korumaktır. Başkan olmak isteyen herkesin birbirini kötülemesi de aynı çıkar doğrultusunda ortaya çıkan bir davranıştır. Akılların amacı, birbirlerini kötüleyerek kendi başkanlık isteğini öne çıkarmaktır.

Delilerde ise durum aksi yönde gelişir. Onlar, diğer arkadaşlarının kendilerinden daha tecrübeli, yetenekli ve bu sorumluluğu taşıyacak güçte olabileceğini söyleyerek başkanlığı reddeder. Akıllar dünyasında delilerin bu "mütevazı" ve mantıklı davranışı, özgüven eksikliği, "delilik" ve "saflık" olarak değerlendirilir. Kendisine başkanlık teklif edilen birinin bunu kabul etmemesi akıllılar dünyasında sebepsiz bir davranıştır. Başkan olması önerilen delinin, bu isteğe layık olmaya çalışacağını söyleyerek arkadaşlarının, kendisinin yanlışını gördükleri noktada uyarmasını istemesi de başkan seçilen akıllıların gösterdikleri davranışın tersidir. Delilere göre başkanlık gibi ağır sorumluluk gerektiren işler el birliği ve dayanışma gerektirir. Bir başkanın kendisini dokunulmaz ve mükemmel zannederek yanlışını gösterenleri cezalandırmak yerine düzeltilmeyi istemesi, yönetimi daha iyi bir seviyeye taşıyacak bir adımdır. Bu bakımdan öyküdeki deliler, yazarın ideal yönetim anlayışını uygularlar. Öykünün sonunda söylenenler, delilerin kurdukları yeni sistemden memnuniyeti dile getirir: "*Bugün hâlâ Arisontopolis'te pek seyrek de olsa düzgün biriki iş varsa, deli sanılanların zamanından kalmadır.*"[493] Mantıklı olan bir yönetim sistemi kuran delilerin yaptıklarının gerçek dünyada "delilik" olarak görülmesi öykünün paradoksudur. Bu paradoksal kurgu aracılığıyla akıllıların kurdukları yönetim eleştirilir.

"Kasıntı Adam" (1957) öyküsü de politikacılara yönelik eleştiri getirilen bir öyküdür. Öykünün birinci kişi anlatıcısı, yurt gezisi kapsamında gittiği büyük bir şehirde bir arkadaşının adresini verdiği birini telefonla arar. Telefondaki adamın sesi 50-60 yaşlarında birini çağrıştırır fakat anlatıcı buluştuğunda adamın kendisinden on beş yaş küçük olduğunu anlar. Bu adam, "*sesini (...) karnından, bağırsaklarından*"[494] çıkararak konuşan, kasılarak yürüyen, bahsedilen herkesi dövdüğünü söyleyen biridir. Anlatıcı adamın aslında "*mayası iyi bir insan olduğu*"nu düşünmektedir, ancak bu davranışlarına anlam veremez. Beraber yemek yerlerken adamın kasılarak konuşmasından rahatsız olan anlatıcı adama, aydın bir adam olduğunu, böyle davranmaması gerektiğini söyler. Bunun üzerine adam, anlatıcıya hak vererek, eskiden böyle olmadığını politikacılığa başladıktan sonra değiştiğini söyleyerek ekler: "*Kürsülerde konuşa konuşa, nutuk çeke çeke, kendi sesimi kaybettim. Bunlarla*

[493] Nesin, *Deliler Boşandı,* s. 22.
[494] Nesin, *Mahallenin Kısmeti,* s. 172.

başka türlü mücadele edilmiyor, anlamıyorlar. Dişini, yumruğunu göstereceksin. Hep politika yüzünden... Evde karımla bile nutuk çeker gibi konuşuyorum."[495]

Öyküdeki adamın sözleri, genel olarak politikacı olmaya yönelik eleştiri içerir. Adamın samimi olmayan, kendisini olduğundan daha güçlü ve sert göstermeye çalışan biri olması, politikacılığın yarattığı bir durumdur. Politikacılarla ancak bu şekilde mücadele edilebileceğinin söylenmesi, onların doğal olmaktan ve normallikten uzaklığını gösterir. Politika, kişinin maddi ve manevi gücüyle kendini gösterebileceği bir alandır. Bu gösteriş ancak kürsülerde, sert bir tavırla ve uzun, ağır cümlelerle nutuk çekerek ortaya çıkar. Öyküdeki adamın değişen karakteriyle eleştirilen, politikacıların genelinde görülen, samimi olmayan davranışlardır.

Ölmüş Eşek kitabının "Üçüncü Mektup"u (1957) da politikacıların benzer tavırlarının eleştirildiği bir öyküdür. Mektubu tamamlayan Ölmüş Eşek Eşekarısı'na, başına gelenlerin devamını bir dahaki mektubunda anlatacağını böylece Eşekarısı'nın "*politikacıların dalaşmalarından asılan yüzü(nün) birazcık olsun güle*"bileceğini[496] söyler.

Bir önceki öyküde politikacıların sert, kavgacı, ağır tavırları ve birbirleriyle olan ilişkisi, bu öyküde de eleştirilen bir durumdur. Karşıt oldukları fikirleri birbirlerini dinlemeden, sadece güç gösterisi yaparak dile getiren politikacıların halk üzerinde yarattığı etki mutsuzluktur. Ölmüş Eşek, bu öyküde politikacıları, halk üzerinde yarattıkları olumsuz etki aracılığıyla eleştirir.

"Altıncı Mektup" (1957) da yönetici ve politikacılara yönelik eleştiri getirilen öykülerden biridir. Ölmüş Eşek'i morga götürmek üzere gelen cankurtaran arabası yolda bir ağaca çarparak arızalanır. Şoför ve muavin, Ölmüş Eşek'i hastaneye götürmek için bir araba ararlar. Ancak hiçbir araba onları almak için durmaz. Bu sırada muavin, yoldan hızla geçen bir arabanın altında kalmaktan son anda kurtulur. Bunun üzerine şoför, trafik kuralları bilmekten çok, kuraldışı olanları bilmesi gerektiğini, hızla geçen arabanın plakasının resmî olduğunu, kimsenin o arabalarla

[495] A. g. e., s. 177.
[496] Nesin, *Ölmüş Eşek,* s. 26.

baş edemeyeceğini, arabanın, "*nerden, nasıl bir insanoğlunu kapsam da tekerleklerimin altına alsam diye kentin içinde dört dönüp dur*"duğunu[497] söyler.

Gerçekte karşılaşılan her sorunu, aksaklığı ve yanlışlığı öykülerinde işleyen yazarın, gerçekliğin içinden bir durumu eleştirdiği öykülerinden biri de budur. Öyküde resmî arabaya yönelen eleştirilerle politikacılar hedeflenir. Yönetici ve politikacıların, resmiyetlerini kullanarak şehir içinde kuralsız araba kullanmaları eleştirilir. Sivil insanların, trafik kurallarına uyma zorunluluğu varken politikacıların trafikteki hataları görmezden gelinir. Bu eleştirinin öyküye yansıması sıkça tekrarlanan bir durum olduğunu gösterir. Bu bakımdan Nesin bu öyküde politikacıları, pratik hayata yönelik davranışlarıyla eleştirir.

Yöneticilerin eleştirildiği bir başka öykü de "Sekizinci Mektup"tur (1957). Eşekarısı'na ölüm sebebini anlatan Ölmüş Eşek, "*dünyada salt iki tür insanın sorumluluğu(nun)*"[498] olmadığını söyler. Bunlardan biri deliler, diğeri de krallar ve cumhurbaşkanlarıdır. Ölmüş Eşek, bu durumla ilgili mizahi örnekler de verir. Bir cumhurbaşkanı öksürse insanların onun için "*Aman ne değerli öksürük!..*" ; esnese "*Aman ne güzel arya!*"[499] diyeceklerini söyler.

Öyküde yapılan eleştiri, yöneticilere ve halka yönelik olmak üzere iki yönde işlenir. Yöneticilerin ve delilerin aynı tarafta yer alarak ikisinin de yaptıklarından sorumlu olmadıklarının söylenmesi, ikisinin davranışlarının sonuçlarını birbirine yaklaştırır. Yöneticilerin yaptıklarından sorumlu olmamaları, dokunulmazlıklarına yapılan bir eleştiri olarak değerlendirilebilir. Dokunulmazlık, kişilerin eleştirilememesi, yaptıkları yanlışlıkların sorgulanamaması anlamına gelir. Yöneticilerin yaptıklarından sorumlu olmamaları, onlara yanlış yapma özgürlüğü verdiğinden yazar tarafından onların sorumsuzca davranışları eleştirilir.

Halka yönelik eleştiri ise onların yöneticilere davranışları noktasında ortaya çıkar. Yöneticilerin yaptıkları hiçbir şeyin sorgulanmamasıyla birlikte bunların her birine anlam yüklenmesi, onların değerlerini artırmak için gösterilen bir davranıştır.

[497] A. g. e., s. 44.
[498] A. g. e., s. 54.
[499] A. g. e., s. 55.

İnsanların, sadece yönetici olmaları sebebiyle bu insanları farklı anlam ve değerlere yükseltmesi yöneticileri yüceltir. Nesin, sadece yöneticilerin değil, herhangi bir insanın halk üstünde bir değerde görülmesini eleştirirken bu öykü içinde, yöneticilere hak etmedikleri halde yüksek bir değer atfedilmesini eleştirir.

Ölmüş Eşek'in "Yirmiikinci Mektup"un (1957) sonunda söyledikleri de tüm yöneticilere yönelik eleştiri içerir. Eşekarısı'na onun ve ülkenin nasıl olduğunu soran Ölmüş Eşek'in soruları, açık bir eleştiri niteliğindedir. Kendi mahallelerine geçen bayramdan beri çöpçünün uğrayıp uğramadığını, suların, elektriklerin halen kesik olup olmadığını soran Ölmüş Eşek'in devamında sorduğu sorular, eleştirilen yöneticilerin açıkça kim olduklarının söylendiği sözlerdir: "*Sokaklarınız yine lağım sularıyla göllenip sulanırken, Sağlık Bakanınız bulaşıcı hastalıklara karşı gereken önlemler alındı diyor mu? Başbakan falan şeyin fiyatına zam yapılmayacak diye halka söz verip, karaborsacılara da hemen yapılacak zammın işaretli müjdesini vererek, mal toplayan karaborsacılara milyarlar kazandırıyor mu?*"[500]

Öyküdeki eleştiriler birçok kuruma ve genel olarak yöneticilere yönelik olduğundan öyküyü Kurumlar başlığında değil, Yöneticiler-Politikacılar başlığında değerlendirmek daha doğru olacaktır. Belediyelerle, Sağlık Bakanlığıyla ve Başbakanla ortaya çıkan eleştiriler bir bütün olarak dönemin yönetim sistemine yöneliktir. Ölmüş Eşek, sağlığında sürekli kesik olan suların ve elektriklerin halen kesik olup olmadığını sorarak bu aksaklığın sürekliliğine dikkat çeker. Sokakların lağım sularıyla dolması sebebiyle Belediye yönetimdeki düzensizlikten kaynaklanan aksaklıklara, Sağlık Bakanlığı da eklenir. Sağlık Bakanlığı'nın gereken önlemlerin alındığını söylemesi, halkın teskin etmeye yönelik bir tavırdır. Yöneticilerin altından kalkamadıkları bir bozukluk karşısında halkı sakinleştirmedeki amaçları, kendi oy kaygılarıdır. Halka, yönetimin düzenli bir çalışmayla gereğini yaptığının yansıtılması, onların iktidarda kalış sürelerini uzatır. Bu yüzden yöneticilerin oylarını koruma kaygılarının, halkın sağlığını korumaktan önce gelmesi eleştirilir.

Başbakanla ilgili söylenenler de halkın kandırılmasına yöneliktir. Ölmüş Eşek'e göre Başbakan, halka zam yapılmayacağını söyleyip karaborsacılarla iş birliği

[500] A. g. e., s. 166.

yaparak halkı kandırmaktadır. Zenginlerin yanında olan ve onların çıkarını koruyan Başbakan, halkın oyunu kaybetmemek için tıpkı bakanları gibi onlara tüm sistemin düzenli işlediği imajını vermek ister. Oysa amaç, halkı kandırıp onların güven duygularını sömürerek, gelir elde etmektir. Nesin, yöneticilerin halk üzerindeki etkileri aracılığıyla onların çıkarcılığını, ikiyüzlülüğünü ve samimiyetsizliğini eleştirir.

Köylülerin sözleriyle dönem iktidarının yöneticilerinin eleştirildiği bir öykü de "Bunlar Bizim Derdimiz"dir (1957). Birinci kişi anlatıcı, arabası bozulduğu için gitmek zorunda kaldığı bir köy kahvesinde, köylülerin parti yöneticilerini beklediklerini öğrenir. Anlatıcı onlarla birlikte yöneticileri beklerken köyün büyüğü Reşit Ağa, dört tane sigara paketi çıkararak bu yöneticilerin geçen seferki gelişlerinde paketleri yere attıklarını söyler. Dört sigara paketinin üzerinde de anlamsız şekiller ve yazılar vardır. Bir süre sonra gelen yöneticiler, demokrasinin halkın dertlerini dinlemek olduğunu söyleyerek köylülerden ne dertleri varsa geçen seferki gibi çekinmeden anlatmalarını isterler. Köylüler, yöneticilerin geçen gelişinde dile getirdikleri taleplerini tekrar ederken yöneticiler de kendi sigara paketlerinin üstüne not alırlar. Bu sırada Reşit Ağa, yanındaki yöneticiye söylenenleri yanlış yazdığını, geçen sefer aynı derdi not alırken sigara paketine daha farklı bir şekil çizdiğini söyleyerek sigara paketlerini çıkarıp onlara gösterir. Gitmek için kalkan yöneticiler, bu sefer sigara paketlerini yere atmak yerine ceplerine koyarken Reşit Ağa, sigara paketleri üzerindeki yazı ve şekillerle alay ederek yöneticilere yönelik eleştirisini onların yüzüne karşı söylemiş olur. Bu sırada köylüler, yöneticilere gülmektedir.

Öyküde yöneticilerin ilgisizliği, ikiyüzlü davranışları kapsamında eleştirilir. Köylülere daha önce dertlerini anlatamadıklarını, fakat artık demokrasinin olduğunu söyleyen yöneticiler, onların dertlerini önemser gibi gözükerek ikiyüzlü davranırlar. Diğer öykülerden farklı olarak bu öyküde köylüler, yöneticilerin davranışlarındaki bozukluğun farkındadırlar. Üstelik bu farkındalığı yöneticilerle alay ederek dile getiren köylüler, öykülerde nadir rastlanan eylemsel bir tepkisellik içindedirler. Bu bakımdan köylüler yöneticilere karşı, Nesin'in arzu ettiği bir davranışı göstermiş olurlar. Köylü halkın bir bütün olarak, yöneticilerden çekinmeden onlarla alay

etmeleri, yöneticilere ders verme niteliğindedir. Yöneticilerin halka karşı tutumları noktasında kökten bir değişim gözlenmese de gerçek yaşama yönelik bir tepkisellik içinde köylüler, yöneticilere, aldatıldıklarının farkında olduklarını göstermiş olurlar.

Masal öğeleriyle işlenen "Hazinedeki Paslı Teneke" (1958) öyküsü de yöneticilere yönelik eleştiri içerir. Yoksul bir ülkenin padişahının hazinesinde o ulusun en değerleri emaneti korunur. Bütün ulus, o emaneti korumak için canla başla çalışır. Bir gün padişah, bu emanetin ne olduğunu merak ederek, odalar ve kutular içindeki emaneti görmeye gider. Padişah, nasılsa kimsenin emanetin ne olduğunu bilmediğini düşünerek, o güne dek hiç görmediği kadar güzel bir mücevher olan bu emaneti alıp, yerine değerli bir taş koyar. Ancak emaneti çaldığının anlaşılmaması için o güne kadar yılda bir kez kutsal emanet üzerine içilen andı, yılda ikiye çıkarır. Bir süre sonra sadrazam, padişahın ant içmeyi yılda ikiye çıkarmasından şüphelenerek emaneti görmeye karar verir. Değerli bir taş olan emanetten etkilenen sadrazam onu alıp, yerine süslü bir altın koyar. Hırsızlığının anlaşılmaması için de ant içme törenlerini yılda dörde çıkarır.

Padişah ve sadrazamla başlayan emanet çalma, yerine daha değersiz bir nesne koyma ve hırsızlığın anlaşılmaması için ant içme törenlerini arttırma süreci vezir, saray nazırı ve hazineyi koruyan subaşı tarafından da devam ettirilir. Günün birinde ulustan bir kişinin, korudukları emanetin ne olduğunu görmeye hakları olduğunu söylemesi üzerine telaşlanan yönetim kademesi, bu kişiyi kutsal emaneti küçümsemek ve aşağılamakla suçlayarak onu öldürmek için bir yasa hazırlayıp idam ederler. Fakat bir kişi, canından olmak pahasına bu emaneti görmeye gider. Hazineye girmeyi başararak emanetin bir teneke olduğunu gören bu kişi, onu tüm ulusa göstermek için yanına alarak hazineden çıkmak üzereyken yakalanır. Bu adamın elindeki tenekeyi görerek şaşıran padişah ve diğerlerinin, kutsal emanetin bu olmadığını söylemeleri üzerine, elinde tenekeyi tutan adam, onların emanetin bu olmadığını nerden bildiklerini sorar. Adamın sorusuna cevap veremeyen kişiler, önce onu idam ederler, sonra da halkın emanetin çalındığından şüphe etmemesi için bir

yasa çıkararak "*sabah, öğle, akşam, günde üç öğün, bütün ulus(un), atalardan kalan emaneti koruyacaklarına ant içme*"sini[501] sağlarlar.

Öyküdeki masal ülkesinin kutsal emaneti, toplumun en çok değer verdiği ortak bir yaşantı, tarih ya da manevi bir değer olarak düşünülebilir. Ülkenin en üst düzey yöneticilerinden başlayıp yönetimin en alt kademesindeki kişilere kadar, bu emanetin çalınıp yerine daha değersizinin konulması, yöneticilerin kendi çıkarlarını korumaları noktasında eleştirilmelerine neden olur. Ülkenin mirasına sahip çıkmayıp, onu kendi isteğine göre kullanan kişilerin halk değil, yöneticiler olması önemlidir. Yöneticilerin, kendi davranışlarını gizlemek için kutsal emanete içilen ant sayısını artırmaları halkın güvenini yitirmeme kaygısıyla yapıldığından, halk üzerinde sömürücü bir etkiye sahiptir. Kişiler bu şekilde halkın emanete karşı bağlılık ve yöneticilere karşı güven duygularını sömürürler. Yöneticiler, emaneti görmeye hakları olduğunu düşünen ve bunu eyleme geçiren herkesi emanete ihanetle suçlayıp idam ederek, halk üzerindeki sömürü ve baskı etkilerini somut olarak gerçekleştirmiş olurlar.

Emanetin çalınmasından halkın değil de yöneticilerin şüphelenmiş olması, öykü içinde de onların "*kurnaz*"lığına[502] bağlanır. Bu durum da yöneticiler ve halk arasındaki farklılığa örnek oluşturur. Her defasında artan anma törenleriyle halk, kendilerine emredileni kutsal duygularıyla gerçekleştirirken yöneticiler bu durumu, duygulardan bağımsız değerlendirirler. Öyküde, halk tarafından kutsal değerlere sahip çıktıkları düşünülen yöneticilerin sadece bireysel kazançlarına odaklanarak bu değerleri hiçe saymaları eleştirilir. Yöneticilerin bu davranışları, kutsal denilen değerlerin değişip bozulmasıyla sonuçlanırken halk süreç içinde gerçekleşen bu değişimin farkında değildir: "*Bu andı içenlerin hiçbiri, korudukları kutsal emanetin çalına çalına, en sonunda bir paslı teneke olduğunu hiçbir zaman bilememiş.*"[503] Yöneticilerin halk üzerinde yarattığı bu bilinmezlik etkisi, Nesin tarafından onların değerlere saygı duymamaları ve halkı aldatmaları noktasında eleştirilir.

[501] Nesin, *Memleketin Birinde,* s. 22.
[502] A. g. e., s. 19.
[503] A. g. e., s. 22.

"Kargaların Seçtiği Padişah" (1958) da yöneticilere yönelik eleştiri içeren bir öyküdür. İyilik yapmak isteyen bir adam, bir gün gördüğü ak sakallı bir yaşlı adamın ona gezip dolaşmasını, iyilik yapacak bir yer mutlaka bulacağını söylemesi üzerine yıllarca şehir şehir dolaşır. Bir gün gittiği bir şehirde insanların bağrışmalarını duyar. İnsanlara vaatlerde bulunan bazı kişiler onlardan, kargalara kendisini padişah yapmasını söylemelerini isteyerek, eğer padişah olurlarsa halkın çok rahat edeceğini söylerler. Konuşulanları dinleyen adam bu sırada yıllar önce gördüğü ak sakallı yaşlı adamla karşılaşır. Yaşlı adama neden herkesin aynı şeyi söylediğini soran adam, herkesin sadece kendisinin iyilik yapacağını sandığı cevabını alır. Adamın, insanların sürekli böyle bağırıp bağırmadıklarını sorması üzerine yaşlı adamın verdiği cevap, politikacılara yönelik eleştiri içerir: "*Hayır. Seçimden seçime bağırırlar. Burada yılda bir seçim olur. Seçim zamanı gelince herkes kendisinin seçilmesini ister.*"[504]

Adamın karşılaştığı şehirdeki tüm insanların kendisinin en iyi olduğunu söyleyerek insanların yaşamıyla ilgili birtakım vaatlerde bulunmaları, politikacılara yönelik eleştiri içerir. Öyküdeki masal ülkesinde padişah seçimlerinin halk tarafından yapılması, gerçekle ilişkili bir kurguyu yarattığından öyküdeki durum aracılığıyla doğrudan çıkarımlar yapılabilir. Sadece seçim zamanlarında, iyilik yapma isteklerini herkese haykıran kişiler, politikacılara benzetilir. Onların seçim zamanlarındaki bu konuşmaları ve vaatleri, oy kaygısıyla oluşur. Bu durum politikacıların, gerçekten halka daha iyi bir yaşam sunmak gibi bir kaygılarının olmadığını gösterir. Dolayısıyla öyküdeki kurgu aracılığıyla, sadece kendi çıkarlarını kazanmak için çabalayan politikacıların, samimiyetten uzak vaatleri eleştirilir.

Yöneticilerin masalsı öğeler yoluyla eleştirildiği bir başka öykü de "Kötülerin Bakamadığı Mücevher"dir (1958). Hazinesi çok zengin olan bir ülkenin kralı, kendilerinde olmayan fakat insanların kanından, gözlerinden ve beyinlerinden yapıldığı için bütün her şeyden daha değerli olan bir mücevhere sahip olmak ister. Bu mücevheri almak için buna sahip olan bir ülkenin kralıyla ticaret ve siyaset anlaşması yaparak hazinesindeki en değerli mücevherleri veren kral, sonunda bu değerli mücevhere sahip olur. Ancak bu mücevher o kadar parlaktır ki kral, nazır ve saray adamları ona bakamamaktadır. Mücevheri aldıkları ülkeye bunun sebebini

[504] A. g. e., s. 52.

soran kralın aldığı cevap, yöneticilere yönelik eleştirinin dile getirildiği sözlerdir: "*O mücevher, öyle bir mücevherdir ki, ona kötü gözle bakanlar kör olur. O mücevherlere yalnız iyiler, doğrular, içi dışı bir, özü sözü doğru olanlar bakabilir.*"[505]

Bunun üzerine kral, ülkenin tüm bilginlerini toplayarak onlara kendisinin iyi, doğru bir kişi olduğuna inanıp inanmadıklarını sorar. Bu soru karşısında bilginlerin yarısı sessiz kalırken, yarısından çoğu kralın doğru bir kişi olmadığını, geri kalanlar da kralın doğrudan daha doğru biri olduğunu söylerler. Kral, kendisine karşı gelenleri cezalandırır, sessiz kalanlara bilginlik yapmayı yasaklar, onu öven bilginlere de mücevhere bakmanın bir yolunu bulmalarını söyler. Bilginlerin, mücevher ters çevrilirse kralın ona bakabileceğini söylemeleri üzerine mücevher ters çevrilir. Kral ve diğer saray adamları artık mücevhere bakabilmektedirler.

Öyküde yöneticilere yönelen eleştiri üç şekilde ortaya çıkar. Yöneticilerin insanların kanı, beyni ve gözlerinden yapılan mücevhere bakamamaları ilk eleştirinin ortaya çıkmasına neden olur. Mücevheri diğer tüm mücevherlerden üstün yapan şey, onun maddi değil, manevi bir değere sahip olmasıdır. Bu bakımdan mücevherin insandan yapılmış olmasıyla onu, insanların tarihsel yaşantıları ve emekleriyle oluşmuş tüm değerler olarak değerlendirebiliriz. Yöneticilerin bu mücevhere bakamamaları, onların insan emeğinin değerini görecek bir kişiliğe sahip olmamalarından kaynaklanır. Öyküde de dile getirildiği gibi doğru ve iyi olmayan kişilerin mücevhere bakabilmeleri, onu anlayabilmeleri imkânsızdır. "*Gözlerini kırpmadan güneşe*"[506] bakabilecek kadar güçlü olan kral, nazır ve saray adamlarının doğru ve iyi bir kişiliğe sahip olmamaları, onların gücünü değersizleştirir.

Öyküdeki diğer eleştiri, kralın bilginlere karşı davranışıyla ortaya çıkar. Kralın, kendisinin doğru ve iyi biri olduğunu onaylamayan veya bu soruya sessiz kalan bilginleri cezalandırması, baskıcı yönetim şeklini gösterir. Kendi istediği cevapları vermeyen, onu sorgulayan ve eleştiren kişileri çeşitli cezalar vererek susturmak realiteye uygunluk gösteren bir davranıştır. Masal ülkesinde geçen bu durum,

[505] A. g. e., s. 62.
[506] A. g. e., s. 61-62.

kişilerin isimleri ve sıfatları değiştirilerek gerçek yönetimlere de uygulanabilir. Bu bakımdan kral, tüm baskıcı yönetimleri eleştirmeye yarayan bir araçtır.

Kralın mücevhere bakabilmesi için üretilen çözüm de eleştirinin bir başka yönünü oluşturur. Kral ve saray adamlarının ona bakabilmesi için bu değerli mücevherin ters çevrilmesi, insan değerlerinin bozulması, yozlaştırılması anlamına gelir. Bu açıdan eleştiri iki yönde değerlendirilebilir: İlki, yöneticilerin kendi istekleri uğruna birtakım insani değerleri bozup alaşağı etmesi; ikincisi, onların aynı insani değerlere tersten bakarak, onları yanlış anlaması, algılarının bozuk olması. Her iki durumda da yöneticiler, birtakım insani değerlerin eski önemini ve güzelliğini yitirmesine sebep oldukları için yazar tarafından eleştirilirler.

"Dünyanın En Büyük Kralı ve Tahtakurusu" (1958) öyküsü de yöneticinin tutumları nedeniyle ortaya çıkan sorunlara yönelik eleştiri içerir. Ülkenin birinde krallar, zamanı geldiğinde tüm insanların tartılıp ülkenin en şişmanının belirlenmesiyle seçilir. Kral olmak isteyen çok zayıf bir adam bir gün nasıl kral olabileceğini düşünürken bir tahtakurusu ona, kendisine düşmanlarını göstermesini böylece onu şişmanlatacağını söyler. Tahtakurusu adamın düşmanlarının kanını emip o insanları öldürecek böylece adam, onların tüm mal varlıklarına el koyacaktır. Adam, düşmanları olmadığı halde tahtakurusunun ısrarıyla onu bir komşusunun penceresinden içeri bırakır.

Bu şekilde gittikçe şişmanlayan adam, seçim zamanı geldiğinde ülkenin en şişmanı olduğundan kral seçilir. Ancak onunla birlikte saraya giren tahtakurusu da giderek şişmanlamaktadır. Krala sürekli aç olduğunu söyleyen tahtakurusu ondan, kendisine bir düşmanını getirmesini söyler. Kralın baş nazırı, kendisinin hiç düşmanı olmadığını söylese de kralın emri üzerine çeşitli bahanelerle sürekli ona düşman bulunur. Bu bahaneler bazen sağa bakanların bazen de sola bakanların düşman ilan edilmesi şeklinde ortaya çıkarken gitgide ülkede kimse kalmaz halde gelir. En sonunda saraydaki herkesi yiyerek tüm ülke kadar yer kaplayan tahtakurusu, krala halen aç olduğunu söyler. Tahtakurusunun kendisine ısrarla düşmanlarını göstermesini söylemesi üzerine kral, kendisini göstermek zorunda kalır ve öykü, tahtakurusunun kralı yemesiyle sonlanır.

Bu öyküde de birtakım sembollerin kullanıldığını söylemek mümkündür. Kral olmak istediğini sayıklayan adama, kendisini beslediği takdirde onu kral yapabileceğini söyleyen tahtakurusu, kapitalist ülkelerin simgesi olarak düşünülebilir. Kapitalizm, başka insanların kanını emerek önce kendi kazancını sağlayan tahtakurusu gibi, insanları maddi ve manevi anlamda sömürerek zenginleşmesi demektir. Tahtakurusunun vaatleri ve ısrarıyla düşmanı olmadığını bildiği halde kendisine düşman yaratan adam, kapitalizmin zenginlik vaatlerine inanarak ona kendisini teslim etmiş bir ülke (ya da ülkeyi teslim eden yöneticiler) olarak düşünülebilir. Kendisine sürekli yeni düşmanlar yaratarak varlığını giderek zenginleşerek sürdürebilen kapitalist ülkeler, tahtakurusunun zamanla tüm ülkeyi kaplayacak kadar şişmanlamasıyla sembolleştirilir. Öykünün sonunda ülkede kraldan başka yenecek hiçbir insanın kalmaması, kapitalizmin halk üzerindeki baskısıyla onları fakirleştirmesi, halkın insani özellikler gösteren taraflarını yok etmesidir. Tüm ülke insanlarını yediği halde doymayan tahtakurusu, ne kadar zengin olsa da hep daha fazlasını isteyen kapitalist ülke ve kişileri işaret eder. Bu bakımdan öykünün sonunda kralın, tahtakurusuna yem yapabileceği başka bir insanın kalmaması, kapitalizme olan teslimiyeti gösterir. Kral olabilmek ve krallığını sürdürebilmek için sürekli kendisine düşman yaratan adam, en sonunda ülkede kimse kalmadığı zaman asıl düşmanının kendisi olduğunu anlayarak tahtakurusuna kendisini gösterir. Kralın bu tavrı, yaptığı hatayı sonunda anlamış olması açısından önemlidir. Öyküde, ülke yöneticilerinin kendi çıkarları için ülkelerini ve halklarını kapitalizme teslim etmeleri, sonunda yönetici dâhil ülkede hiç kimsenin kalmamasıyla didaktik bir sonuca bağlanarak eleştirilir.

"Kendisini Tanımayan Kral" (1958) öyküsü de yöneticilerin davranışlarına yönelik eleştiri içerir. Ülkenin birinde yönetimdeki kraldan memnun olmayan halk, aydınlar ve gazeteciler, krallığın veliahdının kral olmasını isterler. Veliaht, ülkenin tüm gazetecileriyle, saray çalışanlarıyla ve halkla çok iyi anlaşmaktadır. Bu durumdan rahatsız olan kral, veliahdını saraya kapatır. Kapatıldığı yerden dışarıya sürekli mektuplar gönderen veliaht bulunduğu durumdan şikâyet etmediği halde, kralın baskısından bunalan halk, aydınların da önderliğiyle kralı devirip yerine veliahdı kral yapar. Ancak yeni kral, kendisini tahta getiren eski dostlarının hiçbirini tanımadığını söyler. Ona beraber çekildikleri fotoğrafları gösterip eski anılarını ne

kadar anlatsalar da yeni kral, kimseyi tanımadığını söyler. Yeni kral, arkadaşlarını tanımadığı gibi veliahtlığı sırasında vaat ettiği her şeyi de unutmuştur. Bunun üzerine yeni kralın hafızasını kaybettiğini düşünen arkadaşları bir ayna getirerek kralın kendisini tanıyıp tanımadığını görmek isterler. Ancak kralın aynadaki sureti, "*iki uzun eşek kulaklı, iki öküz boynuzlu, manda gözlü, maymun gibi kıllı, ayı kadar kaba, domuz burunlu, gergedan ağızlı bir yaratık*"tır[507].

Eskiden saray çalışanlarıyla ve aydınlarla dost olan, halkın sevgisini kazanmış bir veliahdın kral olduktan sonra gösterdiği değişim önemlidir. Elinde herhangi bir yönetim gücü bulunmadığı zaman herkesle çok iyi anlaşan veliaht, kral olduktan sonra kendisini kral yapmak için ayaklanan ve uğraşan herkesi unutur. Onun kötü biri olduğunu düşünmek istemeyen arkadaşları önce hafıza kaybı yaşadığını düşünseler de aynada ortaya çıkan suretiyle onun "yüzünü kaybetmiş" biri olduğunu anlarlar. Veliahdın yüzünü kaybedip değişik hayvan figürleriyle tasvir edilmesi, onun karakterini küçümsemek için yapılmış bir kurgudur. Veliahdın ikiyüzlü davranışıyla, yöneticilerin, kendisini desteklemiş olan insanları sadece çıkarları için kullanmaları eleştirilir.

Yöneticilerin davranışlarına yönelik eleştiri getirilen bir başka öykü de "Sadrazam Eşek"tir (1958). Öykünün giriş bölümünde üçüncü kişi anlatıcı tarafından söylenenler genelleştirilerek tüm yöneticilere yönelen bir eleştiri haline gelir. Memleketin birinde bir padişah olduğunu söyleyen anlatıcı, onun "*herzaman ve heryerdeki padişahlar gibi, açılış törenlerinde bulunmak, geçit resimlerinde selam vermek, başkalarının yazdığı nutukları okumak ve seyahat etmek gibi çok önemli memleket işleri*"nin[508] bulunduğunu söyler.

Öyküde bahsedilen işlerin, çok önemli memleket işleri olduğunun söylenmesi ironik bir anlam taşır. Yöneticilerin yukarıda bahsedilen işleri, yazar tarafından sıkça eleştirilen bir durumdur. Onların törenlere katılmak veya seyahat etmekten daha önemli işleri olması gerektiğini düşünen yazar, öyküdeki durumu genelleştirerek tüm

[507] A. g. e., s. 93.
[508] A. g. e., s. 115.

yöneticilere yönelik eleştiri getirir. Bu bakımdan öyküde eleştirilen, yöneticilerin davranışlarıdır.

"Aslan Payı" (1958) öyküsü de yöneticilere yönelik eleştiri içerir. Orman kanunlarının geçerli olduğu bir ormandaki aslan, oradaki tüm hayvanları egemenliği altına almıştır. Bütün hayvanlara vergi koyan aslan, onların tüm gün çalışıp didinmeleri sonucunda elde ettikleri avların en güzel yerlerinin kendisine verilmesini emretmiştir. Bu verginin adı da "'*aslan payı*'"dır[509]. Ormandaki hayvanlar gün boyu terleyip yorulurken aslan, sarayında oturur, keyif yapar.

Öyküdeki orman kanunları içinde yaşananlar, gerçek hayatla bağlantılı bir yapı gösterir. Ormanın hâkimi aslan, ülkenin en üst düzey yöneticisi olarak düşünülebilir. Onun ormandaki hayvanların bütün gün yorularak elde ettiklerinin en güzel ve en büyük payını kendisine istemesi, ülkelerdeki vergi sisteminin sembolleştirilmesidir. Geçim zorluğuyla mücadele ederek yaşamaya çalışan halkın devlete yüksek vergiler vermesi, onların yaşam koşullarını daha da zorlaştırır. Öyküde geçen olay aracılığıyla gerçek hayatta da orman kanunlarının geçerli olduğu iması yapılarak yöneticilerin kendi halkı üzerinden zenginleşmesi, halkı çalışırken kendisinin keyif sürmesi eleştirilir.

Politikacılara yönelik bir eleştiri de "Demokrasi Yasak" (1958) öyküsünde dile getirilir. Öykünün birinci kişi anlatıcısı okul anılarını anlatarak, yeni gelen fizik öğretmenleri Demokrasi Behiç'in ders öğretmek dışında demokrasinin ne olduğunu öğretmek gibi bir merakı daha olduğunu söyler. Sınıftaki demokrasi tartışması, Demokrasi Behiç'in "*Efendiler, hava sıcak geliyorsa pencereleri açalım!*"[510] demesiyle her ders tekrarlanır. Pencereyi açalım diyenlerle açmayalım diyenler arasında yaşanan tartışmada çoğunluğun isteğine uyarak Demokrasi Behiç öğrencilere, demokrasinin ne olduğunu öğretmeye çalışır.

Anlatıcı, arkadaşlarından Patates Nuri ve Çamur Şevket'in, ders arasında ikisi birlik olup hava sıcaksa pencereleri kapatıp, hava soğuksa tüm pencereleri açtıkları

[509] A. g. e., s. 119.
[510] Nesin, *Havadan Sudan,* s. 36.

halde dersteki demokrasi tartışmasında sürekli iki karşıt ucu savunduklarını söyler. Bir gün Demokrasi Behiç, bu demokrasi tartışmasını davetliler ve tüm öğretmenler karşısında sergileyerek öğrencilerin demokrasiyi anladıklarını göstermek ister. Konferans salonunda tartışılmak için seçilen konu, "sağlam kafanın sağlam vücutta" bulunup bulunmadığıdır. Ancak anlatıcı da dâhil olmak üzere sahnedeki iki gruptan biri "açalım", diğeri "kapayalım" diyerek sene boyunca tartıştıkları pencerelerin açılıp kapanması konusunda tartışmaya başlarlar. Onların şakayla başlayan bu tartışmaları bir süre sonra kavgaya dönüştüğü için Demokrasi Behiç'in demokrasi gösterisi hezeyanla sonuçlanır. Anlatıcı, konferans salonunda tartışan Çamur Şevket, Kara Hilmi, Patates Nuri, Rezil Senai'nin ileride politikacı olduklarını fakat kendisinin hiçbir şey olamadığını söyleyerek öyküyü sonlandırır.

Sınıftaki demokrasi tartışması sırasında yaşananlar politikacıların tartışmalarını anımsatmaktadır. Öykünün sonunda anlatıcının bu tartışmadaki birçok kişinin politikacı olduğunu söylemesiyle yaşanan tartışmalar, politikacılara yönelik eleştiri boyutu kazanır. Patates Nuri ve Çamur Şevket'in sınıftaki tartışmadan önce ve sonraki tavırları önemlidir. Ders aralarında ikisinin ortaklaşa hareket ederek yapmaları gerekenin tersini yapmaları, sınıftaki herkese zararı olacak bir davranıştır. Onların bu davranışı politikacıların, aslında birbirlerine karşıt gibi göründükleri halde, halka zarar verme konusunda ortaklaşmalarına örnek oluşturur.

Konferans salonundaki tartışmada tek amaçları eğlenmek olduğu halde bir süre sonra kavga etmeye başlayan öğrencilerin çoğunun ileride politikacı olması da bir diğer önemli durumdur. Yazara göre bu kişiler, öğrenciliklerinde sergiledikleri bu davranışlarla ileride sahip oldukları politik kimliğe uygun davranmış olurlar. Politikacılar da tıpkı öğrencilerin yaptığı gibi tartışmaları abartıp kavga etme noktasına getirirler. Bu bakımdan anlatıcı öyküde, bahsettiği arkadaşlarının çoğunun ileride politikacı oldukları vurgusunu yapma gerekliliği duyar. Öyküdeki demokrasi tartışmasında yaşananlar, politikacıların o günkü durumuna örnek oluşturduğundan öyküde onlara yönelik eleştiri öne çıkar.

"Ali Beyle Bir Konuşma" (1958) öyküsü de dönemin politikacılarına yönelik açık bir eleştiri içerir. Öykünün birinci kişi anlatıcısı, Ali Bey'in Halk Fırkası'nda,

Serbest Fırka'da görev aldığını, Halk Partisi'nde de saylav olduğunu söyler. Bu yüzden herkesin onu tanıdığını ancak başı belaya girmesin diye kendisinin öyküde isim değiştirdiğini belirtir. Bir gün bir konu hakkında onun fikrini almak için ziyaretine gitmiştir. Ancak Ali Bey, kullandığı her atasözünü, deyimi ve tüm kalıp cümle kuruluşlarını tersten ve yanlış söylemektedir. Anlatıcının, onun eskisi kadar nutuk vermediğini söylemesi üzerine Ali Bey, "*Yoğurttan sütü yanan ağzını üfleyerek içer.*" gibi cevaplar verirken ayrılmak üzere olan anlatıcıya göstermek istediği eserinin adının da "'*Millet, hâkimiyetindir!*'" olduğunu söyler. Anlatıcının onun neden her cümleyi ters kurduğuyla ilgili söyledikleri, genel olarak politikacılara yöneliktir: "*Senelerdir Ali Beyin doğru oturup eğri konuşmaktan, politika hayatında, karaya ak, aka kara demekten sahiden tersi döndüğünü anladım.*"[511]

Öykü boyunca Ali Bey'in sorulan sorulara verdiği cevaplar, her ne kadar cümlelerin tersten kuruluşu olsa da anlamlıdır. Anlatıcının, Ali Bey'in odasına ilk girdiğinde onun kitap okuduğunu görerek ne okuduğunu sorması üzerine Ali Bey'in "*Demokrasinin canına okuyorum*"[512] demesi; ilerleyen satırlarda anlatıcının demokrasi hakkında ne düşündüğünü sorması üzerine "*Yılana düşen denize sarılır*"[513] demesi ve yukarıda söyledikleri yazarın, politikacıların vermesi gerektiğini düşündüğü gerçekçi cevaplardır. Yazar, Ali Bey'in hem ismini değiştirip hem de ona tersten cevaplar verdirerek anlatıcının dediği gibi, "başının belaya girmesi"nden kurtulmuş olur.

Politikacılara yönelik açık eleştirinin getirildiği kısım ise anlatıcının öykünün sonundaki sözleridir. Politikacılar tavırlarını, deyimlerin ters kuruluşuna göre ortaya koyar. Bu bakımdan "eğri oturup doğru konuşmak" deyimini politikacılar, aksi yönde uygulamaya döker. Anlatıcının bu sözleri politikacıların, rahatlarından ödün vermeden ve doğrulardan uzak bir duruş sergilediklerini gösterir. Öyküde eleştirilen, politikacıların doğruları savunmak yerine düzeni tersine çevirmeleri ve birbirlerine muhalefetlik yaparken aksi görüşü savunmaları gerektiği inancıyla doğruluk bilincini yitirmiş olmalarıdır.

[511] Nesin, *Bay Düdük,* s. 44.
[512] A. g. e., s. 42.
[513] A. g. e., s. 43.

"Kazığın Başı Nasıl Olmalı?" (1958) da yöneticilere yönelik eleştiriler içerir. Üçüncü kişi anlatıcı, otelde geçen bir konuşmayı anlatır. Ankara'ya köylerine fabrika yapılmasını istedikleri için delege olarak gelen kişiler, otelde gördükleri bir adamın onlara anlattıklarını dinlerler. Bu adam, onların fabrika işi için geldiklerini anladığını fakat önce kendi anlatacaklarını dinledikten sonra fabrika istemeye karar vermelerini söyler.

Adam, zamanında kendilerinin de köylerine fabrika yapılması için Ankara'daki bir milletvekiliyle konuşmaya geldiklerini söyler. Onlar isteklerini söyledikten sonra Milletvekili'nin verdiği cevap inceleme açısından önemlidir: "*O nasıl söz. İş, pavlika işiyse kolay. Pavlikaya kalsın hele.*"[514]

Öyküdeki eleştiri yöneticilere yöneliktir. Köylerinde fabrika olmadığı için etraftaki köylerin yüzüne bakamadıklarını söyleyen köylülerin bu isteğinin kolayca hallolabileceğini söyleyen yöneticinin bu görüşü eleştirilir. Fabrika kurmak gibi ticari yatırımlar öncelikle, kurulacak bölgenin ve zeminin yatkınlığı, hammaddeye yakınlığı gibi kıstaslar üzerinde durularak planlanmalıdır. Ancak milletvekili köylülere, fabrika kurmanın kolaylığını öne çıkararak cevap verir. Onun bu konudaki yüzeysel tavrının yanlışlığı, öykünün devamında fabrikanın kurulduğu zeminin uygunsuz olmasıyla ortaya çıkar.

"Karşılama Alanına Gitmeyiz" (1958) öyküsünde de bir devlet temsilcisinin davranışlarına yönelik eleştiri vardır. Jandarma onbaşısının isteğiyle pek çok parti yöneticisini karşılama törenlerine katılan köylüler, burada sürekli bir karmaşa ortamında kalıp polislerden, itfaiyeden dayak yedikleri için bundan sonra jandarmanın karşılama için her istediğini yerine getirmeye, ancak karşılama törenlerine gitmemeye karar verirler. Köylülerin kendi dediğini yapmamaları üzerine köye gelen jandarma onbaşısı köylülerin bu kararını kendine yapılan isyan olarak algılar. "*Ben bi candarma gomutanı değel miyim? Böğüne böğün iresmi elbiseynen gelmedim mi?*"[515] diyerek bu konudaki düşüncesini dile getiren onbaşının sözleri,

[514] Nesin, *Gıdıgıdı,* s. 14.
[515] A. g. e., s. 20.

onun devletin temsilcisi ve yöneticilerinden olması dolayısıyla eleştirinin hedefindedir.

Aslında bir onbaşı olduğu halde kendisine jandarma komutanı denmesini istemesi, onbaşının ilk olarak incelenecek yönüdür. Onbaşı, komutanın olduğu yerlerde gücünü gösteremezken, köylülerin yanında kendisini üstün görmek ister. Bu yüzden gücünü, kendisine komutan dedirterek, köylülere bağırıp kızarak göstermeye çalışır. Benzer bir şekilde köylülerin kararını kendine yapılan isyan olarak algılaması da onun kendine bakışını gösterir. Ortak bir karar alan ve karşılama törenlere gitmeme hakları olan köylülerin onun isteğini reddetmesi, onbaşı için kabullenilmez bir durumdur. Köylüler üstündeki bu etkisini, "resmi elbiseyle gel"diğini söyleyerek kanıtlamaya çalışan onbaşı, devleti temsil etmenin güç unsuru olduğunu düşünür. Bu bakımdan öyküde onbaşının, resmiyetin temsilcisi olduğunu düşünerek, yönetici sıfatıyla köylüler üzerinde üstünlük ve hâkimiyet kurmaya çalışması eleştirilir.

Anlatıcının bir yöneticiye yazdığı mektup olan "Koltuğunda Rahat Oturamayan Adama Mektup" (1958) öyküsü de yöneticilere yönelik açık bir eleştiri içerir. Anlatıcı, "*Görünüşü rahat, geniş, sağlam, pahalı, çok güzel bir koltuğu*" olduğunu söylediği *Bay*'ın sürekli o koltuktan düşecekmiş gibi tedirgin oturduğunu söyler. *Bay*'ın bu tedirginliğiyle ilgili, "*koltuğunuzun dayanak yerlerine, düşmemek için, sanki katırın yelesine yapışır gibi sıkıca yapışmışsınız*"[516] diyen anlatıcı onun koltuktan düşmemesi için bir şeyler yapılması gerektiğini alaycı bir dille söyler.

Anlatıcı, yazın bir gazinoda sarhoş bir adamın üst üste koyduğu sandalyelere tırmandığı halde onun hiç düşmediğini söyledikten sonra *Bay*'a yönelik asıl eleştirisini dile getirir. Sarhoş adamın düşmemesinin sebebi, çıktığı sandalyelerde dengede durmasıdır. Sarhoşun ağırlığıyla, "*altındaki sandalyelerin ağırlıkları, sandalyelerin hem sağ, hem sol ayaklarına dengeli olarak dağıl*"dığını söyleyen anlatıcı, *Bay*'ın oturduğu koltuğun dengesinin ise bozulduğunu söyler. Onun, bu durumdaki bir koltuktan mutlaka düşeceğini dile getiren anlatıcı, ondan öncekilerin de düştüğünü ancak neden düştüklerini bir türlü anlayamadıklarını söyler. Anlatıcı, "*Düşersiniz bayım, düşersiniz, elbet düşersiniz. Sizin o geniş koltuğa yerleştirdiğiniz*

[516] A. g. e., s. 111.

poponuz ne denli büyük olursa olsun, doğa yasalarına, toplum yasalarına karşı koyacak güçte değildir."[517] diyerek *Bay*'a karşı eleştirisini dile getirir.

Öyküdeki *Bay*'ı herhangi bir yönetici olarak kabul edebiliriz. Onun oturduğu koltuk da başa gelen yöneticilerinin makamlarının "koltuk" kelimesiyle nitelendirilmesiyle ilişkilidir. Yöneticiler sahip oldukları makamı, halkın faydasından çok kendi üstünlükleri olarak değerlendirdikleri için burayı bir gün yitirme korkusuyla yaşarlar. Bunun için anlatıcı öyküdeki *Bay*'ın da makamını ve ayrıcalıklarını yitirmemek için koltuğuna sımsıkı tutunduğunu dile getirerek onu eleştirir. *Bay*'ın sürekli düşme kaygısı içinde olması, yöneticilerin sahip olduklarını yitirme korkusunun boyutunu açıklaması açısından önemlidir.

Anlatıcının *Bay* için "*poponuz ne kadar büyük olursa olsun*" demesi, yöneticileri küçümseyerek eleştirmesindendir. Bu sözlerle anlatıcı, yöneticilerin zenginliğini, iktidardayken doğru olmayan yollarla kendi çıkarları için çalıştıklarını ifade ederek onları eleştirir. Anlatıcının sarhoşun tırmandığı sandalye örneğini vererek söyledikleri ise, yöneticilerin makamlarını neden yitirdiklerine yönelik açıklama getirir. Anlatıcıya göre onların, yönetimde devamlı kalabilmelerinin yolu, dengeli hareket edebilmeleridir. Bu bakımdan anlatıcının sarhoş adamla sandalyenin sağ ve sol ayaklarının dengede olduğunu söylemesiyle yazarın, sağ ve sol siyasi görüşleri, köylü ve şehirli, fakir ve zengin ayrımını ve daha pek çok zıtlığı ima ettiği söylenebilir. Anlatıcının sözlerinden yola çıkarak, yazara göre yöneticiler sadece tek bir görüşün savunucularına ya da tek bir sınıfın çıkarlarına değer vermektedir. Onları iktidar yapan halkın isteklerini, azınlıkta kalanların ya da karşıt görüşü savunanların düşüncelerini önemsememeleri onların makamlarını yitirmelerinin doğal bir sonucudur. Bu sonuç anlatıcının sözlerinde onun isteğine dönüşür. Anlatıcıya göre dengesiz ve eşitsiz uygulamalarda bulunan, haksızlıklara yol açan yöneticiler, elbet bir gün makamlarını yitirerek hak ettiklerini yaşayacaklardır.

"O Kadar da Değil" (1959) öyküsü de politikacılara yönelik eleştiri içeren bir öyküdür. Ailesine ertesi gün halkla temas için yurt gezisine çıkacaklarını söyleyen Osman Bey, hiç iştahı olmadığını söyleyerek sofraya oturur. Tüm yemeklerden

[517] A. g. e., s. 115.

birkaç tabak yiyen Osman Bey, bu sırada çocuklarına ve karısına halkla temasın önemini anlatmaya çalışır. Ancak Osman Bey, halkla temasın önemiyle ilgili sözlerini, sürekli iştahı olmadığını söyleyerek yediği yemeklerin arasına sıkıştırır. Anlatılan olayda öne çıkan, Osman Bey'in yediği yemeklerdir. Ertesi gün kendisini mutlaka kaldırmalarını, geç kalmaması gerektiği söyleyen Osman Bey rüyasında dertlerini sorduğu halkın halinden çok memnun olduğunu, hiçbir şikâyetleri olmadığını görür. Ertesi gün zorla uyandığında Osman Bey, arkadaşlarıyla buluşmaya geç kaldığını söyleyerek evden aceleyle çıkar.

Öyküdeki eleştiri, Osman Bey'in yemek sofrasında geçen konuşmalarda onun yediği yemeklerin, halkla temastan bahsetmesinin önüne geçmesiyle ortaya çıkar. Öykü boyunca ara ara halkın dertlerini dinlemenin faydalı olduğundan bahseden Osman Bey'in asıl önem verdiğinin kendi karnını doyurmak olması, onun siyasi duruşuna yönelik eleştiri içerir. Osman Bey'in halkı dinlemenin önemli olduğunu söylemesi, onun kendisini toplumsal olaylara karşı ilgili göstermek istemesinin sonucudur. Ancak onun asıl karakteri, yemek sofrasında sürekli kendi rahatsızlığından bahsetmesiyle ortaya çıkar. Osman Bey halktan çok, kendi keyfiyetine önem verir. Bu yüzden aslında halkın sorunlarını dinlemenin önemli olmadığını düşünür. Osman Bey aracılığıyla genel olarak politikacıların duruşuna yönelik eleştiri getirilir.

Devletin bir temsilcisine yönelik eleştiri getirilen "İmza Elçisi" (1959) öyküsü de yöneticilere yönelik eleştiri kapsamında değerlendirilebilir. Öykünün üçüncü kişi anlatıcısı, lüks bir otelin önünde duran çok şık bir arabadan inen adamı tarif eder. Bu adam, çok şık giyinmiş olmanın yanında, "*kafası göbeğinden geri*" ve "*göbeği kafasından ileri*"[518] biridir. Yaşlı bir adam, bu şık adamı tanıyarak onun yanına gidip konuşmaya başlar. Bu şık adam, yaşlı adamın "'*İmzacı Nazmi*'"[519] dediği biridir. Eskiden mahallenin gecekondusunun tek odasında yaşayan Nazmi, mahallenin sorunlarıyla ilgili sürekli dilekçeler yazıp tüm mahalleye imzalatarak ilgili kurumlara göndermektedir. Onun sayesinde mahalledeki tüm aksaklıklar düzelir. Mahallelilerin önceleri Nazmi diyerek seslendikleri bu adam zamanla Nazmi Efendi ve Nazmi Bey

[518] A. g. e., s. 76.
[519] A.g. e., s. 78.

olmuştur. En sonunda bu adam, "*Milletlerarası Fırtıfikasyon Kongresi*" ve "*Milletlerarası Zırzanitasyon Kongresi*"nde devletin delegeliğine kadar yükselir.

Nazmi Bey, devletin temsilciliği görevine yükseldikten sonra geçirdiği değişim sebebiyle eleştirilir. Mahalledeki gecekonduda kaldığı sırada herkese saygılı davranan, imza toplamak için kapı kapı dolaşan Nazmi, bir süre sonra insanların onun kapısını aşındırdığı birine dönüşür. Mahalle sorunlarıyla ilgili yazdığı dilekçeler sebebiyle sık sık Ankara'ya çağrılmaya başlayan Nazmi, devletin temsilciliğine kadar yükselir. Otelin kapısının önünde lüks bir arabadan indikten sonra şık kıyafetler içinde sergilediği tavırları, yanındakileri küçümser niteliktedir. Yanına yaklaşan yaşlı adamla "*nezle mendilini ucundan tutar gibi*"[520] tokalaşan Nazmi'nin, onunla konuşmasını bir an önce bitirmeye çalışır gibi davranması da onun eleştirilen tavırlarıdır.

Anlatıcının Nazmi için kafasının göbeğinden geri kaldığı tanımını yapması da onun eleştirildiği bir diğer durumdur. Bu tanım, bir önceki öyküde olduğu gibi kişinin halkla ve sosyal olaylarla ilişkisinden önce kişisel çıkarlarının ve keyfiyetinin geldiğini gösterir.

Ona yönelik eleştiri, delege olarak katıldığı kongrelerle ilgili yapılan kelime oyunlarıyla da ortaya çıkar. Yazarın bu kongreleri "*Zırzanitasyon*" ve "*Fırtıfikasyon*" kelimeleriyle nitelemesi yapılan kongrelerin çokluğu ve gereksizliğiyle ilgili bir küçümsemedir. Bu bakımdan bu kongrelere devletin delegesi olarak katılan Nazmi de gereksiz işlerle uğraşarak sınıf atlaması bakımından eleştirilir.

Yöneticilerin tavırlarına yönelik bir diğer eleştiri de "Kördöğüşü" (1959) öyküsünde öne çıkar. Birinci kişi anlatıcı memur olarak atandığı kasabada, muhaliflerin ve iktidardakilerin savundukları partiye göre iki kahve olduğunu söyler. Belediye doktorunun ve adliye memurunun muhaliflerin kahvesinde oturmalarına şaşıran anlatıcı onlara, "*memurların politikayla uğraşmaları kanunda yasak*"[521] olduğu halde neden orada oturduklarını sorar. Belediye doktoru anlatıcıya gülerek

[520] A. g. e., s. 76.
[521] Nesin, *Kördöğüşü,* s. 9.

neden politikayla uğraştıklarını sonra anlayacağını söyler. Anlatıcı on beş gün sonra bunun sebebini anlar. Başka, uzak bir ile atanan belediye doktoru ve adliye memuru gitmeden önce, o kasabada kalmak istemedikleri için sürekli dilekçe göndererek oradan alınmayı istediklerini fakat bir sonuç alamadıkları için muhaliflerin kahvesine gitmeye başladıklarını söylerler.

Öyküde yöneticilere yönelik eleştiri iki yönde ortaya çıkar. İlki, iktidar partisi yöneticilerinin, memurların politikayla ilgilenmesini yasaklamasına yöneliktir. Kasabadaki iktidar kahvesinde oturdukları zaman zarar görmeyen memurların, muhalif kahvede oturduklarında politikayla ilgilendikleri düşünülür. Devlete bağlı olan memurlar, iktidarların politikalarını desteklediklerinde bir baskıyla karşılaşmazlar. Bu durumda iktidar için önemli olan kişilerin kendilerine karşı olup olmamalarıdır.

Memurların muhalif partinin kahvesinde oturmalarının kasabadan gönderilmelerine sebep olmasıyla yöneticilere yönelik diğer eleştiri ortaya çıkar. Belediye doktoru ve adliye memurunun sürekli dilekçe yollayarak başka bir yere atanmayı talep etmelerinin önemsenmemesi yöneticilerin memurlara karşı tavrını gösterir. Memurların taleplerini görmezden gelen yöneticiler, onlar muhalif bir kahvede oturmaya başlar başlamaz memurları fark eder. Kendilerine karşıt görüşte olanlara karşı cezalandırıcı bir tutum sergileyen yöneticilerin memurların dilekçelerini yanıtsız bırakmalarıyla "ilgisiz"; muhalefete karşı davranışlarıyla da "baskıcı" tutumları eleştirilir.

Politikacıların davranışlarına yönelik bir eleştiri de "Sağ-Sol" (1959) öyküsünde dile getirilir. Öykünün birinci kişi anlatıcısı, İstanbul'daki bayındırlık ve yol yapım işlerine herkesin sevindiğini, ancak kendisinin herkesten daha çok sevindiğini söyler. Çünkü amcası yol müteahhidir. Daha önce yol yapımıyla hiçbir ilgisi olmayan amcası, işsiz kaldığı zaman partiye gidip onca yıl partinin her işini yaptığını söyleyerek onlardan iş bulma konusunda yardım bekler. Partililer de ona yol müteahhidi olmasını söylerler. Anlatıcının amcası, parası olmadığını belirterek bu işi yapamayacağını söylese de partililer bu işte para gerekmediğini, "*para isteyenin*

eline, borcum borçtur, diye bir senet ver"mesini[522], kendilerinin de böyle yaptıklarını söylerler.

Politikacılara yönelik öne çıkan ilk eleştiri, particilik anlayışıyla öne çıkan kayırma durumudur. Anlatıcının amcası, zamanında kendisinin partiye yaptığı yardımları göstererek partililerden yardım beklemesi, çıkar ve kayırma ilişkisiyle açıklanabilir. Amcası partililerden kendi yardımının karşılığını almayı hak ettiğini düşünür. Bu bakımdan amcasının talebiyle ortaya çıkan karşılıklılık ve çıkar durumu, parti kapsamında ortaya çıktığı için politikacılara yönelik eleştiri içerir.

Partililerin anlatıcının amcasına parası olmasa bile yol müteahhitliği yapabileceğini söylemesi, onların sosyal sorunlar karşısındaki tavrını ortaya koyar. Sosyal yaşantının bir sorunu olan yol ve çevre işlerine, üzerinden kolayca kâr elde edilecek bir araç olarak bakılması, kişilerin bireysel çıkarlarına yönelik bir bakış açısını ortaya koyar. Bu bakış açısına politikacıların sahip olması, onların daha büyük oranda eleştiriyi hak ettiklerini gösterir. Topluma, olumlu bir doğrultuda yol gösterici olması ve halkın çıkarları için çalışması gereken politikacıların, bireysel istekleri ve çıkarcı yönleriyle öne çıkmaları, yazar tarafından sıkça eleştirilen bir durumdur. Onların, anlatıcının amcasına akıl verirken para yerine senet vermesini söyleyerek kendilerinin de öyle yaptıklarını belirtmeleri, politikacıların olması gerekenden çok uzak kişilik özelliklerini gösterir.

Üçüncü kişi anlatıcı tarafından aktarılan "Muhterem Vatandaşlar" (1959) öyküsü de tek bir kişi nezdinde tüm politikacılara yönelik eleştiri içerir. Öykü, "*Bay Politikacı*"nın[523] evdeki odasından büyük bir gürültü gelmesiyle başlar. Karısı kapıyı açıp ne olduğunu anlamaya çalışmışsa da kapı kilitli olduğu için içeri giremez ve odanın önünde baygınlık geçirir.

Anlatılan politikacı, seçim gezisi kapsamında birçok yere gidip nutuklar veren biridir. Konuşma yapmak için gittiği şehirde köylülerin göçlerinden yakınan politikacı, bir kasabaya gittiğindeyse köylülerin şehirlere göçünden şikâyet etmenin

[522] Nesin, *Mahmut ile Nigâr, s. 26.*
[523] A. g. e., s. 51.

cahillik olduğunu savunur. Benzer şekilde ihracatçı tüccarların ve ithalatçı tüccarların karşısında da birbirinin zıttı fikirleri savunan politikacı, gittiği her yerin sınıfsal farklılıklarına göre hitap eder ve savunduğu görüşleri aksi yönde değiştirir. Yurt gezisinden sonra metresinin evine giden politikacı, sürekli nutuk vermenin etkisiyle metresine, "*Muhterem vatandaşlar!*"[524] diyerek en çok onu sevdiğini söylerken, eve geldiğinde karısına karşı da metresine söylediği sevgi sözlerinin aynısını kullanır. Odasına geçip aynaya baktığında yüzünü tanıyamayan politikacı, büyük bir gürültüyle aynayı kırar.

Öykü boyunca politikacının yurt gezilerinde birbirinin aksi görüşleri savunduğu yerler art arda verilerek, onun ikiyüzlülüğü üzerinde durulur. Hitap ettiği her kitleye göre değişim gösteren politikacının asıl amacı, seçimleri kazanmak için oy toplamaktır. Öyküdeki politikacının davranışlarından yola çıkarak tüm parti liderleri ve politikacılara yönelik eleştiri getirilir. Alanlarda hitap ettiği kitleyle yakınlık kurmaya çalışan politikacılar, partilerinin gerçekte savundukları politikalardan bahsetmek yerine, halkın duymak istediklerini, politikaları olarak yansıtırlar. "*Kitlelerin hayal gücü üzerine etki etmek sanatı, onları idare etmek sanatıdır.*"[525] Halkı kandırmak olarak nitelenebilecek bu durum, politikacı olmanın gerekliliklerinden biri haline gelmiştir. Ancak Nesin'in öykülerinde politikacıların bu tavrı gereklilikten öte, kişilik bozukluğu kapsamında değerlendirilir.

Öyküdeki politikacının metresinin olması ve onunla karısına aynı sevgi sözlerini kullanması, politikacının ahlaki yönünü de ortaya koymakla birlikte, onun politikacı kimliği, kişisel özellikleriyle iç içe değerlendirilerek eleştirilir. Bireysel yaşantısında da politik hayatında da ikiyüzlü davranışlar sergileyen politikacı, öykünün sonunda aynada kendi yüzünü tanımayarak kendisine karşı tepki gösterir. Politikacının aynayı kırmasının sebebi üzerinde durulmayıp sadece gerçekleşen eylemin verilmesi sebebiyle onun, yüzünün farklılığından duyduğu korkuyla ya da kendisinden nefret etme duygusuyla bu eylemi gerçekleştirdiği söylenebilir. Her iki durumda da politikacının aynayı kırması, kendi suretini yok etmeye yönelik bir tepki olduğundan onun öykünün sonunda kişisel bir arınmaya ulaştığı söylenebilir. Politikacının kişisel

[524] A. g. e., s. 56.
[525] G. Le Bon, a. g. e., s. 51.

arınması, yazarın ulaşmayı hedeflediği bir sonuç olarak tüm politikacıları kapsayan bir tavırdır.

"Bozguncu" (1959) öyküsü de yöneticilere yönelik eleştiri içeren bir öyküdür. Bir kasabanın kahvesinde oturan köylüler, bir yöneticinin yanındaki dalkavuk kişilerden bahsederler. Köylülere göre bu dalkavuklar, yöneticilere her şeyi tozpembe gösterip hiçbir sorundan bahsetmeyerek onları kandırırlar. Köylülerden Arif Ağa[526] ise yöneticileri kast ederek, "*yükselmiş goca bir adam*"ın[527] etrafındakilerin dediğine kanmaması gerektiğini söyleyip başından geçenleri anlatır. Tanıdığı bir belediye başkanının ısrarıyla onun partisine üye olan Arif Ağa, bir gün Ankara'dan bir yöneticinin ziyarete geleceğini duyduklarında tüm belediye meclisinin telaşlandığını söyler. Yönetici geldiğinde onu karşılayan bando takımının önünde "Belediye Bandosu", bir grup öğrencinin elindeki flamada ise "Ortaokul" yazdığını gören Arif Ağa, belediye başkanına kasabada bunların hiçbirinin olmadığını, bandoyu ve ortaokul öğrencilerini nereden bulduklarını sorar. Belediye başkanı hepsini valilikten kiraladıklarını belirterek Arif Ağa'ya yöneticiye bir şey söylememesini tembih eder.

Yöneticinin ziyareti boyunca ona kasabada olmayan şeyler, varmış gibi gösterilir. Arif Ağa yöneticinin, belediye meclis üyelerinin söyledikleri yalanlara kanmayıp onlara kızacağını düşünse de yönetici anlatılanların hiçbirine itiraz etmez. Arif Ağa, onun anlattıklarından yola çıkarak asıl suçlunun yönetici değil, onun yanındaki dalkavuklar olduğunu söyleyen kasabalılara kızarak yöneticiler için söyledikleri, onlara yönelik eleştiri içeren sözlerdir:

"- *Yahu, dedi, onlar etraflarına doğru söyleyecekleri almazlar be... Memlekette doğru adam mı kalmadı?.. Kim demiş etraflarına dalkavukları toplasınlar diye... Kabahat dalkavuklardaymış... Yahu, dalkavuklar olmasa, onlar yaşayabilir mi?*

[526] Yazarın bir dikkatsizliği sonucu öyküde ilk olarak ismi *Rıfat Ağa* olarak yazılan bu kişiden ilerleyen kısımlarda *Arif Ağa* olarak bahsedilir. Öyküde daha çok *Arif Ağa* ismi kullanıldığından çalışmada da karakterin bu ismine yer verilmiştir.
[527] A. g. e., s. 102.

Bataklık olmasa hey oğul, nilüfer biter mi? Suçu dalkavuklara atarlar ki, sen ben kanalım da, kendileri temize çıksın..."[528]

Öyküdeki köylüler, asıl sorunun yöneticilerin yanındaki dalkavuklar olduğuyla ilgili var olan bir gerçeğe değinirken Arif Ağa bu duruma farklı bir açıdan yaklaşır. Arif Ağa'ya göre yöneticilerin ülke gerçeklerini ve sosyal sorunları görmelerini engelleyen dalkavuk kişiler, yöneticilerin isteği doğrultusunda ortaya çıkar. Onların etraflarında doğru söyleyecek kişileri barındırmamaları, kişisel istekleriyle belirlenir. Bu durum, yöneticilerin ülke gerçeklerini görüp onların her biriyle baş etmektense dalkavuklardan duyacakları gerçek olmayan ülke tasarımıyla rahat bir yaşam sürdürme arzularının sonucunda oluşur. Öyküde Arif Ağa'nın yöneticinin kasabayla ilgili o kadar yalana "inanamayacağını" düşünmesiyle yöneticilerin bu arzusu somutlaşır. Yöneticinin, belediye meclis üyelerinden birinin her köylünün iki, üç arabaya sahip olduğunu söylemesine inanması, Arif Ağa'nın yöneticilerle ilgili düşüncelerini yönlendiren asıl nedendir. Arif Ağa'ya göre yöneticilerin yanlarına birkaç dalkavuk almaları, kendilerini halkın gözünde aklamak içindir. Bu düşünceleriyle Arif Ağa, köydeki herkesten ayrılarak asıl gerçeğin kendilerine gösterilenden daha farklı olduğunu savunur. Bu bakımdan Arif Ağa, yazarın düşüncelerinin temsilcisi olan bilinçli bir kişiliğe bürünür.

Politikacılara yönelik bir diğer eleştiri de "Kargaşalık" (1959) öyküsünde öne çıkar. Öyküde köylülerden biri, köylülerin kavganın ortasında kalarak gazetelere haber olmalarının nedeni anlatır. Kadri Bey dedikleri eşraftan bir adamın köylerine geleceğini duyan köylüler, telaş ve kızgınlık için bunun kötü bir haber olduğunu düşünürler. Kadri Bey, kasabanın birçok iş yerine sahip olmakla birlikte parti işleriyle uğraşan biridir. Köylüler onu asık suratlı, sert biri olduğu için ve köye her geldiğinde onları, "*Siz adam olmazsınız…*", "*Medeniyet size çok uzak…*"[529] gibi sözlerle aşağıladığı için sevmezler. Ancak Kadri Bey bu gelişinde herkese oldukça güler yüzlü davranarak birkaç gün sonrası için köylüleri şehre, kendi ziyafet sofrasına bekler. Kadri Bey'in bu tavrına çok sevinen köylüler birkaç gün sonra ziyaretine giderler. Fakat şehre geldiklerinde çayırlarda ve alanlarda birçok insanın

[528] A. g. e., s.109.
[529] A. g. e., s. 112.

olduğunu, herkesin içip sarhoş olduğunu görürler. Bu sırada kalabalık arasında ufak tartışmalar, kavgalar yaşansa da Kadri Bey sürekli herkesin kardeş olduğunu söyleyerek onları yatıştırmaya çalışır. Köylüler Kadri Bey'e kendilerine düşmanını göstermesini onu hemen öldürebileceklerini söyleyecek kadar sarhoş olmuşken o sırada özel bir araba alana girer. Kadri Bey'in yönlendirmesiyle arabalara doğru giden köylüler arabadakilere bağırmaya, hakaret etmeye başlarlar. Bu sırada Kadri Bey'in arabadakilere, "*Halk sizi istemiyor işte, çabuk gidin burdan…*"[530] demesi onun köylülere davranışının sebebini açıklar.

Kadri Bey'in *partici* olması, köylülere davranışlarının onun politikacı kimliğine bağlanması açısından önemlidir. Ona karşı ilk eleştiri, kasabadaki birçok iş yerine sahip olmasıyla ortaya çıkar. Bu bakımdan zenginliği vurgulanan Kadri Bey'in sınıfsal durumuna eklenen *partici* kimliği, onun köylüler tarafından sevilmemesine neden olan unsurlardandır.

Partici Kadri Bey'in genelde köylülere karşı davranışları da onun eleştirilen bir diğer yönüdür. Köye her geldiğinde köylülerden üst düzey karşılama töreni, ziyafetler ve ikramlar bekleyen Kadri Bey'in asık suratlı, kızgın biri oluşu sevilmemesinin asıl nedenidir. Onun köylüleri aşağılayarak konuşması, onları kendisiyle eşit görmediğini gösterir. Üst sınıfı temsil eden Kadri Bey'in bu bakışı, sınıfsal ayrımcılıktan kaynaklandığı için eleştirilir.

Kadri Bey'in öykünün sonunda gösterdiği davranışları da bahsedilen özellikleriyle birleşerek onun asıl karakterini ortaya koyar. Köylüleri aşağılayarak konuşan Kadri Bey'in onlara ilk kez güler yüzlü ve hoşgörülü davranması köylüleri şaşırtır. Kadri Bey'in köylülere karşı bu "şaşırtıcı" davranışının sebebi sevmediği üst düzey kişilere karşı etkin bir tepki göstermek istemesidir. Dolayısıyla özel arabadan inen adamlara karşı söyledikleri, onun köylüleri kendi çıkarları ve istekleri için araç olarak kullandığını gösterir. Onun samimiyetine güvenerek davetine katılan köylüler öykünün sonunda, Kadri Bey yüzünden kavganın ortasında kalarak gazetelere konu olurlar. Kadri Bey'in özellikle köylülere davranışıyla ortaya çıkan karakteri, onun *partici* yönüyle birleşerek politikacılara yönelik bir eleştiriye dönüşür.

[530] A. g. e., s. 119.

"Beklenen Kişi" (1960) öyküsü ise yöneticileri seçen halka yönelik eleştiri getirilen bir öyküdür. Bir masal ülkesinde geçen öyküde, kırk yaşına kadar dini bütün yaşamış, kimseye kötülük yapmamış, dininin gerekliliklerinden asla ödün vermemiş bir er kişiden bahsedilir. Bu kişi, Tanrı'ya "'*Hak yolunda daha yücel*'"mek[531] için yalvarırken bir gün kulağına, yeryüzünün bir yerinde Şeyh Şezâlet denen biri olduğu, gidip onu bulmasını ve onun kapısına kul köle olmasını söyleyen bir ses gelir. Bunun üzerine yola çıkan er kişi, uzun bir süre yürüyüp bir ırmak kenarına gelince aptes alıp namaz kılmak ister. Bu sırada karnı acıktığı için ırmakta gördüğü bir hıyarı alıp hızlıca yer. Yedikten sonra sahibini bilmediği bu hıyarı yediği için pişman olur. Etrafa sorup hıyarın sahibini bulan er kişi, ondan helallik almak ister. Hıyar bostanının sahibi, üç kardeş olduklarını, bostanın üçü arasında paylaşıldığını, bu yüzden kendisinin yanında on yıl çalışırsa ancak üçte bir helallik verebileceğini söyler. Devletten gizli kumarhane işleten bu adamın yanında on yıl çalıştıktan sonra tüm hileleri öğrenen ve bölgenin en iyi kumarbazı olan er kişi, helalliğini alıp diğer iki kardeşi bulmak için yola çıkar. Kardeşlerden biri de kaçak meyhane işletmektedir. Kendisinin yanında on yıl çalışırsa helallik vereceğini söyler. Onun yanında da on yıl çalışan er kişi, içki, esrar, afyon içen bir kişiye dönüştükten sonra helalliğini alıp yola devam eder. Üçüncü kardeş devletten gizli "*kârhane*"[532] işleten bir kadındır. Burada da on yıl çalışıp işinin ustası olan er kişi helalliğini alıp Şeyh Şezâlet'i bulmak üzere yola çıkar. Bir kente varan er kişi burada insanların "'*Hoşgeldin Şeyh Şezâlet Hazretleri*'"[533] yazılı bir pankartla karşılama töreni hazırladıklarını görür. Er kişiyi gören halk onun eline kapanarak uzun yıllardır bekledikleri Şeyh Şezâlet'in kendisi olduğunu söylerler. Er kişi, kumarcı, içkici, kötü bir adam olduğunu söylese de halk, kendilerinin de öyle olduğunu fakat kimsenin ondan daha çok kumarcı içkici ve kötü bir adam olamayacağını bu yüzden onun Şeyh olduğunu söylerler. En sonunda er kişi "*otuz yıl çile doldurup, Şezâlet'in yüceliğine erdiğini, aradığı kişinin kendisi olduğunu, burda baş tacı edilmek için yıllarca beklendiğini anla(r).*"[534] ve sarayına gidip tahtına kurulur.

[531] Nesin, *Hoptirinam,* s. 7.
[532] A. g. e., s. 12.
[533] A. g. e., s. 13.
[534] A. g. e., s. 14.

Öyküdeki er kişi, saflığıyla, iyiliğiyle övülen bir kişi olduğu halde hak yolunda daha da yücelmek isteğiyle değişim yolundaki ilk adımı atmış olur. Onun otuz yıllık çilesi, bir kişinin yönetici olma yolundaki değişimini göstermesi açısından önemlidir. Sahibinden izinsiz yediği hıyarın kendisine helal edilmesini isteyerek sahibini arayan er kişi, yücelme yoluna iyi niyetli bir istekle başlar. Hıyar bostanının sahibi üç kardeşten ilkinin kaçak kumarhanesinde çalışmak zorunda kalan er kişinin on yıl sonra tüm hileleri öğrenmiş, kumarbaz biri olması, yöneticiliğe erişmesindeki ilk vasfı kazandığını gösterir. Diğer kardeşin yanındaki on yıllık çalışma süresinde de bölgenin en çok alkol, afyon ve esrar kullanan adamı olmasıyla ün kazanır. *Kârhane*'deki çilesini de doldurmasıyla üçüncü kişi anlatıcı tarafından kendisi için, "*gavatlıkta üstüne bir daha kimse yok idi*" denen er kişi, yöneticiliğin tüm vasıflarını kazanmış olur. Er kişinin kendisini Şeyh yapmak isteyen kentlilere çok kötü bir insan olduğunu söylemesi üzerine kentlilerin ona, "*Sana ulaşmak haddimiz değil ama biz de hep öyleyiz. Seni ondan baş tacı ettik ya...*" demesi, içinde ironi barındıran bir eleştiri olur. Bu durumu iki farklı açıdan değerlendirmek doğru olacaktır. İlk olarak, er kişinin ulaştığı kentteki insanları, giyim kuşamlarıyla temsil ettikleri düşünülen sınıf açısından değerlendirmek gerekir. Bu kişiler "*fraklı, smokinli, başları silindir şapkalı*" olmalarıyla kentin üst sınıf kişilerini temsil ederler. Bu kentlilerin er kişiye, kendilerinin de içkici, kumarcı, kötü insanlar olduklarını ancak o, hepsinden üstün olduğu için onun Şeyh yapılması gerektiğini düşünmeleri önemlidir. Bu durum kentlilerle er kişinin ortak yönlerini ortaya koyarak iki tarafın da aynı sınıfı temsil ettiklerini gösterir. Kentlilerin böyle bir kişiyi Şeyh yapmak istemeleri, onların yöneticilere bakışlarını gösterir.

Er kişinin Şeyhliğe layık görülmesi de değerlendirilmesi gereken bir diğer yöndür. Geçirdiği otuz yıl boyunca önceden sahip olmadığı kötü özellikleri kazanan er kişi ancak o vakit Şeyh olmaya hak kazanır. Bu açıdan bakıldığında değerlendirmede yazarın görüşleri öne çıkar. Er kişi üzerine kurulan bir kurguyla yazar, genel olarak tüm yöneticilerin sahip oldukları özellikleri eleştirir. Üst düzey bir konuma erişmenin gerekliliğinin birçok kötü özelliğe sahip olmaktan geçmesi, hem üst sınıfların yöneticiye bakışları, hem de yöneticilerin sahip oldukları özellikler bakımından eleştirilir.

Ülkesindeki insanların çektikleri sıkıntılar yüzünden inlemelerini duymaya dayanamayan bir *Yönetmenbaşı*'nın[535] bu sorunu çözmek için yaptıklarının anlatıldığı "Arş Doğuya, Marş Batıya" (1960) öyküsü de yöneticilere yönelik eleştiri içerir. Halkın sırtlarına bir yük binmiş gibi kendi ağırlıklarını taşıyamadıklarını haykırmaları yüzünden uyuyamayan *Yönetmenbaşı*, halkın neyi taşıyamadığının bulunması için sarayındaki bilginleri toplayarak onlara, halkın sırtındaki ağırlığın ne olduğunu bulmalarını ancak bunun onu "*tedirgin etmeyen bişey*"[536] olmasını, onların görevinin de bu olduğunu söyler.

Araştırmaları sonucunda halkın kendi gölgelerini taşıyamadığını bulduklarını söyleyen bilginler, bunun için birçok çözüm üretmeye çalışsalar da halk her öneri ve uygulamada daha da yorgun, taşıyamaz bir hâle gelir. Bilginler en sonunda *Yönetmenbaşı*'na, halkın ancak karanlıkta gölgelerinden kurtulduğunu, "*bunun için de gün ışığının girmeyeceği heryanı kapalı bir dam altı yap(mayı) 'Artık taşıyamıyoruz, artık çekemiyoruz!' diye bağıranları bu kapalı karanlık yere at*"mayı[537] önerirler. Bunun üzerine *Yönetmenbaşı*, ışık girmeyen bir yer yaptırır ve bağırıp şikâyet eden herkesi yakalatıp buraya kapatır.

Öykülerini halkın anlaması için anlaşılır örnekler ve simgelerle yazan Nesin, bu öyküsünde de benzer bir yöntem izlemiştir. *Yönetmenbaşı,* ülkenin en üst düzey yöneticisi olmakla birlikte uygulamalarıyla eleştirilen biridir. Onun ilk olarak halkın inlemeleri yüzünden uyuyamamaktan rahatsız olarak bu soruna çözüm bulmak istemesi eleştirilir. *Yönetmenbaşı*'nın halkın sorunlarını çözmek, onlara daha iyi yaşam koşulları sağlamak gibi bir amacı yoktur. Onun tek düşündüğünün kendi keyfiyeti olması, bu doğrultuda eleştirilir.

Yönetmenbaşı'nın eleştirildiği ikinci yön, saray bilginlerine söyledikleriyle ortaya çıkar. Onun bilginlere, halkın sorununa "kendisini tedirgin etmeyecek" bir neden bulmalarını emrederken bilginlerin görevinin de bu olduğunu vurgulaması, onun yönetim anlayışını gösterir. *Yönetmenbaşı*'na göre yönetimde ortaya çıkan her

[535] A. g. e., s. 23.
[536] A. g. e, s. 25.
[537] A. g. e., s. 29.

uygulama ve her durum, onu tedirgin etmemek üzerine kurulmalıdır. Onun bu tavrı, halkın sorunlarına karşı yüzeysel ve bencilce yaklaşımını bir kez daha ortaya koyar.

Yönetmenbaşı'nın halk üzerindeki uygulamalarına yönelik bir diğer eleştiri, bilginlerin sorunun çözümü için önerdikleriyle ortaya çıkar. Saray bilginlerinin halkı kendi gölgesini taşıyamadıklarını söylemesi, var olan sorunu devletten ve yönetimden bağımsızlaştırır. Bu bakımdan *Yönetmenbaşı*'nın isteğine uygun olan bu neden halkın sorununu yine kendilerinden kaynaklanan doğal bir duruma bağlar. Öyküdeki bu kurguyla yönetimlerin, sosyal sorunları görmek istemeyen, ortaya çıkan her şikâyeti kendilerine karşı isyan olarak kabul eden bakış açıları eleştirilir.

Bilginlerin halkın gölgelerden kurtulması için karanlık alanlar yapılmasını ve her şikâyet edenin oraya kapatılmasını önermeleri, hapishanelerin ortaya çıkışı olarak değerlendirilebilir. Bu uygulama, yönetime karşı aykırı sesler çıkaran herkesin kapalı alanlara konulmasıyla, *Yönetmenbaşı*'nın halkın bağrışlarını duymadan rahatça uyuyabilmesinin asıl çözümü olur. Halkın yönetimle ilgili her şikâyeti, yöneticilerin devamlılığını tehlikeye düşüren bir tehdit halindedir. Bu bakımdan yöneticiler, halkın sorunlarına yıllar süren ve kendilerini uğraştıracak olan çözümler bulmaktansa onları görmezden gelmeyi ve gerektiği noktada karşı çıkan herkesi hapishanelere kapatmayı tercih ederler. Yazar öyküdeki kurgu aracılığıyla kendi keyfiyeti odağında bir yönetim anlayışını benimseyip halk üzerinde baskı kuran yöneticileri eleştirir.

Daha önce Karakter Eleştirisi başlığında incelediğimiz; *Enbaş*[538] denen bir yöneticinin, halkın sorunları karşısındaki tutumunun ve tavırlarının anlatıldığı "Hoptirinam" (1960) öyküsü de yöneticilere yönelik eleştiri içerir. *Enbaş*'ın baskıcı yönetiminden sıkılıp somurtan ve mutsuz yaşayan halk, başka ülkelere temsilciler göndererek bu sorunlara çözüm arar. Temsilciler başka ülke halklarının "*hoptirinam*", "*trinamhop*"[539] ve "*namhoptiri*"[540] diyerek gülüp eğlendiklerini ve sorunsuz yaşadıklarını söyler. Bunun üzerine ülke halkı da bu kelimeleri söyleyerek günden güne daha mutlu bir toplum haline gelir. Ancak halk gülüp eğlendikçe kendisi somurtmaya başlayan *Enbaş* onlara, bu şekilde bağıranların hapse

[538] A. g. e., s. 31.
[539] A. g. e., s. 32.
[540] A. g. e., s. 33.

atılacaklarını, kurşuna dizileceklerini söylese de halk, onun tehditlerinden korkmadan yaşamaya, gülüp eğlenmeye devam eder. Bunun üzerine *Enbaş*, halka bu kelimeleri öğreten temsilcileri çağırarak onlara, halkın bu kelimelerin ne demek olduğunu daha kolay öğrenmesi için anlamlarını kısaltarak öğretmeyi önerir. Karşılığında örtülü ödenekten bir miktar altın alan temsilciler halka kelimelerin anlamlarını giderek daha da kısalmış bir şekilde anlatırlar. Bu şekilde mutsuz olmaya başlayan halk, en sonunda anlamlarını bilmeden söyledikleri bu kelimelerle eski somurtkan haline geri döner.

Öyküde *Enbaş* kişiliğinde eleştirilen genel olarak yöneticilerdir. İlk olarak halk üzerindeki baskıcı tutumu öne çıkarılan *Enbaş*, daha sonra halkın mutsuzluğunu istemesiyle eleştirilir. Halkın, daha iyi ve mutlu yaşam koşulları için başka ülke halklarından öğrendikleri kelimeler, "hürriyet, eşitlik, halk egemenliği" gibi kavramlar olarak düşünülebilir. Halkın kendi gücünü fark ederek bilinçlenmesini sağlayan bu kavramların anlamları, *Enbaş*'ın hiçbir baskıcı uygulamasından korkmadan hareket etmelerini sağlar. Halkın bu derece bilinçli olması, *Enbaş*'ın kendi çıkarlarıyla örtüşmediği için *Enbaş*, bu bilinci geriletecek her tür uygulamada bulunur.

Yöneticiler kendi makamlarını kaybetmemek için halkın kendi gücüyle ve haklarıyla ilgili bilinç kazanmasını istemezler. Bunu engellemek için *Enbaş*'ın yaptığı gibi yasaklamalar ve tehditler getirerek halkı korkutmayı ve bu şekilde sindirmeyi amaçlarlar. Ancak öyküde olduğu gibi bilinçlenen halk, korkuyla öne çıkan bu uygulamaları önemsemediğinde onların bilincini engelleyebilecek en önemli uygulama, kavramları anlamsızlaştırmak olur. *Enbaş*'ın birkaç "aydın" temsilciye rüşvet karşılığında yaptırdığı gibi yöneticilerin halka karşı, kavramların içini boşaltarak yaptıkları uygulamalar halkı, kendi istekleri doğrultusunda değiştirmelerini sağlar. Bu bakımdan öyküde kavramların anlamlarının eksik anlatılmasıyla kısa bir süre sonra mutsuz olmaya başlayan halkla yazar, genel bir tutumu eleştirir. Toplumun kendisine dönük bilincini kaybettirecek uygulamalar, günün birinde halkın hem içi boşalmış birtakım özgürlükçü kavramları sürekli söyleyerek kendisini tatmin etmesini hem de yöneticileri rahatsız etmemelerini sağlar.

Yöneticileri eleştiren bir başka masalsı öykü de "Bir Başka Kurt Masalı"dır (1960). İklimi ılımlı, verimli toprakları olan bir yerde bir çobanla sürüsü ve birkaç çoban köpeği yaşamaktadır. "*Acıma nedir bilmez, ah'tan of'tan anlamaz, kıyıcı*" biri olan bu çoban koyunlarının, "*sütünü sağıp, yününü kırkıp, bağırsağını satıp, gübresini alıp, derisini yüzüp, etini yiyip, kemiğini kullanıp, iliğini sömürüp, her neleri varsa hepsinden yararlandığı*"[541] halde onların hiçbirini sevmez. Koyunlarını ne kadar sağsa da aldığı sütten tatmin olmayan çoban, onları memelerinden kan gelene kadar sağar, koyunları ağlatır ve buna rağmen onların en ufak iniltilerinde elindeki topuzla başlarına vurur.

Öyküde öne çıkan eleştiride çoban ve koyunlar arasındaki ilişkinin simgeleşmesi önemlidir. Çoban, hayvanlardan üstün olan insan ırkını temsil ettiği için çoban ve koyunlar arasındaki ilişkide vurgulanan güçlü-güçsüz, ezen-ezilen ve üst sınıf-alt sınıf ilişkisidir. Ayrıca öyküde çoban, koyunların sahibi, onları yöneten, yönlendiren biri olduğu için onun gerçek yaşamdaki yöneticileri temsil ettiği düşünülebilir. Çoban, gücü ve üst sınıfları temsil ederken koyunlar, haksızlıklara karşı ses çıkaramayan alt sınıf insanları/halkı temsil ederler. Öyküde insan ve hayvanlar arasında ortaya çıkan haksız ilişki gerçek yaşamda eşit haklara sahip olması beklenen yöneticiler ve halk arasında yaşanır.

Çobanın, koyunların verebilecekleri her üründen faydalanması, onların "*iliğini sömür*"düğü sözleriyle vurgulanarak yöneticilere yönelik eleştiri getirilir. Halkı maddi ve manevi açıdan sömüren yöneticiler, sonucunda elde ettikleriyle yetinmeyerek daha fazlasını isterler. Koyunların acı çekerek ağlamaları, yönetim politikaları sonucunda gittikçe zorlaşan yaşam şartları altında ezilen halkın tepkisini simgelemesi açısından önemlidir. Koyunların gösterdikleri bu pasif direniş, tam anlamıyla halkın durumunu örneklediğinden öyküde halkın koyunlarla temsil edilmesi önemlidir.

Koyunların acı çekmelerini umursamayan çobanın onlardan gelen her inilti karşılığında elindeki topuzla kafalarına vurması, yine yönetimin halka karşı tepkisini simgelemesi açısından önemlidir. Halktan gelen her şikâyeti kendileri için tehdit

[541] A. g. e., s. 51.

sayan ve isyan olarak değerlendiren yönetimler, onları susturmak için, daha fazla baskı kurmayı tercih ederler. Hem halkı sömürüp hem de karşılığında gelen her tepkiyi baskıyla sindiren yöneticiler, yazarın öyküdeki çoban-koyun ilişkisi kurgusuyla eleştirilirler.

Devletin halk üzerindeki baskısının yarattığı sonuçlara yönelik bir öykü de "İncir Çekirdeği"dir (1960). Masal unsurlarıyla yazılmış olan öyküde "Adı var, kendi yok" ülkesi"nin "adı yok, kendi var" insanlarından bahsedilir. Bir gün bu insanlardan biri kendi kendine mırıldanmaya başlar. Ancak ülkede mırıldanmak yasak olduğundan bu kişinin falakaya yatırılmasına karar verilir. Falaka sırasında da mırıldanmaya devam eden bu kişiye ne söylediğini soran değnekçibaşı adamın "adı ne, adı ne?" diye söylendiğini öğrenir. Bunun üzerinde değnekçibaşıyla beraber bu soruyu duyan herkes mırıldanmaya başlar. Ülkenin yöneticisi olan Bay Başbaş'a kadar giden bu mırıldanmalar karşısında yönetici, bu mırıldanmayı kesecek bir çözüm arar. Bunun üzerine yardımcıları Bay Başbaş'a, ülke halkına ertesi güne kadar gümüşten ve altından bir saray yapmalarını söylemesini önerirler. Halk eğer bu sarayı bir gün içinde bitirirse Bay Başbaş onlara "adının ne" olduğunu söyleyecektir. Ertesi gün uyandığında halkın isteğini yerine getirdiğini gören Bay Başbaş, yardımcılarının önerisiyle halktan bu sefer sarayı doğudan alıp batıya yerleştirmelerini ister. Bay Başbaş'ın bu isteğini de gerçekleştiren halk, kendilerinden ne istense bunu en güzel şekliyle yerine getirir. Bu yüzden mırıldanmalar hâlâ bitmemiştir. Bay Başbaş'ın yanındaki bir bilgin ona, mırıldanan her bir kişiye incir çekirdeği vermesini ve bu incir çekirdeğini doldurdukları takdirde onlara "adının ne" olduğunu söylemesini önerir. İncir çekirdeğini doldurmakta zorlanan halk, mırıldanmaya da vakit bulamadığından zamanla ülkede "adı ne" diye soran tek bir kişi bile kalmaz.

Öyküde geçen ülkenin "Adı var kendi yok" olması ve halkının da "adı yok kendi var" olması, yönetime yönelik getirilen eleştiridir. Ülkeyle ilgili bu tanımlamayla yönetimin, sosyal ve siyasal alanda varlığını gösterememesine yönelik eleştiri getirilir. Yönetimin izlediği politikalar, ülkenin, o ülkede yaşayan insanların ve o ülkenin değerlerinin "silikleşmesi"ne neden olur. Bu nedenle değerlerine ve halkının yaşayışına önem verilmeyen bir ülkede insanların varlığının da bir önemi kalmaz. Halk, somut bir varlık gösterdiği halde izlenen politikalar ve yöneticilerin tutumları

onları değersizleştirir. Öyküde bu değersizleştirme, "isimsiz"leştirme tanımlamasıyla verilir.

Yönetimin halk üzerindeki baskıcı tutumu ilk olarak ülkede mırıldanmanın yasak olmasıyla ortaya çıkar. Ancak mırıldanan bir insanın sorduğu soru halkın tamamına sirayet ettiğinde bu yasak önemini yitirir. Dolayısıyla yönetim yeni yasaklar aramaya başlar. Yönetimin insanların mırıldanmalarından rahatsız olması bu sesleri kendi varlıkları için tehdit olarak algılamalarından kaynaklanır. Halkın sorgulaması, gücünün farkına varması, yapılan haksızlıkları ve adaletsizlikleri görmesi anlamına geldiğinden yöneticiler bu durumda kendilerini baskı altında hissederler. Bu baskıdan kurtulmalarının yolu, yasaklar yoluyla halk üzerinde daha ağır baskılar yaratmaktır. Öyküde halk üzerinde uygulanan bu baskılar, onların sorgulamalarının kesilmesine sebep olduğundan yöneticiler açısından başarıyla sonuçlanır. Öyküde anlatılanlar aracılığıyla kendi çıkarlarını düşünen yönetimlerin, halk üzerinde baskı kurmaları eleştirilir.

Yöneticilerin halk üzerindeki etkilerinin incelendiği "Patlıcan Kavgası" (1960) öyküsü ise hem halka hem yöneticilere yönelik tespitler içerir. "*Dalaşia kıtasının güney memleketlerinden Fartifika'da, 2828 yılında*"[542] halka nutuk veren muhalefet ve iktidar partisi sözcülerinin anlattıkları, öyküde öne çıkan eleştiri açısından önemlidir. Muhalefet partisi, patlıcan dolması meselesini memleketin ana sorunlarından biri olarak görür. Bu nedenle ileri, büyük ve medeni memleketlerde olduğu gibi patlıcan sıkıntısı çekmemenin parti politikalarından biri olduğunu söyler. İktidar partisi sözcüsü ise ülkede böyle bir sıkıntı olmadığını, memleketin huzurunu kaçırmak isteyenlerin bu sorunu ortaya attığını ve halkın patlıcan dolması yemesinin mide sorunlarına yol açacağını söyler.

Öykü boyunca iki sözcünün de konuşmaları sırasında öne çıkan, halka sordukları sorular karşısında herkesin onlara bir ağızdan cevaplar vermesidir. Muhalefet partisi sözcüsü nutuk verdiği sırada su içmek için halktan müsaade istediğinde herkesin hep bir ağızdan "'*İç*'" demesi, sözcünün teşekkür etmesi üzerine de "'*Afiyet olsun*'"[543]

[542] A. g. e., s. 101.
[543] A. g. e., s. 103.

diye haykırmaları ve halkın buna benzer pek çok cevabı, verilen nutukları dinleyen insanların tepkilerinin alay ederek eleştirilmesine neden olur. Öykü, parti sözcülerinin sırayla verdikleri nutuklarla günlerin geçmesiyle sonlanır.

Öyküde eleştirilen, halkın kitle halinde verdikleri tepkilere yol açan yöneticilerdir. Gustave Le Bon, "*Kitleler ancak şişirilmiş ve aşırı duygulardan etkilendiklerinden, onları etkilemek ve elde etmek isteyen hatibin, şiddetli iddialar, ateşli ifadeler sarfetmesi gerekir. Abartılı konuşmak, tekrar tekrar iddia etmek ve hiçbir şeyi kesinlikle akılcı bir yargılama yoluyla ispatlamaya kalkışmamak… İşte halk topluluklarına hitap eden hatiplerin alışmış oldukları, ortaya atılan iddiaları ispat usulleri…*"[544] diyerek yöneticilerin nutuklarına yönelik eleştiri getirir. Öyküde üzerine nutuklar atılan meselenin patlıcan dolması olması, yazarın alaycı tutumuyla ilgilidir. Patlıcan dolması üzerine uzun uzun konuşulmasıyla yöneticilerin gereksiz olay ve durumları abartabilme, yaşamsal sorunlar değil, önemsiz sorunlar üzerinde durarak halkı oyalayabilme özellikleri eleştirilir. Öykü bittiği halde sonlanmayan patlıcan dolması nutuklarıyla yöneticilerin herhangi bir konuyu coşkuyla anlatarak halkı etkileme güçleri vurgulanır. Le Bon'un belirttiği tüm özellikleri gösteren yöneticilerin nutukları, Nesin öykülerinde sıkça üzerinde durulan ve eleştirilen bir konudur.

Daha önce Halkın Sömürülmesi başlığı altında incelediğimiz "Bir Resmî Araba Anlatıyor" (1960) öyküsü de yöneticilere yönelik eleştiri içerir. Yolda sohbet eden iki arabadan eskimiş dolmuş arabası, resmî arabaya, onun nasıl böyle temiz, bakımlı kalabildiğini sorar. Bunun üzerine bir gününü anlatan resmî arabanın söyledikleri, ait olduğu yöneticilerin eleştirildiği noktalardır. Sabahları garajında uyandıktan sonra "*küçük beyle küçük hanımı*" okuluna götürdüğünü söyleyen resmî araba ardından "*beyefendinin*" evde canı sıkılmışsa veya seyahate gitmemişse onunla makama gittiğini, sonra "*hanımefendiyi*"[545] partilere ya da kuaföre götürdüğünü, ancak en çok aşçıyı ve hizmetçiyi pazara, çarşıya taşıdığını, akşamları da çaylara, ziyafetlere ve balolara gittiğini söyler.

[544] G. Le Bon, a. g. e., s. 36.
[545] A. g. e., s. 123.

Resmî arabanın anlattıkları, ait olduğu yöneticinin yaşantısından izler taşıması bakımından önemlidir. Yöneticiye karşı ortaya çıkan ilk eleştirel yön, onun evde canının sıkıldığı veya seyahatte olmadığı zamanlar işe gittiğinin söylenmesidir. Yazar, resmî arabaya bunu söyleterek genel olarak yöneticilerin yine keyiflerine düşkünlüğünü, temsil ettikleri makamı kişisel çıkarları için kullandıklarını göstererek onların kişiliklerine ve yönetim anlayışlarına yönelik eleştiri getirir. Resmî arabanın yöneticinin ailesinin özel işleri için kullanılması da onların keyfi yaşantılarına yönelik eleştiri getirilmesinin sebebidir. Halktan elde edilen gelirlerle halkı temsil eden yöneticilerin resmî işleri için tahsis edilen arabaların özel ve "lüks" işler için kullanılması halkın sömürülmesinin bir başka yönüdür. Bu bakımdan eleştirilen yine yöneticilerin tutumları olur.

Eskimiş dolmuş arabasının halkı temsil etmesine karşılık süslü, temiz resmî araba, ait olduğu yöneticiyi temsil eder. Yöneticiler ve halk arasındaki bu karşıt ilişki yazarın eleştirdiği bir diğer noktadır. Yöneticilerin halk için çalışmak yerine elde ettikleri her şeyi kendi çıkarlarına yöneltmesi, öykünün eleştirilen temel noktasıdır.

"Neden Azgelişmiş?" (1960) ise yönetime yönelik eleştiriyi bir başka yönden ele alarak genelleştiren bir öyküdür. Amerika'nın birkaç iktisatçısı, azgelişmiş ülkelere giderek buraların neden az geliştiğiyle ilgili araştırmalar yaparlar. Diğer tüm araştırmacılar birkaç ay sonra Amerika'ya döndükleri halde Türkiye'ye gelen Prof. Charles Whithy'den uzun süre haber alınamadığı için ona mektup yazılır. Bu araştırmayı finanse eden Cart Foundation ile Mr. Charles arasındaki mektuplaşmalardan oluşan öyküde, Türkiye'ye yönelik genel çıkarımlar yer alır.

Türkiye'de Bay Sıtkı ile görüşecek olan Mr. Charles, burada sık sık bayram tatili yapıldığı için bir türlü onunla görüşemediğini söyler. Cart Foundation'a yolladığı her mektubunda, Hıdrellez, 23 Nisan, Bahar Bayramı gibi tatiller sebebiyle Bay Sıtkı'yı göremediğini söyleyen Mr. Charles, iki yıl kadar Türkiye'de kaldığı halde halen gerekli görüşmeyi yapamadığı için, Türkiye'den ayrılır. Mr. Charles, Amerika'da verdiği konferansta Türkiye'nin neden az geliştiğini bir türlü öğrenemediğini ancak çok merak ettiğini belirtir.

Öyküde Mr. Charles'in görüşmesi beklenen Bay Sıtkı, ülke yöneticilerinden biri olarak kabul edilebilir. Mr. Charles'in çeşitli bayram tatilleri sebebiyle Bay Sıtkı'yla görüşememesi öykü boyunca birçok mektupta tekrar edilerek yöneticilerle ilgili bir gerçeğin okuyucunun zihninde belirginleşmesi sağlanır. Öyküde, Türkiye'deki bayram tatillerinden bahsedilerek gelenekler noktasında bir eleştiri de yapılır ancak asıl eleştiri, yönetimi temsil eden kişilerin tatiller noktasındaki tutumudur. Amerika'dan gelen bir yetkilinin kendisiyle görüşeceğini bildiği halde Bay Sıtkı'nın tatiller sebebiyle yerinde bulunmaması, kendisi için tatil ve bayramların bu yetkiliyle görüşmekten önce geldiğini gösterir.

Mr. Charles'in Amerika'daki konferansında Türkiye'nin neden az gelişmiş olduğunu anlamadığını söylemesi, öyküde bu nedenin okuyucunun yorumuna açık bırakılması açısından önemlidir. Öykünün kurgusu ve içinde anlatılanlar aracılığıyla açıkça ortaya konan bu yorum doğrudan dile getirilmeyerek yazarın olası bir "yargılamadan" kaçındığını söylemek mümkündür. Yöneticilerin ülkede sık sık yaşanan tatillere uyması ve bayram kutlamalarına katılması, onların çalışmaktan kaçması olarak değerlendirilerek eleştirilir. Yazara göre gereğinden fazla yapılan bu kutlama ve tatiller ülkenin az gelişmişliğinin asıl sebebidir. Bu uygulamaları azaltacak ya da belli standartlar yoluyla bir düzen sağlayacak olan yöneticiler, aksi tutumları sebebiyle az gelişmişliğe sebep olan bu tembelliğin aktörleridirler.

"Bizim Ev" (1960) öyküsünde ise yönetim sistemi imgeler aracılığıyla eleştirilir. Büyük, çok odalı, geniş bahçeli, birkaç katlı, babadan kalma bir evde ailesiyle beraber yaşayan başkişi, her ortamda "'*bizim ev*'"[546] diyerek evini övmekte ve evinden gurur duymaktadır. Bir gün komşularından biri başkişiden, kendi evlerine sığamadıkları için odalardan birini kiraya vermesini ister. Evde birçok boş oda olduğu için başkişi bir odayı kiraya vermekte sakınca görmez. "*Bizim eve kiracı aldık*"[547] diye övünmeye başlayan başkişiden başka komşuları da oda kiralamak ister. Başkişi bunları da kabul eder. Kiralardan gelen parayla ailenin refah seviyesi yükselir ve herkes daha mutlu yaşamaya başlar. Bir süre sonra komşulardan biri para karşılığında onun kuyusundaki suyu kullanmak ister, bunun için bir de kuyudan

[546] Nesin, *Ah Biz Eşekler,* s. 37
[547] A. g. e., s. 38.

kendi evine giden yol yapar. Başkişi bunların hiçbirine sesini çıkarmaz ve eviyle övünerek yaşamaya devam eder. Ancak bir süre sonra kiracılar başkişiden evi boyatmasını, merdivenleri tamir ettirmesini ve damı yaptırmasını isterler. Başkişi bunları yaptıracak parası olmadığını söylese de kiracılar ona faizle kredi açmayı teklif ederler. Bunu da kabul eden başkişi, evin kendisinin olduğunu düşünerek sevinmeye devam eder.

Eve daha fazla kiracı almak için bahçeye çadır kurup orada yaşamaya başlayan başkişinin karısı, kızı ve oğulları artık kiracılara hizmet etmektedir. Başkişi bir gün oğullarıyla çadırda oturup evine bakarken onun ne kadar güzel olduğundan, eviyle gurur duyduğundan bahseder. Bu sırada oğlunun, "*galiba o ev, artık bizim ev değil…*"[548] demesi üzerine başkişi sinirlenerek evin tapusunu gösterip oğluna bunu nasıl söyleyebildiğini sorarak bağırır. Oğlunu hainlikle suçlayan başkişi onu evden kovarak evlatlıktan reddeder. Üçüncü kişi anlatıcının öykünün sonunda söyledikleri, anlatılanların imgesel yönünü ortaya koyar: "*Hep birlikte içinde yaşadığımız bu evi tanıdınız sanırım. Bu ev, babadan kalma bizim evimizdir.*"[549]

Öyküde geçen imgelerdeki tüm ayrıntılar, genel çıkarımlara yöneliktir. Babadan kalma evin çok odalı, geniş, ferah ve güzel manzaralı olması, bir bütün olarak ülkeyle ilişkilidir. Türkiye sınırları içindeki toprakların atalardan kalma, verimli ve geniş olmasıyla ev arasında benzerlik kurulur. Ev sahibinin başkişi olduğu düşünülecek olursa, başkişiyi bir ülkenin en üst düzey yöneticisi olarak değerlendirmek doğru olacaktır. Dolayısıyla onun evi kiraya vermekle başlayan tüm kararları, yöneticinin ülkesiyle ilgili sosyal ve ekonomik politikaları olarak düşünülmelidir. Başkişinin evin her odasını kiraya vermesiyle, yöneticinin ülke topraklarını yabancı sermaye ve yatırımlara açması arasında ilişki kurulur. Evine kiracı aldıktan sonra da aldıkları kiracıyla övünmeye başlayan ev sahibi, ülkesini yabancılara açmış yöneticinin, bu durumla gururlanmasının imgeleşmesidir.

Eve taşınan kiracıların zengin olması ve kendi evlerine sığamadıkları için oda kiralamaları, ülkede yatırım yapan kişilerin zengin oluşunun vurgulanmasıdır.

[548] A. g. e., s. 43.
[549] A. g. e., s. 44

Onların bir süre sonra ev sahibinden evin onarımıyla ilgili çeşitli değişiklikler yapmasını istemeleri ve karşılığında faizle borç para vermeyi teklif etmeleri, yöneticilerin sık sık Batıdan borç almalarıyla ilişkilidir. Bu anlatımla Batılı zengin ülkeler ve onların Türkiye'den talepleri doğrultusunda oluşan sorunlar eleştirilir.

Evini zamanlar dışarıdan gelen insanlara teslim edip kendi ailesiyle birlikte bahçedeki çadırda yaşamaya başlayan başkişinin ailesinin, kiracıların hizmetinde çalışması, yine genel kapsamda değerlendirilmelidir. Yöneticiler, yabancı sermayenin varlığıyla gurur duyarken süreç içinde halkını onların çalışanı durumuna getirir. Dış borçlarla ülkenin refah seviyesini yükselttiğini düşünen yöneticiler, aslında fark etmeden zengin sermayelerin kölesi durumuna düşer. Öyküdeki başkişinin karısı ve kızlarının kiracıları gibi şık olmak istemeleri ve kiracıların ev sahiplerini temiz ve yeni giyimli, güzel görmek istemeleri, Batılı ülkelerin Türkiye üzerindeki etkilerine yönelik eleştiri içerir. Başkişinin, evin tapusunun kendisinde olduğunu düşünerek evle gurur duymaya devam etmesi, yöneticilerin ülkeleriyle ilgili gerçekleri kabul etmemelerine yönelik bir benzetmedir.

Başkişinin oğlunun, evin artık kendilerinin olmadığını söylemesi de genel bir çıkarım altında değerlendirilmelidir. Onun eve dair farkındalığı, bir ülkenin aydınlarının kendi ülkeleriyle ilgili gerçekleri dile getirmelerinin imgeleştirilmesidir. Başkişinin bir gerçeği duyar duymaz oğlunu hainlikle suçlayarak evden kovması ve evlatlıktan reddetmesi, sosyal gerçekliklere gözleri kapalı olan yöneticilerin, farklı bir düşünceyle karşılaştıkları noktada bu düşünceleri dile getiren kişileri dışlamaları ve cezalandırmalarıyla ilgilidir. Herkesin bildiği bir gerçeği dile getirdiği için maruz kaldığı baskılar sebebiyle ülkeden kaçmak zorunda kalan ve vatandaşlıktan çıkarılan pek çok aydın, öyküdeki baba-oğul ilişkisiyle imgeleştirilmiş olur. Yazar, her ayrıntıda öne çıkan imgesel benzerlikler yoluyla ülke gerçeklerine değin düşüncelerini, yöneticilerin uygulamaları ve davranışları ekseninde değerlendirerek onlara yönelik eleştiri getirir.

Birinci kişi anlatıcının bir kadın olduğu "İffetimi Nasıl Korudum?" (1960) öyküsü de yöneticilere yönelik eleştiri içeren bir öyküdür. Anlatıcı, iffetine çok

düşkün olduğunu belirtirken "*onlar çok azgın iffet düşmanlarıydı…*"[550] diyerek bazı kişilerden bahseder. Anlatıcı bir gün, "*siyasi muhabbet tellalı*"[551] olduğunu söyleyen birinin kendisini takip ettiğini söyler. Tellalın ona, siyasilerin arasına girmenin kendisi için bir fırsat olduğunu söylemesi üzerine anlatıcı, "*memleketteki antidemokratik gidişi anlatmak ve memlekete hizmet etmek*"[552] amacıyla onlara yaklaşmaya karar verir. Bir gün kendisini, "*Matuuka Emiri, Şeyh Kazulettin Essait Haptullah*" geldiği için saraya davet ettiklerini söyleyen anlatıcı, gitmek istememişse de ona, "*Bu ay belediye memurlarına maaş vermek için bütçede para yok*. '*Beyefendi*', *Emir hazretlerini, milli menfaatlerimize uygun şekilde, yüzde bin faizle borç para alıp kazıklamak niyetinde.*" dendiği için gitmezse "*milletlerarası münasebetleri boz*"acağını düşünerek gitmeye karar verir.

Anlatıcı, Doğulu protokoller için kendisini, Amerikalı protokoller için de başkasını ayarladıklarını söyler. Bir gün bir arkadaşının Huvayda Emiriyle anlaşma yapılması için çağırıldığını söyleyen anlatıcı, anlaşmanın sabaha karşı arkadaşının göbeğinde yazılıp imzalandığını söyler. Arkadaşı buna ilk başta karşı çıksa da ona, "*vatan uğruna göbeğini mi esirgiyorsun?*"[553] dendiği için kabul etmek zorunda kalır. Bu olayı anlattıktan sonra anlatıcı, korkusunun bu olduğunu, eğer kendi göbeğinde anlaşma imzalamaya kalkarlarsa gıdıklanıp güleceği için anlaşmanın ciddiyetinin bozulacağını söyler.

Anlatıcının öykünün başında iffet düşmanı olduklarını söylediği "*onlar*", öykü boyunca bahsettiği siyasi kişiliklerdir. Anlatıcı, pavyonda çalışan bir kadındır. *Siyasi muhabbet tellalı*nın peşine düşmesiyle anlatıcının, siyasete atılacağını düşünmesi, mizahi bir eleştiridir. Siyasi adamlarla aralarında geçenlerden de anlaşılacağı gibi anlatıcının siyasetle tek ilişkisi, başka ülkelerin üst düzey yöneticilerini etkilemek için kullanılmasıdır. Bunlardan biri *Matuuka Emiri*'ni etkilemek için anlatıcının saraya çağırılmasıyla yaşanır. Bu olayda öne çıkan eleştiriyi iki açıdan ele almak mümkündür. İlki, politikacıların siyasi anlamda birbirlerini etkilemek için kadın cinselliğini kullanmalarıdır. İkincisi ise "'*Beyefendi*'"nin borç para almak için bu

[550] A. g. e., s. 52.
[551] A. g. e., s. 56.
[552] A. g. e., s. 57.
[553] A. g. e., s. 58.

emiri, "*kazıklamak niyetinde*" olmasıdır. *Beyefendi*'ye yönelik eleştiri hem siyasi alandaki davranışları hem de memurlara verecek bütçenin yetersizliği noktasında dile getirilir. Bu olay ekseninde *Beyefendi* yönetici kimliğiyle bozuk bir düzenin yürütücüsü olduğu için eleştirilir.

Politikacılara yönelik bir diğer eleştiri de anlatıcının arkadaşının yaşadıklarıyla ortaya çıkar. *Huvayda Emiri*yle imzalanan antlaşmanın gecenin ilerleyen saatlerinde ve arkadaşının göbeğinde imzalanmış olması, abartı unsurları taşımakla birlikte eleştirinin boyutunu arttırır. Üstelik anlatıcının eğer kendi göbeğinde de anlaşma imzalanmaya kalkarsa güleceği için anlaşmanın ciddiyetinin bozulacağını söylemesiyle eleştiriye mizahi bir boyut katılmış olur. Eğlence halindeyken göbek üzerinde imzalanan anlaşmalar, yönetimlerin ciddiyetsizliğini ortaya koymak için yapılmış bir kurgudur. Yazar, yönetimdeki çarpıklığı ve düzensizliği dile getirmek için politikacıların kadınlarla ilişkileri yoluyla onları, öncelikle ahlaki yönden eleştirir. Bu ahlaki boyutla birlikte ortaya çıkan, politikacıların siyasi alandaki ciddiyetsizlikleridir. Nesin'in öykülerini gerçeklikten kopmadan yazdığı düşünülecek olursa, yönetimin üst düzey temsilcileri arasında yaşanan bu yozlaşma ve bozulmayı realiteye bağlı düşünmek doğru olacaktır.

"Fareler Birbirlerini Yer" (1960) öyküsü de yöneticilere yönelik eleştiri içeren bir öyküdür. Yiyecek, giyecek ve yakacaklarla dolu, düzenli bir ambarı bir gün fareler basar. Ambarın *becerikli yönetmen*i[554] fareleri yok etmek için, zehirler koyup kapanlar kursa da fareler giderek çoğaldıkları için çözüm bulamaz. Kedi, köpek kadar irileşen fareleri artık kediler bile yakalayamaz olunca yönetmenin aklına bir yöntem gelir. Kapanlara yakalanan birkaç fareyi kafeslere koyan yönetmen onlara hiç yiyecek vermez. Bir süre sonra aç kalan fareler birbirlerini parçalayıp yemeye başlarlar. Kafeste kalan en güçlü fareleri ambara salan yönetmen, birbirlerini öldürmeye alışmış olan bu farelerin ambardaki diğer hemcinslerini öldürdüklerini görür. En sonunda ambardaki farelerden kurtulan yönetmenin, "*şeytanın bile aklına gelmeyecek bu kurnaz*"lığı nasıl düşündüğünü soran üçüncü kişi anlatıcının kendi sorusuna verdiği cevap, yönetmene yönelik eleştiri taşır:

[554] A. g. e., s. 126.

"*Çünkü o becerikli yönetmen, kendisi de, kendi türdeşlerini yok ede ede sağ kalan en güçlü fare gibi, kendi arkadaşlarını yiye yiye, yok ede ede, o büyüüük ambarın baş yönetmeni olmuştu. Kendi yaşamındaki başarı yöntemini farelere uygulamıştı.*"[555]

Öykünün sonundaki yorumdan da anlaşılacağı gibi öyküdeki ambarı bir ülke, ambar yönetmenini de ülkenin en üst düzey yöneticisi olarak düşünmek yanlış olmaz. Ambarın, düzenli ve bol malzemeli oluşu, ülkenin verimliliğine yönelik bir vurgudur. Yönetmenin fareler gelmeden önce ambardaki göreviyle ilgili bir yorumda bulunulmazken ona yönelik eleştiri farelere karşı bulduğu çözümle ortaya çıkar. Yönetmenin kafese kapattığı farelerden en güçlüsü hayatta kalırken fareler, aç olmadıkları zaman bile kendilerini tehlikede gördükleri için diğerlerini öldürürler. Kimi zaman işbirliği yapıp en güçsüzü öldüren farelerin bazen de birbirlerine saldırmaları, yönetime yönelik eleştiriyi daha da netleştirir.

Yönetmenin ambarın başına geçmesi, kendi arkadaşlarını yok etmesiyle gerçekleşmiştir. Yönetmenden yola çıkarak ülke yöneticilerine yönelik getirilen eleştiride onların, lider olmak ve ülke yönetiminde tek kalmak için zamanında eşit seviyede oldukları arkadaşlarıyla savaşmaları ve onları acımasızca yok etmeleri eleştirilir. Liderlik arzusu ve hırsıyla kendisini "tek"leştirme arzusunda olan bu kişiler, diğerleri üzerindeki baskıcı ve yok edici etkileri sebebiyle eleştirilir.

Aziz Nesin öykülerinde devleti temsil eden yöneticiler ve politikacılar iç içe geçmiş bir kişilik yapısıyla ele alınırlar. Kişilerin yönetici veya politikacı kimlikleriyle eleştirilmesi, onların siyaset ve devletle ilişkili olmalarından kaynaklanır. 1946-60 yılları arasındaki tüm öykülerde yöneticilerin öne çıkan temel özelliği, çıkarcı olmalarıdır. Onlara yönelik eleştiriler, çıkarcılık etrafında gelişen olaylarla ele alınır. Siyaset ve politikayla ilgilenen bu kişiler, daha iyi bir toplum hayaliyle çalışmak istedikleri için değil, bireysel kazanç sağlayarak daha "lüks" bir hayat sürmek istedikleri için yönetimde olmayı isterler. Bu bakımdan birçok öyküde işlenen kurgu, politikacıların "koltuk" sevdaları çevresinde geliştirilir.

[555] A. g. e., s. 129.

Yazarın politikacılarla ilgili sorun olarak gördüğü bir diğer durum, onların nutuklarıdır. Politikacıların, halkı kandırmak için uzun vaatler sıraladıkları bu nutuklar onların ikiyüzlü ve çıkarcı yönlerini ortaya koyan ortamlar yarattığı için yazarın onların karakterlerine yönelik eleştirisi bu eksende gelişir.

Öykülerde makam sahibi olmuş politikacılar, bu makamın yetkilerini yine kendi çıkarları doğrultusunda kullandıkları için eleştirilirler. Politikacıların devlete bağlı çalışanları ve halkı kendi "kul"ları gibi görmesi, onları küçümseyen ve sorunlarını yok sayan tavırları, yönetim anlayışları çerçevesinde eleştirilir. Devlet yönetimini üst sınıfların egemenliği olarak değerlendiren bu kişilerin anlayışlarındaki bozukluk, doğru ve düzenli bir politik sistem uygulanmasını ve toplumun eşit, özgür, refah bir yaşam sürmesini engellediğinden, yazarın öykülerinde en çok öne çıkan eleştiri, üst sınıfların temsilcisi olan yönetici ve politikacılara yöneliktir.

2. DEVLET KURUMLARI

"Kurmak" fiilinden türemiş bir sözcük olan kurum, insanların sosyal ve politik organizasyonlarının temeli olacak bir yapıyı oluşturma eylemlerinin ürünüdür.[556] Devlet mekanizmalarını çeşitli kollara ayırarak ülke çapındaki işleyişi kolaylaştırmak amacıyla oluşturulan kurumlar, devletin temsilcisi görevindedir.

Çeşitli alanlardaki devlet kurumlarının temsilcilik görevi, birtakım sorunları da bünyesinde barındırır. Devletin en üst kademesinde yaşanan bir aksaklık hiyerarşik bir sıralamaya tüm kurumlara ve kişilere sirayet eder. Aziz Nesin öykülerinde kurumlar, kendisini temsil eden kişililerin davranışları noktasında eleştirilir. Bu bakımdan Nesin'in kurumların varlığına yönelik değil, kurum içindeki çarpık işleyişe yönelik eleştirileri vardır. Genel olarak sağlık sektörü, belediye ve polis teşkilatına yönelen eleştiriler, kurumların topluma karşı tutumları ve halk üzerindeki etkileri etrafında işlenir.

[556] Nuri Bilgin, *Sosyal Psikoloji Sözlüğü,* Bağlam Yayınları, 2. b., İstanbul, 2007, s. 214.

2. 1. Polis Teşkilatı

Nesin öykülerinde devlet mekanizmaları içinde en sık eleştirilen kurum, polis teşkilatıdır. Bu durum, yazılarından ve düşüncelerinden ötürü pek çok kez gözaltına alınan ve yargılanan yazarın, polislerle daha sık karşılaşmasıyla açıklanabilir. Genellikle mizahi öğelerle işlenen eleştirilerde kişilerden çok kurumun işleyişi hedeflenir.

Yazarak geçinen birinci kişi anlatıcının daktilo aldıktan sonra başından geçenleri anlattığı "Pazarlık" (1957) öyküsünde polislere yönelik eleştiriye yer verilir. Sağ kolu omuz başından sürekli çıktığı için bir gün hiç yazamama korkusuna kapılan anlatıcı, daktilo almaya gider. Aldığı daktilonun sevinci içinde pazar yolundan yürüyen anlatıcı, elindekinin ne olduğunu soran bir köylüye sevinçle onun daktilo olduğunu söyler. Anlatıcının bir anda etrafını saran köylüler daktiloyu kaça sattığını sorarlar. Onlarla alay edip eğlenmek isteyen anlatıcı "*bin papel*"[557] der demez, genç bir köylü sağ elinden tutup şiddetle sallayarak pazarlık etmeye başlar. Anlatıcı daktilonun satılık olmadığını söylese de kolunun tekrar çıkacağından korkarak pazarlık etmek zorunda kalır. Kolunu şiddetle sallayan genç köylüden kurtulamadığı için acıyla "*Poliis!*" diye bağıran anlatıcının polisin hemen gelmesi üzerine yaptığı yorum, onlara yönelik eleştiri içerir: "*Artık düşünün, can acısıyla nasıl bağırmışım ki, her cinayete iki üç gün sonra yetişen polis bile sesimi duyup gelmişti.*"[558]

Anlatıcının pazarlık yaptığı esnada duyduğu acıyla haykırması sonucunda hemen gelen polis aracılığıyla anlatıcı, çektiği acının kuvvetini göstermek ister. Ancak bu sırada polislere yönelik eleştiri getirmeyi de ihmal etmez. Anlatıcının sözlerinde polislerin ihmalkârlığına yönelik eleştiri getirilir. Polislerin bu davranışı "*her cinayet*" denilerek genelleştirilir. Polis kurumlarında ortaya çıkan bu durum, genel olarak devlet kurumlarının yavaşlığına ve tembelliğine yönelik eleştiri taşır.

"Deliler Boşandı" (1957) öyküsü de polis teşkilatına yönelik eleştiri içeren bir öyküdür. Tımarhaneden kaçan deliler Aristantopolis şehrinin yönetimini, gazetelerini

[557] Nesin, *Kazan Töreni,* s. 153.
[558] A. g. e., s. 156.

ve radyolarını ele geçirdikleri halde emniyet müdürü ile şehrin başsavcısını değiştirmemişlerdir. Delilerden biriyle röportaj yapan gazeteci bunun sebebini sorar. Gazetecinin aldığı cevap, açık bir eleştiri niteliğindedir: "'*Günün birinde yine akıllılar duruma hâkim olur, işbaşına geçerlerse, neden başsavcıyla polis müdürünü değiştirmeyeceklerse, biz de aynı sebepten onları değiştirmedik. Daha iki gün önce bizim aleyhimizde olmalarının cezasını, bugün bizimle birlik olarak ödemektedirler.*'"[559]

Şehrin kötü gidişatını değiştirmek amacıyla tımarhaneden kaçan deliler, eski yönetimle ilgili her şeyi ele geçirip tüm akıllıları tımarhanelere kapatmışlardır. Onların emniyet müdürü ile başsavcıyı değiştirmemelerinin sebebi, bu kişilerin uygulamalarından memnun olmaları değil, kişilerin karakterlerindeki bozuklukla ilgilidir. Delilere göre emniyet müdürü ve başsavcı, her gelen iktidarın yanında olan ve onların politikalarını benimseyen kişilerdir. Daha önce karşı oldukları yönetimler bir gün iktidar olduklarında onlarla birlikte hareket eden bu kişiler, her ne kadar bireysel olarak ele alınsalar da genelleştirilerek eleştirilirler. Yazar, polis teşkilatının ve başsavcıların genel bir tavrını dile getirerek öyküdeki deliler aracılığıyla, onların karşı oldukları yönetimle birlikte hareket etmek zorunda bırakılarak cezalandırıldıklarını dile getirir.

Ölmüş Eşek kitabının "Onyedinci Mektup"unda (1957) neden öldüğünü anlatan Hüseyin Tokay isimli bir köylü genç, köydeki kan davasından kaçtıktan sonra başından geçenleri anlatır. İstanbul'da aynı odada kaldığı otel arkadaşının bir gece öldüğünü fark eden genç köylü, onun nüfus cüzdanıyla kendininkini değiştirerek kan güdücülerinden kurtulmak ister. Artık *Mesudiyeli Maamıt Yurtsever*[560] olduğu için rahatlayan genç köylü yolda yürürken bir kargaşanın ortasında kalır. Kendisine sağcı mı solcu mu olduğunu soran kişilere, bu iki kavramın da ne demek olduğunu bilmediğini söyleyen genç köylü, önce bir grup solcu tarafından, ardından da solcu olduğu gerekçesiyle sağcılar tarafından dövülür. Dayak yemenin yorgunluğuyla bir çayevine giren genç köylü, aniden gelip herkese kimlik soran polislere değiştirdiği kimliğini vermekten korktuğu için onu unuttuğunu söyler. Bunun üzerine onu

[559] Nesin, *Deliler Boşandı,* s. 9.
[560] Nesin, *Ölmüş Eşek,* s. 108

karakola götüren polislere, adının Maamıt Yurtsever olduğunu söylemek zorunda kalır. Polislerin otel odasında ölü bulunan Hüseyin Tokay'ı öldürenin, Maamıt Yurtsever olduğunu hatırlamaları üzerine genç köylü polisler tarafından da dövülür. Genç köylü polislere gerçekleri anlatsa da onları bir türlü inandıramadığı için dövülmeye devam eder. Dolayısıyla Hüseyin Tokay'ın ölümü, polislerin dayaklarıyla gerçekleşir.

Öyküde genç köylünün karakolda yaşadıklarından yola çıkılarak polislere yönelik eleştiri getirilir. Genç köylü kimseyi öldürmediğini söylese de polisler buna ikna olmazlar ve işlediği cinayeti itiraf etmesi için onu sürekli döverler. Bu sırada karakola getirilen birkaç kişinin daha Hüseyin Tokay'ı öldürdüklerini itiraf etmesi, yine kuruma yönelik eleştiri taşır. Bu kişiler, atılan dayaklardan sonra ayakta duramaz bir halde sorgu odasına getirildiklerinde cinayeti nasıl işlediklerini anlatırlar. Genç köylü gibi bu adamlar da cinayeti işlemedikleri halde polisin zoruyla kabul etmek zorunda kalırlar. Karakollarda yaşanan bu zorbalık, polislerden birinin sözleriyle bilinen bir gerçek olarak ortaya konur. Polislerin zoruyla birkaç adam daha öldürdüğünü söyleyen genç köylü, adamlardan birinin ölmediğinin anlaşılması üzerine sadece bir kişinin ölümünden sorumlu tutulmuş olur. Bunun üzerine polis memurlarından birinin, "*Faili bulunmamış başka cinayet yok mu?*" diye sorması, karakollarda işleyişin nasıl olduğunu gösterir. Bu soru üzerine tekrar dayak atılacağını anlayan genç köylü ağlayarak başından geçenleri doğrularıyla anlattığı halde onun dövülmeye devam etmesi, polislerin vicdanlarına yönelik eleştiri içerir. Genç köylünün, "*Gözlerimden öyle yaş akıyor ki, taş olsa acır bana…*"[561] sözleri, polislerin vicdanlarına yönelik eleştirinin boyutunu artırır.

Doğrulardan yola çıkarak olayları aydınlatma görevini üstlenen polis teşkilatının görevleriyle ilgili algılarının bozuk olması, halka karşı ortaya çıkan sorunlar doğurur. Sadece ellerindeki olaylara bir sorumlu bulmaları gerektiğini düşünen polislerin, kişilere zorbalıkla birtakım suçları kabul ettirmeleri, onların görev bilinçlerine yönelik yozlaşmalarını gösterir. Bu durum polis teşkilatının akılcı bir yöntemle uğraşarak değil, kolaya kaçarak dayak yoluyla olayları çözmeye çalışmalarından

[561] A. g. e., s. 120.

kaynaklanır. Onların görev bilinçlerinin yanlışlığı, bu öykü içinde ortaya çıkan insaniyet duygularını yitirmeleriyle birlikte eleştirilir.

Aynı kitabın "Onsekizinci Mektup"unda (1957) ise halkın polislerle ilgili düşüncelerine yer verilir. Morgda sohbet eden ölülerden biri, yaşarken çok zengin olduğu halde gözünün hiçbir şey görmediğini, sadece polis olmak istediğini söyler. Polisliği bu kadar istemesinin sebebi, memleketinde herkesin polislerden korkmasıdır. Çocukken kendisi için dünyanın en büyük adamının polis olduğunu söyleyen adam, üniforması, tabancası ve düdüğüyle onlardan çok etkilendiğini belirtir. Babasının da paraya ihtiyaçları olmadığı için kendisinin polis olmasını onayladığını söyler.

Polislerin halk tarafından algılanışına yönelik bilgiler içeren bu öyküde halkın polislerden korkması önemlidir. Üniformalı olduğu için resmiyeti temsil eden polisin silahı ve düdüğüyle de halk üzerinde korku yaratan bir etkisi vardır. Ölü adam bu durumu, "*Bir üfürdü müydü düdüğünü, uçan kuş bile havada donar kalır…*"[562] diyerek abartı yoluyla da açıklar.

Ölü adamın babasının polis olma isteğiyle yaptığı yorum da polislik mesleğine yönelik bilgiler içerir. Ölü adamın çok zengin olan babasının, paraya ihtiyacı olmadığından hevesini alması için onun polislik yapmasını onaylaması, polislerin gelir seviyesinin yüksek olmadığını gösterir. Devlete bağlı her memur kadar maaş alan polislerin, maddi olanakları geniş olmadığı halde halk üzerinde korku ve çocuklar için hayranlık uyandıran bir etkileri vardır. Onların bu etkisi, toplum içindeki davranışları ve duruşlarıyla ortaya çıkar.

Polislere yönelik eleştiri içeren bir öykü de "Kumbara Hırsızı"dır (1957). İstanbul'da uzun bir süredir telefon kulübelerinin kumbaralarının çalındığını söyleyen üçüncü kişi anlatıcı, Telefon İdaresinin tedbirlerine rağmen bu soruna çözüm bulunamadığını belirtir. İdare, çeşitli yollarla bu sorunu engellemeye çalışırken polis bu hırsızlardan birini yakalamayı başarır. Ancak anlatıcının bu durumu dile getirişi, eleştirel içeriktedir: "*... hırsız kovalamakta, hırsız yakalamakta*

[562] A. g. e., s. 124.

ve yakaladıklarını kaçırmaktaki büyük değerini herzaman ve heryerde ispat etmiş olan polisimiz, telefon kumbarası hırsızlarından birini enselemişti."

Anlatıcının polislerle ilgili düşünceleri onları görevlendirenlere yönelik de eleştiri taşır. Anlatıcıya göre demokratik rejimden dolayı muhalif sayısı artınca, her muhalifin arkasına bir polis takılması gerekmiştir. Ancak polis sayısı bu kadar fazla olmadığından polisler birkaç işi aynı anda yapmak zorunda kalırlar: "*Polisler ilk iş olarak muhalifleri izlerken, biryandan da hırsızları yakalamaya, kaçakları tutmaya, randevuevlerini basmaya çalışacaklar ve nöbet tutacaklardı.*"[563]

Anlatıcının polislerle ilgili ilk eleştirisi, onların işlerini doğru yapmamalarına yöneliktir. Polislerin yakaladıkları hırsızları kaçırmalarıyla ilgili söylenenler, Nesin'in gerçekliğe dayanan kurgusallığa yatkınlığı çerçevesinde değerlendirildiğinde onun, dönemin birtakım olaylarından yola çıkarak polislerle ilgili bu düşünceye vardığı söylenebilir.

Polislerle ilgili bir diğer eleştiri, onlardan çok onları yönlendiren amirlere yöneliktir. Polislere muhaliflerin izletilmesi, iktidar partisiyle ilgili ortaya çıkacak aykırı görüşlerin engellenmek istenmesiyle ilgilidir. Ancak polis sayısı yetersiz olduğu için onlardan birkaç işi birden yapmalarının beklenmesi, polislerden yana bir tavırla eleştirilir. Dolayısıyla hırsızları kaçırma noktasında eleştirilen polislerin işlerinde ortaya çıkan aksaklıklar, üst yapının beklentilerinden kaynaklanır. Polisleri bu duruma zorlayan makamların belirtilmesiyle sınıfsal bir eleştiriden bahsedilebilir. Birçok işi birden yapan bir polis memurunu zor durumda bırakan üst makam ve kurumlar eleştirilerek polislerle ilgili farklı bir görüş dile getirilmiş olur.

"Fişe Giren Çıkamaz" (1958) ise polis teşkilatındaki bir uygulamanın eleştirildiği bir öyküdür. Üçüncü kişi anlatıcı tarafından aktarılan öykünün başkişisi Arif Bey, çalışkan, işini seven, hiçbir şeye karışmayan biridir. Devlet dairesinde çalıştığı odasına bir gün bir sivil polis gelir. Dairede çalışan Yaşar isimli birinin sabıka dosyası olduğunu, poliste fişe geçtiğini, onu işten çıkarıp çıkarmamanın "*Arif*

[563] Nesin, *Toros Canavarı,* s. 44.

Bey'in bileceği bir iş"[564] olduğunu söyler. Arif Bey, hiç acıma duymadan ve Yaşar'ın dediklerine aldırmadan onu işten çıkarır. Bir süre sonra yanında çalışan odacı için bir sivil polis daha gelerek aynı şeyi söyler. Arif Bey onu da hiç dinlemeden işten çıkarır.

Arif Bey bir gün Kabil Üniversitesi'nde profesör olduğu için iki yıllığına Afganistan'a gitmek zorunda kalır. Döndüğünde, Afganistan'da kaldığı süre içinde kiraya verdiği evinin kapısının mühürlendiğini görür. Polise gittiğinde evinin randevuevi olarak kullanıldığını öğrenir. Arif Bey, kendisinin bu durumdan haberi olmadığını söylese de polislerin kendisine "*polisçe gül*"mesinden[565] kurtulamaz. Arif Bey, eski işinde çalışmaya devam eder fakat herkes arkasından gülüp, onunla dalga geçer. Anlatıcının polisin fişine geçmekle ilgili söyledikleri, anlatılanları özetler niteliktedir: "*Arif Bey şimdi eski işinde çalışıyor çalışmasına ama, polisteki fişini kaldırtamadı. Bunu hiçbir kuvvet kaldırtamazmış. Bikez fişe geçenler, bir daha oradan adlarını sildiremezlermiş.*"[566]

Öykünün başkişisi Arif Bey'in karakteriyle ilgili verilen bilgiler, öykünün sonunda içine düştüğü durumla birlikte eleştirinin niteliğini vermesi bakımından önemlidir. Arif Bey düzgün ve özenilen karakterde biri olduğu halde öykünün sonunda yaşadıkları, onun yanında çalışan ve poliste fişi bulunan kişileri acımadan işten çıkarmasının cezası niteliğindedir. Yanında çalışan kişilere karşı gösterdiği tavırla Arif Bey, hepimizden biridir. Dolayısıyla Arif Bey'in başına gelenler iki şekilde özetlenebilir: doğru ve düzgün karakterinden ötürü, poliste fişi bulunanları dışlaması ve poliste fişinin bulunmasının doğrulukla ilgili olmadığını anlaması.

Öyküdeki eleştirinin yöneldiği asıl durum, sivil polislerin tavırlarıyla ortaya çıkar. Sabıkalı olan kişiler cezalarını çekmiş oldukları halde, gündelik yaşantılarında ömür boyunca polisin bu sabıkayı hatırlatmasından kurtulamazlar. Kişiler, sabıkalı oldukları suçu gerçekten işlemiş olsalar dahi, polisler tarafından onların pişmanlık duymasına, yaptıklarından kurtulmasına izin verilmez. Bu durum, Arif Bey'in evine hırsızlığa gelen yaşlı bir adamla da ortaya konur. Arif Bey evlerine her gece bir

[564] Nesin, *Bay Düdük,* s. 95.
[565] A. g. e., s. 98.
[566] A. g. e., s. 99.

hırsızın gelip sadece yemek yiyip çıktığını fark eder. Bir gün bu hırsızla karşılaşan Arif Bey, ona polisi arayacağını söyleyince hırsız sandalyeye oturarak aramasını beklediği söyler, ardından umarsızca bir şemsiye alıp çıkıp gider. Bu hırsız geçmiş yaşantılarından kurtulmak istese dahi poliste daha önce sabıkası bulunduğu için kurtulamaz. Bu yüzden suç işlemeye devam etmek onun için kaçınılmazdır.

Poliste fişinin bulunmasının vahimliği, Arif Bey'in işlemediği bir suçtan dolayı polise kaydını geçmesiyle ortaya çıkar. Poliste fişlenmiş olmak, ömür boyunca sabıkanla ilgili olan her olayda çağırılmak, girdiğin her işten polis aracılığıyla çıkarılmak anlamına gelir. Bu bakımdan polis teşkilatıyla ilgili eleştirilen uygulama, fişe geçmektir.

"Hırsız Bu muydu?" (1958) öyküsü de polislere yönelik eleştiri içerir. Öykünün birinci kişi anlatıcısı, vapurda bir arkadaşıyla karşılaşır. Telaşlı görünen arkadaşına ne olduğunu sorar. Bunun üzerine arkadaşı başından geçenleri anlatmaya başlar. Evlerine hırsız giren arkadaşı bu durumu polise bildirir. Eve gelen polis uzun araştırmalardan sonra hırsızın kim olduğunu arkadaşının özellikleriyle tarif eder. Bunun üzerine arkadaşının karısı ve annesi bir şekilde konuyu değiştirerek polisi evden göndermeyi başarır. Bir süre sonra gecenin bir yarısı arkadaşını karakola çağırırlar. Telaşla karakola giden arkadaşından, hırsızın kendisine gösterilen birkaç kişiden hangisi olduğunu göstermesi istenir. Arkadaşı hırsızın hiçbiri olmadığını söyleyerek evine döner. Ancak polisler birkaç gün arayla gece gündüz demeden hırsızı göstermesi için arkadaşını karakola çağırırlar. Arkadaşı en sonunda şikâyetten vazgeçtiğini söylese de komiser onun iyiliği için uğraştığını söyleyerek alınganlık gösterir. Arkadaşının bu tavrından sonra polisler, onu karakola çağırmak yerine, yanlarına aldıkları bir hırsızla onun evine gidip hırsızın o olup olmadığını sorarlar. En sonunda ev değiştirmeye karar veren arkadaşını ve ailesini taşındıkları her yerde bulan polis onlardan, yanlarına aldıkları hırsızı doğrulamalarını ister. Polisten bir türlü kurtulamayan arkadaşı, "*en sonunda Avrupa'ya, Amerika'ya kaçmaya karar*"[567] verir.

[567] Nesin, *Nazik Alet,* s. 113.

Polislere yapılan eleştiri, bir hırsızın yakalanması olayı çevresinde oluştuğu için öyküde, polis teşkilatındaki işleyişe yönelik bir eleştiri getirildiği söylenebilir. Polislere yönelik ilk eleştiri, anlatıcının arkadaşının evine hırsız girmesiyle yapılan araştırmaya yöneliktir. Anlatıcının arkadaşı, evine giren hırsızı polise bildirmek için karakola gittiğinde polislerin ona hırsızın ismini bilip bilmediğini sorması, ardından evine araştırma için gelen polisin hırsızı, anlatıcının arkadaşının içtiği sigaradan, okuduğu kitaplara kadar ona ait tüm özelliklerle tarif etmesi, polislere karşı yapılan mizahi bir eleştirinin nedenidir. Polislerin hırsızı bulma noktasındaki sorgulamaları, genel olarak bu mesleğin işleyişine yönelik alay edilerek ele alınır.

Bir diğer eleştiri de polislerin hırsızı bulma konusundaki tavırlarına yöneliktir. Bu konuda ısrarlı fakat düşüncesiz davranan polislerin gece gündüz demeden ev sahiplerini rahatsız etmeleri eleştirilir. Polislerin onu bu kadar sık karakola çağırmalarından ve evlerine bu kadar sık gelmelerinden rahatsız olan anlatıcının arkadaşı ev değiştirerek, en sonunda da yurtdışına kaçmayı planlayarak onlardan kurtulmaya çalışır. Anlatıcının arkadaşının bu abartılı düşünceleriyle anlatılan, polislerden kurtulmanın zorluğudur. Bu bakımdan öykü, bir önceki öyküde anlatılan ve eleştirilen durumla benzerlik taşır. İki öyküde de öykü kişilerinin yaşadıkları sorunlar, polisin elinden bir türlü kurtulamamalarıyla ortaya çıkar.

"İtiraf" (1959) öyküsü de polis teşkilatındaki işleyişe yönelik eleştiri içerir. Tramvayda yaşanan bir hırsızlık olayı sebebiyle karakola götürülen üç kişiden Cemal, parası çalınmadığı halde çalındığını; Mengene Hakkı, bu hırsızlık olayına tanık olduğunu söyleyen; Musa ise hırsızlığı yaptığı söylenen kişidir. Bu kişiler karakola gittiğinde onları dinleyen komiser, nöbetinin bittiğini söyleyerek polis muavinine işi bitirmesini söyler. Polis muavininin işin ne olduğunu sorması üzerine komiser, "*Tramvayda bu, bunun parasını çalmış. Bu da görmüş...*"[568] der ve çıkar. Bunun üzerine polis muavini, kapının arkasındaki copu alarak önce Cemal'i sonra Musa'yı, en son da Mengene Hakkı'yı sorgu odasına alıp onları döver. Bu sırada odadan duyulan sadece inlemeler ve kesik seslerdir. İfade bittikten sonra çağırılan gazetecilere bu kişilerin imzalı ifadeleri okunur. İfadelerdeki itiraflara göre: "*Mengene Hakkı, tramvayda cebinden 150 lirasını çaldırmıştı. Polis, hemen hırsızı*

[568] Nesin, *Aferin,* s. 91.

yakalamıştı. Bu, yankesici Cemaldi. Suçunu itiraf etmişti. Musa'ya gelince, onun da yazılı itirafına göre, geçim sıkıntısı çekiyordu. Şirketten kendisine biyere götürülmek üzere yüzelli lira verilmişti. Bu paranın elli lirasını harcamış, harcadığı elli lirayı yerine koyamayacağı için, 'Paramı çaldılar,' diye yalan söylemişti."[569]

Öykü içinde Cemal'in, Musa'nın ve Hakkı'nın söyledikleri yalanlar, üçünün de birbirinden bağımsız yaşam öyküleriyle ilişkilidir. Ancak öyküde eleştirilen asıl nokta onların yaşam öykülerine ilişkin ayrıntılardan bağımsızdır. Bu bakımdan yalnızca polislerin davranışlarına yönelik ayrıntılar üzerinde durmak gerekir. Tramvayda yaşanan olaydan sonra kendileri karakola gelen bu kişilerin sorgulanmasıyla ilgili komiser ve polis muavini arasında geçen diyalog, onların yaşanan olaya ilgisizliklerini gösterir. Komiser'in "*şöylece elini uzat*"ması vurgulanarak bu kişileri gösterip onların yaşadığı olayı özetlemesi, onların işe yönelik ilgisizliklerini gösterirken, ciddiyetlerini de ortaya koyar. Polislerin yaşanan olayı çözümlemekle ilgili tutumları, polis muavininin kişileri sorgu odasına almasından sonra da eleştirilir.

Sorgu odasında kişilere dayak atarak onların "itiraf" etmesini sağlayan polis muavini, teşkilattaki işleyişi gösterir. Öykünün sonunda kişilerin ifadelerindeki itiraflarından da anlaşılacağı gibi teşkilattaki bu işleyiş, kişilerin yalan söylemesine ve yapmadıkları şeyleri kabul etmelerine sebep olur. Yazar, öncelikle polis teşkilatının suç işlemiş olsalar bile halktan kişilere karşı bu tutumunu "insanlık" çerçevesi içinde eleştirirken, doğru sanılan bir işleyişin aslında sadece polisler tarafından doğru sanıldığını, uygulama sonucunda yanlışlıklar olduğunu gösterir.

Askere gitmeden önce para kazanmak için İstanbul'a gelen genç bir köylünün başından geçenleri anlattığı "Sağcı mısın, Solcu musun?" (1959) öyküsü de polislere yönelik eleştiri içerir. Genç köylü İstanbul'a geldiğinde hemşerilerini bulmak için Taksim'e gider. Bu sırada bir kargaşanın ortasında kalan köylü, arkasından itenlerle birlikte koşmak zorunda kaldığı için önce sağcılardan daha sonra da solculardan dayak yiyip zorla yürür hale gelir. Bitik bir halde kaçarken karakolu gören köylü

[569] A. g. e., s. 92.

oraya sığınır ve "*devletin karakolunda canımız güvendedir*"[570] diyerek kurtulduğunu düşünür. Ancak bu sefer onu gören bir polis köylünün kalabalık içinde solcu olduğunu söylediğini duyduğu için onu dövmeye başlar. Bu sırada köylünün kendilerine vurmamaları için yalvarması üzerine polislerden biri ona Nâzım Hikmet'in nasıl biri olduğunu sorar. Köylü, Nâzım Hikmet adını ilk defa duyduğu halde onun devlet büyüklerinden biri olduğunu düşünerek, övgüde bulunur. Bunun üzerine polisler köylüyü daha çok dövmeye başlarlar. Bu sırada kendini kaybeden köylü, gözünü açtığında kendini hastanede bulur.

Bu öyküde polislere yönelik eleştiri, siyasi bir içerikle birlikte dile getirilir. Sağ-sol olaylarının ortasında kalarak bu iki kavramın da ne olduğunu bilmediği halde yanlış anlamalarla dayak yiyen genç köylünün yaşadıkları, onun masumluğuyla birlikte trajik bir anlam taşır. Köylünün sokakta yediği dayaklardan sonra sığınma amacıyla karakola girmesiyle başına gelenler, yaşadıklarını daha da trajik kılar. Devlete güvendiği için karakola giren köylü, buradaki polislerden dışarıda gördüğü muamelenin benzerini görür. Polislerin köylüyü, kendi savundukları görüşlerin aksini savunduğu "duyumuyla" dövmeleri, onların kişisel olarak aykırı görüşlere karşı tahammülsüzlüğünü gösterirken tüm polisleri temsil ettikleri için kurum adına bir çıkarıma varılır. Yazar, halkı korumakla yükümlü olan polislerin, görevlerinden kaynaklanan güçlerini kendi istekleri doğrultusunda kullanmalarını ve özellikle bunun meşru kılınmasını eleştirir.

Polislere yönelik bir diğer eleştiri de "Musluklar Açık Kalmış" (1959) öyküsünde geçen küçük bir olayla dile getirilir. Birinci kişi anlatıcı İstanbul'a bir aylığına tatile gittiği için ondan evinin anahtarını isteyen arkadaşını kıramaz ve ona, eve bir kadınla gelirse dikkatli olmasını söyleyerek anahtarı verir. Komşular anlatıcının evindeki musluklar açık kaldığı için gündüzleri gidip kapatsalar da her akşam eve gelen arkadaşı sular olmadığı için açtığı musluğu kapamayı unutur. Gündüz yine suların açık kaldığını fark eden komşular bu durumdan şüphelenerek evde cin, peri olduğunu düşünürler. Bir gece eve yanlarına polisi ve muhtarı da alarak giden komşular kapıyı açtıklarında yarı çıplak bir kadın ve erkekle karşılaşırlar. Evde iki kişiyi görmenin paniğiyle ilk anda "hırsız" diye bağıran

[570] A. g. e., s.127.

muhtarın ardından polislerin verdikleri tepkiyle ilgili, anlatılanları arkadaşından dinleyip aktaran anlatıcı tarafından söylenenler, onlara yönelik eleştiri içerir: "*Hırsız lafını duyan polisler geri çekiliyorlar ki kapıdan, hırsız da çıkıp savuşsun sağlıkla...*"[571]

Önceki öykülerde olduğu gibi bu öyküde de polislerin işlerine yönelik tutumlarıyla ilgili eleştiri dile getirilir. Mizahi bir anlatımla işlenen eleştiride polislerin hırsızları yakalama konusundaki davranışları ele alınır. Dönemin olaylarından yola çıkarak işlenmiş olabilecek bu konu, polislerin hırsızları sürekli ellerinden kaçırmaları noktasında eleştirilir.

Polislerin halk üzerindeki etkilerinden yola çıkılarak işlenen öykülerde polisler olumsuz tutumlarıyla ele alınır. Devleti ve resmiyeti temsil etmeleri ve silah taşımaları sebebiyle kendilerinden korkulan polislerin, halkın bu düşüncesinin bilincinde olarak bunu kullanmaları, onların öykülerde eleştirilen temel yönleridir. İnsanları korumaları gerektiği halde görünürdeki güçlerini kullanarak onları küçük düşürücü davranışlarda bulunan polisler öykülerde, ortaya çıkan aksaklıkları çözümleme noktasında aciz kalırlar. Bu nedenle polis teşkilatı içindeki bu işleyiş bozuklukları, halkın onlardan kaçmalarına ve kendilerini korumak istemelerine sebep olur. Öykülerde ele alınan olaylar aracılığıyla yazar, bireylerden çok kurumun tamamına ve temeldeki bozukluklara yönelik eleştiri getirir.

2. 2. Sağlık Kurumları

Aziz Nesin öykülerinde sıkça işlenen konulardan biri de sağlık kurumları içinde yaşananlardır. Kurum içinde yaşananlara yönelik eleştiride çoğu zaman bireyden yola çıkılarak bir tespit yapılsa da genel olarak hedeflenen bu kişilerin anlayışlarıdır.

"Gaçıncı Gılinik?" (1957), devletin sağlık kurumlarına yönelik eleştiri getirilen bir öyküdür. Öykünün birinci kişi anlatıcısı bir yakınını götürdüğü hastanede, hastanın yatış işlemlerinin yapılmasıyla ilgili yaşadıklarını ve düşündüklerini anlatır. Hastanedeki uluslararası tanınmış ordinaryüs profesöre "*tavsiye kartı*" götüren

[571] Nesin, *Kördöğüşü,* s. 120.

anlatıcı, tavsiye kartının sebebini şu sözlerle açıklar: "*işe girmek için değil, hastaneye girmek için. Hastanelik bir hastamızı, yer yok diye kapı dışarı etmemeleri için...*" Anlatıcı, hasta olan yakınlarının hastaneye kabul edilmesi için birkaç hastanın aynı yatakta yatmasına bile razı olduklarını söyler.

Hastanelerdeki işleyişe yönelik eleştiri getirilen bu öyküde anlatılanlar, hastaneye yatmanın zorluğu çevresinde gelişir. Bir tanıdık aracılığıyla işe girmek için alınan tavsiye kartının bu kez hastaneye girmek için alındığının özellikle belirtilmesi, sistemdeki çarpıklığa vurgu yapmak içindir. Anlatıcının "*hastanelik hasta*"sını[572] yatırabilmek için birkaç hastanın aynı yatakta yatmasına bile razı olması, sağlık kurumları içinde yaşananları açıkça ortaya koyar. Hastane ve yatak eksikliği gibi birçok nedenden kaynaklanan bu durum, tanıdık ve kayırma ilişkisiyle bireysel anlamda giderilmeye çalışılır. Yazar, hastanedeki bu durumun "çağ dışılığını" belirtirken, tavsiye kartını götürdükleri doktorun "uluslar arası tanınmış ordinaryüs profesör" olduğunu özellikle belirtir. Uluslararası tanınmış araştırmacı bir doktorun bile insanları sağlık durumlarının kötülüğüne göre değil, tanıdık ilişkisiyle hastaneye yatırması, sistem içindeki bozukluğa yönelik eleştiriyi kuvvetlendirir. Doktorun unvanıyla ülkedeki sağlık sistemi arasındaki zıtlık aracılığıyla hastanelerdeki işleyişe ve genel olarak sağlık sistemine yönelik eleştiri getirilir.

"Araştırma" (1957) öyküsünde ise sağlık kurumları içindeki kişilere yönelik eleştiri getirilir. Şehirde hızla yayılmaya başlayan bulaşıcı ve ölümcül bir hastalık üzerine valiyle toplantı yapan doktorlar, hastalık üzerine tartışırlar. Kırk beş yaşlarında bir doktor hastalığın yayılmaya başladığı ilk günlerde ansiklopediyi açmış ve oradaki yarım sayfalık yazıyı okumuştur. Doktorun buna rağmen söyledikleri, onun karakterine yönelik eleştiri getirilmesinin nedenidir: "*Müsaade buyurulursa hastalık hakkında gerekli bilgiyi vereyim, dedi. Çünkü Amerika'da ihtisasımı yaparken bu hastalık üzerinde uzun çalışma yapmıştım.*"

Doktorun bu sözleri üzerine yaşlı bir doğum uzmanı ise bir yalanı ortaya çıkarmak için onun Amerika'ya idrar yolları hastalıkları üzerine öğrenim görmek için gitmiş olduğunu hatırlatır. Ancak yaşlı doktorun diğer doktorla ilgili ortaya

[572] Nesin, *Kazan Töreni,* s. 33.

çıkarmayı amaçladığı yalan üçüncü kişi anlatıcının sözleriyle şöyle aktarılır: "*Öyle ya, memleket fedakârlık edip idrar yolları hastalıkları üzerine ihtisas yapsın diye onu ta Amerika'lara göndersin, o gitsin başka işler yapsın...*"[573]

Doktorların davranışları, onların karakterlerine yönelik bilgi verirken, bireysel özellikleriyle değil, sadece "doktor" olmalarıyla ele alındıkları için onlara getirilen eleştiriyi sağlık kurumları içinde değerlendirmek daha doğru olacaktır. Kırk beş yaşındaki doktorun ansiklopediden yaptığı araştırmayı, uzun bir eğitim aşamasından sonra öğrendiğini söyleyerek okuması, onun kendisini bilgili göstermeye ve bu şekilde öne çıkmaya çalışmasıyla ilgilidir. Bu bakımdan doktorun davranışları çıkar amaçlı değerlendirilebilir. Yaşlı doktorun ortaya çıkarmaya çalıştığı yalan ise o doktorun başka bir öğrenim için gittiği Amerika'da amaç dışı bilgiler öğrenmiş olmasıdır. Genç doktorun bulaşıcı hastalıkla ilgili bilgilerini Amerika'da öğrenmiş olduğu bilgisi doğru kabul edilecek olursa, yaşlı doktorun, diğerinin açığını "hevesle" ortaya çıkarmaya çalışması, onun toplantıda ve vali karşısında öne çıkmasını engellemeye yöneliktir. Genç doktorun Amerika'da iki alanda da öğrenim görmüş olması anlatıcının sözleriyle ironi yoluyla eleştirilirken yaşlı doktorun "heves"i üzerine eleştiri getirilir. Bu bakımdan yaşlı doktorun davranışı da kişisel çıkarlarıyla ilgilidir. Öyküdeki bu kişilerin davranışları, her birinin kendisini öne çıkarmaya ve çalışmada etkili olmaya yönelik bir çaba olduğundan tüm doktorlara yönelik bir eleştiri olarak değerlendirilebilir.

Doktorlara yönelik bir diğer eleştiri "Aşk Hastanesi" (1957) öyküsünde dile getirilir. Bir randevuevine baskın yapmak için yola çıkan polisler, zabıtalar ve olayı haber yapmak için onlarla birlikte giden gazeteciler arabada, kendi aralarında sohbet ederler. Hastalıklardan konuşan bu kişilerden bir gazeteci, hastalığından şikâyet eden herkese bir ilaç önermektedir. Onun bu bilgisini fark eden zabıta şefi, gazeteciye doktor gibi olduğunu söyler. Bunun üzerine gazeteci, eskiden doktor olduğunu, ancak "*bir yılda üçten çok hasta öldüremediği için diploma(sının)*"[574] alındığını söyler.

[573] A. g. e., s. 68.
[574] A. g. e., s. 137.

Öyküde öne çıkan bu mizahi eleştiri aracılığıyla yazar, polislerden sonra doktorların da işlerindeki performansına ve ciddiyetine yönelik eleştiri getirir. Yine dönem olaylarından yola çıkılarak eleştirilmiş olabilecek bu konuda, doktorların hastalara yönelik davranışları öne çıkar. Yazar, çeşitli sebepler nedeniyle ölümle sonuçlanan ameliyatları ya da hasta bakım işlemlerinde ortaya çıkan aksaklıkları doktorun sorumluluğunda görür. Gazetecinin diplomasının alınma sebebiyle ilgili söyledikleri, eleştiriyi bütün doktorlarda genelleştirir. Yazar, gazetecinin bu anlatımıyla tüm doktorların, yılda en az üç hasta öldürdükleri için doktor olmaya devam edebildiklerini söylerken bu durumun benimsenmiş olmasını eleştirir.

"Fırça Kılı" (1957) öyküsünde de doktorlara yönelik genel bir eleştiri vardır. Birinci kişi anlatıcının dayısının göbeğiyle kuyruk sokumu arasında kalan bölgede bilinmeyen bir hastalığı vardır. Bu hastalığın bir türlü bulunamamasıyla ilgili anlatıcının söyledikleri doktorlara yönelik açık bir eleştiri içerir:

"*Gökbilimciler, gökyüzünde bizden milyonlarca kilometre uzaktaki yıldızların adresini bize söylerken, doktorların, dayımın göbeği ile kuyruksokumu arasındaki hastalığın yerini bulamamaları, tıbba olan güvensizliğimi doğruluyordu.*"[575]

Anlatıcının dayısı hastalığın tedavi edilmesi için pek çok doktora gider. Bunlardan ilki, dayısının ülser olduğunu söyleyerek onu ameliyat etmeye karar verir. Hemşirelerin söylediğine göre ameliyat sırasında profesör, anlatıcının dayısının midesini oldukça sağlam görür ve aldığı paranın boşa gitmemesi için hastanın ileride ülser olma ihtimalini azaltma gerekçesiyle midenin yarısını alır. Bu ameliyattan sonra düzelmeyen dayısı, kendisine önerilerek gittiği her doktorda ameliyat edilir. Doktorlar, benzer bir şekilde bu ameliyatlarda gerçek sorunu bulamazlar ve aldıkları parayı hak etmek için hastanın organlarından birini alırlar ya da organların boyunu kısaltırlar. Anlatıcının "*ameliyatlardan önce altmış kilo gelen dayı(sı), içerisi boşaltıla boşaltıla, çift uzuvları teke indirile indirile otuzsekiz kiloya*"[576] düşer. En sonunda Paris'te bir doktora gitmeye karar verirler. Bu doktor diğer meslektaşları tarafından yapılanlara kahkahalarla güldükten sonra eline bir cımbız alıp anlatıcının

[575] Nesin, *Mahallenin Kısmeti,* s. 111.
[576] A. g. e., s. 115.-116.

dayısının boğazına saplanmış bir diş fırçası kılını oradan çıkarır. Doktorun bu çözümünden sonra çok rahatlayan anlatıcının dayısı, birkaç ay sonra ölür.

Anlatıcının doktorlara olan güvensizliğinin, yaşadığı olaylarla açıklandığı bu öyküde, Türkiye'deki doktorlara yönelik eleştiri getirilir. Doktorlardan ilkinin anlatıcının dayısının midesi oldukça sağlam olduğu halde ilerideki olası bir hastalığı önlemek için midesinin yarısını alması mizahi bir anlatımla dile getirilirken, onların yaptıkları işe yönelik tutumları ele alınır. İlk gidilen doktordan sonra her doktorun ameliyat etmesi ve bu sırada gösterdikleri benzer tutumlarla doktorlara yönelik bu eleştiri genelleştirilir. Anlatıcının dayısına tavsiye edilen doktorların, alanlarında uzman ve profesör kişiler olmaları getirilen eleştiriyi kuvvetlendirir.

Doktorların eleştirisi karşılaştırma yoluyla da ele alınır. Türkiye'deki doktorlar sağlam olan anlatıcının dayısını hasta edecek uygulamalarda bulunurken Paris'teki doktor sorunu birkaç dakika içinde tespit ederek çözümler. Doktorlar arasındaki bu karşılaştırma, eleştiriyi ülke çapında genelleştirir. Türkiye'deki doktorların hastaya yönelik tutumları, onu öldürecek boyutta ciddiyetsizdir. Anlatıcının doktorlara yönelik güvensizliğini dile getirdiği satırlar, tüm öyküde anlatılmak isteneni vermekle birlikte yazarın doktorlara yönelik eleştirisinin ana hatlarını oluşturur.

Yanında yolda çarptıkları yaralı bir adamla birlikte taksiyle hastaneye götürülen Ölmüş Eşek'in "Dokuzuncu Mektup"ta (1957) anlattıkları da sağlık kurumlarına yönelik eleştiri içerir. Yaralının götürüldüğü ilk hastanede nöbetçi doktorun bulunamaması üzerine başka bir hastaneye gidilir. Ölmüş Eşek'in ikinci hastanede nöbetçi doktorun bulunmasıyla ilgili söyledikleri mizahi bir anlatımla eleştiri içerir: "*Yaralının şansı varmış, orda nöbetçi doktor bir saat kadar aradıktan sonra bulunabildi.*" Ancak buradaki nöbetçi doktor hastanede "*ne akan kanı durduracak, ne de duran kanı akıtacak ilaç*" olmadığını, hastanede "*sadece aspirin, kinin, tentürdiyot ve pamuk*"[577] bulunduğunu söyler. Bunun üzerine başka bir hastaneye götürülen yaralı için onun çok şanslı olduğunu söyleyen doktor, burada hem doktor, hem hemşire hem de gerekli ilaçların bulunduğunu söyler. Ancak bu sefer de hastanenin kayıt memuru bulunamaz. Yaralıyı ve Ölmüş Eşek'i hastaneye getiren

[577] Nesin, *Ölmüş Eşek,* s. 60.

ambulans şoförü yaralıyı tedaviye aldıktan sonra kaydı yapmalarını söylese de kayıt yapmadan hastaya kimsenin dokunamayacağı belirtilir. Kayıt memurunun bulunmasıyla birlikte deftere hastanın adının bilinmediğini yazarak kayıt işlemini tamamlayan memur bu sefer de hastanede röntgen makinesi olmadığı için işlem yapılamayacağını söyler. Bunun üzerine onları hastanelere götüren taksi şoförünün tekrar hastane aramaya başlayan cankurtaran şoförüne söyledikleri, sağlık kurumlarındaki genel işleyişe yönelik eleştiri içerir: "*Ben bu işin parasında pulunda değilim artık (...) Ben çok meraklı bir adam olduğumdan, acaba hangi hastanede doktoru, hemşireyi, ilacı, röntgeni hep birarada bulacağız diye meraktan sizi hastane hastane dolaştırıyorum.*"[578]

Bu öyküdeki eleştiriyi diğerlerinden ayıran, doktorlardan çok, ağırlıklı olarak sağlık kurumlarına yönelik eleştiri getirilmesidir. Öğleden önceki kazada yaralanarak kanama geçiren yaralının çeşitli olaylar sebebiyle hastaneye ulaştırılabildiği vakit gece yarısıdır. Bu süre boyunca müdahale edilmeyen yaralının, götürülen hastanelerdeki imkânsızlıklar sebebiyle bir süre de uygun bir hastanenin bulunması için dolaşması, insan hayatına verilen değeri gösterir. Bir insanın ölüyor olmasına önem verilmemesi, kişilerin değil, üst sistemlerin insan hayatına verdiği değerin yansımasıdır. Sistem tarafından değersizleştirilen insan, kurumlar ve kişiler tarafından da önemini kaybetmiş olur.

Yaralının dolaştırıldığı hastanelerde gerekli hiçbir malzemenin olmaması, devlet çapında yoksulluğa işaret eder. Hastanelerde ortaya çıkan bu imkânsızlık, insan yaşamını değersizleştiren bir diğer etkendir.

Gidilen üçüncü hastanede aranan her şey bulunduğu halde kayıt memurunun bulunmamasıyla ortaya çıkan sorun, sistemin işleyişine yönelik eleştirinin hedefi olur. Bu durum, devlet için kayıt işlemlerinin bir hastanın sağlığından daha önemli olduğunu gösterir. Kayıt işlemi bittikten sonra da röntgen makinesi bulunmadığı için başka bir hastane aramak zorunda kalan şoföre, taksi şoförünün söyledikleri ülkedeki sağlık sistemine yönelik bir genellemeyi içerir. Öyküde gidilen her hastanede

[578] A. g. e., s. 64.

birtakım eksiklikler ve aksaklıkla yaşanması, bir bütün olarak sağlık sisteminin içinde bulunduğu olumsuz şartları ortaya koyar.

İnsan yaşamının değersiz görülmesine yönelik bir eleştiri de "Onyedinci Mektup"ta (1957) dile getirilir. Ölmüş Eşek'e nasıl öldüğünü anlatan genç köylü sağ-sol olaylarının arasında kalarak iki taraftan da dayak yedikten sonra kendinden geçmiştir. Bir süre sonra kendisini bir cankurtaran arabasına attıklarını fark eder. Araba bir hastanenin kapısının önüne geldiğinde kapıcı, cankurtaran içindeki beş on kişiyi uzaktan eliyle göstererek onları ayırt ederken söyledikleri, öykünün eleştirilen noktasıdır:

"*- Bu ölmüş, bunu karantinaya atın... Bu da handiyse ölecek, boşuna ameliyata çıkarmayın, atın bunu da karantinaya... Yazık, bu daha ölmemiş, bunu çıkarın yukarı, doktor görsün bir... Bu da canlı... Canlıları üst üste yığmayın ulan... Bu canlı sayılmaz artık, atın karantinaya...*"[579]

Öyküdeki ilk eleştiri, genç köylünün bindirildiği cankurtaran arabasındaki insanların üst üste yığılmış olmasına yöneliktir. İnsan yaşamını aşağılayan bu durum, hastane kapıcısının davranışlarıyla pekişir. Kapıcının "*eliyle uzaktan göstererek*"[580] yaptığı ayrım işlemi, cankurtaran arabasındakileri insan değil, bir cisim olarak gördüğünü gösterir. Üstelik kapıcının, bu ayrımı yapabilecek donanımda olmadığı halde kişilere uzaktan bakarak onların ölü veya diri olduklarına, doktora götürülüp götürülmemelerine karar vermesi, hastanelere yönelik güvensizliği artıran bir durumdur. Kişilerden bazıları ölmedikleri halde onların ölmek üzere olduklarını belirten kapıcı, onların ölü olanlar tarafına ayrılmasını söyleyerek insanların yaşayıp yaşamayacaklarına karar vermek gibi önemli bir kararı üstlenmiş olur. Hastane kapıcısına bu görevin verilmesi, sağlık kurumlarında insan sağlığına verilen değeri eleştiren bir başka örnek olur.

"Onsekizinci Mektup" (1957) da doktorlara yönelik eleştiri getirilen bir başka öyküdür. Geceleri morgda birbirleriyle sohbet edip bazen de bir konu hakkında

[579] A. g. e., s. 114.
[580] A. g. e., s. 114.

tartıştıklarını söyleyen Ölmüş Eşek, bir gece yaşlı birine ne iş yaptığını sorarak bir açık oturum başlatmış olur. Doktor simsarlığı yaptığını söyleyen yaşlı adam, Ölmüş Eşek'in bunun ne demek olduğunu sorması üzerine, "*ünlenmemiş hekimlere müşteri bulup getirenlere* '*Doktor Simsarı*'"[581] dendiğini söyler. Bir başka ölü, hastanede çalışan ünlü hekimlerin neden simsar kullanmadıklarını sorar. Bunun üzerine bir başka ölünün, "'*insanın ıskatını sağlığında hekimler(in), ölünce hocalar(ın)*'" yediğini söylemesi üzerine başka birinin söyledikleri de doktorlara yönelik eleştiri içerir: "*Nasıl film yıldızı olmanın yolu yatak odasından geçerse, hastane yatağına giden yol da hekimin özel muayenehanesinden geçer.*"[582]

Ölmüş Eşek'in mesleğini sorduğu adamın, doktor simsarlığının ne demek olduğunu açıklarken hastalar için "müşteri" kelimesini kullanması, yerleşmiş bir anlayışı gösterir. Doktorların "müşteri" anlayışını destekleyen unsur, onların bireysel özellikleriyle ilgili olsa dahi buna yol açan sistem içindeki aksaklıklardır. İnsan sağlığıyla ilgilenen doktorların, hastaları müşteri olarak değerlendirmesi maddi olanaklarla açıklanabilir. Yaşlı adamın da belirttiği gibi "henüz" ünlü olmayan doktorlar simsarlar aracılığıyla hasta elde ederek ünlenebilirler. Bu ün de doktorların daha fazla para kazanmalarına sebep olur. Bu nedenle ünlü olmuş doktorlar, sistemi kendilerine göre değiştirerek, hastaların hastanede yatabilmesi için önce kendi özel muayenehanelerine gelmesini sağlar. Bu durum, doktorların rüşvet alması ve rüşvet karşılığında hastaları kayırması olarak da değerlendirilebilir. Doktor ve hasta arasında geçen bu ilişkinin bu tip olumsuz kelimelerle anlatılmasına engel olan bu ilişkinin, muayenehane veya hastane gibi resmi mekânlarda, resmi işlemler aracılığıyla gelişmesindendir. Bu durum, ölülerden birinin film yıldızı olmakla ilgili benzetmesi aracılığıyla eleştirel bir içerik kazanır. Doktorların hastalar üzerindeki bu sömürüsü, yine ölülerden birinin, insanın sağlığındayken tüm parasını doktorların, öldükten sonra da hocaların yediğini söylemesiyle ortaya konur. Doktorların hastalara karşı bu davranış ve değerlendirmeleri, sağlık sisteminin içinde yer alan bir sorun olarak değerlendirilerek kuruma dönük eleştiriye sebep olur.

[581] A. g. e., s. 122.
[582] A. g. e., s. 123.

Doktorların sağlık anlayışına yönelik eleştiri getirilen bir diğer öykü de "Böylesini Asacaksın"dır (1960). Muayenehanesindeki elektrokardiyografı çalınan Doktor Orhan herkese bunu anlatır. İthal bir alet olduğu için pahalı olduğunu söyleyen doktor, muayenehanedeki elektrokardiyograf eksikliğinden dolayı azalacak olan hasta sayısı üzerinden ne kadar para kaybedeceğini hesaplar. Doktorun bu hesap sırasında kullandığı dil, onun sağlık anlayışını gösterir:

"*Günde ortalama yirmi müşteri, yani pardon, yirmi hasta gelse, ellişer liradan bin lira eder. Hergün bin lira gidiyor. Ayda şu kadar eder.*"[583]

Bu öyküdeki doktorun sağlığa bakışını belirleyen temel unsur da "para"dır. Bu bakımdan doktor hastalarını "müşteri" olarak görür. Doktorun hastalara daha iyi bir hizmet sağlayamayacağı için üzülmek yerine ne kadar para kaybedeceğini hesaplaması, öyküde eleştirilen bakış açısıdır. Sağlık kurumları içindeki bu anlayış diğer ekonomik ve sosyal mekanizmalar dolayısıyla belirlenmiş olsa da bu öyküde eleştiri, kişiye yönelir. Doktor, temsilcisi olduğu kurumun özelliklerini de gösterdiği için bireyin bakış açısı, kurumun hastalara karşı bakışını gösterir. Bu bakımdan öyküdeki eleştiri bir bütün olarak kuruma yönelik değerlendirilmelidir.

"Zübür Amca Kaç Kez Gömüldü?" (1958) öyküsünde de doktorlara yönelik mizahi bir kurguyla eleştiri getirilir. Birinci kişi anlatıcı, yaz tatilini yanında geçirmek için gittiği Zübür Amcasının demiryolu atölyesinde çalışırken öldüğünü öğrenir. Zübür Amcanın defin işlemlerini yaptıktan sonra onu defnederler. Ancak Zübür Amcanın ölmesi üzerine demiryolu doktorunun verdiği rapor geçersiz sayıldığından belediye doktorunun Zübür Amcayı görüp rapor vermesi gerekir. Bunun üzerine mezardan çıkarılan Zübür Amcayı görmek için eve bir kadın doktor gelir. Doktor, yetmiş iki yaşında olan Zübür Amcayı öncelikle çok genç biri sanar. Ardından onun kadın olduğunu düşünür ve en sonunda, onun öldüğünü belirterek ailesine, defin raporu almak için belediyeye gelmelerini söyler.

Belediyeden defin raporunu aldıktan sonra gömülen Zübür Amca bu kez de karısının demiryolundaki atölyede o gün gerçekleşen kazan patlamasında öldüğünü

[583] Nesin, *Gözüne Gözlük,* s. 92.

iddia etmesi üzerine mezardan çıkarılır. Zübür Amcayı muayene eden doktor onun ailesine, okula gidip gitmediğini sorar.

Öyküdeki doktorların ikisi de Zübür Amca'nın mezardan çıkarılan bedenini tanımakta güçlük çekmeleri sebebiyle eleştirilirler. Doktorların, Zübür Amcayla ilgili soruları mizahi bir kurgunun ürünüdür. Mizah yoluyla yazar, kişilere ve kurumlara karşı eleştirisini açıkça dile getirmiş olur. Öyküdeki doktorlar, işlerindeki bilgisizlikleri dolayısıyla eleştirilirler. Doktorların, Zübür Amcanın yaşını ve cinsiyetini yanlış tespit etmek gibi davranışları abartı taşıyan mizahi durumlar olsa da, onların bilgisizliklerine ve işlerine karşı tutumlarına yönelik eleştiri taşır.

Doktorlara yönelik bir diğer eleştiri de "Gözüne Gözlük" (1960) öyküsünde getirilir. Yıllar önce sağlık raporu almak için doktora giden anlatıcı, gözlerinin çok sağlıklı olduğunu düşünerek göz muayenesini en sona bıraktığı halde doktor, anlatıcının gözlerinin, bir diyoptri miyop olduğunu söyler. Gözlük aldıktan sonra en yakınındaki yazıyı bile göremeyen anlatıcı başka bir doktora gider. Bu doktor, diğer doktorun teşhisine kızarak anlatıcının gözlerinde bir bozukluk olmadığını söyler. Bunun üzerine uzun yıllar gözlüksüz, rahatça yaşayan anlatıcı bir arkadaşının, "*bu yaşa geldi mi gözlüksüz olmaz*"[584] demesi üzerine yine doktora gider. Uzman doktor, anlatıcının gözlerinin yetmiş beş diyoptri miyop olduğunu söyleyerek gözlük verir. Gözlüğü taktıktan sonra başının dönüp midesinin bulandığını söyleyen anlatıcı başka bir doktora daha gider. Bu doktor ise anlatıcının miyop değil, hipermetrop olduğunu söyleyerek önceki doktora kızar. Bu gözlüğü takınca da ağlamaya başlayan anlatıcı, bir profesöre muayene olur. Bu doktor da "*vay şey oğlu şeyleri!...*"[585] diyerek diğer doktorlara kızdıktan sonra anlatıcının gözlerinin astigmat olduğunu söyler. Anlatıcı yeni gözlüğüyle her şeyi çok net ancak kendisinden çok uzakta görmeye başlar. Anlatıcı birçok doktora gider ancak her doktor farklı bir hastalık bulur. En son taktığı gözlük sebebiyle merdivenden düşen anlatıcı, yerden kalktığında her şeyi çok net görmeye başladığını fark eder. Çünkü anlatıcının gözlük camları kırılmıştır.

[584] A. g. e., s. 19.
[585] A. g. e., s. 21.

İncelenen birkaç öyküde görüldüğü gibi bu öyküde de doktorların tek bir hastalığa yönelik kararları arasındaki tutarsızlık çevresinde bir eleştiri yapılır. Anlatıcı gözlerinin çok sağlıklı olduğunu düşündüğü halde gittiği her doktorda ona farklı bir gözlük önerilmesi ve onun kullandığı tüm gözlüklerden şikâyetçi olması, doktorların mesleki bilgilerinin sorgulanmasına sebep olur. Bu bakımdan anlatıcının gittiği her doktor, bir önceki doktorun teşhisini ve tıp bilgisini eleştirir. Fakat aslında hiçbirinin önerdiği gözlüğün anlatıcı için kullanışlı olmaması yaptıkları her eleştirinin kendileriyle de ilgili olmasına sebep olur. Öykünün sonunda anlatıcının, gözlüğünün camlarının kırılmasıyla göz sağlığına kavuşması öykünün mizahi eleştiri yönünü kuvvetlendirir. Öyküde doktorlarla ilgili birbirine benzer örneklerin çokluğu abartılı bir anlatımla eleştiriyi daha açıklayıcı kılar. Birçok öyküsünde birbirine benzer olayların sıkça tekrarlanmasıyla yazar, anlatmak istediği eleştirinin toplumun her kesiminden okuyucunun algısına ulaşmasını kesinleştirir.

Aziz Nesin öykülerinde doktorlar, bir öyküsünde de açıkça belirtildiği gibi, kendilerine güven duyulmayan kişilerdir. Doktorların hastalarla ilgili kararları noktasındaki tutarsızlıkları ve hastalara karşı tutumları, belli bir dönemin kurumsal anlayışını yansıtır. Bu nedenle dönem içinde yetişmiş olan doktorların mesleki bilgilerinin yetersizliğine ve işlerini, hakkını vererek yapamamalarına yönelik eleştiri getirilir.

Öykülerde doktorlar sınıfsal açıdan da ele alınır. Eleştirilen doktorların çoğu, zengin ve ünlü olmalarıyla öne çıkar. Bu durum, onların paraya düşkünlüğü sebebiyle hastayla müşteriyi birbirinden ayırt edememelerine yönelik eleştiriye sebep olur. Nesin öykülerinde bireyden yola çıkılarak yapılan tüm eleştirilerde kişileri, kurumların ya da belli sınıfların temsilcisi olarak değerlendirmek gerekir. Bu açıdan bakıldığında sağlık kurumlarına getirilen eleştiriler de büyük oranda doktorlardan yola çıkılarak genel bir anlayışa yönelik yapılır.

2. 3. Belediye Kurumları

Kent yaşamında validen sonra en etkili kurum olan belediye, halkın gündelik yaşamıyla birebir ilişkide bulunan bir yapılanmadır. Bu durum, belediyelerin sosyal

hayat içindeki etkisini güçlü kılarken, onlara yönelik eleştirileri de çoğaltır. Aziz Nesin öykülerinde belediye kurumuna yönelik eleştirilerin tümü, gündelik yaşamda geçen olaylar etrafında kuruludur. Bu kurgu yoluyla yazar, halkın sorunlarını birebir yansıtarak kurumdaki işleyişe yönelik eleştirisini gerçekçi bir dille ele almış olur.

"Fırça Kılı" (1957) öyküsü belediyenin gerçekleştirdiği uygulamalara yönelik eleştiri içeren bir öyküdür. Sağlık Kurumları başlığında da incelediğimiz bu öykünün birinci kişi anlatıcısının hasta olan amcası, çektiği karın ağrısını değişik benzetmelerle anlatır. İçinde birçok kedi köpek olduğunu söyleyen amca, onların ağzı kapalı bir çuval içinde birbirlerini tırmalayıp ısırdıkları gibi içini tırmaladıklarını belirtir. Bunun üzerine anlatıcı kendi düşüncelerini dile getirerek, "*Keşke dayımın içinde kedi köpek olsa. O zaman serseri köpekleri, sokak kedilerini öldürmek için belediyenin yaptığı gibi, dayımın içindeki kedi köpeklere zehirli et parçaları atar, zavallıyı bu dertten kurtarırdık.*" der.[586]

Yazar, öykü anlatıcısının amcasının yaptığı benzetme aracılığıyla belediyenin bir uygulamasını eleştirir. Belediye, sokakta gezen sahipsiz kedi ve köpeklerin sayısını azaltmak için onları öldürmeyi tercih eder. Bunun için çeşitli yöntemler bulan belediye, anlatıcının söylediği gibi öyküde, onların önlerine zehirli et parçaları atar. Amcasının yaptığı benzetmeden yola çıkarak anlatıcı da belediyenin uygulamalarından biriyle amcasının hastalığını sonlandırmayı düşünür. Öyküdeki anlatım yoluyla asıl eleştirilen, devlete bağlı bir kurumun insan dışındaki canlılarla ilgili tutumu ve onlara davranışlarıdır.

Ölmüş Eşek kitabının daha önce "Halkın Sosyal Olaylar Karşısındaki Duyarsızlığı/Aldırışsızlığı" başlığında ele alınan "Dördüncü Mektup"unda (1957) belediyeye yönelik eleştiri de dile getirilir. Öyküde incelenmiş olan kısımda, Ölmüş Eşek'i hastaneye götürmek için yola çıkan cankurtaran arabasının kaza yaparak birine çarptığından bahsedilir. Cankurtaran arabasının çarptığı kişi yaralı bir halde yerde yatarken başına toplanan kalabalık, bir cankurtaran arabası tarafından çarpıldığı için onun ne kadar şanslı olduğunu dile getirir. Yaralı adama başka bir araba çarpsaydı bütün gün cankurtaran arabasının gelmeyeceğini söyleyen insanlar,

[586] Nesin, *Mahallenin Kısmeti,* s. 111-112.

çöp arabasının bile bulunmamasından yakınırlar. İçlerinden biri sokaklarına bir haftadır çöp arabasının "*tenezzül edip de*"[587] uğramadığını söyleyerek çöp arabası istemenin "*lükse kaç*"mak olduğunu düşünür. Bir başka kişi de İstanbul'da birçok araba, kamyon, taksi gibi araçlar olduğunu buna karşın sadece beş altı tane cankurtaran arabası olduğunu söyler. Bu kişinin söylediklerine bir başka adam karşı çıkar. Belediyenin yaklaşık on tane cankurtaran arabası olduğunu söyleyen adam, her zaman sekizinin bozuk olup işlemediğini belirtir.

Öyküde halktan kişiler tarafından dile getirilen eleştiri yoluyla yazar, kendi düşüncelerini onların sözleri aracılığıyla yansıtır. İnsanların bir kişiye araba çarpmasından ötürü onun için üzülmek yerine, ne kadar şanslı olduğunu dile getirmeleri, eleştirinin mizahi yönüdür. Bu mizah yoluyla onların belediyeye yönelik eleştirilerinin vahim durumların bile önüne geçecek kadar önemli olduğu düşüncesi yansıtılır. Cankurtaran arabasının bağlı olduğu belediye kurumu, işlerine verdikleri önem açısından eleştirilir. İnsanlar, çöp arabasının gelmesini istemenin bile lüks olduğunu dile getirerek belediyenin çalışmamasından yakınırlar. Belediyedeki cankurtaran arabasının az olduğunu dile getiren kişilerin sözlerine karşılık "*belediyenin on kadar cankurtaran arabası*" olduğunu söyleyen kişi aracılığıyla eleştiri dile getirilmiş olur. Bu sözlerin görünen anlamıyla belediyenin sahip olduğu cankurtaran arabası on tane olduğu için çok olduğu söylenmiş olsa da alay edilerek bu rakamın azlığına dikkat çekilir. Belediyenin az olan cankurtaran arabalarının birçoğunun da bozuk olduğu için çalışmaması, kurumun, işlerini ne kadar ciddiyetle yaptığını gösterir. Belediyeye karşı yapılan bu eleştiriler, belediyelerin çalışmamasına, görevlerini yerine getirmemesine ve halkın ihtiyaçları noktasında yetersiz kalmasına yöneliktir.

İstanbul'a çalışmak için giden köylülerin tatil için döndükleri köylerinde kendi aralarında konuşmalarının anlatıldığı "Ne İyi Adam" (1958) öyküsünde de belediyeye yönelik eleştiri getirilir. Kahvede konuşanlardan biri belediye başkanının odacısıdır. Çalıştığı yerde belediye başkanının çok sevildiğini söyleyen odacı, onun yaptığı iyilikleri anlatır. Bir gün odasında Elektrik Müdürü ve diğer üyeleriyle toplantı yapan belediye başkanının odasında bağrışmalar duyduğunu söyleyen odacı

[587] Nesin, *Ölmüş Eşek,* s. 27.

onların, elektriğe zam yapma konusunda tartıştıklarını öğrenir. Elektrik Müdürü zam yapılmaması konusunda ısrar ederken Başkan ve diğer üyeler zam isterler. Başkanın zorlamasıyla elektriğe on beş kuruş zam yapıldıktan sonra halk ayaklanır, gazeteler elektrik müdürünün istifasını isterler. Bunun üzerine birkaç gün sonra açıklama yapan Başkan, bu zammın çok yersiz olduğunu, her zaman halkın mutluluğunun önemli olduğunu dile getirerek "*kilovat başına bir kuruş zam*"[588] olacağını dile getirir. Ertesi gün tüm gazeteler Başkanın ne kadar iyi biri olduğundan bahseden yazılar yayımlarlar.

Başkanın odacısı başka bir gün de belediye başkanının toplantı sırasında Su İdaresi Müdürüyle tartıştığını duyar. Başkanın suya on beş kuruş zam yapılmasını istemesine karşın Su Müdürü, idarenin zamma ihtiyacı olmadığını söyler. Müdürün ısrarına rağmen Başkanın dediği olur ve suya zam yapılır. Ertesi gün herkesin ayaklanması üzerine Başkan, on beş kuruş zammın fazla olduğunu, suya üç kuruş zam yapılacağını söyler. Bir sonraki gün herkesin dilinde Başkanın iyiliği dolaşmaktadır.

Öyküde belediyenin işleyiş tarzına ve uygulamalarına yönelik eleştiri getirilirken kişilerden yola çıkılır. Belediye başkanın odacısı, karısından sonra ona en yakın olan insanın kendisi olduğunu belirterek halka yansıyan olayların iç yüzünü bildiğini de söylemiş olur. Başkan, kendi altında çalışan kişileri kullanarak onlar üzerinden kendisini iyi gösterir. Başkanın, odasında müdürlerle yaptığı tartışmalar onun gerçek istekleri ve amacıyla ilgilidir. Müdürlerin ısrarına rağmen yapılan zamlardan sonra kamuoyunda gerçekleşen ayaklanmanın sonuçları iki farklı açıdan değerlendirilebilir. İlki Başkanın yapılan zamların gereksiz olduğunu belirterek indirim uygulanacağını söylemesiyle kendisini topluma karşı "iyi" göstermesidir. Bu durumda Başkanın, üst düzey yönetici kimliğini kullanarak gösterdiği davranışlarıyla karakterine yönelik eleştiri getirilir.

Başkan, yapılan zamların indirileceğini duyurarak aynı zamanda indirilen zammı meşrulaştırır. Halkı öncesinde, daha yüksek zam oranlarına karşı dolaylı olarak kışkırtmış olan Başkan, halkı yapılacak olan zamma alıştırmış olur. Bu durumda halk

[588] Nesin, *Havadan Sudan,* s. 73.

daha yüksek zamlardansa düşük bir orana razı gelir. Başkanın bu davranışı sebebiyle onun çok iyi biri olduğunu düşünen halk, Başkan tarafından kandırılmış olur. Öyküde, belediyenin zam uygulamalarına, bir Belediye Başkanının karakterine ve onun tutumlarına kanan halka yönelik olmak üzere birkaç eleştiri birden ele alınır.

Bir kasabada iki rakip sinema salonu sahibi arasında yaşananların anlatıldığı "Depmik Sultan Hazretleri" (1959) öyküsünde de belediyeye yönelik eleştiri vardır. Birinci kişi anlatıcıya, diğer sinema sahibiyle aralarındaki rekabeti anlatan Mehmet Bey, rakibi Yahya'yla birbirlerinin işlerini azaltmak için ellerinden geleni yaptıklarını söyler. Bir gün sinema salonunu muhalif partiden birilerinin kongre için kiralamak istediğini söyleyen Mehmet Bey bu teklifi ilk duyduğunda muhaliflere kiralamak istemediği için reddetse de sunulan kira miktarı fazla olduğundan teklifi geri çeviremez. Kongrenin bitmesinin hemen ardından salona belediyecilerin geldiğini söyleyen Mehmet Bey'in anlattıkları belediyeye yönelik tespitler içerir. Mehmet Bey'in sinema salonunda iki kapı olması gerektiğini söyleyen belediyeciler beş kapı olduğunu öğrenince "*film oynarken içerisi(nin) karanlık ol*"duğu gerekçesiyle salonu kapatırlar.

Sinema salonuna ceza kesmek için gelen belediyecilerin ceza kesmek için bir bahane bulmaya uğraşmaları, Mehmet Bey'in salonunda muhalif partinin kongre düzenlemesine izin vermesiyle ilişkilidir. Mehmet Bey'in sözleriyle kongre bittikten sonra, "*daha muhalifler salonu boşaltmadan*"[589] gelen belediyecilerin ceza kesmek için bu kadar aceleci davranması, bağlı oldukları iktidar partisinin isteğini yerine getirmek içindir. Devlet yönetimleri kendilerine karşı görüşler ileri süren kişi ve kurumları doğrudan cezalandırırken, bu tutumu tüm alt kurumlarına da benimsetir. Devletin temsilcisi olan belediye kurumunun öyküdeki tutumu, iktidar partisinin muhalif görüşlere karşı baskısını yansıttıklarını gösterir. Belediyenin, yapması gerekenler dışında bir amaçla yetkilerini kullanması, öyküde eleştirilen noktadır.

"Yangın Vaaar!" (1958) ise itfaiye kurumuna yönelik eleştiri getirilen bir öyküdür. Öykünün birinci kişi anlatıcısı mahallelerinde çıkan yangından bir gün önce vapurda tanıştığı bir itfaiyeciyle arasında geçen konuşmayı anlatır. Anlatıcı, on beş

[589] Nesin, *Mahmut ile Nigâr,* s. 95.

gün çalışmadan sonra iki gün izne çıktığını söyleyen itfaiyecinin, aynı insanları görmekten çok sıkılmış olduğunu bu yüzden çok konuştuğunu düşünür. İşlerinin ne kadar zor olduğunu anlatan itfaiyeci, belki birkaç ay hiç yangın çıkmadığını ancak çıktığı zaman da görevlerinin ne kadar tehlikeli olduğunu söyler. Vapurdaki itfaiyeciyle tanışmasından bir gün sonra anlatıcının evinin karşı apartmanında yangın çıkar. Bunu gören anlatıcı tüm mahalleliyi bağırarak uyarır. Mahalle insanları ellerindeki kova dolusu sularla yangını söndürmeye koşarken bazıları da itfaiyeyi arar. Kısa bir süre sonra yangın mahalleli tarafından söndürülür. Herkes çıkan yangını unutup kendi işlerine dalmışken itfaiye arabalarının siren seslerini duyar. Gelen itfaiyecilere yangının küçük olduğunu, bu yüzden söndürdüklerini söyleseler de itfaiyeciler onları dinlemez. Hortumu, merdiveni ve çeşitli araçları çıkarmaya çalışan itfaiyeciler bir yandan da mahalleliye "ingilizanahtarı, kerpeten, çekiç" gibi aletlerinin olup olmadığını sorarlar. Yangını çoktan unutup itfaiyecilere yardım etmeye daldıklarını söyleyen anlatıcı, onların yangın çıkmış olan evi göle çevirecek kadar su sıktıklarını, tek katlı evin duvarlarını ve çatısını kırdıklarını ve "*evde yıkılmadık, kırılmadık eşya*"[590] bırakmadıklarını belirtir.

Belediyeye ait bir alt kurum olan itfaiyeye yönelik mizahi bir eleştiri getirilen öyküde kurumun çalışma yöntemi ele alınır. Anlatıcının olayın yaşanmasından bir önceki gün itfaiyeciyle tanışması, onların işlerini nasıl bir boyutta ciddiye aldıklarını göstermek için alt yapı oluşturur. Anlatıcının sözleri, itfaiyecilerin her gün aynı mekânda aynı insanları gördükleri için onların sıkıldığını dile getirirken, mahallelerinde çıkan yangında gösterdikleri tutumun sebebini vermiş olur. Mahalledeki yangın söndükten sonra gelen itfaiyecilerin, halkın söylediklerine aldırmayıp işlerini yapmaya devam etmeleri anlatıcıya göre, onların sıkılmalarından kaynaklanır. Onlara yönelik asıl eleştiri ise kerpeten, çekiç, ingilizanahtarı gibi kendileri için gerekli olan aletleri halktan istemeleri noktasında yapılır. İtfaiyeciler işlerini ciddiye alsalar da bu ciddiyet çıkan sorunlara karşı sorumlu davranmaktan değil, onların bireysel sıkıntılarından kaynaklanır. Anlatıcının mizahi anlatımı yoluyla belediye içindeki bir kurumun işleyişine yönelik eleştiri getirilir.

[590] Nesin, *Nazik Alet,* s. 140.

Aziz Nesin öykülerinde belediye kurumuna yönelen eleştirilerde de olumsuzluklar öne çıkar. Belediyenin görev yaptıkları yerde kurum olarak üstlenmesi gereken işleri yapmamaları, eksik ya da yanlış yapmaları eleştirilir. Nesin'in bu konudaki eleştirileri imge ve semboller aracılığıyla değil, açıkça dile getirilir. Bu bakımdan öykülerde anlatılanları ve dile getirilen eleştirileri toplumun her kesiminden okuyucunun anlayabilmesi hedeflenir. Okuyucuların eleştiriler noktasında bilinçli olması yoluyla Nesin'in arzuladığı toplumsal değişimi sağlayacak tetikleyici unsurların harekete geçtiği düşünülür.

2. 4. Posta Teşkilatı ve Telefon İdaresi

Aziz Nesin'in öykülerde işlediği bir başka konu da telefon konuşmalarında yaşanan aksaklıklardır. Birçok öyküsünde ele alınan bu konunun önemi, telefonun o dönem içinde, toplumsal bir iletişim aracı olarak, "teknoloji" ve kendisinden sorumlu "kurum" arasındaki bağlantısından kaynaklanır.

"Yılın Büyük İfşaatı" (1957) öyküsünde telefonların işleyişinden dolayı posta teşkilatına yönelik eleştiri getirilir. Arkadaşlarıyla ailesinin evinde gizlice kumar oynamaya gelen öykünün birinci kişi anlatıcısı, karanlıkta arkadaşlarıyla aralarında geçen konuşmaları anlatır. Arkadaşlarından birinin kendisine telefon hatlarını kesip kesmediğini sorması üzerine anlatıcı, gerek olmadığını söyler. Çünkü anlatıcıya göre nasıl olsa "*bizim telefonlarla konuşulmaz*". Arkadaşının, ara sıra konuşulduğunu söylemesi üzerine anlatıcı, "*Evet ama aradığın yerden başka yerle konuşulur!*" demesiyle arkadaşının "*mat olup sus*"tuğunu[591] söyler.

Telefonların işleyişine yönelik eleştiri getirilen ilk öyküde bu durum, bağlam içinde ayrıksı bir konuşmayla dile getirilir. Ailesi kumar oynadığını bilmediği için birkaç arkadaşıyla birlikte planlar yaparak hırsız gibi eve giren anlatıcının ve arkadaşlarının, telefon hatlarını neden kesmeleri gerektiği sorusu cevapsız bırakılmıştır. Bağlamdan kopuk olsa da dile getirilen eleştiri açıkça işlenir. Anlatıcı "*bizim telefonlarla konuşulmaz!*" derken kast ettiği "biz" Türkiye sınırları içindeki her yerdir. Telefon konuşmalarının sürekli kesilmesinin ve yapılamamasının eleştirildiği bu sözlere, anlatıcının arkadaşının ara sıra yapılabildiğini söyleyerek

[591] Nesin, *Mahallenin Kısmeti,* s. 163.

yaptığı itirazla eleştiriye mizah katılır. Konuşmaların "ara sıra" yapılabiliyor olması, posta idaresinin eleştirilmesi için yeterli bir sebeptir. Anlatıcının bu arkadaşına aranan yerden başka yerle konuşulabileceğini söylemesiyle arkadaşının "mat ol"ması, onun bu aksaklığı kabul etmek zorunda kaldığını gösterir. Telefon işleyişinde ortaya çıkan bu aksaklıklar açıkça eleştirilir.

"*Ölmüş Eşek*" kitabındaki "İlk Mektup" (1957) da posta teşkilatına yönelik eleştiri içerir. Öldükten sonraki hayatın, gerçek yaşamdan daha kolay olduğunu söyleyen Ölmüş Eşek, "*devlet dairesi olmadığı ve memur da kullanılmadığı için bütün işler(in) çok çabuk görül*"düğünü söyleyerek ekler: "*İnsanları meraktan çıldırtmak için kurulmuş olan posta örgütü gibi bir kuruluş burda yok.*"[592]

Ölmüş Eşek'in öldükten sonraki yaşamı daha iyi bir alternatif olarak sunması, gerçek yaşamdaki kurumların işleyişinin ne kadar bozuk olduğunu gösterir. Öyküde tüm kurumlarla birlikte spesifik olarak "posta teşkilatı"ndaki yavaş işleyişe yönelik eleştiri getirilir. Ölmüş Eşek, "insanların meraktan çıldırma"sıyla mektupların gönderilmek istenen yere geç gönderilmesini veya hiç gönderilmemesini ve beklenen mektupların gelmemesini eleştirir. Öyküde "posta teşkilatı" isminin açıkça verilmesi, kurum içindeki aksaklıkların boyutunu ve bu kuruma yönelik eleştirinin herkes tarafından kabul edildiğini gösterir.

"İkinci Mektup"ta (1957) da telefonların işleyişine yönelik eleştiri getirilir. Bir yol hendeğinde ölü olarak yatan Ölmüş Eşek, başına toplanan insanlar arasında geçen konuşmaları anlatır. Ölmüş Eşek'e nasıl yardım edeceklerini konuşan kişilerden biri, telefon edip cankurtaran arabası ya da doktor çağırmayı teklif eder. Başka biri ise "*Bizim telefonları bilmez misin kardeşim, telefondan ses gelene kadar adam çoktan ölür…*"[593] diyerek karşılık verir. Bu kişinin sözlerine bir başkası, telefonla konuşmak için beklenirse ölmekten de öte adamın bedenini kurdun, kuşun yiyeceğini, bir parçasının bile kalmayacağını söyleyerek onay verir.

[592] Nesin, *Ölmüş Eşek,* s. 8.
[593] A. g. e., s. 13.

Telefonların çalışmamasının eleştirildiği öykülerden biri olan "İkinci Mektup"ta da eleştiri, benzer sebeplerle sunulur. Telefonla konuşmanın zor olması öykü kişileri arasında geçen konuşmalarda, çeşitli abartı unsurlarıyla işlenir. Ölmüş Eşek'e yardım etmek için telefonla arama yapmak denenirse, onun ölmüş olan bedeninin bile kalmayacağının söylenmesiyle telefon işleyişinin güçlüğü, süre bakımından eleştirir.

Telefonların çalışmamasına yönelik eleştirinin kapsamlı olarak ele alındığı "Kumbara Hırsızı"nda (1957) ise bu konu öykü boyunca işlenir. Öyküde uzun bir süredir İstanbul'un her yerindeki telefon kumbaralarının çalındığı söylenir. Telefon İdaresi buna çözüm bulmak için Almanya'dan otomatik telefonlar getirse de bu hırsızlığa çözüm bulamaz. Bir gün tren garındaki bir sivil polis telefon kumbaralarını çalan adamı bu hırsızlığı gerçekleştirirken yakalar ve onu karakola götürür. Polisler adama neden bu hırsızlığı yaptığını sorarlar. Adam hırsızlık yapmadığını, telefonları satın aldığını söyler. Polislerden birinin adama, genel telefonun satın alınamayacağını söylemesiyle adam bu hırsızlığın sebebini anlatır. Evinde ve yazıhanesinde de özel telefonu olan adam dışarıda olduğu zamanlarda genel telefonları kullanarak konuşma yapmak istediğini söyler ve durumunu anlatmak için polislere bir telefon kulübesine gitmeyi önerir. Adam komisere, kendi karakoluna telefon etmesini söyler. Komiser, telefon kumbarasına yirmi beş kuruş atarak telefon eder. Ancak meşgul çalması üzerine ahizeyi kapatır. Bu sırada düşmesi beklenen yirmi beş kuruş düşmez. Komiser, birkaç yeri daha aradığında da konuşma yapamadığı halde kumbaraya attığı paranın düşmemesiyle telefonu sarsmaya, yumruklamaya başlar. Bunun üzerine adam, günde on defa bu telefonlardan arama yaptığını ancak hiçbirinde konuşamadığı halde parasının geri gelmediğini, bu yüzden bu kumbaraları satın almış olduğunu söyler. Adamın öykünün sonlarına doğru söyledikleri hem diğer kurumlara hem de Telefon İdaresine yönelik eleştiri içerir. Elektrik, Su, Tramvay, Havagazı, Tünel, Otobüs gibi tüm idarelerin zarar ettiğini, sadece Telefon İdaresinin kâr ettiğini, bunun da sebebinin kumbaraya atılan paraların geri gelmemesi olduğunu söyler.

Bu öyküde, diğer öykülerde olduğu gibi Telefon İdaresine yönelik eleştirinin sadece diyaloglarla sunulmasındansa öykünün konusunu oluşturması, işleyişteki bozukluğun boyutunu gösterir. Öykünün başkişisi olan hırsızın, maddi kazancı

yerinde, evinde ve iş yerinde telefon olan biri olması, İdareye yönelik eleştiriyi haklı çıkarmaya yönelik bir seçimdir. Polise ve kamuya göre hırsız olan adam, aslında kendi mantığı içinde hırsız değildir. Adamın yaşadıklarından yola çıkarak eleştiri iki noktaya yönelir: genel telefonlarla hiçbir konuşma yapamaması ve konuşma yapamadığı halde kumbaraya attığı paranın iade edilmemesi. Almanya'dan pahalı otomatik telefonlar getirilmiş olsa da telefonlardaki bozukluk devam eder. Dolayısıyla adam, telefon kumbaralarına attığı paralarla onları satın almış olur.

Telefon İdaresinin işleyişine yönelik eleştiri, karşılaştırma yoluyla da sunulur. Diğer tüm İdareler zarar ettiği halde sadece Telefon İdaresinin kâr etmesi, çalışmadığı halde insanların parasını almasıyla gerçekleşir. Bu durumda Telefon İdaresi ve adam arasında ironik bir zıtlık vardır. Hırsız olmakla suçlanan adama karşın Telefon İdaresi mağdur olan taraftır. Ancak gerçeklikte bu durum tersine döner. Telefon İdaresi, halka hizmet vermediği halde onların paralarını bir makine aracılığıyla da olsa iade etmeyerek hırsızlığı yapan, adam da kumbaradan gelmeyen paralarıyla mağdur olandır.

Aziz Nesin'in birçok öyküsünde ele alınan Telefon İdaresi'ne yönelik eleştiriler, diğer kurum eleştirilerinde de olduğu gibi, idari bir aksaklığa yöneliktir. Nesin'e göre bu aksaklık kurumların çalışmamasından, görev ve sorumluluklarını yerine getirmemesinden kaynaklanır. Bu yüzden devlet tarafında korunup savunulsalar da halkı mağdur etmeleri bakımından yazar tarafından eleştirilirler.

2. 5. Diğerleri

Aziz Nesin'in devlet kurumlarına yönelik eleştirilerin belli bir noktaya değil, genel olarak kurumsal işleyişe yöneltildiği öyküleri de vardır. Bu öykülerde de eleştiriler, diğer öykülerde olduğu gibi benzer sebeplerden kaynaklanır.

"Müfettiş Geliyor" (1957) öyküsü, devlet dairelerindeki işleyişin açıkça eleştirildiği öykülerdendir. Yaklaşık kırk kişinin çalıştığı bir dairede memur olan birinci kişi anlatıcı, "*tam aylıkla emekli*" olduklarını, hiçbir iş yapmadan dairede oturup her ay maaş aldıklarını söyler. Anlatıcıya göre zamanında "*dairenin işini bilir*

allahlık (bir) müdürü"[594], üstten gelen hiçbir yazıya cevap vermediği için bu daireyi üst makamlara unutturmayı başarır. Dairedeki çalışanlar hiçbir iş yapmadığı halde aylıkların bulunduğu bordroyu imzalamayı hiç aksatmadıkları için üst makamlar aylık verme konusunda bu daireyi unutmaz.

Bu dairenin müdürü bir gün değişir. Yerine Saffet Bey adında çalışma meraklısı biri gelir. Memurların saat dokuz olduğu halde daireye gelmemelerini, onun emirlerine kimsenin aldırış etmemesini tuhaf karşılayan müdür bir gün, müfettişin geleceğini söyleyerek dairedeki memurları kandırır. Müfettiş geleceği için panikleyen memurlar, dairedeki dosyaları düzenlerler, aksamış tüm işlemleri yoluna koyarlar. Bir süre sonra daireye üst makamlardan yazı gelmeye, halktan kişiler gelip gitmeye, işlerini yaptırmaya başlamıştır. Çalışmaya başlayan dairenin müdürü memurlara, dairenin düzene girmesini ancak bu yolla sağlayabileceği için onları kandırdığını söyler. Anlatıcının öykünün sonunda söyledikleri, devlet dairelerinin işleyişine yönelik bir gerçeği ortaya koyar: "*Yarabbi, başımıza eski müdür gibi bir müdür getir ki, iş görmeye görmeye üst makamlara bizim daireyi yine unuttursun.*"[595]

Yazar, öykünün anlatıcısını eleştirilen bir devlet memuru olarak seçerek devlet kurumlarının işleyişine yönelik düşüncelerini açıkça dile getirmiş olur. Anlatıcının öyküdeki bazı sözleri memurlara yönelik eleştiriyi kuvvetlendirir. "*Şu bizim daireyi üst makamlar büsbütün unutmamış olsalardı, işler daha mı iyi yürürdü?*"[596] diyen anlatıcının bu sözleriyle yazar, kendi düşüncelerini dile getirir. Anlatıcının iç konuşması, yazarın devlet kurumlarının değişimine yönelik önerisidir. Bu sözlerle kurumlardaki aksaklığın temeli, üst makamlara, devletin üst düzey yöneticilerine kadar dayandırılır.

Daireye yeni atanan müdürün memurların sabah saat dokuzda dairede olmasını beklemeleri üzerine anlatıcının okuyuculara, "*Düşünün rica ederim, saat sabahın dokuzu… O saatte dairede kim olur?*"[597] demesi, tembelliğin daire memurları tarafından doğal kabul edildiğini gösterir. Öyküdeki memurların çalışmamaları

[594] Nesin, *Deliler Boşandı,* s. 23.
[595] A. g. e., s. 35.
[596] A. g. e., s. 24.
[597] A. g. e., s. 25.

sebebiyle üst makamlar tarafından unutulmasıyla genel bir eleştiri yapılır. Öykü anlatıcısının da dâhil olduğu devlet dairelerindeki yavaş işleyiş tüm kurumlarda görülen bir sorundur. Öyküde bu konu, kurumun bir çalışanı olan birinci kişi anlatıcı etrafında ele alınarak anlatılanlara inandırıcı bir boyut kazandırılır.

Bu öyküdekine benzer bir durum, "Masanın Yeri" (1957) öyküsünde de ele alınır. Devlet dairesi ve özel bir işletmenin tüm kötü özelliklerini taşıyan bir kurum, sabah gelip akşam giden ve bu süre boyunca hiçbir iş yapmayan memurlardan oluşur. Anlatıcı dünyanın en iyi partisi iktidara geçse ve en güzel işleri yapsa da bu kuruma gelen kişilerin memurların tavırları karşısında muhalif olacaklarını söyler. Mesai saati boyunca kahve içen, fal bakan, dedikodu yapan bu memur kadınların dışındaki diğer memurların çalışma düzeni de aynı şekilde işler. Bu kurumun müdürü memurlara iş yaptıramadığını görünce onlara otoritesini göstermek için içlerinden birinin masasının iki metre sola çekilmesini söyler. Ertesi gün masasının yer değiştirdiğini gören kadın, bir üst makamdaki tanıdığına derdini anlattıktan sonra masa eski yerine gelir. Müdür de otoritesini gösterme isteğiyle daha üst bir makama durumu anlatır ve bunun üzerine masa tekrar iki metre sola kaydırılır. Memur ve müdür arasındaki bu çekişme ikisi de en üst makamda buluşana dek sürer. En sonunda masanın ikisinin isteğinin orta yerine konmasına karar verilir. Bunun üzerine memur da müdür de bu şartlar altında çalışamayacaklarını söyleyerek işe gelmemeye başlarlar. Anlatıcının daireye sadece maaş almak için uğrayan bu kişilerle ilgili söyledikleri memurların devlet dairelerindeki çalışma düzenine yönelik eleştiri içerir:

"*Böylesi çok daha iyi oldu. İşler eskisinden daha yolunda yürüyor. Darısı öbür kurumların başına. Memurların hepsi de yalnız ayın birinde maaşlarını almak için gelseler, işler çok daha, büsbütün daha iyi olacak. Çünkü onlar olmazsa, işleri bozacak kimse de kalmaz.*"[598]

Devlet dairelerindeki memurların çalışma düzenlerinin eleştirildiği bu öyküde memurlar, "tembellik"leriyle öne çıkarlar. Onların yaptıkları iş, üçüncü kişi anlatıcı tarafından "halkı hükümete muhalif yapmak" olarak tanımlanır. Bu tanım,

[598] Nesin, *Toros Canavarı,* s. 142.

memurların işlerinin sorumluluğunu yerine getirmediklerini açıkça gösterir. Anlatıcı, dünyanın en iyi partisinin iktidara gelip en iyi işleri yapması durumunda bile halkın bu memurlarla karşılaştıktan sonra muhalif olacağını söyleyerek memurların çalışma düzenlerinin yol açacağı sorunları, abartılı varsayımlarla eleştirir.

Anlatıcı, memurla müdür arasında yaşanan çatışmadan sonra ikisinin de iş yerine gelmemeye başlamasını, tüm devlet dairelerindeki işleyişin düzelmesi için çözüm olarak görür. Memurların yokluğuyla "*işleri bozacak kimse*"nin de kalmayacağının söylenmesi, kurum içindeki yürütmeyi engelleyen kişilerin memurlar olduğunu gösterir. Dolayısıyla kurumlarda yaşanan aksama ve bozulmanın kaynağı, memurların sorumluluklarını yerine getirmemeleri boyutunda ele alınarak bu soruna tek çözüm, memurların yokluğu olarak düşünülür.

"Bir Çin Hikâyesi" (1958) de kurumlara yönelik eleştiri içeren masalsı bir öyküdür. Güney Çin Denizi'nde bulunan Kung-Su adlı balıkçı kasabasında bir kedi yavrusu bulunur. Kasaba halkının Çung-Ban dedikleri bu kedi zamanla kasabanın maskarası olmakla birlikte herkes tarafından çok sevilir. Ancak Çung-Ban'ın hırsızlık yapmak gibi kötü bir özelliği vardır. "*Her sabah, daha gün ağarmadan vazifesine sadık bir memur gibi işe çık(an), öğleye kadar bütün mahalleyi talan ede(n)*"[599] Çung-Ban hırsızlığını, kimseye fark ettirmeden yapar. Kasabalılar onun hırsızlığını muziplik olarak görüp takdir eder. Onların bu tavrının sebebi, Kung-Su kasabasında hırsızlık yapmayanın itibar görmemesindendir. "*O kadar ki, hırsızlık yapmayan erkeğe, karısını geçindiremez diye kız vermezler.*"[600]

On dört yaşına geldiğinde kör olan Çung-Ban, hırsızlık yapmaya devam eder. Ancak bir gün kasabalılar Çung-Ban'ı ölü olarak bulurlar. Bütün kasaba halkı gözyaşları içinde törenlerle onu gömerler. İki ay sonra bir mucize olur ve Çung-Ban'ın mezarı üstünde vergi dairesi binası yükselir. "*Kung-Su kasabası halkı, birbirlerine vergi dairesini gösterip, 'Çung'un ruhu hortladı!..*'" derler.

[599] Nesin, *Memleketin Birinde,* s. 56.
[600] A. g. e., s. 57.

Öykünün dipnotunda belirtildiği gibi Aziz Nesin bu öyküyü ilk yazılış biçimiyle Türkiye'de kurgulamıştır. Ancak birçok dergiden geri çevrildiği için yazar öyküyü, Çin'de geçen bir olay olarak Çinli bir yazar adıyla ve çeviri bir metin gibi yayımlar. Bu bakımdan öyküyü değerlendirirken bu bilgileri göz önünde bulundurmak gerekir.

Öyküde Çung-Ban'la vergi dairesi arasında benzerlik yoluyla ilişki kurulur. Ancak bu benzerlik sadece birkaç noktada ortaya çıkar. Çung-Ban'ın kasabada sevilen bir kedi olması konusunda vergi dairesiyle benzerlik kurulamaz. Ancak Çung-Ban'ın "vazifesine sadık bir memur gibi" her sabah hırsızlık yapmaya çıkması önemli bir noktadır. Öykünün başında verilen bu bilgiyle vergi dairesinin çalışma sistemi arasında ilişki kurulur. Ayrıca Çung-Ban'ın herkesin evindeki en ayrıntı köşelere kadar girerek hırsızlık yapması da vergi dairesiyle bağlantı kurulabilecek bir yöndür. Vergi dairelerinin, halkın tüm malvarlığını bilmesi ve bunun üzerinden maddi gelir elde etmesiyle Çung-Ban'ın özelliği arasında ilişki kurulur.

Kung-Su kasabası halkının Çung-Ban'ın hırsızlığını takdirle karşılamasının nedeni de eleştirel bir boyutta incelenebilir. Kasaba halkının hırsızlıkla geçinmeyene saygı duymaması, böyle erkeklere kız vermemesi halkın hırsızlığı benimsediğini gösterir. Halkın hırsızlığı değil, hırsızlık yaparken yakalananları ayıplaması ve onları beceriksiz olarak görmesi de vergi dairelerinin tutumuyla eşdeğer görülebilir. Halk arasında çalmanın bu derece kabul görmesi, başka türlü geçimin zor olduğunu düşünmelerindendir. Bu bakımdan vergi dairelerinin kendilerini maddi yönden sömürmesi halk tarafından sorgulanmaz ve doğal kabul edilir.

Çung-Su'nun mezarı üstünde vergi dairesi binasının yükselmesiyle ilgili halkın yaptığı yorum, Çung-Su ve vergi dairesi arasındaki en önemli bağlantıyı ortaya koyar. Çung-Su'nun hırsızlığı, vergi dairesindeki uygulamaların yol açtığı sonuçlarla eşdeğer görülür. Vergi dairelerinin toplum üzerindeki sömürücü etkisi yazar tarafından bu kurumun "hırsız" olarak değerlendirilmesine neden olur.

"Yaşasın Memleket" (1959) öyküsünde, öykünün birinci kişi anlatıcısıyla hapishane avlusunda konuşan bir adamın, yaşadıkları anlatılır. Küçüklüğünde okula gitmek için babasıyla kayıt yaptırmaya giden adam, nüfus kâğıdı olmadığı için kayıt

yaptıramadıklarını söyler. Bunun üzerine Nüfus Dairesine giderek nüfus kâğıdı çıkartmak isterler. Ancak nüfus memuru, adamın yıllar önce Çanakkale savaşında şehit olduğunu söyleyerek ona nüfus kâğıdı vermez. Adamın babası oğlunun ölmediğini, yanında olduğunu ve yaşadığını belirtse de nüfus memuru kayıtlarda yazanlara inanacağını söyleyerek nüfus kâğıdı çıkarmaz.

Bir süre sonra adamı askere çağırırlar. Adam, nüfus kâğıdı olmadığını, Çanakkale'de şehit olduğunu söylese de devlet bunu kabul etmez ve onu zorla askere götürür. Askerliği bittiğinde ise nüfus kâğıdı olmadığı için ona terhis belgesi yerine mühürlü bir kâğıt verirler. Hayatı ölü olmak ve yaşıyor olmak arasında çelişkilerle geçen adam hiçbir işe giremediği için hırsızlıkla geçinmek zorunda kalır. Adamın öykünün sonuna doğru söyledikleri, yaşadıklarını özetler: "*Okula gireceğim, ölüsün diyorlar. Askere alırken, yaşıyorsun diyorlar. Miras isteyince, ölüsün diyorlar. Hapse atacaklarsa yaşıyorum. Evlenirken ölüyüm*."[601]

Öyküde adamın başından geçenler aracılığıyla birçok devlet kurumuna yönelik eleştiri getirilir. Eleştirilerden ilki Nüfus İdaresine yöneliktir. Nüfus memurlarının babasının yanında yaşadıklarını gördükleri adamın kayıtlara göre ölmüş olduğunu söyleyip bir çözüm üretmektense var olan yanlışta diretmeleri trajikomik bir durumdur. Memurların, adamın ölü olduğunu ispat etmek için babasından önce doğmuş olduğu gibi akıldışı kurgular yaratmaları, öyküdeki mizahi bölümlerden olsa da onların kayıtlara bağlı kalmaya çalışmaları trajikliği bakımından eleştirilir. Memurların bu tutumu, bir insanın hayatını baştan sona yönlendirmeleri ve sonunda onun hırsız olmasına neden olmalarıyla trajiktir.

Adam, kendisi için iyi bir şeyler yapmak istediğinde ölü; yapmak istemediği şeylerde ise yaşıyor olarak görülür. Bu yüzden babası öldüğünde yaşıyor olduğu için onun borçlarını ödemek zorunda kalırken, mirası alma noktasında ölü olduğu ileri sürülür. Çelişki içinde geçen hayatı sebebiyle adam, hapse girdiği veya askere gittiği zamanlarda en azından yaşıyor olduğu için sevinir. Öyküde, bir adamın çelişki içinde geçen hayatı aracılığıyla devlet dairelerinin durağan, kayıtlara sadık ve bu yüzden akıldan uzak işleyişi eleştirilir.

[601] Nesin, *Kördöğüşü,* s. 98.

Öykülerde genel olarak kurumların sorumluluklarını yerine getirmemeleri eleştirilir. Devletin en üst kademesini oluşturan iktidarın politikalarına göre değişim gösteren, onların yönetim anlayışını sürdüren bu kurumlar, halk üzerindeki etkileri dolayısıyla eleştirinin hedefindedirler. Devlet mekanizmalarının bir dalı olan kurumlar öykülerde, işleyişlerindeki aksaklıklar ve anlayışlarıyla ele alınır. Nesin'in eleştirisi, sosyal gerçeklikleri gösterme ve dolayısıyla toplumsal bir farkındalık ve değişim yaratma noktasında önem kazanır.

3. DÖNEMİN SİYASİ OLAYLARI

Öykülerin yazıldığı 1946-1960 yılları arasında Türkiye'de siyasi alanda köklü değişimler yaşanır. 1950'ye kadar çok partili hayata geçiş denemeleri başarısız olmuş ve CHP'nin yirmi yedi yıllık iktidarı 1950'ye kadar devam etmiştir. Mayıs 1950'deki seçimlere kadar iktidardaki varlığını koruyan CHP hükümeti, bu tarihten sonra yerini DP'ye bırakır. 1950 seçimlerinde DP, yüzde 53'lük seçilme oranıyla mecliste ağırlık kazanır. DP'nin iktidarı on yıl sürerek 27 Mayıs 1960 yılındaki askerî darbeye kadar devam eder.[602]

Aziz Nesin'in öyküleri, Cumhuriyet tarihinin keskin değişimlerini içeren bu iki farklı dönemin sorunlarını içerir. Ezilen ve sömürülen halkın öykülerini yazan Nesin, iki iktidar partisinin politikalarının halk üzerindeki etkisinden yola çıkarak konularını seçer. Ağırlıklı olarak 1950 sonrasının halk ve aydınlar üzerindeki baskıcı tutumunun işlendiği öykülerde dönemin politikalarının sosyal ve siyasal yaşamdaki etkilerinden yola çıkılarak eleştirel bir tutum geliştirilir.

"Aşk Hastanesi" (1957), dönemin siyasal yapısını yansıtan bir öyküdür. Daha önce başka başlıklar altında da incelediğimiz öyküde bir geneleve baskın yapmak için yola çıkan polisler ve zabıtalarla birlikte aynı araca binen polis muhabirleri kendi aralarında sohbet ederler. Polis muhabirlerinden biri herkesin hastalığı için bir tavsiyede bulunur. Romatizmalarından şikâyetçi olan birine bacağını eşekarılarına sokturması gerektiğini söyleyerek kendi başından geçeni anlatır. Kendisinin sol bacağında romatizma olan polis muhabiri, zamanında bu bacağını hiç

[602] Emre Kongar, *21. Yüzyılda Türkiye,* Remzi Kitabevi, 29. b., İstanbul, 2001, s. 147

kıpırdatamadığını söyler. Bir gün sol bacağını eşekarılarına sokturduktan sonra iyileşen bacağının hızına sağ bacağının yetişemediğini söyler. Sol bacağının bu kadar hızlı gitmesinden şikâyet eden polis muhabiri pantolonunun sol cebine yeni çıkan basın kanunu koyduktan sonra sol bacağının hızının kesildiğini söyler.

Öyküdeki polis muhabirinin sözleri aracılığıyla dolaylı olarak dile getirilen eleştiri, iktidarın baskıcı politikalarına yöneliktir. Eleştirilen basın kanunu ve etkileri, Sedef Bulut'un sözleriyle şu şekilde tarif edilebilir:

> "1956 yılı Haziran ayında basın kanunun değiştirilmesi ile birlikte basın özgürlüğü daha da kısıtlanmıştı. Bu kanuna göre, gazete sahibi ve sorumlu müdür olmak yeni şartlara bağlanırken, altı aylık mahkûmiyet mesleğin icrasına engel sayılıyordu. Muhabirler için de aynı şartlar aranmış, sorumlu müdürlere, imzasız olarak yayınlanan her yazıyı sorulduğu takdirde 24 saat içinde savcıya bildirmek zorunluluğu getirilmişti. Yeni yayın yasakları ile birlikte ağır para ve hapis cezaları getirilmiş, cevap ve düzeltme hakkı ise oldukça genişletilmişti."

Öykünün yazıldığı tarihten yola çıkarak bahsedilen basın kanunun DP iktidarı döneminde, 1956 yılında çıkarılan kanun olduğunu söylemek mümkündür. DP iktidarının baskıcı politikaları, 1950'den önce kendilerine destek veren gazetelerin 1950'den sonra muhalefetin sesi haline gelmesine neden olur.[603] Gazetelerin iktidara karşı tavrındaki bu değişim, DP'nin özellikle aydınlar ve gazeteciler üstünde de baskı kurma isteğini yaratır. Değiştirilen basın kanunuyla gazeteci olmanın zorlaştırılması, Nesin'in öyküsünde de kendini gösterir. Bu bakımdan öyküyü imgesel değerlendirmek doğru olacaktır.

Polis muhabirinin sol bacağındaki romatizma nedeniyle yürümesinin güçleşmesi, sol görüşlü kişilerin düşüncelerini dile getirmedeki zorluğu olarak değerlendirilebilir. Sol bacağın tedavisi için eşekarılarına sokturma eylemi de DP'nin iktidar olmasıyla düşüncelerin özgürce ifade edilebileceğine yönelik bir umuttur. Romatizmalı sol bacağın iyileşip diğerinden daha hızlı hareket etmesi, DP döneminin ifade özgürlüğü

[603] Sedef Bulut, "Üçüncü Dönem Demokrat Parti İktidarı (1957-1960): Siyasi Baskılar ve Tahkikat Komisyonu", *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, 2009, Cilt:2, Sayı: 4, s. 128.

açısından "iyileştirici" etkide bulunabileceğine dair umudu gösteren bir diğer imgedir. Ancak polis muhabirinin giderek hızlanan ve diğerinden bağımsız hareket etmeye başlayan sol bacağı, yeni çıkan basın kanununun sol cebe konmasıyla sakinleşme noktasına gelir. Basın kanunun gazeteciler üzerindeki baskıcı etkisi, özellikle sol görüşlü olanların ifade özgürlüğünü kısıtlar haldedir. Bu bakımdan DP'nin iktidar olmasına destek veren gazetelerin tavrı, eşekarıları tarafından sokulduktan sonra hızlanmaya başlayan sol bacağa; 1950'den sonra tavır değiştirmeleri ise cepteki basın kanunun etkisiyle yavaşlayan sol bacağa benzetilir.

Siyasi baskıların gazeteciler üzerindeki etkisinin anlatıldığı bir başka öykü de "Hürriyet Kahramanı"dır (1959). Kendisinden iş isteyen bir tanıdığına mektup yazarak kendisi ve bulacağı iş hakkında bilgi veren anlatıcı, köyden İstanbul'a geldiğinde başından geçenleri anlatır. Anlatıcı, çalışıp para kazanma umuduyla bir derginin kâğıtlarını matbaaya taşıma, idarehaneyi silip süpürme, gel git işlerine bakma görevini üstlenir. Bu sırada dergi "*fazladan muhalefetlik ettiğinden*", yazı işleri müdürü hapse girer. Derginin sahipleri kime rica etse, herkes "*Yapamam, Allah Korusun!*"[604] dediğinden dergiye yeni bir yazı işleri müdürü bulamazlar. Bu sırada maaşına zam isteyen anlatıcıya, eğer yazı işleri müdürü olmayı kabul ederse maaşına zam yapılacağını söylerler. Bu görevi kabul eden anlatıcı, bir süre sonra dergiye dava açıldığını öğrenir. Dergi sahiplerinin uyarısıyla yazı işleri müdürü gibi giyinip gözlük ve kravat takan anlatıcı mahkemede basın hürriyetinden bahseder. Her mahkemede hürriyetten bahseden anlatıcı, mahkemeyi izlemeye gelen halk ve gazeteciler arasında "hürriyet kahramanı" ilan edilir. Anlatıcının bu durumla ilgili sözleri, siyasi baskılara yönelik eleştiri içerir: "*Hörriyet gahramanı olıncak, hapse girmek de şart olduğundan, dördüncü mahkemeden sonra hapse girdim.*"

Hapse girip çıktıktan sonra yazı işleri müdürü olmak için yedekte beklediğini söyleyen anlatıcı, "*hapse girmek löbeti*"[605] başka bir yazı işleri müdüründe olduğundan, o hapse girdiğinde kendisinin nöbeti devralacağını söyler.

[604] Nesin, *Mahmut ile Nigâr,* s. 67.
[605] A. g. e., s. 70.

Anlatıcının mektubun başında, kendisinden odacılık, kapıcılık, kahvecilik gibi bir iş isteyen tanıdığına en çok yazı işleri müdürüne ihtiyaç olduğunu söylemesi, anlatılacakların konusu hakkında ipucu verir. Dergilerin yazı işleri müdürlerinin hapse girmesi, onlara ihtiyaç duyulacak kadar sık gerçekleşen bir durumdur. Basın üzerinde kurulan bu baskı, diğer insanların bu işten korkmalarına sebep olur. Bu nedenle öyküde yazı işleri müdürü olması rica edilen herkesin korkuyla cevap vermesi, uygulanan baskıyı yansıtması bakımından anlamlıdır.

Anlatıcı, dergicilik hakkında bilgisi olmayan, köyden yeni gelmiş biri olduğu halde onun yazı işleri müdürü olmasına ihtiyaç duyulur. Dergide anlatıcı dışındaki dört yazı işleri müdürünün de hapiste olması, dergi sahiplerini siyasi baskılar nedeniyle bu işi yapacak herhangi birini bulma zorunluluğuna iter. Basın üzerindeki iktidar baskısı öyküde, yazı işleri müdürlerinin nöbetleşe hapse girmeleriyle mizahlaştırılır. Anlatıcının hürriyet kahramanı olmanın hapse girmeyi gerektirdiğini söylemesi, özgürlüğü savunmanın bile hükümet tarafından tehdit olarak algılanıp, cezalandırılması gereken bir durum gibi görüldüğünü gösterir.

Aziz Nesin'in Sabahattin Ali'yle beraber *Markopaşa* dergisini çıkarırken siyasi baskılar yaşamaları, öyküde anlatılanların realitedeki yerini gösterir. *Markopaşa* dergisinin altmış bin basılıp satıldığının söylendiği bir dönemde dergilerdeki mizahi eleştiriler on bir hafta sonra[606] hükümetin dikkatini çeker ve dergiye dava açılır. 1946 ve 1950 arasında pek çok kez kapatılan derginin, her defasında ismi değiştirilerek yeniden yayın hayatına başlatılır. Bu süre içinde Sabahattin Ali ve Aziz Nesin pek çok kez yargılanıp hapse mahkûm edilir. Hatta Sabahattin Ali'nin Bulgaristan'a giderken öldürülmesine sebep olan süreç, dergi dolayısıyla yargılanmasıyla hızlanır. Bu nedenle öyküde basın üzerindeki baskının yazı işleri müdürlerine yansıması, Nesin'in başından geçenlerle birebir örtüşerek baskıcı yönetime karşı eleştiri haline gelir.

"Pazarlık" (1957) öyküsündeki birinci kişi anlatıcının sözleri de dönemin siyasi ve sosyal olaylarına karşı eleştiri olarak kabul edilebilir. Sağ kolu sürekli omuz başından çıkan anlatıcı, geçimini yazarak sağladığından kolunun çıkmasından

[606] Memet Fuat, "Aziz Nesin'i Düşünürken", *Adam Sanat,* Ağustos 1995, S: 117, s. 5-6.

korkmaktadır. "*Günümüzün olayları öyle sinirlendirici ki, duygulu bir yazar bu olaylar karşısında elindeki kalemini hırsla masaya çarpmadan yapamaz.*"[607] diyen anlatıcı, kolunun çıkmasından duyduğu korkuyu dile getirir.

Anlatıcının sözleri, dönemin sosyal olaylarına yönelik bir eleştiri içeriyor olsa da Nesin'in her eleştirisi, dönemin iktidar partisinin siyasal düzeniyle ilişkili olarak dile getirildiğinden, siyasi olaylara yönelik eleştiri olarak da kabul edilebilir. Dönemin olaylarını sinirlendirici bulan yazar, bu olaylar karşısında verilebilecek tepkiyi açıkça dile getirir. "Duygulu" yazarların dönemin olaylarına sinirlenerek "hırsla" tepki vermesi, çaresizlik olarak düşünülebilir. Bir yazarın bu kadar öfkelenmesi, ancak gerçekleşmesi düşünülemeyecek olaylar gerçekleştiğinde mümkün olabilir. Dolayısıyla öyküdeki anlatıcının kolunu yerinden çıkaracak kadar sinirlenmekten korkması, dönemin siyasal ve sosyal olaylarının bu derece sinirlenmeyi mümkün kıldığını gösterir.

Ölmüş Eşek kitabının "İlk Mektup"u (1957) da siyasi eleştiri içeren öykülerdendir. Yol kenarında ölmüş olan Ölmüş Eşek için gelen polis, onun kim olduğunu anlamak için ceplerini karıştırır. Kimliği bulunmayan Ölmüş Eşek'in cebinden Fatihli kıza ve Bursalı öğretmene yazdığı aşk şiirleri çıkar. Polisin Ölmüş Eşek'i öldüğü yerde bırakıp şiirleri alması üzerine biri ona neden böyle yaptığını sorar. Bunun üzerine polis, şiirlerin şifre gibi içinden çıkılmaz, karışık şeyler olduğunu söyledikten sonra, "*Onun için ençok şiir okuyan bizde siyasi polislerdir. Belki bu şiirlerde bir suç bulunur diye incelemeleri için siyasi şubeye götürüyorum.*"[608] der.

İktidar partileri, kendi politikalarını desteklemeyen, muhalif düşünceler taşıyan herkesi denetim altına almak için polisleri kullanır. Her iktidara uyum sağlayan polis teşkilatı genel olarak, iktidarın kendisine karşı risk olarak gördüğü kesimler üzerinde baskı kurar. Siyasi polislerin görevi, bu farklı görüşleri dile getirenleri bulup, onları çeşitli yöntemlerle susturmaktır. Öyküdeki polisin tavrı da aynı baskıcı tutumla ortaya çıktığı için eleştirilir. Polis öncelikle, ölmüş bir insanla ilgilenmek yerine, o

[607] Nesin, *Kazan Töreni,* s. 151.
[608] Nesin, *Ölmüş Eşek,* s. 11.

insanın siyasi kimliğinin taşıdığı olası bir muhalif görüşü önemsediği için eleştirilir. Polislerin muhalif görüşleri baskı altına almaya, insan hayatından daha çok önem vermeleri, iktidara gelen partilerin muhalefet konusunda izledikleri politikalardan kaynaklanır.

Öyküdeki polisin muhalefet konusundaki tavrı, her şeyden şüphelenecek boyutta gelişir. Ölmüş Eşek'in cebinden çıkan aşk şiirlerini siyasi polise götüren polis, şiirlerin anlaşılmazlığından dolayı onları birer şifreye benzeterek korkusunu dile getirir. Polislerdeki bu şüphe, iktidarın sanatçılar üzerindeki baskısını yansıtır. Sanatı ve sanatçıyı kendi kalıcılıkları için tehdit olarak gören iktidarlar, onları kendi hâkimiyeti altında tutarak denetlemeyi arzular. Denetleyemediğini düşündüğü noktada polisleri aracılığıyla sanatçılar üzerinde baskı oluşturur. Öyküde, iktidarın sanata bakışının polisler üzerindeki etkisi aracılığıyla sanattan korkulması ve bu sebeple baskı kurulması eleştirilir.

İktidarın baskıcı politikalarının yol açtığı sonuçların ele alındığı öykülerden biri de "Eski Roma'da Yaşayan Biri"dir (1958). Ülkenin zenginlerinden ve iktidar partisinin üyelerinden biri olan Beberius, eve geldiğinde oğlu Kabakius'u tutuklamak için gelen askerleri görür. Kabakius'un tutuklanma sebebi, yazdığı şiirin mısralarından birinde "*Roma'ya giden yollar kapalı*" demiş olmasıdır. Lağım çukurları kazıldığı için yolların kapalı olduğunu söyleyen Beberius, oğlunun doğru söylediğini, bunun bir tutuklanma sebebi olamayacağını söyler. Bunun üzerine tutuklamaya gelen askerlerden biri, "*Herkesin bildiği gerçekleri açıkça söylemek bazen suç olur.*" diyerek Roma'nın cumhuriyetle yönetildiğini herkes bildiği halde "'*Roma bir cumhuriyettir!*'"[609] dediği için öldürülen Mercimekius'u hatırlatır.

Aziz Nesin'in bu kitaptaki öykülerini, dönemin baskıcı politikalarından zarar görmemek için masal unsurlarıyla yazması da dönemin siyasi olaylarının etkileri içinde değerlendirilebilecek bir durumdur. Yazarın bu yolu deneyerek öykülerini yazması, öyküde yazdığı şiirden dolayı tutuklanan Kabakius'un başına gelenlerle anlaşılır bir hâl kazanır. Kabakius'un basit bir gerçeği dile getirdiği için tutuklanması, realiteyle bağlantılı olarak değerlendirilebilir. Herkesin bildiği ancak

[609] Nesin, *Memleketin Birinde,* s. 31.

dile getirmekten çekindiği gerçekleri söyleyen sanatçılar, iktidarın baskısı altındadır. Bu durum, öyküdeki askerin sözleriyle de açıklığa kavuşur. İktidar partilerinin duymaya katlanamadıkları ve "yalan" (ya da türevleri) olarak değerlendirdikleri söylemler tarihteki asıl gerçeklerdir. Bu gerçeklerin kendi iktidarlarını tehlikeye düşürmesinden korkan yönetimlerin baskı altına aldığı kişiler öncelikle sanatçılar olur. Bir önceki öyküde de görüldüğü gibi bu öyküde de öncelikli baskı, sanatçıya yönelik ortaya çıkar.

İktidarın baskısını dile getiren bölümler bulunan bir başka masalsı öykü de "Bayan Maymun"dur (1958). Bir hayvanat bahçesini dolaşan anlatıcı, bir maymun kafesinin önünde uzun süre kalır. Kafesteki tüm maymunlar çeşitli hareketler yaptıkları halde bir maymunun "*Rodin'in* '*Düşünen Adam*' *heykeli pozunda*" olması dikkatini çeker. Anlatıcı, kafesin önünden ayrılırken bu maymunun kendisini çağırmasıyla şaşırır. Anlatıcının, aslında insan olduğunu söyleyen maymuna neden kafeste olduğunu sorması üzerine maymun, kafese giren tek insanın kendisi olmadığını söyleyerek anlatıcıya daha önce hiç kafese girip girmediğini sorar. Bunun üzerine anlatıcının verdiği cevap baskıya yönelik eleştiri içerir: "*Sen bana bakma. Ben hem yazarım, hem de mizahçıyım. Böyle olunca arasıra* '*Aslan kafeste gerek*' *diye beni içeri alırlar.*"[610]

Anlatıcının sözleri, iktidar partisinin baskısına yönelik doğrudan eleştiri içerir. Öyküdeki "kafes" kelimesi, hapishaneyle benzerlik kurularak kullanılır. Anlatıcının hapse girmesindeki asıl etken yazar ve mizahçı olmasıdır. Mizahı, tüm sömüren mekanizmaların halk üzerindeki etkisini daha anlaşılır bir dille yansıtmak amacıyla kullanan Nesin, birçok kez bu amacı doğrultusundaki yazıları nedeniyle tutuklanıp yargılanır. Bu nedenle öyküdeki kurgunun, Nesin'in gerçek yaşamıyla ilişki içinde ele alındığını söylemek doğru olacaktır. Kendisinin, "*Aslan kafeste gerek*" denerek tutuklandığını söyleyen anlatıcı, kendisine ve iktidarın baskısına mizahi bir boyut katar. Yazar ve mizahçıların iktidara yönelik gerçekleri kurgusal bir dille ele alıp aktarmalarını kendileri için tehdit olarak algılayan iktidarlar, çeşitli sebeplerle bu kişileri hapse atarak, bu gerçeklerden ve tehditten kurtulmaya çalışırlar.

[610] Nesin, *Memleketin Birinde,* s. 94.

"Havadan Sudan" (1958) öyküsü de dönemin siyasi ortamına yönelik tespitler içerir. Öykünün birinci kişi anlatıcısının Sadi Bey adında, her sabah trende değilse de vapurda mutlaka karşılaşıp beraber yolculuk yaptığı, kendisinden on yaş büyük, "*ağırbaşlı*", "*terbiyeli*" bir arkadaşı vardır. Anlatıcı on beş gün kadar hastalanıp evde yattıktan sonra işe giderken yine bu arkadaşıyla karşılaşır. Ancak herkesin Sadi Bey'e havaların nasıl olduğunu sorup gülerek uzaklaştığını görür. Anlatıcının ona bunun sebebini sorması üzerine Sadi Bey, başına gelenleri anlatmaya başlar. Bir süre önce trende yanına oturan bir adamın kendisine havaların çok sıkıntılı olduğunu söyleyerek konuşma başlattığını söyler. Sadi Bey bu kişiye yanıt vermek istemese de adam ısrarla cevap beklediğinden "evet" diyerek onaylamak zorunda kalır. Adam konuşmayı havadan suya, sonra toprağa getirerek hükümetin yine dışarıdan buğday almaya mecbur kalacağını söyler. Giderek hükümetin politikalarını eleştirmeye başlayan adamın her seferinde Sadi Bey'den zorla onay beklemesi üzerine Sadi Bey onu onaylar. Tren Haydarpaşa'ya vardığında adamdan ayrıldığı için sevinen Sadi Bey vapura bineceği sırada polisler gelip onun karakola gelmesi gerektiğini söyler. Karakolda, trende yanında oturan adamı gören Sadi Bey, adamın kendisinden şikâyetçi olduğunu öğrenir. Adamın polislere, yolda hükümete karşı getirdiği her eleştiriyi Sadi Bey söylemiş gibi anlatması üzerine Sadi Bey, durumun tam tersi olduğunu söyler. Bunun üzerine adam, kendisinin Sadi Bey'in ağzını aramak için öyle davrandığını, onun da onayladığını belirtir. İkisi de ifadeleri alınıp mahkemeye sevk edildikten sonra dışarıda yalnız kaldıklarında Sadi Bey adama, kendisini neden şikâyet ettiğini sorar. Adam kendisini tutamadığı için hükümete karşı konuştuğunu ancak Sadi Bey "evet" derken gönüllü demediği için kendisini şikâyet etmesinden korkup ondan önce karakola şikâyete gittiğini söyler. Öykünün sonunda Sadi Bey'in anlatıcıya verdiği öğüt, döneme yönelik eleştiri içerir: "*Onun için aman dikkat et... Şimdi hiçkimse kendini tutamıyor. İçini dökecek birini arıyor.*"[611]

Sadi Bey'in başına gelenler, dönemin baskıcı politikalarının halk üzerinde yarattığı korkunun sonucudur. Ancak bu durumu anlayabilmek için öncelikle trende onunla konuşan adamın hükümeti eleştiren sözler söylerken kendisine engel olamaması üzerinde durmak gerekir. Bu nedenle Sadi Bey'in öykünün sonunda söylediği sözler önemlidir. Onun "şimdi" diyerek bahsettiği zaman dilimi, içinde

[611] Nesin, *Havadan Sudan,* s. 12.

yaşanılan dönemin maddi ve manevi sıkıntılarını kapsar. O dönemde kimsenin kendini tutamayıp herkesin şikâyet etmesi, halkın içinde bulunduğu sıkıntılı yaşam koşullarına daha fazla dayanamamasının sonucudur.

Sadi Beyle trende konuşan adam da bu tip sıkıntılardan bunaldığı için bunları dile getirme konusunda kendisine engel olamayan biridir. Ancak aynı kişinin şikâyet edilme korkusuyla polise gidip yalan söylemesi dönemin siyasi baskılarına yönelik tespitler içerir. Sadi Bey'in gönülsüz bir şekilde kendisini onaylamasını, onun iktidar yanlısı olmasına bağlayan adam, dönemin yarattığı siyasi ortam içinde insanların birbirlerine karşı tutumunu gösteren örneklerdendir. İktidar partisinin muhalif düşünceler karşısındaki baskısı, insanları birbirinden ayırarak toplumun bireyleri arasında güvensizliğe sebep olur. Muhalif düşüncelere sahip olduğu için başkaları tarafından ihbar edilme korkusu, öyküdeki adamın yalan söylemesine ve polise kadar gidip Sadi Bey'den şikâyetçi olmasına yol açar. Kişilere bu güvensizliği ve korkuyu aşılayan devlet yönetimindeki kişilerdir. Bu kişilerin tutum ve tavırları, dönemin siyasi ortamının belirleyicisi olurken, toplum yapısı üzerinde de olumsuz etkiler yaratır.

Siyasi baskının halk üzerindeki etkisine yönelik mizahi anlatım içeren bir başka öykü de "Uçuruma Gidiyoruz"dur (1958). Öykünün başkişisi, bütün gün geçim sıkıntısı, trafik gibi dertlerle uğraştıktan sonra bir kahveye gidip oturur. Yanında oturup gazete okuyan adamın, "*Yahu, memleket uçuruma gidiyor!*" diye bağırması üzerine adamı da kendisi gibi dertli sanan başkişi, ona derdini sorar. Adamın memlekette hakem kalmadığını, önceki günkü maçta hakemin taraftarlık ettiğini söylemesi üzerine başkişi kendisini kaybederek adama tokat atar. Bunun üzerine polise giden adam, başkişiden şikâyetçi olduğunu söyler. Başkişi başından geçenleri anlattıktan sonra komiser adamdan barışmalarını ister. Adamın barışmayacağını söylemesi üzerine sinirlenen komiser daktilo başında oturan polise, "'*Davalı, memleket uçuruma gidiyor, demiş olup memleketin yüksek menfaatlerine ve hükümetin manevi şahsiyetine...*'"[612] demesi üzerine adam, barışmayı kabul eder.

[612] Nesin, *Bay Düdük,* s. 15.

Yaşadığı maddi sıkıntıdan bunalan başkişinin kahvede kendisini kaybederek yanında oturan adama tokat atması, dönemin sosyal ortamı hakkında bilgiler içerir. Ancak siyasi ortama yönelik asıl tespit, karakola gittikleri zaman yapılır. Komiser, başkişiyle barışmak istemeyen adamı bu isteğinden vazgeçirecek etkeni bilir. Onun sinirlenerek daktilodaki memura kendinden emin bir şekilde yazdırdıkları, tehdit olarak değerlendirilebilir. Komiserin, adamın "hükümete hakaret" ettiğini söyleyerek bunu bir tehdit unsuru olarak kullanması önemlidir. Bu durum, hükümete karşı dile getirilen her şikâyetin ya da geliştirilen her olumsuz tavrın, kişilerin cezalandırılmasına sebep olduğunu gösterir. Hükümetin halk üzerindeki baskısını yansıtan bu sözler, mizahi bir kurgu içinde dile getirilmiş olsa da ciddi bir baskı ortamının varlığını gösterir.

27 Mayıs'tan önceki sıkıyönetim günlerinde yazılan "Mutlu Kedi" (1960) öyküsü de dönemin siyasi ortamına yönelik eleştiri içerir. Ünlü bir kadın sanatçının seramik sergisinde toplanan arkadaşlarının konuşmalarını anlatan birinci kişi anlatıcı, bir başka kadın sanatçının bir rüyasını anlattığını söyler. Sanatçının rüyasında bir adam, "'*Been!...*'"[613] diye bağırdıktan sonra herkesin durmasını söyler. Daha sonra oldukları yerde duran insanlardan bulundukları yerde kendi çevreleri etrafında bir daire çizmelerini ve bu dairenin dışına çıkmamalarını emreder. Uzun süre boyunca çizdikleri dairenin dışına çıkamayan insanlar bir süre sonra söylenmeye, şikâyet etmeye başlarlar. Herkes, birbirinden daire dışına çıkmalarını bekler. Dairenin dışına çıkacak ilk insanı arayan kişiler gecenin karanlığında bir kedi görürler. Bu kedi, sınır tanımadan dairelerin etrafında dolaşır. Bu kez insanlar, "*kedinin bu özgürlüğüne, bağımsızlığına imrenip, 'Ah, kedi olsaydık, kedi olsaydık...' demeye*" başlarlar. Ardından sıkıntıyla uyandığını söyleyen sanatçı arkadaşlarından bu rüyayı yorumlamalarını ister. Ancak "*oradakilerin hiçbiri bu rüyayı yorumlamaya yanaş*"maz. Sadece bir yazar, "*İnsanlar insanca davranış beceremezlerse, kedilerin mutluluğuna bile özenirler*" dedikten sonra bu rüyayı öyküleştirmek istediğini söyler. Yazarın, bunun sebebini soran sanatçıya verdiği cevap, arzulanan toplumsal değişim hakkındadır: "*Belki bu sizin rüyanızı okuyanlardan birisi, dairesinin dışına kendini*

[613] Nesin, *Ah Biz Eşekler,* s. 16.

atar da, 'birisi' dışarı çıkınca, öbürleri de belki kendilerine çizdikleri dairelerinden çıkarlar…"[614]

Öykünün başında söylenenler, anlatılan olayın hangi dönemde olabileceği ve dönemin siyasi ortamı hakkında bilgi verir. Demokrat Parti iktidarının baskıcı politikaları ve askeriye ile ilgili olumsuz görüşlerinden rahatsız olan ordu, 27 Mayıs 1960 yılında darbe yapar. Bu darbeden kısa bir süre önce Ankara ve İstanbul'daki üniversite öğrencilerinin muhalif gösteriler yapmaları üzerine üniversiteler kapatılır ve iki şehirde de sıkıyönetim ilan edilir. Öyküde bahsedilen sıkıyönetim dönemi, bu tarihlerdir. Hükümetin toplum üzerindeki baskısı, sanatçının rüyası aracılığıyla anlatılır. Sokaktaki kalabalığa etraflarına bir daire çizip bu dairenin dışına çıkmamalarını öneren kişi, hükümet yöneticileri olarak düşünülebilir. İnsanların çevrelerine çizilen daireler bu kişileri baskı altına alan yasaklamalardır. Bu yasakların daireyle ifade edilmesi, uygulanan baskının boyutunu göstermesi açısından önemlidir. İnsanların daire dışına çıkacak bir öncü beklemeleri gerçeklik içinde değerlendirilmelidir. Kendilerine uygulanan baskı sebebiyle korkan insanlar, diğerlerinden farklı hareket etmeye ve öncü olmaya cesaret edemezler. Bu durum yardımı başkalarından beklemelerine sebep olur. Rüyayı yorumlayan yazarın da dediği gibi, insanca davranmayı beceremeyen kişiler zamanla kedilere bile özenir hâle gelirler.

Öyküde anlatılan baskı döneminin rüya kurgusu içinde verilmesi iki farklı açıdan değerlendirilebilir. Kişilere uygulanan yasakların rüya "netliğinde" verilmesi, hükümetin toplum üzerindeki baskısının rüya olabilecek kadar gerçek dışı olduğunu gösterir. Bu durum Nesin açısından da değerlendirilebilir. Baskı döneminde yazılan muhalif bir düşünceyi açıkça dile getiremeyen yazar, rüya kurgusuna sığınır. Nesin'in bu düşünce doğrultusunda yazmış olma ihtimali de hükümetin yazarlar üzerindeki baskısını açıkça gösterir.

"Onyedinci Mektup"ta (1957) da dönemin siyasi karmaşasına yönelik eleştiri dile getirilir. Morgda yatan Ölmüş Eşek'e neden öldüğünü anlatan genç bir köylü, İstanbul'a gelip Taksim'de dinlenmek için bir banka oturduğunda ortalığın bir anda

[614] A. g. e., s. 21.

kalabalıklaşıp karıştığını söyler. Ellerinde sopalarla birbirlerine vuran, kaçan, kovalayan kalabalık içinden kızlı erkekli bir grup yanına gelerek kendisine "*nereden*" olduğunu sorar. Bunun üzerine ne diyeceğini bilemeyen genç köylü, Mesudiye'den olduğunu söyler. Genç köylünün bu cevabına, "*Nerde, ne yanda olduğunu bilmeyen alçak*"[615] diye bağıran kalabalık sopalarla ona vurmaya başlar.

Kendisini döven grubun başka tarafa doğru kaçmasından sonra toparlanıp ayağa kalkan genç köylünün etrafını bu sefer de başka bir grup sarar. Ona sağcı olup olmadığını soran gruptan dayak yememek için "*Sağcıyım Allahıma çok şükür*"[616] diyen genç köylü yine dövülür. Genç köylünün başına gelen bu olay tekrarlanarak birkaç kez devam eder.

Genç köylünün başına gelenler dönemin sağ-sol olaylarıyla ilgilidir. Öyküde sağ ve sol kavramlarının ne olduğunu bilmeyen bir köylünün yaşadıkları önemlidir. Bu kurguyla yazar, her iki tarafın görüşlerinden de haberi olmayan bir köylünün mağduriyetini dile getirir. Dolayısıyla öyküde konu edilen dönemde siyasi ortamda üç taraf ortaya çıkar: sağ, sol ve tarafsızlar.

Genç köylünün ilk dövülme sebebi, tarafsız olmasıdır. Ne tarafta olduğunu bilmeyen insanlar yüzünden ülkenin bu halde olduğunu düşünen sağ görüşlü grup, genç köylüyü döverek bu kızgınlığını gidermeye çalışır. Bu grubun ardından gelen kalabalık ise sağ görüşlü olduğunu söylediği için genç köylüyü döven sol görüşlü kişilerdir. Bu kişiler de sağcıların görüşlerine karşı olmanın öfkesini, genç köylüden çıkarırlar. Genç köylünün iki taraf arasında sürekli dövülmesiyle ortaya çıkan siyasi karmaşa köylünün sözleriyle şöyle tarif edilir: "*Birbirlerine öyle taş fırlatıyor, sopa sallıyorlar ki, sanırsın gerçek savaş var. Yere düşen yaralanan, bağıran ağlayan, yardım isteyip yalvaran… Yerlerin tozunu toprağını akan kanlar süpürüyor.*"[617] Dönemin siyasi ortamını yansıtan bu sözler, birbirine düşman olan iki tarafın yarattığı karmaşa hakkında bilgiler içerir.

[615] Nesin, *Ölmüş Eşek,* s. 111.
[616] A. g. e., s. 112.
[617] A. g. e., s. 110-111.

Dönemin siyasi olaylarını masalsı bir anlatımla eleştiren bir öykü de "Padişaha Giren Kazık"tır (1958). Ülkenin birinde bir gün, bir kişi, kendisine kazık girdiğini söyleyerek bağırmaya başlar. İlk başta bu sesi kimse önemsemese de bir süre sonra adamın sesi rahatsız edici bir hâl alır. Kentin düzeninden sorumlu olan kolcular ve subaşılar bu adamda görünen bir kazığın olmadığını söyleyerek onu yalancılıkla suçlayıp kentten uzakta bir yere mağaraya kapatırlar. Bir süre sonra kolcular ve subaşılar da kendilerine kazık girdiğinden şikâyet ederler. Onları kontrol eden kadı, görünen bir kazık olmadığını söyleyerek onların ayaklarına zincir vurdurup zindana kapatır. Aradan birkaç ay geçtikten sonra kadı da aynı şikâyetle bağırmaya başlar. Ülke halkı arasındaki bu durum, bulaşıcı bir hastalık gibi birbirini kontrol eden herkese bulaşmaya başlar. Kendisine kazık girdiğini söyleyenleri kontrol eden diğerleri, onların yalan söylediğini, padişah sayesinde kimseye kazık girmediğini, bu kişilerin bozguncu olduğunu söylese de zamanla herkes bu durumdan şikâyet eder. Öyküde, "*Gel zaman git zaman, hiçkimse, 'Kazık giriyor!' diye bağırmaz oldu. Artık kazığa alışmışlardı. Hiçbir ses çıkmadı. Her ne olduysa, ilk bağıranlara olmuştu.*"[618] sözleriyle dile getirilen bu durum, dönemin siyasi baskısını dile getirir. Günün birinde herkes gibi padişah da kendisine kazık girdiğini söyleyerek bağırmaya başlayınca çevresindekiler ona, zamanla bu duruma alışacağını söyler.

Öyküde kendisine kazık girdiğini söyleyerek bağıran ilk kişiyi kimsenin umursamaması, gerçeklikte halkın ortaya çıkan şikâyetlere karşı kayıtsız kalması olarak değerlendirilebilir. Bu bakımdan öyküdeki ilk eleştiri, halka yöneliktir. Kendisine kazık girmesinden şikâyetçi olan kişinin mağaraya kapatılması, aykırı düşünceler dile getiren kişilere karşı tahammülsüzlüğü yansıtır. Aynı şekilde bu kişinin çıkardığı sesin "*herkesi tedirgin et*"tiğinin[619] söylenmesi de bu tahammülsüzlüğün bahanelerindendir. Halkın, iktidara karşı gelen sesler karşısında tedirgin olması, yaşadıklarına ve gerçeklere yönelik farkındalık kazanmasını sağlayacağından iktidar ve iktidar koruyucuları bu durumu tehlike olarak görürler. Bu nedenle, öyküdeki karşı sesler çıkaran kişinin mağaraya kapatılması, gerçekte muhalif görüşleri savunanların hapsedilip cezalandırılması olarak değerlendirilebilir.

[618] Nesin, *Memleketin Birinde,* s. 26.
[619] A. g. e., s. 23.

Öyküdeki ülkede zamanla tüm halkın kendisine giren kazıktan rahatsız olması ancak buna rağmen herkesin padişahı suçlamamak için birbirlerinde suç bulup cezalandırılmasını istemesi, yine halka yönelik eleştiri içerir. Öyküdeki bu durum, dönemin siyasi ortamında iktidarın baskısından korkan kişilerin, şikâyetçi olsalar dahi düşüncelerini dile getirememeleri olarak değerlendirilebilir. Halk, iktidarın baskısı altında kendi görüşlerini dile getirememenin yanında, iktidarın destekçisi olduğunu göstermek adına birbirini suçlar. Öyküde de söylendiği gibi bir süre sonra kimsenin kazık girmesinden şikâyet edememesi, birbirleri üstündeki baskıları sebebiyledir. Toplum içindeki bireylerin birlik olmaktansa kendi çıkarları doğrultusunda hareket ederek kendilerini korumaları, öyküde eleştirilen bir tavırdır. Ancak toplumu bu duruma iten siyasi ortamı iktidar partisi yarattığı için asıl eleştiri iktidara yöneliktir. Öykünün sonunda padişahın da kendisine kazık girdiğinden şikâyet etmesi, iktidarın izlediği politikaların olumsuz sonuçlarına bir gün kendisinin de maruz kalması anlamına gelerek Nesin'in arzu ettiği bir sonuç olarak ortaya çıkar.

Polis Teşkilatı başlığı altında da incelenen "Sağcı mısın, Solcu musun?" (1959) öyküsü dönemin siyasi olaylarına yönelik de bilgiler içerir. Çalışmak için köyden İstanbul'a gelen başkişi, Taksim'de tanıdıklarının adresini ararken bir kalabalığın ortasında kalır. Önce bir grup sağcı tarafından dövülen başkişi daha sonra da solcular tarafından dövülür. Karakolu görüp kurtulduğunu düşünerek oraya sığınan başkişi bu sefer de kalabalık içinde solcu olduğunu söylediğini duyan bir polis tarafından dövülür. Polisler başkişinin gerçek kimliğini öğrenmek için ona Nâzım Hikmet'in kim olduğunu sorarlar. Onun kim olduğunu bilmeyen anlatıcı devlet büyüklerinden biri sanarak onunla ilgili övgülü sözler söyler. Bunun üzerine polisler onu daha çok döverler.

Öyküde geçen olay, *Ölmüş Eşek* kitabının "Onyedinci Mektup"uyla benzerlik gösterir. Bu bakımdan yazarın tekrara düştüğünü söylemek mümkündür. Ancak başka bir açıdan değerlendirildiğinde aynı konunun iki kez ele alınması, o konunun gerçek bir sorun olduğunu ortaya koyar. Dönemin siyasi ortamı sağ-sol olayları ekseninde şekillenir. Anlatıcının köyden gelmiş olması ve Taksim'de yaşadığı olayla "Onyedinci Mektup"takine benzer bir değerlendirme söz konusudur. Öyküyü diğer öykülerden ayıransa polislerin tutumudur. Dönemin siyasi ortamına yönelik asıl

eleştirinin yapıldığı bölümde polislerin genç köylüye davranışı, dönemin siyasi ortamını ortaya koyar. Polislerin başkişinin kimliğini tespit etmek için ona Nâzım Hikmet'le ilgili ne düşündüğünü sormaları, siyasi ayrılıklarının başlıca nedeni hakkında bilgi verir. Başkişinin sol dünya görüşünü benimseyen Nâzım Hikmet'in gerçekte kim olduğunu bilmediği halde devlet büyüğü sandığı için onu övmesiyle polisler tarafından daha çok dövülmesi, polislerin sağ dünya görüşünü benimsediğini gösterir. Dönemin siyasi çatışmaları, sığınma amacıyla karakola giren ve aslında hiçbir siyasi görüşten haberi olmayan genç bir köylüyü hırsla dövebilecek boyuttadır. Halkın bu iki görüş etrafında ikiye ayrılması, öyküde geçen dönemin siyasi ortamı hakkında tespitler içerirken iki tarafın da karşıt görüşlere karşı tahammülsüzlüğü ve birbirine düşman olması noktasında eleştirilir.

"Fantiko" (1960) da dönemin siyasi ortamına yönelik eleştiri getirilen masalsı bir öyküdür. Yazdığı yazılar hiçbir okuyucu tarafından önemsenmeyen ve her gün gazeteye yazı yetiştirmek zorunda olan bir yazar, bir süre düşündükten sonra *Fantiko* başlıklı bir yazı yazmaya karar verir. Fantikonun çok kötü bir şey olduğunu ve fantikocuların da kötü ve bozguncu insanlar olduğunu yazar. Ertesi gün herkes bu yazıyı konuşmaya başlar. Yazar bir gün her zaman gittiği bir meyhaneye gider. Meyhanenin sahibi yazardan borcunun en azından bir kısmını almak için ona rica eder. Bunun üzerine yazar orada bulunanlara meyhaneciyi gösterip onun bir fantikocu olduğunu, yakalanması gerektiğini söyler. Herkes meyhanecinin bir fantikocu olduğuna inanır. Yazarın bu tavrını birçok kişi benimser. Ev sahipleri evden çıkarmak istedikleri kiracıları; kiracılar da kira vermeden evinde oturmak istedikleri ev sahiplerini fantikocu olmakla suçlar. Zamanla insanlar fantikocu olmaktan korktuğundan herkes birbirini fantikoculukla suçlamaya başlar. En sonunda yazarın fantikocu dediklerinden biri asıl fantikocunun yazar olduğunu, fantikocuların, fantiko düşmanı gibi gözükenler olduğunu söyler. Yazar, ne söylerse söylesin kimseyi inandıramaz ve herkesin gözünde fantikocu olur.

Öyküde bahsedilen yazar, üstad olarak sunulur ancak kimsenin önemsemediği biri olduğu için yazılarını ilgi çekme amacıyla yazar. Yazarın "fantiko" diye bir şey uydurarak hoşlanmadığı kişileri fantikocu diye suçlaması, öykünün yazıldığı dönem içinde değerlendirilecek olursa, bazı yazarların sorunlu oldukları kişileri, "komünist"

olmakla suçlamasının simgeleştirilmesi olarak değerlendirilebilir. Bu durum Aziz Nesin'in kalem kavgalarına bakıldığında netlik kazanır. Peyami Safa'yla aralarında geçen kalem kavgalarında Nesin, Peyami Safa için yazdığı "Bay Safa III" başlıklı yazıda onun herkese "*çamur at*"masından bahseder. Nesin'e göre Peyami Safa, kıskandığı, sorun yaşadığı ya da hükümetin desteklemediği kişileri "komünist" olmakla suçlar. Safa'nın herkesi bu şekilde suçlaması, bir gün bu yaftanın kendisine dönmesine sebep olur. Nesin'in Safa'ya bu konuda söyledikleri, öyküde anlatılanlarla benzerlik taşır:

"*Havadis Gazetesinde Mümtaz Faik Fenik, komünistlerin her kılığa büründüğüne göre, sizin de komünist düşmanı görünerek, komünizm propagandası yaptığınızı söylemedi mi? İşte en sonunda, yıllarca başkalarına attığınız taşların altında kaldınız.*"[620]

Öykü, Nesin ve Safa arasında geçen bu tartışma doğrultusunda değerlendirilmelidir. Bir yazarın iftira atarken öncelikli amacının dikkat çekmek olması eleştiriyi öncelikle kişiselleştirir. Bu bakımdan yazarın "bencil"liğine yönelik eleştiri getirildiği söylenebilir. Ancak bu başlık altında önemli olan, bir yazarın dikkat çekmek için başkalarına neden "böyle" bir iftira attığıdır. Türkiye'de dönemin sosyal ve siyasal ortamı içinde "komünist"lik suç sayılan bir siyasi tercihtir. O dönemlerde Sovyet Rusya'da etkisini sürdüren bu görüş, Türk devlet adamları tarafından Türkiye'nin de bu birliğe katılabileceği korkusuyla kötülenir ve yasaklanır. Devletin ve toplumun bu hassasiyetini bilen bir yazar, kendi çıkarları doğrultusunda bu durumu kullanır. Yazarın kendisinden borcunu ödemesini isteyen meyhaneciyi fantikoculukla suçlamasının ardından hemen herkesin çıkar elde edebileceği kişileri fantikocu olarak göstermesi, kişilerin siyasi ortamdan kendi isteklerine göre yararlandıklarını gösterir. Toplum içinde kişilerin birbirini bu tarz siyasi zaaflarla suçlamaları alışkanlığı en sonunda bu kavramı ve suçlamayı yaratan yazara kadar sıçrayarak, bu durumun toplumsal bir hastalık boyutuna geldiğini gösterir.

[620] Nesin, "Bay Safa III", *Akşam*, 4 Ocak 1959.

Aziz Nesin'in öykülerinde anlatılanlarda ortaya çıkan siyasi olaylar genel olarak iktidarın baskıcı politikalarıdır. Halkın ve bir kısım aydınların umutla iktidara geçmesini bekledikleri DP, iktidarının ilerleyen dönemlerine muhalif olan herkese karşı baskısını giderek artırır. Özellikle basına ve yazarlara yönelik getirilen yasaklamalar, öykülerdeki konuların genelini oluşturur. DP döneminde sıkça gözlenen sağ-sol çatışmaları da öykülerde sıklıkla işlenen konulardandır. İktidarın izlediği politikalar, toplumun bilincini de belirler. Dolayısıyla iktidar tarafından benimsenen görüşler, yapılan uygulamalar toplumu ikiye ayırmanın yanında kişilerin birbirlerine karşı güvensizliğini de tetikler. Öykülerde tamamıyla iktidarın belirlediği siyasi ortama yönelik getirdiği eleştirilerle Nesin, *Mutlu Kedi* öyküsünün sonunda belirttiği gibi toplumun kendileri etrafına çizilen görünmez dairelerden kurtulmasını sağlamayı amaçlar.

4. BÜROKRASİ

Bürokrasinin birbirine karşıt iki tanımını yapmak mümkündür. Nuri Bilgin, Marx'ın bürokrasiyi, sınıflı bir toplumda, egemen sınıfların çıkarlarına hizmet eden ve mevcut düzeni meşrulaştıran bir aygıt olarak tanımladığını söyler. Weber'e göre ise bürokrasi, "*belirli bir organizasyon tipine işaret eder.*"[621] Weber, tam bürokratikleşmiş bir yönetimde "*doğruluk, hız, kesinlik, dosya bilgisi, süreklilik, gizlilik, birlik, tam bağımlılık, sürtüşmenin ve maddi ve kişisel maliyetlerin azaltılmasının*"[622] en yüksek oranda gözleneceğini söyler. Ele alınan bu iki tanım ve işlev bakımından Aziz Nesin'in Marx'ın görüşleri doğrultusunda bir bürokrasi anlayışını benimsediğini söylemek doğru olacaktır. Nesin, öykülerindeki bürokrasi işleyişini, Weber'in ideal bürokrasi tanımına ulaşamamış bir yapılanmanın Marx'ın tanımına uygun hareket etmesi yönüyle ele alır.

"Verem Olmak Lazım" (1957), bürokratik işleyişin ironik bir anlatımla ele alındığı bir öyküdür. Evlendikten sonra kış aylarını geçirmek için kömür almak isteyen birinci kişi anlatıcı, bu konu hakkında muhtarla görüşür. Muhtarın "*Kömür*

[621] Nuri Bilgin, *Sosyal Psikoloji Sözlüğü,* Bağlam Yayınları, 2. b., İstanbul, 2007, s. 69.
[622] Max Weber, *Sosyoloji Yazıları,* Deniz Yayınları, 12.b., İstanbul, 2008, s. 321.

Tevzi Müessesesine"[623] bir dilekçe yazması gerektiğini söylemesiyle anlatıcı, dilekçesini yazıp muhtarlıktan verilen kâğıdı doldurur. Kömür dağıtma yerine verilen kâğıt bir imzadan geçer, oradan başka bir imzaya gönderilir. Anlatıcının imza işlemleri bittikten sonra gittiği son memur kömür alamayacağını, çünkü sadece evinde romatizma hastası olanlara kömür verebildiklerini söyler.

Anlatıcı, arkadaşlarının ve akrabalarının yeni evli olduğu için kömür alamayacağını söylemelerine sinirlenir. Onlara karşı kızgınlığını, muhtardan aldığı dilekçeyi ve kâğıdı memurlar arasında imza için dolaştırırken bile dile getirir. Anlatıcının, halkın kömürü istediğinde "*şıp diye*" almak istediğini, bakkal dükkânında bile sıra beklendiğini, bu işlemlerin çok doğru olduğunu dile getirmesi, öykündeki eleştirinin ironik yapısını verir. Kış aylarını geçirmek için kömür almak zorunda olan anlatıcının uzun bürokratik işlemlerle uğraşması, ülkedeki bürokrasi düşkünlüğünü gösterir. Basit işlemlerle halledilebileceği halde dilekçelerin ve diğer belgelerin birkaç imzadan geçmesi, bürokrasinin yol açtığı zaman kaybıdır. Anlatıcıya, tüm işlemlerin sonunda kömür alamayacağının söylenmesi sebebiyle onun vakit kaybetmesi, ülkedeki yönetim anlayışına göre bürokrasinin toplum için değil, toplumun bürokrasi için var olduğunu ortaya koyar. Anlatıcının birçok işlemle uğraşmasını, "*Burada bu kadar memur var, onlar ne iş yapacak?*"[624] sözleriyle açıklaması, bürokrasinin işleyiş bozukluğunun ironik bir şekilde eleştirilmesidir. Kurumsal işlemlerin yürütülmesini kolaylaştırmak amacıyla işleyişini sürdürmesi gereken bürokrasinin, memurların çalışması gibi bir nedene bağlanması anlayıştaki bozukluğu gösterir. İnsanlara kolaylık sağlaması gerektiği halde zorluklara yol açan bu uygulamalar, yanlış bir algının sonucunda ortaya çıkmasıyla eleştirilir.

Bürokratik işleyiş "Yerli Mallar'dan Pazen Aldım" (1957) öyküsünde de eleştirilir. Ailesiyle birlikte Sümerbank'ın Yerli Mallar satış mağazalarından birine giren anlatıcı, içerideki sessizlikten dolayı nasıl alışveriş yapacağını düşünür. Anlatıcının içerideki çalışanları tasviri, işleyişin aksaklığına yönelik delil niteliğindedir. Kasada, tırnaklarını törpüleyen bir kız olduğunu söyleyen anlatıcı,

[623] Nesin, *Kazan Töreni,* s. 48.
[624] A. g. e., s. 48.

"*politika ileri gelenlerinin kılığında*"[625] bir adamın sobanın başında oturup kahve içtiğini, tezgâhın arkasındaki orta yaşlı bir adamın gazete okuduğunu, tezgâha dirseklerini dayamış bir gencin de polis cep romanı okuduğunu söyler. Bu sırada içeri giren başka müşteriler burada alışverişin nasıl yapıldığına dair konuşmaya başlarlar. Müşterilerden biri müdürlükten fiş, diğeri muhtarlıktan temiz kâğıdı alınmasını gerektiğini söyler. Bir başka müşteri de nüfus kâğıdıyla vesikalık resim yoksa alışveriş yapılamayacağını belirtir. Bunun üzerine birkaç çalışana alışveriş için ne yapması gerektiğini soran anlatıcı, Zühtü Bey'i bulması gerektiğini öğrenir. Zühtü Bey'i bulan anlatıcı, beğendikleri pazenin kalmamış olması ve bu sırada Zühtü Bey'in çabuk olmaları gerektiği konusundaki uyarısı üzerine onun beğenip ilk çıkardığı siyah pazenden almak zorunda kalır. Zühtü Bey kumaşı hazırladıktan sonra anlatıcıya bir kâğıt vererek karşı masaya gitmesini söyler. Anlatıcı, burada mühürlenen pembe kâğıdı yan masaya götürerek damgalatır. Bu kâğıt parçasını da vezneye götüren anlatıcıya buradaki memur, öğle paydosu olduğunu ve işlemi öğleden sonra halledeceğini söyler. Bunun üzerine ailesini eve gönderen anlatıcı, öğleden sonra aldığı pazenin parasını ödeyip eve döner. Ancak döndüğünde, pakette almak istedikleri pazen yerine bir tülbendin olduğunu gören anlatıcı, paketlerin karıştırıldığını anlar.

Anlatıcının Sümerbank'ın satış mağazasına ilk girdiği zamanki tasviri, kuruma yönelen eleştirinin temel nedenini oluşturur. Kurum çalışanlarının işleri dışında şeylerle ilgilenmeleri asıl işlerini, halka karşı bir sorumluluk duygusuyla değil, kendi maddi çıkarlarını koruma gerekliliğiyle yaptıklarını gösterir. Onların müşterilere karşı sert tavrı, kurumların kim ve ne için var olduğu noktasındaki sorgulamayı tekrar ortaya çıkarır.

Bürokratik işleyişe yönelik eleştiri ise anlatıcının pazen almak istemesiyle ortaya çıkar. Mağazaya gelen müşterilerin her biri alışveriş işleminin nasıl gerçekleşeceğiyle ilgili söyledikleri, bürokrasinin halk üzerindeki yansımasını gösterir. Halkın basit bir kumaş alım işleminin birçok belgeyle gerçekleşebileceğini düşünmesi, onların bu işleyişi benimsemeleriyle ilgilidir. Sonunda çalışanlardan birine ne yapması gerektiğini soran anlatıcıyla hiç ilgilenmeyen memurlar, el

[625] Nesin, *Deliler Boşandı,* s. 151.

işaretleri ve kısa cevaplarla Zühtü Bey'i gösterirler. Anlatıcının birkaç kişiyi gezerek Zühtü Bey'e ulaşması bürokratik işleyişin başlangıcıdır. Zühtü Bey'in baskısıyla istemedikleri bir pazen almak zorunda kalan anlatıcının, parasını verip pazeni almak yerine teker teker memurları dolaşması gerekir. Her memurun, imza, mühür gibi kısa süren basit işlemler yapmaları, basit bir işlemi çeşitli kollara ayırmanın sonucudur. Kısa sürede halledilebilecek bir işleminin öğle sonrasına kalması, ortaya çıkan zaman kaybını gösterir. Ayrıca veznedeki memurun bu konudaki tavrı da bürokrasinin memurlar tarafından algılanışındaki bozuklukla ilgilidir. Memur, çözüm üretmek yerine kendi çıkarları doğrultusunda hareket ederek sorun yaratır.

Öyküdeki bürokrasi eleştirisi, kurum eleştirisiyle iç içe işlenmiştir. Bir önceki öyküde olduğu gibi bu öyküde de kısa sürede gerçekleştirilebilecek işlemlerin, devlet kurumlarındaki bürokrasi sebebiyle saatler sürmesi eleştirilir.

Ölmüş Eşek kitabının "Onbirinci Mektup"unda (1957) da bürokrasi eleştirisi yapılır. Bir türlü "resmen" ölemediğini belirten Ölmüş Eşek, mektubu yazdığı Eşekarısı'nın kendisine, "'*Bu bizim ülkemizde* '*resmen*' *yaşamak da,* '*resmen*' *ölmek de zordur.*'"[626] dediğini duyar gibi olduğunu söyler. Ölmüş Eşek'in resmiyette ölmemesine yönelik asıl eleştiri ise "Onikinci Mektup"ta ele alınır. Öldükten sonra resmî işlemlerin çok uzun sürdüğünü söyleyen Ölmüş Eşek, morga henüz dört gün önce getirilmiş bir ölü adamın hademeler tarafından götürülmesiyle ilgili ölü bir kadının yaptığı yorumu anlatır. Sadece dört gün beklediği için adamın şanslı olduğunu söyleyen kadın, "*adamın belki tavsiye kartı*"nın[627] olabileceğini söyler. Kadının resmî işlemlerinin bir türlü tamamlanamamasının sebebi ise öldüğü gün askere çağırılmasıdır. Çocukları kadının altmış yedi yaşında bir kadın olduğunu ispat ederler ancak ölü olduğunu ispat etmek istemezler. Çünkü evlerinin kömür kâğıdı annelerinin üstünedir. Kadının öldüğü anlaşıldığı takdirde yeniden kömür belgesi çıkarmak zor olduğundan, çocukları artık kömür alamayacak ve kış aylarını soğukta geçirmek zorunda kalacaktır.

[626] Nesin, *Ölmüş Eşek,* s. 73.
[627] A. g. e., s. 77.

Ölmüş Eşek, adli tıbba gidemediği ve ölümü henüz onaylanmadığı için "resmen" ölememektedir. Resmiyet kavramıyla eleştirilen devlet bürokrasisi, Ölmüş Eşek'in arkadaşı Eşekarısı tarafından söylendiği varsayılan sözlerle de eleştirilir. Bu sözlerde "*bu bizim ülkemizde*" denilerek bir genelleme yoluyla eleştiri getirilir.

Bir sonraki öyküde ise öldükten sonraki bürokratik işlemlerin içeriğine yönelik bilgi verilir. Bir adamın dört gün içinde hademeler tarafından alınmasıyla onun tavsiye kartının olduğunun düşünülmesi, bürokrasinin yavaşlığını ortadan kaldıracak unsurun, tanıdık ilişkisi olduğunu ortaya koyar. Bu durum da yönetimdeki çarpıklığı ve yozlaşmayı gösterir.

Ölü kadının öldüğü gün askere çağırılmasından sonra yapılan işlemler, kurumlardaki gereksiz bürokrasinin eleştirilmesi için malzemedir. Çocuklarının kadının öldüğünü ispat etme zorunlulukları, kurumlarda ortaya çıkan belge işlemlerinden ve dolayısıyla bürokrasi uygulamasından kaynaklanır. Belgelerle uğraşmanın zorluğu, kadının öldüğünün ispatlanması durumunda, çocuklarının kömür kâğıdı çıkarmada zorlanacaklarıyla da ortaya konur.

Öyküde bürokrasi, yürütmedeki yavaşlığı ve gereksiz belge işlemlerine sebep olması bakımından eleştirilir. Ölmüş Eşek'in ve diğer ölülerin günlerce hastane morgunda yatmak zorunda kalmasıyla bu yavaşlık ortaya çıkar. Bürokrasinin ülkedeki işleyişinde ortaya çıkan aksaklıklar Ölmüş Eşek'in ve öyküdeki ölü kadının sözleri aracılığıyla yazar tarafından eleştirilmiş olur.

"Usulen" (1957) öyküsü de devlet kurumlarında ortaya çıkan bir yanlışlığın, birçok bürokrasi işlemleriyle çözümlenebilmesiyle ilgilidir. Öykünün birinci kişi anlatıcısı, arkadaşının evine misafirliğe gittiğinde asker giyimli yaşlı bir kadının evin içinde durmadan asker komuta eden emirler verdiğini görür. Arkadaşı bu kadının Güher Teyzesi olduğunu ama kendisine Güher Dayı denmesini istediğini söyler. Birkaç yıl önce eve bir polis gelerek Güher Yenoğlu'nun asker kaçağı olduğunu, askere gitmesi gerektiğini söyler. Aile şaşırarak Güher Teyzenin yetmiş dört yaşında bir kadın olduğunu söyleyince polis, "usulen" onun nüfus kâğıdının suretini çıkartıp karakola getirmeleri gerektiğini söyler. Aile bu işlemi gerçekleştirdikten birkaç gün

sonra eve bir komiser gelir ve Güher Teyzenin "usulen" askerlik şubesine kadar gitmesi gerektiğini söyler. Öykü boyunca Güher Teyze ve ailesi "usulen" denilen her işlemi gerçekleştirmiş olsa da bu işlemler, onun mahkemede usulen kadın olduğunu ispat etmesine kadar ulaşır. Usulen alınan heyet raporuyla kadın olduğu ispatlanan Güher Teyze mahkemede erkek olduğunu söyler. Mahkeme onun kadın olduğuna karar verdikten sonra tüm bu işlemler tamamlansa da Güher Teyze o zamandan beri erkek gibi davranır.

Bir önceki öyküde olduğu gibi Güher Teyze'nin de kayıtlardaki yanlışlıktan ötürü genç bir erkek sanılarak askere çağırılmasıyla uzun süren ispat işlemleri başlamış olur. Öyküde Güher Teyze'nin görüştüğü her devlet görevlisinin işlemleri "usulen" yapması gerektiğini söylemesi, anlatıcının arkadaşı tarafından şu şekilde yorumlanır: "*Söylenişten öyle anlıyorduk ki, herhangi bişey* '*usulen*' *oldu mu,* '*aldırma, boş ver, hiçbişey gerekmez, hiçbir sorumluluğu yoktur, ama yine de yapılır*' *anlamına geliyordu.*"[628] Öyküdeki "usulen" tanımı bürokrasinin yarattığı işlemlerin gereksizliğine yapılan bir vurgudur. Devlet görevlileri bu işlemlerin gereksizliğini bildikleri halde kurumlar içindeki bürokrasi bunları gerektirir. Yaşlı bir kadın olduğu herkes tarafından görülüp anlaşılan Güher Teyze'nin yine de bunu ispat etmek zorunda kalması, kurumlar içindeki işlemlerin gereksizliğine yapılan eleştiridir. Bu işlemlerin çokluğu ve gereksizliği, olayların sonunda Güher Teyze'nin aklını yitirmesine yol açmasıyla eleştirilir.

Devlet kurumlarında ortaya çıkan yanlışlıkların ispatıyla ilgili bir başka öykü de "Yanlış Adam"dır (1958). Yanlışlıkla evlenen bir anne babanın oğlu olan Çetin, okul hayatında da sınav kâğıtlarının ve numaraların yanlışlıkla karışması yüzünden sınıfta kalıp liseyi bitirememiştir. Askere gidip döndükten bir süre sonra yeniden askere çağırılan Çetin'in ilk askerliğini, nüfus kütüğüne yanlışlıkla erkek olarak yazılan kız kardeşi yerine yaptığı anlaşılır. Yanlışlıkla askerlik yaptığını ve kız kardeşinin erkek değil, kız olduğunu ispat etmek o kadar uzun sürmüştür ki Çetin, ikinci askerliğini yapıp bitirmiştir.

[628] Nesin, *Hangi Parti Kazanacak,* s. 16.

Askerlikle ilgili bir yanlışlığın ortaya çıktığı öykünün bu bölümünde de kuruma ispat için harcanan zaman üzerinde durulmuştur. Kız kardeşinin nüfus kayıtlarına yanlış geçirildiğinin ispatı, Çetin'in ikinci kez gittiği askerliği bitirmesi kadar uzun sürer. Diğer öykülerde daha ayrıntılı işlenen bu bürokratik süreç, kişilerin hayatlarına olumsuz yönde müdahale etmesi bakımından eleştirilir.

"Yeşil Şapkanın Evrakı" (1958) öyküsü de bürokratik işleyişe yönelik eleştiri içerir. Bakanlık binasının önünde karşılaşan iki arkadaştan kahverengi paltolu olan diğerini evine davet eder. Diğeri, bakanlık binasında imzadan çıkmış bir evrakı almak için içeri giren arkadaşını beklediğini, arkadaşı gelince beraber gitmeyi önerir. Kahverengi paltolu adam diğerine, arkadaşının paydos saatinden önce çıkamayacağını söyleyerek başından geçenleri anlatır. Kahverengi paltolu adam, bir gün bakanlık binasında çalışan kayınbiraderini ziyaret ettikten sonra oradan ayrılırken yeşil şapkasını unuttuğunu fark eder. Telaşla şapkasını almak için geri döndüğünde odacı onu Vicdani Bey denen birine yönlendirir. Bu adamın sekreteri şapkanın evrakını kayda gönderdiğini söyler ve ona evrakın suretini vererek adamı kayda gönderir. Kayıt memuru ise zabıt tutulması için daire müdürüne sevk edildiğini söyler. Kahverengi paltolu adam kayınbiraderiyle özel kalem müdürüne çıkar. Oraya gelen daire müdürü de şapkanın zabıt tutulduktan sonra İkinci Kısma havale edildiğini söyler. Kahverengi paltolu adam on gün kadar şapkayı almak için uğraştıktan sonra onu ambarda bulur. Ambar memuru onun kimliğini görmek ister. Kimliğini evde unutmuş olan kahverengi paltolu adam kayınbiraderinin de yardımıyla "*kendisinin kendi*" olduğunu ispat ettikten sonra şapkaya ulaşır. Ancak üzerine evrakları iğnelemekten şapka delik deşik olmuştur. Kahverengi paltolu adam bunları anlatırken paydos olur. Bu sırada daireden çıkan diğerinin arkadaşı, işinin ertesi güne kaldığını söyler.

Mizahi bir kurguyla devlet dairelerindeki bürokratik sürecin eleştirildiği öyküde bu süreç ayrıntılarıyla anlatılır. Kahverengi paltolu adamın arkadaşının imzası tamamlanmış bir evrakı almak için daireye giren arkadaşıyla ilgili kendinden emin bir tavırla paydostan önce gelmeyeceğini söylemesi, bilinen bir durumu ortaya koymak içindir. Kahverengi paltolu adam, diğerinin arkadaşı için "*Bikez resmî bir*

dairenin kapısından içeri girdi mi, girmedi mi?"[629] diye sorarak, kurumların içindeki işlemlerin uzunluğunu genelleştirir. Kendisinin, unuttuğu bir şapkasını almak için günlerce mücadele vermesi de gereksiz işlemlerin uzunluğunu gösterir. Kurumlardaki bürokratik işlemler, evrak sayısının çokluğuyla gereksiz bir hâl alır. Öyküde kahverengi paltolu adamın sonunda şapkasına ulaştığında onu delik deşik bulması da evrak çokluğunu gösterir.

Diğer öykülerde olduğu gibi bu öyküde de ispat işlemleri dolayısıyla çözüme ulaşmanın güçlüğü üzerinde durulur. Kahverengi paltolu adamın ambar memuruna, şapkanın kendisinin olduğunu ispat ettikten sonra kimliğini evde unuttuğu için "*kendisinin kendi*" olduğunu ispat etmeye çalışması mizahi bir anlatımın ürünüdür. Kurumlarda akıldan çok, ezberlenmiş bürokratik süreçlere dayanan çözüm yollarının insanlara vakit kaybettirmesi sebebiyle kurum içindeki bürokratik işlemler, "akıl dışı" olmasıyla eleştirilir.

Resmî kurumlar içindeki işleyişin eleştirildiği bir başka öykü de "Ajan OX-13"tür (1958). Birçok ülkede ajanlık yapmış olan ve bu süre içinde pek çok sabotaj yöneten OX-13, ülkesi tarafından Türkiye'ye gönderilir. Türkiye'de Richard Welling ismini kullanan ajan, önce Türkçeyi öğrenip daha sonra Türk bir kadınla evlenir ve ismini Reşat Veli olarak değiştirir. Ancak Reşat Veli, çevresindeki insanların iyiliği karşısında görevinden utanmaya başlar. Bunun için casusluk işleriyle uğraşan resmî bir daireye gidip her şeyi itiraf etmeye ve bundan sonra sadece ailesine bağlı biri olmaya karar verir. Kendisinin tutuklanacağını, herkesin büyük şaşkınlık yaşayacağını düşünerek daireye giden Reşat Veli, birinci katta bir memurun yanına giderek hangi ülkeden geldiğini de söyleyip casus olduğunu açıklar. Memur onu nazikçe karşılayıp kendilerinden ne istediğini sorduktan sonra onun kendilerinden iş istediğini düşünerek Reşat Veli'yi ikinci kattaki 338 numaralı odaya gönderir. Buradaki memur ona, ne gibi sabotaj işleri yaptığını sorduktan sonra patlatma işleriyle uğraştığını söyleyen Reşat Veli'ye, üçüncü katta koridorun sonundaki odaya gitmesini söyler. Üçüncü kattaki memur da köprü patlatma işi yaptığını söyleyen Reşat Veli'yi dördüncü kata gönderir. Buradaki memur da demir köprü patlatma işlerine beşinci kattaki 601 numaralı odanın baktığını söyler. Bu odaya giden Reşat

[629] Nesin, *Bay Düdük,* s. 66.

Veli, memurun "*fitille ateşleme işlerine bakan kısımla, elektrik kablosuyla ateşleme işlerine bakan kıs(mın) ayrı*"[630] olduğunu söylemesiyle birinci kattaki memura yönlendirilir. Buradaki memur ise Reşat Veli'ye, paydos saati geldiği için ertesi gün daha erken bir saatte gelmesini söyler.

Bu öyküdeki eleştiri de mizahi bir kurguyla ele alınmıştır. Devlet daireleri içindeki uzun bürokratik işlemler, casusluk yapan Reşat Veli aracılığıyla aktarılır. Ajan olduğunu itiraf etmek için her şeyi göze alarak daireye giden Reşat Veli'yi her memurun başka bir memura yollaması, sınıflara ayrılan bürokratik işlemlerin fazlalığından kaynaklanır. Bu bürokratik sınıflandırma memurların, kendi sorumluluğu dışında olana müdahale etmemelerine neden olur. Bu bakımdan Reşat Veli, ilgilendiği asıl alanla ilgili sürekli başka memurlara yönlendirilir.

Casusluk işleriyle uğraşan resmî dairede sabotaj işleminin, nerede ve nasıl yapıldığına göre ayrılmış olması, öykünün mizahi yönüdür. Reşat Veli'nin en son girdiği odada köprülerin neyle patlatıldığına göre kısımlara ayrıldığının söylenmesi de mizahi yönü kuvvetlendirir. Reşat Veli'nin son girdiği odada mesai saati bittiği için işinin ertesi güne kaldığının söylenmesi, memurların bürokrasiye bağlılıklarını gösterir. Kurum içindeki bürokrasiye bağlılığın akıl dışı uygulamalara sebep olması, mizahi bir kurguyla eleştirilmiş olur.

Devlet dairelerindeki sürekli başka memura yönlendirmenin anlatıldığı bir başka öykü de "Kim Kimin Yanında" (1959) öyküsüdür. Devletten alacağı olan anlatıcı, bu paranın peşinden koşarken iki yıl geçtiğini söyler. "*Devletle işi olmanın bir iyiliği de, insan ömrünün nasıl geçtiğini hiç anlayamıyor. Masadan masaya, daireden daireye, kapıdan kapıya gidip gelirken, bir de bakmışsın, yıllar gelip geçmiş.*"[631] diyen anlatıcı, yaşadıklarının özetini verir. Son kâğıda son imzayı attırıp parayı alacak olan anlatıcı, "*ilişik raporunun özel dosya numarasını yazma*"mış[632] olmaları üzerine numarayı almak için bir saatlik yol gider. Ancak gittiği dairedeki memuru yerinde bulamadığı için başka odaya yönlendirilir. Burada aradığı kişinin İkinci Kısımda Ayten Hanım'ın yanında olduğu söylenir. Ayten Hanım ise Şef'in yanındadır. Bu

[630] Nesin, *Nazik Alet,* s. 19.
[631] Nesin, *Kördöğüşü,* s. 54-55.
[632] A. g. e., s. 55.

yönlendirmelerle futbol maçı izlemek için stadyuma gittiği söylenen Müdür Bey'i bulmak için stadyuma kadar giden anlatıcı, sonunda kendini kaybedip sövüp saydığı için mahkemeye verilir.

Önceki öykülerde olduğu gibi bu öyküde de basit bir işlem için uzun zaman harcanmasından yakınılır. Anlatıcının, devlet dairesinde işi olanın ömrün nasıl geçtiğini anlamadığını söylemesi, kurumlardaki bürokratik işlemlerin uzunluğunu en iyi anlatan sözlerdir. Devletten alacağı olan iki bin lirayı almak için iki yılını harcadığını söyleyen anlatıcı, tüm işlemlerin tamamlandığı sırada basit bir dosya numarası eksikliğinden dolayı bütün gününü harcar. Anlatıcı, aradığı kişilerin bir başkasının yanında olduğunun söylenmesiyle defterine bu kişileri not almaya başlar. Bu durumu zincirin halkalarından birini kaybetmemekle açıklayan anlatıcının daire içindeki bu durumu doğal karşılanır. Anlatıcının dairede karşılaştığı halktan kişilerin de birilerini bulmak için tüm odaları dolaşıyor olmaları, kurum içinde yaşanan bu durumun herkes tarafından benimsendiğini gösterir. Anlatıcının, dairede her aradığı kişinin bir başkasının yanında olduğunun söylenmesiyle stadyuma kadar gitmesi, anlatılanların abartı yoluyla mizahi yönünü kuvvetlendirir.

Devlet dairelerinde basit işlemler için uzun zaman harcanması etrafında oluşan öykülerde, halkın bu durum karşısındaki mağduriyeti yoluyla eleştiri yapılır. "Kırtasiyecilik" yönüyle eleştirilen bürokratik işlemler, kişilerin gereksiz belge işlemleriyle zaman kaybetmeleri yönünden eleştirilir. Kendine güvensiz kurum işletmeciliği sonucunda ortaya çıkan ayrıntılı belge işleri, sorunların geç çözülmesine ve sistemin yavaş yürümesine sebep olur.

Öykülerde kurumlardaki bürokrasinin eleştirildiği bir başka neden de aşırı sınıflandırmalardır. Mizahi anlatımlarla dile getirilen bu sınıflandırmalar, kurumlarda her bir işlemin başka birinin sorumluluğunda olmasıyla ortaya çıkar. Kurum çalışanlarının kendi sorumluluğu dışındaki alanlarla ilgilenmemeleri, öykülerde kişilerin mağduriyetine sebep olur. Bu bakımdan bürokrasinin Türkiye'deki kurumlardaki yapısı, Weber'in bürokrasinin işlevsel tanımına uymaz. Nesin, kurumlardaki bürokrasiyi işlevsellikten çok sorun yaratması bakımından ele alır ve eleştirisini bu doğrultuda dile getirir.

5. EĞİTİM SİSTEMİ

Osmanlı Devletinin son dönemlerinde başlayan hızlı değişim rüzgârı, birçok kurumu olduğu gibi eğitimi de etkiler. 19. yüzyılın ortalarına kadar devletten bağımsız olan eğitim öğretim faaliyetleri, Batılılaşma politikalarıyla birlikte "kısmen" devletin kontrolünde devam eder. Ancak bu kontrol mekanizması eğitim öğretimde ortaya çıkan farklılıkları engelleyemez. Yabancı okullar, dini eğitim veren ve bilimsel eğitim veren okullar gibi pek çok farklı kurumla ilerleyen eğitim sistemi, Cumhuriyet'in ilanından kısa bir süre sonra 3 Mart 1924 yılında ilan edilen Tevhid-i Tedrisat kanunuyla bir çatı etrafında toplanır. Eğitim ve öğretimde birliği esas alan bu kanunla birlikte eğitim sisteminde köklü değişiklikler görülür.

Aziz Nesin öykülerinde, eğitim ve öğretimdeki bu karmaşadan yeni eğitim sisteminin uygulandığı yıllara kadar, her dönemin eğitim sorunları işlenir. Öğretmenlerin ve öğrencilerin yaşadığı sorunlarla yansıtılan sisteme yönelik bozukluklar, temel aksaklıklardan yola çıkılarak eleştirilir.

Eğitim sistemine yönelik tespitlerin öğrenciler aracılığıyla verildiği bir öykü, "Hamamcı Mehmet Ağa"dır (1957). Yatılı bir okulda öğrenim görmüş olan birinci kişi anlatıcı, anıları aracılığıyla tespitler dile getirir. Okullarında her öğrencinin sırayla mutfak nöbeti tuttuğunu söyleyen anlatıcı, birkaç kişiden başka nöbet sırasının kimseye gelmediğini söyler. Öğrenciler, bir karavana tatlıyla birbirlerinin nöbetini satın alırlar. Anlatıcıya da sık sık börekler, tatlılar gelmektedir. Sınıfın en çalışkanı olan anlatıcı, arkadaşlarına verdiği kopyaların karşılığında bu yiyecekleri alır. Anlatıcı, mutfak nöbetlerinin öğrencilere olan faydasını eleştirel sözlerle dile getirir: "*Mutfak nöbeti tutarak gerçekten de hayat bilgisi alırdık, hayatta başkalarının hakkını yeme bilgisi...*"[633]

Anlatıcının anıları aracılığıyla yatılı bir okuldaki eğitim sistemi eleştirilir. Mutfak nöbeti tutmak öğrenciler arasında istenilen bir durumdur. Bu yüzden kurallara göre sırayla her öğrencinin tutması gereken nöbetler, rüşvet aracılığıyla satın alınır. Anlatıcı, bu nöbetlerin "hayat bilgilerini" arttırma amacıyla verildiğini

[633] Nesin, *Toros Canavarı,* s. 145.

söyleyerek okuldaki eğitim sistemiyle ilgili eleştirel bir tutum geliştirir. Mutfak nöbetleri de eğitim sisteminin bir parçasıdır. Yatılı bir okulda uygulanan bu sistem aracılığıyla öğrencilere farklı bilgiler aşılanmak istense de öğrenciler, rüşvet yoluyla istediklerini elde etmeyi öğrenirler. Bu bakımdan anlatıcının hayat bilgisiyle ilgili sözleri anlamlıdır. Bu sistemi, kendi çıkarlarına göre yönlendirmenin yolunu bulan öğrenciler, rüşvet olarak birbirlerine verdikleri tatlılarla başkalarının hakkını yemiş olurlar. İyi niyetli bir yaklaşımla düzenlenmiş olan bir eğitim sistemi çocukları olumsuz etkileyerek sorunlara sebep olur.

"Tanıştığımıza Çok Memnun Oldum" (1959) öyküsünde ise belli bir eğitim sisteminin olmamasından yakınılır. Uzun yıllar öğretmenlik yapmış olan Şâzi Bey, yanındaki Ulvi Bey'e ülkede tedrisat sistemi olmadığını söyleyerek bu durumun yarattığı sonuçları açıklar:

"*Onun içindir ki, biri gelir, liseleri oniki sınıfa çıkarır. Başkası gelir onbire indirir. Biri gelir, her sene beş imtihan kor, başkası gelir, 'Bir imtihan yeter,' der. Birisi, 'Vatan evlatlarını sınıfta döndürmeyin, yazıktır,' der. Öbürü gelir, 'Bize adam lazım, adam... İşi sıkı tutun. Her sene bir adam yetişse yeter, çok bile,' der.*"[634]

Şâzi Bey eğitim sisteminin olmamasını öğretmenlik yıllarından örneklerle açıklar. Bir gün derse müfettiş geleceğini duyan Şâzi Bey, öğrencilerini iyi yetiştirdiğini düşünerek kendisine güvenmektedir. Müfettiş sınıfa geldiğinde onu takdir etmek yerine sınıfında kuşlar olmadığı için azarlar. Müfettişin bu tavrı, eğitim kurumlarının yönetiminden kaynaklanır. Maarif Vekâleti o zamanki tedrisat sistemini beğenmeyerek bir süre önce bu müfettişi gözlem yapmak üzere Fransa'ya yollamıştır. Müfettişin gözlemlediği Fransız öğretmen, kuşlara özel ilgisi olduğundan öğrencilerinin kuşlar ve kümes hayvanlarıyla eğitilmesini sağlar. Vekâletin okullara gönderdiği müfettişin raporunda okullarda kuş kafesleri olduğundan, aynı yöntemin bizim eğitim sistemimiz için de kullanılması gerektiğinden bahsedilir. Bunun üzerine öğrencilerine kuşlar yakalatan, okulda kafesler ve kümesler kurduran Şâzi Bey, başka bir müfettiş tarafından teftiş edildiğinde sınıfı çiftliğe çevirdiği gerekçesiyle azar işitir. Bu gelen müfettiş ise gözlem için Almanya'ya gitmiştir. Okullarda

[634] Nesin, *Kördöğüşü,* s. 18.

marangozhane, demirhane gibi atölyeler kurulması gerektiğini söyleyen müfettiş, öğrencilerin pratik hayata alıştırılmaları gerektiğini söyler. Bir süre sonra gelen başka bir müfettiş ise gözlem için İtalya'ya gitmiştir. Orada her öğrencinin kelebek, pul, bayrak kartı gibi koleksiyonları olduğunu söyleyen müfettiş, aynısını kendi ülkesinin okullarında da görmek ister. Şâzi Bey, bu örneklerden yola çıkarak ülkede eğitim sistemi olmadığını kanıtlamış olur.

Öyküde eğitim sistemiyle ilgili önemli olan ilk nokta, yönetime gelen hiçbir Maarif Vekili'nin eğitim sisteminden memnun olmamasıdır. Okula her defasında başka bir sistemi savunan müfettişin gelmesi, bu durumun sonucudur. Belli bir eğitim sisteminin olmaması yönetimleri, Batılı ülkelerin sistemlerini gözlemleyip uygulama yoluna yönlendirir. Ancak yönetimin bu konuda yaptığı en önemli hata, elde edilen gözlem raporlarını aynı şekliyle okullara gönderip onlardan uygulama beklemeleridir. Öyküde okula gelen ve öğretmenlerden kuş yetiştirmelerini isteyen müfettişle bu durum eleştirilir. Müdür, okulun bulunduğu bölgenin soğuk iklim koşullarına sahip olduğunu belirterek kuş yetiştirmenin zor olduğunu söylese de müfettiş, aksi bir görüşü kabul etmez. Müfettişin bu tavrı, Batı'dan öğrenilmiş bir sistemi sorgulamadan uygulamaya çalışmalarının sonucudur. Yönetimler, edinilen gözlemleri ülke şartlarına göre değiştirip uygulamak yerine gözlem raporlarını hiç değiştirmeden okullara göndererek ülkede belli bir eğitim sisteminin olmama sebebini ortaya koyarlar. Öyküde müfettişlerin sık sık Batı'ya gözlem yapmak için gitmiş olmaları ve gözlemledikleri eğitim sistemleriyle ilgili bilgilerin farklılığı yoluyla, belli bir eğitim sisteminin olmaması, abartı ve mizah unsurlarıyla eleştirilir.

Eğitim sisteminde ortaya çıkan sorunlarla ilgili bir eleştiri de "İnkılap Var" (1959) öyküsünde getirilir. Öykünün anlatıcısı, okulu olmayan bir köye yanlışlıkla gönderildiğini söyler. Köylülerin bu hatanın öğretmenden kaynaklandığını düşünerek okulsuz köye öğretmen geldiği için kendisiyle alay ettiklerini söyleyen anlatıcının bu yanlışlıkla ilgili söyledikleri, eğitim sistemine yönelik bir tespit içerir: "*Şimdi okulu olan o köy öğretmen bekliyor, öğretmeni olan bu köy de okul bekliyor.*"[635]

[635] A. g. e., s. 25.

Ülkenin belli bir eğitim sistemi olmamasıyla birlikte bu hizmet, ülkenin her bölgesine sağlanamadığı için de sorunlar yaşanır. Okulsuz ve öğretmensiz kalan bölgeler genellikle köyler veya daha küçük yerleşim alanlarıdır. Yönetimler maddi kaynak yetersizliği ve izlenen politikalar dolayısıyla "görünmeyen" yerlere karşı hizmette yetersiz kalırlar. Bu yetersizliğin birkaç nesli etkileyecek bir eksiklik olması, eğitimi diğer pek çok şeyden daha önemli kılar. Anlatıcının okulu olmayan bir köye atanmış olması, eğitim kurumlarının yönetimine yönelik eleştiri getirilmesine sebep olur. Kurumların "yanlışlıkla" işledikleri eylemler, daha büyük sonuçlara neden olur. Aynı zamanda bu yanlışlık, kurumların işlerine gösterdikleri ciddiyeti de ortaya koyar. Köylülerin anlatıcıyla alay etmesi, yapılan bir yanlışlığın halk tarafından algılanışını gösterir. Öyküdeki eleştiri, eğitim imkânsızlıkları ve kurum yöneticileri ekseninde ortaya çıkar.

"İyi Olur İnşallah" (1959) öyküsündeyse anlatılan bir olay aracılığıyla eğitimdeki imkânsızlığa yönelik tespitler bulunur. Daha önce "Halkın Sosyal Olaylar Karşısındaki Duyarsızlığı/Aldırışsızlığı" başlığında da ele alınan öyküde hastanedeki Yusuf Efendi'yi ziyarete giden öğretmen doktorlara, Yusuf Efendi'nin neden hastalandığını anlatır. Bu anlatım sırasında öğretmenin köy okuluyla ilgili söyledikleri, eğitim sistemine yönelik tespitlerdir. *Seksen evlik Aşağı Mıcır köyü*ne atanan öğretmen, okulun toprak tabanlı bir okul olduğunu söyler. Kendisinden önce öğretmeni olmayan bu okulda öğretmenin bu odada hem yatıp hem de çocukları okutması beklenir.

Okulları ve öğretmenleri olmayan bölgelerin yanında ülkede bulunan bazı okullarda da çeşitli imkânsızlıklar bulunur. Öğretmenin okul olarak tarif ettiği bu yerin içinde yaşanması bile güçtür. Tek odası bulunan bu okulda öğretmenin hem yaşayıp hem eğitim vermesinin beklenmesi, eğitime gösterilen önemi ortaya koyar. Devletin içinde bulunduğu çeşitli imkânsızlıkların sonucunda da ortaya çıksa bu durum, öğrencilere verilecek eğitim ve öğretimin değerini düşürür. Öyküde anlatılan başka bir olay içinde geçen bu durum, ülkedeki birtakım realiteleri göstermesi açısından önemlidir.

Eğitimin yol açtığı sonuçlara yönelik bir eleştiri de "Kim Kimin Yanında" (1959) öyküsünde dile getirilir. Öykünün birinci kişi anlatıcısı, devletten on beş bin lira alacağı olduğunu fakat devletin hesabına göre bu miktarın iki bin lira olduğunu söyler. Anlatıcı, hesabın birbirine uymayacağını belirterek okulda elli kişinin aynı hesabı yaptığı halde öğretmen dâhil herkesin farklı sonuçlar bulduğunu söyledikten sonra eğitimin yarattığı sonuçlara yönelik çıkarımlar yapar: "*Şimdi o her sınıftaki elli kişi işbaşına geçtiklerinden, yaptıkları hesapların birbirini tutmamasına hiç şaşmam.*"[636]

Anlatıcı, devletle yaşadığı bir sorunu eğitim sistemiyle bağlantılı olarak ele alır. Onun kendi yaptığı hesapla, devletin hesabı arasındaki farkın çokluğu, anlatıcının bu durumun normal olduğunu dile getirmesiyle mizahi olarak eleştirilir. Basit bir hesap hatasından daha fazla sorunlara işaret eden bu farklılık anlatıcıya göre eğitim sisteminden kaynaklanır. Okulda öğretmenle birlikte yapılan hesapların da birbirini tutmaması, sistemdeki bir bozukluğa yönelik getirilen eleştiridir. Hesapların tutmaması yoluyla anlatıcı, çarpık eğitim sistemine maruz kalan öğrencilerin ileride daha büyük sorunlara yol açabileceğini dile getirir. Öğrencilerin öğrenim hayatlarını gerektiği gibi sürdürememeleri, devlet yönetimine kadar sirayet ederek genel bir çıkarımla ülkenin geleceğini belirler. Eğitim sisteminin etkilerine yönelik düşüncelerini dile getiren anlatıcı, ortaya çıkan sonuçlar yoluyla bu sistemi eleştirir.

Eğitim ve öğretim sistemindeki çarpıklıklara ve yetersizliklere yönelik çıkarımlar içeren öykülerde bu sistemin yarattığı sonuçlar aracılığıyla eleştiri getirilir. Eğitimi, gelecek kuşakları ve bir toplumun yaşam şeklini değiştirebilecek bir yol olarak gören yazar, bu sistemin ülkedeki yerini ve önemini sorgular. Bu sorgulamalar sonucunda yazar, toplumun gerçek yaşantısına yönelik çıkarımları dile getirerek anlatılanların kurgusallıktan çok realiteyi içerdiğini ortaya koyar.

6. DEVLETİN HALK ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Osmanlı döneminde hükümetin kayıtsız şartsız hâkimiyetine inanan halkın devlet yöneticilerine karşı davranışları da bu doğrultuda şekillenir. Cumhuriyet

[636] A. g. e., s. 54.

rejimine geçildiğindeyse halk, yönetime karşı eski tavrını korur. Devleti "baba" olarak gören halk, ona karşı beslediği saygının yanında, hükümeti seçenin kendisi olduğu bilincinde değil, kendisinin hükümete ait olduğu inancındadır. Le Bon'a göre, "*Kurumlar ve hükûmetler ırkın özünü temsil ederler. Onlar bir dönem tarafından meydana getirilmişlerdir.*"[637] Dolayısıyla devlet mekanizmalarının halk üzerindeki etkisi, halkın kendi yapısı dâhilinde değerlendirilmelidir. Aziz Nesin öykülerinde devlet, halkın kendisine karşı tutumu doğrultusunda onlar üzerinde etkili olur.

"Deliler Boşandı" (1957) öyküsünde yönetimin halk üzerinde nasıl bir etkisi olduğunu anlatan bölümler vardır. Tımarhaneden çıkan delileri durdurmaya çalışan tımarhane müdürü, deliler kaçıp kenti ele geçirdikten sonra akıllıların kapatıldığı tımarhanede müdürlük yapmaya devam eder. Kendisiyle röportaj yapan gazetecinin, daha önce delilerin çıkmasına engel olmaya çalıştığını, şimdiyse neden içerdeki akıllıların başında beklediğini sorması üzerine hapishane müdürü vazifesini yerine getirdiğini söyler. Gazeteci aynı soruyu hastanenin akıllılardan olan müdür yardımcısına da sorar. Müdür yardımcısı ise bilgi verme konusunda yetkili olmadığını söyleyerek bu soruyu savuşturur. Gazetecinin bu sorusuna içtenlikle cevap veren ise başgardiyan olur. Gardiyan, içerdekilerin akıllı, dışarıdakilerinse deli olduğunu bildiği halde akıllıları salamayacağını çünkü böyle bir durumda delilerin kendisini de içeri kapatacaklarını söyleyerek bundan korktuğunu belirtir.

Aristantopolis şehrinde tımarhaneden kaçıp ülkeyi yönetimi ele geçiren deliler diğer özelliklerinden bağımsız olarak bu öyküde yönetici olmalarıyla ön plandadır. Tımarhanenin müdürü, başgardiyanı ve hastane müdür yardımcısı daha önce delilere karşı oldukları halde yönetimin değişmesiyle onlardan yana tutum değiştirirler. Kişilerin bu tutum değişikliği, başgardiyanın sözleriyle yönetimden korkmalarıyla ilgilidir. Halk, önceki deneyimlerine ve öğrenilmişliklere dayanarak yönetimi, korkulması gereken üst düzey bir güç olarak görür. Yönetimin halk üzerindeki bu etkisi, bir çeşit baskı unsuru olduğundan halkın yönetime karşı tutumunu belirleyen temel etken bu baskıdır.

[637] G. Le Bon, a. g. e., s. 62.

"Üniforma" (1957) öyküsü de devletin halk üzerindeki etkisine yönelik tespitler içerir. İstanbul'dan başka bir şehre gitmek için trene binen birinci kişi anlatıcı, trenin çok kalabalık olduğunu görür. Kalabalıkta bulunduğu yerden kıpırdayamayan insanların yanında trenin birinci kompartımanında üniformalı bir adam tek başına oturmaktadır. Etrafındakilere bu adamın kim olduğunu soran anlatıcı, değişik cevaplar aldıktan sonra kompartımana girip adamın yanına oturmaya karar verir. Üniformalı adamın yanına oturan anlatıcı önce İngilizce olarak adama bir şeyler sorar ancak adamın kısa cevap vermesiyle onun Türk olduğunu anlar. Üniformalı adamın anlatıcıya Türkçe nereye gittiğini sormasıyla aralarında sohbet başlar. Anlatıcının adama resmî sıfatının ne olduğunu sorması üzerine adam, üniformasının yol elbisesi olduğunu söyler. Bir otelin kapıcısı olan adam bir gün trene geç kaldığından üniformasını değiştiremeden gara gelir. Tren memurlarının kendisini saygıyla karşıladığını gören adam, kompartımana geçip oturduğunda saygıdan kimse yanına gelmez. Adam bir süre sonra işten ayrılsa bile memleketine gideceği zamanlar trendeki kalabalık içinde rahat edebilmek için bu üniformayı giyer.

Halkın üst düzey yöneticiler karşısındaki tavrına yönelik mizahi bir anlatım içeren öyküde üniforma aracılığıyla yönetimler ele alınır. Üniforma, resmiyet taşıması sebebiyle yönetimin simgesidir. Öyküdeki kişilerin üniformalı biri karşısındaki tavırları onların resmiyete ve yönetime karşı tutumlarını gösterir. Halkın gözünde resmiyet kavramı, sorgulanmadan saygı duyulan bir durumdur. Üniformaları adamın aslında bir otelin kapıcısı olmasını ve üstündeki kıyafette bulunan nişanların da bu otelin armaları olmasını sorgulamayan halkın adama karşı duyduğu saygı önemli bir boyuttadır. Trende hareket edemeyecek kadar kalabalık içinde kalan yolculardan hiçbiri, bu adamın bulunduğu kompartımana girip oturmayı denemez. Onun kompartımanının kapısını yanlışlıkla açan kişiler de hemen özür dileyip kapıyı kapatırlar. İnsanların bu tavırları kişiye değil, üniformaya saygı duyduklarını gösterir. Bu nedenle halkın davranışlarını biçimlendiren unsur, resmiyet karşısında duyulan saygı olur.

"Bay Düdük" (1958) de resmiyetin halk arasındaki etkisiyle ilgili bir öyküdür. Birinci kişi anlatıcı maça girmek için stadyum girişindeki kalabalığın içinde hareket edemez halde beklerken, bir düdüğün ötmesiyle kalabalığın ikiye ayrılıp gelen kişiye

yol verir. Bu kişinin Musa adında bir arkadaşı olduğunu gören anlatıcı, ona seslenir ve onunla birlikte stadyuma rahatça girer. Maç bittikten sonra arkadaşıyla beraber araç bekleyen anlatıcı, günlerce bekledikten sonra sıranın gelebileceği bir kalabalık içinde arkadaşının düdüğü öttürmesiyle bir taksinin gelip önlerinde durduğunu söyler. Musa'yla beraber alışveriş yapan anlatıcı bir kasabın önünde sonu görünmez bir kuyruk görür. Musa'nın elindeki düdüğü öttürmesiyle bu kuyruktaki insanlar ona ve anlatıcıya yol verir. Kasaptan istediği her şeyi alan Musa, para vermeyi teklif etse de kasap para almaz. Akşam eğlenmek için gazinoya girmeden önce Musa elindeki düdüğü öttürür. Gazinonun garsonları ve sahibi gelip onları karşılarlar ve onlara sahnenin önünde çeşitli yiyeceklerle dolu bir sofra hazırlatırlar. Musa'yla beraber iki günü bu şekilde geçiren anlatıcı en sonunda Musa'ya işinin ne olduğunu sorar. Bunun üzerine Musa, kimseye anlatmamasını tembihleyerek durumunu anlatmaya başlar. Bir süre önce Karaköy'de dolmuş beklerken elindeki bu düdükle oynayan Musa, yanlışlıkla düdüğü öttürür. Bu sesi duyan bir memur hızla gelip, Musa'ya selam verir. Kalabalık caddeden karşıya geçmek için de düdüğünü öttüren Musa, bütün araçların anında durduklarını görür. Bütün işlerin düdükle yürüdüğünü söyleyen Musa, hiçbir iş yapmadığını, "*keramet(in) bu mübarek düdükte*"[638] olduğunu söyler.

Bir önceki öyküde üniformanın temsil ettiği resmiyeti, bu öyküde "düdük" temsil eder. Musa'nın düdüğün neler yapabildiğini görmesi tesadüfe dayanır. Kalabalık içinde sıkılarak düdüğü öttürmesi ve bir memurun gelip kendisine selam vermesiyle başlayan süreç, Musa'nın zamanla alışverişini bile parasız yapmasına kadar devam eder. Kişilerin Musa'nın öttürdüğü düdük karşısında gösterdikleri bu davranışlar öncelikle ondan korkmalarıyla ilgilidir. Düdüğün sesi kişilere, "uyarı" anlamı verir ve sesten korkup irkilmelerine neden olur. Bu korkunun ardından gelen duygu, saygıdır. Özellikle düdük sesini duyan memurun gelip selam vermesi, düdük sesine karşı duyulan saygının en açık örneğidir. Düdük sesine karşı saygı duyulduğunu keşfeden Musa, bunu yaşamının her alanında kullanmaya başlar. Halkın resmiyete karşı korku ve saygıyla başlayan bu tavırları, öyküde belli bir nesne aracılığıyla yansıtılarak duruma yönelik hem mizahi bir eleştiri yapılır hem de

[638] Nesin, Bay Düdük, s. 9.

bilinen fakat fark edilmeyen bir gerçek ortaya çıkarılır. Öykünün başlığının "Bay Düdük" olması, insanların nesnelere karşı tutumunu ortaya koyar.

"Huzur Ülkesi" (1960) öyküsü de yöneticilerin halk üzerindeki etkilerini eleştiren bir öyküdür. Eski yapıtlar üzerinde inceleme yapan bir bilim adamı, yeryüzünde artık bulunmayan Huzur Ülkesi adında bir ülkenin var olduğunu bulur. Kazılar yapan araştırmacılar kentin giriş kapısında Huzur Ülkesi yazan yeri ve bu ülkenin tarihini anlatan dikilitaşları bulurlar. Bu dikilitaşların üzerinde ülke halkının bir zamanlar çok mutlu olduğunu, fakat bir süre sonra ülkeyi kaplayan kara bir dumanla mutsuzluğa düştüğünü yazar. Bu dumanın kaynağının ülkeyi yöneten Enbaş olduğunu gören halk "*gerek saygısından, gerek korkusundan bunu*"[639] ona söyleyemez. Enbaş'la birlikte çalışanlardan biri halka, eğer kendisini Enbaş seçerlerse ülkeyi bu kara dumandan kurtaracağını söyler. Bunun üzerine halk onu yeni Enbaş seçer. Ancak ülkede hiçbir değişiklik olmaz. Enbaş, ülkeyi bu kara dumandan kurtarması için huzura ihtiyacı olduğunu söyleyerek kimsenin bağırıp çağırmamasını ister. Bunun üzerine halk artık bağırmayı kesse de Enbaş, daha fazla huzur istediğini söyleyerek halka susmayı da yasaklar. Enbaş'ın halk üzerindeki istekleri ve baskısı giderek arttığında insanlar, konuşamaz, yürüyemez, hareket edemez hale gelir. Hâlâ huzur istediğini belirten Enbaş, huzuru kaçıranların getirilmesini, onları yiyeceğini söyler. Enbaş'ın ülkeyi kara dumandan kurtarması umuduyla ona bu insanları getiren halk içinde zamanla kimse kalmaz. Enbaş en sonunda vezirlerini de yedikten sonra dikilitaşa bu olayları yazan kişiyi ülkedeki kara duman yüzünden göremediğinden, kendisini yemeye başlar. Huzura kavuşamayan bu ülke, tarih yazarı ve Enbaş'ın tek kalan kafasıyla birlikte tarihe gömülür.

Huzura kavuşamayan Huzur Ülkesi'nde insanların, başta ülkelerini saran kara dumanın kaynağının Enbaş olduğunu bilseler de saygılarından dolayı ona bir şey söyleyememeleri, yöneticilerin halk üzerindeki ilk etkisidir. Halkın yönetenlerine karşı tutumu, sorgusuz bir saygıya dayanır. Ancak bu saygı, önceki öykü incelemelerinde de belirtildiği gibi "korku" kavramıyla beraber gelişir. Bu bakımdan yöneticilerin halk üzerinde korku yaratmaları öncelikli olarak eleştirilen bir durumdur.

[639] Nesin, *Hoptirinam*, s. 68.

Öyküdeki yöneticiye karşı duyulan saygı ve bağlılık, yeni Enbaş'a karşı da gösterilir. Halkın, Enbaş'ın ülkeyi kara dumandan kurtaracağına inanması, yöneticilerin halk üzerinde güven uyandırdığını gösterir. Enbaş, ülke halkı üzerinde çeşitli baskılar uygulasa da halk, sadece kendilerini saran kara dumandan kurtulabilme umuduyla her şeyini feda eder. Halkın Enbaş'a karşı bu tavrı Enbaş'ın giderek isteklerinin ve baskısının artmasına ve zamanla ülkede hiç kimsenin kalmamasına sebep olur. Yöneticilerin halk üzerinde sorgusuz bir saygı ve güven yaratmış olması, halkın haksızlıklara uğramasına sebep olduğundan yazar tarafından eleştirilir.

Devlet yönetimini ele geçiren iktidarlar, kendi çıkarları doğrultusunda yürüttükleri politikalarla halkı kendilerinin "kulu" durumuna getirir. Geçmişten gelen alışkanlıklarla halk devlet yönetimlerine karşı korkunun ve saygının yarattığı sıkı bir bağlılık duyar. Halkın devlete karşı bu bağlılığı olumlu bir durum olabilecekken, bağlılık itaat noktasında geliştiğinde halk ve devlet arasında bir soruna işaret eder. Nesin, iki yapı arasındaki bu sorunlu ilişkiye dikkat çeker. Devlete ve devleti temsil eden her şeye karşı korkuyla karışık bir saygı besleyen halkın bu tutumu yazar tarafından, üst yapı ve kurumların etkisi altında sömürülmeleriyle ortaya çıktığı için eleştirilir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

SOSYAL KURUMLAR

1. DİNÎ İNANÇLAR

Sosyal Kurumlar, belirli bir toplumda bireylere empoze edilen eylemler, fikirler ve inançlar bütünüdür.[640] Bu anlamda sosyal kurumların bireylerin yaşamı üzerinde yönlendirici bir etkisi vardır. Kurumların oluşumu, toplumsal hareketliliğe dayanır. Toplumsal yaşayışın belirleyici olduğu sosyal kurumlar, bireyler tarafından yapısal değişimlere uğrayarak kalıcı olurlar. Aziz Nesin öykülerinde toplumun ağırlıklı olarak din, daha sonra aile, futbol ve eğlence anlayışını gösteren sosyal kurumlar üzerinde durulur.

G. Politzer, Engels'in dinin kaynağını şu sözlerle açıkladığını söyler: "*Din insanların sınırlı anlayışlarından doğmuştur.*"[641] İlkel insanların anlamlandıramadığı doğa olayları karşısında üstün bir gücün varlığına inanmaları, günümüze kadar gelen din olgusunu yaratan temel etkendir. Toplumsal düzeni sağlama noktasında yarar sağladığı düşünülen dinî inançlar ve duygular, "*üstün sanılan bir kimseye fazla sevgi, onda bulunduğu kabul edilen kuvvetten korkmak, emirlerine körü körüne uymak, inançlarını tartışmak imkânsızlığı ve onları etrafa yaymak isteği, bu inançları kabul etmeyenleri düşman görmek gibi…*"[642] özelliklere sahiptir.

Demirtaş Ceyhun'a göre Aziz Nesin, "*İnsanın kendi gerçeğinin bilincine ancak dinsel tabulardan da arınarak din eleştirisiyle kavuşabileceğini, din eleştirisini yapamamış bir toplumun çağdaşlaşabilmesinin olanaksızlığını açık açık*" dile getiren bir yazardır. 2 Temmuz 1993'te Sivas'ta yaşanan ve otuz beş kişinin ölümüyle sonuçlanan katliam, Nesin'in ateistliğine ve din konusundaki görüşlerine tepki olarak ortaya çıkar. Nesin'in din konusundaki görüşleri öykülerinde, kişilerin sahip olduğu dinî inançları algılamaları, uygulamaları ve yansıtmaları konusunda ortaya çıkan sorunlarla ele alınır ve toplumun her kesimine yönelik eleştiri getirilir.

"Nasıl Hacı Oldum?" (1955) öyküsünde kişilerin dinî inançlarını uygulamaları ele alınır. Öykünün birinci kişi anlatıcısı Hacı Mustafa, köydeki tanıdıklarından

[640] Nuri Bilgin, *Sosyal Psikoloji Sözlüğü,* Bağlam Yayınları, 2. b., İstanbul, 2007, s. 214.
[641] Georges Politzer, *Felsefenin Başlangıç İlkeleri,* Çev. Sevim Belli, Sol Yayınları, Ankara, 2008, s. 100.
[642] G. Le Bon, *Kitleler Psikolojisi,* Hayat Yayınları, İstanbul, 2009, s. 53.

Bekir'i ve Ahmet'i hacca gitme konusunda ikna ettikten sonra yola çıkmalarını anlatır. Uzun süren bir gemi yolculuğunun ardından Cidde'ye varan üç arkadaştan Ahmet, sıcak altında susuz kaldıkları için dizanteri olur ve ölür. Bekir de sıtma olmuştur. Yedi defa gidip gelmeleri gereken iki tepe arasında susayan Bekir, parası bittiği için Hacı Mustafa'dan faizle borç para ister. Hacı Mustafa yüksek faiz de verdiği halde Bekir'e köyde olsa borç verebileceğini ama oradayken bunun mümkün olmadığını söyler. Bekir'in sevabına etraftan su istemesine karşılık kimse ona yardım etmez. Hacı Mustafa'nın bu konu hakkındaki sözleri, öyküde eleştirilenler açısından önemlidir: "*İçim paralandı. Bunlar da Hacı olacahlar.*" Bekir'in öleceğini anlayan Hacı Mustafa Allah'a onun günahlarını affetmesi için yalvarır. Bekir'in kendisine seksen üç kuruş borcu olduğunu ama bunu helal ettiğini söyleyen Hacı Mustafa, köye gittiğinde borcu karısından isteyeceğini düşünür ve vermeme ihtimaline karşın onu yargılar: "… *gayrık südüne galmış, virirse virir.*"[643]

Hacı olduktan sonra İstanbul'a iki altınla dönen Hacı Mustafa'nın bu parayı nasıl harcadığıyla ilgili sözleri, onun din anlayışına yönelik bir başka eleştiri taşır: "*Onu da Istanbulda yidim ya, gayrık nasın yidiğimi sormanğ canım!..*"[644]

Öykünün başkişisi Hacı Mustafa, hacca gidip dinî görevini yerine getirme isteğiyle dinine düşkün olduğu imajını verir. Ancak hacca gittikten sonraki davranışlarıyla Hacı Mustafa'nın inancından daha önemli gördüğü unsurun "para" olduğu görülür. Susuzluktan ölmek üzere olan Bekir'in hiç parası kalmadığı için kendisinden faizle borç istediği halde ona para vermemesi, Hacı Mustafa'nın ilkel benliğinin bencil yönünü bastıramadığını gösterir. Hacı Mustafa kendi sözleriyle de Bekir'in teklif ettiği faiz miktarından etkilendiğini dile getirir. Zor durumda bulunan arkadaşına yardım etmemesi, dinî değerlerle uyuşmayan bir davranıştır. Bu davranışı Hacda göstermesi ise dinî değerler ve ilkel benlik arasındaki çatışmayı yaratmasından ve Hacı Mustafa'nın kişiliğine yönelik gerçekleri ortaya koymasından dolayı önemlidir. Bekir'in sevabına su istemesine karşılık kimsenin ona yardım etmemesini de eleştiren Hacı Mustafa'nın gösterdiği davranışlar çelişki içindedir. Onun bu çelişkisi, gerçekten "olduğuyla", "olması gereken" arasındaki çatışmanın

[643] Nesin, *İt Kuyruğu,* s. 57.
[644] A. g. e., s. 58.

ürünüdür. Daha önce *Ölmüş Eşek* kitabındaki öykülerde de gördüğümüz gibi insanlar, zor durumda olanlara yardım etme konusunda başkalarını suçlarken kendilerine dönük bir eleştiri getirmezler. Bu durum, insanların her zaman gerçekleşen kötü olayların sebebini dışarıda aramalarından kaynaklanır. Hacı Mustafa da toplumun büyük bir kesimi gibi davranarak kendi düşüncelerini sorgulayıp değiştirmek yerine, çıkarına göre davranıp başkalarını eleştirir. Bekir'in kendisine olan borcunu helal ettikten sonra köye döndüğünde bu parayı karısından alacağını söylemesi de aynı çelişkilerin sonucunda gösterilen bir davranıştır. Bu düşüncesine karşılık Bekir'in karısının borcu ödememe ihtimaliyle onu suçlaması yine başkalarına eleştiri yöneltmenin daha kolay olmasından kaynaklanır.

Hacı Mustafa'nın dinî inancı, İstanbul'a geldikten sonra gösterdiği davranışıyla da eleştirir. Müslümanlığın şartlarından olan Hacca gitme görevini yerine getirdikten sonra İstanbul'a geldiğinde kalan parasını nasıl harcadığını ucu açık bir ifadeyle belirtmesi, onun cinsel içerikli bir eylemde bulunmuş olmasından kaynaklanır. Dinî değerlerle örtüşmeyen bu eylem, Hacı Mustafa'nın dinî inancının yüzeyselliğine yönelik eleştiri getirilmesinin sebeplerinden biri olur.

Ölmüş Eşek kitabının "Üçüncü Mektup"unda (1957) ise halkın dinî duyguları ve bu duyguların davranışlara etkisi hakkında örnekler vardır. Ölmüş Eşek'i hastaneye götüren cankurtaran arabası arızalanıp yol ortasında kaldığında arabanın etrafına kalabalık toplanır. Şoför bu kalabalığı dağıtmak için onlardan birkaç kez üst üste yardım ister fakat yardım sözünü duyan kalabalık teker teker dağılmaya başlar. Bir süre sonra arabayı ittirmek gerektiğinde şoför dağılan kalabalığı geri çağırmak için, "*Allah rızası için, Allahını seven şu arabayı biraz itsin arkasından!..*" diye bağırır. "Allah rızası" sözünü duyan dağılmakta olan "*halk(a) bir gayret*" gelir ve "*şeker tanesine üşüşen karıncalar gibi arabanın üstüne doluş*"urlar. Arabayı ittiren herkes, birbirine gayret vermek için bağırır ancak "*hiçbiri gerçekten itmediği için araba bir parmak bile kıpırda*"maz[645].

Öyküde halkın yardım etme davranışlarından yola çıkılarak dinî inançlarının davranışlara etkisi hakkında eleştiri yapılır. Şoförün, cankurtaran arabasının başına

[645] Nesin, *Ölmüş Eşek,* s. 20.

toplanan kalabalığı dağıtmak için kendinden emin bir şekilde onlardan yardım istemesi, halka yönelik bir tespit ve eleştiri taşır. Sosyal yaşamda karşılaşılan olaylar konusunda meraklı davranan halk, bu olaylara müdahale etme konusunda kaçınan davranışlar sergiler. Şoför, sosyal duyarlılıklar açısından eksik olan halkı bu konuda etkilemek için ne yapması gerektiğini de bilir. Arabanın itilmesi için yardıma ihtiyacı olan şoför, halkın dinî duygularını kullanarak onları etkileyebileceğinin farkındadır. Şoförün bu bilgisi, halkın "Allah rızası" sözünü duyarak yardım için toplanmaya başlamasıyla da kanıtlanmış olur. Kişisel güdüleriyle değil, dinî duygular sebebiyle yardım eden halkın bu davranışı, çeşitli sebeplere dayanır. Dinin sosyal yaşama ve bireyselliğe olan baskın etkisi (Bu etkiyi dinî korkular ya da sosyal baskı olarak görmek de mümkündür.), kişileri çeşitli davranışları sergilemek zorunda bırakır. Bu nedenle halkın şoföre yardım etmek için toplanması, içlerinden gelen bir davranışla değil, dinî bir çağrıya tepki verme zorunluluklarıyla ortaya çıkar. Bu davranışın zorunlu olarak sergilendiği, kimsenin arabayı "gerçekten" itmemesiyle de ortaya konur. Halkın arabayı itme konusunda birbirine gayret vermeye çalışması, dinî bir görüntüden ibarettir. Dinî bir çağrıyı reddedemeyen halk, görüntüde sergilediği davranışlarla dinî değerleri önemsediklerini göstermek isterken, "gerçekte" içlerinde, dinin kişilere sağlaması beklenen "iyilik" yapma arzusunu taşımazlar. Bu nedenle öyküde halkın, dinî değerler konusundaki çelişkili davranışları eleştirilir.

"Dördüncü Mektup" (1957) da dinî inançlar aracılığıyla sosyal yaşantıya yönelik eleştirilerin yapıldığı bir öyküdür. Bozulan cankurtaran arabasını tamirciye götüren şoför ve muavin, arabanın motorunu açıp tamirciye sorunun ne olduğunu sorarlar. Tamirci, arabanın motorunda "*dikiş makinesi parçasından tıraş makinesi parçasına kadar her türlü makine parçası*"nın[646] olduğunu görerek şaşırır. Bunun üzerine arabanın şoförü bir süre önce cankurtaran arabasını gören bir turistin arabanın fotoğrafını çekip kendi ülkesindeki bir gazetede, "'*Otomobilin icadından elli yıl önce yapılmış bir otomobil*'"[647] diye övgüler yazarak yayınladığını söyler. Bu arabayı yapan fabrikanın müdürlerinden biri bu fotoğrafı görerek arabayı müzelerine kaldırmak için satın almak amacıyla Türkiye'ye gelir. Ancak müdür, arabanın motorunu açtığında içinde çiviler, pantolon askıları olduğunu görünce şaşırır ve

[646] A. g. e., s. 31.
[647] A. g. e., s. 32.

arabayı almaktan vazgeçer. Bunun üzerine cankurtaran şoförü müdüre, arabanın ilk yapıldığı gibi kalması durumunda Türkiye'deki yollarda çoktan çürüğe çıkmış olacağını, onu sağlam tutan şeyin insanların duaları, arabanın dikiz aynasındaki karınca duası, "Maşallah" ve "Besmele"nin yazılı olduğu levhalar olduğunu söyleyerek ekler: "*Bu araba benzin kuvvetine, motor gücüne değil, Allah sayesinde hazret-i pîr kuvvetine işler.*"[648]

Cankurtaran arabasının motorunda, araba motoru dışında her şeyin bulunmasının sebebi, o dönemde hiçbir makine ve motorun yedek parçasının bulunmaması olduğunu düşünen tamircinin aksine, arabanın motoru çok eski olduğu için artık motorunun yedek parçalarının üretilmemesinden kaynaklanır. Tamirci ve şoförün sözleri aracılığıyla dönemin ekonomik sıkıntılarına yönelik eleştiri yapılır. Cankurtaran arabasını müzelerine kaldırmak için gelen fabrika müdürünün motorun halini görüp şaşırması üzerine şoförün söylediği dinî sözler de devlet politikalarından kaynaklanan çeşitli sıkıntıları eleştirmeye yöneliktir. Fabrika müdürünün müzelik olarak gördüğü araba, belediyenin halen hizmet vermesi için kullandığı bir arabadır. Ölmüş Eşek'i taşırken arızalanması da bu arabaların hâlen kullanılıyor olmasına yönelik eleştiridir. Müzeye kaldırılması gereken bir arabanın hâlen çalışıyor olması, şoförün söylediği gibi ancak dinî inançlara bağlanabilir. Şoförün bu konuda söyledikleri, ülke çapındaki birtakım sıkıntıların dinî söylemlerle mizahi olarak eleştirilmesine yöneliktir.

Kişilerin dinî inançlarına yönelik eleştiri getirilen bir başka öykü de "Mehdi-i Resûl"dür (1957). Bir hapishane koğuşunda bir arada kaldığı kişileri anlatan birinci kişi anlatıcı, herkesin af çıkmasını beklediğini söyler. Bu kişilerden Recep Ağa, iki kişiyi vurduktan sonra tabancası tutukluk yaptığı için diğer iki kişiyi öldüremediğinden, çıktığında onları öldürmek; zimmetine para geçiren müfettiş ziyaretine her defasında başka bir erkekle gelen karısından öcünü almak; Yahudi karaborsacı cezaevindeyken ettiği zararı altı ay içinde kapatmak; Paşazade Salih, çaldığı otuz bin lirayı harcayamadan tutuklandığı için çıktığında yapacağı yeni

[648] A. g. e., s. 34.

hırsızlıktan gelecek parayı hemen harcamak; gazeteci de "*daha hızlı yazılar yaz*"mak[649] ister.

Hapishanedeki bu kişiler, af çıkması konusunda umutsuzluğa düştüklerinde, bir oğlan çocuğunu suiistimal etmekten hapis yatan İdris Hoca'ya Mehdi-i Resûl'ü anlattırırlar. İdris Hoca, Mehdi-i Resûl geldiğinde her şeyin düzeleceği, iyiyle kötünün ayrılacağı, af çıkacağı gibi şeyler anlatırken herkes onu merakla dinler. Ancak İdris Hoca'ya göre Mehdi, kendisine inanmayan biri olduğunda ortaya çıkmaz. Bunun için hapishanedekiler gazeteciye çok sinirlenir, inanmadığı için onun üstüne giderler. Bir gün İdris Hoca'nın Mehdi-i Resûl'ün ortaya çıkması için tüm alametlerin var olduğunu söylemesi üzerine gazeteci bu alametlerin ne olduğunu sorar. İdris Hoca, koğuştaki herkesin işlediği suçları onlara bakarak söyler ve dünya düzeninin bozulmasının alamet olduğunu dile getirir. Bunun üzerine gazetecinin Mehdi'nin herkesin kalbinden geçenleri de bilip bilmeyeceğini sorması üzerine İdris Hoca ne cevap vereceğini bilemez. O zamana kadar Mehdi'nin gelmesi konusunda heyecanlı olan koğuştakiler, Mehdi'nin gelmesine daha çok zaman olduğunu, belki onu göremeyeceklerini söyleyerek konuşmayı bitirirler.

Koğuştakiler, hapisten çıktıktan sonra yapmak istedikleri şeyler olduğu için af çıkmasının hayalini kurarlar. Kişilerin umutsuz kaldıkları noktada dine sığınmaları, onların çıkarları doğrultusunda bir dinî inanca sahip olduklarını gösterir. Mehdî-i Resûl geldiğinde tüm kötülüklerin biteceğine inanan kişiler, böyle bir umutla kendi kişisel isteklerini yerine getirdiklerini düşünürler. Bu kişilere göre hapishaneden kurtulmanın tek yolu Mehdi'nin gelmesidir. Ancak İdris Hoca'nın, Mehdi'nin kendisine inanmayan olduğunda ortaya çıkmayacağını söylemesi üzerine koğuştakiler, hapishaneden kurtulmaları için tek engelin gazeteci olduğunu düşünerek sinirlenirler.

Mehdi-i Resûl hakkında yapılan konuşmaların hiçbirine yorum yapmayan gazetecinin bir gün Mehdi'nin gelmesiyle ne olacağını sormasıyla kişilerin dinî inançlarına yönelik bir sorgulama yapılır. Hapishanedeki kişilerin her biri kendi işlediği suçların zararının farkında olmayan ve çıktıklarında da aynı suçları işlemeye

[649] Nesin, *Hangi Parti Kazanacak,* s. 79.

devam edecek olan kişilerdir. Kişilerin kendilerine dönük "iyi" oldukları düşüncesi, onların Mehdi'nin gelmesiyle kurtulacaklarını düşünmeleriyle de ortaya çıkar. Gazetecinin Mehdi'nin, herkesin kalbinden geçeni bilip bilemeyeceğini sormasıyla koğuştakiler, kendilerine dönük bir farkındalık yaşarlar. Bu yüzden Mehdi'nin gelmesinin çok uzun zaman alacağını söylemeleri, onların besledikleri umudun korkuya dönüşmesiyle ilgilidir. Her biri kurtulacağını düşünen bu kişiler, gazetecinin sözleriyle Mehdi'nin gelmesinin kendileri için iyi olmayabileceğini hatırlayarak korkuya düşerler. Mehdi'nin geleceğine inanmadığı için suçlanan gazeteci, öykünün sonunda kişilerin gerçek isteklerini ortaya koyarak haklı çıkarılan kişi olur.

"Allah Kabul Etsin" (1957) öyküsünde ise din adamlarına yönelik eleştiri yapılır. Birinci kirişi anlatıcının gittiği bir kasabanın kaymakamı ona, köyün birinde *Esse'nin Mehmet* denen biri olduğunu, çok güzel hikâyeler anlattığını, onu dinlemeden gitmemesi gerektiğini söyler. Bunun üzerine Esse'nin Mehmet'i kaymakamlık binasına çağırtır ve ondan imamı köyden kaçırmalarının hikâyesini anlatmasını ister. Esse'nin Mehmet, daha çocuk olduğu zaman bir gün gümbürtülü bir ses duyduklarını söyler. Köylüler, merakla bu sese doğru gittiklerinde onun "*az bişey insana benzer karaçalı sakallı biri*" olduğunu ve "*huuu çekerek, huu çektikçe dağları taşları inleterek*" kendilerine doğru geldiğini görürler. Köyün muhtarı, köylülere, korkmamalarını gelenin, tekbir getirdiği için, bir Müslüman olduğunu söyler. Bunun üzerine "*alnı secde görmemiş Rıza Çavuş(un), elini alnına vurup*" söyledikleri, kişilerin dinî inancına yönelik eleştiri içerir: "*Eyvaaah! Dediğin doğruysa, işte biz asıl o zaman yandık. Müslümanın böylesi bizi köyde aç kor da gene kendisi doymaz. İyisi mi, siz beni dineyin, ya bu çalı sakallıyı köye sokmadan burdan dehleyelim yada köyü ona bırakıp biz burdan savuşup göçelim...*"[650]

Karaçalı sakallı adam, köylülerin yanına yaklaştığında onlara, "*Karşımda eşşek gibi dikilip durmayın, elimi öpün ulan yabaniler!*" der gibi elini uzatır. Bu kişinin bir derviş olduğuna inanan köylüler onun için köy odasında sofra kurarlar. Pek çok yemeğin gidip geldiği sofrada karaçalı sakallı adam ne gelirse yer bitirir. Karaçalı sakallı adamın yemeğin ardından "*şimdi de borcumuzu ödeyelim*" demesi üzerine muhtar, yediklerinin ikram olduğunu söyleyip buna karşı çıkınca adam, borcunun

[650] A. g. e., s. 134.

Allah'a olduğunu söyleyerek caminin nerede olduğunu sorar. Köylülerin cami ve namaz hocası olmadığını söylemeleri üzerine karaçalı sakallı adam onlara, Ramazan ayında olduklarını, köylülere sevabına Ramazan imamlığı edeceğini söyler. Bunun üzerine odadaki tüm çocukları, gençleri ve delikanlıları çıkarırlar. Esse'nin Mehmet'in sonradan öğrendiğine göre karaçalı sakallıyla muhtar, Ramazan imamlığı için pazarlığa oturmuşlar, bu yüzden de genç ve çocukları odadan çıkarmışlardır.

Karaçalı sakallı adam ve köylüler namaza gittiklerinde, o zamana kadar hiç namaz kılmayan köylülerin namaz esnasındaki komik hareketlerinden sonra adam, köyden kaçarak uzaklaşır.

Öyküde din adamlarına yönelen eleştiriyi iki noktada toplamak mümkündür. İlki, Rıza Çavuş'un sözleriyle ortaya çıkar. Köyün dağlarını inleten bir "huu" sesiyle gelen karaçalı sakallı adamın Müslüman olduğunu düşünen muhtar ve köylüler, onun bu sesinden, duruşundan ve konuşmalarından etkilenirler. Köylülerle çatışma oluşturan ise Rıza Çavuş'tur. Karaçalı sakallının bu kadar içten "huu" çeken bir Müslüman olmasına karşılık Rıza Çavuş'un söyledikleri, alay amaçlı olsa da, kendilerini "gerçek" Müslüman gösterenlere karşı eleştiri içerir. Böyle bir Müslüman'ın yemeye doymaması, köylüleri sömürmesi anlamında soyut olarak kullanılır. Bu durumda, Müslümanlık görüntüsüyle halkı etkileyebileceğini bilen kişilerin, bunu kullanarak halkın manevi duygularını ve maddiyatını sömürmeleri eleştirilir. Karaçalı sakallı adamın, kendisine ikram edilen şeylerin çokluğuna rağmen hepsini yiyip bitebilmesiyle Rıza Çavuş'un söylediği gerçeklik kazanmış olur.

Karaçalı sakallının köyde imam olmadığını öğrenmesi üzerine "sevabına" Ramazan imamı olacağını söylemesi, onu iyi niyetli biri olduğunu gösterse de muhtarla girdikleri pazarlık, karaçalı sakallı adamın asıl niyetini ortaya koyar. "Sevabına" diyerek halkı kandıran bu adam, köy odasında yalnız kaldıklarında gerçek yüzünü göstererek bu konuda pazarlık eder. Bu bakımdan karaçalı sakallının köyden kaçması, köylüler için ondan kurtuluşu ifade eder. Öyküdeki Müslüman imam tipi, çıkarcılığı sebebiyle eleştirilen biri olur.

"Mübarek Adam" (1958) öyküsünde de din adamlarına yönelik eleştiri getirilir. Öykünün anlatıcısı olan köyün yaşlılarından biri, konuştuğu kişinin oğlundan yakınması üzerine ona akıl verir. Kendi köylerinde *Domuz Mırad*[651] adında birinin olduğunu söyleyen anlatıcı onun, zamanında bütün köylü halkı kızdıran, onlara yapmadığı kalmayan biri olduğunu söyler. Köylülere Domuz Mırad'a ne kadar sövseler de onu adam etmeyi başaramamışlardır. Bu yüzden önce el birliğiyle yaşını büyütüp onu askere yollarlar. Askerden iki yıl sonra Çavuş olarak dönen Domuz Mırad yine akıllanmayınca onu evlendirmeye karar verirler. Evliliğin de çözüm olmaması üzerine onu dövüp, köylerinden kovarlar. Aradan bir süre geçtikten sonra anlatıcının köyüne Mamıd adında bir imam gelir. Bu imamın konuşmasından ve her hareketinden çok etkilenen köylüler onu mübarek biri olarak görürler. Bir gün karşı köyden gelenler, bu mübarek adamın kendi köylerinin Canavar Mamıd'ı olduğunu anlayarak onu dövmeye kalkar. İmamlarını koruyan anlatıcı ve köylüler onun çok mübarek bir adam olduğunu söylerler. Karşı köylüler ise asıl mübarek adamın kendi köylerindeki İmam Mırad olduğunu belirtince anlatıcı köylerinden kaçan Domuz Mırad'ın karşı köye imam olduğunu, karşı köyün Canavar Mamıd'ının da kendi köylerine imam olduğunu anlar. Kimsenin zarar görmemesi için iki köy halkı kendi imamlarının köylerinde kalması konusunda anlaşırlar.

Anlatıcı, oğluyla ilgili sorunlar yaşayan Hüsiin Ağa'ya oğlunu adam etmesi için, dövmesini, olmazsa sırasıyla askere yollamasını ve evlendirmesini, yine çözüm olmazsa da onu dövüp kendi yanından kovmasını öğütler. En azından oğlu başka köye gittiğinde "*mübarek adam diye, orda oturtacak yer bulama*"yacaklarını[652] söyler. Anlatıcı Hüsiin Ağa'ya öğüt vermek için, köylerinde kendilerine rahatlık vermeyen, harman yakan, dağa kadın kaçıran birinden yola çıkar. Bu özelliklere sahip Domuz Mırad'ın, en sonunda dövülerek kövden kovulması Mırad'ın verdiği zararların boyutunu gösterir.

Yaptığı kötülüklerden dolayı köyünden kovulan bir tek Domuz Mırad değildir. Onunla aynı özelliklere sahip birinin daha olması, öyküde anlatılmak istenenin inandırıcılığını kuvvetlendirir. Öyküdeki iki kişinin de köylerinde sevilmeyip, başka

[651] Nesin, *Nazik Alet,* s. 26.
[652] A. g. e., s. 35.

köylere imam gitmeleriyle çok mübarek olduklarına inanılması, din adamlarına yönelik eleştiri içerir. Anlatıcının öykünün başında atalarımızın, "'*hiçkimse kendi köyünden peygamber çıkmaz*'"[653] dediklerini söylemesi, köylerinden kovulan iki kişinin de başka köylerde nasıl mübarek adam olarak tanındıklarını açıklar. Bu kişiler gittikleri köylerde "gerçek" kimliklerini göstermediklerinden onların "mübarek" olduklarına inanılması zor değildir. Öyküde, hiçbir şey olamamış kişilerin mübarek bir adam olabilmeleri yoluyla, din adamlarının geneline yönelik eleştiri getirilir.

Din adamlarına yönelik bir başka eleştiri de "Eşraf" (1959) öyküsünde yapılır. Yaşadıkları bölgeye gelen eşraftan kişileri bir bir anlatan birinci kişi anlatıcı, bunlardan biri olan Şeyhzade Mansur Bey'den bahseder. "*Babasının babasının babası*"nın Horasan ya da Buhara'dan geldiklerini belirten Şeyhzade Mansur bölgeye ilk geldiğinde kendisinin Hint'ten, Çin'den geldiği söyler. Bu yüzden hiç Türkçe bilmemektedir. Ancak anlatıcı bölgenin yaşlılarının Şeyhzade Mansurun, "*çocukluk(larında), bal gibi Türkçe bildiğini, ama bilmezden geldiğini*" söylediklerini belirtir. Üstelik uzak yerlerden geldiğini söylediği halde "*onu Istanbul'dan, İzmir'den tanıyanlar var*"dır[654]. Sakalı göbeğinde, kıyafetleri eski bir halde bölgeye gelen Şeyhzade Mansur, ocaktan şeyh olduğunu söyleyince bölgenin büyükleri kendilerinin bir şeyhi olmadığı için "*gelene gidene karşı ayıp*"[655] olduğunu düşünerek Şeyhzade Mansur'un bölgelerine yerleşmek istemesinden çok mutlu olurlar. Anlatıcıya göre Şeyhzade Mansur, Buhara'dan Semerkant'tan gelme bir şeyh efendidir ve bu yerler, "*o zamanlar şeyhin fabrikası*"dır[656].

Öyküde anlatılan Şeyhzade Mansur Bey'in taşıdığı özellikler, onun dinî kişiliğine yönelik eleştiri getirilmesinin sebebidir. Kendisini kimsenin tanımadığı bir bölgeye gelerek atalarından dolayı şeyh olduğunu söyleyen Şeyhzade Mansur, köyün yaşlılarının da söylediği gibi çelişkili özellikler taşır. Türkçe bilmediğini söyleyerek yerleştiği bu bölgede yaşlıların, onun Türkçe bildiğine ama bilmezden geldiğine inanmaları önemlidir. Halk arasında yaşlılar, sözüne güvenilen, dedikleri doğru çıkan

[653] A. g. e., s. 26.
[654] Nesin, *Mahmut ile Nigâr,* s. 120.
[655] A. g. e., s. 120.
[656] A. g. e., s. 121.

kişilerdir. Bu bakımdan onların söylediklerinde de doğruluk payı olduğu kabul edilmelidir. Şeyhzade Mansur'un çelişkili bir başka özelliği çok uzaklardan geldiğini söylediği halde onu İstanbul ve İzmir gibi yerlerden tanıyanların olmasıdır. Bu durum da onun yalan söylemiş olma ihtimalini gösterir. Tüm bu çelişkili özelliklerine rağmen anlatıcı Şeyhzade Mansur'u yargılama noktasında yorum yapmaz. Onu İstanbul'dan ve İzmir'den tanıdıklarını söyleyenlere karşı, dinî bir söylemle savunma da geliştirir. "*Evliya gibi bir adam.*" olduğu için "*evliya kısmı(nın), bir bakarsın burada, bir bakarsın şurda*" olabileceğini söyleyen anlatıcı, onun bu çelişkili durumunu, dinî ifadelerle açıklar.

Bölge halkının, şeyh olduğunu söyleyen Şeyhzade Mansur'u mutlulukla karşılamaları da halkın dine bakışıyla ilgili bir tespittir. Halkın, her yerde birkaç şeyh olduğu halde bölgelerinde şeyh olmamasını etrafa karşı ayıp olarak görmeleri, onların dini inançlarının sosyal ortamla şekillendiğini gösterir. Halkın şeyh ihtiyacı, dini eğilimlerinden değil, sosyal baskıyla belirir. Öyküdeki Şeyhzade Mansur'un halkın dinî duygularını kullanarak onları kandıran biri olması ve halkın ona ihtiyacı, bireye ve topluma yönelen eleştiri sebebidir.

Din adamlarına yönelik bir başka eleştiri de "Aziz Moktus ile Fahişe Kamenna" (1960) öyküsünde getirilir. Dinine oldukça bağlı bir aziz olan Aziz Moktus'un, bölge halkı tarafından yüce bir kişiliği olduğuna inanılır. Onun yemek yiyip yemediğini, hapşurup hapşurmadığını, esneyip esnemediğini merak eden kadınlar bunu Aziz Moktus'a sorarlar. Ne Tanrı buyruğuna karşı gelmek, ne de doğru söyleyip insanların hayalini yıkmak istemeyen Aziz Moktus, günde üç zeytin tanesi yiyip bir tas şarap içtiğini, onun dışında söylediklerini yapmadığını söyler. Bunun üzerine onun melek olduğuna inanan insanlar, başında nur halesi bulunmadığı için şaşırırlar. Tanrı adına kendisini kurban etmek isteyecek kadar dinine bağlı olan Aziz Moktus, içindeki bu kutsal isteği dindirmek için ne yapması gerektiğiyle ilgili üç gün hiç uyumadan Tanrıya seslenir. Üçüncü gecenin sabahında kulağına, denizlere doğru yürümesini, "*din uğruna kâfirleri kılıçtan geçirenlerin gönüllerine kutsal ateş sal*"masını[657] söyleyen bir ses gelir.

[657] Nesin, *Hoptirinam,* s. 17.

Aldığı buyrukla bir korsan reisinin gemisine, onları cesaretlendirmek için giren Aziz Moktus, karşılaşılan bir çatışmada gemi tayfasını cesaretlendirirken yenileceklerini anladığı anda "*sesini gittikçe alçaltarak helaya kaç*"ar.[658] Onu yakalayan düşmanlar bir zindana kapatırlar. Aziz'in ülkesinde çok sevilen biri olduğunu öğrenmeleri üzerine onun canını bağışlamak için yüz bin florin isterler. Bu kadar parayı toplayamayan halk umutsuzluğa düşmüşken Kamenna adında Messinalı bir fahişe, kendisiyle evlenmesi karşılığında Aziz Moktus'un çıkması için gereken parayı vereceğini söyler. Bunu kabul eden Aziz Moktus, zindandan çıktıktan sonra onunla evlenmeyi reddeder. Bunun üzerine Kamenna Moktus'a sözünde durmadığı için dava açar. Mahkemede Kamenna'yla evlenmemesi karşılığında zindana kapatılacağına karar verilmesi sonucunda Aziz Moktus onunla evlenmeyi kabul eder. Akşam Kamenna'nın evine gittiğinde onu, etrafında başka erkeklerle gören Aziz Moktus, sözünü yerine getirmek için geldiğini söyler. Ancak Kamenna'nın ona verdiği cevap, Aziz Moktus hakkında eleştiri içerir: "*Sahiden seninle evleneceğime inanmış mıydın muhterem peder? Ben ikimizden hangimizin daha günahkâr olduğunu anlamak istemiştim. Böyle merak, yüzbin florine değmez mi?*" Bu söylediklerinden sonra Kamenna ona senedi geri verdikten sonra Aziz Moktus, Kamenna'nın "*kokusu sinmiş senedi kokla(r), yüzüne gözüne sür(er)*" ve "*oracığa yıkılıp kal*"ır.[659]

Öyküdeki Aziz Moktus, din adamı kimliğiyle gösterdiği davranışlardan ötürü eleştirilir. Ona yönelen ilk eleştiri, kadınların merak ederek yiyip içmediğini, hapşurup esnemediğini sormaları üzerine verdiği cevapla ortaya çıkar. Halk tarafından melek gibi görülerek sevildiğini bilen Aziz, halkın gözündeki bu imajını kaybetmek istemez. Bunun için hem Tanrı'ya karşı gelmeyeceği hem de kadınların gözündeki değerini kaybetmeyeceği bir yalan söyler. Ancak geri kalan insani özelliklerin kendisinde olmadığını söylemesiyle kadınları kendisine hayran bırakır. Aziz'in bu davranışı bir anlamda kendi bireysel tatminine yöneliktir. Bireysel hazlardan uzak yaşayan Aziz, bu konudaki arzularını kadınların gözünde kazandığı değerle gidermeye çalışır.

[658] A. g. e., s. 20.
[659] A. g. e., s. 22.

Aziz Moktus'a yönelik bir diğer eleştiri, kâfirlere karşı savaşan korsan gemileri tayfalarını dini söylemlerle yüreklendirmek için bir gemiye katılmasıyla ortaya çıkar. Düşman gemisiyle çatışmaya giren korsan gemisinin tayfaları arasında gidip gelen, bu sırada "*din uğruna*"[660] diyerek onları cesaretlendirmeye çalışan Aziz'in, savaşı kaybettiklerini anlamasıyla gösterdiği davranış, onun dinî inancının "gerçekliği"ne yönelik eleştiri içerir. Düşmanlardan bir tuvalete sığınarak kaçan Aziz, ilahî kişiliğinin dışına çıkarak acizliğini göstermiş olur. Bu durum, onun gerçekte olduğuyla, göstermek istediği kişiliği arasındaki çelişkiyi ortaya koyar.

Aziz'e yönelik son eleştiri, Kamenna'yla arasındaki ilişkiyle ortaya çıkar. Aziz, kendisini zindandan çıkarması karşılığında evlenmek isteyen bir fahişenin bu teklifini kabul etmesi sebebiyle eleştirilir. Üstelik Aziz, zindandan kurtulduktan sonra Kamenna'yla evlenmeyerek verdiği sözde durmaması sebebiyle de başka yönden eleştirilir. Mahkemenin Aziz'e Kamenna'yla evlenmesi ya da zindana kapatılması yönünde iki seçenek sunması sonucunda Aziz, zindana girmemek uğruna Kamenna'yla evlenmeyi tercih eder ve böylece aciz yönlerinden birini daha göstermiş olur. Aziz Moktus, halkını ilahî bir kişiliği olduğu yönünde inandırmışken zindanda kalmamak için bir fahişeyle evlenmeyi kabul ederek yine çelişkili kişiliğini ortaya koyar. Bu durum, öykünün sonunda fahişenin uzattığı senedi koklamasıyla da kanıtlanır. Öyküde, dini araç olarak kullanıp bireysel tatminini sağlayarak halka kendini üstün gösteren bir kişi, gösterdiği yönüyle gerçek kişiliği arasındaki zıtlık sebebiyle yazar tarafından eleştirilir.

"Esneyen İnsanlar Ülkesi" (1958) öyküsünde de Müslümanlığın getirdiği bir inanç eleştirilir. İnsanların mutluluk içinde yaşadığı bir ülkede bir süre sonra bazılarının zayıfladığı ve küçüldüğü, bazılarınınsa şişmanlaşıp irileşmeye başladığı bir salgın hastalık görülür. Bu şekilde yaşamaya alışan insanlardan doğuştan küçük ve doğuştan büyük olanları bu hastalıkta hiçbir uygunsuzluk görmezler. Üstelik küçülenler, kendilerinden daha küçük olanları görüp, "'*Tanrım, buna da şükürler olsun, küçüğün küçüğü var. Ben yine iyiyim!*'"[661] diyerek avunurlar.

[660] A. g. e., s. 20.
[661] Nesin, *Memleketin Birinde,* s. 80.

Daha önce Zengin-Fakir Ayrılığı başlığında değerlendirilen bu öyküde bahsedilen sözlere yönelik kısa bir değerlendirme o başlık altında da yapılmıştır. İnsanların "çoğunun" zayıflamasına, "bazılarının" şişmanlamasına neden olan salgın hastalığın ülkede adaletsiz bir şekilde dağılması, gelir dağılımı eşitsizliğine yönelik bir eleştiridir. Küçülen insanların kendilerinden daha küçükleri için söyledikleriyse Müslümanlığın içinde geçerli olan şükür kültürüyle ilgilidir. Kişiler, başlarına gelenleri sorgulamak ve değiştirmeye çalışmak yerine daha kötü durumdakilerle avunarak kendileri onlar gibi olmadıkları için mutlu olurlar. Bu durum kişilerin bencil güdüleriyle ilgilidir. Daha kötü durumdakileri görerek avunmak, insanların bireysel mutluluğunu sağlayan bir durumdur. Bu nedenle, kişileri değişim için harekete zorlayacak etkenlere engel olan "şükretme kültürü", insanları bencilliğe itmesi sebebiyle eleştirilir.

"Abo Çavuş" (1958) öyküsünde ise Müslümanlık inancının buyruklarına yönelik eleştiri getirilir. Öykünün birinci kişi anlatıcısı, yakın zamanda ölen iyiliksever bir milyonerin ardından gazetelerin sürekli onun iyiliklerini yazdıklarını söyler. Gazetelerin ölen birinin ardında onun iyiliklerinden bahsetmelerinin anlatıcıya göre dinî bir yönü vardır. Hazreti Muhammed'in ölüleri "'*hayr ile*'" anılmasını buyurduğunu söyleyen anlatıcı, dirilerin kötülüklerinin ispat hakkı olmadığı için ve "*şeref, haysiyet dalgası*" olduğu için yazılıp söylenemeyeceğini; ölülerin de hayırla anılması gerektiği söylendiği için kötülüklerinden bahsedilemeyeceğini belirtir. Bunun, "*kötünün kötülüğü, ne öldükten sonra, ne diriyken açığa vurulamaz*" anlamına geldiğini söyleyen anlatıcının devamında ekledikleri, bu inanca yönelik eleştiri içerir: "*Kötülük de ortaya çıkarılmadı mı, yok demektir. Kötülüğü ortadan kaldırmanın en kolay yolu da bu olsa gerek.*"[662]

Anlatıcının eleştirisi, adaletsizlik iması üzerinden dile getirilir. Hazreti Muhammed'in buyruğuna göre Müslümanlık inancında ölen kişilerin, yaptığı kötülüklerle değil, iyi özellikleriyle anılması gerekliliği, bu kötülüklerin açığa çıkarılmasını engeller. Anlatıcıya göre dirilerin de kötü özelliklerinin söylenip yazılamaması onların şeref ve haysiyetlerinin korunması gerekliliğindendir. Dirilerle ilgili bu özellik ancak, öyküde ölen milyoner gibi, zengin ve yöneticilere ait olabilir.

[662] Nesin, *Bay Düdük,* s. 83.

Bu insanlarla ilgili gerçeklerin, onlar yaşarken ya da öldükten sonra dile getirilememesi, kötülüklerin hiçbir zaman açığa çıkmamasına neden olur. Anlatıcının söylediği gibi, herhangi bir şey açığa çıkmadığı zaman "yok" demektir. Bu durumu kötülüğü ortadan kaldırmanın bir yolu olarak değerlendiren anlatıcı bu söylemiyle, kötülüklerin ortaya çıkmasını engelleyen unsurlardan birine; din unsuruna karşı eleştiri getirir. Anlatıcının sözleriyle dinî öğretiler ve diğerleri, kötülüklere yapıcı bir çözüm bulmak yerine, üstünü örterek onları yok saydıkları için eleştirilir.

Kişilerin dinî inançlarıyla çelişen karakterlerine yönelik bir eleştiri de "Hiçbişey Kalmamış" (1959) öyküsünde dile getirilir. Birkaç yıl önce kırçıl sakalları uzun olan ancak uygarlığa ayak uydurmak için kesen; ayağı mesli, başı beyaz takkeli olan başkişi, İslâm'ın şartlarını yerine getirmiş biridir. Hac görevini bir süre önce tamamlamış olan başkişi, bayramlarda mutlaka namaza gider, yanında çalışan insanlara verdiği aylığı zekat, devlete verdiği vergiyi fitre, düşürüp de kaybettiği parasını da sadaka sayar. Ramazan aylarında oruç tutamazsa zayıflamak için yaptığı rejimleri oruçtan sayar. Günde birkaç kez de kelime-i şahadet getirir. Karşısında oturan genç adamla konuşan başkişi, toplum düzeninin bozulduğundan, insanlarda hiç vicdan kalmadığından, kimsenin sözünde durmadığından bahsederken arada bir gelen telefonlarda ve yardımcılarıyla yaptığı konuşmalarda yakındığı davranışların aynısı sergiler. İnsanlarda Allah korkusunun kalmadığını, bunun sonunun felaket olduğunu söyleyen başkişi, gelen bir telefonla sesinin tonunu değiştirerek konuşmaya başlar. "*O kadar körpesini isteme*"diğini, "*evli ol*"masının daha iyi olacağını belirten başkişi, "*aile kadınının başka ol*"duğunu söyler. Konuşması bittikten sonra genç adama dönerek söyledikleri, başkişinin karakterine yönelik eleştirinin sebebidir: "… *hiçbişey kalmamış... Telefonda konuştuklarımı duydun ya, evli kadın gizli evde çalışıyor, anla artık... Hiç, hiçbişey kalmamış. Yalan mı?*"[663]

Başkişinin öykünün başında yapılan tasviri, onun dinî özellikler taşıyan biri olduğunu gösterir. İslâm'ın şartlarına uyduğu söylenen başkişiye yönelen ilk eleştiri, onun yerine getirdiğini düşündüğü birtakım şartlarla ortaya çıkar. Zekât, fitre ve sadaka olarak gördüğü şeyler, adamın zorunluluklar sebebiyle yaptığı veya kabul ettiği eylemlerdir. Benzer bir örnek, zayıflamak için yaptığı diyeti oruçtan

[663] Nesin, *Aferin,* s. 144.

saymasıyla da ortaya çıkar. Bu durum başkişinin, dinî inançlarını çıkarları ve keyfiyeti doğrultusunda belirlediğini gösterir. Başkişinin dış görünüşünde gösterdiği duruşuyla davranışlarının birbirini tutmaması ilk olarak bu kısımda eleştirilir.

Başkişinin çelişkili karakterine yönelik bir diğer eleştiri, dünyanın düzeninin kalmadığını söyleyerek yakındığı her davranışı kendisinin de göstermesiyle ortaya çıkar. Genç adamla konuşması esnasında öykü boyunca görülen bu örnekler, öykünün sonunda daha etkili bir çarpık davranışla eleştirilir. Başkişinin öykünün sonunda yaptığı telefon konuşması, "gizli evlerle" ilgilidir. Telefonda konuştuğu kadına, tatlı bir dille nasıl bir kadın istediğini tarif eden başkişi, konuşması bittikten sonra suçu yine bir başkasına yöneltir. Daha önceki öykülerde de gördüğümüz gibi kişiler, eleştirdikleri davranışları kendileri de gösterirken içe dönük bir bakışa sahip olmadıkları için başkalarını eleştirmeyi tercih ederler. Bu durum kişilerin kendilerini "iyi" bir insan oldukları sanısıyla kandırmalarına yönelik bir eğilimin sonucudur. Öyküdeki başkişi, dinî özellikleriyle öne çıkan biri olarak mensup olduğu dinin öğretilerine aykırı davranışlar sergilemesi sebebiyle eleştirilir.

"Depmik Sultan Hazretleri" (1959) öyküsündeyse insanların dini kullanmalarına yönelik olaylar geçer. Bir taşra kasabasını ziyarete giden anlatıcı burada iki sinemanın bulunmasına, üstelik bu sinemaların birbiriyle rekabet etmemesine çok sevinir. Anlatıcı bu konudaki memnuniyetini, "*Depmik Filmcilik Anonim Şirketi*"[664] adıyla birleşmiş olan iki sinemanın ortaklarından Mehmet Bey'e anlatır. Bunun üzerine Mehmet Bey, şirketin diğer ortağı Yahya'yla bir zamanlar aralarında geçen rekabetten bahseder. Birbirlerinin sinemasına giden seyirci sayısını düşürmek için sırayla çeşitli yollar düşünen iki sinemacı, sürekli rekabet halindedir. Mehmet Bey, Yahya yüzünden kesilen seyircilerini yeniden toplamak için kasabalarındaki Şıh Nuri'ye beş yüz lira karşılığında vaaz verdirir. Şıh Nuri, "*Kadın-erkek sinemaya giden neuzu billah kâfir olur*"[665] diye vaaz verirken Mehmet Bey de sinemasının ortasına bir perde çekerek kadın ve erkek olmak üzere ikiye ayırır. Üst üste verilen vaazların etkisiyle zamanla Yahya'nın sinemasına giden seyirci sayısı azalırken Mehmet Bey'in seyircileri artar.

[664] Nesin, *Mahmut ile Nigâr,* s. 91.
[665] A. g. e., s. 96.

Mehmet Bey'in hamlesinin ardından Yahya da sinemasında kadınlara ve erkeklere ayrı olmak üzere iki matine yaptırdıktan sonra Sait Hoca'ya bu konuda vaaz verdirir. Sait Hoca'nın vaazlarında sinemanın matinelere ayrılmasını övdükçe seyirciler, Yahya'nın sinemasına akın eder. Bunun üzerine Mehmet Bey İstanbul'dan, içinde "*dansı, mevlidi, ezanı, mezarı, imamı, hocası*" olan bir film getirir. Sinemanın camekânlarına da Arapça yazılar asar. Şıh Nuri'nin gittiği her yerde "*Müslüman sineması böyle olur…*"[666] diye övmesiyle Mehmet Bey'in sinema izleyicileri de artar. En sonunda kendilerine akıl verip ikisinden de para alan Şerif Efendi'nin ikili oynadığını fark eden Mehmet Bey ve Yahya, sinemalarını birleştirmek zorunda kalırlar.

Öyküde iki sinema patronu da müşteri sayılarını çoğaltmak için rekabet ederler. Mehmet Bey ve Yahya, halkın dinî duygular dolayısıyla kolayca ikna edilebileceklerini bilmektedir. Bu doğrultuda ilk adım atan Mehmet Bey olur. Kasabalarındaki "*gayetle nefesi keskin bir şıh*" olan Şıh Nuri aracılığıyla kadın ve erkeğin bir arada sinemada olmasının günah olduğu söyleten Mehmet Bey, bu durumdan kârlı çıkar. Şıh Nuri'nin nefesi keskin biri olması, dinî açıdan onun güvenilir olduğunu anlatan bir söylemdir. Ancak Şıh Nuri'nin nefesiyle değil, aldığı beş yüz lira karşılığında halka dinî vaazlar vermesi, kişilerin dini kullanarak çıkarları doğrultusunda hareket ettiklerini gösterir. Dini kullandıkları için kârlı çıkan iki taraf olurken, dinî inançlarıyla kandırılanlar halktır.

Yahya'nın kaybettiği seyircisini geri toplamak için Sait Hoca'ya verdirdiği vaaz da halkın dinî duygularını kullanmaya yöneliktir. Sait Hoca'nın verdiği vaazın, sinemadaki matine uygulamasını övmek üzerine olması mizahi bir unsurken halk, bu vaazlara inanır. Benzer bir şekilde Mehmet Bey'in Müslüman sineması reklamıyla filmler oynatması da halkın kandırılmasına yöneliktir. Öyküde halkın, dinî inançlarının etkisinde kalarak vaazlara kolayca inanmaları üzerinde durulmaz, ancak Yahya ve Mehmet Bey arasında geçen çekişme arasında iki tarafın da dinî yalanlarına alet etmeleri, onların din konusundaki eğilimini gösterir. Öyküde asıl eleştirilen, dini inançları kendi çıkarları doğrultusunda kullanan kişiler olurken halkın bu konudaki yönelimi, bir tespit olarak kalır.

[666] A. g. e. s. 99.

"Allah Kabul Etsin" (1960) öyküsünde de kişilerin dinî inançlarının uygulanmasına yönelik eleştiri getirilir. Öyküde Mutlu Apartmanının sahibi Hamza Bey'in dinine bağlı, bütün namazlarını kılan biri olduğu söylenir. Hamza Bey aynı zamanda iki fabrikası olan, iki bankanın ortaklarından, pek çok apartman sahibi biridir. Hamza Bey her gün, sabah namazını kıldıktan hemen sonra apartmanın kapıcısı Emin Efendi'nin kapısını çalıp, kiracılarıyla ilgili yakınmaya başlar ve yatsı namazı da dâhil olmak üzere her namazdan sonra kapısına gelmeye devam eder. Hamza Bey bir gün sabahın altısında, Emin Efendi'nin yanına gelerek ona, "namaz kılarken aklına geldiğini", dört numaradakilerin bu ay kirayı zamlı vermediklerini söyler ve bu yüzden Emin Efendi'den hemen avukata gidip ona, kiracıların kirayı ödemediklerini söylemesini ister. Emin Efendi ona avukatı telefonla aramasını söylese bile Hamza Bey'in telefona yüz kuruş vermeye kıyamayacağını ama kendisinin yola vereceği parayı da düşünmediğini bilir. Her namazdan sonra Emin Efendi'nin yanına "namaz sırasında aklına geldiğini" söyleyerek gelip kiracılarının ödedikleri kiralarla ilgili şikâyette bulunan Hamza Bey, yüreğinin temiz olduğunu, "*Allah(ın), huzurunda el bağlamış namaz kılarken her şeyi*"[667] aklına getirdiğine inanır. Bir gün arkadaşının cenaze namazını kılıp geldikten sonra da Emin Efendi'ye namaz sırasında aklına geldiğini, yanındaki adamın apartmanın kiracılığı için daha fazla para teklif ettiği söylemesi üzerine Emin Efendi isyan ederek, eşyalarını toplayıp ayrılmak üzere dairesine gider.

Hamza Bey'in öne çıkan iki kişiliği de paralel yönde güçlüdür. Zengin olduğu halde ince hesaplar yapan, dairelerin kirasından iki bin lira aldığı halde bunu az gören Hamza Bey, para düşkünü biridir. Bu kişiliğinin yanında her vakit namazını ara vermeden kılması, sürekli dinî söylemler kullanması sebebiyle de dinine düşkün bir Müslüman imajı verir. Ancak Hamza Bey'in bu iki yönü de onun eleştirilmesinin sebebidir. Hamza Bey'in sürekli namaz kılarken aklına parayla ilgili şeyler gelmesi, onun eleştirilen iki yönünün birleşmiş hâlidir. Dinine çok düşkün olduğunu gösteren Hamza Bey, namaz esnasında başka şeyler düşünmesi sebebiyle bu yönünün görüntüden ibaret olduğunu gösterir. Onun dine olan bağlılığı içten gelen bir istekle değil, sürekli bir ayağının çukurda olduğunu söylemesi sebebiyle yaşlılığından kaynaklanır. Hamza Bey, kendi davranışına yönelik bir sorgulamada da bulunmaz.

[667] Nesin, *Ah Biz Eşekler,* s. 35.

Namazda parasal sorunlarını düşünmesini temiz kalpli olmasına ve Allah tarafından aklına getirilmesine bağlayarak davranışlarını dinî özelliklerle açıklar. Bu durum onun kendisi hakkındaki olumlu algısını güçlendirmesi içindir.

Hamza Bey'e yönelen eleştiriler, öykünün sonunda Emin Efendi'nin isyan etmesiyle tepkisel olarak ortaya çıkar. Arkadaşının cenaze namazında bile, nasıl daha fazla para kazanabileceğini düşünmüş olan Hamza Bey'in bu davranışı, Emin Efendi'nin işi anında bırakmayı kabul etmesiyle eleştirilir. Hamza Bey, Emin Efendi'nin bu davranışını bile onun kötülüğüne bağlayarak kendisine yönelik bir sorgulamadan kaçınmış olur. Öyküde, dinî söylemlerle öne çıkan birinin, gerçek bir din anlayışına değil, parasal kazancına bağlı oluşu eleştirilir.

Aziz Nesin öykülerinde dinî inançlara yönelik olumlu durum ve olaylar üzerinde durulmaz. Öykülerde öne çıkan dinî olaylar, genel olarak çarpık dinî inançlara yönelik eleştiri barındırır. Öykü kişileri, dinî söylemlerde bulunan, değerlerine bağlı kişiler gibi gözükse de aslında bencilce ve çıkarları doğrultusunda hareket ederler. Bu bakımdan öykü kişilerinin çoğunluğu çelişkili karakter yapıları sergiler. Dışarıya karşı gösterdikleri davranışla gerçekte oldukları kişi arasında zıtlık bulunan insanlar, dinî çıkarlarına alet etmeleri sebebiyle eleştirilirler.

Dinî inançlar, bazen de halk üzerinde olumsuz etki yaratmaları sebebiyle eleştirilir. İnsanların gerçek yüzünün ortaya çıkmasını engelleyen dini öğretiler, kişilerin duygularıyla ve değerleriyle oynanmasına uygun olmaları sebebiyle halkın kandırılmasına sebep olurlar. Öykülerde her ne kadar dinî değerleri kullanarak halkı kandıran kişiler eleştirilse de halkın bu konuda kandırılmaya karşı eğilimli olmaları da eleştiri konusudur. Nesin, dinî öğeleri olumsuz bir yapı içinde kullanarak, toplum içinde yaşanan veya yaşanması mümkün olan olayları ele alır. Bu açıdan onun bu konudaki eleştirileri, toplumsal değerleri açıkça ortaya koyması bakımından önemlidir.

2. AİLE

Türk toplum yapısında aile değer verilen bir kurumdur. Geleneksel yaşantının getirdiği kapalı toplum yapısı, aile kavramını güçlendirir. Süreç içinde başka toplumlarla sağlanan ilişkiler dışa dönük toplum yapısını desteklese ve "modern" aile tipleri çoğalmaya başlasa da sosyal yaşantıda aileye verilen değer değişiklik göstermez. Özellikle geleneksel formlarla desteklenen aile kavramı Nesin öykülerinde idealize edilerek değil, gerçek yönleriyle ele alınır.

"Modern Bir Ailede İftar Sofrası" (1953) öyküsü, birtakım değerlerin sorgulandığı bir öyküdür. Birinci kişi anlatıcı, kendisini uzun süredir iftara davet eden birine oruç tutmadığını söylese de adam, kendilerinin de tutmadığını söyleyerek onu ısrarla evine çağırır. Anlatıcı bir akşam adamın evine gider. İftar sofrasından çok çilingir sofrasına benzeyen sofraya oturmadan önce evin genç kızı anlatıcının karşısına oturur. Anlatıcı ona hangi okula gittiğini sorar ancak onun yerine annesi cevap vererek, "*açılmasın diye ortadan sonra okula göndermedik*"lerini söyler. Babası anlatıcının bardağına rakı dolduracağı sırada bağırarak karşı çıkan genç kız, iftar topunun patlamasını beklemelerini söyler. Genç kız oruç tutmaz ancak "*örf ve âdetler(e) son derece bağlı*"[668] olduğunu söyler. Anlatıcının evdeki misafirliği boyunca aile, kızlarını "*açılmasın diye okula göndermedik*"lerini, "*diz(lerinin) dibinden ayırma(dıklarını)*", "*gezip tozmasına müsaade etmediklerini*"[669] söyler. Genç kızın babası, namusun çok önemli olduğundan, bu yüzden kızlarını dışarıya çıkarmadıklarından bahsederken sarhoş olup uyumaya başlar. Bu sırada anlatıcı gitmek isteyince kızlarına, onu durağa kadar geçirmesini söylerler. Aile, "*yabancılara asla müsaade etme(z), ama*" anlatıcıyı yabancı saymadıkları için kızları onunla dışarı çıkabilir. Anlatıcı aile bireylerinin sözleri arasında konuşmak için fırsat bulduğunda, "*bundan fazla açılmayalım*"[670] diyerek yalnız gidebileceğini söyler.

Öyküdeki aile birbiriyle çatışan değerlere sahiptir. Bu çatışma ilk olarak, anlatıcıyı iftara davet ettikleri halde oruç tutmamaları ve hazırladıkları sofranın içki sofrası olmasıyla ortaya çıkar. Bir diğer çatışma ise kızları üzerinden ortaya çıkar.

[668] Nesin, *Geriye Kalan,* s. 62.
[669] A. g. e., s. 63.
[670] A. g. e., s. 64.

Aile genç kızı, dışarıya açılmaması için evde tuttuğunu söyler ancak kızın hâl ve tavırları, "şuh"luk içerir. Anlatıcıyla oldukça samimi konuşan genç kızın örf ve adetlere düşkün olduğunu söyleyerek rakıların doldurulması için iftar topunun atılmasını beklemesi de genç kız üzerinden ortaya çıkan zıtlıklardan biridir. Geleneklere bağlı olduğunu söyleyen genç kız, top patladığında ilk kadehi kendisi kaldırır. Ailenin sofradaki yemek boyunca konuşmaları, geleneksel liklerini öne çıkarır. Kızlarının açtığı hareketli müzikle evin içinde dans etmesini, dışarıda izin vermediklerini ama evde rahat bıraktıklarını söyleyerek açıklarlar. Ailenin öykünün sonunda gösterdiği davranış, anlatıcının sözleriyle eleştirilir. Kızlarından anlatıcıyı durağa kadar bırakmasını istemeleri üzerine anlatıcının, "fazla açılmamak" gerektiğini söylemesi, ailenin öykü boyunca öne çıkan söylemleri üzerinden onları eleştirir.

Öyküdeki aile geleneksellik ve modernlik noktasında çelişki içindedir. Söylemleriyle geleneksel yönleri öne çıkan aile bireylerinin davranışları modern bir çizgidedir. Bu bakımdan anlatıcı aracılığıyla yazar tarafından ailenin içinde bulunduğu çelişkili durum eleştirilir.

"İş Hayatında Kadın" (1955) öyküsündeyse ailenin tanımı yapılır. Birinci kişi anlatıcı aileyi, "*sürekli zarar edecek olan ve hiçbir zaman birbirine uymayan bir cıvata ile bir somun arasında, aşkla başlayıp kavgayla süren bir ticaret ortaklığıdır.*" diyerek tanımlar. Bu ortaklığın kazancının çocuklar olduğunu söyleyen anlatıcı, bu şekilde evliliğin sürmesinin daha da zorlaştığını belirtir. Anlatıcıya göre birbirine uyumsuz olan bu cıvata ile somunu bir arada tutması için bir İngiliz anahtarına, yani bir aile dostuna ihtiyaç vardır. Bu şekilde üç kişilik bu anonim şirketin bir süre daha sürebileceğini düşünür.

"*Seçim kolaylaşıp geçim zorlaşınca*"[671] çalışan bir kadınla evlenmek zorunda kalan anlatıcı, kadının iş hayatında çalışmasının aile mutluluğunu baltalamayacağını söyler. Karısı gündüz, kendisi gece çalıştığı için bir günlük izinle evlenip işlerine geri döndüklerini söyleyen anlatıcı, karısıyla birbirlerine yazdıkları not ve mektuplar aracılığıyla iletişim kurar. Bu şekilde üç çocuğunun olduğunu öğrenen anlatıcı,

[671] Nesin, *Yedek Parça,* s. 33.

çalıştıklarından dolayı birbirlerini göremediklerinden hiç kavga etmeden, aile mutluluklarını gölgeleyecek en ufak bir tartışma bile yaşamadan evliliğe devam ettiklerini söyler.

Ailenin, atılan imzalarla devlet tarafından desteklenen bir kurum olması anlatıcının sözleriyle de doğrulanır. Aileyi oluşturan iki bireyin aşkla başlayıp kavgalarla devam eden birlikteliğini sürekli zarar etmek olarak değerlendiren anlatıcının bu durumu bir ticaret ortaklığına benzetmesi önemlidir. Bu ticaret ortaklığı durumu, anlatıcının geçim zor olduğu için işte çalışan bir kadınla evlendiğini söylemesiyle desteklenir. Anlatıcının ve karısının çalışmak zorunda olduklarından dolayı aynı evin içinde yıllarca görüşmeden yaşamaları, evliliğin ticari boyutunu gösterir. Bu durum öyküde, abartı yoluyla ortaya konur. Yıllar içinde çocuklarının bile olması, anlatıcının karısının kendisini aldatıyor olmasıyla ilgili olsa da anlatıcı karısıyla kavga etmeden bir evlilik sürdürdüğü için çok mutludur.

Ailenin ortaklık ilişkisiyle tanımlanması, onları bir arada tutacak üçüncü bir kişinin gerekliliğiyle de desteklenir. Bu durumda aile kurumu, bir anonim şirkete dönüşmüş olur. Anlatıcının sözleriyle mizahi olarak tanımlanan aile kurumu, yaşam içindeki gerçekliği yansıtması bakımından önemlidir.

Aile kavramının başka bir açıdan, masalsı bir anlatımla ele alındığı öykü de "İnsan Olun Yavrularım"dır (1958). Öyküde karınca, balık, ördek, deve, fil gibi tüm hayvanların anne ve babaları, etraflarına yavrularını toplayarak onlara, hangi tür hayvanlarsa hayatları boyunca öyle olmaya çalışmalarını tembih ederler. Yavrular onlara bunun nasıl olacağını sorduğunda da onlara, anne ve babalarını örnek almalarını, onlar nasıl davranıyorlarsa öyle davranmalarını öğütlerler. Anne ve baba hayvanlar ölmeden önce yavrularına, istedikleri gibi bir hayvan olduklarını, onlarla gurur duyduklarını söyler.

Baba insanla anne insan da bir gün etraflarına çocuklarını çağırarak onlara insan olmalarını, insanlıktan ayrılmamalarını önerir. Çocuklar bunun için ne yapmaları gerektiğini sorduklarında anne ve baba bunun çok kolay olduğunu, kendilerini örnek almalarını, anne ve babaları ne yapıyorsa öyle yapmalarını söylerler. Çocuklar,

"*baba insanla ana insana bak(ar)lar, onlar ne yapıyorlarsa öyle yap(ar)lar. Hepsi de tıpkı tıpkısına babalarına benze(r)ler.*"[672] Ancak baba insan ölmeden önce çocuklarına, onların insanlıktan uzak olduklarını, hiçbirinin insan olamadığını, haklarını helal etmediğini söyler. Bunun üzerine çocuklar, tıpkı onlar gibi davrandıkları için nerede yanlış yaptıklarına anlam vermezler.

Öyküde aile kavramı, babanın ve annenin davranışlarıyla ele alınır. Doğada bulunan tüm canlılar yavrularıyla aynı konuşmayı yaptıkları halde tüm hayvanların çocuklarının durumundan memnun olması, ancak insanların memnun olmaması, karşılaştırma yoluyla davranışların eleştirilmesine yöneliktir. Hayvanların yavruları anne ve babalarını örnek alarak davrandıklarında bulundukları türdeki hayvan gibi olmayı başarırlar ve ailelerini mutlu ederler. Ancak insanların çocukları anne ve babalarını taklit ettiğinde tıpkı onlara benzedikleri halde aileleri mutlu olmazlar. Öyküdeki kurgu, çocukların ailelerini örnek alarak yetiştiklerini ve karakter oluşumunu, anne ve babalarına benzer bir şekilde tamamlandığını gösterir. Aileler çocuklarına verdikleri öğütlerle onların iyi birer insan olmasını isterken kendi tutum ve davranışlarını görmezden gelirler. Bu durum onların kendilerine dönük bir sorgulamadan uzak olmalarıyla ilgilidir. İyi bir insan olmanın beklentilerini sadece çocukları üzerinden umut etmeleri, kendilerini kusursuz gördüklerini gösterir. Bu nedenle öyküdeki çocuklar tıpkı ailelerine benzedikleri halde anne ve babalarının onlardan memnun olmaması çocukları şaşırtır. Öyküdeki aile kurgusu aracılığıyla Nesin, toplumun geneline yönelik eleştirilerini dile getirir.

Anne babaya yönelik eleştiri yoluyla aile kurumunun ele alındığı bir başka öykü de "Okul Aile Birliği"dir (1958). Öykünün anlatıcısı, kızının okul aile birliği toplantısına katılır. Burada uzun bir konuşma yaparak, çocukların başarısızlığından ailelerin sorumlu olduğunu, anne babaların çocuklarıyla hiç ilgilenmediğini, çocuklarının hangi okula gittiğini, kaçıncı sınıfta olduğunu bile bilmeyen babaların olduğunu söyler. Öğretmenler tarafından sık sık alkışlanan anlatıcı, eve geldiğinde karısının nerde olduğunu sorması üzerine toplantıya gittiğini söyler. Ancak kızı, kendisinin de toplantıda olduğunu, anlatıcının gelmediğini belirtir. Bunun üzerine anlatıcı kızına, Horhor Kız Ortaokulunda olup olmadığını sorar. Kızının Beyazıt

[672] Nesin, *Memleketin Birinde,* s. 87.

Lisesinin son sınıfında olduğunu söylemesi üzerine anlatıcının karısı da şaşırarak onun Modern Koleje gittiğini sandığını belirtir. Anlatıcı bu konuşma üzerine, annesine ve babasına bu kadar zamandır gittiği okulu, kaçıncı sınıfta olduğunu söylemediği için kızını azarlayarak "*zamanın çocuklarında ana babaya saygı kalma*"dığını[673] dile getirir.

Öyküde aile, düşündükleriyle uyguladıklarının birbiriyle çelişkili olması sebebiyle eleştirilir. Anlatıcı, okul aile birliği toplantısında ailelerin çocuklara karşı ilgisizliğinden bahsederek takdir toplar ve iyi bir baba olduğu imajını verir. Ancak eve geldiği zaman kızıyla arasında geçen konuşma, onun gerçekte olduğu kişiyi ortaya koyar. Anlatıcı ve karısı, kızlarının gittiği okul hakkında bilgisizliğiyle, toplantıda anlatıcının eleştirdiği ilgisiz anne baba imajındadır. Eleştirilen aile formunu taşıyan anlatıcı ve karısı, bu durumdan kendilerini değil, kızlarını sorumlu tutmayı tercih eder. Anlatıcı, kızının okuluyla ilgili bilgileri bilmediği için kızını suçlar. Ona göre bunun sebebi kendi ilgisizliği değil, kızının okuduğu okulu kendilerine haber vermemesidir. Bu nedenle kızını terbiyesiz ve saygısız olarak değerlendirir. Anlatıcının bu tavrı, kendi ilgisiz davranışını örtmeye yöneliktir. Öyküde eleştirilen aile yapısında başkişinin anlatıcının kendisi olması, eleştiriyi daha gerçekçi kılar. Kurguda bahsedilen aile, toplumun bazı kesimlerini de içine aldığından eleştirinin genel bir boyutta ele alındığını söylemek mümkündür.

"Çamaşır Günü" (1958) öyküsünde de aile kurumuna yönelik genel görüşler dile getirilir. Anlatıcı, teyzesinden başka kimsesi kalmadığı için arada sırada onu ziyarete gittiğini söyler. Ancak teyzesi her defasında anlatıcının yüzüne karşı onun içinde aile sevgisi olmadığını, onun yaşında bir erkeğin çoktan evlenmiş olması gerektiğini söyler. Bunun üzerine anlatıcı evlilik hakkında kendi düşüncelerini dile getirir. Çamaşırları yıkandığı, gömlekleri kolalandığı ve kahvaltısı getirildiği için otelde yaşamanın kendisine daha kolay geldiğini söyleyen anlatıcı, evlenirse bunların hiçbirinin olmayacağını düşünür. Sabaha işe gitmek için giyinirken yeni bir gömlek istese karısının gömleği kolalayamadığı için üstündekiyle gitmesini isteyeceğini, gömleği temizleyiciye verse karısının kızacağını, vermese ev işlerinden fırsat bulup

[673] Nesin, *Havadan Sudan,* s. 34.

da gömleği yıkayamadığını söyleyeceğini düşünen anlatıcı bütün bunları, ara sıra teyzesinin evine gittiğinde eniştesinin başına gelenlerden dolayı bilir.

Anlatıcı aracılığıyla aile kurumu içindeki gündelik, gerçekçi olaylara yönelik tespitler dile getirilir. Evlenmediği için mutlu olan anlatıcı, evliliğin kendisi açısından kötü olan yönlerinden bahseder. Anlatıcının evlilik içinde yaşanacağını düşündüğü kurgusal olaylar, çamaşırların yıkanması, temizlik yapılması ve istediği şeylerin yerine getirilmesiyle ilgilidir. Anlatıcı, evlendiği zaman ortaya çıkacak mutsuzlukla ilgili yorumlarını evlilik ve bekârlık karşılaştırmasıyla yapar. Anlatıcının dile getirdiği kurgu, kendi gözlemlerine dayandığından gerçek bir boyuta da sahiptir. Gündelik ihtiyaçların karşılanamayacağı üzerinden kötülenen aile kurumuyla ilgili basit gerçekler dile getirilerek, aile yaşantısına eleştiri getirilir.

"Çocuk Ne Zaman Ağlar?" (1958) öyküsü ise ailelerin çocuklara karşı davranışlarıyla ilgili tespitler içerir. Cavit adında bir arkadaşının sürekli oğlunun yaramazlığından, zekiliğinden bahsettiğini söyleyen anlatıcı bu konudaki düşüncelerini, "*Anaların, babaların çocuklarını övmekteki enayiliklerini, kendim de dört çocuk babası olduğumdan çok iyi bilirim.*"[674] diyerek dile getirir. Arkadaşının ısrarı üzerine bir gün onun evine giden anlatıcı, küçük çocuğun her tarafının yara içinde olduğunu, sürekli düştüğünü, hoplayıp zıpladığını fakat hiç ağlamadığını görür. Ailesi çocuğu zapt edemez bir haldedir. Anlatıcı, kendisi zarar görmeden evden kurtulmak için giderken "*yarım ağızla*"[675] aileyi kendi evlerine davet eder. Arkadaşının bir dahaki hafta geleceklerini söylemesi üzerine telaşlanan anlatıcı eve gittiğinde kırılacak ne varsa kaldırmalarını söyler. Bir dahaki hafta misafirliğe gelen Cavit ve ailesi kapıdan girer girmez çocuğun ayağı kayar ve düşer. Aslında çok önemsiz olan bu düşüşten sonra anlatıcı, karısı ve anlatıcının annesi çocuğun üstüne giderek, yazıklanırlar. Üstüne bu kadar düşülmesine ve etrafında bağrışıp çağrışan kadınlara şaşıran çocuğun bir süre sonra alt dudağı büzülür ve ağlamaya başlar. Evden gidene kadar ufak tefek olaylara büyük tepkiler veren kadınlar karşısında birkaç defa daha ağlayan çocuk, o vakitten sonra kendi evinde de yaramazlık yapmayı bırakır ancak sürekli ağlar.

[674] A. g. e., s. 76.
[675] A. g. e., s. 80.

Anlatıcının annelere ve babalara yönelik eleştirisi, ailelerin kendi çocukları hakkındaki övgülerine yöneliktir. Kendisinin de benzer davranışlar sergilediğini dile getiren anlatıcı, annelerin ve babaların çocuklarını övme eğilimlerini eleştirir. Öyküde arkadaşı Cavit'in oğlunun aslında övülecek bir karaktere sahip olmaması anlatıcının, ailelerin bu durumu neden "enayilik" olarak nitelendirdiğini kanıtlar. Cavit'in oğlu, evdeki dolapların tepesine tırmanan, kovaladığı kediyle birlikte dördüncü kattan atlayan, babası tarafından kendisine şiddetli tokatlar atılan bir çocuk olduğu halde asla ağlamayan, hatta gülen bir çocuktur. Bu bakımdan anlatıcı onun zekâsından şüphe duyarak, duyarlılığını yitirmiş bir çocuk olduğunu düşünür.

Ailelerin çocuklara davranışıyla ilgili tespitler ise Cavit'in oğluyla beraber evlerine misafirliğe gelmesiyle ortaya çıkar. Başına gelen hiçbir şeye ağlamayan çocuk, ayağı kayıp ufak bir düşüş yaşadığında, etrafındakilerin gösterdikleri tavra göre değişim gösterir. Onun düşüşüne, elindeki bardağı kırmasına ve bu gibi küçük, zararsız olaylara büyük tepkiler verilmesi çocuğun da başına gelenlerin önemli olduğuna inanmasına neden olur. Bu nedenle verdiği duyarsız tepki değişime uğrayarak ağlamaya dönüşür. Cavit'in oğlunun tamamen değişerek yaramazlık yapmayı bırakıp her şeye ağlaması, büyüklerin tavırlarının çocukların değişimi üzerindeki etkisini gösterir.

Aziz Nesin öykülerinde aile kurumu, içindeki çatışmalar ve çelişkili durumlarla ele alınır. Geleneksellik ve modernlik noktasında çatışma yaşayan ailelerle, savunduklarıyla çocuklarına karşı davranışları tutarsızlık gösteren aileler, kurum içinde ortaya çıkan gerçeğe dayalı tespitler içerir. Yaşam koşullarından ötürü ticari bir ortaklık olarak görülen aile kavramıyla hem hayatta ortaya çıkan zorlu koşulları yaratan mekanizmalara eleştiri getirilir hem de ailenin ayakta kalabilmesine yönelik mizahi tespitler yansıtılır. Toplumsal yaşam içinde önemli bir yere sahip olan aile kavramı, sahip olduğu olumsuz özelliklerle ele alınarak, topluma yönelik birtakım gerçekler ortaya konur.

3. FUTBOL

Aziz Nesin'in futbol hakkında yazılmış yazıları, kitlelerin futbola bağlılığı konusunu içerir. Bu konuyla ilgili *Gol Kralı* (1957) adlı bir roman da yazan Nesin, bazı öykülerinde de futbol çevresinde gelişen olayları ele alır. Demokrat gazetesinde 31 Mayıs 1980 yılında yayınlanan bir soruşturmada futbol hakkındaki düşüncelerini dile getiren yazar, çalışamayacak kadar yorgun olup uyuyamadığı zamanlar takımların adlarına bile dikkat etmeden TV'de futbol maçı seyrettiğini ve ardından hemen uyuduğunu söyler. Bu örnekten yola çıkarak yazar futbol maçını en yararlı spor olarak görür: "*Çünkü oynayanları ünlendirir, seyredenleri de uyutur. Ama stadyumda seyredenler, gözleri açıkken uyurlar.*"[676]

"Sporcu İnsanlarız Vesselam" (1957) öyküsünde halkın futbol düşkünlüğü ele alınır. Şişli'den tramvaya binen anlatıcı, içeride hareket edecek yer olmadığını söyler. Bir süre sonra yolculardan birinin okuduğu gazetenin spor sayfasına bakan bir gencin, Fenerbahçe'nin yine yenildiğini söylemesiyle yolcular arasında tartışma başlar. Fenerbahçeliler ve Beşiktaşlılar arasında başlayan tartışma Taksim'de Galatasaray'a gelene kadar devam eder. Tramvayın vatmanı, kondüktörü ve biletçisi de ayrı takımlardan oldukları için onlar da tartışmaya karışır ve kavga etmeye başlarlar. Gelen polislerden biri ne olduğunu sorar. Kondüktör polise, "*Güya, Fener'in ilk golü ofsaytmış…*" dedikten sonra polis, "*Hangi enayi söylüyor onu?*"[677] diyerek benzer bir tepki gösterir. Bu sırada gelen Galatasaraylı bir polis, herkesi karakola götürür. Komiser, karakola tanık olarak götürülen anlatıcıya hangi takımlı olduğunu sorar. Anlatıcının takım tutmadığını söylemesi üzerine komiser ısrarla hangi kulüpten olduğunu söylemesini ister. Komiserin hangi takımdan olduğunu tahmin etmeye çalışarak Fenerbahçeli olduğunu söyleyen anlatıcıya "*Aferin!*" diyen komiser, onu bir kenara ayırır. Bu sırada yine, komiserin de katıldığı bir futbol tartışması başlar. Anlatıcı, gizlice oradan kaçar ve ekler: "*Çok sporcu insanlarız vesselam…*"[678]

[676] Nesin, *Soruşturmada,* Adam Yayınları, 5. b., İstanbul, 1998, s. 35.
[677] Nesin, *Koltuk,* s. 43.
[678] A. g. e.,s. 44.

Öyküde tramvayda geçen ve karakola kadar uzanan futbol tartışması aracılığıyla topluma yönelik eleştiri ve tespitler dile getirilir. Tramvayda başlayan tartışma, vatmanın Fenerbahçeli bir yolcusuna, kendi kullandığı tramvayda Fenerlileri taşımadığını söylemesiyle kişilerin birbirlerine saldırarak kavga etmelerine dönüşür. Anlatıcı kişilerle ilgili gözlemlerini anlatırken olayları sakinleştirmesi beklenen polis ve komiser de futbol tartışmasına dâhil olur. Bu durum futbolun kitleler üzerindeki etkisini gösterir.

Anlatıcı karakolda takım tutmadığını söylediği halde ısrarla onun tuttuğu takımı öğrenmeye çalışan komiser, takım tutmayan birinin olabileceğini düşünemez. Komiserin bu tavrı, onun futbola düşkünlüğüyle ilgilidir. Anlatıcı aracılığıyla yazar, spor olarak görülmesi gereken futbolun, kişileri birbirine düşürecek, taraf oluşturup geri kalanların ötekileştirilmesine neden olacak kadar fazla önemsenmesini eleştirir. Bu nedenle yazara göre futbol, halkın "gerçek" sorunlara yönelik algısını engellediği için eleştirilir.

Halkın spora düşkünlüğünün ele alındığı bir başka öykü "Hemşeriler Maçta"dır (1957). İşe her gün geç kaldığı için patrondan azar işiten anlatıcı, trafikte kalmamak için evden erken çıkıp işe doğru yürür. Bu sırada Maçka'dan aşağı yürürken bir kalabalık içinde kalır. Herkesin işe gitmek için yürüdüğünü zanneden anlatıcı, yanındaki adamın kahve dağıtım kuyruğunda beklediklerini söylemesiyle işini unutup kuyruğa dâhil olur. Sıra kendisine geldiğinde gişedeki adamdan kahve isteyen anlatıcı oranın futbol maçı bilet gişesi olduğunu öğrenir. Arkasında bekleyenlerin baskısıyla bilet alıp maça girmek zorunda kalan anlatıcı maçtan çıkarken kalabalığın arasında ezilir ve "*stadyuma girerken, maç sırasında, her nasılsa sağlam kalabilmiş bikaç zavallı organı da, kapıdan çıkarken yaralanıp zedele*"nir[679]. Anlatıcı zorlukla işe gittiğinde arkadaşları patronun kendisini çağırdığını söyler. Bu sırada anlatıcı patronun o gün maça gittiğini ve orada dayak yiyip yaralandığını öğrenir. Anlatıcı patronun yanına ilk girdiğinde azarlansa da bunu duymazdan gelerek maçtan bahseder. Bunun üzerine patronun en sevdiği adamı olur. "*Çünkü (anlatıcı da) onun tuttuğu takımı tutar görü*"nür[680].

[679] A. g. e., s. 159
[680] A. g. e., s. 160.

Halkın futbola olan düşkünlüğüyle ilgili ilk tespit, işe gitmek için yürürken içinde kaldığı kalabalıkla ortaya çıkar. Anlatıcının işe gitmek için yola çıktığı saat oldukça erkendir. Buna rağmen insanlar, futbol maçı izleyebilmek uğruna bu saatte kuyruk oluştururlar. Anlatıcı gişeye geldiği sırada futbol maçı bileti satıldığını öğrenerek geri dönmek istese de arkasındaki kalabalığın yoğunluğundan ötürü bilet alıp içeri girmek zorunda kalır. Bu durum, halkın futbola olan düşkünlüğünün sonucudur.

Anlatıcının maç kuyruğunda beklerken ve oradan çıktıktan sonra sağlam hiçbir organının kalmadığını söylemesi, insanların futbol uğruna yaşadıklarıyla ilgilidir. Anlatıcının başına gelenler, futbolu spor amacının dışında değerlendiren kişilerin bir önceki öyküde olduğu gibi futbol uğruna kavga etmelerinin sonucudur. Kişilerin bu yönüne yönelik tespit, anlatıcının patronunun futbol maçı esnasında dövülmesiyle de ortaya çıkar. Patronunun futbola verdiği önem, anlatıcının kendi takımından olduğunu öğrenmesiyle gösterdiği tavır değişikliğiyle ortaya çıkar. Yazar, kişilerin futbola olan tutkusunu, yarattığı olumsuz sonuçlar çerçevesinde eleştirir.

Futbola verilen önemin eleştirildiği bir başka öykü de "Uçuruma Gidiyoruz"dur (1958). Öykünün başkişisi geçim zorluğu çeken biridir. Bir gün evine hacze gelmeleri, aynı gün işe gitmek için evden çıkarken karısının ve kızının ihtiyaçlarından bahsetmesi üzerine bunalan başkişi, yağmur altında binecek araba da bulamayınca işe gitmemeye karar verir. Saati sormak için yanına yaklaştığını sandığı bir gencin kendisine bir gün önceki maçın sonucunu sorması üzerine sinirlenen başkişi bir kahveye girer. Halinin ne olacağı üzerine sıkıntılı bir şekilde düşünürken yanındaki adam elindeki gazeteyi fırlatarak "*Yahu, memleket uçuruma gidiyor!*"[681] der. Başkişi bu adamın da kendisi gibi geçim derdinden yakındığını sanarak ona neye sinirlendiğini sorar. Adamın, bir gün önceki maçta hakemin taraf tuttuğunu söylemesi üzerine başkişi kendini kaybederek adama tokat atar.

Öyküde futbola yönelik eleştiri iki unsurun çatışması yoluyla yapılır. Başkişinin çektiği geçim sıkıntısı ve futbol arasında çatışma oluşturulur. Geçim sıkıntısı sebebiyle gerilim yaşayan başkişinin bu duygusu, gün boyu çeşitli etkenlerle

[681] Nesin, *Bay Düdük,* s. 14.

tetiklenir. İşe gitmek için araba beklerken yağmur altında ıslanıp üşüdüğü bir sırada yanına gelen gencin ona sorduğu soru, başkişinin daha çok sinirlenmesine sebep olur. Başkişi, kahveye gidip oturduğunda derdini paylaşacak biri, sıkıntısını azaltacak bir çözüm yolu arar. Yanında oturan adamın bir an öfkelenip bağırmasıyla onu kendisi gibi sanması, yaşadığı sıkıntıyı azaltacak bir neden olur. Ancak bu adamın da futboldan bahsettiğini görmesiyle başkişinin gün boyu yaşadığı gerilim adama attığı tokatla sonlanır.

Başkişi, maddi yönden yaşadığı sıkıntılarla bunalmışken yanında oturan adamın aynı orandaki sıkıntısı, futboldan kaynaklanır. Geçim sıkıntısı ve futbol karşısında verilen tepkilerin aynı olması yoluyla yazar, futbolun kitleleri "uyutan" yönüne vurgu yapar. Yazar, futbolun üzerine sinirlenilip bağırılacak kadar önemsenmesini halkın gerçek sorunlarından uzaklaşması olarak değerlendirir. Bu nedenle öyküdeki çatışmanın sonunda başkişinin tokat atarak verdiği tepki, onun haklılığını göstermesi açısından önemlidir.

"Dayak Yemeden Duramıyorum" (1958) öyküsü de futbol tutkusunun yarattığı sonuçlara yöneliktir. Otobüse her tarafı sargılar içinde inleyerek binen Selman Bey, yanına oturduğu adamla tanıdık çıkar. Yanında oturan tanıdığı Şerafeddin Bey'in başına ne geldiğini sorması üzerine Selman Bey, hasta olduğunu, kendisine bu hastalığın oğlundan geçtiğini söyler. Selman Bey'in futbol tutkunu olan oğlu, akşamları eve savaştan çıkmış gibi geç gelen biridir. Oğlunu uyaran, ona kendisine yazık ettiğini söyleyen Selman Bey her defasında oğlundan, "*Elimde değil, söylemesi kolay… Sen gel de yapma bakalım*"[682] cevabını alır. Oğlunu anlamak için bir gün onunla beraber maça giden Selman Bey başta etrafındakilerle alay edip gülse de bir süre sonra hakeme bağırıp çağırmaya, yanındakilerle kavga etmeye başlar. Maçta karşı takımın taraftarlarıyla kavga eden Selman Bey'de bu durum bir tutku hâline gelir. Şerafeddin Bey'in ona nereye gittiğini sorması üzerine Selman Bey, inleyerek maça gittiğini söyler ve otobüsten iner.

Öyküde kişilerin futbola olan bağlılığı mizahi bir kurguyla anlatılır. Selman Bey başta oğlunun maç tutkusu yüzünden başına gelenleri saçma bulur. Bu yüzden

[682] A. g. e., s. 38.

oğlunu sürekli uyarır. Ancak oğlunun bu tutkusunu anlamak için onunla maça gittiğinde değişim gösterir. Selman Bey insanlarla alay edip gülse de bir süre sonra onlar gibi olur. Bu durum aracılığıyla Selman Bey için, oğlunun futbol tutkusunu bırakmanın "elinde olmadığını" söylemesi kanıtlanmış olur. Selman Bey, otobüste gördüğü Şerafeddin Bey'e de söylediği gibi futbola olan bu düşkünlüğü "*tımarhanelik*"[683] olarak görür. Selman Bey'in bu durumun farkında olarak eleştirmesi, fakat buna rağmen maçlara gitmeye devam etmesi, onun bu tutkusunun boyutunu gösterir. Nesin, futbol düşkünlüğü yüzünden kişilerin başlarına gelenleri mizahi bir kurgu aracılığıyla ve abartı unsurlarıyla eleştirir.

Aziz Nesin öykülerinde kişilerin futbolla olan ilişkileri tutkunluk derecesindedir. Kişiler bu nedenle birbirleriyle çatışır, kavga eder, birbirlerine zarar verirler. Öykü kişilerinin bu şekilde ele alınması, topluma yönelik bir gerçeği ortaya koymak içindir. İnsanların kendi gerçek sorunlarıyla değil, futbol gibi sadece spor olarak görülmesi gereken bir kurumla ilgili gerginlik yaşamaları, Nesin'in anlam veremediği ve bu yüzden eleştirdiği bir durumdur. Toplumun futbolla ilgili yaşadığı çatışmalar yoluyla yazar, spora yönelik değil, onun oluşturduğu toplumsal sorunlara yönelik eleştiri getirir.

4. EĞLENCE ANLAYIŞI

Aziz Nesin, öykülerinde toplumsal yapı içinde ortaya çıkan her tür aksaklığa yer verir. Yazarın "Bar Fedaisi" (1958) öyküsü, toplumun eğlence anlayışına yönelik eleştiri getirilen tek öykü olmakla birlikte öyküde toplum yapısına yönelik yapılan çıkarımlar, genel bir kapsamda ele alınır.

İş bulamadığı ve bu yüzden parası olmadığı için yirmi dört saattir aç olan anlatıcı bir kahvede otururken yanındaki masada oturan bir adam onun karnının gurultusunu duyarak anlatıcıya bunun sebebini sorar. Bunun üzerine anlatıcı bu adama, işsiz olduğunu söyler. Bu adam ona kendi barında fedai olmasını teklif eder. Hastalıklı ve zayıf bir vücuda sahip olan anlatıcı, kendisinin bar fedailiği yapamayacağını söylese de adam, akşam dokuzla gece üç arasında sadece kendisine

[683] A. g. e., s. 37.

gösterilen adamı döveceğini, işinin çok kolay olduğunu söyler. Bunun üzerine anlatıcı işe başlar. Barda sorun çıkaran müşterilerin yanına başta korkarak giden anlatıcı, sert bir ifadeyle konuştuğunda müşteriler korkmaktadır. Yaptığı işe alışan anlatıcının çalıştığı bara bir gün üç kişi gelir. İçlerinden biri oldukça kalıplı biridir ancak sürekli olay çıkardığı için anlatıcının gidip müdahale etmesi gerekir. Sarhoş olan bu adamları önüne alarak bodruma inen anlatıcı, sorun çıkaran adamı bayıltana kadar döver. Adam gözünü açtıkça onu döven anlatıcı, sabah uyandığında adamın yine inlediğini görür. Onu dövmek üzere hareket ettiğinde adam yerinden doğrulup anlatıcıyı döver. Bu dayaktan iki ay sonra iyileşip yerinden kalkabilen anlatıcı bar sahibiyle görüşmeye gider. Anlatıcının neden dayak yediğini söylemesi üzerine patron ona kızarak adamları kendisinin dövmediğini, gezip eğlenmek isteyen adamların en sonunda sarhoş olduklarında dayak yiyerek keyiflerini tamamladıklarını söyler. "*Sen herifi dövemesen, herif kendiliğinden işi sarhoşluğa döküp, gidip başını duvarlara toslayacak, burnunu elektrik direklerine vuracak, ağzını kaldırım taşlarına çarpacak. Bar fedaisi dediğin, bir müşteriyi, ancak eğlence zamanında döver.*"[684] diyen patron anlatıcıyı bar fedailiğinden kovar.

Anlatıcının başına gelenler aracılığıyla kişilerin eğlence anlayışına yönelik tespitler dile getirilir. Bar fedailiğine ilk başladığında kimseyi dövemeyeceğini düşünerek sorun çıkaranlara karşı çekingen davranan anlatıcı karşısında insanların aldıkları tavır, onların eğlence anlayışlarıyla ilgili ilk tespittir. Barda eğlenen insanlardan birkaçı mutlaka ilerleyen saatlerde sorun çıkarır. Ancak fedainin kendilerine doğru geldiğini görünce korkup, ondan yedikleri tokatlarla sessizleşirler. Bu durum anlatıcının kendisine güvenmesini sağlar. Bir süre sonra insan dövmediğinde sinirlenmeye başladığını fark eden anlatıcının bu durumu, işini ne kadar sıklıkla yaptığını gösterir.

İnsanların eğlence anlayışına yönelik asıl tespitler ise bar sahibi aracılığıyla dile getirilir. Onun, eğlenmek isteyen insanların sarhoş olduktan sonra keyiflerini tamamlamak için dövülmeye ihtiyaçlarının olduğunu söylemesi, kişilere yönelik bir tespittir. Kişilerin dövülmeye olan ihtiyacı, fedai tarafından dövülmedikleri zaman

[684] Nesin, *Nazik Alet,* s. 66.

kendi kendilerine zarar vermeleriyle açıklanır. Yaşadıkları sarhoşluğun etkisiyle kendilerine zarar veren insanlar öykünün mizahi eleştiri unsuru olurlar.

Öyküde anlatılan eğlence anlayışına sahip kişiler, halkın tamamı olmamakla birlikte barlara gelen büyük çoğunluktur. Toplumun veya bireylerin yaşadıkları hemen her davranış bozukluğunu ya da aksaklığı öykülerinde işleyen yazar, eğlence anlayışı konusunu da işleyerek, bir sosyal kuruma yönelik tespitlerini daha dile getirmiş olur.

ALTINCI BÖLÜM

KAVRAMLAR

1. NAMUS

Aziz Nesin'in toplumun değer verdiği birtakım kavramlar üzerinden çıkarım ve eleştiriler yapılan öyküleri de vardır. Bu öyküler aracılığıyla yazar, toplumsal değerleri oluşturan birtakım kavramların halk tarafından algılanış biçimini ortaya koyar. Kavramların algılanış şekli, onların yaşama etkisi noktasında da belirleyici olur. Aynı şekilde halkın yaşam şekli de kavramların algılanışını belirler. Bu bakımdan yaşam şekli ve kavramlar arasında etkileşimsel bir değişimin varlığından söz edilebilir.

Arapçada "esrâr sahibi" anlamında da kullanılan "namus" kavramı *Osmanlıca Lûgat*'ta; kanun, nizam[685] anlamında geçer. Türk Dil Kurumu'nun *Türkçe Sözlüğü*'ndeyse namus, "*1. Bir toplum içinde ahlâk kurallarına karşı beslenen bağlılık; 2. Dürüstlük, doğruluk*"[686] olarak tanımlanır. Türkiye toplumunun önemli değerlerini yansıtan bu kavram, toplum yaşayışında belirleyici bir unsurdur. Genellikle "kadın bedeni" üstünde kurulan erkek hâkimiyeti anlamıyla toplumda etkili olan namus kavramı, günlük kullanımda ise erkekler için "dürüst olmama" durumunu tarif etmede kullanılır. Aziz Nesin öykülerinde kişilerin namus anlayışları, her iki tanımı da içerir. Öykülerinde halkın yaşamını ve sorunlarını ele alan yazar, namus anlayışı kavramını da halk açısından ele alır. Geleneksel ya da modern yaşam şekline göre algılanış farklılığına uğrayan namus kavramı, bireysel görüşler noktasında ele alınır.

"Tebelleş" (1956) öyküsünde namus anlayışına yönelik mizahi bir eleştirinin getirildiği bir bölüm vardır. Bir devlet dairesinde resmî evrak işleri olan birinci kişi anlatıcı, Süleyman Bey adlı bir memurun odasında oturmaktadır. Bu sırada içeri bir kadın memur girer ve kendisini müdürün çağırdığını, hazırlanması gerektiğini söyler. Anlatıcıya tutturduğu aynanın karşısında takma meme, tarak, ruj gibi malzemeleri kullanan kadın, Süleyman Bey'e göğsüne yerleştirdiği takma memenin nasıl olduğunu sorar. Süleyman Bey'in güzel olduğunu, bunu neden sürekli takmadığını sorması üzerine kadın, müdürün kıskandığını, sadece kendisi için takmasını istediğini

[685] Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca Türkçe Lûgat,* Aydın Kitabevi Yayınları, 22. b., Ankara, 2005, s. 805.
[686] TDK, *Türkçe Sözlük,* s. 1071.

söyler. Kadın gittikten sonra Süleyman Bey'in anlatıcıya söyledikleri mizahi bir eleştiri taşır: "'*Bu kadın Müdür Beyin sekreteridir. Çok namuslu kadındır. Yalnız Müdür Beyin odasına giderken takma memelerini takar,*'"[687]

Kadın memurun müdürün yanına gitmeden önce yaptığı hazırlık, ona kendisini beğendirebilmek amacıyladır. Bu durum, müdür ve kadın memur arasında iş ilişkisi dışında bir ilişkinin geliştiğini ve bunun dairede de devam ettiğini gösterir. Kadının odada yaptığı hazırlık esnasında her iki memur da bu durumu doğal karşılar. Birbirleriyle yaptıkları konuşmalar, bu durumu kabullendiklerini gösterir. Bu kabullenme ve doğal karşılama hâli, belli bir durumun sürekli tekrarlanmış olmasıyla açıklanabilir. Kadın odadan çıktıktan sonra Süleyman Bey'in yaptığı yorum kendisi açısından eleştirel amaçlı değildir. Bu yorumu, kadının tavrına yönelik bir tepkiyle değil, doğallıkla yapar. Ancak yazar açısından değerlendirildiğinde Süleyman Bey'in yorumu, ironik bir eleştiri içerir. Bu sözler görünen anlamıyla, kadının müdürün yanına giderken hazırlık yapmasının normal karşılandığını gösterirken eleştirel anlamıyla; kadının namus anlayışına yönelik çıkarımlar yapılır. Kadının ve çevresindekilerin namus anlayışı, kadının cinselliğini müdür dışındakilerin yanında koruması gerektiği yönündedir. İş yerindeki müdür ve sekreter arasında yaşananlar, Süleyman Bey'in sözleriyle namus anlayışı kavramı etrafında eleştirilir.

"Mahallenin Kısmeti" (1957) öyküsünde de namus anlayışına yönelik eleştiri ve tespitler vardır. Eski bir İstanbul mahallesinde oturan mahallenin yaşlısı Hacı Mesut Efendi yıllar sonra evlenir. Mâide adında oldukça genç bir kadınla evlenen Hacı Mesut Efendi'nin yaşına önem vermeden bu kadar genç biriyle evlenmesi, mahalleliler tarafından eleştirilir. Mahallenin tüm kadınları, mahalleye gelen bu genç kadından kocalarını kıskanırlar. Erkekler de gizli gizli bu genç kadına karşı hayranlık beslerler. Mâide tüm erkeklerin hayallerini süslüyor olsa da mahalleliler, Hacı Mesut Efendi'yi suçlamaya devam ederler. Mahallede her gün Mâideyle ilgili bir söylenti ortaya çıkar. Mahallenin kadınları ve erkekleri birtakım şeyleri olmuş gibi anlatırlar. Bir gün Hacı Mesut Efendi'nin kapısına boynuz asıldığını gören mahalle erkekleri kahvede bu boynuzu kimin asmış olabileceğiyle ilgili konuşurlar. Bakırcı Yunus, Erzurum'da kaldığı yıllarda orada, bir adamın karısıyla ilgili söylentiler çıktığı

[687] Nesin, *Fil Hamdi,* s. 157.

zaman mahallelinin evin kapısına boynuz astığını söyler. Kapıdaki boynuzu gören adamın ya karısını vurduğunu ya da boşadığını söyleyen Bakırcı Yunus, bir adamın bu ikisini de yapmayıp başka bir mahalleye taşınmasına mahallelilerin çok sinirlendiğini söyler. Bakırcı Yunus'un anlattıklarından Hacı Mesut Efendi'nin kapısındaki boynuzu Erzurumlu Muhtar Sezai Bey'in asmış olduğuna karar veren mahalleli bu durumdan hoşlanmaz. Bu durum üçüncü kişi anlatıcının sözleriyle şöyle ifade edilir: "*Sabah akşam karısından sopa yiyen bir herifin, mahallenin namusunu kurtarmak ne haddineydi...*"[688]

Aradan bir süre geçtikten sonra Mâideyle ilgili artan söylentilere iyice sinirlenen mahalle kadınları, kocası olmayan Atiye Hanım'dan gidip Mâideye haddini bildirmesini isterler. Bunun üzerine Mâideyle ilgili asıl söylentileri çıkaran, sürekli dedikodu yapıp bunları yayan Atiye Hanım, Hacı Mesut Efendi'nin evine gider. Mâideye haddini bildirmek için konuşmaya başladığı sırada, yayılan söylentilerden bunalan Mâide, sinirlenerek işin iç yüzünü anlatır. Asıl adının Mambo Aysel olduğunu söyleyen Mâide, Hacı Mesut Efendiyle sözleşme imzaladığını, bu süre içinde evli gibi davranacağını söyledikten sonra Atiye Hanımı Beyoğlu'nun ara sokaklarında herkesin tanıdığını, ona Düdüklü Atiye dediklerini belirtir. Mâide'nin sinirlenerek her şeyi açığa çıkarmasıyla Atiye Hanım'ın, "*Şoför Recep'in karısı Ayten'i Sosyete Neriman'ın evine getir*"diğini, "*Bakkal İsmail'in kızı Nuran'ı, (...) Berber Kalfası İzzet'in ablasını...*"[689] da bu evlere getirerek onların üzerinden yüzde aldığı ortaya çıkar. Hacı Mesut Efendi'nin böyle bir sözleşme yapmasındaki asıl amacı, mahallenin kadınlarıyla beraber olabilmektir. Öykünün sonunda Hacı Mesut Efendi bu isteğine ulaşır. Bütün kadınlar zamanla Hacı Mesut Efendi'nin aslında çok namuslu bir insan olduğunu söylemeye başlarlar. Anlatıcının Hacı Mesut Efendiyle ilgili öykünün sonunda söyledikleri, onların namus kavramına yönelik eleştiri taşır: "*Hacı Mesut namuslu bir adam olduğundan, kızın altı aylık sözleşmesi bittiği gün, eline bi tamam onbin lirayı saydı.*"[690]

Aziz Nesin'in en uzun öyküsü olan *Mahallenin Kısmeti* namus anlayışına yönelik pek çok örnek içerir. Mahalle halkı, geleneksel yaşam tarzlarıyla, geçim

[688] Nesin, *Mahallenin Kısmeti,* s. 37.
[689] A. g. e., s. 71.
[690] A. g. e., s. 76.

sıkıntısı çekmeleriyle ve yurdun her bölgesinden göç ederek gelmiş insanlar olmalarıyla içe kapalı bir yapı oluştururlar. Dolayısıyla onlar için Hacı Mesut'un evlenmesi ve mahalleye yeni birinin gelmesi dışarıyla ilgili bağlantılarını arttırdığından heyecanla karşılanır. Bu heyecan aynı zamanda yeniye karşı beslenen kıskançlık duygusuyla ortaya çıkar. Mahalle erkekleri genç bir kadınla evlendiği için Hacı Mesut'u; kadınlar ise evlendiği kişinin genç ve güzel olmasından dolayı kadını kıskanırlar. Mahalle halkının bu bireysel kıskançlıkları kadını, kendileri ve eşleri için tehdit olarak algılamalarına sebep olur. Bir kadının yarattığı tehditten kaçınmanın en kolay yolu olan namus kavramı da bu noktada ortaya çıkar. Mahalle kadınları Mâide'ye sürekli iftira atarak; mahalle erkekleri de Hacı Mesut'un, karısının kendisini aldattığını bildiği halde buna karşı çıkmadığını düşünerek mahallenin namusunun tehlikede olduğunu dile getirmeleri, aslında onların bilinçdışındaki arzularını ortaya koyar. Öyküdeki kişilerin Mâide ve Hacı Mesut'la ilgili tüm kurguları kendi arzularına yöneliktir. Bu bakımdan mahallede hiçbir erkek Mâideyle bir şey yaşamamış olduğu hâlde herkes onun tüm erkeklerle bir şeyler yaşadığını düşünmek ister. Hacı Mesut'u aldatıldığını bildiği halde buna ses çıkarmadığı için "namussuz"lukla suçlayan erkeklerin her birinin Mâideyle bir şeyler yaşama hayalleri vardır.

Mahalle kadınlarının sürekli namuslarının tehlikede olduğunu düşündükleri hâlde Hacı Mesut'la yaşadıkları, onların namus anlayışını ortaya koyar. Hacı Mesut'un Mâideyle yaptığı sözleşmenin gerekçesi, mahalle kadınlarına yönelik bir tespittir. Mahalledeki kadınlar Mâide'nin istediği herkesle beraber olduğunu düşünerek onu kıskanırlar. Hacı Mesut, kadınların gerçek isteklerinin farkındadır. Bu nedenle Mâideyi, kadınların eşlerine karşı araç olarak kullanıp istediği kadınla beraber olur. Atiye Hanım başta olmak üzere, Hacı Mesut'un evliliğini mahallenin namusunun kirlenmesi olarak düşünen kadınların bu itirazları, Hacı Mesutla beraber olduktan sonra değişir. Dolayısıyla öyküde namus kavramı, dıştan gelen her şeye karşı bir savunma mekanizması olarak ortaya çıkmış gibi görünse de, kişilerin bilinçdışı isteklerinin ters tepki gösterilerek yansıtılmasıyla ortaya çıkar.

Hacı Mesut'un evinin kapısına boynuz asılmasıyla ilgili kahvede geçen konuşmalar da namus anlayışına yönelik önemli bilgiler içerir. Bakırcı Yunus'un

Erzurumlularla ilgili anlattığı olay, namusun kadın cinselliğiyle özdeşleştiğini gösterir. Mahalle halkı, herhangi bir sebepten dolayı bir kadının cinselliğini örtmediğini öne sürerek onu suçladıktan sonra kadının eşinden sorgulama yapmadan sadece iki seçeneğe göre davranmasını beklerler. Erkeğin karısını öldürmesi ya da ondan boşanması, "namusunu kurtarması" olarak değerlendirilir. Halkın bu beklentisinin kurallaşmış hâli töredir. Töreye göre davranmayan bir erkek, çevresi tarafından ayıplanıp dışlanır. Kadın bedeni üzerinden belirlenen namus anlayışı, kadının cinselliğini koruması gerekliliği düşüncesiyle ortaya çıkar. Bu noktada "kadının cinselliği" konusunda kısa bir açıklama yapmak gerekir. Özellikle gelenek ve törelere bağlı topluluklarla modern topluluklar arasında kadın cinselliğine yönelik anlayış farklılığı vardır. Değerlendirme esnasında bahsedilen cinsellik, bilinen anlamıyla değil, kadının bedenine ait olan her şey olarak düşünülmelidir. Kimi topluluklarda kadının koruması gereken cinselliği, kolu, bacağı ya da saçı gibi organlarıyla "başlarken", kimi topluluklarda korunması gereken şey sadece bakireliktir. Namus kavramı konusunda her şeyden önce dikkat edilmesi gereken ise "korunması gereken" şeyin ne olduğundan çok, bu korunacak değerleri belirleyen ve kadın üzerinde egemenlik kuran mekanizmalardır.

Kahvede geçen konuşmada mahalle halkı, bahsedilen namusu koruma anlayışına çok uzak bir noktada değildir. Konuşmalarının devamında Hacı Mesut'un evinin kapısına boynuz asanın Muhtar Sezai Bey olduğunu anlayarak verdikleri tepkiler de mahallelinin namusun korunmasına yönelik anlayışlarını ortaya koyar. Mahalle erkekleri, karısından dayak yiyen Muhtar Sezai Bey'in mahallenin namusunu korumuş olmasına sinirlenmeleri önemlidir. Onlara göre namus korumak, güçlü ve baskın bir erkeğin yapması gereken bir iştir. Geleneksel anlayışa göre namusun "evin erkeği" tarafından korunması da aynı düşünce yapısına işaret eder. Erkek, kadın üzerinde hâkimiyet kuran, onu koruyup gerektiğinde cezalandıran kişi olmalıdır. Bu nedenle Muhtar Sezai Bey'in namusu koruma üzerine davranışlar sergilemesi mahalle erkekleri tarafından hoş karşılanmaz. Mahalle halkının yaşantı biçimi, onların halkın içinden doğal kişiler olduğunu gösterir. Anlatıcı, böyle bir mahalle ve olay kurgusuyla halkın namus anlayışına yönelik önemli tespit ve eleştiriler getirir.

Aziz Nesin'in Iraklı bir çevirmenin soruşturmasına verdiği yanıtlarda, yazarın bu öyküye yönelik düşünceleri vardır. Nesin mahalle halkını, yaşam mücadelesi ve geçim zorluğu içinde; Hacı Mesut'u ise onlara karşıt bir karakter olarak emeğinin karşılığıyla geçinmeyen, zengin biri olarak kurguladığını söyler. Öyküdeki bu karşıtlık, mahalle erkeklerinin hayat şartlarının etkisiyle cinsel yönden arzulu fakat güçsüz olmaları; Hacı Mesut'un ise yaşlı fakat cinsel gücü yerinde olmasıyla verilir. Nesin, öyküdeki insanlar arasında yaşananlar aracılığıyla "*bozuk düzenli bir toplumda insanların nasıl ahlakdışı duruma sürüklendikleri(ni)*"[691] anlatmak ister. İnsanların ahlakdışı davranışları ve düşünceleri, onların bilinçdışlarının etkisiyle şekillenerek namus kavramına yönelik önemli tespitleri ortaya koyar.

"İffetimi Nasıl Korudum?" (1960) öyküsünde de kadın cinselliğinden yola çıkılarak ortaya konan bir namus anlayışı vardır. Öykünün birinci kişi anlatıcısı olan kadın, sohbet ettiği bir erkeğe başından geçenleri anlatırken iffetine çok düşkün olduğunu söyler. İnsanın iffeti için yaşadığını söyleyen anlatıcı, "*Hele bir kadın, bikez iffetini kaybetti de bir de etraftan duyuldu mu, artık o kadın on para etmez. Kimse onun yüzüne bakmaz.*"[692] diyerek iffetin önemini açıklar.

Öyküde cinsel konularda ahlak kurallarına bağlılık, namus, anlamlarına gelen "iffet" kavramı, dile getirilen anlayışın kadının cinselliği üzerinden tanımlandığını ortaya koyar. Anlatıcının kadın olması namus anlayışıyla ilgili farklı bir tespit içerir. Bir önceki öyküde de olduğu gibi kadınların, kendi bedenleri üzerine kurulan bu anlayışı desteklemeleri, erkek egemen düşünce yapısının sadece erkeklere ait olmadığını, kadın veya erkek toplumun her kesiminde hâkim olabilecek bir düşünce sistemi olduğunu gösterir. Namus anlayışının kadın bedeni üzerinden tanımlanışı, anlatıcının sözleriyle de ortaya konur. Kadının cinselliğiyle ilgili bir durumun çevredekiler tarafından duyulması, o kadını değersizleştirir. Toplum yapısında kadının değeri, başkalarının düşünceleriyle belirlenir. Erkeğin cinselliğini özgürce ve övünerek yaşadığı bir toplum içinde kadının bu durumdan "utanç" duyması ve çevresi tarafından dışlanması, toplumun namus anlayışı üzerindeki eşitsizliği ortaya

[691] Nesin, *Soruşturmada,* s. 154.
[692] Nesin, *Ah Biz Eşekler,* s. 52.

koyar. Öyküde, bir kadının namus kavramına bakışı aracılığıyla toplumun değerlerine yönelik bir tespit dile getirilir.

Namus anlayışına farklı bir bakış açısı da Ölmüş Eşek kitabının "Onuncu Mektup"unda (1957) getirilir. Adli Tıbba gönderilen Ölmüş Eşek'in ölü olduğunu tanıklarla ispat etmek ve belgelere geçirmek isteyen doktor hastane kapıcısını çağırtır. Doktor gelen kapıcıdan Ölmüş Eşek'in ölüp ölmediğini tespit etmesini ister. Kapıcı, otuz yıldır hastanede çalıştığını, bir ölüye baktığı zaman ne iş yaptığını, ne kadar kazandığını ve kaç kişi beslediğini anladığını söyleyerek Ölmüş Eşek'in "*adamakıllı öl*"düğünü söyler. Bunun üzerine doktor kapıcıdan, Ölmüş Eşek'in ne kadar kazandığı, ne iş yaptığı gibi bilgileri söylemesini ister. Kapıcı, Ölmüş Eşek'in "*Taş çatlasa ayda dörtyüz lira*" kazandığını, "*avurdu avurduna göç(tüğü), gözleri çök(tüğü) için*" çok yorucu bir işte çalıştığını ve kalabalık bir aileye baktığını söyler. Kapıcı Ölmüş Eşek'in namuslu bir adam olduğunu da belirtir. Doktorun bunu nerden anladığını sorması üzerine kapıcının verdiği cevap, onun namus anlayışını ortaya koyar: "*Ölmüş ya... Namuslu olmasa ölür müydü? O da yaşardı öbürleri gibi.*"[693]

Kapıcının Ölmüş Eşek'in namuslu biri olduğunu söylemesi, önceki söyledikleriyle ilişkili olarak anlam kazanır. Ölmüş Eşek'in "*boynuyla belinin inceliğinin bir olması*", omuzlarının ve gözlerinin çökmüş olması, yaşamın zorlu koşullarıyla mücadele ettiğini gösterir. Onun bu mücadelesi, kapıcı tarafından "namusluluk" olarak adlandırılır. Bu sözlerdeki namus, "dürüst ve doğru" olma durumu anlamına gelir. Kapıcıya göre Ölmüş Eşek, "*öbürleri gibi*" çıkarları doğrultusunda, yolsuzluk ve kurnazlık yaparak yaşamadığı için ölmüştür. Burada "öbürleri" ve Ölmüş Eşek arasındaki farklılık "namuslu olma ve olmama" durumuyla ortaya çıkarılır. Bu tespitleri otuz yıllık tecrübesine dayanarak yapanın kapıcı olması önemlidir. Doktor gibi tıbbi bir donanıma sahip olmasa da kapıcının tecrübeleri, onun ölmüş insanlar hakkında tespitler yapabilmesini sağlar. Kapıcının tespitleri sonucunda Ölmüş Eşek'in dürüst (namuslu) bir insan olduğu için öldüğünün ortaya çıkması, gerçek yaşantıdaki adaletsizliği de gösterir. Namuslu olmak, ölmek için bir nedendir.

[693] Nesin, *Ölmüş Eşek,* s. 71.

"Sakın Alma!" (1957) öyküsündeyse namus anlayışına farklı bir yönden bakılır. Öykünün başkişisi Ahmet Bey, "*Hastaneler Satınalma Komisyonuna*"[694] bin sandık marmelat satmak için Ankara'ya gider. Bu işten kazanacağı para altmış, yetmiş bin lira civarındadır. Kendisinden başka, komisyona mal satmak isteyen dört firma daha vardır. Firmalardan birisi Ahmet Bey'e on bin lira teklif eder ve aradan çekilmesini ister. İkinci firma ise on iki bin lira teklif eder. Ahmet Bey ise "*gatagulli yapamam, namısım elvermez!*" diyerek bu teklifleri reddeder. Bunun üzerine iki firmanın sahibi de daha önce kuru sebze işinde kendisine on beş bin lira verdiklerini ve satış işleminden çekildiğini hatırlatırlar. Ahmet Bey ise marmelat işiyle kuru sebze işinin farklı olduğunu, kuru sebze işinde kendi malının kötü olduğunu ancak marmelatlarına ise güvendiğini söyleyerek ekler:

"*Malımı satıp temiz para yetmişbini cibe indirmek varıkene, gatagulli idip gazık yimenin münasebeti ne? Seksen bin virin mi, çekileyim? Virmeğ... Gördün mü bi yol? İnsan gatagulli yapıncak, nâmısını pislettiğine göre değmeli. O sebepten olmaz*."[695]

Ahmet Bey, zengin biri olması ve ticaretle uğraşması sebebiyle onun namus anlayışı daha farklıdır. Namus, bu öyküde de "dürüstlük" anlamıyla kullanılsa da farklı bir bakış açısıyla ele alınır. Ahmet Bey'in, firmaların kendisine teklif ettiği paraları kabul etmeme sebebi ilk olarak, onun "namuslu/dürüst" biri olduğu sanısını verirken ilerleyen diyaloglarda bu teklifi reddetmesinin asıl sebebinin çıkarlarıyla örtüşmemesi olduğu anlaşılır. Kuru sebze işinde kendisine teklif edilen parayı alıp aradan çekilmesinin sebebi onun "dürüstlüğünü" gösteren ilk örnektir. Malı kötü olduğu için komisyona satamayacağını bilen Ahmet Bey, diğer firmaların verdiği paralarla kâr etmiş olur. Marmelat satışında ise Ahmet Bey, daha fazla para kazanabileceğini bilir. Bu nedenle "katakulli" yapmayı reddeder. Onun bir eylemi "katakulli" olarak değerlendirmesi, zarar edebilme ihtimaliyle ortaya çıkar. Ahmet Bey, elde edeceği kârın "namusunu kirlettiğine" değmesi gerektiğini düşünür. Bu durum Ahmet Bey'in parasal çıkar elde etmeye "namus"tan daha fazla önem verdiğini gösterir. Onun namus anlayışını şekillendiren unsurun kazanılacak para

[694] Nesin, *Toros Canavarı,* s. 96.
[695] A. g. e., s. 97.

olması, zenginliğiyle örtüşür. Bu nedenle öyküde, diğer öykülerden farklı bir açıyla namus anlayışı ele alınmış olur.

"Bay Öküz'le Bay Ahmet" (1958) öyküsünde ise namus anlayışına yönelik gelen çıkarımlara varılır. Arpa, mısır, saman ticareti yapan ve çok zengin biri olan Ahmet Bey aynı zamanda oldukça tutumludur. Bir gün karısının, oğlunun ayakkabısının eskidiğini söylemesi üzerine sinirlenen Ahmet Bey, eskiden ayakkabıların yıllarca giyildiğini, ayakkabıların artık düzgün yapılmadığını söyler. Bunun üzerine karısı ayakkabı satıcısına giderek neden düzgün mal satmadıklarını sorar. Satıcı, zamanın değiştiğini, insanların artık namuslu olmadığını söyleyerek kunduracıların artık çürük kundura yaptıklarını söyler. Kadın gittikten sonra satıcı da gelen şikâyetlere sinirlenerek kunduracıya gider. Kunduracı da insanların eskisi gibi olmadıklarını, artık çürük ve dayanıksız deriler, köseleler sattıklarını söyler. Ahmet Bey'in karısıyla başlayan şikâyet silsilesi dericiden fabrika sahibine, fabrika sahibinden deri tüccarına kadar ulaşarak derisinin yüzülen öküze, oradan da öküzün yemesi için sahibine saman satan Ahmet Bey'e dayanır. Ahmet Bey ise kendisine şikâyete gelen öküzün sahibine, hayatın artık çok pahalı, insanların çok "namussuz" olduğunu, oğlunun her ay bir ayakkabı değiştirmek zorunda kaldığını, ailesini geçindirebilmek için bu yola başvurduğunu söyler.

Bir kısır döngü içinde ilerleyen öykü aracılığıyla insanların namus anlayışı genelleştirilir. Bu öyküdeki namus kavramı da "dürüstlük" anlamıyla kullanılır. Öyküdeki herkes şikâyet için gelen kişilere karşı kendisini aynı gerekçelerle savunur. Bu gerekçeler, zamanın artık değişmiş olması, insanlarda namusun ve ahlakın artık kalmamış olmasıdır. Öykünün kişiler arasında aynı döngüyle ilerlemesi, hepsinin birbirini "namussuzlukla" suçlaması anlamına gelir. Bu durumda namus anlayışı genelleşerek tüm insanları kapsar bir nitelik kazanır. Öykü kişilerinin hepsi, kendisine gelen şikâyetlerden rahatsızdır. Kalitesiz ürünler satmak, hiçbirinin hoşuna gitmez ancak satmak zorunda kalırlar. Bu nedenle ürünün kendilerine gelmeden bir önceki sahiplerini suçlarlar.

Ahmet Bey'in ayakkabıların kalitesizliğinden şikâyet etmesinin ardından bunun sebebinin yine kendisine bağlanması önemlidir. Öykü kişileri arasında en zengini

Ahmet Bey'dir. Onun bu kimliği satılan ürünlerin kalitesizliğinin kendisine bağlanmasıyla zengin kişilere yönelik eleştiriye dönüşür. Ahmet Bey'in kendisini savunma şeklinin de hayat şartları olması durumu çözümsüz kılar. Bu nedenle öykü kişilerinin dile getirdiği namus anlayışı, zenginlik eleştirisiyle birleşerek genelleşir ve topluma yönelik bir eleştiriye dönüşür.

"Aman Duymasınlar" (1958) öyküsünde de namus anlayışı üzerinden genelleşmiş bir eleştiri getirilir. Öyküdeki evin babası cebinden para çalan oğluna, "*bir evin içinde geçenler(in) hiçbir zaman dışarıya yansımaması*" gerektiğini söyleyerek olayı görmezden gelir. Bir süre sonra oğlunun okuldaki arkadaşlarının eşyalarını çaldığı gerekçesiyle öğretmenlerinden şikâyet gelir. Babanın tek derdi, bu olayın dışarıdan duyulmamasıdır. Çünkü, "*O zamana kadar küçük oğlun ev içindeki küçük hırsızlıkları, ailenin namusunu, şerefini korumak için evden dışarıya sızdırıl*"mamıştır[696]. Şerefine çok düşkün olan baba bir süre sonra karısının kumarhanede, kızın da başka bir yerde basıldığını öğrenir. Baba bütün ailesini toplayarak ailenin şerefinin ve namusunun önemli olduğunu, herkesin istediğini yapmasını ancak bu sırların içerde kalması gerektiğini söyler.

Öykünün başlığının altında verilen not, anlatılan durumun genelleşmesi açısından önemlidir. Yazar öyküde anlatılan evle ilgili, "*Bilin ki, sizin evden, bizim evden başka bir evdir. Ama biz, hep birlikte o evin içinde yaşıyoruz.*" diyerek anlatılanların gerçek boyutunu dile getirir. Evin babasının ailenin şerefini ve namusunu korumanın çok önemli olduğunu düşünmesi, onun aile içinde yaşananların sebeplerinden çok, bunların duyulmamasına önem verdiğini gösterir. Babanın namus ve şeref anlayışı, dışarıya karşı gösterilen bir duruştur. Oğlunun hırsızlığının, karısının kumar oynamasının ya da kızının uygunsuz yerlerde basılmasının temel nedenleri üzerinde durmayan baba, onları gösterdikleri davranışlardan ötürü değil, dışarıya karşı aileyi temsil etme biçimleriyle yargılar.

Toplum içinde genelleşmiş olan bu namus anlayışı, "kol kırılır yen içinde kalır" gibi atasözleriyle de gelenekselliğini gösterir. Geleneksel aile yaşantısında "ev içinde" yaşanan sorunlardan daha önemli olan, bu sorunların dışarı yansıtılmaması

[696] Nesin, *Havadan Sudan,* s. 88.

gerekliliğidir. Bu durum toplumun, sorunların kökenine inip çözüm aramaktansa başkalarının gözünde kaybedeceği değere daha çok önem verdiğini gösterir. "Dışarı"yla belirlenen namus anlayışı, bireysel bir yargıdan çok başkalarıyla kurulan ilişkiyle anlam kazanır. Öyküdeki ailenin ev içindeki yaşantısıyla ortaya çıkan namus anlayışı aracılığıyla toplumun tamamına yönelik tespit ve eleştiriler yansıtılır.

Namus anlayışına farklı bir bakış açısının getirildiği bir öykü de "Ticari Namus"tur (1958). Geçim zorluğu sebebiyle iki aydır evin kirasını ödeyemediğini söyleyen Nâfi Bey arkadaşı Hüsamettin Bey'e vapurda, başından geçenleri anlatır. Tüccar olan komşusunun teklifiyle ondan bin lira borç alan Nâfi Bey, karşılığında iki bin liralık bono imzalar. Borç ödeme zamanı geldiğinde bankadan iki bin liralık borcunu ödemesi yönünde resmî evrak gönderilmesiyle bankaya gidip bu duruma karşı çıkan Nâfi Bey, bin lira borç aldığını neden geri iki bin lira ödemesi gerektiğini sorar. Banka memuru bonoyu iki bin lira üzerinden imzaladığı için ödemek zorunda olduğunu söyler. Bunun üzerine Nâfi Bey'in, ödemezse ne olacağını sormasıyla söylenenler, namus anlayışıyla ilgili bilgiler verir. Nâfi Bey, borcu ödemediği zaman "*ticari namusu sıfır*" olur, "*namusu, haysiyeti kal*"maz. Nâfi Bey'in çevresindekilere göre "*bono demek namus demek*"tir. Borcunu ödeyemeyenlerden "*namuslarını hayatlarıyla temizlemek için intihar edenler bile var*"dır. Nâfi Bey'in bu durumu bir büyük tüccara danışmasıyla aldığı cevap ise, kişilerin namus anlayışını açıkça ortaya koyar: "'*Pezevenklik, bundan çok daha iyidir. Çünkü bir insanın pezevenk olduğunu çevresindeki bikaç kişi bilir. Ama bonoyu ödemezsen, bütün piyasa öğrenir, rezil olursun.*"[697] Nâfi Bey, namusun bildiği anlamlarının dışında başka anlamlarını da öğrendiğini söyleyerek namus çeşitlerini sıralar: "*aile namusu başka, politika namusu başka, meslek namusu başka, ticari namus ise daha başkaymış.*"[698]

Öyküde üzerinde durulan namus kavramı, ticari namus anlayışıdır. Kişilerin bu konudaki düşünceleri ve Nâfi Bey'e önerileri, onların namus anlayışı hakkında bilgiler verir. Nâfi Bey, zor durumda olduğu bir anda, üstelik borç istemediği halde komşusunun teklifiyle ondan bin lira borç alarak namusuyla ilgili bir adım atmış olur. Tüccar olan komşunun bin lira borç vermesinin karşılığında iki bin liralık bono

[697] A. g. e., s. 113.
[698] A. g. e., s. 114.

imzalatması banka memuru ve diğer kişiler tarafından eleştirilip ayıplanmaz. Buna karşın Nâfi Bey'in yapılan haksızlığa karşı çıkıp parayı ödemeyerek tepki göstermek istemesi, "namussuzluk" olarak değerlendirilir. Bu noktada kişilerin farklı bir namus anlayışına sahip oldukları söylenebilir. Onların namus bilinci, bir kişinin dolandırmasına karşı değil, borç alınan paranın ödenmemesine karşı ortaya çıkar. "Ticari namus" olarak adlandırılan bu durum, diğer pek çok değerden daha önemli görülür. Nâfi Bey'in danıştığı büyük tüccarın söyledikleri, bu durumu en iyi ifade eden sözlerdir. Kişilerin ticari namusları, uygunsuz işlerle adlarının çıkmasından daha önemlidir.

Kişilerin namus anlayışlarındaki farklılık toplumsal bir değişimin de ifadesidir. Nâfi Bey'in, "*Şimdi eskisi gibi değil ki, her sokağın başında beş on banka var.*"[699] demesiyle değişen bir durum dile getirilir. İnsanların eskiden önem verdikleri değerler, bankaların çoğalması gibi gelişmelerle ticari bir boyuta dönüşür. Bu nedenle Nâfi Bey'in bildiği namus kavramının daha farklı anlamları da ortaya çıkar. Öyküdeki kişilerin namus anlayışları aracılığıyla toplumun değişen değerlerine yönelik eleştiri dile getirilir.

"O Ne Namussuzdur O" (1960) öyküsünde de kişilerin namus anlayışına yönelik tespitler aracılığıyla eleştiri yapılır. Öykünün birinci kişi anlatıcısı bir arkadaşına başka bir tanıdığı adamdan yakınır. Bu adam, evli, çocuk sahibi biri olduğu halde yaşından çok küçük bir kıza aşık olur. Anlatıcıdan kızı kandırmasını, en azından "*bir gececik muradına er(erse), bütün varlığı(nı) vermeye razı*"[700] olduğunu söyler. Bunun üzerine anlatıcı, uzak akrabalarından bir oğlan aracılığıyla kızı kandırıp ona bir gece epey içirdikten sonra kız yatağa geçtiğinde bu adamı çağırdığını ve onun isteğini böylece yerine getirdiğini söyler. Ancak adam, anlatıcının isteğini yerine getirmesi karşılığında vaat ettiği şeyleri yerine getirmez. Bunun üzerine anlatıcı onun "*namussuz*", "*sözüne güvenilmez*"[701] bir insan olduğunu söyler.

Başka bir gün yine aynı adam anlatıcıya gelerek fabrika kurması için Amerika'dan makine satın alacağını, ancak iki yüz doksan bin dolarlık döviz

[699] A. g. e., s. 113.
[700] Nesin, *Ah Biz Eşekler,* s. 130.
[701] A. g. e., s. 132.

alamadığını belirterek anlatıcıya yardım etmesi karşılığında istediğini vereceğini söyler. Bunun üzerine anlatıcı Ankara'daki tanıdıkları aracılığıyla adamın isteğini yerine getirir. Ancak adam bir süre sonra dövizi almanın hakkı olduğunu söyleyerek verdiği sözü yerine getirmez. Bunun gibi adamın anlatıcının yardımını istediği pek çok olay gerçekleşir fakat her defasında isteğini aldıktan sonra verdiği sözleri yerine getirmediği için anlatıcı tarafından "namussuzlukla" suçlanır.

Anlatıcının sözleriyle ortaya çıkan namus anlayışı, verilen sözlerin tutulmamasıyla kendini gösterdiği için bu öyküdeki namus kavramı da "dürüstlük/doğruluk" anlamında kullanılır. Öykü kişilerinin yaşadıkları ve sözleri, ortaya çıkan ironik bir namus anlayışını içerir. Adamın anlatıcıdan, aşık olduğu genç bir kızı kandırmasını istemesi anlatıcı tarafından namus kavramıyla ilişkilendirilmez. Anlatıcının adamın bu isteğini gerçekleştirmesi, karşılığında kendisine vaat edilenle ilgilidir. Kendi çıkarı doğrultusunda hareket eden anlatıcı, ne adamın isteğine ne de kendi yaptıklarına eleştirel bir açıdan yaklaşmaz. Anlatıcının "namussuzluk" olarak gördüğü, adamın verdiği sözde durmamasıdır. Benzer durumlar, adamın anlatıcıdan yapmasını rica ettiği başka olaylarda da ortaya çıkar. Anlatıcı, Ankara'daki tanıdıkları aracılığıyla adamın isteklerini yerine getirerek tanıdık ilişkisiyle "kayırma" davranışı sergiler. Ancak anlatıcı bu davranışını da başkalarının hakkını ihlâl etme olarak görmez. Onun namus anlayışında önemli olan, kendi çıkarlarının görmezden gelinmesidir. Anlatıcının ve diğer adamın zengin olması, dile getirilen namus anlayışının yine zenginlikle özdeşleştirilerek eleştirilmesine sebep olur.

Aziz Nesin öykülerinde toplumun namus anlayışı iki çizgide ele alınır: kadın cinselliği ve dürüst davranışlar. Kadın cinselliği noktasında gelişen namus kavramı, genel olarak maddi durumu ortalama ya da ortalamadan düşük insanlar arasında ortaya çıkarken; dürüst davranışlar noktasındaki namus, daha çok parasal ilişkiler ve bazen zenginler arasında ortaya çıkar. Toplumun namusu kadın üzerinden değerlendirmesi, birtakım geleneksel yaşantılar sonucunda gelişir. Öykülerdeki kişilerin kadının namuslu olması gerektiğini düşünmeleri ve gerçeklikte gösterilen davranışlar arasında çelişki vardır. Kişiler, kendi namus anlayışlarına aykırı davranışlar sergilerler. Onların buna rağmen namusu savunmaları bilinçdışı arzuları ve olması gerekenler arasındaki zıtlıkla ilgilidir. Öykü kişileri arzuları doğrultusunda

hareket edip namusu savunarak, bireysel savunma mekanizmalarını göstermiş olurlar.

Dürüstlük noktasında gelişen namus anlayışı da benzer bir değerlendirmeyle yorumlanabilir. Öykülerde "namusuyla" yaşayan insanlar, geçim sıkıntısı çeken kişilerdir. Buna karşın tutum ve davranışlarıyla dürüst olmayan kişiler, maddi yaşantının etkisi altında rahat bir yaşam sürerler. Bu kişilerin davranışlarının aksine, "namusluluğu" savunmaları onların kendilerine dönük sorgulamadan uzak olduklarını gösterir. Aynı zamanda kişilerin gösterdikleri bu çelişkili davranış, onların kendilerini savunma mekanizmalarıyla ilgilidir. Aziz Nesin, öykülerinde toplumun çeşitli kesimlerinden insanların namus anlayışlarını işleyerek onların gelenekselleşmiş bir tutumuna yönelik eleştiri getirir.

2. DEMOKRASİ

Toplumun tamamının eşit haklara sahip olduğu yönetim biçimi anlamına gelen demokrasi, Türkiye tarihine tam anlamıyla TBMM'nin açılışıyla birlikte girer. Cumhuriyetle birlikte gelen yeni kavram ve değerler, toplum yapısını değiştirmeye yönelik etkili bir rol oynar. Ancak demokrasinin uygulanması, 1950 yılındaki seçimlerle gerçekleşir. 1923 yılından sonraki yaklaşık yirmi yedi yıllık dönemde tek parti yönetiminin egemen olması, halkın demokrasiyle tanışmasını geciktirir. Devlet yönetimi, karşılaştığı pek çok darbeyle zaman zaman demokratik bir anlayıştan uzaklaştırılsa da yöneticiler ve halk arasında demokrasi söylemi varlığını sürdürür. Türkiye'de bu konuda ortaya çıkan sorun ise demokrasinin varlığını savunma noktasında değil, onu algılama ve uygulama noktasında ortaya çıkar. Aziz Nesin öykülerinde daha çok demokrasinin halk tarafından algılanışı üzerinde durulur.

"Demokrasi Yasak" (1958) öyküsünde ülkedeki demokrasi anlayışına yönelik tespitler dile getirilir. Okul günlerini anlatan birinci kişi anlatıcı, Amerika'da öğrenim görmüş olan yeni fizik öğretmenlerinin demokrasiye çok önem verdiğini söyler. Demokrasinin gerekliliğini sürekli vurgulayan öğretmen, sınıfta öğrencilere demokrasi uygulamaları yaptırır. Pencerelerin açılıp açılmamasıyla ilgili yapılan tartışmalarda öğrencileri tahtaya çıkartıp düşüncelerini açıklamalarını isteyen

öğretmen, öğrencilere demokrasiyi anlatmaya çalışır. Ancak okul müdürü öğrencilere demokrasinin öğretilmesine karşıdır. Sınıfta "demokrasi" diye bağıran öğrencilerden birkaçını döver. Bu olaydan sonra sınıftan çıkarken yanına gelen öğretmenlere, "*Çocukları zehirliyorlar*"[702] diyerek demokrasi hakkındaki düşüncesini dile getirir.

Anlatıcı, demokrasinin o yıllarda kendileri için yabancı bir sözcük olduğunu söyler. "*Türkiye'de vitamin adının yeni yeni duyulmaya başladığı yıllar*"da bu kavramın ortaya çıktığını söyleyen anlatıcı, "*demokrasinin, vitaminden çok sonra geldiğini*" söyler. Yıl sonunda öğrencilerin demokrasi ile ilgili akıllarında kalan sadece iki şey olur. Biri, "*demokrasi usulüne göre*" birbirlerine "'*ulan*'", "'*şişşt*'" gibi sözler yerine "efendi" diye hitap etmeleri gerektiği; diğeri de "*sınıfın kapısının, pencerelerin açık ya da kapalı durması*"dır[703].

Anlatıcının demokrasinin o yıllarda Türkiye'de yabancı bir kavram olduğunu söylemesi, toplumun demokrasi algısını yansıtması bakımından önemlidir. Fizik öğretmeni, uzun yıllar Amerika'da kaldığı için bu kavrama aşinadır fakat eğitim verdiği okul için bu kavram oldukça yenidir. Bu bakımdan öğretmenin öğrencilere demokrasinin önemini kavratmak istemesi, bu kavramın ne olduğunu bilmeyen öğrenciler için temelsiz bir eylem olarak kalır. Anlatıcının ders yılı sonunda demokrasiyle ilgili akıllarında kalan iki şeyi söylemesi, onların demokrasi anlayışının temelsizliğini kanıtlar.

Ülkede demokrasi kavramının yeniliğinden kaynaklanan sorunlar, okul müdürünün düşünceleriyle de ortaya çıkar. Okul müdürü demokrasinin ne olduğunu bilmediği gibi, onun çok zararlı olduğunu düşünür. Ona göre öğretmen, öğrencilere demokrasiyi benimsetmek isteyerek onları zehirler. Öğrencilerin demokrasiyle ilgili sözlerine onları döverek yanıt veren müdür, demokrasi bilincinin olmadığını ortaya koyar. Anlatıcının anılarındaki olaylar aracılığıyla yapılan bu tespitler, ülke gerçekliğine yönelik bilgiler içerir.

[702] Nesin, *Havadan Sudan,* s. 39.
[703] A. g. e., s. 36.

Demokrasinin yeniliğine yapılan bir başka vurgu da "Mahmut ile Nigâr" (1959) öyküsünde dile getirilir. Birbirlerini çok seven Mahmut ve Nigâr, ailelerinin de izin vermesiyle evlenmeye karar verirler. Fakat düğün için hazırlıklarını tamamladıkları sırada Nigâr'ın babası, Mahmut'un babasının muhalif partiden olduğu gerekçesiyle kızını onun oğluna vermekten vazgeçer. Öyküyü anlatan Mahmut, o zamana kadar muhalif-muvafık diye bir şeyin olmadığını, tam evlenecekleri sırada memlekete demokrasi geldiğini ve milleti ikiye ayırdığını söyler. Mahmut'un demokrasiyle ilgili söyledikleri, onun bu konudaki düşüncelerini ve yakınmalarını içerir:

"*Demokrasi gelmeden biriki gün öncesi evleniverseymişiz, iş olup bitecekmiş. Ulan demokrasi, ulan demokrasi, patladın mı be!.. Bunca yıl biz demokrasi mi bilirdik? Gelenek olmamış. Durdun, durdun da gelecek sırayı mı buldun? Düğünden sonra gelsen de, insanlığını göstersen olmaz mı?*"[704]

Seçme ve seçilme hakkıyla birlikte gelen demokrasinin particilik kavramını doğurmasıyla birlikte insanlar, üyesi oldukları partiye göre birbirlerine düşman olurlar. Özellikle köylerde ortaya çıkan bu durum, öyküde Mahmut ve Nigâr'ın evlenmesine engel olur. Mahmut demokrasiyi kavramsal açıdan değil, pratik açıdan değerlendirir. Bu bakımdan Mahmut'un demokrasi anlayışı, kendi hayatı üzerinde yarattığı etki çerçevesinde gelişir. Demokrasinin biraz daha geç gelmesiyle parti ayrılıkları da gecikeceğinden, Mahmut ve Nigâr evlenmiş olacaklardır.

Toplumun demokrasiye yabancı oluşu, Mahmut'un sözleriyle ortaya çıkar. Demokrasinin geleneklerinde olmadığını, bunca yıl kimsenin demokrasinin ne demek olduğunu bilmediğini söyleyen Mahmut, demokrasiyi gerekliliği noktasında önemsemez. Ona göre demokrasi sadece onun evliliğine engel olan bir durumdur. Mahmut'un sözleri aracılığıyla geç gelen demokrasiye yönelik düşünceler ele alınır.

Aziz Nesin'in demokrasi anlayışı iki koşulla şekillenir. İlki, "*Halkın yönetime katılması ve Türkiye için halkı kendiliğinden yönetime katacak ekonomik ve kültürel düzeye getirmek.*", ikincisi, "*Demokratikleşme, yani bütün ulusal varlıklardan, maddi ve manevi zenginliklerden, yararlardan halkın ayrıcalıksız olarak*

[704] Nesin, *Memleketin Birinde,* s. 7-8.

yararlanabilmesi"[705] Nesin'in halk kavramı etrafında şekillenen demokrasi anlayışı, öykü kişileri tarafından yeni olması sebebiyle yabancılanır. Demokratik uygulamalara alışık olmayan halkın bu konudaki ilk tepkisi olumsuz olur. Yeni bir sistemi benimseme konusunda isteksiz davranan halkın, demokrasi anlayışı da bu doğrultuda çarpık bir şekilde gelişir. Nesin, demokrasi uygulamasında halkı değil, yöneticileri başarısız görür. Demokratik uygulamaların başlangıcını 1945 yılı olarak gören yazar, o zamandan 1984 yılına kadar halkın hiçbir zaman antidemokratik bir başkaldırı göstermediğini[706] söyler. Nesin için demokrasi, halka doğru bir şekilde anlatılması ve sistem içinde uygulanması gerekli olan bir kavramdır.

3. AHLAK

Toplum içindeki bireylerin uymak zorunda oldukları geleneksel ve evrensel kurallar bütünü anlamına gelen ahlak, bireyleri yönlendirerek huzurlu bir toplumsal yaşayış sağlama amacını taşır. Ancak birtakım önem verilen değerlerin toplumsal ve yapısal değişimlere uğraması, ahlaki değerler noktasında yozlaşmaya sebep olabilir. Le Bon'a göre, "*Ahlaklılığa toplumun bazı değerlerine saygı ve bencil eğilimlere devamlı bir baskı anlamını verirsek; kitlelerin ahlaklılığa yetenekli olmayacak derecede eğilimlere fazla bağlı ve kararsız oldukları açıkça görülür. Fakat bu ahlaklılığa fedakârlık, bağlılık, çıkarını düşünmemek, nefsini feda etmek, hakseverlik gibi bazı özelliklerin geçici olarak ortaya çıkması anlamını verirsek, aksine, kitleler bazı defa pek yüksek bir ahlaklılığa yeteneklidirler, diyebiliriz.*"[707] Aziz Nesin öykülerinde kişilerin ahlak anlayışıyla ortaya çıkan durumlar, kitlelerin yeteneği ve yeteneksizliği noktasında örnekler ortaya koyar.

"Bir Ahlak Dersi" (1957) öyküsünde bir öğretmenin öğrencilerine ahlak dersi vermesiyle öğrenciler arasında ortaya çıkan görüşlere yer verilir. Öğrencilerine ahlakın "*toplum kurallarına, gelenek ve göreneklere aykırı davranmamak, yasalara karşı gelmemek demek*"[708] olduğunu söyleyen öğretmen onlara, çevrelerindeki büyüklerin yaptıklarını yapmalarını öğütler. Sunay adında bir öğrencisini kaldırarak

[705] Nesin, *Soruşturmada,* s. 13.
[706] A. g. e., s. 12.
[707] G. Le Bon, *Kitleler Psikolojisi,* Hayat Yayınları, İstanbul, 2009, s. 39.
[708] Nesin, *Kazan Töreni,* s. 89.

karaborsacılığın ne olduğunu soran öğretmen ondan, karaborsacılığın iyi bir şey olduğu cevabını alır. Çevresindeki kasabın, bakkalın, kömürcünün ve manavın karaborsacılık yaptığını söyleyen Sunay, onların ahlak sahibi olduklarını düşünür. Evlerine gelen zengin bir misafirin, "'*Herbişey ahlakla elde edilir*" demesi üzerine büyüdüğünde çok ahlaklı bir insan olmaya karar verdiğini söyleyen Sunay, babasının çok ahlaksız olduğunu çünkü evin kirasını bile veremediğini söyler. Bunun üzerine öğretmen Sunay'a kızarak insanın milyonları olsa da ahlaksız olduktan sonra bunun neye yarayacağını sorar. Öğrenciler bu soruya hep bir ağızdan, "*Rahat eder öğretmenim!*"[709] cevabını verirler.

Öğretmenin öğrencilere, ahlaklı insanın doğru bildiği şeyleri korkmadan dile getirdiğini söylemesi üzerine öğrencilerden birinin verdiği cevap da ahlaklı olmanın gerçek yansımasını gösterir. Dayısının doğru söylediği için partiden kovulduğunu söyleyen öğrenci ahlakın kötü bir şey olabileceğini dile getirir. Öğrencilerin sorularına zorlukla cevap veren öğretmen, teneffüs zilinin çalmasıyla rahat bir nefes alır.

Öğretmen öğrencilerine, doğru bir ahlak tanımı öğretmek ve onlara iyi örnekler sunmak için çabalasa da öğrencilerin onun söylediği her şeye, doğrusal bir mantıkla verdikleri cevaplar, onu zor durumda bırakır. Ahlak anlayışına göre çevrelerindeki büyüklerin ve çoğunluğun davranışlarına uyum sağlaması gereken öğrencilerin çevresinde karaborsacılar, yalan söyleyen ya da doğru söylediği için dışlanan insanlar bulunur. Dolayısıyla öğrencilerin ahlak anlayışları da çevrelerindeki örnekler doğrultusunda oluşur. Zengin bir adamın, her şeyin ahlakla elde edilebileceğini söylemesi üzerine öğrenci, tüm zenginlerin ahlaklı; fakirlerin ise ahlaksız olduğunu düşünür. Öğretmenin tarihteki bazı iyi ahlaklı insanların açlıktan öldüklerini fakat ahlaklarına leke sürdürmediklerini söylemesi üzerine öğrencilerden biri ahlakın iyi bir şey olmadığını düşünür. Öğrencilerin çevresinde ve kendilerine sunulan örneklerdeki ahlaklı kişiler, acı çekenler, dışlananlar ve fakir olanlardır. Ahlaklı bir insan olumsuz yaşam koşullarıyla mücadele ederken, ahlaksız insanların rahat bir yaşam sürmesi öğrencileri çelişkiye düşüren bir durumdur. Bu nedenle ahlak konusunda olumsuz bir görüşe sahiplerdir. Öğrencilerin verdiği örnekler

[709] A. g. e., s. 90.

aracılığıyla toplumun genelinin ahlak anlayışına ve bu doğrultuda yaşayışına yönelik tespitler ve eleştiriler dile getirilir.

"Deliler Boşandı" (1957) öyküsünde belli bir kesimin ahlak anlayışına yönelik eleştiri getirilir. Eski yönetimi, sistemi ve değerleri tersine çeviren deliler, zaman zaman halkla arasındaki ilişkiler aracılığıyla onlara dersler de verir. Delilerden biri bir gece kulübüne gider. Burada bir grup erkeğin, müzik eşliğinde soyunan bir kadını izlediklerini görmesi üzerine onların neden bu kadar para karşılığında bir çıplak kadın vücudu görmek için buraya geldiklerini merak eder. Delinin, "*Bu kadının vücudunda, başka kadınlarda olmayan bişey mi var? Yoksa bacaklarının arasından tavşan filan mı çıkacak?*"[710] diye sorması ve bu yaptıklarının ayıp olduğunu söylemesi üzerine seyircilerden en akıllısı kadına kötü bir niyetle bakmadıklarını, "*çıplak vücut(un) estetik heyecan ver(diğini); bedii zevk ver(diğini)*" söyler. Bunun üzerine deli, hepsinin karısının ve kızının kulübe gelmesini ve orta yerde soyunmasını, böylece heyecanın hep birden artacağını söyler. Seyircilerin kendisine yalvarması üzerine deli, bütün seyircilerin "*anadan doğma soyunup cazla oynama*"sını emreder.

Öyküde olumlu değerleri temsil eden ve savunan deliler, kişilerin tüm bozuk anlayışlarına karşı çıkarlar. Bir gece kulübündeki seyirci erkeklerin ahlaksal bir bozukluk içinde oldukları, delinin onlara yaptıkları şeyin "ayıp" olduğunu söylemesiyle ortaya çıkar. Seyirciler, kendi ahlakî bozukluklarına yönelik savunma geliştirmişlerdir. Müzik eşliğinde soyunan bir kadını izlemek için yüksek miktarda para veren seyirciler, "kadın vücudunu" izlemek için değil, estetik bir zevk duymak için onu izlediklerini söyleyerek kötü niyetli olmadıklarını düşünürler. Ancak onların bu savunmaları delinin, kendi eşlerinin ve kızlarının da gelip soyunmasını söylemesiyle kırılır. Kulüpteki seyircilerin delinin bu isteğine karşı koymaları, empati kurmalarıyla değil, kişisel çıkarlarına ters bir durum doğrultusunda gerçekleşir. Dolayısıyla aynı durumu kendi eşleri ve kızları için düşünmek onların ahlakî değerlerini hatırlamalarını sağlar. Delinin seyircilere verdiği ceza, onların kendi ahlak anlayışlarını algılamalarına ve bunu değiştirmeye yöneliktir.

[710] Nesin, *Deliler Boşandı,* s. 21.

Aziz Nesin öykülerinde ahlak, toplum içindeki olumsuz örnekleri açısından ele alınır. Öykü kişileri ahlaki yönden çelişki içindedir. Değerlerine bağlılığı savunan kişilerin davranışlarıysa aksi yönde gerçekleşir. Toplumun içinde olduğu çarpık düzen gibi, değerleri de olumsuz yönde değişim içindedir. Öykü kişileri aracılığıyla toplumun ahlak değerlerine ve anlayışına yönelik tespit ve eleştirilerini dile getiren yazar, genel bir bozukluğu ortaya koyarak bu değerlerin olumlu bir yönde değişimini amaçlar.

4. DİĞERLERİ

Öykülerde farklı kavramlara yönelik tespit ve eleştiriler de dile getirilir. Halkın bu kavramları algılayışı üzerinde durulan öykülerde, liberalizm, hürriyet anlayışı, doğu-batı karşıtlığı ve adalet gibi kavramlara yönelik görüşler öne çıkar.

Daha önce farklı başlıklar altında da ele alınan "Bir Deli Kaçtı" (1957) öyküsünde, kişilerin hürriyet anlayışını ortaya koyan kısımlar bulunur. Yanında kendisiyle birlikte yürüyen adamla, kaçan deli üzerine konuşan anlatıcı, önlerinde yürüyen iki adamın konuşmasını dinler. Toplum düzenindeki bozukluklara yönelik görüşlerini dile getiren adamlardan biri, hürriyetten önce ziraatın gerektiğini söyler. "*Ekilmemiş bir avuç toprak(ın)*"[711] kalmaması gerektiğini belirten adam, her vatandaşın kendisi gibi evinin balkonuna saksılar içinde soğan ekmesi durumunda ülkede soğan sıkıntısının kalmayacağını söyler. Herkesin kendi şartlarıyla bitkiler ekip yetiştirmesi gerektiğini belirten adamın bu durumu hürriyetle ilişkilendirerek söyledikleri, bu kavrama yönelik anlayışını açıklar: "*Bir hürriyet tutturmuş gidiyorlar. Yahu fasulye olmayınca bir memlekette, hürriyet olur mu?*"[712]

Hürriyet kavramı kelime anlamıyla bağımsızlığı ifade ederken, bireysel açıdan özgürlük anlamında kullanılır. Öyküdeki adamın ülkedeki sorunlara yönelik çözümünde maddiyat, hürriyet isteğine göre önceliklidir. Adamın sözleri, ülkedeki maddi sıkıntılara yönelik bilgiler taşır. Adam bu durumun çözümünü ziraatın gelişmesinde görür. Kişilerin maddi yoksulluğunun giderilmesiyle ilgili küçük, pratik

[711] Nesin, *Ölmüş Eşek,* s. 122.
[712] A. g. e., s. 123.

çözümler öneren adamın hürriyetten önce bu sorunların giderilmesi gerektiğini düşünmesi, onun hürriyet anlayışına yönelik önemli bir durumdur. Hürriyet, soyut bir kavramken ülkedeki yoksulluk sıkıntısı somuttur. Dolayısıyla adam, soyut isteklerin gerçekleştirilmesinden önce somut sorunlara yönelik adımlar atılmasını daha önemli görür. Bu durum adamın, hürriyet kavramının getireceği bireysel ve toplumsal bilinci, huzuru somut kazançlardan daha önemsiz görmesiyle ilgilidir. Geçim sıkıntısının olduğu bir yerde kişiler, her şeyden önce bu sorunların çözümüne odaklanırlar. Bu nedenle öyküdeki adamın öne sürdüğü görüşler, onun sıradan biri olması sebebiyle halkın sahip olduğu düşünceler olması bakımından önemlidir.

Ölmüş Eşek kitabının "Yirmiikinci Mektup"unda (1957) ise adalet kavramını uygulamada ortaya çıkan sorunlara yönelik eleştiri getirilir. Öldükten sonra morga, gömüldükten sonra ise "*tahtalıköy*"e giden Ölmüş Eşek'e, gişenin önündeki melek tarafından tavsiye kartının olup olmadığı sorulur. Orada da tavsiye kartının ve iltimasın geçerli olmasına şaşıran Ölmüş Eşek'in dosyası sakıncalı görülerek sorgu salonuna gönderilir. Açılan bir kapıdan içeri girdiği anda bileklerini "*duvardan uzanan iki el(in) kıskaç gibi*" tuttuğunu söyleyen Ölmüş Eşek, bu elin kime ait olduğunu sorar. Yukarıdan gelen kalın bir ses, "*adaletin pençesi*" olduğunu söyledikten sonra "*Adaletin kolunun uzun*" olduğunu, "*değil Tahtalıköy'e, cehennemin dibine gitse yetiş*"ip yakalayacağını söyler. Bunun üzerine Ölmüş Eşek'in verdiği cevap, uygulanan adalete yönelik eleştiri içerir: "*Nedense bu adaletin uzun kolu ve güçlü pençesi de tavsiyelilere, iltimaslılara değil, benim gibi garibanlara yetişiyordu.*"[713]

Sorgu odasının önünde sırasını bekleyen Ölmüş Eşek, içeriye girenlerden "*kulak tırmalayıcı, can paralayıcı sesler gel*"diğini[714] söyler. Sorguya çekilen adamlar kendilerini dövenlere yalvarıp yakarırlar ancak onlara hiçbir cevap verilmez. Yanındaki adama içeride ne olduğunu soran Ölmüş Eşek, "*ilahi adalet(in) yerini bul*"duğu cevabını alır. Bunun üzerine Ölmüş Eşek, "*… gözü bağlı adalet tartan karının adaleti elbet böyle olur…*"[715] diyerek adalet tanrıçasına atıfta bulunur.

[713] Nesin, *Ölmüş Eşek,* s. 159.
[714] A. g. e., s. 161.
[715] A. g. e., s. 162.

Uygulanan adalete yönelik eleştiri başka bir kısımda daha öne çıkar. Ölmüş Eşekle birlikte sorgu sırasını bekleyen ve seksüel prodüktör olduğunu ya da bilinen adıyla beyaz kadın ticareti yaptığını söyleyen adam sorguya girdiğinde ona, doğum sırasında başka bir çocukla karıştırıldığı ve yanlışlıkla o çocuğun hayatını yaşayıp günahlar işlediği, diğer çocuğunsa büyük bir adam olduğu söylenir. "İlahi adalet", "*altmışbeş yıl yaşayıp öldüğünde, artık bu haksızlığın düzeltilece(ğini), hak(kın) yerini bulaca(ğını), sonunda adalet(in) gerçekleşeceğini*" belirterek onu cennete gönderir. Sorgu odasından çıkarken mutsuz gözüken adamın iki elini yukarı açarak söyledikleri, adalete yönelik eleştirisini dile getirir: "*Bu ne biçim kurban olduğum adalettir yahu, (...) bana kırk yıl muhabbet tellallığı yaptırmadan bu adalet yerini bulamaz mıydı?*"[716]

Öldükten sonraki yaşam kurgusuyla hazırlanan öyküde, sorguya giderken ve sorgu sırasında yaşananlar, adalete yönelik eleştiri içerir. Öyküdeki ilk eleştiri Ölmüş Eşek'in nereye gideceği hakkında karar verilmesi için melekle görüşmesiyle ortaya çıkar. Öldükten sonra da tavsiye kartının ve iltimasın geçerli olduğunu gören Ölmüş Eşek, bu duruma isyan eder. Ardından sorgu için geçtiği kapıda adaletin pençesi tarafından bileklerinden yakalanmasıyla da aynı şeyi düşünür. Öyküdeki kurguyla haksızlıkların diğer tarafta da geçerli olması, adaletsizliğin yaygınlığına ve her yerde ortaya çıkmasına yönelik eleştiridir. Yukarıdan gelen ilahi sesin, adaletin güçlü pençesiyle övünmesine karşılık Ölmüş Eşek, adaletin sadece güçsüzlere karşı gösterildiğini düşünür. Ölmüş Eşek'in bu sözleri, gerçek yaşamdaki adalet uygulamasına yönelik de eleştiri içerir.

Öldükten sonraki yaşamda ortaya çıkan adalet sorunu sorgu sırasında da devam eder. Öyküde sorguya girenlerin dövülmesi ve içeriden inleme seslerinin duyulması kurgusu, polis karakolu mizansenini anımsatır. Sorguya çekilenlerin yalvarmalarına karşılık, ona uygulanan işkencenin bitmemesi iki açıdan ele alınabilir. İlki, böyle bir kurguyla yazar, gerçek yaşamdaki polis sorgulamalarını anımsatarak onların adalet uygulamalarına yönelik eleştiri getirir. İkinci yönüyle ise ilk kısımda olduğu gibi, öldükten sonra da aynı adaletsizliklerin sürmesi aracılığıyla bu durumun evrenselliğine, insanların daima haksızlıklara uğramasına yönelik eleştiri getirilir. Bu

[716] A. g. e., s. 163.

bakımdan Ölmüş Eşek, adalet tanrıçasının gözü kapalıyken daha adil olacağına yönelik mitosu eleştirir.

Adaletsizliğe yönelik son eleştiri, seksüel prodüktörün "yanlışlıkla" başkasının hayatını yaşayarak kötü bir insan olduğunu öğrenmesiyle ortaya çıkar. Dünyada uygulanan yanlışlığı öldükten sonra düzelten "ilahi adalet" onu cennete göndermeye karar verse de adam, bu öğrendikleri karşısında mutlu değildir. Adaletin geç uygulanmasına yönelik eleştiri getiren adam aracılığıyla adaletsiz uygulamaların öldükten sonra da devam etmesine ve dolayısıyla yaygın olmasına yönelik eleştiri getirilir. Öyküdeki kurgu, yazarın, mizahi bir anlatım yoluyla adalet kavramının uygulamasını eleştirmesini sağlar.

"En Güzel Sermaye Özel Sermaye" (1960) öyküsünde ise bir radyo programı kurgusuyla liberalizme yönelik eleştiri yapılır. Bir radyo kanalı, dinleyicilerine "*En Güzel Sermaye Özel Sermayedir*" isimli yeni bir kültür programı dizisine başladıklarını duyurur. Programda "*özel sermayenin, memleketin kalkınmasındaki rolü*"[717] üzerine konuşan programcı, Amerika ve Avrupa'nın o günkü seviyelerine ancak özel sermeye aracılığıyla ulaştıklarını söyler. Özel sermaye girişimini destekleyen çalışmaları olan Adam Smith hakkında da bilgiler verilen programda onun, "*Şili ve Maçka'da doğan yüksek sosyetenin özel sermayelerini çok etkile*"diği söylenir. Liberalizmin temel kitabını yazdığı söylenen Adam Smith'in, "'*Milletlerin mangırı bulma ve küpü doldurma yolları*'"[718] adlı kitabıyla özel sermayenin dostu olduğu belirtilir. Programcı, "'*Bırak yapsın! Tutma geçsin! Koyver olsun!*'"[719] anlamına gelen liberalizmin ilkelerini sıralarken her bir ilkeye mizahi bir söylemle eleştiri getirir. Özel girişimleri yerli-yabancı diye ayırt etmemek gerektiğini söyleyen programcı, ülkenin ancak yabancı sermayeyle gelişebileceğini söyler. Programcıya göre ellerindeki küçük sermayeyle çalışıp, zorlukla geçinenlerin kendilerini tüccar gibi görüp övünmemeleri gerekir. Öykü, programcının Adam Smith'in ikiyüzelli yıl önceki liberalizm düşüncelerinin ulusal bünyemize son derece uygun olduğunu söylemesiyle sonlanır.

[717] Nesin, *Ah Biz Eşekler,* s. 85.
[718] A. g. e., s. 86.
[719] A. g. e., s. 87.

Öyküde bahsedilen Adam Smith, 1777 yılında yayımlanan *Ulusların Zenginliği* adlı kitabıyla ekonomi disiplinin ortaya çıkmasını ve özerk bir hâle gelmesini sağlamış ve serbest ticaretin gelişimini desteklemiştir. Kitap yayınlandığı dönem içinde oldukça ses getirmiş ve bugünkü klasik ekonominin temellerini atmıştır. Öyküde radyo programcısı aracılığıyla Adam Smith'in temellerini attığı liberal ekonomi anlayışı eleştirilir.

Kelime anlamıyla özgürlükçülük anlamına gelen liberalizm, bireyin ifade özgürlüğünü savunan, devletin ve kurumların kimi zaman sınırlandırılması gerektiğini düşünen, serbest piyasa ekonomisini ve özel girişimi destekleyen bir düşünce akımıdır. Öyküde liberal ekonomi, "Şişli ve Maçka'da doğan yüksek sosyete" için etkili olduğu söylenerek zenginlere hizmet etmesi gerekçesiyle eleştirilir. Bu durum liberal ekonomiye göre "küçük sermaye sahiplerinin ve zorlukla çalışıp geçinenlerin kendilerini tüccar sayıp övünmemeleri" gerektiğinin söylenmesiyle de desteklenir. Adam Smith'in kitabını, "Milletlerin mangırı bulma ve küpü doldurma yolları" ismiyle yansıtan öykü, Adam Smith'in savunduğu görüşlerle ve kitabının ismiyle alay eder. Liberalizmin ekonomik hareketleri serbest bırakması esasına dayanan ilkeler, öyküde sekiz madde halinde eleştirilir. Bu maddeleri, "*Gemisini kurtaran kaptan.*", "*Her koyun kendi bacağından asılır.*", "*Zengin, arabasını dağdan aşırır, yoksul düz ovada yolu şaşırır.*"[720] atasözleriyle eleştiren yazar, liberal ekonominin sadece zenginlerin daha fazla zenginleşmesini sağlayan bir ekonomi modeli olduğunu düşünür.

Öykünün yazıldığı dönemde iktidarda olan DP yönetiminin seçim vaatleri ve uygulamak istediği politikalar arasında liberal ekonomi gelir. Nesin'in öyküyü yazmadaki amacı, iktidarın savunduğu ekonomi modelinin, ülkeye getireceği zararları göstermektir. Öykünün sonunda Adam Smith'in iki yüz elli yıl önce ortaya attığı liberalizm düşüncesinin Türkiye için son derece uygun olduğunun söylenmesi, uygulanmaya çalışılan bu ekonomi modelinin mizah ve ironi yoluyla eleştirilmesidir.

Aziz Nesin öykülerinde üzerinde durulan kavramlar, genellikle halkın görüşlerini taşımakla birlikte, bazılarının üzerinde durulma amacı bu kavramları

[720] A. g. e., s. 87.

topluma açıklamak içindir. Nesin, gelenekler doğrultusunda belirlenen toplumsal yaşayışının oluşturduğu değer ve kavramlar üzerinde durarak, toplum yapısını açıklamaya ve eleştirmeye yönelir. Öykü kişilerinin kimi kavramlar hakkındaki görüşlerinin sağlam bir temele dayanmıyor olması, halkın devlet düzeninde ortaya çıkan kimi sorun ve çarpıklıklardan ötürü bu kavramlarla geç tanıştığını ve bunları doğru bil şekilde algılamadığını gösterir. Nesin öykülerinde ele alınan kavram ve değerler, ülkenin yönetimine, toplum düzenine ve yaşayışına yönelik bilgiler sunan unsurlardır.

SONUÇ

Aziz Nesin, toplumcu sanat anlayışı ve hayat görüşü doğrultusunda yazdığı öykülerinde kullandığı kendine özgü mizahi anlatımıyla Türk Edebiyatındaki yerini farklılaştırmış bir yazardır. Öykülerinde öne çıkan eleştiri ve tutumunu gerçek hayattaki eylemliliğiyle de gösteren yazar, toplumsal bir değişim amacıyla bozuk düzene karşı aktif direniş gösterir.

Yazarın incelediğimiz öykülerinde genel olarak öne çıkan tutum, alt ve üst yapı unsurları arasındaki farklılıklar noktasında gelişir. Bu durum, yazarın toplumu sınıflı bir yapıda görmesinden kaynaklanır. Sınıflar arasındaki ilişki temeline dayanan eleştirel tavır, toplumu kapsayan mekanizmalar, kişiler, toplumsal ilişkileri düzenleyen kurumlar ve kavramlar çerçevesinde ele alınır. 1946 yılında bağımsız olarak yayımlanan ilk öyküsü *Parti Kurmak Parti Vurmak*'la başlayan öykü incelemeleri 1960 yılında yayımlanan *Ah Biz Eşekler* öyküsüyle tamamlanır. Bu dönem içinde toplum, yeni rejimin ilk uygulamalarına, bir dünya savaşına, çok partili hayata geçiş süreçlerine ve bir darbeye tanık olur. Nesin, toplumun karşılaştığı bu travmatik olgu ve durumları tüm gerçekliğiyle ele alır. Bu gerçeklik onun öykülerine birer anı, belgesel ve gezi yazısı dokusu katar.

İncelenen öykülerin yazıldığı yıllarda erken dönem sanayileşme, liberal politikalar ve Batı sermayesinin ekonomiye girişi görülür. Bu politikaların toplumsal değişime etkileri, doğru kavranamamış bir medeniyet ve gelişim düşüncesiyle ortaya çıkar. Öykülerinde daima halktan yana olan Nesin, toplumun algısında meydana gelen sorunları halkın karakteristik yapısına bağlamaktan çok izlenen devlet politikalarının yarattığı bir sonuç olarak değerlendirir. Dolayısıyla öykülerde halktan insanlar aracılığıyla ortaya çıkan eleştirinin temeli devlete dayandırılır. Bu doğrultuda Nesin'in öykü kişileri, toplumun hayat zorluğu çeken kesimlerinden oluşur. Bu kişiler çektikleri sıkıntılar karşısında etkin bir tepki göstermek ya da harekete geçmek yerine "yakınarak" pasif direniş gösterirler. Her ne kadar pasif olsa da bu direniş halkın karşılaştığı sorunların bilincinde olduğunu gösterir. Dolayısıyla Nesin'in toplumun haksızlıklara karşı uyanışını sağlama amacı, halkın farkındalık kazanmış olması noktasında gerçekleşir.

Nesin öykülerinde sosyal yapı unsurları, toplumsal değerler noktasında ele alınarak eleştirilir. Öykülerde karakter bozukluğu içindeki kişiler toplum tarafından bazen dışlansalar da onların davranışları genellikle hayatta kalma mücadelesi içinde haklılaştırılarak desteklenir. Ancak bu kişiler yazar tarafından koşulsuz eleştirilir. Öykülerde ele alınan karakter bozukluklarının kaynağını çıkarcılık oluşturur. Bencil bir istekle kendi faydasını düşünen kişiler, bu çıkarları için hemen her davranışı gösterebilirler. Nesin, öykülerindeki her bireyi karakteristik özelliklerden çok genel özellikleriyle çizerek onların toplumsallığını vurgular. Dolayısıyla bireylerin faydacı bir anlayışla sadece kendileri adına elde etmeye çalıştıkları çıkarlardan yola çıkarak topluma yönelik eleştiriler dile getirilir.

Öykülerde sosyal yapıya yönelik ele alınan bir diğer sorun yazarlar noktasında ortaya çıkar. Yazarlara yönelik eleştirilerin genel olarak yazarlığın değeri etrafında ele alındığını ve eleştirilerin bu yönde dile getirildiğini söylemek mümkündür. Yazarların ortaya koydukları eserlerin edebî değeri üzerinde duran Nesin, gerçeklikten uzak ürünleri eleştirir. Kendisini yenileme ve daha iyiyi yazma kaygısında olmayan yazarlar, edebiyata yönelik tutumları nedeniyle eleştirilirler. Nesin öykülerinde gazeteci ve yazarların ne gibi zor şartlar altında çalıştıkları üzerinde de durulur. Üst yapı ve toplum nezdinde edebiyata verilen değer, gazetecilere ve yazarlara yönelik bakışı da belirler. Bu durum öykülerde gazeteci ve yazarların "sürünmesi" benzetmesiyle dile getirilerek, realitede yazarlığa verilen değer üzerinde durulur. Nesin'in her açıdan ele aldığı yazarlık kavramı, kendisinin de içinde bulunduğu bir ortama özeleştirel bir tutumla yaklaşmasıyla eleştirilir.

Aziz Nesin'in kadın sorunu üzerinden sosyal yapıya yönelik eleştiriler getirdiği öyküleri ise feminist bir kuramsal temele değil, toplumcu bir yazarın gerçekçi bakışına dayanır. Bu nedenle toplumun kadına bakışının değerlendirilişinde eleştirilerin yanında tespitler göze çarpar. Toplum üstü bir tavrın hâkim olduğu yazılardan çok, toplumun içinden bir düşünce sistemiyle öykülerini yazan Nesin, günlük yaşayışa etki eden "erkek" egemenliği yüzeysel bir şekilde, ortaya çıkan eşitsizlikler ve kadının dışlanması ekseninde ele alır. "Erkeklik" kavramına verilen yoğun önemi eleştiren yazar, toplumsal yapının her noktasında olduğu gibi kadın erkek arasındaki ayrımın yarattığı haksız sonuçları eleştirir. Kadının açıkça sınıfsal

ayrıma uğrayarak küçümsendiği birtakım öykülerde eleştiri gözlense de yazarın asıl amacı toplumsal bir realiteyi öykü kurgusu içinde ortaya koymaktır. Bu bakımdan Nesin'in kadın sorunu hakkında spesifik bir eleştiride bulunduğu söylenemez.

Türk toplumunda kadının yeriyle ilgili olayların işlendiği öykülerde ağırlıklı olarak köy yaşantısı çevresinde var olan tutumlar ortaya konur. Özellikle başlık parası geleneğiyle birlikte ele alınan olaylarda, kişilerin kadın üzerinden gösterdikleri çıkarcı tavırları ön plandadır. Kadının cinsel bir obje olarak görülmesinin işlendiği öykülerde ise tespitten öte, eleştiri göze çarpar. Üst düzey kurumlar ve kişiler tarafından ortaya konan bu bakış, yazar tarafından özellikle kişilerin üst düzeyliği vurgulanarak eleştirilir. Genel olarak Nesin öykülerinde kadına bakışın ve bu konuda oluşan sorunların, erkek öykü kişileri etrafında ele alındığını söylenebilir. Nesin'in öykülerinin birçoğunda olduğu gibi bu sorunların ele alındığı öykülerde de kadınlar, haklarında bilgi verilerek ya da kendilerine basit, küçük sözler söyletilerek pasif bir karakter yapısı gösterirler. Onun 1946–1960 yılları arasındaki öykülerinde varlığının, haklarının, maruz kaldığı eşitsizliğin ve hakaretlerin farkında olan kadınlara rastlanmaz.

Kadın sorunu üzerinden ele alınan öykülerinin bir kısmında toplumun namus kavramı etrafındaki düşünceleri de ele alınır. Toplumun namus anlayışı iki çizgide belirir: kadın cinselliği ve dürüst davranışlar. Kadın cinselliği noktasında gelişen namus kavramı, genel olarak maddi durumu ortalama ya da ortalamadan düşük insanlar arasında ortaya çıkarken; dürüst davranışlar noktasındaki namus, daha çok parasal ilişkiler ve bazen zenginler arasında ortaya çıkar. Toplumun namusu kadın üzerinden değerlendirmesi, birtakım geleneksel yaşantılar sonucunda gelişir. Öykülerdeki kişilerin kadının namuslu olması gerektiğini düşünmeleri ve gerçeklikte gösterdikleri davranışlar arasında çelişki vardır. Kişiler, kendi namus anlayışlarına aykırı davranışlar sergilerler. Onların buna rağmen namusu savunmaları bilinçdışı arzuları ve olması gerekenler arasındaki zıtlıkla ilgilidir. Nesin, öykülerinde toplumun çeşitli kesimlerinden insanların namus anlayışlarını işleyerek onların gelenekselleşmiş tutumlarına yönelik eleştiri getirir.

Sosyal yapıyı oluşturan ve köy yaşantısı çevresinde beliren bir diğer sorunsal geleneklerdir. Aziz Nesin'in 1957 yılından sonra yayınlanan kitaplarında yer alan gelenekler sorunu, varlığını köylerde sürdüren örneklerle ortaya çıkar. Kan davası ve başlık parası geleneği doğrultusunda anlatılan olaylarda, geleneklerin sorgulanmadan yaşanması ve olumsuz sonuçlar doğurması anlatılır. Anlatımlarda mizahi üslubundan ödün vermeyen yazar, özellikle köy halkı için daha fazla öneme sahip geleneklerin doğurduğu olumsuz sonuçlar aracılığıyla, toplumun bu gibi gelenekler noktasındaki bilinç değişimini tetiklemeyi amaçlar.

Halk taraftarı bir sanat anlayışı benimseyen Nesin öykülerinde "halk" çeşitli yönlerden eleştirilirken Türk toplum yapısına yönelik çıkarımlara da yer verilir. Halk, bencillikleri, çıkarcılıkları, itaatkârlıkları, yobazlıkları, alışkanlıkları, acı çekmekten hoşlanmaları ve değişim için bir öndere ihtiyaç duymaları sebepleriyle eleştirilir. Öykülerde dile getirilen tespitlerde halkın makinelere ve teknolojiye uzak olması da mizahi eleştiri konusudur. İncelenen her öyküde toplum yapısına yönelik düşünceler yer almakla birlikte yazarın asıl amacı, uyanışı ve değişimi sağlamaktır.

Aziz Nesin'in incelediğimiz ilk öykülerinde halk daha çok Batı özentiliği çevresinde bir kurguyla ele alınır. 1957 yılından sonraki öykülerde ise Amerikan hayranlığının işlendiği konuların yoğunluğu göze çarpar. Yazarın, sınıflar temelinde oluşan yazın anlayışıyla paralel olarak öykülerde hayranlık, "genellikle" üst sınıflarda ortaya çıkan bir duygu durumuyken özentilik, kelimenin anlamı itibariyle de, orta ve alt sınıfların ulaşmak istediği bir hedef olarak ortaya çıkar. Bu iki duygu ve davranış durumunu yaratan ortak payda, Batıya karşı duyulan "aşağılık kompleksi"dir. Nesin, kişilerin, kendi değerlerini küçümseyerek Batı'ya ait olan her şeyi ve herkesi doğru kabul edip üstünleştirmelerini ve sonsuz bir güvenle saygı duymalarını eleştirir.

Halka dair getirilen eleştirilerde yazar, 1957'ye kadar olan öykülerinde halkın sosyal olaylar karşısındaki duyarsızlığını nadiren işlerken, Ölmüş Eşek kitabındaki öykülerle birlikte bu sorunu daha sık ele alır. Ölmüş Eşek kitabında insanların yardım etmekten kaçınmaları ve bunu birbirlerinden beklemeleriyle ortaya çıkan duyarsızlık örnekleri ilerleyen yıllarda birbirinden farklı konular çevresinde işlenir.

Öykülerini, gerçek hayatta karşılaşılabilecek olaylar çevresinde kurgulayan yazar, insanların duyarsızlığına yönelik eleştirisini de bu eksende oluşturarak okuyucuların öykülerdeki kurmaca etkiden sıyrılıp, anlatılanların kendileriyle ilgili olduğunu düşünmelerini sağlar. Nesin'in kurmaca oluşumuyla ilgili bu tercihi bilinçlidir. Öykülerde insanların zor durumda olanlara yardım etmekten kaçınması, bu insanların ya da canlıların çektikleri acılara üzülerek kişisel tatminden öte bir harekette bulunmamaları, uyuşmuş bir şekilde düşünmekte ve sorunlara karşı çözüm üretmekte aciz davranmalarıyla ortaya çıkan duyarsızlık örnekleri, insanları duyarsızlaştıran kurum ve kişilerle birlikte çoğaltılır.

Halkın siyasi alandaki tutumu da öykülerde ele alınan konulardandır. Toplumun politika anlayışı çıkarcılık noktasında ortaklaşır. Yazar, bu doğrultuda hareket ederek parti seçen tüm kişileri, köylü ya da üst sınıf olmaları noktasında ayırt etmeden eleştirir. Ağırlıklı olarak köy halkının kişi kadrosunu oluşturduğu öykülerde halkın, politika konusundaki bilinçsiz davranışları ön plandadır. Ancak Nesin bu konudaki eleştirisini köylü halka değil, onlara bu bilinci vermeyen yönetime yöneltir. Yazar halkı, yüzeysel bir yönetici-yönetilen anlayışına sahip oldukları için eleştirir. *Deliler Boşandı* öyküsündeki halk ise Arisontopolis gibi bilinmeyen bir ülkenin halkıdır. Delilerin tımarhaneden kaçarak akıllı yöneticileri buralara kapatmaları ve akıllıların kurduğu tüm düzeni tersine çevirerek adaletli bir yapı kurmaları zamanla halk tarafından onaylanır. Bu bakımdan yazar son öyküsünü, realite içinde değil, olmasını istediği bir biçimde ele alır. Yazar, öykülerde eleştirdiği halkın bu öyküdeki ideal hayata ulaşmasını diler.

Nesin öykülerinde halkın daha iyi koşullarda yaşaması için çabalayan ve dürüstlüğü savunan kişilerin dışlanmasıyla toplum içinde var olan tutum ve davranışlar da eleştirilir. Bu kişiler, azınlıkta olmaları sebebiyle dışlanır, hor görülür ve çoğu zaman çeşitli sebeplerle suçlanırlar. Halkın kendilerini uyarmaya çalışan kişileri dışlaması, kitle psikolojisiyle açıklanabilir. Nesin öykülerinde halkın psikolojisi, uyuşturulmasına, aklını kullanmasının engellenmesine, korkak olmasına ve gerçekleri kabullenememesine bağlı olarak açıklanır. Bu nedenle öykülerde eleştirilen birey değil, topluluklardır. Kolektif bir anlayışla ele alınan öykülerde bu

anlayışın önemi, yazarın toplumsal bir tutum ve davranış çıkarımı yaparak değişimi hedeflemesiyle ortaya konur.

Aziz Nesin'in öykülerinde sınıfsal çatışmalar, ayrılıklar ve eşitsizlikler, yönetici-vatandaş, aç-tok, birinci mevki-ikinci mevki, büyük insanlar-küçük insanlar, talihli-talihsiz ve ev sahibi-kiracı gibi çeşitli zıtlıklar üzerine kurulmuş karşılaştırmalar yoluyla ortaya konur. Yazar için önemli olan bu eleştirilerin sade ve kolay bir dille işlenerek halkın anlamasını kolaylaştırmak ve böylece halka sınıf eşitsizliğinden doğan haksızlıklara yönelik farkındalık kazandırmaktır. Bu nedenle Nesin'in özellikle ilk öyküleri, yaşanmış veya yaşanabilecek olayların yalın bir dille anlatımından oluşur. 1958 yılında ilk basımı yapılan *Memleketin Birinde* kitabındaki sınıf ayrılıkları sorununu ele alan öyküler ise masal türünün öğelerini taşımaları sebebiyle sanatsal bir boyut da kazanır. Ancak bu sanatsallık, yoğun bir dille anlaşılmazlığa yol açmaktan çok Nesin'in, masal türünün gerçeküstülüğüne sığınarak gerçeğe yaklaşmasına yardımcı olur. Yazarın toplumsal gerçekçi sanat anlayışı, sınıfsal oluşumların işlendiği öykülerinde de gerçek yaşam içindeki sorunların yansıtılması şeklinde kendini göstererek toplumun yaşayışına yönelik dışsal değil içselleştirilmiş öğeler barındırır.

Aziz Nesin öykülerinde yaşamın her alanında yapılan haksızlıklar eleştirilir. Öykülerin yazıldığı dönemde kendini göstermeye başlayan sınıf hareketleri yeni bir toplumsal düzen; bu düzen de sadece kendini düşünen kişiler yaratmıştır. Kültür, ahlak, insanlık gibi değerlerin önüne geçen parasal kazanç hırsı birtakım insanları değersizleştirirken bazılarını yüceltmiştir. Nesin'in öykülerinde değersizleştirilmiş kişilerden yana benimsenen tavır öne çıkarken değersizleştiren kurum veya kişiler adaletsizliğin yaratıcıları olarak görülür. Okuyucularında farkındalık yaratmak için öyküleri aracılığıyla sosyal adaletsizlikle ilgili eleştirilerini dile getiren Nesin, bu sayede toplumun aksayan düzenini değiştirme amacına yönelik çaba sarf eder.

Öykü kişileri, meslekleri, eğitim seviyeleri, gelirleri, giyimleri, duyarlılıkları ve ilgi duydukları alanlar bakımından birbirinden ayrılarak şehirli ve köylüleri simgeleyen unsurlar çevresinde birleşirler. Şehirli köylü ayrımını ele alan öykülerin tamamında bir tarafın diğer tarafı dışlaması söz konusudur. Şehirliler köylüleri, cahil,

saf, görgüsüz, v.b… oldukları gerekçeleriyle dışlarken köylüler, sosyal statü bakımından şehirlileri kendilerinden üstün görseler de eğitimli olmalarının onları anlamaları için yeterli olmadığı gerekçesiyle dışlarlar. Bu iki ayrı sınıf birbiriyle ortaklaştırılarak üçüncü bir kültür yaratılmaya çalışılsa da bu çaba birbirine tamamen yabancı iki yaşam şeklinin kaynaşmasıyla oluşacak yoz bir kültürü doğurur. Nesin'in öykülerinde bu yoz kültürün eleştirisinin yanında, iki ayrı sınıfın birbirlerine uzak ve yabancı yaşamları ortaya konulur.

Aziz Nesin öykülerinde devleti temsil eden mekanizmalara yönelik eleştiriler en sık ele alınan konulardandır. Öykülerde yöneticiler ve politikacılar iç içe geçmiş bir kişilik yapısıyla ele alınırlar. Kişilerin yönetici veya politikacı kimlikleriyle eleştirilmesi, onların siyaset ve devletle ilişkili olmalarından kaynaklanır. 1940 ve '60 yıllarındaki tüm öykülerde yöneticilerin öne çıkan temel özelliği, çıkarcı olmalarıdır. Siyaset ve politikayla ilgilenen bu kişiler, daha iyi bir toplum hayaliyle çalışmak istedikleri için değil, bireysel kazanç sağlayarak daha "lüks" bir hayat sürmek istedikleri için yönetimde olmayı isterler. Bu bakımdan birçok öyküde işlenen kurgu, politikacıların "koltuk" sevdaları çevresinde geliştirilir. Öykülerde makam sahibi olmuş politikacılar, bu makamın yetkilerini yine kendi çıkarları doğrultusunda kullandıkları için eleştirilirler. Politikacıların devlete bağlı çalışanları ve halkı kendi "kul"ları gibi görmesi, onları küçümseyen ve sorunlarını yok sayan tavırları, yönetim anlayışları çerçevesinde eleştirilir. Devlet yönetimini üst sınıfların egemenliği olarak değerlendiren bu kişilerin anlayışlarındaki bozukluk, doğru ve düzenli bir politik sistem uygulanmasını ve toplumun eşit, özgür, refah bir yaşam sürmesini engellediğinden öykülerde en çok eleştirilen, üst sınıfların temsilcisi olan yöneticiler ve politikacılardır.

Devlet mekanizmalarına yönelik eleştirilerde kurumlar sorumluluklarını yerine getirmemeleri nedeniyle eleştirilirler. Devletin en üst kademesini oluşturan iktidarın politikalarına göre değişim gösteren, onların yönetim anlayışını sürdüren bu kurumlar, halk üzerindeki etkileri dolayısıyla eleştirinin hedefindedirler. Devlet dairelerinde basit işlemler için uzun zaman harcanması etrafında oluşan öykülerde, halkın bu durum karşısındaki mağduriyeti yoluyla eleştiri yapılır. "Kırtasiyecilik" yönüyle eleştirilen bürokratik işlemler, kişilerin gereksiz belge işlemleriyle zaman

kaybetmeleri yönünden eleştirilir. Kendine güvensiz kurum işletmeciliği sonucunda ortaya çıkan ayrıntılı belge işleri, sorunların geç çözülmesine ve sistemin yavaş yürümesine sebep olur. Öykülerde kurumlardaki bürokrasinin eleştirildiği bir başka neden aşırı sınıflandırmadır. Mizahi anlatımlarla dile getirilen bu sınıflandırmalar, kurumlarda her bir işlemin başka birinin sorumluluğunda olmasıyla ortaya çıkar. Kurum çalışanlarının kendi sorumluluğu dışındaki alanlarla ilgilenmemeleri, öykülerde kişilerin mağduriyetine sebep olur. Bu bakımdan bürokrasinin Türkiye'deki kurumlardaki yapısı, Weber'in bürokrasinin işlevsel tanımına uymaz. Nesin, kurumlardaki bürokrasiyi işlevsellikten çok, sorun yaratması bakımından ele alır ve eleştirisini bu doğrultuda dile getirir.

Aziz Nesin öykülerinde öne çıkan siyasi olaylar genel olarak iktidarın baskıcı politikalarıdır. DP iktidarının ilerleyen dönemlerde muhalif olan herkese karşı baskısını giderek arttırması, özellikle basına ve yazarlara yönelik getirilen yasaklamalar öykülerdeki eleştirilerin genelini oluşturur. DP döneminde sıkça gözlenen sağ-sol çatışması, öykülerde sıklıkla işlenir. İktidarın izlediği politikalar, toplumun bilincini de belirler. Dolayısıyla iktidar tarafından benimsenen görüşler, yapılan uygulamalar toplumu ikiye ayırmanın yanında kişilerin birbirlerine karşı güvensizliğini de tetikler. Nesin, öykülerde iktidarın belirlediği siyasi ortama yönelik getirdiği eleştirilerle *Mutlu Kedi* öyküsünün sonunda belirttiği gibi toplumun kendileri etrafına çizilen görünmez dairelerden kurtulmasını sağlamayı amaçlar.

Devlet yönetimini ele geçiren iktidarlar, kendi çıkarları doğrultusunda yürüttükleri politikalarla halkı kendilerinin "kulu" durumuna getirir. Geçmişten gelen alışkanlıklarla halk devlet yönetimlerine karşı korkunun ve saygının yarattığı sıkı bir bağlılık duyar. Halkın devlete karşı bu bağlılığı olumlu bir durum olabilecekken, bağlılık itaat noktasında geliştiğinde halk ve devlet arasında bir soruna işaret eder. Nesin, iki yapı arasındaki bu sorunlu ilişkiye dikkat çeker. Devlete ve devleti temsil eden her şeye karşı korkuyla karışık bir saygı besleyen halkın bu tutumu yazar tarafından, üst yapı ve kurumların etkisi altında sömürülmeleriyle ortaya çıktığı için eleştirilir.

Nesin öykülerinde sosyal kurumlara yönelik eleştiriler de göze çarpar. Öykülerde en sık ele alınan sosyal kurum, dinî inançlardır. Din olgusunun ele alındığı öykülerde olumlu durum ve olaylar üzerinde durulmaz. Öykülerde öne çıkan dinî olaylar, genel olarak çarpık dinî inançlara yönelik eleştiri barındırır. Öykü kişileri, dinî söylemlerde bulunan, değerlerine bağlı kişiler gibi gözükse de aslında bencilce ve çıkarları doğrultusunda hareket eden bireylerdir. Bu bakımdan öykü kişileri çelişkili karakter yapıları sergiler. Dışarıya karşı gösterdikleri davranışla gerçekte oldukları kişi arasında zıtlık bulunan insanlar, dini çıkarlarına alet etmeleri sebebiyle eleştirilirler. Dinî inançlar, bazen de halk üzerinde olumsuz etki yaratmaları sebebiyle eleştirilir. İnsanların gerçek yüzünün ortaya çıkmasını engelleyen dinî öğretiler, kişilerin duygularıyla ve değerleriyle oynanmasına uygun olmaları sebebiyle halkın kandırılmasına sebep olur. Öykülerde her ne kadar dinî değerleri kullanarak halkı kandıran kişiler eleştirilse de halkın bu konuda kandırılmaya karşı eğilimli olması da eleştiri konusudur. Nesin, dinî öğeleri olumsuz bir yapı içinde kullanarak, toplum içinde yaşanan veya yaşanması mümkün olan olayları ele alır. Bu açıdan onun bu konudaki eleştirileri, toplumsal gerçekleri açıkça ortaya koyması bakımından önemlidir.

Öykülerde aile kurumu, içindeki çatışmalar ve çelişkili durumlarla ele alınır. Geleneksellik ve modernlik noktasında çatışma yaşayan ailelerle, savunduklarıyla çocuklarına karşı davranışları tutarsızlık gösteren aileler, kurum içinde ortaya çıkan gerçeğe dayalı tespitler içerir. Yaşam koşullarından ötürü ticari bir ortaklık olarak görülen aile kavramıyla hem hayatta ortaya çıkan zorlu koşulları yaratan mekanizmalara eleştiri getirilir hem de ailenin ayakta kalabilmesine yönelik mizahi tespitler yansıtılır. Toplumsal yaşam içinde önemli bir yere sahip olan aile kavramı, sahip olduğu olumsuz özelliklerle ele alınarak, topluma yönelik birtakım gerçekler ortaya konur.

Nesin öykülerinde sosyal kurumlardan biri olan futbol da sıkça ele alınan konulardandır. Öykü kişilerinin futbolla olan ilişkileri tutkunluk derecesindedir. Kişiler bu nedenle birbirleriyle çatışır, kavga eder, birbirlerine zarar verirler. Öykü kişilerinin bu şekilde ele alınması, topluma yönelik bir gerçeği ortaya koymak içindir. İnsanların kendi gerçek sorunlarıyla değil, futbol gibi sadece spor olarak

görülmesi gereken bir kurumla ilgili gerginlik yaşamaları, Nesin'in anlam veremediği ve bu yüzden eleştirdiği bir durumdur. Toplumun futbolla ilgili yaşadığı çatışmalar yoluyla yazar, spora yönelik değil, onun yarattığı toplumsal sorunlara yönelik eleştiri getirir.

Toplumun birtakım kavramlar etrafında oluşan düşünce sistemleri de öykülerde ele alınan konulardandır. Bu noktada namus kavramından sonra en sık işlenen olgu "demokrasi"dir. Nesin'in halk kavramı etrafında şekillenen demokrasi anlayışı, öykü kişileri tarafından yeni olması sebebiyle yabancılanır. Demokratik uygulamalara alışık olmayan halkın bu konudaki ilk tepkisi olumsuz olur. Yeni bir sistemi benimseme konusunda isteksiz davranan halk, demokrasi konusunda da bu doğrultuda çarpık bir anlayış geliştirir. Nesin, demokrasi uygulamasında halkı değil, yöneticileri başarısız görür. Demokratik uygulamaların başlangıcını 1945 yılı olarak gören yazar, o zamandan 1984 yılına kadar halkın hiçbir zaman antidemokratik bir başkaldırı göstermediğini söyler. Nesin için demokrasi, halka doğru bir şekilde anlatılması ve sistem içinde uygulanması gerekli olan bir kavramdır.

Öykülerde halkın ahlak kavramı etrafındaki düşünce ve davranışları da eleştiri konusudur. Kavram, toplum içindeki olumsuz örnekleriyle ele alınır. Öykü kişileri ahlakî yönden çelişki içindedir. Değerlerine bağlılığı savunan kişilerin davranışları aksi yönde gerçekleşir. Toplumun içinde olduğu çarpık düzen gibi, değerleri de olumsuz yönde değişim içindedir. Öykü kişileri aracılığıyla toplumun ahlakî değerlerine ve anlayışına yönelik tespit ve eleştirilerini dile getiren yazar, genel bir bozukluğu ortaya koyarak bu değerlerin olumlu yönde değişimini amaçlar.

Aziz Nesin, toplumsal alanda ortaya çıkan yapı, oluşum, mekanizma, kurum ve kavramları toplumcu ve sınıflı bir bakış açısıyla değerlendirir. Bu olgulara yönelik eleştiriler, Türkiye toplumunun içinden geçtiği sıkıntılı değişim rüzgârı gözetilerek daha iyi bir toplum hedefiyle dile getirilir. Yazar, sürekli değişimi savunan dünya görüşü doğrultusunda halkın kendine, yaşadıklarına ve içinde bulunduğu sosyal yaşantının her unsuruna yönelik farkındalık kazanmasını amaçlar. Nesin'e göre toplumun kendine yönelik duyarlılığı sayesinde üst sınıfların egemenliğindeki bozuk düzen değişecek ve halkın sömürülmediği sınıfsız bir toplum var olacaktır.

KAYNAKÇA

1. ÇALIŞMAYA ESAS OLAN ESERLER

NESİN, Aziz. *Parti Vurmak Parti Kurmak,* Arkadaş Matbaası, İstanbul, 1946.

Geriye Kalan, 15. b., Nesin Yayınevi, İstanbul,2011.

İt Kuyruğu, 19. b., Nesin Yayınevi, İstanbul, 2010.

Yedek Parça, 24. b., Nesin Yayınevi, İstanbul, 2010.

Fil Hamdi, 20. b., Nesin Yayınevi, İstanbul, 2011.

Damda Deli Var, 27. b., Nesin Yayınevi, İstanbul, 2011.

Koltuk, 22. b., Nesin Yayınevi, İstanbul, 2011.

Kazan Töreni, 19. b., Nesin Yayınevi, İstanbul, 2011.

Deliler Boşandı, 26. b., Nesin Yayınevi, İstanbul, 2011.

Mahallenin Kısmeti, 22. b., Nesin Yayınevi, İstanbul, 2010.

Ölmüş Eşek, 21. b., Nesin Yayınevi, İstanbul, 2011.

Hangi Parti Kazanacak, 18. b., Nesin Yayınevi, İstanbul, 2009.

Toros Canavarı, 21. b., Nesin Yayınları, İstanbul, 2011.

Memleketin Birinde, Nesin Yayınevi, 19. b., İstanbul, 2010.

Havadan Sudan, 17. b., Nesin Yayınevi, İstanbul, 2011.

Bay Düdük, 22. b., Nesin Yayınevi, İstanbul, 2011.

Nazik Alet, 21. b., Nesin Yayınevi, İstanbul, 2010.

Gıdıgıdı, 16. b., Nesin Yayınevi, İstanbul, 2011.

Aferin, 17. b., Nesin Yayınevi, İstanbul, 2010.

Kördöğüşü, 17. b., Nesin Yayınları, İstanbul, 2010.

Mahmut ile Nigâr, 17. b., Nesin Yayınevi, İstanbul, 2010.

Hoptirinam, 19. b., Nesin Yayınevi, İstanbul, 2010.

Gözüne Gözlük, 17. b., Nesin Yayınevi, İstanbul, 2009.

Ah Biz Eşekler, 26. b., Nesin Yayınevi, İstanbul, 2011.

2. YARARLANILAN KAYNAKLAR

AKYÜZ, Kenan. *Modern Türk Edebiyatı'nın Ana Çizgileri,* İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1995.

----------, *Batı Tesirinde Türk Şiiri Antolojisi,* 9. b., İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1985.

ALANGU, Tahir. *Cumhuriyetten Sonra Hikâye ve Roman,* C. 3, İstanbul: İstanbul Matbaası, 1965.

----------, *Cumhuriyetten Sonra Hikâye ve Roman,* C. 2, İstanbul: İstanbul Matbaası, 1965,

----------, "Aziz Nesin ve Halk Masalları", *Yeni Dergi* 23*,* "Masal Özel Sayısı", Ağustos, 1966.

ARİSTOTELES, *Poetika,* Çev. İsmail Tunalı, 13. b., İstanbul: Remzi Kitabevi, 2006.

BİLGİN, Nuri. *Sosyal Psikoloji Sözlüğü,* 2. b., İstanbul: Bağlam Yayınları, 2007.

BORATAV, Korkut. *Türkiye İktisat Tarihi,* Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1988.

BULUT, Sedef. "Üçüncü Dönem Demokrat Parti İktidarı (1957-1960): Siyasi Baskılar ve Tahkikat Komisyonu", Cilt:2, S: 4, *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, 2009.

CEYHUN, Demirtaş. *Yakılacak Adam Aziz Nesin,* İstanbul: Dünya Kitapları, 2006.

DEVELLİOĞLU, Ferit Devellioğlu. "Namus" *Osmanlıca Türkçe Lûgat,* 22. b., Ankara: Aydın Kitabevi, 2005.

ELSTER, Jon. *Sosyal Davranışı Açıklamak,* Çev. Olcay Sevimli - Macide Ö. Karaduman, Ankara: Phoenix Yayınları.

ENGİNÜN, İnci. *Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat'tan Cumhuriyet'e,* 4. b., İstanbul: Dergâh Yayınları, 2009.

----------, *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı,* 9. b., İstanbul: Dergâh Yayınları, 2008.

ERSEL, Hasan Ersel, v.d., *Cumhuriyet Ansiklopedisi,* Cilt 2., 5. b., İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2005.

ERTOP, Konur. "Ölümsüzleşen Gülmece Ustası İçin AZİZ NESİN'LİK…"*, Varlık* 1055, Ağustos, 1995.

FREUD, Sigmund. *Kitle Psikolojisi,* 4. b., İstanbul: Cem Yayınevi, 2011.

FUAT, Memet. "Aziz Nesin'i Düşünürken"*, Adam Sanat* 117*,* Ağustos, 1995.

GÖKA, Erol. *Türklerin Psikolojisi,* İstanbul: Timaş Yayınları, 2011.

HANÇERLİOĞLU, Orhan. *Ruhbilim Sözlüğü,* 2. b., İstanbul: Remzi Kitabevi, 1993.

KAĞITÇIBAŞI, Çiğdem. *Günümüzde İnsan ve İnsanlar*, 12. b., İstanbul: Evrim Yayınevi, 2010.

KAPLAN, Mehmet. *Hikâye Tahlilleri,* İstanbul: Dergâh Yayınları, 1997.

KILIÇ, Zülküf. *Türk Dîvân Şiirinde Sosyal Eleştiri, Yayımlanmamış Doktora Tezi,* Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı A.B.D., Elazığ, 2008,

KONGAR, Emre. *21. Yüzyılda Türkiye,* 29. b., İstanbul: Remzi Kitabevi, 2001.

KUDRET, Cevdet. *Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman III,* İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1990.

LE BON, Gustave. *Kitleler Psikolojisi,* İstanbul: Hayat Yayınları, 2009.

NACİ, Fethi. *100 Soruda Türkiye'de Roman ve Toplumsal Değişme,* İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1990.

NESİN, Aziz. *Cumhuriyet Döneminde Türk Mizahı,* İstanbul: Akbaba Yayınları, 1973.

----------, *Soruşturmada,* 5. b., İstanbul: Adam Yayınları, 1998.

----------, *Böyle Gelmiş Böyle Gitmez I,* 17. b., İstanbul: Nesin Yayınevi, 2011.

----------, *Böyle Gelmiş Böyle Gitmez 2,* İstanbul: Adam Yayınları, İstanbul, 1982.

----------, *Bay Safa III,* Akşam Gazetesi, 4 Ocak 1959.

NUTKU, Özdemir. "Aziz Nesin ve Oyunları", *Aziz Nesin İçin İnceleme-Eleştiri, Dost Dergisi*, Şubat-Mart 1969.

ORAL, Zeynep. "Aziz Nesin: Ben Mizahı Değil, Mizah Beni Seçti", *Milliyet Sanat,* Nisan, 1982.

ÖNERTOY, Olcay. *Cumhuriyet Dönemi Türk Roman ve Öyküsü,* Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1984.

POLİTZER, Georges. *Felsefenin Başlangıç İlkeleri,* Çev. Sevim Belli, Ankara: Sol Yayınları, 2008.

REED, Evelyn, *Kadının Evrimi,* Çev. Şemsa Yeğin, İstanbul: Payel Yayınları, 1994.

SARDOĞAN, Mehmet-KARAHAN, Tevfik Fikret. "Kişilik Gelişimi", *Eğitim Psikolojisi,* Editör: Alim Kaya, 4. b., Ankara: Pegem Yayınları, 2010.

ŞENDERİN, Zübeyde. “Sabahattin Ali’nin Hikâyelerinde Toplumsal Eleştiri”, *Hece*, Türk Öykücülüğü Özel Sayısı, S: 46-47, Yıl: 4, Ekim-Kasım 2000.

TEZCAN, Mahmut. *Türklerle İlgili Stereotipler ve Türk Değerleri Üzerine Bir Deneme,* Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, 1974.

----------, *Kan Dâvâları,* 2.b., Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, 1981.

YAĞCI, Öner. *Aziz Nesin Aydınlığı,* İstanbul: İnkılâp Yayınları, 1999.

WEBER, Max. *Sosyoloji Yazıları,* 12. b., İstanbul: Deniz Yayınları, 2008.

ÖZGEÇMİŞ

Seval Şahin 1987 yılında İstanbul'da doğdu. 2005 yılında İstanbul Şehremini Lisesi'nden mezun olduktan sonra aynı yıl Kocaeli Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde öğrenime başladı. 2009 yılında burada tamamladığı eğitiminden bir yıl sonra, 2010 yılında aynı üniversitenin Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yüksek Lisans Programı'nda lisansüstü öğrenimine başlayan Seval Şahin, buradaki eğitimine halen devam etmektedir.